

One gorke suze posle

SRĐA POPOVIĆ

PESČANIK

2010.

Uspomeni na Zorana Pureševića

PEŠČANIK

Za izdavača: Svetlana Lukić i Svetlana Vuković
Urednik: Zoran Purešević
Karikature: Predrag Koraksić-CORAX
Dizajn: Slaviša Savić
Lektura: Jelena Gall
Korektura: Lana Budimlić
Čigoja štampa, 2010.
Tiraž: 1000
ISBN 978-86-86391-21-6
www.pescanik.net

Sadržaj

Uvod 7

Predgovor: Dubravka Stojanović –
Onaj alegorični, suvišni veliki korak
8

1. RASPAD JUGOSLAVIJE 14

Oni se kao otcepljuju,
a mi im kao ne damo **15**
Rat u Hrvatskoj–međunarodni
sukob ili građanski rat **48**
Milošević, nemotivisano zlo **68**
Kako smo se lagali, kako se lažemo **82**
Pismo Danasu **85**

2. RATNI ZLOČINI I HAG 88

Sumatra **89**
Polemika u Vremenu **90**
Pitanje svih pitanja **101**
Teškoće lustracije **104**
Srpsko društvo i ratni zločini **107**
Prljava trgovina dokazima **113**
Država nije narod **115**
Šta je do sada dokazano u Hagu **117**
Ko sme da se izvinjava **123**
Naši zločini i naš interes **128**
Racionalni otpor **130**
Fanatizam poricanja **134**
Strah od istine **136**
Izbegavanje bola **140**
Patriotska nelagoda **142**

Nagovaranje **144**

Brižna javnost **146**
A mogao je da zna... **149**
Milošević je nesposoban da se brani **151**
On je naš! **153**
BiH će dobiti spor u Hagu **158**
Holandžani su krivi za sve **164**
Sarajevo nije ni pomenuto **167**
Karadžić je stvoren u Srbiji **168**
Hajde da lažemo **173**
Ti divni ljudi koji smo bili **179**

3. PETI OKTOBAR 185

Diktature ne padaju tako **186**
Mali narodi nemaju istoriju **192**
Košturnica je opasan **197**
Kraj mita o petom oktobru **201**
Trenutak istine **207**
Na vlasti je Miloševićev aparat **211**
Titanik **212**
Dvosmisleni događaj **219**
Pobeda? **228**
Balvani na putu **230**

4. ORUŽANA POBUNA 234

Predlog za proširenje
optužnice, 2005. **235**

5. ATENTAT 249

Verolomnik **250**

Ringišpić **251**

Teške briže g. Vrzića **254**
Veliko uzbudavanje **256**
Zaglušujuća tišina **272**
Predlog za dopunu dokaznog
postupka, 2007. **275**
Završna reč **301**
Ovo nije poslednje suđenje **319**
Sumnja neće nestati nikad **329**
Pitao bih Košturnicu **332**
Profesionalni debakl g. Švarma **334**
Profesionalni debakl g. Švarma 2 **336**
Od smrada niko nije umro **340**
Odgovor na Insajder **342**
Objećanje specijalnog tužioca **344**
Zločin bez kazne **346**
Nezavršeni proces **349**

6. KOSOVO 356

Ko je izgubio Kosovo **357**
Ahtisarijevo izvinjenje **364**
Nekoliko teza o borbi za Kosovo **367**
Lažne dileme oko lažne države **370**
Velika Ustavna Podvala **373**
Kratki grč **375**
Kraj Jugoslavije **377**
Nikada **379**
Čovek koji je ubio Liberti Valansa **381**

7. NACIONALNO

POMIRENJE 384
Bolesniku jedan! **385**
Čip Milovana Danojlića **386**
Duhovnost **390**
Sirotinja **393**
Zavisno sudstvo **400**
Zakojevitovanje **402**
Kako glasati **405**
Kako glasati 2 **408**
Anomija **410**
Šta se to događa? **418**
Publika je istrčala na teren **424**
Narikače **435**
Demokratska stranka **439**
Vreme je za levicu **443**

DODATAK I 446

Napad na Peščanik **447**
Stanje nacije **450**
Petar Luković psuje **455**
Tri argumenta **460**

DODATAK II 466

Milosevic's motivless
malignancy **467**

INDEX IMENA

482

Uvod

Ideju za ovu knjigu dao je nedavno preminuli prijatelj, novinar Zoran Purešević. Upoznao sam ga još 1990, kao novinara časopisa Student koji se interesovao za studentski bunt iz 1968. Ozbiljan, odmeren, skroman, pametan, istrajan i savestan, to je utisak koji je odavao još tada. Krajem 90-ih nagovorio me je da intervjuje i članke koje sam objavio tokom te decenije sakupim u knjigu, koju je sam uredio pod naslovom Put u varvarstvo. Naslov ove knjige – One gorke suze posle – odjek je naslova one prve, i u njoj su sabrani tekstovi objavljeni u deceniji koja je usledila. Strukturu knjige je u bitnom odredio Zoran Purešević. On je bolje od mene samog prepoznao o čemu sam tokom poslednje decenije prošlog veka govorio i pisao: o kobnom putu kojim se Srbija jednog trenutka uputila, zločinima koji su učinjeni na tom putu i ceni koju za to još plaćamo. Poglavlje o Kosovu moglo se naći i na početku i na kraju knjige, jer se nalazilo i na početku i na kraju toga puta, dakle, i kao zločin i kao kazna. Atentat na premijera Đindjića, Purešević je stavio u centar knjige, kao uzvišenu kotu sa koje se najbolje vide i lome naša prošlost i sadašnjost, pa i budućnost.

Poglavlje o Peščaniku dodao sam sâm. Kao i za mnoge druge, za mene je emisija Svetlane Lukić i Svetlane Vuković, pored njihovog sajta, bila jedino mesto na kojem je imalo smisla govoriti i pisati tokom poslednjih deset godina. Jedino mesto koje su one u tom vremenu, s teškom mukom, za svoje privilegovane sagovornike sačuvale od šumova i buke, mržnje i gluposti. Većina tekstova je preuzeta odatle. Svetlana Vuković je knjigu uredila, a Peščanik je prihvatio da je objavi. Njima dvema i Zoranu dugujem veliku zahvalnost za to.

A dugujem im i izvinjenje što ovaj uvod nedovoljno odražava moja lična i duboka osećanja prema njima.

Srđa Popović
Beograd, maj 2010.

Onaj alegorični, suvišni veliki korak

„Zločin je pitanje svih pitanja“. Ta rečenica je suštinski, najprecizniji i najsažetiji zaključak knjige Srđa Popovića *One gorke suze posle*. Zločin je bio i uzrok i posledica događaja koji su potresali Srbiju poslednjih dvadeset godina. Zločin je bio i izvor i ishodište vladajućih političkih ideja. Zločin je bio i sredstvo i cilj vladajućih krugova. Zločin je kontinuitet koji spaja naoko različite režime, on je spona između vlasti i opozicije, vlasti i građana. Dubrovnik, Vukovar, Sarajevo, Omarska, Srebrenica, Račak, Drenica, Kukeš, Vuk Drašković, Slavko Ćuruvija, Ivan Stambolić, Zoran Đindjić. Zločini koji proizlaze jedan iz drugog.

Srđa Popović u knjizi *One gorke suze posle* opisuje Srbiju u deceniji posle počinjenih zločina. Za svoje dijagnoze on najčešće koristi medicinske termine: psihotično je društvo koje menja stvarnost prema svojim verovanjima i zatim pokušava da se uskladi sa tom konstruisanom stvarnošću; patološko je društvo koje je srušilo moralni poredak; bolesno je društvo koje je ostalo bez ljudskih svojstava; autistično je društvo koje ima tako krupnu laž u glavi da može misliti samo na nju; razbijeno je društvo koje nije sposobno da se leči; paranoidno je društvo bez identiteta, jer „stara predstava o sebi, pre zločina, nije moguća, a sa novom se ne suočavamo.“ Zbog toga je društvo izgubilo smisao za orijentaciju i osećaj ravnoteže, zato nema odgovor ni na jedno pitanje, zaključuje autor.

Bio bi to, sudeći po ovoj knjizi, opis Srbije posle 2000. To su posledice prethodne decenije, to su te gorke suze posle. Ali, Popović se ne zadržava na opisu sadašnjeg stanja. On u okupljenim tekstovima traga za dubinskim uzrocima koji su do njega doveli. Zahvaljujući tome, otkrila sam jednu, meni do sada nepoznatu pojavu: sličnost između dokaznog postupka krivičara i istraživačke metodologije istoričara. Da bi objasnili i razumeli događaj kojim se bave, i jedan i drugi odmotavaju lanac događaja unazad, dok ne stignu do trenutka kada je proces započeo, dok ne dođu do *startne pozicije*, početne

ideje, prvog događaja u nizu. Kada se film dovoljno prevrti unazad, vidi se kada je na scenu uneta puška koja je opalila na kraju. Vidi se i ko je tu pušku uneo. I šta je motiv koji u dokaznim postupcima obe struke, i krivičarske i istoričarske, omogućava povezivanje i razumevanje svih kasnijih događaja. Kada se primeni takva metodologija, onda prošlost objašnjava sadašnjost, jer se iz vremenske daljine bolje i jasnije vidi, jer se štrikeraj lakše opara kada se otkrije prvi čvor.

’Ajmo i mi sada tako – unazad. Unazad od ubistva Zorana Đindjića. Da bi ga objasnio i rekonstruisao njegovu političku pozadinu, Popović odmotava lanac događaja od 12. marta 2003. do pobune Crvenih beretki u novembru 2001. Taj događaj Popović vidi kao deo puzećeg državnog udara koji se može razumeti samo ako se posmatra u sledu događaja. Ako se postavi u širi vremenski kontekst, onda se lako uočava da je oružana pobuna bila deo plana čiji je cilj bio povratak na politiku Slobodana Miloševića, prekid saradnje sa Haškim sudom i obustavljanje evropskih integracija. Pobuna Crvenih beretki omogućila je promenu personalnih struktura u bezbednosnim polugama vlasti i ukidanje Đindjićeve kontrole nad JSO, čime je put ka atentatu i punoj restauraciji prethodnog poretku bio otvoren.

Ako je uvod u atentat na Đindjića bila oružana pobuna, onda je uvod u pobunu bio, po Srđi Popoviću, 5. oktobar 2000, čime se lanac događaja odmotava dalje u prošlost. Taj događaj autor ne vidi kao bunt, revoluciju ili narodni ustank, već kao puč koji su izveli Miloševićevi saradnici. Puč je izведен da bi se predupredila stvarna revolucija, koja bi napravila diskontinuitet sa Miloševićevim programom i sa njegovim kadrovima. Po Popoviću, posle bombardovanja 1999, određeni politički, vojni i bezbednosni krugovi shvatili su da Milošević postaje opasnost za njihov *Projekat*, da je on svojim nerazumnim postupcima počeo da ih ugrožava. Kontrolisani i organizovani prevrat izveden 5. oktobra bio je način da se šrtvuje jedan čovek, da bi se sačuvao *Projekat*, kaže autor. Zbog toga, građane na trgovima Popović vidi kao statiste, a period posle toga događaja opisuje kao vreme u kome pravu vlast nije držao DOS, već pučisti sa svojim saveznicima koji su im dali politički kišobran. Glavni cilj puča bio je, po Popoviću, da se *Projekat* zaštiti, a sa njime i svi oni koji su bili optuženi za ratne zločine. Košturnica se, zbog toga, u ovoj knjizi vidi kao čovek kontinuiteta, kao čuvar *Projekta* i zaštitnik njegovih izvođača, koji su za sobom ostavili stratišta na tlu bivše Jugoslavije.

Da bi se ta funkcija 5. oktobra mogla razumeti, potrebno je otići još jedan hronološki korak unazad. Do ratova devedesetih. Do zločina iz toga vremena koji nisu, po Popoviću, bili posledica rata, već način da se zaseje mržnja, koja će dalje omogućiti da se rat sam obnavlja, da u mržnji nađe svoj raison d'être. Takav rat bilo je potrebno dobro organizovati i pripremiti, godinama pre nego što je započeo. On je, po Popoviću, postao građanski tek kada se u njega, posle 1992, uključilo i civilno stanovništvo Bosne i Hercegovine koje nije moglo ostati neutralno. Pre nego što je rat zaživeo 1992, on je, kako kaže autor, bio rezultat zavere, oružane pobune protiv Ustava SFRJ, veleizdaje.

Da bi se to razumelo, potrebno je vratiti se još korak unazad. Do septembra 1990. Ratni zločini i genocid, u dokaznom postupku Srđe Popovića, samo su posledica toga prvog velikog koraka. To je okvir za *političku pozadinu*. Pravnom analizom Popović dokazuje da je Jugoslavija srušena 28. septembra 1990, kada se novim Ustavom Republike Srbije, koji je proglašen toga dana, ta republika otcepila od zajedničke države i pribavila sebi prava kojima će moći da pripremi i povede rat. Taj Ustav omogućio je podrivanje saveznih vlasti; upad u monetarni sistem; pokušaj vojnog udara 9. marta 1991, izbacivanje Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije; uspostavljanje granice unutar koje se neće ratovati i koja će biti granica nove srpske države; protivustavno menjanje sastava JNA, koja se posle 30. jula 1991. transformisala u vojsku „onih koji žele da ostanu u Jugoslaviji“, čime je promenila svoj etnički sastav i postala srpska vojska. Zatim zaverenička delatnost stvara hiperinflaciju, organizuje zauzimanje saveznog MUP-a, izbornu krađu 1996, atentate, i, na kraju, 5. oktobar.

Zaveru su, po Popoviću, činili Borisav Jović i Veljko Kadijević, a kasnije su joj prišli Blagoje Adžić, Momir Bulatović, Branko Kostić, Milan Babić, Milan Martić, Radovan Karadžić, Nikola Koljević, Momčilo Krajišnik, Ratko Mladić. Motor zavere bio je Slobodan Milošević. Plan rata, *Projekat*, bio je po Popoviću sledeći: odigrati jedan kratki i dogovoren rat sa Slovenijom, da bi se ohrabrla vojska i stvorili uslovi za obračun sa Hrvatskom. Zatim, uz pomoć ustaničkih u Krajini, iscrtati granicu koja će postati buduća državna granica i ne dozvoliti Hrvatskoj da povrati vlast nad tom teritorijom. Na kraju, pokrenuti rat za otcepljenje te ocrtane teritorije i tako stvoriti željenu i etnički čistu, novu srpsku državu. Zavera je, po autoru, uspela, a

njenim tvorcima, umesto za veleizdaju, sudi se u Hagu, ali samo za posledice *Projekta*. Zahvaljujući tome što *Projekat* nikada nije doveden u pitanje, kaže Popović, može se i dalje ponavljati Miloševićeva laž, može se održavati kontinuitet sa njom, može se i dalje u njoj živeti. Promena vlasti 5. oktobra uklonila je nekoliko *igraca*, ali *Projekat* nije doveden u pitanje. Zbog toga ta promena vlasti nije donela katarzu, već je, naprotiv, obezbedila kontinuitet. Zbog toga nije sazrela svest da je *Projekat* poražen, zbog toga nema odgovora ni na jedno pitanje. Zbog toga su, po Popoviću, najtačniji termini koji opisuju današnje srpsko društvo – oni medicinski.

A sada još jedan korak unazad: Kosovo. Popovićeva analiza pokazuje da od osamdesetih godina, osim grupe intelektualaca kojoj je i sam pripadao, niko nije ponudio alternativni program za rešenje kosovskog čvora. Ni vlast ni intelektualna opozicija osamdesetih, ni vlast ni stranačka opozicija devedesetih. Drugim rečima, u Srbiji je postojao široki konsenzus o nacionalnom programu, o *Projektu*. Taj konsenzus povezao je Kosovo osamdesetih sa ratovima i zločinima devedesetih, sa zaverom, sa 5. oktobrom, oružanom pobunom, i, na kraju, sa ubistvom Zorana Đindjića. Taj *Projekat* Popović vodi pod radnim naslovom *spasavanje Srbije*, i to je onaj lanac koji se dobija kada se odmotaju događaji, kada se postave u jasan logičan sled. *Projekat* je onaj alegorični veliki korak.

Većina događaja iz poslednje dve decenije izgledala je kao posledica iracionalnih poteza različitih vlasti, kao plod neznanja, nesnalaženja, nezrelosti, neuravnoteženosti, neodmerenih reakcija. Posmatrane izolovano, te pojave bile su teško shvatljive, mnogima se činilo da nam padaju po glavama iz vedra neba, kao prirodna nepogoda za koju se teško može naći razumno i logično objašnjenje. Međutim, kada se ti događaji poređaju na način na koji to radi Srđa Popović u svom *dokaznom postupku*, vidi se njihova gvozdena logika, vidi se da tu nema ničeg čudnog, da oni logično proizlaze jedan iz drugoga. Oni jedan drugi objašnjavaju i, posmatrano sa stanovišta njihovih kreatora i protagonisti, počinju da dobijaju sasvim racionalan oblik.

Na tome mestu mogu se zadaci krivičara i istoričara razdvojiti: krivičar je izveo svoj dokazni postupak, došao je do čvora, našao motiv, *zaverenike*, podigao je svoju optužnicu. Istoričar tu tek treba da počne. Treba da objasni uslove koji su do svega toga doveli, društvene

okolnosti, ekonomске prilike, političke ideje, vrednosne koncepte, međunarodni okvir, međunacionalne odnose, istorijska opterećenja... Mnogi primjeri iz prošlosti pokazuju da zavere, i kada ih je bilo, nisu mogle biti uspešne ukoliko *istorijski mozaik* sastavljen od miliona delova nije bio dovoljno sazreo. Radi se o dubinskom odnosu istorijskih procesa i istorijskog događaja, koji ih dovodi u međusobnu vezu uzroka i posledice. Nije bilo dovoljno Lenjina prebaciti nemackim blindiranim vozom u Rusiju aprila 1917. Bar pola veka pre toga čina počeli su da se, sporim istorijskim ritmom, pripremaju uslovi u kojima je Ruska revolucija postala moguća. To pri tom ne znači da se ona, kao ni jugoslovenski rat, morala dogoditi, ali znači da se time otvara veliko pitanje odnosa između događaja i procesa u istoriji, između *zaverenika* i uslova koji su uticali na to da se mnoga, višedecenijska istorijska iskustva svedu na jedan projekat.

Za krivičara Srđu Popovića, s razlogom i s pravom, zločini su pitanje svih pitanja. Tek njihovo procesuiranje i suočavanje sa njima i sa *Projektom* koji je do njih doveo, može da rasprši ogromnu laž koja još nije dovedena u pitanje. Suđenje je neophodno, ne samo zbog toga da bi se počinioi kaznili, nego i da bi društvo pokazalo da osuđuje zločin. Jedino suđenje može da uspostavi moralnu ravnotežu koja je zločinom poremećena, i što društvo oseća kao problem. Kako kaže autor, to je osnovna svrha suđenja za ratne zločine i za atentat na Zorana Đindjića. Svrha kazne je da društvo pokaže da je sposobno sebe da leči, da bi se u odnosu prema prošlosti uspostavio odnos, jer, kako Popović na početku citira, „prošlost čuva vitalne resurse za obnovu sadašnjosti.“ Ona se ne može ni prečutati niti zaboraviti. Od odnosa prema prošlosti, o kojoj govori Popović, zavisi da li će „one gorke suze posle“ postati otrežnjujuće. Zato pristup prošlosti, da ostanemo u krugu medicinskih metafora, treba da bude homeopatski: ne treba lečiti posledice ili simptome bolesti, već njen uzrok.

Dubravka Stojanović
Beograd, maj 2010.

Onaj alegorični suvišni veliki korak šumskog duha, to je rasna netrpeljivost. One gorke suze posle, to je melanholija zbog agresivnosti koja promaša.

Isidora Sekulić

Benjamin je smatrao da ono što radimo sada može da promeni značenje onoga što se desilo u prošlosti. Prošlost ne mora bukvalno postojati (ništa više od budućnosti), ali ona nastavlja da živi kroz svoje posledice koje su njen vitalni deo. Naši političari govore o raskidu sa prošlošću i odustajanju od uzajamnih vekovnih netrpeljivosti. Trebalo bi da zakoračimo u praznu, amnezijom zbrisanoj budućnost. Benjamin je odbacio takvo licemerje, jer je bio svestan da prošlost čuva vitalne resurse za obnovu sadašnjosti. Onima koji brišu prošlost, preti opasnost da izbrišu i budućnost.

Teri Igltion

Oni se kao otcepljuju, a mi im kao ne damo

Srbi ne poštiju istinu. To je, misli se ovde, naivnost, glupost i nemoć, ako se oslanjaš na istinu i zavisiš od istine.

Sreten Ugričić

1. RASPAD JUGOSLAVIJE

Ratovi devedesetih na teritoriji bivše SFRJ prouzrokovani su separatističkim nastojanjima Slovenije, Hrvatske i BiH da se na protivustavan način otcepe od SFRJ, što je Predsedništvo SFRJ, upotrebom vojne sile JNA, pokušalo da spreči i time očuva ustavni poredak i teritorijalni integritet zemlje. Tako otprilike glasi osnovni stav Miloševićeve propagande kojim su sve vreme pravdani njegovi postupci. Taj stav je bio i osnova njegove odbrane pred Haškim tribunalom. Taj stav je, konačno, ona monumentalna neistina, paravan iza kojeg se i danas krije srpski nacionalizam koji proglašava za heroje Karadžića i Mladića, budući da su oni *samo branili srpski narod*, koji su separatisti pokušavali da *otmu* od matice Srbije, nacionalizam koji insistira na tvrdnji da *Srbija nije bila u ratu* i da je sukob imao prirodu spontano nastalog *građanskog rata*, u kome je JNA samo nastojala da *razdvoji sukobljene strane* i *zaštiti srpski narod*.

Neistinitost ovih teza može se dokazati jednostavnim misaonim eksperimentom, u kojem bismo pretpostavili da je SFRJ uspela da se održi – recimo ranom vojnom intervencijom spoljnih sila – od čega je, prema sopstvenoj izjavi u emisiji BBC-a Pad Jugoslavije, Karadžić najviše strepeo. Pod uslovima toga eksperimenta, uloga i delatnost Miloševića, Jovića i Kadiljevića i mnogih drugih koji su sprovodili njihove odluke morala bi, upravo po zakonima te SFRJ koju su *branili*, biti kvalifikovana kao teško delo veleizdaje, kažnjivo smrtnom kaznom. Misaoni eksperiment koji predlažem je formulisanje elemenata jedne optužnice, po kojoj bi Milošević, Jović i Kadiljević, da im nije uspelo da unište SFRJ, odgovarali po tada važećim jugoslovenskim zakonima pred domaćim sudom. Ta optužnica morala bi da sadrži sledeće:

Slobodan Milošević, u svojstvu predsednika Predsedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije (do 16. jula 1990), predsednika Socijalističke partije Srbije (od 16. jula 1990), i predsednika Republike Srbije (od 9. decembra 1990), **Borisav Jović**, u svojstvu predsednika Predsedništva SFRJ (od 15. maja 1989) i potpredsednika Socijalističke partije Srbije (od 16. jula 1990), i **Veljko Kadijević**, u svojstvu Savezognog sekretara za narodnu odbranu, u vremenu od 15. maja 1989. do 8. oktobra 1992, stvorili su zaveru da zloupotrebom svojih političkih ovlašćenja protivustavno i nezakonito izmene nacionalnu strukturu JNA, stave je pod svoju efektivnu kontrolu i upotrebe za sledeće ciljeve: (1) da nasilno smene organe vlasti u Hrvatskoj i Sloveniji; (2) da vojnim udarom nasilno smene najviše savezne organe vlasti, SIV i Predsedništvo SFRJ; (3) da silom ili protivustavnim putem izmene granice SFRJ, tako što bi protiv-ustavnom odlukom Predsedništva isključili Republiku Sloveniju i Republiku Hrvatsku iz SFRJ; (4) da silom ili protivustavnim putem izmene granice Republike Hrvatske, podsticanjem i političkim i vojnim organizovanjem oružane pobune u Hrvatskoj; što je imalo za posledicu smrt velikog broja lica, izazvalo opasnost po živote ljudi, i bilo praćeno teškim nasiljima i velikim razaranjima; čime su svi zajedno, i svaki od njih pojedinačno, izvršili jedno produženo krivično delo iz člana 136, stav 1, u vezi člana 116, stav 1 i stav 2, u njegovom najtežem obliku kažnjivom po članu 139 KZ SFRJ (Službeni list SFRJ, broj 44/76).¹

1 Citirana krivična dela sadrže sledeće dispozicije:

Član 136 glasi: (1) Ko stvara zaveru, bandu, grupu ili drugo udruženje lica radi vršenja krivičnih dela iz člana 114 do 119, stav 2, člana 120 do 123, člana 125 do 127 i člana 131 do 132 ovog zakona, ili ko stvara grupu radi prebacivanja ili upućivanja građana SFRJ u inostranstvo radi vršenja neprijateljske delatnosti prema SFRJ, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.

Član 116 glasi: (1) Ko učini delo upravljenzo na to da se silom ili protivustavnim putem otcepi neki deo teritorije SFRJ ili da se deo te teritorije pripoji drugoj državi, kazniće se zatvorom najmanje pet godina. (2) Ko učini delo upravljenzo na to da se silom ili protivustavnim putem izmene granice između republika i autonomnih pokrajina, kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu.

Član 139 glasi: Za krivično delo iz člana 114, člana 115, stav 1, člana 116 do 121, člana 123 do 128, člana 132, i člana 136, stav 1 ovog zakona koje je imalo za posledicu smrt nekog lica ili je izazvalo opasnost za život ljudi ili je praćeno teškim nasiljima ili velikim razaranjima, ili je dovelo do ugrožavanja bezbednosti, ekonomskе ili vojne snage zemlje, ili u drugim osobito teškim slučajevima, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina ili smrtnom kaznom.

Članom 116 se inkriminisu kao samostalno delo pripremne radnje i pokušaj izmene granica.

Član 118, stav 3 određuje šta se kod ovakvih dela smatra pripremnom radnjom. Član 118, stav 3 glasi: Kad zakon propisuje kažnjavanje za pripremanje određenog krivičnog dela, pripremanje se može sastojati u nabavljanju ili osposobljavanju sredstava za izvršenje krivičnog dela, a otaklanjanju prepreka za izvršenje krivičnog dela, u dogovaranju, planiranju ili organizovanju sa drugima izvršenja krivičnog dela, kao i drugim radnjama kojima se stvaraju uslovi za neposredno izvršenje krivičnog dela, a koje ne predstavljaju radnju izvršenja.

Činjenice koje ukazuju na izvršenje ovoga dela zasnivaju se gotovo isključivo na dnevnim zabeleškama (15.05.89 – 08.07.92) Borisava Jovića, objavljenima pod naslovom Poslednji dani SFRJ (Politika, 1995), i memoarima Veljka Kadijevića: Moje viđenje raspada – vojska bez države (Politika, 1993). Verodostojnost činjenica koje oni iznose i koje se odnose na stvaranje zavere, proističe iz suštinske podudarnosti njihovih svedočenja, iz toga što oni svedoče o sopstvenim postupcima, kao i iz činjenice da se ne može zamisliti uverljiv motiv zbog kojega bi oni lažno optuživali sami sebe.

Pored toga, ne samo što Milošević nikada nije demantovao pisanja Jovića i Kadijevića, već su njihove knjige objavljene u izdavačkom preduzeću Politika, nad kojim je Milošević imao potpunu kontrolu. Doduše, Milošević je na suđenju u Hagu, tokom saslušanja svedoka Stjepana Mesića, poricao da je ikada bio upoznat sa sadržajem Jovićeve knjige. Međutim, ovu tvrdnju osporava Miodrag Marović u svojoj knjizi *Politika i politika* (Helsinski odbor za ljudska prava, 2002) na strani 331: „Mihajlo Marković je rekao a mediji preneli, da je Jovićev rukopis bio u Miloševićevim rukama.“ Konačno, zavrenički planovi i namere, kako ih sami opisuju, materijalizovani su u stvarnosti kasnijih političkih i vojnih događaja. Pogledajmo sada kojim svojim radnjama su oni ostvarili pojedine bitne elemente ovih krivičnih dela.

Zavera

Nezavisno od kriminalnih ciljeva zavere, sam modus operandi ove trojke ukazuje na konspirativno-prevratnički karakter njihove delatnosti. Ona se odvija kroz prekoračenje ovlašćenja, kroz vršenje krivičnih dela zloupotrebe položaja, kroz delovanje mimo legalnih institucija i u tajnosti od njih. Da su tako delovali Milošević-Jović-Kadijević, vidljivo je iz zabeležaka Borisava Jovića. U prvom paragrafu svoje knjige, on opisuje svoje proglašenje za predsednika Predsedništva SFRJ 15. maja 1989: „Iza mene sedi Slobodan Milošević. Kaže mi glasno: Boro, ja sam iza tebe. Odgovaram mu takođe naglašeno: S tim računam.“ (BJ, 7) Godinu dana kasnije, aprila 1990, Jović piše: „Svelo se na to da je ipak dobro kako smo tempirali dalji rad, jer će se glavne stvari dešavati u Savetu, dok sam ja predsednik Saveta, a u Predsedništvu, kada preuzmem funkciju predsednika. Drugačije bi bilo neizvodljivo, to je bar jasno.“ (BJ, 139) Za vreme istog sastanka, Kadijević izlaže Joviću planove da se „SIV mora staviti pod kontrolu Predsedništva“, da je JNA pripremila planove „u svim kritičnim delovima zemlje, pre svega u Hrvatskoj i Sloveniji; da je osigurano da u najkraćem roku možemo sve da stavimo pod svoju kontrolu“, kao i da je svestan da za to „ne možemo imati celo Predsedništvo, ali možemo imati većinu.“ (BJ, 142)

Samu prirodu toga sastanka Kadijević, po Joviću, ovako opisuje: „Naglašavam da su ovaj sastanak i razgovor važniji od svih sednica i svih razgovora koji se danas u našoj zemlji mogu održati; nema institucije u kojoj se o tome može razgovarati.“ (BJ, 139) Na drugom mestu Jović primeće: „Veljko praktikuje da ovakve analize izlaže meni, a iz razumljivih razloga ne želi da ih iznosi celom Predsedništvu.“ (BJ, 68) U razgovoru Kadijevića i Jovića 10. avgusta 1990. njih dvojica zaključuju: „Procenjujemo da se rasplet jugoslovenske političke krize mora izvršiti dok sam ja na čelu Predsedništva SFRJ. Posle toga bili bismo potpuno nemoćni. Zato moramo vući poteze koji idu ka tome.“ (BJ, 176) Drugom prilikom, 26. januara 1991, Jović ovako opisuje svoj telefonski razgovor sa Miloševićem: „Veoma je razočaran rezultatima sednice Predsedništva. Ne uklapa mu se u zamisao (šemu) o kojoj mi ne možemo govoriti telefonom. Jer, kaže on, kada vojska jednom pokrije srpske teritorije u Hrvatskoj, mi (ko?) se više

ne bojimo raspleta jugoslovenske krize. Bez toga ništa. Slobodan se još drži onoga što je možda i moglo do nedavno, ali vojska nije htela – da ih odsečemo od Jugoslavije.“ (BJ, 262)

Jasno je da razgovori koji se vode na relaciji Milošević-Jović-Kadijević imaju konspirativni karakter. To su razgovori koji se vode van institucija i u tajnosti od institucija kojima sagovornici pripadaju (Predsedništvo SFRJ i savezna vlada); to su razgovori koji se ne mogu voditi telefonom i u kojima se raspravlja o stvarima o kojima se ne može raspravljati u institucijama; ti razgovori su za sagovornike važniji od onih koji se mogu voditi u bilo kojoj instituciji države; u tim razgovorima se sistematski upotrebljava prvo lice množine na neodređen, ali sagovornicima samorazumljiv način (*mi*). To su formalne odlike zavere, naročito kada se imaju u vidu moćne funkcije sagovornika: predsednik Predsedništva SFRJ, predsednik Republike Srbije, ministar vojske SFRJ. To je jasno i bez ikakvih saznanja o sadržaju njihovih razgovora.

Struktura zavere

U srcu zavere stajala je trojka Milošević-Jović-Kadijević. Milošević je u zaveru uneo svoju enormnu političku popularnost među Srbima (u Srbiji, BiH i Hrvatskoj) i naročito svoju vlast nad ulicom (mitinzi kojima su obarane legalne vlasti), Jović svoje mesto predsednika Predsedništva SFRJ i vrhovnog komandanta JNA, Kadijević svoju funkciju saveznog sekretara za narodnu odbranu SFRJ (pri čemu taj Sekretarijat i Predsedništvo SFRJ čine Vrhovnu komandu JNA).

Njihovi motivi, ciljevi i izbor sredstava za ostvarivanje tih ciljeva nisu se uvek i u svemu poklapali. Kadijević je kao svoj cilj video očuvanje socijalizma i centralizovanu Jugoslaviju, ali i zaštitu od antikomunističkog revanšizma. Jović citira Kadijevića: „Varšavski blok se raspao. Jednom rečju, sve je neizvesno. Veljko je zabrinut čak i za našu bezbednost, ako bi došlo do retrogradnih procesa u SSSR.“ (BJ, 49) „Za nas je najgore što je Gorbačov narušio odnos snaga u Evropi i stavio sve komuniste na optuženičku klupu. Sada moramo da se branimo.“ (BJ, 108) „Vojska nema jasnou predstavu šta će se desiti u okruženju na duži rok, ali mi moramo opstatiti kao država na

socijalističkoj orijentaciji.“ (BJ, 68) „Veljko je totalno razočaran. Kaže da su se mnogi komunisti preplašili pred naletom antikomunizma. Ne bore se, ne reaguju, kao da im je sve jedno šta se dešava.“ (BJ, 94) „Ocenjuje da nadiruće antisocijalističke snage prete odmazdom i da, ako ništa ozbiljnije ne uradimo na sprečavanju njihovog nadiranja, sledi revanšizam najgore vrste – visičemo na banderama bez pardona.“ (BJ, 91-92) „A Veljko misli da, ako pobede na izborima desne ili revanšističke snage, onda imamo osnova (jer je sve neustavno) da ih silom sklanjam. Sila uvek ostaje kao mogućnost.“ (BJ, 138)

Jović je sa Kadijevićem delio cilj očuvanja socijalizma, ali je mnogo brže od njega napustio ideju o očuvanju Jugoslavije (što su i on i Milošević prikrivali od Kadijevića). Tako on 6. aprila 1990 beleži: „Veljko Kadijević (...) predlaže da Predsedništvo SFRJ zatraži od Ustavnog suda da proglaši neustavnim višestranačke izbore u Sloveniji i Hrvatskoj. Nije nego!“ (BJ, 136) „Veljko Kadijević je zbumen i razočaran odlukom rukovodstva Srbije da formira Socijalističku partiju (...) Smatra da su Srbi morali sačuvati ime *komunista*“. (BJ, 152) (Miloševićeva supruga je zatim formirala partiju Komunisti za Jugoslaviju.) 29. januara 1991: „Kadijević još nije progutao da brani srpske teritorije u Hrvatskoj. Još veruje u odbranu Jugoslavije.“ (BJ, 264) 27. juna 1991: „Slobodan i ja kod Kadijevića (...) Slobodan insistira nekoliko puta (ispravlja jučerašnju grešku) da vojska mora da brani buduće granice Jugoslavije: Šta mi ima da branimo slovenačke granice, to je privremeno. Treba da branimo ono što će biti trajno.“ (BJ, 343)

Sa svoje strane, Miloševićev cilj je bio da učvrsti i proširi svoju vlast, i u tu svrhu je privremeno usvajao razne programe, razne savezničke i razne ciljeve (centralizovanu Jugoslaviju kojom dominira Srbija, skraćenu Jugoslaviju bez Slovenije i Hrvatske, Veliku Srbiju). Socijalizam je branio utoliko što mu je to omogućavalo podršku partijskog i državnog aparata i vojske (čiji bi partikularni interesi bili ugroženi promenom granica); i utoliko što mu je to omogućavalo kontrolu nad privredom i državnim medijima (država je bila jedini poslodavac u socijalizmu).

Od njih trojice, Milošević je prvi odlučio da odnose u Jugoslaviji reši silom. Jović i Kadijević su dugo smatrali da će biti dovoljne samo pretnje upotreboti sile. Kada su se jednom složili da upotrebe silu (državni udar planiran sredinom marta 1991), među njima je počelo manevrisanje, kojim je svaki od njih pokušavao da izbegne odgovornost za tu odluku. Milošević i Jović nastojali su da odgovornost svale na Kadijevića, koji se kolebao i na kraju se nije usudio na čisti vojni udar. Jović beleži 13. marta 1991: „Kada sam saslušao Veljka, rekao sam da će sutra posle sednice podneti ostavku (...) Ostaviću vojsci prostor za delovanje.“ (BJ, 296) Kada se Kadijević nije usudio na udar, Jović piše: „Nisu bili iskreni ni prema meni ni prema Slobodanu, želeli su da im mi budemo političko pokriće.“ (BJ 310) Vremenom, Kadijević će pristati na upotrebu vojske i bez legalne odluke Predsedništva SFRJ, odnosno pristaće da izvršava naređenja „grupe članova Predsedništva, iako oni nisu kvalifikovana većina.“ (BJ, 162)

Borisav Jović kao da dugo nije razumevao da je Milošević donošenjem Ustava Srbije kao nezavisne države (*koja nije u ratu*), glavnu odgovornost za upotrebu vojske formalno svalio na Predsedništvo SFRJ i Jovića (iako je Milošević, kao najvažniji član *grupe Šestorice*, na odlučujući način učestvovao u donošenju ratnih odluka). Miloševićev glavni doprinos delovanju zavere sastojao se u njegovom odbacivanju političkih sredstava, njegovoju spremnosti da se posluži silom u postizanju ciljeva zavere i njegovom potpunom preziru prema bilo kakvom pravnom poretku. Jović je u tom pogledu bio bojažljiviji i u početku je Miloševiću stavljao mlake primedbe na neke njegove nasilne postupke, kojima je izazivao ili podgrevalo sukobe u SFRJ. Tako je, na primer, imao primedbe na prekidanje ekonomskih odnosa sa Slovenijom (BJ, 78), na održavanje tzv. Mitinga istine u Ljubljani (BJ, 78), na podrivanje antiinflacionog programa Ante Markovića (BJ, 82), na upad u monetarni sistem SFRJ (BJ, 241), mada se svim tim odlukama, kada je bivao stavljan pred svršen čin, naknadno priklanjao.

Zaveri su kasnije pristupali i drugi – pomenuta je *grupa Šestorice* koju, pored Miloševića, Jovića i Kadijevića, sačinjavaju Blagoje Adžić, Momir Bulatović i Branko Kostić, a kasnije im se pridružuju i Babić,

Martić, Karadžić, Koljević, Krajišnik, Mladić (BJ 371, 382-387, 391-392) – ali su u najvažnijem periodu započinjanja ratova u bivšoj SFRJ odlučujući ulogu igrali Milošević-Jović-Kadijević.

Pledoaje za bezakonje

Motor zavere bio je Milošević, koji je zagovarao nasilne metode još početkom 1989. na XX sednici CK Saveza komunista Jugoslavije, kada je javno izneo svoj *pledioje za bezakonje*. Svoju rešenost da deluje protivpravno i zloupotrebom položaja, Milošević je tada, obraćajući se predstavnicima drugih republika i ponet uzletom militantnog nacionalizma među Srbima, izrazio ovako: „U sredinama (u tadašnjem žargonu to je značilo *u republikama*), ili povodom problema u vezi sa kojima je odsustvo sluha za promene bilo najveće i gde se ništa nije moglo uraditi redovnim putem, institucionalno, a nužno je da se promeni, jer ljudima teško pada i dugo traje, mora da se promeni vaninstitucionalno.“ I dalje: „Ali to rešenje neće doneti procedura, njene sitne i krupne zamke, mala i velika lukavstva, intrige i smicalice. Rešenje će doneti politika za koju se opredelila većina naroda ove zemlje, institucionalno i vaninstitucionalno, statutarno i nestatutarno, na ulici i unutra, populistički i elitistički, argumentovano i neargumentovano, ali u svakom slučaju tako da je jasno da se radi o politici za Jugoslaviju, u kojoj će se živeti jedinstveno, ravнопravno, bogatije i kulturnije.“ (Dragoš Ivanović, *Bolest vladanja, Republika*, 2000, str. 39)

A u intervjuu NIN-u 12. aprila 1991. Milošević dalje objašnjava u čemu će se sastojati ta *vaninstitucionalna rešenja*: „Mi moramo obezbititi jedinstvo, ako želimo da kao najveća i najbrojnija republika diktiramo dalji tok događaja. To su pitanja granica, suštinska državna pitanja. A granice, kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikad ne diktiraju slabi (...) Ja sam naredio mobilizaciju rezervnog sastava milicije. Dalje, angažovanje u formiranju novih snaga milicije, a vlada je dobila zadatak da pripremi odgovarajuće formacije koje će nas učiniti u svakom slučaju bezbednim, odnosno učiniti sposobnim da branimo interes naše republike, srpskog naroda izvan Srbije (...) Ako treba da se tučemo, bogami ćemo da se tučemo. A nadam se da neće biti toliko ludi da se sa nama tuku. Jer, ako ne umemo dobro da radimo i privređujemo, bar ćemo znati dobro da se tučemo.“

Kontinuitet zavereničkog vladanja

Zaverenički sistem vladanja (van institucija, van redovnih linija odlučivanja, putem ulice, nasiljem) do kraja je ostao dominatna odlika režima Slobodana Miloševića. Evo nekoliko eklatantnih primera:

1. „U jesen 1992. pripadnici promiloševičevskog republičkog MUP-a na prepad su, u toku jedne kišne noći, osvojili zgradu saveznog MUP-a, koju do tada još nisu držali pod svojom kontrolom (to je vreme kada je predsednik savezne države Dobrica Čosić, a predsednik savezne vlade Milan Panić). Na ovu neviđenu povredu ustava, ni skupština ni drugi državni organi nisu se oglasili ni jednom rečju protesta.“ (Dragoš Ivanović, 41-42)
2. „Neusumnjivo da je najzamašniji pljačkaški pohod na sopstveni narod vlast izvela 1993. planiranim podsticanjem inflacije. Sve je to smisljeno da bi se finansirao nastavak rata, znači preko državnih izdataka bez javne kontrole. Dinar je obezvredivan iz dana u dan. U drugoj polovini godine, inflacija je prešla u galopirajući tempo izazivajući razornu pustoš (...) Krajem decembra 1993. jedna nemačka marka na crnom tržištu vredela je milijardu dinara (...) U januaru 1994, kada je to njoj odgovaralo, država je monetarnom reformom zaustavila ovaj inflacioni tajfun koji je već dostigao fantastičnih 313 miliona posto.“ (Dragoš Ivanović, 47)
3. U januaru 1994. „cene se u proseku povećavaju 62% dnevno, 2% na sat i 0.029% u minutu.“ (Mlađan Dinkić, *Ekonomija destrukcije*, 1995, str. 43)
4. Sledeći primer može biti dokazana izborna krađa iz 1996, koja je izazvala tromesečne proteste građana Srbije i završila se donošenjem tzv. Lex specialisa, kojim je krađa praktično priznata, a da za nju niko nije odgovarao. (Lex, pištaljke i laži, Helsinski odbor za ljudska prava, 1997, str. 322)
5. Uoči predsedničkih izbora 2000, koje je Milošević izgubio, izvršena su tri atentata na dva potencijalna Miloševićeva protivkandidata (Vuka Draškovića i Ivana Stambolića), u kojima je živote izgubilo petoro ljudi. Utvrđeno je da je politička policija obojicu držala pod striktnim nadzorom, do trenutka neposrednih

napada. (Dragoljub Todorović, Razlozi za konstituisanje, Srpska reč, 05.06.02)

6. Sledeći primer mogao bi biti Miloševićovo odbijanje da prizna rezultate predsedničkih izbora 2000. i njegova spremnost da upotrebom vojske spreči zakonitu smenu vlasti. „Da li vas je u toku večeri (5. oktobra 2000) zvao bivši predsednik Jugoslavije?“, pita novinar lista Glas javnosti Nebojšu Pavkovića, načelnika generalštaba Vojske Jugoslavije, koji odgovara: „Da. Zvao me je oko 23 časa u vezi sa događajima u Studiju B. Očigledno da je program Studija B bio veoma provokativan. Rekao sam da tamo ima ljudi i da nije dužnost VJ da puca na vlastiti narod, da to nije problem vojske, već policije.“ (Glas javnosti, 13.12.00)

7. Iz svedočenja Radeta Markovića pred Haškim tribunalom vidi se da je Milošević koristio sredstva iz budžeta (carina) kao sopstvena, i da je odatile u gotovini isplaćivao koga je i koliko htelo. (spisi Tribunalu u predmetu Milošević)

Sve ovo je bilo moguće samo u zavereničkom sistemu vladanja i uz potpuni prezir prema bilo kakvom pravnom poretku.

Podrivanje savezne vlade i Predsedništva SFRJ

Da bi ostvarili svoje ciljeve, zaverenici su morali razoriti ili uzeti pod svoju kontrolu institucije savezne vlasti koje su stajale između njih i JNA. Kadijević je, na primer, bio odgovoran i Predsedništvu kao vrhovnom komandantu, i saveznoj vladi kao član vlade. Premoć u Predsedništvu SFRJ zaverenici su postigli relativno jednostavno. Prvo dogovorom Miloševića sa slovenačkim predsednikom Milanom Kučanom 24. januara 1991. da Slovenija izade iz Jugoslavije i drugo, protivustavnim izborom predstavnika Kosova u Predsedništvo SFRJ 10. maja 1991 (kosovski predstavnik je izabran od strane skupštine Srbije, umesto od strane skupštine Kosova – član 321 Ustava SFRJ).

Ali, da bi Kadijević imao odrešene ruke da deluje u skladu sa ciljevima zaverenika, trebalo se oslobođiti i druge politički nadređene vlasti – savezne vlade. Jedino tako zaverenici su mogli *diktirati dalji*

tok događaja (Milošević). Shodno tome, oni ne samo što deluju iza leđa legitimne vlade, već nastoje da tu vladu sabotiraju, sruše ili stave pod svoju kontrolu. Evo šta Jović o tome beleži: „Koordinacija u Predsedništvu Srbije. Dogovor o tome šta raditi (...) Stanko Radmilović (predsednik srpske vlade) podnosi uvodne informacije (...) Sloba čuti, čeka. Jedino Bogdan Trifunović kaže da ostajemo na cedilu, jer svi podržavaju SIV.“ (BJ, 87) Razgovor Kadijevića i Jovića 26. aprila 1990, kada Kadijević kaže: „SIV se mora staviti pod kontrolu Predsedništva.“ (BJ 142) Milošević kaže Joviću: „Treba ga (Antu Markovića) oboriti. Ako sada prođe, ostaće još četiri godine, a mi u njega nemamo poverenja.“ (BJ, 82)

„Provodimo čitav dan na brodu i na moru (na Mljetu) – na izletu Veljko, Sloba, Bogdan i ja s porodicama (...) Opšti je zaključak da je Ante Marković za nas neprihvatljiv i nepouzdan. Niko više ne sumnja da je on direktni eksponent SAD, određen za rušenje sistema i za skidanje sa vlasti svih koji pomisljaju na socijalizam (...) Veljko ga zove *kurvin sin*.“ (BJ, 176) „Napisao sam seriju od tri članka, Istina o Anti Markoviću, i poslao Slobodanu. On je to dao da se objavi u Politici. Objaviće se 5, 6. i 7. u nastavcima pod nečijim pseudonimom. Moramo ga razobličiti, jer je narod u velikoj zabludi ko je on i šta je

on. Mnogi u njemu vide nekog spasioca.“ (BJ, 173) „Veljko Kadijević me obaveštava o toku pripreme za hapšenje u Hrvatskoj (...) pita da li mene i Antu Markovića formalno da obaveste pre ili posle hapšenja (...) dogovorili smo se da Antu ne treba formalno obavestiti, jer bi mogao da pravi komplikacije.“ (BJ, 227-8)

„SIV je već danas zakazao sednicu (povodom ostavke Jovića u Predsedništvu i izjave Miloševića da *Jugoslavija više ne postoji*) sa kolegijumom SSNO (Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu), što je od strane vojske odbijeno. Niko neće ići na tu sednicu.“ (BJ, 308) „Kadijević me obaveštava o razgovoru s Jazovom. Pre par dana postavio je (telefonom) jasna pitanja Jazovu, da li nas SSSR može zaštititi ako dođe do vojne intervencije zapada i da li hoće da nam prodaju određeno naoružanje kojeg nemamo dovoljno (bombe i kerozin). Odgovor je bio negativan na oba pitanja. Preciznije, ne bi nas mogli zaštititi, a što se oružja tiče, može – samo redovnim kanalom preko vlade SFRJ (a mi tražimo mimo vlade, jer nam Ante Marković ometa donošenje odluke vlade).“ (BJ, 360)

Ustav Srbije

Međutim, odlučujući udarac vladu i državi SFRJ, za koju se Milošević „bar deklarativno zalaže“ (BJ, 159), Milošević zadaje donošenjem Ustava Republike Srbije od 28. septembra 1990. Jović beleži 26. marta 1990: „Sastanak koordinacije u SR Srbiji. Učestvuju svi čelni funkcionери. Naš cilj je da izbegnemo krvoproljeće, da uspostavimo granicu unutar koje se neće ratovati. Van te granice rat se ne može izbeći, jer Bosna i Hercegovina neće moći da opstane kao država, a bitka oko teritorija bez krvi je teško zamisliva.“ (BJ, 131) Jović dalje beleži 30. jula 1990: „Razgovaram telefonom (...) sa Slobodanom Miloševićem. Stavljam mu primedbu što u nacrtu Ustava Srbije ne piše jasno da Srbija priznaje i poštuje Ustav SFRJ (...) Teši me da je to lako, to će odmah dopisati, a tri puta sam mu već rekao da to uradi.“ (BJ, 173) Iz ovoga se vidi da je Milošević pravi autor ustava Srbije. Prema članu 135, stav 2 novog ustava Srbije: „Kad se aktima organa federacije ili aktima organa druge republike, protivno pravima i dužnostima koje ona ima po Ustavu SFRJ, narušava ravnopravnost

Republike Srbije, ili se na drugi način ugrožavaju njeni interesi, a pri tome nije obezbeđena kompenzacija, republički organi donose akte radi zaštite interesa Republike Srbije.“

Da ove odredbe ustava nisu donete samo na papiru, svedoči užurbana zakonodavna delatnost skupštine Srbije, kojom se derogiraju savezni propisi i usurpiraju dotadašnja ustavna ovlašćenja federacije. Primeri su sledeći:

1. Primenom ove odredbe skupština Srbije donosi Zakon o posebnom porezu na promet roba i usluga određenog porekla i posebnim taksama (Službeni glasnik RS 6/90, str. 151), koji predviđa u članu 1: „Na promet usluga određenog porekla plaća se poseban porez na promet roba i usluga. Na isticanje firme, korišćenje poslovnog prostora i građevinskog zemljišta plaća se posebna taksa.“ Pod robom i uslugama određenog porekla, u smislu ovoga zakona, smatra se „roba proizvedena, odnosno usluge koje pružaju pravna lica i radni

ljudi sa sedištem, odnosno prebivalištem na teritoriji republike koja ne izvršava preuzete obaveze ili odbija da učestvuje u utvrđivanju ili sprovođenju politike ravnopravnog razvoja agrarne politike od interesa za celu zemlju, ili na drugi način dovodi Republiku Srbiju u neravnopravan položaj.“ U članu 2, stav 1 predviđa se: „Izvršno veće Skupštine Republike Srbije utvrđuje koji proizvodi i usluge, odnosno pravna lica i radni ljudi sa sedištem, odnosno prebivalištem na teritoriji druge republike podležu plaćanju posebnog poreza na promet usluga i roba i posebnih taksi.“ A po članu 8: „Prihodi ostvareni po ovom zakonu uplaćuju se na poseban račun Republike Srbije.“

2. Primenom iste odredbe ustava RS donet je 23. oktobra 1990. i Zakon o izmenama i dopunama Zakona o društvenoj kontroli cena (SG RS 6/90, str. 151), kojim se donosi novi član 7a, koji glasi: „Izuzetno ako se aktima organa federacije ili aktima organa drugih republika u oblasti cena narušava ravnopravnost preduzeća u pogledu uslova privređivanja ili na drugi način ugrožava ekonomski interes Republike, a ne obezbeđuje se kompenzacija, Izvršno veće može propisati mere neposredne kontrole cena i druge mere za proizvode i usluge koji su saveznim zakonom utvrđeni kao proizvodi i usluge od interesa za celu zemlju.“

3. Primenom iste odredbe ustava RS, donet je i Zakon o dopuni Zakona o prometu robe (SG RS 6/90, str. 153), kojim se donosi novi član 34a, prema kome: „Preduzeća i druga pravna lica mogu davati potrošačke kredite građanima za robu proizvedenu na teritoriji Republike Srbije.“

4. Primenom iste odredbe ustava RS, donet je i Zakon o zaduživanju i davanju garancija i supergarancija po određenim inostranim kreditima od strane Republike Srbije (SG RS 6/90, str. 153), kojim se predviđa u članu 1: „Republika Srbija može uzimati finansijske i druge kredite u inostranstvu za potrebe održavanja tekuće likvidnosti u plaćanjima prema inostranstvu, za proizvodno i svojinsko prestrukturiranje, za izvođenje investicionih radova u inostranstvu i za druge namene koje su u skladu sa politikom i planom razvoja Republike.“ U članu 4: „O zaduživanju Republike i davanju garancija i supergarancija u visini od 10 miliona USA dolara odlučuje Izvršno

veće Skupštine Republike Srbije.“ I u članu 5: „Narodna banka Srbije vodi sve vrste poslova i evidencije o zaduživanju u inostranstvu.“

5. Primenom iste odredbe ustava RS, donosi se i Zakon o merama koje se mogu preduzimati radi sprečavanja poremećaja proizvodnje, prometa i razvoja u Republici Srbiji (SG RS 6/90, str. 155), gde se u članu 2 predviđa da: „Izvršno veće Skupštine Republike Srbije može privremeno propisati obavezu da se deo sredstava osnovnog poreza na promet proizvoda i usluga koji pripadaju federaciji, kao i deo naplaćenih carina i drugih uvoznih dažbina, uplaćuje na poseban račun Republike Srbije u periodu u kome organi federacije ne izvršavaju preuzete obaveze prema Republici Srbiji i kada izostaju utvrđivanje, odnosno sprovođenje ekonomske politike iz nadležnosti federacije čime se ugrožava ekonomski interes Republike Srbije.“

6. Predrag Tašić, portparol SIV-a, u svojoj knjizi Kako sam branio Antu Markovića (NIP Mugri 21, Skopje, 1993), opisuje upad u monetarni sistem SFRJ, kada je Srbija nezakonito *pozajmila* na račun primarne emisije 1,4 milijarde dolara. U poglavljju Srpska pljačka decenije, Tašić piše: „U trenutku kada je Ante Marković 28. decembra govorio u Skupštini Jugoslavije o ekonomskoj politici za narednu godinu, Veće udruženog rada Skupštine Srbije donelo je dva zakonska propisa, kojima je izvršen upad u monetarni sistem Jugoslavije. Ova dva akta doneta su tajno. Na sebi su imali oznake *strogopoverljivo i službenatajna*. Podeljeni su delegatima na sam dan sednice i to u koverti, svakome u ruke. Po usvajanju (a usvojeni su jednoglasno i bez diskusije) delegati su ih morali ponovo spakovati u koverte i vratiti (...) Tim propisima republike Srbije emitovana su prava u visini od 18 milijardi i 243 miliona dinara (tadašnjih 1,4 milijarde dolara).“ (PT, 57) „Da bi se ovaj put mogle uzeti veće pare, i to odjednom, (Miloševićev) čovek iz NBJ je predlagao da se to *legalizuje* zaduživanjem Republike Srbije kod Narodne banke Srbije, donošenjem takvih propisa u Skupštini Srbije. Naravno, pare se ne bi uzele iz Narodne banke Srbije, već iz Narodne banke Jugoslavije.“ (PT, 58) „Ante Marković je 4. januara 1991. anonimno obavešten o upadu Srbije u monetarni sistem.“ (PT, 59) Prema Tašiću, Ante Marković je na vanrednoj sednici vlade, 4. januara 1990, ovaj akt nazvao *aktom likvidacije Jugoslavije*. (PT, 59)

Jović ovako beleži te događaje 5. januara 1991: „Srbija je pozajmila (odlučila da pozajmi) od Narodne banke Srbije (vidi gore PT, 58) iz primarne emisije 18,200,000,000 dinara radi isplate penzija (...) Marendić, član SIV-a iz Hrvatske, je tražio da se pohapse odgovorni u Srbiji, podržao ga je Aca Mitrović i naravno Ante Marković, ali se SIV podelio. Zauzet je stav da se stvar ispita i vrate pare (...) Zovem Slobodana i pričam mu. Njemu se većjavlja Ante Marković. Sloba sve zna, ali umanjuje problem.“ (BJ, 239) Jović nastavlja 8. januara 1991: „Razgovor sa Stankom Radmilovićem (predsednikom srpske vlade) u SPS (...) Malo ga kritikujem šta to sve rade sa emisijom i sa prihodima koji pripadaju federaciji. Objasnjava da bi bez toga sigurno izgubili izbore, jer više od pola republike ne bi primalo plate i penzije. Ante se čudio i krstio kako to da nismo *bankrotirali*, a mi smo ga nadmudrili. To je suština.“ (BJ, 241)

Protivustavnost

Napred opisana aktivnost zaverenika na sabotiranju i podrivanju SIV-a; donošenju Ustava Republike Srbije; i derogiranju saveznog zakonodavstva zakonima Republike Srbije, protivustavna je po Ustavu SFRJ (a politički vodi razbijanju federacije). Prema članu 347, stav 1, tačka 9 Ustava SFRJ: „Savezno izvršno veće (...) usklađuje i usmerava rad saveznih organa uprave radi osiguranja provođenja politike i izvršavanja zakona, drugih propisa i opštih akata Skupštine SFRJ, nadzire rad saveznih organa uprave te ukida propise saveznih organa uprave koji su u suprotnosti sa saveznim zakonom, drugim propisom ili opštim aktom Skupštine SFRJ ili propisom koji je ono donelo radi provođenja saveznog zakona, drugog propisa ili opštег akta, a može, pod uslovima utvrđenim saveznim zakonom, poništiti propise tih organa.“

Kadijević se, dakle, ustavno nalazi pod nadzorom vlade i predsednika vlade Ante Markovića koji usmerava njegov rad. Što se tiče predsednika Predsedništva Jovića, u slučaju neslaganja sa politikom predsednika vlade, on je, kao deo Predsedništva, umesto anonimnih članaka, imao na raspolaganju pravo i dužnost da sporna pitanja iznese pred arbitražu skupštine. Prema članu 320, stav 3 i 4 Ustava SFRJ: „Predsedništvo SFRJ ima pravo da propise SIV-a od opštег

političkog značaja pre njihovog objavljivanja zadrži od izvršenja (...) Ako Predsedništvo SFRJ zadrži od izvršenja propis SIV-a, izneće sporno pitanje pred nadležno veće Skupštine SFRJ radi donošenja odluke.“ Ideja o stavljanju vlade pod kontrolu Predsedništva takođe je protivustavna: „Predsedništvo prema Saveznom izvršnom veću nema hijerarhijske već ograničene Ustavom utvrđene odnose.“ (prema autoru Ustava SFRJ prof. dr Jovanu Đorđeviću, Ustavno pravo, Savremena administracija, 1982)

Odredbe ustava Srbije, naravno, suprotne su odredbama Ustava SFRJ. Njima se, na primer, uzurpiraju tri osnovne nadležnosti federacije: u međunarodnim odnosima (član 281, tačka 7 Ustava SFRJ), narodnoj odbrani (član 281, tačka 6) i državnoj bezbednosti (član 281, tačka 8). To se čini odredbama sadržanim u članovima 72, tačka 1 („Republika Srbija uređuje i obezbeđuje (...) odnose s drugim državama i međunarodnim organizacijama“), i 72, tačka 3 („Republika Srbija uređuje i obezbeđuje (...) odbranu i bezbednost Republike Srbije i njenih građana“). Što je još mnogo važnije, odredbom člana 135, stav 2 Ustava RS, Srbija se doslovno izuzima iz pravnog sistema SFRJ, jer predviđa da će *poštovati* savezne zakone jedino onda kada joj je to u interesu. U pravu je ovakva klauzula poznata kao klauzula *si volam* (ako hoću), i ima dejstvo potpunog poništavanja svake obaveze preuzete pod uslovom ove klauzule. Što je potpuno logično – funkcija pravne obaveze je da ograniči volju onoga koji je preuzima. Ako klauzula predviđa da volja obavezanog ima primat nad obavezom, obaveza ne postoji.

Međutim, najvažnije je da je Ustav RS od 28. septembra 1990. separatistički ustav (donet više od godinu dana pre proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, 8. oktobra 1991). Citiranim članom 72, određuje se da je Srbija suverena i NEZAVISNA: „Republika Srbija uređuje i obezbeđuje: suverenost, nezavisnost i teritorijalnu celokupnost Republike Srbije i njen međunarodni položaj i odnose s drugim državama i međunarodnim organizacijama.“ Ovom odredbom Republika Srbija prestaje da bude deo federacije, postaje nezavisna država i nema nikakvih dužnosti prema federaciji, čiji član više nije. Ako je to tako, a tako je, postavlja se pitanje kakav je onda uopšte smisao odredbe člana 135, stav 1 Ustava RS, koji glasi: „Prava

i dužnosti koje Republika Srbija, koja je u sastavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ima po ovom ustavu, a koja se prema saveznom ustavu ostvaruju u federaciji, ostvarivaće se u skladu sa saveznim ustavom.“

Smisao ove odredbe je u tome što nezavisna Srbija, koja nema nikakvih dužnosti prema federaciji, želi da zadrži prava koja joj je nekada, kao članu federacije, davao taj ustav. Najvažnije od tih prava (kojih se Srbija u stvari svojom nezavisnošću pravno odrekla) su: (1) da učestvuje u radu Predsedništva države kojoj više ne pripada, (2) da preko njega zadrži kontrolu nad vojskom, (3) da se krije iza imena Jugoslavije i *zalaže za teritorijalni integritet Jugoslavije*, i (4) da polaže *pravo* na deo savezne kase. Smisao izraza da je nezavisna Republika Srbija *u sastavu SFRJ* može se jedino shvatiti kao, lišena svakog pravnog osnova, pretenzija da ona i dalje vrši prava koja su joj nekada pripadala kao članu federacije – i nakon što se konstituisala kao nezavisna država, kao i da ona više nema nikakvih dužnosti prema SFRJ.

Kako i zašto su ostale republike pristajale (dok su pristajale) na ovakvo stanje, u kome Srbija *vrši svoja prava* u federaciji, u kojoj nema nikakvih obaveza (kojoj kao nezavisna država čak i ne pripada)? Jedini odgovor je sadržan u činjenici da je Srbija kontrolisala vojsku i njome neprekidno pretila. Dakle, pristanak ostalih republika na ovakvo stanje zasnivao se na njihovom strahu od oružanog sukoba i njihovoj želji da ga nekako ipak izbegnu. Istovremeno, međutim, ova nezavisna država, budući da je *u sastavu SFRJ*, uspela je da upadne u monetarni sistem druge zemlje (SFRJ) i svojevoljno se *zaduži* iz njene primarne emisije sumom od 1,4 milijarde dolara.

Hrvatska je donela svoj ustav nakon donošenja srpskog ustava, i po uzoru na njega. Na 125. sednici Predsedništva SFRJ vodi se ovakav dijalog:

Borisav Jović: Zašto niste predložili da se izbriše ustav Hrvatske, koji je ugrozio prava srpskog naroda? Idite korak dalje.

Ante Marković: Mi smo tražili da se suspendiraju na tri mjeseca implementacije svih tih odluka.

Stjepan Mesić: Ali u čemu je problem sa ustavom Hrvatske?

Ante Marković: Ne znam. Sada ne ulazim u to.

Stjepan Mesić: Točno ono što je napisala Srbija, to je napisala i Hrvatska. Mi smo namjerno prepisali i znali smo da će oni to napasti. Rekao sam: napišite ovako kako je Srbija napisala i budite bez brige – Bora Jović će to napasti. Ali, nije on kriv. Ja znam ko je kriv.

Borisav Jović: To je taj što si ga Ti citirao. To što sam malopre pročitao – na njega misliš.

Stjepan Mesić: Ne znam, ako se usudiš reći.

(Stenografske beleške sa 125. sednice Predsedništva SFRJ od 12. jula 1991)

Sasvim saglasno svome statusu nezavisne države, Republika Srbija donosi sopstvene zakone kojima uređuje odnose koji su nekada bili u nadležnosti federacije: uvodi posebne dažbine na robu iz inostranstva, sama uređuje svoju kreditnu politiku, naplaćuje na novim državnim granicama carine koje uplaćuje na svoje račune, vodi sopstvenu politiku kontrole cena itd, što bi sve bilo nemoguće po odredbama člana 281, stavu 1, tačkama 1, 4, 5, 6, 7 i 10 Ustava SFRJ.

Protivustavna upotreba JNA

Sledeću prepreku zaverenicima u efikasnom komandovanju i upotrebni JNA za ciljeve razbijanja i prekravanja Jugoslavije (ciljeve upravo suprotne njenoj ustavnoj funkciji), predstavlja njen multinacionalni sastav. Zato oni zloupotrebotom položaja nastoje da, protivustavno, izmene ovakav sastav vojske. Prema Joviću, na sastanku 30. jula 1991. Kadijević obaveštava Miloševića i Jovića: „JNA se transformiše u vojsku onih koji žele da ostanu u Jugoslaviji, a najmanje je: Srbija, srpski narod plus Crna Gora. Na ovim principima se povlači na teritorije i menja rukovodstva (...) Sloba ga upozorava da to što govori sporo radi. Treba brže to da radi. On negoduje, opravdava se, neprijatno mu je, a zna da je kriv.“ (BJ, 367) Za vreme sastanka Miloševića, Jovića i Kadijevića, prema Joviću: „Veljko deluje veoma zbunjeno, skoro izgubljeno. Govori o porazu vojske, o deserterstvu, o nedostatku motivacije, o opasnosti od izdaje još uvek velikog broja Hrvata u vojsci (...) Kaže da bi momentalno moralio da se smeni dve hiljade oficira, da bi izbegao ono što je najgore. Slobodan mu kaže

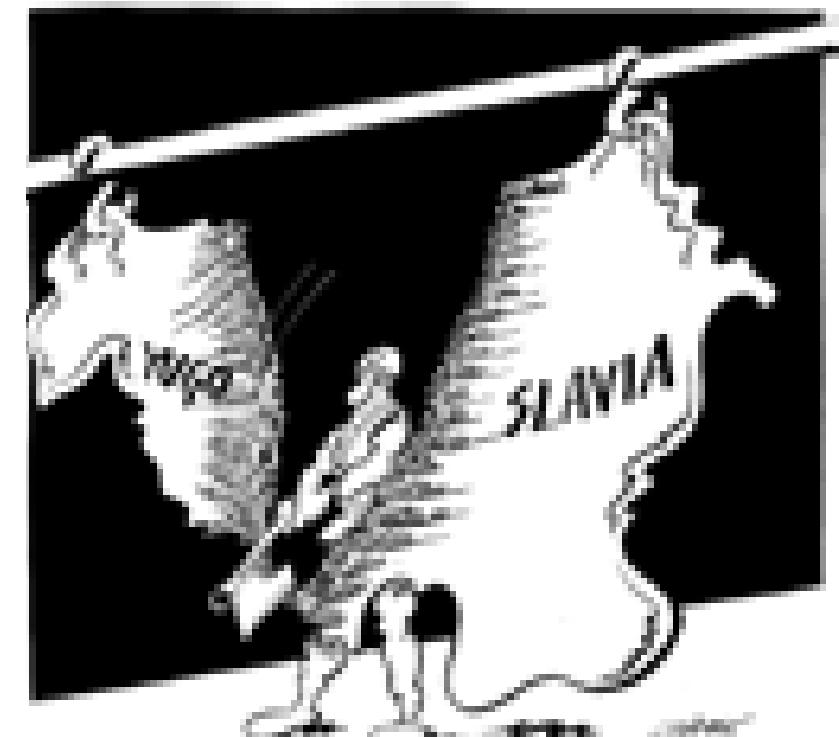
da ih smeni, da je trebalo i ranije. Veljko to jedva podnosi. Kaže mu: Lako je pričati. Veljko potom zaključuje: Vojska će izgubiti rat protiv Hrvatske, ako se ne osigura motivacija i uspeh mobilizacije. To se ne može ostvariti sa polulegalitetom Jugoslavije. Srbija i Crna Gora treba da proglose vojsku svojom i da preuzmu komandu, finansiranje, rat i sve drugo (...) Dugo smo raspravljali, opirali se (...) ne možemo prihvati zahtev da se vojska liši jugoslovenskog naziva. Time bi Srbija i Crna Gora potpuno izgubile sve prednosti, i političke i vojne.“ (BJ, 387)

Na istu temu, na drugom sastanku, u sastavu Slobodan Milošević, Momir Bulatović, Branko Kostić, Veljko Kadijević, Blagoje Adžić i Borisav Jović: „Procenjeno je da je to (da se JNA preda Srbiji i Crnoj Gori) sa međunarodnog stanovišta loše (...) nama politički ne odgovara da *izlazimo* iz Jugoslavije (...) to bi vodilo (...) tu srpsko-crnogorsku vojsku u poziciju *agresora* na srpskim prostorima van Srbije.“ (BJ, 388-9) „Kadijević pita zašto Slobodan Milošević nikada nije javno istupio u korist vojske i mobilizacije.“ (BJ, 389)

Naravno, Slobodan Milošević kao predsednik Srbije nema nikakve ustavne ingerencije nad vojskom, ali Kadijević prihvata njegovu nadređenost. Miloševiću i Joviću potrebna je vojska koja sluša njih, sprovodi političke ciljeve srpskog vrha, ali koja će se nazivati jugoslovenskom. Kadijević pristaje na takvu instrumentalizaciju. „Slobodan ne traži od Veljka da se odmah smeni (general) Negovanović (...) Vojska ne može bez nas. Mi bismo bez nje možda i mogli – formirali bismo svoju vojsku – a kako bi oni izmislili svoju državu – nije jasno.“ (BJ, 391) Jović 6. oktobra 1991. beleži: „Tražim hitan razgovor sa Slobodanom. Moramo se sami u četiri oka dogovoriti. Nismo mi samousluga da udovoljavamo potrebama generala. Politika mora polaziti od nas, a ne od njih. On se slaže sa mnom.“ (BJ, 392) „Slobodan malo zazire od Veljka koji se mnogo trpa u politička pitanja (...) Zato svaku Veljkovu inicijativu koja ima politički karakter ignoriše i kaže mi: Neka on gleda svoja posla. Neka radi ono za šta je zadužen.“ (BJ, 402)

Do koje mere je JNA do toga trenutka već bila instrumentalizovana, vidi se i iz toga koliko je od strane srpskog političkog vrha bila uvršćena čak i u protivustavnu upotrebu unutar Srbije. Jović beleži 27.

januara 1990: „Zovem Veljka da mu kažem da prošeta tenkovima kroz gradove na Kosovu, da ih malo zaplaši. Nema ga kod kuće.“ Sutradan: „Slobodan me zove i moli da nađem Veljka da tražim pomoć. Nađem Adžića, načelnika generalštaba. On kaže da je ukinuta odluka Predsedništva SFRJ o angažovanju vojske. Trebala bi im nova odluka. Javlja se i Veljko, ponavlja isto. Ipak, pristaje da angažuje pet helikoptera (da demonstriraju nad Prištinom).“ (BJ, 96) Isti ti tenkovi šetali su beogradskim ulicama za vreme mirnih demonstracija opozicije 9. marta 1991: „Dajem Veljku nalog da izvede vojsku na ulice i da zaposedne prostor ispred svih ugroženih državnih institucija. Slobodan će poslati zvaničan pismeni zahtev koji ćemo sutra na sednici Predsedništva odobriti.“ (BJ, 283) Dana 7. juna 1991. Jović beleži: „Kod Veljka Kadijevića – Slobodan i ja. Tražimo odgovor na pitanje da li će vojska intervenisati ako bude stani-pani na mitingu 9. juna koji najavljuje opozicija. Hoće, svakako, odgovara Kadijević.“ (BJ, 338)

Za koje ciljeve je upotrebljavana vojska i od koga, vidi se i iz intervencije u Sloveniji jula 1991, kada Jović piše: „Slobodan i ja zakazali smo s Veljkom Kadijevićem razgovor koji smatramo odlučujućim (...) Srpski narod potpuno zbumen uveliko se pridružuje opoziciji (...) Od Veljka odlučno tražimo sledeće: Slovencima odgovoriti žestoko svim sredstvima uključujući i avijaciju (...) Potom se povući iz Slovenije (...) Na taj način će se podići moral vojsci, uplašiti Hrvatsku i umiriti srpski narod.“ (BJ, 349) „Konsultujem Slobodana Miloševića o planu vojske (za obaranje vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj). Na pitanje šta da radimo ako ne postignemo dovoljnju većinu u Predsedništvu za odluke koje su potrebne, on misli da treba da odlučujemo sa onoliko članova koliko su za i da će vojska poslušati.“ (BJ, 281)

Grupa Šestorice

Na sastanku 4. jula 1990. Veljko Kadijević izveštava Jovića: „Vojska će učiniti sve da spreči neustavna ponašanja (proglašenje Deklaracije o samostalnosti Slovenije), koliko god je moguće legalno, a ako Predsedništvo ne može takvu odluku da obezbedi, onda se moraju tražiti i druge opcije (...) vojska bi izvršila naređenja i grupe članova Predsedništva, iako nisu kvalifikovana većina.“ (BJ, 162) Međutim, ključne strategijske i taktičke odluke i komandovanje nad JNA ne preuzima čak ni nekvalifikovana *grupa članova* Predsedništva (koji su za), već sasvim neformalna grupa, tzv. *grupa Šestorice*, zaverenička grupa koju predvode Milošević, Jović i Kadijević. Prema Joviću, na sastanku održanom 14. avgusta 1991, Milošević-Jović-Kadijević, na predlog Kadijevića, formiraju grupu šestorice Srba i Crnogoraca sa protivustavnim ovlašćenjima: „Sastanak kod Veljka Kadijevića (Kadijević, Adžić, Milošević, Bulatović, B. Kostić i ja). Veljko kaže da bi morali imati stalni sistem koordinacije u ovom sastavu. Drugi rade mnogo sistematičnije od nas. Za vojsku je ovaj prilaz opasan, ali je nužan. Bilo bi dobro da se napravi stručni štab od 5-6 ljudi (Srbija, Crna Gora, JNA), koji bi imao zadatak da procenjuje i predlaže odluke.“ (BJ, 371) „Prihvaćena je ideja o sistematskom dogovaranju šestorice, ali ne i o formiranju štaba.“ (BJ, 372).

Šestorica su, kako je i odlučeno, nastavila da se sastaju redovno. Jović beleži sledeće sastanke Šestorice 1991: 14. avgusta, 05, 12, 20, 24, 28. septembra, 02, 05, 06, 09, 25. oktobra. Na ovim sastancima se

raspravlja i odlučuje o svim aspektima rata, strategijskim, taktičkim, pa i operativnim: o „spremanju vojske za rat“, o tome da „rat mora biti ofanzivan i visokog intenziteta“, o potrebi „uskladenosti politike i propagande, osobito u odnosu na ljudе koji idu u rat“, o „daljem usmeravanju događaja“ (BJ, 383); o tome da li je „nama (Šestorici) cilj da vojskom branimo nove granice naroda koji žele da ostanu u Jugoslaviji, ili da srušimo hrvatsku vlast, o neophodnosti mobilizacije“ (BJ, 385); o neuspehu plana (zbog neuspeha mobilizacije) da se „preseče Slavonija, preseče Zagreb s juga, preseče Hercegovinu“, da se „probije prema Jadranu“, što je sve trebalo da dovede Hrvatsku „pred kapitulaciju“, i o potrebi da se „pravi redukovani plan“ (BJ, 386); o tome da je „još uvek veliki broj Hrvata u vojski“, o potrebi da „Srbija i Crna Gora proglaše vojsku svojom, da se vojska ne može lišiti jugoslovenskog naziva“ (BJ, 387); o „kadrovskim promenama u Armiji“, o nužnosti da se „učvrste dostignute linije i da se popune jedinice dobrovoljcima, da se moraju srediti jedinice srpskih ustanika i utvrditi položaji za odbranu dostignutih linija, da Slavonija mora imati pešadiju koja će kontrolisati oslobođenu teritoriju“ (BJ, 390-1); o tome treba „razraditi koncept mirovne inicijative sa konceptom sile“ (BJ, 392) itd. Šestorica preuzimaju potpunu kontrolu nad vojskom.

Narušavanje nacionalne strukture JNA i ovde opisana upotreba JNA, kao i način komandovanja vojskom bili su, naravno, protivustavni, a ponekad su predstavljali i krivično delo. Prema članu 240, stav 2 Ustava SFRJ: „Oružane snage SFRJ čine jedinstvenu celinu i sastoje se od JNA, kao zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti, te svih radnih ljudi i građana, i od teritorijalne odbrane, kao najšireg oblika organizovanog opštenarodnog otpora.“ Prema članu 242 Ustava SFRJ: „U pogledu sastava starešinskog kadra i postavljenja na više komandne i rukovodeće položaje u JNA primenjuje se načelo što srazmernije zastupljenosti republika i autonomnih pokrajina.“ Prema članu 186 Krivičnog zakona SFRJ: „Službeno lice koje na osnovu razlike u nacionalnosti, rasi, veroispovesti, etničkoj pripadnosti, polu, jeziku, obrazovanju ili društvenom položaju uskrati ili ograniči prava građana utvrđena ustavom, zakonom ili drugim propisom ili opštim aktom, ili koje na osnovu ove razlike daje građanima povlastice ili pogodnosti, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.“

Prema članu 330, stav 1 Ustava SFRJ: „Predsedništvo SFRJ radi na osnovu usklađivanja stavova svojih članova.“ Prema članu 313, stav 3 Ustava SFRJ: „Predsedništvo SFRJ najviši je organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama SFRJ u ratu i miru.“ Prema članu 328, stav 1 i 2 Ustava SFRJ: „Predsednik Predsedništva SFRJ predstavlja u ime Predsedništva SFRJ, Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju, predstavlja Predsedništvo SFRJ, saziva sednice Predsedništva SFRJ, predsedava sednicama, potpisuje akte koje Predsedništvo donosi, brine se o sprovođenju akata i zaključaka Predsedništva SFRJ, izdaje isprave o ratifikaciji međunarodnih ugovora te prima akreditivna i opozivna pisma stranih diplomatskih predstavnika akreditovanih kod Predsedništva SFRJ (...)“ Predsednik Predsedništva SFRJ, u ime Predsedništva SFRJ, ostvaruje komandovanje oružanim snagama SFRJ, u skladu sa ovim ustavom i saveznim zakonom.“ Prema članu 315, stav 1, tačka 6 Ustava SFRJ: „Predsedništvo SFRJ u okviru svojih prava i dužnosti: postavlja, unapređuje i razrešava generale i admirale i druge vojne starešine za koje to savezni zakon odredi; postavlja i razrešava predsednike, sudije i sudije-porotnike vojnih sudova i vojne tužioce.“

Nigde u Ustavu SFRJ nije predviđeno da Savezni sekretar za odbranu odgovara pred predsednikom Republike Srbije, niti je ovaj ovlašćen da Saveznog sekretara *upozorava*, da od njega nešto *traži*, poziva ga na odgovornost ili mu nalaže smenjivanje generala i drugih starešina (naročito ne na osnovu etničke ili nacionalne pripadnosti). Takođe, nigde u Ustavu SFRJ nije predviđeno da predsednik Predsedništva komanduje oružanim snagama bez, ili čak nasuprot stavovima Predsedništva (u čije ime nastupa), još manje da traži mišljenje od predsednika Republike Srbije kako da to učini. Takođe, nigde u Ustavu SFRJ nije predviđeno da se vojska upotrebljava bez odobrenja Predsedništva u cilju „zaplašivanja građana“, na dozvoljenim mitinzima opozicije („ako bude stani-pani“), niti u cilju „dizanja morala vojsci“, „plašenja Hrvata“ ili „umirivanja srpskog naroda“.

Može se reći da su zaverenici uništili i JNA kao saveznu instituciju koja deluje po odlukama Predsedništva SFRJ i koja predstavlja vojsku svih naroda i narodnosti (član 240, stav 2 Ustava SFRJ). Kadijević je 8. januara 1992. podneo ostavku, a 16. oktobra 1992. JNA je prestala da koristi simbole države SFRJ (petokraku).

Planovi o nasilnoj smeni vlasti

25. februara 1991, pod naslovom Planovi vojske za obranu vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj i za izlaz iz krize, Jović beleži: „Osnovna zamisao vojske sastoji se u tome da se čvrsto osloni na snage koje su za Jugoslaviju.“ (BJ, 277) „Srbija, Crna Gora, Armija i srpske partije u BiH i Hrvatskoj su za Jugoslaviju.“ (BJ, 276) „da se kombinovanim političkim i vojnim merama sruši vlast prvo u Hrvatskoj, a potom u Sloveniji.“ (BJ, 277) „u kolebljivim republikama (Makedonija i BiH) kombinovanim političkim merama – demonstracijama i pobunama – treba srušiti rukovodstva ili ih preokrenuti u drugom pravcu. Ove aktivnosti valja kombinovati i sa nekim vojnim akcijama.“ (BJ, 277) „Celu akciju treba da vode oni članovi Predsedništva SFRJ koji se opredeli za ovaj kurs, sa osloncem na vojsku.“ (BJ, 277) „U Hrvatskoj, a docnije i u Sloveniji, kao prva varijanta, mogla bi biti vojna uprava, a potom formiranje institucija od nekompromitovanih ličnosti.“ (BJ, 278)

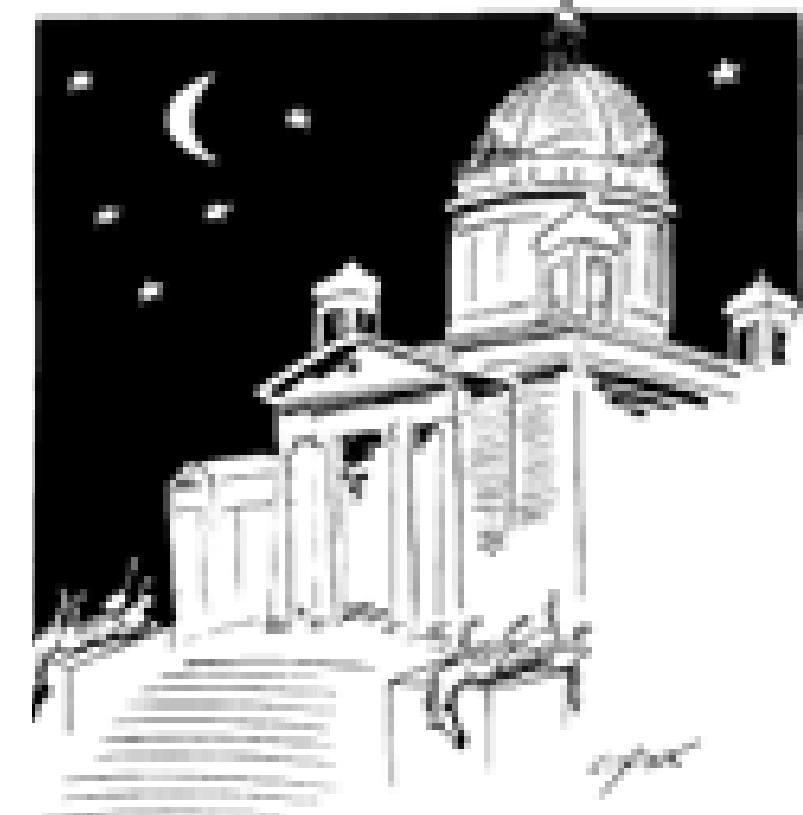
„Konsultujem Slobodana Miloševića o planu vojske. Pročitao sam mu svoje zabeleške od reči do reči. On smatra da je sve to dobro, izuzev što Sloveniju treba ostaviti na miru. Samo Hrvatsku treba trebiti. Na pitanje šta da radimo, ako ne postignemo dovoljnju većinu u Predsedništvu za odluke koje su potrebne, on misli da odlučujemo sa onoliko članova koliko su za i da će vojska poslušati. Smatra da je logično da *uklonimo* svakoga ko će se suprotstaviti takvoj akciji Predsedništva.“ (BJ, 281)

Do planiranog nasilnog svrgavanja vlasti u Hrvatskoj (i Sloveniji) nije došlo, jer je po Jovićevom mišljenju „sumnjiva (Miloševićeva, vidi gore BJ, 281) ideja da odlučuje manjina u Predsedništvu. To je stanje kada odlučuje vojska i to se ne može prikrivati.“ (BJ, 281), i jer je „vojska na velikim mukama, jer za ono što bi uradila nema političko *pokriće*. Plaši se akcije bez *pokrića*. Ali odluka Predsedništva bez dovoljno glasova nije ustavna i nije *pokriće*.“ (BJ, 281). „Po mom mišljenju bolje je da se stvori prazan prostor vojsci da sama odlučuje.“ (BJ, 281)

Načinjen je, ipak, još jedan korak da se vojska uvede u politički obračun zavođenjem vanrednih mera koje je Kadijević, u ime oružanih snaga i štaba vrhovne komande, predložio Predsedništvu 12. marta 1991. Ova sednica je održana tri dana posle velikih demonstracija opozicije 9. marta 1991, kada je Milošević tražio zaštitu vojske (BJ,

283). Ovome se usprotivio predstavnik Hrvatske rekavši da se „vanredno stanje predlaže da bi se spaslo srpsko rukovodstvo od pritiska opozicije.“ (BJ, 289) Za uvođenje vanrednog stanja, pored Jovića, glasao je samo predstavnik Vojvodine. Posle toga ostalo je samo da se „stvori prazan prostor“ (BJ, 281) za vojni državni udar.

Sutradan, 13. marta 1991, u vreme održavanja novog velikog mitinga opozicije, Jović beleži: „Veljko nam je (Miloševiću i Joviću) doslovno rekao u prisustvu generala Adžića: Idemo na vojni udar (...) Pitao sam ga šta se podrazumeva pod vojnim udarom. Odgovorio je: smenjivanje vlade i Predsedništva. Skupštinu neće dirati, ali neće ni dozvoliti sazivanje republičke vlasti i sve ostalo neće dirati, ukoliko podržavaju udar. U protivnom, skidaće i njih. Slobodan nije ništa pitao ni komentarisao (...) Kada sam saslušao Veljka, rekao sam da će sutra, posle sednice, podneti ostavku (...) Ostaviću vojsci prostor za delovanje. Razgovaraću sa Nenadom Bućinom (Crna Gora) i Jugoslavom Kostićem (Vojvodina) da postupe isto.“ (BJ, 296)

Dva dana kasnije, 15. marta 1991. Jović preko Televizije Beograd *ostavlja prazan prostor* za vojni udar – podnosi ostavku na članstvo u Predsedništvu, sa obrazloženjem da ne može ostati u Predsedništvu koje „nastoji vezati ruke JNA i koje je izrazilo očito nepoverenje u oružane snage zemlje“ (BJ, 306), iako „JNA, odnosno oružane snage zemlje, nemaju ni zadatak ni nameru da se mešaju u politički život i da utiču na donošenje političkih odluka o budućnosti zemlje.“ (BJ, 305) „Ostavke su podneli i Bućin i Kostić. Slobodan Milošević dao je izjavu da u tim okolnostima više ne priznaje odluke Predsedništva SFRJ i da neće da učestvuje u njegovom radu (u funkciji zamenjivanja člana Predsedništva iz Srbije).“ (BJ, 306)

Vojska ipak, „nakon svojih analiza“ (BJ, 308-309), nije izvršila udar bez *političkog pokrića*. Jović to ovako komentariše: „Ispali su krajne čudni. Ako su sve analize imali u vidu još onda kada su nam rekli da su se odlučili na vojni udar, nejasno je kako su se na to odlučili. Ako nisu sve to imali u vidu, onda su neozbiljni.“ (BJ, 310) Svakako da je postojao sasvim određen plan koji su sačinili Kadijević, Jović i Milošević za protivustavno svrgavanje organa vlasti SIV-a i Predsedništva SFRJ, a po potrebi i organa vlasti u republikama. Radnje koje su im planom poverene, *stvaranje pravnog prostora*, Jović i Milošević su ispunili, Jović istupanjem iz Predsedništva, a Milošević odbijanjem da ga u Predsedništvu zameni. Oni su učinili sve da dođe do nastupanja zabranjene posledice, bez obzira što ona nije nastupila *zbog neozbiljnosti vojske*.

Uzeto samo po sebi, planiranje ovakvih delatnosti, po Krivičnom zakonu SFRJ, predstavlja krivično delo iz člana 114 koji glasi: „Ko učini delo upravljenje na: ograničavanje ili obaranje vlasti radničke klase i radnih ljudi; podrivanje ustavom utvrđenog društveno-ekonomskog uređenja, društveno-političkog sistema ili sistema samoupravljanja; protivustavno svrgavanje organa društvenog samoupravljanja i vlasti, njihovih izvršnih organa ili predstavnika najviših državnih organa; podrivanje ekonomski osnovice zemlje; razbijanje bratstva i jedinstva ili narušavanje ravnopravnosti naroda i narodnosti; ili protivustavnu promenu federalativnog uređenja države, kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu.“

Ovo je krivično delo tzv. apstraktnog ugrožavanja, tj. dovršeno je kada je *moglo doći do opasnosti po zaštićene objekte*, makar da do

ugrožavanja nije realno došlo. Ovo delo kriminalizuje i same pripremne radnje (Odluka Vrhovnog suda Hrvatske I Kz-1878-72), kao i pokušaj. Da li je do mogućnosti nastupanja opasnosti došlo ili ne, procenjuje se obzirom na okolnosti. Te okolnosti ovde su položaj, realna moć i ovlašćenja učinilaca. (po Komentaru krivičnog zakona SFRJ grupe autora, Savremena administracija, 1986, str. 421).

Prema članu 18, stav 3 KZ SFRJ: „Kada zakon propisuje kažnjavanje za pripremanje određenog krivičnog dela, pripremanje se može sastojati u nabavljanju ili osposobljavanju sredstava za izvršenje krivičnog dela, u otklanjanju prepreka za izvršenje krivičnog dela, u dogovaranju, planiranju ili organizovanju sa drugima izvršenja krivičnog dela, kao i drugim radnjama kojima se stvaraju uslovi za neposredno izvršenje krivičnog dela koja ne predstavljaju radnju izvršenja.“

Protivustavna promena granica SFRJ

Jović beleži 12. juna 1990: „Sednica Predsedništva SFRJ uz učešće predsednika predsedništava republika i autonomnih pokrajina. Prvi put prisustvuju Tuđman i Kučan. Kučan i Tuđman postavili istovetna pitanja: da li mi njih priznajemo kao legalne i legitimne predstavnike Slovenije i Hrvatske (...) Odgovorio sam im da ih priznajemo.“ (BJ, 153) Dve sedmice kasnije, 27. juna 1990, Jović beleži razgovor sa Veljkom Kadijevićem: „Kažem Veljku da bih ih (Hrvatsku i Sloveniju) ja najradije isterao silom iz Jugoslavije, jednostavnim presecanjem granice i proglašavanjem da su se svojim odlukama sami doveli u tu situaciju, ali ne znam šta da radimo sa Srbima u Hrvatskoj. Nisam za primenu sile, nego da ih stavimo pred svršen čin. Da se razradi akcija u tom smeru, sa varijantom da se pre konačnog isterivanja održi referendum na osnovu koga bi se odlučilo gde izvršiti razgraničenje. Veljko se slaže.“ (BJ, 160)

Sutradan Jović beleži razgovor sa Slobodanom Miloševićem: „On se slaže sa idejom o *izbacivanju* Slovenije i Hrvatske, ali me pita da li vojska hoće da izvrši takvo naređenje? Kažem mu da ona mora da izvrši naređenje i da ne sumnjam u to, nego mi je problem šta je sa Srbima u Hrvatskoj, i kako obezbediti većinu u Predsedništvu

SFRJ za takvu odluku. Sloba je dao dve ideje: prvo, da se *odsečanje* Hrvatske izvrši tako što će ličko-banijske i kordunaške opštine, koje su stvorile zajednicu, ostati sa naše strane, s tim da se tu kasnije narod referendumom izjasni da li hoće da ostane ili izađe, i drugo, da se članovi Predsedništva SFRJ iz Slovenije i Hrvatske isključe iz glasanja o odluci, jer oni ne predstavljaju onaj deo Jugoslavije koji tu odluku donosi. Ako Bosanac bude za, onda imamo dvotrećinsku većinu.“ (BJ, 161)

Prema članu 283 Ustava SFRJ: „Skupština SFRJ: odlučuje o promeni Ustava SFRJ (...) odlučuje o promeni granica Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.“

Oružana pobuna u Krajini

Jović 17. maja 1990 piše: „Preduzimamo mere da se u Sloveniji i Hrvatskoj oduzme oružje iz civilnih magacina TO (Teritorijalne odbrane) i da se prenese u vojne magacine. Nećemo dozvoliti da oružje TO zloupotrebe u eventualnim sukobima ili za nasilno otcepljenje. Praktično smo ih razoružali. Formalno, ovo je uradio načelnik generalštaba, ali faktički po našem nalogu. Slovenci i Hrvati su oštro reagovali, ali nemaju kud.“ (BJ, 146) Jović 3. avgusta 1990. beleži: „Slovenci su čvrsto odlučili da idu do kraja po cenu incidenata, sukoba i rata. Veljko sav ozaren. Presrećan. Kaže da nikad nije bio srećniji, jer su tako glupo *podigrali* da će ih *rasturiti*, i to ne samo njih“. (BJ, 174) 4. septembra 1990: „Veljko Kadijević saopštava mi najnoviju procenu vojno-političke situacije. Mora se biti spremna na upotrebu vojske u Sloveniji već u septembru, u Hrvatskoj možda u oktobru, a na Kosovu u svako vreme. Na zbivanja povodom ovih događaja ne treba više, kao do sada, delovati preventivno, nego ih ostaviti da izbiju neredi, pa ih iskoristiti za skidanje onih koji su doveli do takvog stanja.“ (BJ, 190)

U svojoj knjizi Moje viđenje raspada, Kadijević objašnjava razloge ovakve taktike: „Svjesno dozvoliti da neprijatelj prvi napadne, da cijeli svijet jasno vidi ko je agresor i šta hoće (...) Radeći suprotno, kako su inače neki sugerisali, pored ogromnih političkih gubitaka u datim međunarodnim okolnostima, potpuno bi upali u zamku brze

i razorne vojne odmazde koja bi se u prvom redu sručila na Srbiju.“ (VK, 93-4) Jovićeva zabeleška od 26. januara 1991: „Razgovaram telefonom sa Slobodanom (...) Slobodan se još drži onoga što je možda i moglo donedavno, ali vojska nije htela – da ih odsečemo od Jugoslavije, ali sada to nije moguće (...) Najbolje bi sada bilo da pomoći sile kojom raspolažemo (armija) i pomoći demokratije koju želimo da nametnemo (izjašnjavanje naroda) obezbedimo miran izlazak iz krize i povoljna rešenja za srpski narod, a i za sve ostale ako bi to bilo moguće (...) Rat neka nametnu Hrvati.“ (BJ, 263)

Jović beleži 25. februara 1991: „Zatim Veljko govori o svojoj zamisli o konceptu akcije. U Hrvatskoj institucionalno i politički jačati Srpsku krajinu i podržavati njen otcepljenje od Hrvatske, ne javno nego faktički.“ (BJ, 277) U svojoj knjizi Kadijević piše: „Imajući sve to u vidu, cilj JNA u Hrvatskoj bio je: zaštiti srpski narod u Hrvatskoj od napada hrvatskih oružanih formacija i omogućiti mu da konsoliduje vojničko samoorganizovanje za odbranu; istovremeno pripremiti JNA za rat sa Hrvatskom, kada ga Hrvatska otpočne protiv JNA. Zadatak izvršavati u okviru *sprečavanja međunacionalnih sukoba*.“ (VK, 127) „JNA je potpuno ostvarila ciljeve ove faze sukoba – zaštitila srpski narod u Krajini i pomogla mu da se vojnički, pa i politički pripremi za događaje koji će slediti, što je srpski narod u Hrvatskoj zaista i učinio.“ (VK, 128) „Cilj Hrvatske u prvoj fazi bio je da upotrebotom policije i vojske uspostavi vlast nad srpskim krajevima u Hrvatskoj.“ (VK, 126) „Po ocjeni hrvatskog vrhovništva, glavni razlog zbog čega Hrvatska (...) nije ostvarila svoj cilj da slomi otpor srpskog naroda u Hrvatskoj i ostvari potpunu vlast na cijeloj teritoriji u okviru postojećih administrativnih granica Republike Hrvatske, jeste u ulozi koju je imala JNA. I ne samo to, nego im je postalo potpuno jasno da taj cilj neće nikada ni ostvariti, sve dok JNA bude tu.“ (VK, 128) „Strategija i taktika realizacije toga cilja zasnivala se na sledećim idejama. Izbjegavati oružano sukobljavanje sa JNA, JNA neutralisati političkim i propagandnim sredstvima i aktivnostima.“ (VK, 126)

Odavde je jasno da (a) pošto su potpuno razoružali Hrvatsku, zaverenici žele rat; (b) da se ne usuđuju da napadnu Hrvatsku zbog straha od strane intervencije; (c) da umesto toga vojnički i politički pomažu

ustanike u Krajini i podstiču ih na otcepljenje (Jović: „ne javno nego faktički“); (d) da upotrebom vojne sile ne dozvoljavaju hrvatskoj vlasti da povrati vlast nad teritorijom svoje republike, nadajući se „incidentima“ koje će „iskoristiti“; i (e) da će sve to činiti u okviru tobožnjeg „sprečavanja međunarodnih sukoba“ (navodnice su Kadijevićeve).

Takvo postupanje predstavlja krivično delo učestvovanja u oružanoj pobuni iz člana 124 KZ SFRJ u vezi člana 139, stav 1 (osobito teški slučajevi), po tada važećem Krivičnom zakonu SFRJ: „Ko učestvuje u pripremanju oružane pobune ili u oružanoj pobuni, kazniće se zatvorom najmanje jednu godinu. Ko organizuje pripremanje oružane pobune ili učestvuje u oružanoj pobuni kao organizator ili kolovoda, kazniće se zatvorom najmanje pet godina.“ Član 139: „Za krivično delo iz člana 114, člana 115, stav 1, članova 116 do 121, članova 123 do 128, člana 132 i člana 136, stav 1 ovog zakona koje je imalo za posledicu smrt nekog lica ili je izazvalo opasnost za život ljudi ili je praćeno teškim nasiljima ili velikim razaranjima, ili je dovelo do ugrožavanja bezbednosti, ekonomski ili vojne snage zemlje, ili u drugim osobito teškim slučajevima, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje deset godina ili smrtnom kaznom.“

Zaključak

Nema nikakve sumnje da bi pod uslovima predloženog misaonog eksperimenta Milošević, Jović i Kadijević, po zakonima SFRJ koji su važili u vreme kada su oni delovali, od strane domaćeg jugoslovenskog suda bili osuđeni za teška krivična dela protiv bezbednosti i ustavnog poretku SFRJ, koja su kažnjiva smrtnom kaznom.

Sva trojica su bila suočena sa tipičnom dilemom svih zaverenika-prevratnika: ako ne uspemo bićemo zločinci, ako uspemo, neće biti nikoga da naš zločin kazni. Uspeli su. I zato za svoj osnovni zločin nikada nisu odgovarali pred domaćim sudom po zakonima koji su vladali *tempore criminis* (u vreme izvršenja zločina). Samo je Slobodan Milošević odgovarao za sekundarne posledice svoje veleizdaje: genocid, ratne zločine itd, i to pred međunarodnim tribunalom.

Političke posledice ovakve situacije su ogromne. Nekažnjeni zločin veleizdaje i insistiranje na bukvalno shvaćenoj *prezumpciji nevinosti* omogućava srpskom nacionalizmu da do danas perpetuira kolosalnu laž Miloševićeve propagande. Tako se održava ideološki kontinuitet sa njegovim režimom. Srpsko društvo je sprečeno da se suoči sa teškom istinom i da na njoj izgradi svoj novi identitet.

Dodatak: ustavno pitanje

U ovom tekstu polazim od pretpostavke da je SFRJ postojala do 8. oktobra 1991, jer su na taj dan, posle tromesečnog Brionskog moratorijuma, Slovenija i Hrvatska proglašile nezavisnost. U svojoj knjizi *Prestanak SFRJ – pravne posledice* (Pravni fakultet, 1995) profesor Vladimir Vodinelić takođe smatra da u domenu privatnog prava kao datum od koga se propisi drugih republika i federacije imaju smatrati kao *strano pravo* u novonastalim državama, treba uzeti – 8. oktobar 1991. Zaključci Badinterove komisije upućuju na sličan zaključak, polazeći od stava da međunarodno priznanje nezavisnosti neke države ima pre svega deklarativan karakter. U tom smislu je pogrešno danom prestanka postojanja SFRJ smatrati 15. januar 1992, datum kada su Hrvatska i Slovenija međunarodno priznate. Sam Milošević zastupao je stanovište da je SFRJ postojala do 27. aprila 1992, kada je doneta Odluka o proglašenju Ustava SRJ, koju je donelo Savezno veće Skupštine SFRJ. Budući da je ova odluka doneta bez učešća i saglasnosti četiri od šest konstitutivnih republika SFRJ, ovo stanovište je neodrživo.

Postavlja se, međutim, i pitanje da li je SFRJ postojala nakon donošenja srpskog ustava od 28. septembra 1990, kojim se Srbija konstituiše kao *nezavisna i suverena* država, i izričito se isključuje iz pravnog sistema SFRJ (bez obzira što prihvata da primenjuje opšte akte druge države kada joj je to u interesu, i bez obzira na protivrečno deklarisanje da ostaje *u sastavu SFRJ*). Time je Srbija samo izrazila svoju volju da neosnovano nastavi da u drugoj državi (SFRJ) vrši neka prava koja joj kao nezavisnoj državi više ne pripadaju.

Srbija se od toga datuma i ponaša kao nezavisna država donoseći sopstveno zakonodavstvo, koje je u direktnoj suprotnosti sa zakoni-

ma SFRJ. Ako je Srbija (po sopstvenom ustavu i po svom ponašanju) nezavisna država, onda SFRJ više ne postoji, jer je federacija izgubila mogućnost da vrši svoja suverena prava nad 41% svoje teritorije i nad 29% građana SFRJ. Pored toga, u članu 2 Ustava SFRJ nabroja se šta čini Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju: republike, među kojima je i Socijalistička Republika Srbija, i pokrajine SAP Kosovo i SAP Vojvodina. Dakle, tri od osam konstitutivnih činilaca federacije konstituisano je Ustavom RS u *suverenu i nezavisnu* državu.

Naravno, postavlja se logično pitanje kako i zašto bi ostale članice federacije tolerisale i pristajale da *nezavisna i suverena* Srbija i dalje šalje svoje predstavnike u Predsedništvo SFRJ i tamo faktički učestvuje u odlučivanju. Odgovor se ne nalazi na pravnom, već na političkom nivou: ostale republike su se plašile sprege agresivno nacionalističke Srbije sa JNA. Recimo, Kučan se 24. januara 1991. sastaje sa predsednikom *suverene i nezavisne* Srbije da od njega traži (i dobije) dopuštenje da izade iz SFRJ. Moć *nezavisne i suverene* Srbije da se faktički nametne drugoj državi na ovaj način, temeljila se isključivo na pretnjama upotrebotom sile, koje su drugi ispravno ocenjivali kao realne. Nametanje od strane Srbije da faktički učestvuje u odlukama *ostataka* saveznih organa SFRJ, bio je čist akt nasilja.

Ako se prihvati da je SFRJ prestala da postoji 28. septembra 1990, kada se Srbija ustavno konstituisala kao suverena i nezavisna, onda je u tzv. skraćenom Predsedništvu, u kome više nisu učestvovali predstavnici Hrvatske, Slovenije, Makedonije i BiH, pored predstavnika nezavisne i suverene Srbije, sedeо samо jedan legitimni član Predsedništva SFRJ – predstavnik Crne Gore. To predsedništvo imalo je samo jednog člana.

Naravno, ovo je pitanje koje moraju rešiti eksperti za ustavno pravo. Ali ono je od značaja za pravilnu primenu prava u oceni ponašanja učinilaca krivičnih dela kojima se ovde bavimo.

Danas, 27. 03. 2003 – 09. 04. 2003.

Rat u Hrvatskoj – međunarodni sukob ili građanski rat

Polemika u Politici u devet nastavaka

1

Nije bilo građanskog rata²

Srđa Popović

Prilikom svoje nedavne posete Hrvatskoj, novi ministar spoljnih poslova Vuk Drašković, pozvao je Hrvatsku da povuče svoju tužbu protiv SCG pred Sudom pravde u Hagu, jer se, po njegovom mišljenju, u Hrvatskoj vodio građanski rat i to nije bio međunarodni sukob. Reakcija hrvatske javnosti bila je burna, kao što se vidi iz uvodnika Novog lista, koji su preneli neki srpski mediji. Može se prepostaviti da je Drašković svoju izjavu bazirao na stavovima takozvanih prijatelja suda, koji su sličnu tvrdnju izneli na kraju svoga mandata u postupku protiv Slobodana Miloševića. Međutim, ta teza je, kako ćemo ovde pokazati, pravno neodrživa.

Prijatelji suda, Stiven Mekej, Branislav Tapušković i Timoti Mekorkem, podneli su 3. marta ove godine (2004) podnesak Tribunalu, u kojem važno mesto zauzima njihova tvrdnja da se Miloševiću pred Tribunalom ne može suditi za krivična dela učinjena pre nego što je rat u Hrvatskoj dobio obeležje međunarodnog sukoba, to jest pre nego što je Hrvatska postala samostalna i nezavisna država. Drugim rečima, da se radilo o građanskom ratu, baš kao što to tvrdi i Drašković. Oni kažu: „Tužilac tvrdi da je oružani sukob u Hrvatskoj bio međunarodni sukob od 8. oktobra 1991.“ Međutim, prijatelji suda tvrde da je oružani konflikt postao međunarodni u nekom trenutku između 15. januara i 22. maja 1992. Prvi datum

² U kasnijim tekstovima i intervjuima za Peščanik, bliže sam kvalifikovao ovu izričitu tvrdnju, mišljenjem da su rat započeli profesionalni političari iz srpskog vrha, vrh JNA, Udba i od nje regrutovane paramilitarne jedinice pod komandom JNA i Udbe, ali da je negde od 1992. (kada su glavna vojna dejstva već bila završena) sukob dobio i elemente građanskog rata, naročito u Bosni, jer je tamošnje stanovništvo bilo prinuđeno da se grupiše i opredeljuje po nacionalnoj osnovi. Prvo je baćena šibica, a onda se požar širio sam.

predstavlja datum priznanja Hrvatske od strane EU, drugi datum je dan njenog učlanjenja u UN.

Stanovište prijatelja suda je pogrešno, jer sam čin priznanja nema konstitutivno, već samo deklarativno dejstvo. Drugim rečima, priznanjem od strane drugih subjekata međunarodnog prava, ne uspostavlja se državnost, već se prihvata jedna već postojeća pravna činjenica (na to upućuje i sama reč *priznanje*), koja priznaju prethodi. I to priznanje deluje *ex tunc*, odnosno od trenutka proglašenja nezavisnosti.

Međutim, mnogo je zanimljivija malo pominjana činjenica da je sukob od prvoga dana bio međunarodni, budući da je Srbija postala nezavisna država po svom ustavu od 28. septembra 1990 (donetom više od godinu dana pre proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske 8. oktobra 1991). Ova činjenica zamagljivana je Miloševićevom propagandom, prema kojoj je uzrok rata bio *borba protiv hrvatskog separatizma*. Ta činjenica je zamagljivana iz straha od strane intervencije, pa je Milošević tobože čuvao *teritorijalni integritet SFRJ*, a nije vršio agresiju na tuđu teritoriju.

Naime, prema članu 72 Ustava Republike Srbije iz 1990: „Republika Srbija uređuje i obezbeđuje: suverenost, nezavisnost i teritorijalnu celokupnost Republike Srbije i njen međunarodni položaj i odnose s drugim državama i međunarodnim organizacijama“, kao i „odbranu i bezbednost Republike Srbije“. Član 83 kaže da „oružanim snagama u miru i ratu rukovodi predsednik Republike Srbije.“ Shodno tome, članom 135, stav 2 Ustava, Srbija se sama izuzima iz pravnog sistema SFRJ i za nju od tada zakoni SFRJ više ne važe. Tom odredbom se predviđa pravo Srbije da *poštuje savezne zakone jedino onda kada joj je to u interesu*. U pravu je ova klauzula poznata kao klauzula *si volam* (ako hoću) i ima dejstvo poništavanja svake obaveze preuzete pod ovim uslovom. Prirodno, ako imam pravo da radim *šta hoću*, nemam nikakvu obavezu.

Ubrzo zatim, Srbija donosi niz zakona iz nadležnosti nekadašnje federacije, kojima uređuje sopstvenu kreditnu i monetarnu politiku, sopstvenu politiku kontrole cena, uvodi dažbine na robu iz inostranstva (i iz nekadašnjih republika SFRJ), naplaćuje sopstvene carine

itd. Srbija takođe ukida niz zakona kojima je svrha provođenje nekadašnjeg saveznog zakonodavstva. Po zakonima SFRJ (koju tobože brani Milošević), i srpski ustav i srpsko zakonodavstvo toga vremena predstavljali bi najteža krivična dela. Ali, Srbija je donošenjem svoga ustava postala suverena i nezavisna i time izuzeta iz jurisdikcije bivše SFRJ, pa ta dela niko i nije mogao da procesuira.

Prema tome, međunarodni karakter sukoba proizlazi već iz činjenice postojanja suverene i nezavisne Srbije, i to od samog početka sukoba, bez obzira na pitanje datuma rođenja hrvatske državnosti. Drašković ne bi trebalo da već u svojim prvim koracima, kao ministar spoljnih poslova iznosi ovakve neodržive teze, tim pre što se one prepoznuju od naših spoljнополитичких partnera kao nasleđe Miloševićevog režima.

Politika, 11. 05. 2004.

2

Klasičan građanski rat

Ratko Dmitrović

Službena hrvatska politika, uključujući i onu opozicionu, s izuzetkom Stipe Šuvara, tvrdi da je Hrvatska početkom 90-ih godina bila napadnuta i da je na njenom tlu vođen odbrambeni rat. Domovinski. Dakle, nije u pitanju građanski rat. Ta postavka nije tačna ali je, sa stanovišta hrvatskog nacionalnog interesa, apsolutno razumljiva. Nije, međutim, razumljivo kad to isto tvrdi neko kome hrvatski politički, ekonomski, državni i svaki drugi interes nišu prioritet. Reč je o stavu beogradskog advokata Srđe Popovića koji je u rubrici Pogledi 11. maja pokušao da demantuje Vuka Draškovića i osnaži hrvatsko gledište o odbrambenom ratu i agresiji izvršenoj na Hrvatsku od strane Srbije. Takav pristup tumačenju karaktera ratnih sukoba u Hrvatskoj nameće tvorcu spomenute teze obavezu da istu postavi na tanke staklene noge. Jer jačih nema.

Popović svoju tezu zasniva na stavu da je Hrvatska postala samostalna država onda kad je to Tuđman rekao. Popović tvrdi: „priznanjem od drugih subjekata međunarodnog prava ne uspostavlja se državost, već se prihvata jedna već postojeća pravna činjenica.“ To pri-

znanje, tvrdi dalje Popović, deluje unazad, od dana nastanka države. Prevedeno, to znači da Hrvatska kao međunarodno priznata država nije nastala 15. januara 1992, kada je došlo do njenog priznanja od EU, odnosno 22. maja iste godine kada je primljena u UN, već mnogo ranije. Kada ranije? Možda autor misli na one silne deklaracije i odluke Sabora Hrvatske koje govore o samostalnosti. Ili na sastanak Tuđmana, Šošića, Domljana i braće Veselica u jednoj vinogradarskoj kleti u Hrvatskom zagorju 1989, gde je doneta odluka o izdvajaju Hrvatske iz sastava Jugoslavije.

Ako se izneto tumačenje Popovića prihvati kao princip, onda je međunarodno pravo, i svako drugo pravo, besmisleno. Iz kog to prava secesija dobija prioritet u odnosu na ono što secesionisti pokušavaju da sruše? Na osnovu čega oni koji razbijaju međunarodno priznatu državu, članicu UN (SFRJ), dobijaju pravo da to rade? Zato što im se više ne živi u zajedničkoj, pa hoće samostalnu državu? Mršava argumentacija. Kako u tom slučaju objasniti oduzimanje prava Srbima iz Republike Srpske Krajine na njihovu državu? RSK je nastala pre 15. januara 1992. Čak i pre 8. oktobra 1991, kada je Sabor u Zagrebu proglašio samostalnost Hrvatske. Šta ćemo s ovim podatkom? Da li je ovo bio građanski rat?

Pre višestranačkih izbora, 30. maja 1990. hrvatski Sabor na predlog zastupnice iz SKH, Slavice Bajan, donosi odluku da se Srbi izbrišu iz Ustava Hrvatske kao konstitutivni narod. Bez obzira na nespornu činjenicu da je Hrvatska, uprkos apsolutnoj podršci Hitleru i stravičnim zločinima nad Srbima i Jevrejima i Ciganima, iz Drugog svetskog rata izašla na strani antifašista – jedino i samo zahvaljujući ustanku koji su Srbi dugli 1941. protiv Hitlerove i Pavelićeve vojske. Na prostorima Banije, Like, Korduna, Slavonije... Zato su i dobili pravo na konstitutivnost.

Na tim majskim izborima na vlast dolazi HDZ i kreće u rehabilitaciju ustaštva i Nezavisne države Hrvatske. U Zagreb se vraćaju neki od bivših ministara Ante Pavelića (Vinko Nikolić), te mnogobrojni visoki službenici ustaškog režima, među kojima i Ivo Rojnic, komandant Dubrovnika u Drugom svetskom ratu, čovek koji je rigorozno provodio Pavelićev zakon o diskriminaciji Srba i Jevreja i imao vrlo dobru saradnju sa fra Majstorovićem u Jasenovcu. Radi

štednje prostora, pomenući samo *sitne nestaslike* HDZ-a u vezi sa oduzimanjem prava Srbića na njihov jezik i njihovo pismo.

Dakle, već u junu 1990. Tuđmanova vlada uvozi oružje iz Mađarske i stvara paravojne formacije, a onda i paravojsku. Počinju upadi tih jedinica u mesta sa većinskim srpskim stanovništvom, ubijanja Srba, čak i celih srpskih porodica, traženje pismene lojalnosti novoj hrvatskoj državi, paljenje srpskih kuća i lokala (Zadarska rivijera, april 1991, zapaljeno je oko 80 kuća i lokala), što dovodi do reakcije na srpskoj strani, do tzv. Balvan revolucije i naoružavanja Srba. Dalje, hrvatske paravojne snage počinju sa napadima na JNA, sa blokadama kasarni, najpre isključivanjem struje i vode, a potom i minobacačkim, mitraljeskim i snajperskim napadima na tada još uvek (valjda ćemo se tu složiti) jedinu legalnu oružanu silu u zemlji. Televizija prenosi davljenje vojnika JNA u Splitu ali, valjda zbog nedostatka linka, ne prenosi streljanje sedmorice vojnika JNA u Bjelovaru, napade na kasarne u Vukovaru, Zadru, Splitu, Osijeku, Zagrebu, Varaždinu...

Hrvatske paravojne snage zauzimaju garnizone JNA i dodatno se naoružavaju tenkovima, topovima, haubicama, višecevnim bacačima. Vode se žestoke borbe između srpskih sa jedne i hrvatskih paravojnih snaga sa druge strane. Posebno na linijama kod Sunje, Zadra, Petrinje, Osijeka, Karlovca, Kostajnice... Sve se to događa, a SFRJ još uvek postoji kao međunarodno priznata država. Postoji *de iure*, a iz toga se, valjda, izvlači i legalitet i poštovanje međunarodnog prava. Šta je ovo ako nije građanski rat? Neko će spomenuti dobrovoljce iz Srbije. Da, bilo ih je. A gde to dobrovoljci određuju karakter nekog rata?

Popović spominje Ustav Srbije iz 1990. i tvrdi da je Srbija tada postala nezavisna država. Kako je to postala nezavisna država 1990., ako ni danas nije država? A nije. Nije li to u suprotnosti sa spomenutim Popovićevim tumačenjem nastanka države? Ovakva tvrdnja Popoviću je potrebna da bi mogao da brani tezu o agresiji Srbije na Hrvatsku. Jer, ako Srbija nije bila država početkom 90-ih (a nije ni danas), kako nešto što nije – može da proizvede nešto što, navodno, jeste. Mislim na agresiju.

Ako ne veruješ detetu pitaj oca – kaže naš narod. Evo šta je o ratu u

Hrvatskoj rekao *otac nacije*, odnosno Franjo Tuđman: „Mi smo htjeli taj rat, on nam je trebao. Jer, bez rata Hrvatska ne bi mogla da izade iz Jugoslavije, ne bi dobila međunarodno priznanje.“

Autor je bivši dopisnik Politike iz Zagreba.
Politika, 18. 05. 2004.

3

Srbija je bila suverena i nezavisna

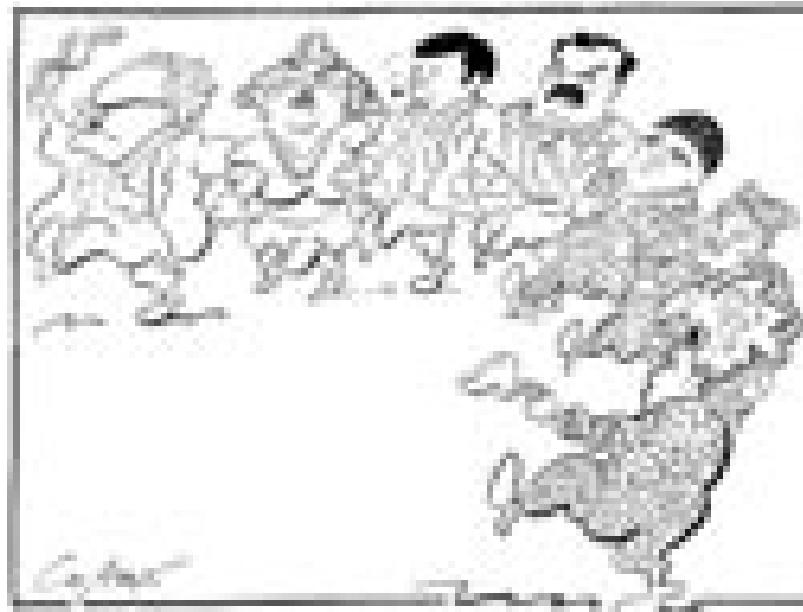
Srđa Popović

Ratko Dmitrović polemiše u rubrici Pogledi od 18. maja sa dve teze iz moga teksta od 11. maja: sa tezom da je datum priznanja Hrvatske od međunarodne zajednice nebitan za trenutak nastanka te države; i da je Srbija po svom ustavu iz 1990. postala nezavisna i suverena država (iako priznanje nije nikada ni tražila, ni dobila). U odnosu na prvu zamerku, uputio bih Dmitrovića na Pravnu enciklopediju (Beograd: Savremena administracija, 1979, str. 1135). Međunarodno priznanje ima deklarativan, a ne konstitutivan karakter; njime se samo priznaje jedna već postojeća činjenica. Na pitanje Dmitrovića od kada, onda, postoji hrvatska država, ukazujem da stručnjaci, kao uostalom i Haški tribunal, najčešće prihvataju da hrvatska država postoji od 8. oktobra 1991 (kod nas je na tu temu pisao profesor Vodinić u knjizi Prestanak SFRJ, navodeći da se od tog datuma hrvatsko pravo u našim sudovima primenjuje kao strano pravo).

Ali moja teza o tom ratu kao međunarodnom sukobu nije se ni zasnivala na tome. Ona se zasnivala na mom shvatanju da je Srbija od 28. septembra 1990, po sopstvenom ustavu postala nezavisna i suverena država. Takvo shvatanje, po meni, opravdano proizlazi iz činjenice da se Republika Srbija u tom ustavu (član 72, 1) naziva *nezavisnom i suverenom*, te da Srbija neposredno *uređuje svoje odnose s drugim državama*, i brine o svojoj odbrani (član 72, 3), da njena skupština ratifikuje međunarodne ugovore (član 73, 7), odlučuje o ratu i miru (član 73, 6), da predsednik republike rukovodi oružanim snagama u ratu i miru (član 83, 5) i zastupa Srbiju u odnosima s drugim državama (član 83, 4), da Srbija ima sopstvenu narodnu banku (član 107), kao i da je Srbija, nakon ustava iz 1990, donela čitav niz zakona iz nadležnosti bivše federacije (iz oblasti carina, kontrole cena, mone-

tarne i kreditne politike), sve u skladu sa članom 135 ustava Srbije kojim ona sebe jednostrano isključuje iz pravnog sistema SFRJ.

Osnova moga argumenta je da bivši organi federacije od 28. septembra 1990. više nisu mogli ni pravno (prema Ustavu Republike Srbije), ni faktički da vrše vlast na teritoriji nezavisne i suverene Republike Srbije. Ovom shvatanju Dmitrović suprotstavlja samo svoje pitanje: „Kako je to Srbija postala nezavisna država 1990, ako ni danas nije država?“ Odgovor je vrlo jednostavan. Na osnovu predloga Narodne skupštine te nezavisne i suverene Republike Srbije, Republika Srbija je sa Crnom Gorom obrazovala federaciju – Saveznu Republiku Jugoslaviju (vidi Odluku o proglašenju Ustava SRJ). Zato Srbija danas nije nezavisna država. Takođe je bitno imati na umu da između SFRJ i SRJ ne postoji pravni kontinuitet. Recimo, da bi postala članica Ujedinjenih nacija, SRJ je morala da podnese molbu za članstvo, jer nije mogla da prosto stupi na mesto SFRJ. Dakle, Srbija je bila nezavisna i suverena od 28. septembra 1990, kao datuma donošenja Ustava Republike Srbije, do 27. aprila 1992, kada je sa Crnom Gorom obrazovala SRJ.

Dmitrović postavlja, mada samo uzgred, i pitanje da li je sukoba uopšte bilo (ako su u njemu iz Srbije učestvovali samo *dobrovoljci*), to jest iznosi staru tezu da *Srbija nije bila u ratu*. To uopšte nije bio

predmet moga teksta. Ja sam samo razmatrao pravno pitanje da li bi takav sukob, ukoliko je postojao, bio međunarodni sukob ili građanski rat. Naravno, ako Dmitrović želi, možemo razgovarati i o tome *da li je Srbija bila u ratu*, mada to pitanje danas više nikao ne postavlja ozbiljno. Ali, po mom mišljenju, srpski politički vrh je efektivno kontrolisao takozvanu JNA i sve *dobrovoljce*, koje je organizovala, naoružavala i otpremala na ratišta srpske države. Sva ostala istorijsko-politička razmatranja Dmitrovića, iako vrlo zanimljiva, ne odnose se na isključivo pravnu temu koju u svom tekstu razmatram: da li je rat u Hrvatskoj bio međunarodni sukob ili građanski rat.

Politika, 21. 05. 2004.

4

Srbija 1990. nije bila država

Edislav Manetović

Nedavno je ministar inostranih poslova SCG, Vuk Drašković, ustala-sao javnost u Hrvatskoj zatraživši od nje da povuče tužbu protiv SCG pred Međunarodnim sudom pravde (MSP). Hrvatska u toj tužbi optužuje SCG za genocid. Po Draškovićevom mišljenju, u Hrvatskoj se vodio građanski rat i zato tužba ne стоји. Drašković je svoj stav verovatno implicitno bazirao na stavovima *prijatelja suda* u postupku protiv Miloševića. Oni takođe tvrde da je rat u Hrvatskoj bio građanski. Svoj stav oni obrazlažu činjenicom da je Hrvatska stekla međunarodno priznanje tek 1992, prvo od EU, a potom od UN. I u Srbiji je izjava Draškovića izazvala reakcije. Tako Srđa Popović u rubrici Pogledi od 11. maja tvrdi da je hrvatska tužba osnovana, jer je sukob imao međunarodni karakter. Svoj stav on obrazlaže tvrdnjom da je Srbija ustavom od 1990. konstituisana kao nezavisna država. Poziva se na članove 72 i 135, stav 2 ustava Srbije iz 1990, kojima Srbija sebe izuzima iz pravnog sistema SFRJ. Po njemu, međunarodni karakter sukoba proizlazi već iz činjenice postojanja suverene i nezavisne Srbije. Ukoliko se Popovićeva argumentacija prihvati, onda činjenica da je Hrvatska 8. oktobra 1991. proglašila nezavisnost ne menja karakter rata. On ostaje kvalifikovan kao međunarodni sukob.

Ova teza je problematična iz više razloga. Član 135 ustava Srbije iz 1990. počinje rečenicom u kojoj jasno stoji da je Srbija *u sastavu SFRJ*. Prema tome, iako je Srbija možda prisvojila ingerencije suverene države, ona je takođe eksplicitno konstatovala da je sastavni deo SFRJ. To je ipak bitna razlika u odnosu na stav Hrvatske od 8. oktobra 1991, kada je proglašila nezavisnost i zatražila međunarodno priznanje. Srbija 1990. nije proglašila svoju nezavisnost, niti je zatražila međunarodno priznanje. Ovo je bitna razlika između postupaka Srbije i Hrvatske. Ukoliko Popović već brani deklarativnu teoriju priznanja, po kojoj sam čin priznanja nema konstitutivno već samo deklarativno dejstvo, onda bi konzistentna primena te teorije morala da konstatiše bar želju Srbije za nezavisnošću. Srbija tu želju nije iskazala. Takođe, ta želja se ne može konstatovati od drugih subjekata međunarodnog prava, jer se to onda kosi sa logikom deklarativne teorije priznanja državnosti. Naime, prednost deklarativne teorije baš leži u tome što ona sprečava mogućnost drugih subjekata, a naročito velikih sila, da uslovljavaju državnost slabijim zajednicama koje je zahtevaju. Ako drugi subjekti međunarodnog prava ne mogu da uslove nečiju državnost, onda je ne mogu ni priznati u odsustvu iskazane želje. Srbija 1990. nije bila država.

Državnost nije samo pitanje prava i odnosa moći u međunarodnom sistemu. Tu leži suštinski problem deklarativne teorije priznanja. Pravne norme se fleksibilno interpretiraju i još fleksibilnije primenjuju. Da li je Tajvan država? Kina smatra da nije, a i SAD su promenile svoj prvobitni stav, jer nisu bile voljne da uđu u sukob sa Kinom zbog Tajvana. Kina, pak, ne želi da uđe u rat sa SAD kako bi uspostavila kontrolu nad Tajvonom. U međuvremenu, Tajvan uspešno egzistira, a deklarativna teorija priznanja mu je od slabe koristi. Sudbinu njegove državnosti će ipak odrediti odnos snaga između Kine i SAD. Sukob u Izraelu povlači slična pitanja. Da li je to građanski ili međunarodni sukob? Palestinci su proglašili nezavisnost 1988, ali to im nije od velike pomoći, sve dok postojeći subjekti međunarodnog prava, i to oni najmoćniji, ne odluče da ih priznaju. Do tada će neki *Palestinu* nazivati državom, a drugi teritorijom. Za razliku od stanovnika Tajvana, Palestinci jedva egzistiraju. U slučaju Tajvana, čin priznanja ne utiče esencijalno na život njenih stanovnika, dok je u Palestini slučaj obrnut.

Ova dva primera ukazuju da i međunarodni i domaći faktori mogu biti od konstitutivnog značaja za jednu zajednicu, potencijalnu državu. To samo potvrđuje moju tezu da je od prava još važnije ko te priznaje, a ko se protivi tvojoj državnosti. Zar naši ratovi to nisu dokazali? Međunarodno pravo i poštovanje istog nećemo ojačati ukoliko otvoreno ne uzmemo u obzir sve faktore državnosti. Datum utvrđivanja hrvatske državnosti zavisiće od toga da li se rukovodimo etikom odgovornosti ili etikom konačnog cilja (Maks Veber). Po prvoj, moraju se uzeti u obzir slabosti ljudi i onda proceniti predviđivi rezultati neke odluke. Oni koji veruju u etiku konačnog cilja, pak, smatraju da je najvažnije da se plamen najčistijih namera ne ugasi. Oni, ukoliko dobra namera dovede do loših rezultata, piše Weber, krive glupost drugih ljudi.

Zašto je etika odgovornosti korisnija i Srbiji, i Hrvatskoj i međunarodnoj zajednici, ukoliko svi imaju za cilj razvoj dobrih susedskih odnosa i stabilnost na Balkanu? Pitanje da li je rat na teritoriji bivše Jugoslavije bio međunarodni ili građanski nije samo teorijsko. Odgovor će imati praktičan efekat na stanovnike SCG. Hrvatska, kao i BiH, koja je podigla sličnu tužbu protiv SGC, ne žele samo da se utvrdi krivica SCG za izazivanje krvoprolaća. One žele reparaciju. Ukoliko se pročitaju tužbe Hrvatske i BiH koje su javnosti dostupne na sajtu MSP, čak i laik može da zaključi da bi ta reparacija dospila desetine milijardi dolara. Ako SCG izgubi, tu sumu će isplaćivati generacije državljana SCG koje nikako ne mogu biti odgovorne za te građanske ratove. Još važnije, takav ishod ne bi pozitivno delovao na uspostavljanje stabilnih odnosa u regionu; Srbija bi još mnogo dece-nija ostala siromašna i, opravdano ili neopravdano, kivna na Hrvate i Bošnjake. Jednom rečju, Srbija bi ostala podložna manipulacijama populističkih ekstremista.

Postoji rešenje kojim bi se i dve bivše republike SFRJ zadovoljile, a kojim bi ujedno bile zaštićene mlade i nerođene generacije državljana SCG. Hrvatska i BiH bi mogle da zadrže tužbu, ali da iz nje izuzmu zahtev za reparacijom. Tako bi, ukoliko se utvrdi odgovornost SCG za ratove, tužiocu dobili moralnu satisfakciju. Ujedno, potomci eventualnih krivaca ne bi morali materijalno da ispaštaju za krivicu svojih predaka. Na ovakvo rešenje ne navodi samo etika

odgovornosti, već i istorijsko iskustvo. Posle izuzetno visoke reparacije nametnute Nemačkoj zbog izazivanja Prvog svetskog rata, što je po mnogima stvorilo uslove za nacizam, međunarodna zajednica je posle Drugog svetskog rata promenila politiku. Nemačka je pacifikovana integrisanjem u Evropu i pospešivanjem njenog ekonomskog razvoja Maršalovim planom. Neki od nas vole da povlače paralelu između nacizma i srpske politike u poslednjih 20-ak godina. Konzistentnost bi zahtevala da se onda primene i iskustva koja su pomogla Nemačkoj da postane konsolidovana demokratija i miroljubiv član međunarodne zajednice. Ako je to cilj i u slučaju Srbije, onda treba iznalaziti rešenja koja će je tom cilju približiti. Tako će i oni koji imaju dobre namere, kao Popović, jednoga dana videti kako se njihove želje materijalizuju.

Autor je doktorant na Gradskom univerzitetu u Njujorku, član Srpsko-američkog centra. Politika, 24. 05. 2004.

5

U federaciji samo na papiru

Srđa Popović

U diskusiju oko toga da li je posle ustava iz 1990. Srbija postala nezavisna i suverena država, 24. maja 2004. uključio se i Edislav Manetović, sa tezom da Srbija nije bila nezavisna država, uprkos tome što to izričito određuje njen sopstveni ustav, koji Srbiju definiše kao *nezavisnu i suverenu*. Svoje mišljenje on zasniva na činjenici da je u članu 135, stav 1 ustava *eksplicitno konstatovano* da je Republika Srbija sastavni deo SFRJ. Međutim, Manetović previđa da je ova *konstatacija* lišena svake sadržine ako se sistematski tumači u vezi sa ostalim odredbama ustava. Naime, tačno je da član 135, stav 1 konstatiše da će se „Prava i dužnosti koje Republika Srbija, koja je u sastavu SFRJ, ima po ovom Ustavu (dakle po ustavu Srbije), a koje se prema saveznom ustavu ostvaruju u federaciji, ostvarivati u skladu sa saveznim ustavom“, ali analiza pokazuje da je ova odredba bez ikakvog pravnog dejstva.

Naime, jasno je da je gola *konstatacija* da je Srbija *u sastavu SFRJ* lišena svake sadržine. To se vidi već po tome što se citiranom odredbom prava i dužnosti koje Srbija ima prema SFRJ definišu ne saveznim ustavom, već ustavom Srbije. U citiranom članu se govori samo o pravima i dužnostima koje Republika Srbija ima prema *ovom* (dakle srpskom) ustavu. Međutim, budući da se stavom 2 istog člana Srbija izričito isključuje iz pravnog sistema SFRJ (što Manetović uviđa), očito je da Republika Srbija prema SFRJ nema nikakvih dužnosti. U tom delu je, dakle, i inače nesuvrsta *konstatacija* o tome da se *nezavisna i suverena* Srbija ipak nekako nalazi *u sastavu SFRJ* – lišena svake sadržine.

Svaka država koja se *nalazi u sastavu* neke federacije mora imati dužnosti prema njoj. Republika Srbija takvih dužnosti, po sopstvenom ustavu, kao nezavisna i suverena – nema. Jasno je da joj ostaju samo prava, kao što je jasno i da je to besmislica lišena svakog pravnog osnova, jer ne može nezavisna i suverena država Srbija imati ikakvih prava u drugoj zemlji (SFRJ), u odnosu na koju je nezavisna i čiji zakoni je ne vezuju. Još je besmislenija prepostavka da ona može uspostavljati *prava* u toj drugoj zemlji pozivajući se na sopstveni ustav.

Pa, kada je tako, postavlja se prirodno pitanje: kakav je uopšte bio smisao ovakve *konstatacije* – da se Srbija nalazi *u sastavu SFRJ* – kada ona nije mogla proizvoditi nikakva pravna dejstva? Odgovor na to pitanje više nije pravni, već politički. Smisao ove *konstatacije* je u tome što je Milošević želeo silom, bez ikakvog pravnog osnova, da zadrži prava koja je Srbija imala u SFRJ dok nije iz nje istupila, a pre svega da učestvuje u radu Predsedništva SFRJ, da preko njega zadrži kontrolu nad JNA, da se pred međunarodnim faktorima krije iza imena Jugoslavije i štiti njen teritorijalni integritet i da polaže pravo na deo savezne kase (tako je nezavisna Srbija 28. decembra 1990. uspela da upadne u monetarni sistem druge zemlje, SFRJ, i svojevoljno se zaduži iz njene primarne emisije sumom od 1,4 milijarde dolara).

Dakle, smisao pravno protivrečnog izraza da je nezavisna Republika Srbija i dalje u *sastavu SFRJ* može se tumačiti jedino kao izraz lišen svakog osnova, kao pretenzija da nezavisna i suverena Srbija i dalje vrši *prava* koja su joj kao članu federacije nekada pripadala, mada

više nema nikakvih *dužnosti* prema toj federaciji. Postavlja se i pitanje: zašto su ostale republike na to pristajale (dok su pristajale)? To je moguće razumeti samo ako se podsetimo da je Srbija kontrolisala nezakonito etnički pročišćenu JNA i neprekidno njome pretila svima; dakle, jedini razlozi za to bili su strah ostalih republika od oružanog sukoba i njihova nada da se on nekako može izbeći.

Da je *konstatacija* o nezavisnoj Srbiji kao delu federacije gola tvrdnja lišena svake pravne sadržine, jasno je i po takozvanom istorijskom tumačenju. Bora Jović u svojoj knjizi Poslednji dani SFRJ (Beograd, 1995, str. 173) ovako opisuje rađanje te *konstatacije*: „Razgovaram telefonom (...) sa Slobodanom Miloševićem. Stavljam mu primedbu što u nacrtu ustava Srbije ne piše jasno da Srbija priznaje i poštuje Ustav SFRJ (to jest, zašto nema *konstatacije*). Teši me da je to lako, to će odmah dopisati (sic!), a tri puta sam mu već rekao da to uradi.“ Ovde se vidi kakav je značaj te *konstatacije*, koliko joj se važnosti i ozbiljnosti pridaje. Da je u pitanju naknadna misao i pravno nebitna, *dopisana izjava*, vidi se i preko njene jezičke analize. Naime, *konstatacija* govori o *vršenju prava* i obaveza, iako bi elementarna zakonodavno-pravna tehnika nalagala da se govori o *vršenju prava* i *izvršavanju obaveza*. Međutim, glagol *izvršavati* se u brzini *dopisivanja* jednostavno ispušta, jer ustavotvorac i ne misli da *izvršava* bilo kakve obaveze (budući da ih po ustavu RS i nema), već misli samo na *vršenje prava*.

Dakle, postojanje *konstatacije* o tome da je nezavisna Republika Srbija u sastavu SFRJ lišena je svake pravne sadržine i pravnog dejstva, i predstavlja političko-propagandnu floskulu koja ni po čemu ne određuje državopravni status Srbije. Po ustavu iz 1990. Republika Srbija je nezavisna i suverena država.

Što se, pak, eventualne reparacije po tužbi BiH protiv SCG tiče – pa, reparacije uvek plaćaju i pojedinci (čak i generacije) koji nisu odgovorni. Tako smo mi naplaćivali (i još uvek naplaćujemo) ratnu štetu i od nedužnih nemačkih pojedinaca i generacija. Ta vrsta štete se uvek tako naplaćuje. Manetović u stvari osporava samu pravnu ustavnu reparaciju, koja je neosporni i neспоравани deo međunarodnog prava.

Srbija ipak nije bila država

Edislav Manetović

Posle moje tvrdnje da ustav Srbije iz 1990. eksplicitno konstatiše da je Srbija deo SFRJ i da prema tome stav Srđe Popovića da je Srbija bila nezavisna i suverena ne stoji, Popović se oglasio 27. maja pokusavajući da ojača svoju argumentaciju. On ovoga puta priznaje da u članu 135 ustava RS stoji da je Srbija u sastavu SFRJ, ali tvrdi da je ta konstatacija unesena samo iz formalnih razloga. Ovo je, piše Popović, lišeno svake sadržine ako se sistematski tumači u vezi sa ostalim odredbama ustava RS. Dakle, on prebacuje argument sa formalne ravni na sadržinsku. Ta argumentacija, međutim, ne stoji iz prostog razloga što bi onda ceo ustav RS mogao da se interpretira kao prazno slovo na papiru, jer je mnogo toga u njemu bilo lišeno svake sadržine. Tadašnja vlast jednostavno nije mnogo marila za ustav (pravnu državu). Ta vrsta rezonovanja ne pomaže Popoviću, jer bi onda njena konzistentna primena zahtevala da se na isti način tumače i delovi ustava koje on izuzima kao potvrdu da Srbija jeste bila država.

Na žalost, u svom odgovoru on se i ne osvrće na drugi deo moje zamerke njegovoj tezi. Taj deo se odnosi na potrebu konzistentne primene deklarativne teorije priznanja državnosti, po kojoj sam čin priznanja (države Hrvatske) nema konstitutivno dejstvo već samo deklarativno. Smisao te novije teorije, na koju se Popović prvo bitno pozvao kako bi antidakirao hrvatsku državnost i time proglašio sukobe u Hrvatskoj međudržavnim, baš je u tome da se želja za državnošću ne može konstatovati od drugih subjekata međunarodnog prava. Dakle, ako drugi subjekti međunarodnog prava ne mogu da uslove nečiju državnost (hrvatsku), onda je ne mogu ni priznati (Srbiji) u odsustvu iskazane želje. Srbija 1990. nije proglašila nezavisnost, niti je zatražila međunarodno priznanje.

I Popovićeva argumentacija u vezi sa pitanjem reparacija je problematična. To što je do sada pravna ustanova reparacije bila *neosporni i neспоравани deo međunarodnog prava*, ne znači da ne treba razmotriti njenu delotvornost. Međunarodno pravo nije nepromenljivo. Dve stvari upućuju na to da bi do promene stava u odnosu na usta-

novu reparaciju trebalo da dođe. Prvo, za razliku od prethodnih vremena, danas se kolektivna odgovornost i kažnjavanje celih naroda ne smatra prihvatljivim. Drugo, međunarodni sistem je pre nekoliko godina dobio instituciju Međunarodnog kriminalnog suda (MKS), čija je funkcija da individualizuje krivicu. Dakle, ako su ranije, kao što on tvrdi, reparacije plaćali nevini pojedinci, današnje moralne norme i međunarodne pravne institucije upućuju na to da kolektivnog kažnjavanja celokupnih naroda više ne treba da bude.

Moj predlog da Hrvatska i BiH izuzmu iz svoje tužbe za genocid zah-tev za reparacijom, potekao je iz želje da se pronađe kompromisno rešenje kojim bi krivci za krvoproljeće među našim narodima odgovarali za svoja dela, a nevini građani bili zaštićeni. Poslednjih 20-ak godina je bilo isuviše isključivosti na prostorima bivše SFRJ, i sa leve i sa desne strane ideološkog spektra. Za tu isključivost su odgovorni i političari i intelektualci čiji je zadatak da upućuju na nijanse, na sive zone, a ne da interpretiraju događaje i probleme gledajući kroz crno-belu prizmu. Dok se takav stav očekuje od etnonacionalista, građanski orijentisani političari i javne ličnosti trebalo bi da pokažu veću fleksibilnost. U suprotnom, nećemo skoro dostići regionalnu stabilnost.

Politika, 01. 06. 2004.

7

Državnost, reparacije i kompromisi

Srđa Popović

Izgleda da se gledišta Edislava Manetovića i ona izneta u mojim ranijim tekstovima sve više usaglašavaju. Složili smo se konačno da postoji suštinska protivrečnost između celokupnog Ustava Republike Srbije i usamljene, tom ustavu protivrečne i sadrzine lišene odredbe iz člana 135 da je nezavisna i suverena Srbija, ipak, nekako, *u sastavu SFRJ*. Kada postoji ovakva direktna protivrečnost neke ustavne odredbe sa svim drugim odredbama, prednost se, naravno mora dati odredbama datim u ostala 134 člana ustava, a ne onom jednom koji protivreči svima drugima. To je osnova tzv. sistemskog tumačenja.

Manetović greši kada smatra da se u slučaju ovakve protivrečnosti s podjednakim pravom može *tumačiti* volja ustavotvorca, bilo tako da se prednost da odredbi da je *Srbija u sastavu SFRJ* (kojoj protivreče sve ostale odredbe ustava, prema kojima je Srbija *nezavisna i suverena*, kao i celokupna zakonodavna praksa Srbije), bilo svim ostalim odredbama ustava u njihovoj ukupnosti. Takvo *tumačenje*, pre svega, uopšte ne otklanja postojeću protivrečnost. A tumačenje je nužno, jer u suprotnom volja ustavotvorca ostaje nepoznata, to jest nema ustava. Manetović, u stvari, predlaže da ovu protivrečnost uopšte i ne tumačimo.

Takođe je ohrabrujuće da Manetović usvaja već decenijama pre-ovlađujuće stanovište da država postoji kao ličnost u međunarodnom pravu od momenta svoga stvarnog postanka, nezavisno i pre međunarodnog priznanja. (Suprotna, konstitutivna teorija, prema kojoj države nastaju tek priznanjem napuštena je kao negacija prava naroda na samoopredeljenje). Manetović, međutim, vidi nekakvu nedoslednost u tome što ja smatram da za trenutak nastanka i hrvatske i srpske države uopšte nije bitno ni kada su, ni da li su ikada međunarodno priznate. I u jednom i u drugom slučaju, dosledno deklarativnoj teoriji priznanja, nastanak tih država nezavisan je od činjenice (ili trenutka) međunarodnog priznanja.

Nezavisno od gornje polemike, Manetović opet pokreće pitanje *nepravednosti reparacija* u povodu tužbe BiH protiv SCG. On sada izričito priznaje da je pravna ustanova reparacija neosporni i neosporavani deo međunarodnog prava, ali ističe da *delotvornost te ustanove treba razmotriti*, jer ona navodno predstavlja *kolektivno kažnjavanje celokupnog naroda*. Manetović ovde, pre svega, meša pitanje kolektivne krivice (u krivičnopravnom smislu), koje teorija i praksa odbacuju, sa pitanjem odgovornosti za štetu, koja i te kako može biti kolektivna, pa čak i objektivna (recimo, odgovornost za štetu pričinjenu tzv. *opasnom stvari*, ili odgovornost države za štetu koju pričine državni organi). Drugo, bilo bi vrlo nedosledno od SCG da pokreće i razmatra pitanje opravdanosti ove ustanove, kada još uvek za svoje građane naplaćuje takvu štetu (grupa naših Roma je pre nekoliko dana naplatila ovakvu štetu od nemačke države). Konačno, ta kolektivna odgovornost *nedužnih građana* za štetu ima

svoj osnov u odgovornosti građana za postupke vlade koju biraju (*culpa in eligendo*).

Na kraju, ostaje mi potpuno nejasna Manetovićeva pomiriteljska ideja *kompromisnog rešenja*, prema kojoj bi Hrvatska i BiH trebalo da odustanu od svojih zahteva za naknadu štete. U čemu bi bio taj *kompromis*? Kompromis se, naime, definiše kao postupak *rešenja nekog spora međusobnim ustupcima*. Kakav ustupak tu čine Srbija i Crna Gora? Koliko je meni poznato, naša državna zajednica ne samo što osporava sam osnov te tužbe (genocid), već je po sopstvenom priznanju (mesecima) pružala utočište i zaštitu generalu Mladiću, nalogodavcu srebreničkog masakra (*Mladić-heroj*).

Politika, 03. 06. 2004.

8

Legalizam i objektivnost

Edislav Manetović

I pored tvrdnje Srđe Popovića od 3. juna 2004. da nam se stavovi usaglašavaju, taj zaključak je, na žalost, bez osnova. Popović suviše legalistički tumači ustav Srbije. To se vidi i iz tvrdnje da se *volja ustavotvorca* može spoznati tumačenjem ustava. On do spoznaje te volje dolazi pronalaženjem kontradiktornosti između odredbe člana 135, kojom se tvrdi da je Srbija u sastavu SFRJ, i *celokupnog ustava*. Međutim, kada na tas stavimo sa jedne strane tu jednu protivrečnost, a sa druge mnoštvo protivrečnosti između slova ustava i prakse, vidi se zašto je Popovićeva argumentacija manjkava. Tako u članu 1 usta-va stoji da je Srbija građanska država zasnovana na *vladavini prava*. Sumnjam da Popović veruje da je tokom vladavine Miloševića Srbija bila građanska država zasnovana na vladavini prava.

U članu 3 stoji da Srbija jamči i priznaje *lična, politička, nacionalna* i druga prava. Pitajmo, recimo, pritvorene članove Otpora jesu li im lična prava bila poštovana. Primere kršenja prava nacionalnih manjina ne treba ni navoditi, jer ih svi građani Srbije sada već dobro znaju.

Napokon, član 10 tvrdi da je rad državnih organa *dostupan javnosti*. Nivo državne korupcije i nivo javnosti su usko povezani, a Milošević je po nekim merilima bio na samom vrhu najkorumpiranijih vladalaca u svetu. Da bi se ustanovila volja ustavotvorca mnogo je važnije uporediti ustavne norme sa praksom. To naročito važi za tumačenje volje režima koji se nije odlikovao vladavinom prava.

Kao što se *volja* Miloševićevog režima ne može ustanoviti samo tumačenjem ustava, tako se ne može utvrditi ni državnost neke zemlje samo zato što u međunarodnom pravu dominira deklarativna teorija priznanja. Ovaj stav sam već izložio u prvom osvrtu na Popovićev članak, 24. maja. Ovom prilikom ću samo naglasiti da međunarodna praksa upozorava da legalistički pristup državnosti nije dovoljan. Postanak države često određuju interesi najjačih i najuticajnijih sila. Da nije tako, Republika Srpska ili Palestina bi danas bile nezavisne države. Jačanje međunarodnog prava, kao i domaćeg, iziskuje kritičko sagledavanje svih faktora koji utiču na njegovu primenu. U suprotnom, (svetska) javnost postaje cinična a poverenje između vladalaca i (međunarodne) javnosti se topi i nestaje.

Popović i ja se ne slažemo ni po pitanju reparacija, između ostalog i zato što ja ne verujem u kolektivnu odgovornost građana Srbije. Popović, pak, smatra da su svi građani odgovorni zato što su izabrali Miloševića. Složio bih se sa time, da je kojim slučajem Srbija bila demokratska država sa slobodnim i fer izborima. Ona to nije bila, a verujem da se sa time slaže i on.

Da zaključim sa temom iz koje su proizašla sva gore navedena pitanja. Tiče se pitanja da li je sukob u Hrvatskoj imao karakter međudržavnog ili građanskog rata. Popović tvrdi da je to bio međudržavni sukob i da zato Srbija treba da plati reparaciju. Neću ponavljati svoj stav koji se, opet, kosi sa njegovim. Pozvaću se na mišljenje Žarka Puhovskog, predsednika hrvatskog Helsinskog odbora za ljudska prava, koje je izneo na seminaru Beogradskog centra za ljudska prava (Danas, 28-29. maj 2004). Veći deo hrvatskog javnog mnjenja, tvrdi Puhovski, misli da je taj rat bio međudržavni, po principu *nismo mi bili u Nišu, već su oni bili u Dubrovniku*. „Ne sme se reći (u Hrvatskoj) da je na delu bio građanski rat, nego agresija na Hrvatsku“, kaže

Puhovski i dodaje: „pobunjeni Srbi nisu bili Srbi iz Požarevca koji su se digli protiv Miloševića, nego Srbi iz Drniša koji su se pobunili protiv Hrvatske. Dakle, to je bio građanski rat, čak i po službenim dokumentima hrvatskih vlasti, ili jedan aspekt građanskog rata.“

Politika, 05. 06. 2004.

9

Srbija je i praktično bila nezavisna

Srđa Popović

Moj oponent u ovoj polemici, Edislav Manetović, konačno se manuo uzaludnog posla dokazivanja da Srbija, po sopstvenom ustavu, nije bila nezavisna i suverena država. Naime, u svom poslednjem javljanju on potpuno napušta teren prava, na kome smo, kao pravnici, ovu polemiku i započeli. Rešen da po svaku cenu brani neodbranjivo, Manetović sada iznosi dva nova stava: prvo, da nije važno da li je Srbija po sopstvenom ustavu bila nezavisna i suverena država, jer Srbija svoj ustav nije nikada poštovala, i drugo, da profesor Žarko Puhovski tvrdi da je rat u Hrvatskoj bio građanski rat (doduše samo *u jednom aspektu*).

Pođimo od drugog argumenta. Iako poštujem profesora Puhovskog kao filozofa, moram priznati da njegovo mišljenje u pravnim pitanjima ne smatram merodavnim, niti mi je poznato da ijedan pravnik smatra profesora Puhovskog autoritetom u oblasti prava. Što se tiče drugog argumenta, da za državnost Srbije nije bitno šta sama Republika Srbija o tome kaže u svom ustavu, već da je važna *praksa* koja taj ustav nije poštovala, podsetio bih Manetovića na dve stvari: prvo, da je ovim *argumentom* potpuno napustio teren našeg spora, jer je moj osnovni stav, koji Manetović osporava, jedino i samo da je Srbija po sopstvenom ustavu iz 1990. bila nezavisna i suverena država. Naša polemika postaje suvišna sada kada Manetović kaže da *nije važno šta piše u tom ustavu*.

Drugo, Manetović nigde ne objašnjava u čemu bi to *praksa* funkcionisanja Republike Srbije odudarala od ustavne definicije Srbije kao nezavisne i suverene. Naprotiv, ja sam pokazao da je Srbija nakon donošenja toga ustava donela komplet zakona kojima je potpuno preuzeila u svoju nadležnost sve funkcije bivše federacije SFRJ: međunarodne odnose, odbranu i bezbednost, monetarnu i fiskalnu politiku, carine itd. Drugim rečima, odredbe o nezavisnosti i suverenosti dosledno su sprovedene zakonodavnom praksom i, što je najvažnije sa gledišta *prakse*, bivši organi bivše federacije nisu više mogli da vrše, niti su vršili ikakvu vlast na teritoriji nezavisne i suverene Republike Srbije. Toliko o *praksi*.

Budući da je i u svom poslednjem javljanju Manetović (koliko razumem, doktorant prava), konačno potpuno odustao od pravne argumentacije svoje teze, mislim da naša dalja polemika nema smisla.

Politika, 07. 06. 2004.

Milošević, nemotivisano zlo³

Tokom svih osam godina ratnih sukoba na tlu bivše Jugoslavije, zapadnu, a pre svega američku politiku karakterisali su konfuzija, uljuljkivanje u neosnovane nade, odlaganje i izbegavanje odluka; nedostatak fokusa i odlučnosti.

Jugoslavija se 1991. nalazila pri dnu liste prioriteta Stejt departmenata⁴. To je bilo vreme velikih previranja u svetu. Kraj Hladnog rata, pad komunizma i ujedinjenje Nemačke bili su događaji čiji je epohalni značaj nadilazio sitničave etničke razmirice jugoslovenskih lidera. Jugoslavija je, u poređenju sa drugim bivšim komunističkim zemljama, smatrana najspremnijim kandidatom za bezbolnu tranziciju prema parlamentarnom sistemu, tržišnoj ekonomiji i evropskim integracijama. Usredsređeni na globalna kretanja i uvereni u sposobnost Jugoslavije da sama obavi miran preobražaj, zapadni diplomati su potcenili latentnu opasnost od eskalacije međurepubličkih svađa u ogromno nasilje.

Bilo je to doba gromoglasnog optimizma. SAD su se zaklinjale u *multilateralne* odnose nadajući se konstruktivnjem učešću Rusije u Savetu bezbednosti i rešavanju svetskih problema konsenzusom. Nije bilo dovoljno razumevanja za strašne posledice dugotrajne komunističke vladavine sa kojima su bili suočeni milioni ljudi, niti za poniženost Rusije, nekadašnje moćne imperije koja se našla na ivici bankrota i političkog haosa. Loše posledice slavljeničkog triumfa Zapada posle nestanka Sovjetskog saveza bile su slabljenje američkog uticaja na evropske poslove, kao i opšteprihvaćeni stav da je NATO savez prevaziđena i nepotrebna organizacija. Bipolarni svet je prestao da postoji, a sa njime i ravnoteža moći koju je on garantovao. Ali kao da нико nije bio zabrinut zbog toga. Zapad nije primetio

3 Esej je pisani na engleskom (Milosevic's Motivless Malignancy, Dodatak II) za vreme bombardovanja SRJ, dopunjeno i objavljen u knjizi War and Change in the Balkans, uredio Brad K. Blitz, Cambridge University Press, 2006.

4 Vidi Warren Zimmermann, Origins of a Catastrophe, New York Times Books, 1996. Ova knjiga je posebno dragocena ako se ima u vidu autorov dugogodišnji odnos sa Miloševićem.

da se posle starog svetskog poretka, *odozgo* nametnutog od strane dva suprotstavljeni hegemoni, rađao novi poredak koji su *odozdo* stvarali mali igrači. Oni su novostečenu slobodu iskoristili da na svoj način reše međusobne sporove.

Na Zapadu, a posebno u SAD, pad komunizma doživljen je pozitivno – kao pobeda. Međutim, za mnoge zemlje nastupilo je nestabilno i opasno vreme. Zato su SAD bile zatečene sukobom u bivšoj Jugoslaviji. Njihova prva reakcija bila je da problem prepuste Evropljanim, jer Jugoslavija je bila u njihovom dvorištu. SAD su bile zauzete smanjenjem vojnog budžeta, izlaskom iz recesije, proslavom pobeđe u Hladnom ratu i predsedničkim izborima. Kada se ispostavilo da Evropljani bez američkog vođstva nisu sposobni da formulišu zajedničku spoljnu politiku prema Jugoslaviji, SAD su odlučile da problem ustupe Ujedinjenim nacijama, to jest da nastave da deluju *multilateralno*⁵. Američkim stratezima je već tada moralno biti jasno da UN nisu u stanju da izvrše ovaj zadat� i da je čitav poduhvat samo gubljenje vremena⁶.

UN su zauzele *neutralan i uravnotežen* stav, čitav proces je zapao u čorsokak, ali Amerika je bila zadovoljna. *Neutralni* plavi šlemovi su bili raspoređeni po terenu, kao dobrovoljni taoci sukobljenih strana. Naravno, njihovo prisustvo nije sprečilo krupnoglavice koje je Milošević izazvao u Hrvatskoj, a zatim u Bosni. Jedino što je zaista moglo zaustaviti rat bila je vojna intervencija Zapada.

Multilateralni odnosi nisu zaživeli, jer je Rusija jedva dočekala priliku da povrati ulogu globalnog igrača. *Nepristrasni* stav UN-a u odnosu na sve učesnike sukoba nije bio u skladu sa činjenicom da je samo jedan od njih bio aktivni pokretač jugoslovenske drame. UN i SAD su strahovito potcenile sposobnost Miloševića da izazove nasilje na masivnoj skali. To je možda najveća greška Zapada u jugoslovenskim ratovima devedesetih. Ta pogrešna procena, proistekla iz nerazumevanja prave prirode sukoba, uslovila je čitav niz pogrešnih odluka međunarodne zajednice.

5 Vidi Mark Thompson, Paper House: The Ending of Yugoslavia, Pantheon Books, 1994.

6 Za oštar napad na poteze EU i efekte prebacivanja problema na UN vidi Mark Almond, Europe's Backyard War: The War in the Balkans, Heinemann, 1994.

Svi, a posebno SAD, doživljavali su sukob u Jugoslaviji kao ideološki: Milošević je bio *komunista*, a Tuđman i Izetbegović – *demokrati*. Međutim, ono što se dešavalo nije imalo nikakve veze sa ideologijom. Bila je to ogoljena borba za vlast. Posle smrti Tita, koji je bio apsolutni gospodar Jugoslavije, nastao je ogroman vakuum moći. Tita je zamenilo kolektivno osmočlano Predsedništvo koje je donosilo odluke konsenzusom. U Jugoslaviji je politički sistem decenijama bio krojen prema jednom čoveku i njegovoj volji. Tito svoj autoritet nije zasnivao na predsedničkoj funkciji, već na funkciji vođe komunističke partije i, što je još važnije, na ulozi vrhovnog komandanta vojske. (To je postalo sasvim očigledno u vreme partijskih čistki sedamdesetih godina prošloga veka.⁷) Nijedan pojedinačni član Predsedništva, a ni svi oni zajedno, nisu bili u stanju da popune to upražnjeno mesto ogromne moći.

Prvi rezultat borbe za vlast posle Titove smrti, bilo je cepanje komunističke partije na šest posebnih partija. Više nije bilo nikoga da delegira vlast odozgo, pa su partijski lideri potražili podršku odozdo, predstavljajući sebe kao zastupnike interesa pojedinih republika. Suočene sa globalnim kolapsom komunizma, ovih šest partija počele su da stvaraju saveze po liniji podele na reformiste i tvrde konzervativce. Milošević se, pritisnut srpskim militantnim antikomunistima i rojalistima, opredelio za tvrdnu konzervativnu opciju. Ubrzo je zbog toga bio odbačen i politički izolovan od rukovodstava ostalih republika. Važno je podvući da on svoj izbor nije napravio na osnovu bilo kakvog dubokog političkog uverenja. Pre će biti da je shvatio da je to najbolji način da se prigrabi realna moć, koja više nije pripadala komunističkoj partiji, već se nalazila u rukama snažno indoktrinirane Jugoslovenske narodne armije.⁸

Milošević je bio politički poražen, ali mu je u rukama ostao jedan džoker, vojska. U tom času, niko sem njega nije pomišljao na preuzimanje vlasti silom. Svestan da je politički gubitnik, on je izabrao oružani sukob, jedini u kojem bi bio nadmoćan. To je nedvosmisleno

7 Vidi James Gow, *Legitimacy and the Military: The Yugoslav Crisis*, London: Pinter; New York: St. Martin's Press, 1992.

8 Za analizu postepenog propadanja titoizma tokom osamdesetih, sa naglaskom na povećanju koncentracije legitimiteta na republičkom nivou, kao i o kontraproduktivnim pokušajima jugoslovenske armije da ponovo uspostavi legitimitet federalnog režima vidi Gow, *Legitimacy and the Military*.

saopštilo u svom čuvenom govoru na Gazimestanu. Bio je to tipičan zapaljivi nacionalistički govor, zasnovan na refrenu *mi protiv svih drugih*, u kojem je rekao da *u odbrani srpskih interesa ni oružane bitke nisu isključene*. Taj govor je uplašio nesrpsko stanovništvo u Jugoslaviji, ali i same Srbe, koji su tada počeli da shvataju *težinu situacije* i da naziru visinu uloga u Miloševićevoj igri.

Iako je već tada imao podršku vojske, on se nije odlučio na vojni puč, iz straha od vojne intervencije spolja. Nedostajale su mu dve stvari da bi efikasno upotrebio vojnu silu koja mu je stajala na raspolaganju: institucionalno preuzimanje vojske i *causus belli* (uverljiva provokacija).

Prema tada važećem ustavu, vrhovni komandant vojske bilo je Predsedništvo, u kojem je Milošević imao kontrolu nad četiri glasa. To su bili glasovi predstavnika Srbije i njenih marioneta: Crne Gore, Kosova i Vojvodine. Da bi obezbedio te glasove, Milošević je Kosovu i Vojvodini oduzeo suštinsku autonomiju i orkestrirao puč u Crnoj Gori. Ali i posle ovih manevara nedostajao mu je još jedan glas za većinu u osmočlanom Predsedništvu.

Milošević je onda povukao lukav i smeо potez: izbacio je Sloveniju iz Jugoslavije (istovremeno je svojim karakterističnim *dvostrukim govorom* optužujući za separatizam). Na taj način je jednim udarcem rešio dva problema: posle odlaska Slovenije dobio je većinu glasova u sada sedmočlanom Predsedništvu i, što je još značajnije, stvorio je *causus belli*. Tačno je predviđeo da će Hrvatska potrčati za Slovenijom čim se on dokopa komande nad vojskom. Znao je da će mu se tada pružiti prilika da upotrebi vojnu silu, kako bi navodno sprečio Hrvatsku da sa sobom odvede i hrvatske Srbe.

Slovenija je želela da napusti Jugoslaviju. Miloševićeve pretnje i agresivna retorika izazvale su strah širom zemlje. Slovencima je bilo jasno da će posle njihovog odlaska nastupiti potop, ali ulog je bio preveliki i oni su izabrali nezavisnost. Milošević se u maju 1991. sastao sa slovenačkim predsednikom Kučanom. Posle sastanka je izdato zajedničko saopštenje, u kojem se Milošević složio da Slovenija napusti federaciju, a Kučan izrazio svoje *razumevanje za želju svih Srba da žive u jednoj državi*.

Dogovoren *rat* sa Slovenijom trajao je deset dana. Palo je nekoliko žrtava, ali u osnovi je to bila unapred izrežirana predstava: Milošević nije želeo Sloveniju. Njen odlazak bio je uvod u glavnu radnju, nago-veštaj onoga što će se desiti kada Hrvatska krene za njom. Hrvatska je pošla stopama Slovenije, a Milošević je upotrebio vojsku da bi *zaštitio hrvatske Srbe*. Potencijalna opasnost od rata prerasla je u tragičnu stvarnost.

Rasprostranjeno uverenje na Zapadu da je oružani sukob posledica Miloševićeve borbe protiv separatista bilo je pogrešno. Borisav Jović, predsednik Predsedništva i Miloševićeva desna ruka, u svojoj knjizi Poslednji dani Jugoslavije, svedoči o razgovoru koji je vodio sa Miloševićem u junu 1990: „On se složio sa planom da Sloveniju silom oteramo iz Jugoslavije.“⁹

Milošević i Jović su znali da će, kada Slovenija ode, ugrožena Hrvatska pokušati da je sledi. Jović u svojoj knjizi tvrdi da je Veljko Kadijević, tadašnji načelnik generalštaba, imao sledeći plan za Sloveniju: „da se odgovori energično, zatim se povuče. Ovo bi vojsci podiglo moral, zastrašilo Hrvate i odobrovoljilo Srbe.“¹⁰

Ali samo izbacivanje Slovenije nije bilo dovoljno. Milošević i njegovi aparatičari morali su da budu sigurni da će Hrvatska pratiti njihov scenario. Jović beleži u svoj dnevnik 26. januara 1991: „Važno je da Hrvatska započne rat.¹¹“ Trebalо je smisliti kako Hrvatsku naterati da povuče prvi potez, naizgled bez ikakve provokacije iz Beograda. Jović je 25. februara 1991. izvestio Miloševića o ideji Veljka Kadijevića: „Trebalо bi tajno, nikako javno, ohrabritи Srbe u Krajini da se otcepe od Hrvatske.¹²“ U svojoj knjizi, Kadijević se takođe hvali kako je JNA „ispunila svoj zadatak političke i vojne pripreme Srba u Hrvatskoj za rat.¹³“ Suprotно tadašnjem uverenju, Milošević nije ušao u rat da bi sprečio otcepljenje Hrvatske i raspad Jugoslavije. Prema Joviću, 21. januara 1991, tokom telefonskog razgovora povodom tekuće krize, hrvatski predstavnik u Predsedništvu, Stipe Mesić, obavestio je Jovića da će Hrvatska možda morati da napusti Jugoslaviju zbog

pretnji koje dolaze iz Beograda. Jović upozorava Mesića da je u tom slučaju *izabrao rat* i smesta obaveštava Miloševića o ovom razgovoru. Miloševićevu reakciju Jović opisuje sledećim rečima: „Bio je oduševljen: savršeno!“¹⁴

Spremnost Zapada da bez rezervi prihvati Miloševićeve tvrdnje da on brani Jugoslaviju od separatista još je teže razumeti ako se ima u vidu činjenica da je Srbija prva donela separatistički ustav još 28. septembra 1990. To je bilo više od godinu dana pre 8. oktobra 1991, kada su Hrvatska i Slovenija proglašile svoju nezavisnost.

Po članu 72 ustava iz 1990. Srbija je *suverena i nezavisna* država, sa sopstvenom vojskom, ministarstvom spoljnih poslova, narodnom bankom itd. U članu 135 Srbija proklamuje da je više ne obavezuju zakoni SFRJ. U proleće 1991. parlament Srbije donosi grupu zakona koji se odnose na monetarnu i fiskalnu politiku, međunarodne odnose i carine (oblasti koje su ranije bile u isključivoj nadležnosti savezne skupštine). Kada je kasnije Jović Mesiću, tokom 125. sednice Predsedništva, uputio prigovor na separatistički sadržaj ustava Hrvatske, Mesić mu je s pravom odgovorio: „Učinili smo potpuno isto što i Srbija, samo smo prekopirali vaš ustav i znali smo da ćete nas zbog toga napasti.“ Teško je razumeti kako su zapadne sile, uključujući i SAD, toliko dugo mogle biti zbunjene i zaslepljene Miloševićevim apsurdnim tvrdnjama da on štiti jedinstvo i teritorijalni integritet Jugoslavije, kada je bilo toliko očiglednih dokaza koji su govorili suprotno.

Diplomati, novinari i samozvani eksperti napisali su na stotine knjiga u pokušaju da objasne sve zaplete i obrte, glavne i sporedne događaje jugoslovenskog rata¹⁵. Realni scenario je u stvari prilično jednostavan. Njegova suština se svodi na trenutak kada Milošević preuzima kontrolu nad vojskom. Od tada, jedino što su ostale republike i pokrajine (Slovenija, Hrvatska, Bosna, Kosovo, pa čak i Crna Gora i Vojvodina) želete, bilo je da što pre pobegnu iz Miloševićeve jurisdikcije i uspostave čvrstu međunarodnu granicu između sebe i

9 Borisav Jović, Poslednji dani SFRJ, Politika, 1995, str. 161.

10 Ibid, str. 349.

11 Ibid, str. 263.

12 Ibid, str. 277.

13 Veljko Kadijević, Moje viđenje raspada, Politika, 1993, str. 128.

14 Jović, Poslednji dani SFRJ, str. 256-7.

15 Vidi, na primer, Robert Thomas, Serbia under Milosevic: Politics in the 1990s – How Milosevic Won and Exercised Power, Hurst & Company, 1999.

njegovog agresivnog i nepredvidivog režima¹⁶. I stotine hiljada Srba iz Srbije, posebno mlađi i obrazovani deo stanovništva, emigriralo je sa istim ciljem, da pobegne od njegove nadležnosti. Svi kasniji događaji bili su samo komplikovanje osnovnog zapleta bočnim radnjama, koje je trebalo da odvrate pažnju od glavnog toka drame.

SAD su propustile da od početka zauzmu jasan stav. Tokom posete državnog sekretara Bejkera Jugoslaviji, par meseci pre početka rata, SAD su se založile za očuvanje teritorijalnog integriteta Jugoslavije u skladu sa principom nepromenljivih granica formulisanih Helsinškim sporazumima¹⁷. Ali, budući da su 1989. pozdravile ponovno ujedinjenje Nemačke, SAD su izmenile svoj stav u ime principa samoopredeljenja¹⁸. Tako su iz Washingtona stizali protivrečni signali: s jedne strane, Miloševiću je bilo dopušтанo da se skriva iza *očuvanja teritorijalnog integriteta Jugoslavije*, a sa druge je ohrabrivana hrvatska secesija kao akt prava na samoopredeljenje hrvatskog naroda.

Pogrešna percepcija da su sukobi bili motivisani ideološkim razlikama (komunisti *versus* demokrati), i ambivalentan odnos prema dva različita i kontradiktorna principa (teritorijalni integritet zemlje *versus* pravo naroda na samoopredeljenje), učinili su da konfuzna politika SAD prema Jugoslaviji zbunjuje i druge. SAD nisu shvatale da pred sobom imaju čoveka koji je u borbi za vlast posle Titove smrti neustavnim sredstvima (aneksija Kosova i puč u Crnoj Gori) zadobio kontrolu nad vojskom, rešen da upotrebi oružanu silu da bi pobjedio svoje političke protivnike. Dakle, na scenu je stupio čovek koji kontroliše vojsku i spreman je da je upotrebi. Zavesa se digla i Miloševićev komad je mogao da počne.

On nije samo želeo rat. Rat mu je bio neophodan, jer je samo tako mogao da postane neprikošteni gospodar situacije. Od trenutka kada je zapretio da će upotrebiti vojnu silu, svi ostali učesnici uključujući i međunarodnu zajednicu samo su reagovali na njegove poteze. Za svoj uspeh mogao je da zahvali odbijanju SAD da vojno intervenišu i činjenici da je JNA bila ubedljivo nadmoćna u odnosu na ostale učesnike sukoba.

16 Vidi Branka Magaš i Ivo Zanić (ur.), *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991-1995*, The Bosnian Institute/Frank Cass, 2001.

17 Baker, 1995.

18 Za prikaz kraja Hladnog rata vidi analizu iz perspektive tadašnjeg državnog sekretara: James Addison Baker i Thomas M. DeFrank, *The Politics of Diplomacy: Revolution, War, and Peace, 1989-1992*, Putnam, 1995.

Tok događaja bi bio sasvim drugačiji da je Milošević od početka bio pravilno shvaćen. Njegovi motivi su bili pogrešno tumačeni. Pokušaji da se on odobrovolji, da se sa njim razgovara, da mu se ponudi puno šargarepe bez štapa, da se sa njim pregovara, da mu se omogući *častan* uzmak, da se razmotri krivica *druge strane* – bili su koraci u pogrešnom pravcu.

Njegova agresivnost nije bila zauzdavana već ohrabrivana. Istini za volju, Miloševićeva ličnost i karakter i jesu prilično neobični. U njegovom slučaju analogija, omiljena diplomatska metoda, nije davala rezultate. Razlog tome je činjenica da tipovi kao što je Milošević zaista retko dolaze na vlast, osim u posebnim, turbulentnim, revolucionarnim okolnostima¹⁹. *Nemotivisano zlo*, da se poslužim Kolridžovim rečima, retka je osobina kod političara u normalnim vremenima, čak i u komunističkoj partiji preko koje se domogao vlasti.

Izgleda da diplomati retko čitaju pesnike. To je šteta, jer ovaj tip ličnosti je sa dubokim razumevanjem opisan u sledećem odlomku:

Glavni negativac je odmah prikazan kao nezadovoljan životom i gnevovan na svoju okolinu. To je donekle razumljivo, jer njemu je stvarno naneta nepravda od Prirode ili Društva. (Oba Miloševićeva roditelja izvršila su samoubistvo.)

Ovaj zlikovac najveće zadovoljstvo nalazi u nanošenju patnje drugima ili u nasilnom nametanju svoje volje. On uživa u tome da tihog, običnog čoveka pretvori u agresivnog zločinca. Neće ga ostaviti na miru dok ga ne natera na ubistvo.

Njegovo delovanje je dokaz da ljudima nije potreban jak motiv da bi obmanjivali druge. On smišlja morbidne šale, koje su asocijalna reakcija na druge. On je zli komedijaš koji uživa u šoku svoje žrtve, kada ona konačno shvata da nije rasuđivala i postupala po sopstvenoj volji, već da je sve vreme bila marioneta u njegovim rukama.

19 Knjiga Adama LeBora Milosevic: A Biography sadrži nekoliko razgovora sa porodicom Milošević i njima bliskim ljudima. Ona prikazuje hladnu, proračunatu odlučnost Miloševića i njegove supruge Mirjane Marković, koja je i sama bila optužena za zloupotrebu službenog položaja pred sudom u Srbiji 2003.

Njegov uspeh zavisi od toga koliko dobro procenjuje slabosti drugih, njihovo neznanje, socijalne refleksie, uvrežene predrasude, opsesivne želje. Svaka njegova paklenska smicalica izraz je dubokog prezira prema svojim žrtvama.

On se podsmeva žudnjama drugih ljudi, ali im istovremeno i zavidi na njima, jer ma koliko detinjaste i nedostizne one bile, njima su one stvarne, dok je on prazan i bez želja.

Zli komedijaš je profesija, kao kockar. On je zavistan od svoga poroka. Njegova prinuda da bude destruktivan zasnovana je na strahu od sopstvene praznine i bekstvu od saznanja da je on sâm niko i ništa.

Njegov krajnji cilj je ništavilo. I pošto uništi druge, uništiće i sebe.

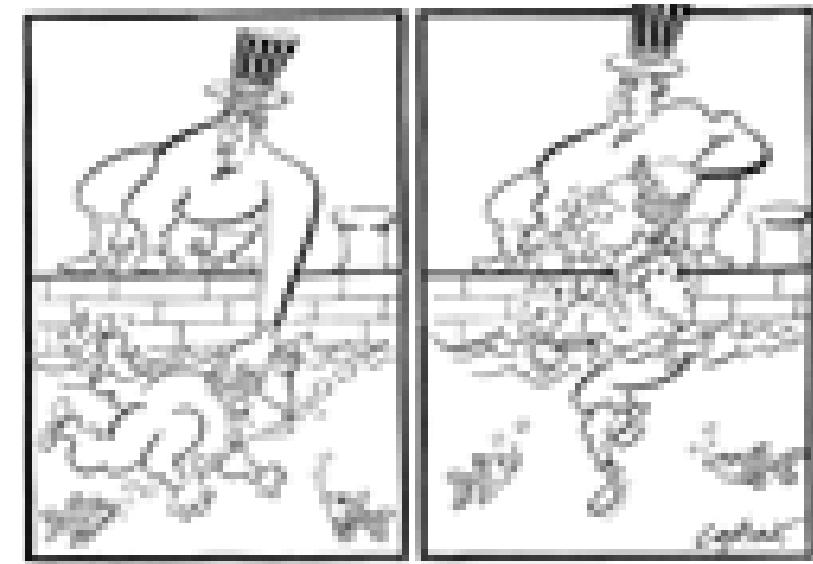
Opisani zlikovac je u stvari Jago iz Šekspirovog Otela, a citati su delovi iz jednog eseja pesnika Odna (W. H. Auden, Joker in the Pack²⁰). Analiza ovog fiktivnog lika, napisana pre pedeset godina kao predavanje za studente književnosti, bolje definiše Miloševićeve postupke, ličnost i motive od stotine strana koje su o njemu ispisali novinari, diplomati i politički analitičari.

Milošević je pronašao slabu tačku građana Srbije – poljuljani nacionalni identitet posle Titove smrti – i poigrao se njima kao pravi morbidni šaljivčina. Predstavio im se kao neprikosnoveni vođa, kakvog su oni bili naviknuti da slepo sledе, i naveo ih da izvrše najstrašnije kriminalno delo – genocid. Njegova dobitna kombinacija bio je nacionalizam.

Ako se prihvati Odnov opis Miloševićeve ličnosti, postaje jasno da on nije bio ni komunista ni srpski nacionalista. Postaje jasno i zašto je bilo nemoguće umiriti ga popuštanjem, pregovaranjem, potkupljanjem ili pokušajima da ga se postidi. U političkoj igri koja je bila zasnovana na raznim interesima (uključujući i lične), on je uvek bio u prednosti, jer je u njoj učestvovao bezinteresno. On je takođe bio i jedini igrăč bez stvarnog uloga, jer je igrao – lažnim novcem.

Pogrešno je i uobičajeno tumačenje da je Milošević sve vreme *samo hteo da ostane na vlasti*. Vlast je za njega bila samo sredstvo da namagari druge. Upadljivo je izbegavao sve prilike da uživa u njoj: nije

voleo da daje intervjue, mrzeo je javne nastupe, mitinge i ovacije. Njegove pristalice, kao i njegova žena, tvrdili su da je on veoma skroman čovek, a Mihalj Kertes, njegov ministar policije, nazivao ga je *vanzemaljcem*²¹. Kao neki trbuhozborac, svoje političke stavove najradije je iznosio preko svojih marioneta: svoje žene, Srpske akademije nauka, Šešelja i članova svoje vlade (čudne skupine ljudi čiji je sastav neprekidno menjao).

Da je na vreme i na pravi način bilo shvaćeno ko je zapravo Milošević, broj njegovih žrtava bio bi znatno manji i protračilo bi se manje napora na uzaludne pokušaje da se sa njim *pregovara*. Pasivnost američke administracije se, paradoksalno, povećala kada je, kao rezultat ogromne medijske pažnje kojom je praćen rat u Jugoslaviji, u svetskoj javnosti počela da narasta kritika američke spoljne politike i kada su postali glasniji pozivi na vojnu intervenciju. Opirući se vojnom angažovanju zbog visoke političke cene koja uz nju ide, američka vlada je pokrenula ekstenzivnu kampanju pravdanja svoje pasivnosti, što je nažalost rezultiralo duboko netačnom interpretacijom jugoslovenskog sukoba.

21 Mihalj Kertes, bivši ministar unutrašnjih poslova i šef jugoslovenske carine, bio je ključna osoba za logistiku u ratovima u Hrvatskoj, Bosni i na Kosovu. Omogućio je šverc oružja, opreme i novca za srpske paravojske u Hrvatskoj i Bosni tokom priprema za ratove 1991-95.

Američka vlada je pokušala da ubedi svoju javnost da, ma koliko strašne bile slike koje CNN emituje svakoga dana, *ništa ne može da se preduzme*, jer se radi o konfliktu koji je posledica *vekovne mržnje, istorijske stihije*. To je *paklenski problem*, sukob u kojem *nema dobrih i loših momaka*, na koji je najbolje primeniti strategiju borbe sa šumskim požarom – *neka izgori do kraja i sam se ugasi*.

Zavodenje javnog mnjenja na pogrešan trag ispostavilo se kao teža greška od one koju je trebalo zataškati. Politika nemešanja u jugoslovenski konflikt bila je pogrešna, ali objašnjenja kojima se takvo ponašanje pravdalo, kao na primer ono da se *ništa ne može učiniti protiv istorijske stihije*, bila su opasnija, jer su u potpunosti išla na ruku Miloševiću. Njegova propagandna mašina neprekidno je ponavljala istu mantru: konflikt je izbio spontano, on nema ništa s tim, Srbija nije u ratu. Naravno, konflikt je bio sve, samo ne spontan. Većinu žrtava izazvali su profesionalci JNA, srpska policija i paramilitarne grupe koje je ta policija organizovala, naoružavala i prebacivala preko granice.

Tek u svojoj kasnijoj fazi sukob je poprimio i neke odlike građanskog rata – civilno stanovništvo nije moglo da ostane neutralno. U toj fazi, negde 1992, članovi različitih etničkih grupa okupljali su se i naoružavali u cilju elementarnog samoodržanja. Pored toga, nesrpsko stanovništvo počelo je da se sveti svojim srpskim komšijama za zločine koje su počinili Miloševićevi profesionalci. On je sigurno bio oduševljen ocenom Stejt departmента da *u ovom konfliktu nema nevinih*. Budući da je on bio glavni krivac, podstrekač i izvršilac, u više navrata spremno je izjavio da su *sve strane činile zločine*. Na taj način je izjednačavao žrtve sa agresorima i u isto vreme zauzimao poziciju *objektivnog posmatrača*.

Milošević je bio svestan da mržnja između Srba i Hrvata s jedne, i Hrvata i Bosanaca s druge strane, nije uzrok već posledica brutalnih i ničim isprovociranih zločina (posebno u Bosni) sa srpske strane (njegove vojske i policije). Takođe, znao je da su zločini stvorili dovoljno mržnje, koja će nastaviti da hrani dalje sukobe.

Naravno da je bio zadovoljan kada je čuo da se radi o *vekovnoj mržnji*. I američki i srpski mediji su iz dana u dan ponavljali tu flos-

kulu. Milošević je uočio ovu slabost američke pozicije i upotrebo je do maksimuma. Poricanje zločina i odgovornosti koji su i danas prisutni među Srbima, velikim delom su izazvani dugogodišnjim saglasjem američke spoljne politike i Miloševićeve propagande. U srpskom stanovništvu je stvoren osećaj svemoći i trijumfa, jer, ili je Milošević uspeo da prevari Amerikance, ili su zapadne sile svojom pasivnošću svesno pomagale Miloševiću da se otarasi muslimana – što je bio široko prihvaćen stav u Srbiji. Nastojanje SAD da opravlja svoje pasivno držanje tvrdnjom da je sukob spontana erupcija vekovne mržnje imalo je razorni uticaj na tok rata. Ta pasivnost je objektivno bila saučesništvo.

To je Miloševiću omogućilo da održi inicijativu do samoga kraja. Kao što Odn piše o tragediji Otela: „Ne znam ni jednu dramu u kojoj samo jedan lik vrši radnju – sve radi Jago; ostali, bez izuzetka, samo reaguju.“²² Milošević je vodio radnju, a svi ostali su samo reagovali, uključujući i SAD.

Čak i veliko finale, u kojem su SAD konačno povele koaliciju 19 zemalja u vojnu intervenciju kako bi sprečile genocid na Kosovu, ne može se razumeti drugačije nego kao Miloševićeva *radnja*. Ričard Holbrook se kasnije prisjećao da je tokom njihovog poslednjeg susreta upitao Miloševića: „Da li ste svesni šta sada sledi?“, na što je Milošević hladnokrvno odgovorio: „Da, vi ćete nas bombardovati.“²³

Teško da se preduzimanje akcije na Kosovu može shvatiti kao *radnja* Stejt departmenta. Pre će biti da je američka administracija samu sebe dovela u čorsokak svojom prejakom retorikom u Rambujeu i pretnjama za koje se nadala da nikada neće morati da ispunji²⁴. Miloševićeva nepopustljivost u trenutku kada je bio suočen sa mogućnošću bombardovanja i njegova tvrdokornost tokom bombardovanja, u Washingtonu su dočekane sa velikom nevericom.

Čak i u samoj završnici, Stejt department nije shvatao da Milošević ne saoseća sa patnjama *sopstvenog naroda*, da ga ne boli razaranje *sopstvene zemlje*, niti se brine zbog njene izolacije. Naprotiv, on je oboručke prihvatio novu priliku da *mirnog i običnog čoveka pretvoriti u agresivnog kriminalca* – predsednik Clinton je pred valjevskim sudom osuđen (*u odsustvu*) za *ratne zločine*. Koliko god bila nadrealna, ova zloupotreba suda u političke svrhe u potpunom je skladu sa Miloševićevim likom.

Neposredno posle bombardovanja, Milošević je iskoristio naraslo antizapadno raspoloženje u srpskom društvu i, ne vodeći računa o finesama ljudskih prava, obračunao se sa prozapadnom *petom kolonom i izdajnicima* iz redova opozicije. Najmanja briga mu je bio gubitak Kosova.

Na kraju, šta je moglo da se uradi drugačije? Prvo, trebalo je pomoći poslednjem jugoslovenskom premijeru Anti Markoviću da sačuva formalno jedinstvo zemlje, iako bi to značilo pomoći od nekoliko milijardi dolara. Taj novac je kasnije ionako utrošen na mirovne misije, vojnu intervenciju i obnovu Srbije. Čak bi i dolazak plavih šlemova koji bi sprečili zaveru Miloševića i JNA – makar se Jugoslavija pri tome raspala – mogao da spreči krvoproljeće.

23 Vidi Richard Holbrooke, *To End a War*, Random House, 1998.

24 Peter J. Boyer, *General Clark's Battles*, The New Yorker, 17.11.03. U ovom tekstu se opisuje nevoljnost Klintonove administracije da se umeša u konflikt, sve dok to nije postalo neizbežno, kao i njihova pogrešna percepcija Miloševića.

Drugo, nakon što su Hrvatska i Bosna proglašile nezavisnost svojih država, koje su zatim bile međunarodno priznate, međunarodna zajednica je morala da ih zaštiti kao članice Ujedinjenih nacija koje su doživele stranu agresiju. Prema obavezi iz Konvencije o sprečavanju genocida, sve članice UN-a, uključujući i SAD, bile su dužne da intervenišu u Bosni. Zato se Stejt department jako trudio da izbegne, makar i šapatom izgovorenu, reč *genocid*. Umesto nje, izgovaran je Miloševićev pažljivo odmereni cinični eufemizam – *etničko čišćenje*.

Čoveka Miloševićevog psihološkog profila, koji u rukama drži smrtonosno oružje, trebalo je zaustaviti u najranijoj fazi. A to je bilo ostvarivo jedino primenom superiorne sile. Međutim, SAD su prvo odbijale da budu svetski policajac, da bi kasnije, u mnogo nepovolnjijem trenutku, ipak odlučile da to budu, ali na neodlučan i trajav

način koji ih je previše koštao. Napale su suverenu državu i umešale se u njene unutrašnje poslove. Naravno, to je bilo neminovno, ali je obavljeno prekasno, neumesno i neubedljivo, pod Miloševićevim uslovima.

Konačno, bio je potreban ogroman pritisak međunarodne i srpske javnosti, koja se podelila na pristalice Đindjićevog i Koštuničinog pristupa, da bi Milošević iz Srbije bio prebačen u Hag, gde je i umro tokom suđenja za zločine protiv čovečnosti na Kosovu, u Bosni i Hrvatskoj. Ozlojeđen do kraja, sam je vodio svoju odbranu i osporavao legitimnost suda. Ali, iako je umro nekažnjen, može se reći da je dobio svoje.

Sa engleskog prevela Lana Budimlić
Peščanik.net, 11. 03. 2009.

Kako smo se lagali, kako se lažemo

„Verujem da je optužnica protiv mene jedinstvena u međunarodnom ratnom pravu. Nikada pre komandanti ili načelnici generalštaba nisu smatrani odgovornima za zlodela koja su počinili pripadnici armija drugih država ili entiteta“, rekao je general Perišić obraćajući se sudijama na početku drugog dana procesa.

Danas, 03.10.08.

Momir Bulatović je 2006. objavio knjigu po naslovom Slobodan Milošević, neizgovorena odbrana. U uvodu ove knjige Bulatović kaže da je njen sadržaj u stvari njegovo planirano svedočenje kao svedoka odbrane na suđenju Miloševiću. Do toga svedočenja nije došlo jer, kako kaže Bulatović, „sudbina (ili Bog) nisu podarili Miloševiću bolje zdravlje ili duži život.“ Pravi autor knjige je, kaže Bulatović,

sam Milošević. „Uradio sam to (pripremljeno svedočenje) držeći se istine, ali (pazite – ALI) i po instrukcijama i obavezujućim nalozima Slobodana Miloševića.“ Istina je dobra stvar, ALI... instrukcije su još bolje!

Bulatović je nameravao da na to svedočenje ponese i predoci Tribunalu i neke zapisnike sa sednica VSO, koje po njegovom mišljenju podupiru odbranu Miloševića. Tako se u knjizi pojavljuje zapisnik sa IX sednice VSO od 2. juna 1993. Evo šta se na toj sednici događa:

Života Panić: Kod nas je poseban problem plaćanja pripadnika Vojske Republike Srpske. Mi smo izvršili ono što je Vrhovni savet dao. Međutim, tamo ima starešina koje su sa ovog prostora na formacijskom mestu u Vojsci Jugoslavije, ali idu na dva-tri meseca ili duže na taj prostor. (str. 160)

Pavle Bulatović: To je naredba koju je potpisao general Adžić (...) Tu se kaže: Pripadnici JNA koji ostaju na teritoriji Republike BiH, ili se upućuju na tu teritoriju, zadržavaju sva prava kao i ostali pripadnici JNA. (str. 161)

Momir Bulatović: Kada smo se kao JNA morali povući sa prostora BiH, tada je bilo logično da uradimo sve moguće aktivnosti da osposobimo nastanak i stvaranje Vojske Republike Srpske. (str. 163)

Pavle Bulatović: Ali to daje osnova da se tuži Vojska Jugoslavije! (str. 165)

Slobodan Milošević: Ali da mi plaćamo deo oficirskog kadra, to je ogromna kompromitacija. (str. 165)

Pavle Bulatović: Tako je od maja 1992. (str. 162)

Pogledajmo, dakle, šta se ovde u stvari kaže? Kaže se da su po naredbi Vrhovnog saveta odbrane oficiri, pripadnici JNA iz Srbije upućivani na teritoriju BiH i da ih je za to plaćala JNA. I pogledajmo sada kako bezočno Milošević spinuje činjenice. To je Miloševićev karakteristični metod – mogao bi se nazvati simultanom revizijom istorije, preimenovanjem činjenica u trenutku njihovog nastajanja. To je na kraju njegove vladavine dovelo do onoga što se zvalo Miloševićevim *autizmom*, paralelnim svetom propagande u kojoj su sve činjenice reintepretirane jednostavnim ignorisanjem i negiranjem stvarnosti.

Pošto je sam na pomenutoj sednici VSO-a ustanovio da je „ogromna kompromitacija“ činjenica da su po naredbi VSO starešine, pripad-

nici JNA upućivani na teritoriju BiH, gde su komandovali „srpskim snagama“, Milošević – verovatno na zaprepašćenje zadvljenih prisutnih – ovako spinuje tu stvarnost: „To meni nije jasno, a to se već drugi put pojavljuje na ovom sastanku. Nije mi poznato da imamo pripadnike Vojske Jugoslavije u vojsci BiH. Oni nisu pripadnici Vojske Jugoslavije. (str. 161) Nemojte sami sebe ovde da obmanjujemo da su to starešine Vojske Jugoslavije. (str. 162) Drugo bi bilo da smo mi odavde slali oficire tamo.“ (str. 185)

Dakle, to je rešeno. Niko od prisutnih nema ništa da primeti na ovo izvrtanje istine. Razumeli su šifrovani poruku da se ta istina mora negirati. Međutim, i dalje ostaje neobjašnjena druga neprijatna činjenica: da te starešine, koje „nisu pripadnici Vojske Jugoslavije“, ipak plaća Vojska Jugoslavije. Ovo pitanje postavlja se opet na sednici VSO od 29. septembra 1994:

Momčilo Perišić: Imamo plate za pripadnike VJ u Republici Srpskoj. U dve kategorije, tamo ukupno ima 4.614 ljudi. (str. 183) Pošto sam tražio modalitete (?) ja predlažem (...) da im dajemo do kraja godine, ali ne kao plate, nego kao neku vrstu pomoći porodicama. **Slobodan Milošević:** Mislim da je ovo ideja da se umanje socijalni problemi porodica? Što se tiče te socijalne pomoći, mislim da treba da je prebacimo Ministarstvu za socijalna i boračka pitanja i da im omogućimo da se dâ određena pomoć po nekim modalitetima koje bi oni napravili. Zašto bi to Vojska radila? (str. 184)

Psihološki je zanimljiv ovaj mehanizam kojim Milošević i VSO tokom same sednice uspevaju da se prečutno, krišom od sebe samih, *samoobmanu*. I kada Perišić konačno dospe do Haškog tribunala on će se, kako vidimo uspešno samoobmanut, iskreno zapanjiti da ga optužuju za „zlodela koja su počinili pripadnici armija drugih država i entiteta.“

Miloševića više nema, Perišić je u Hagu, ali je srpska nacionalistička javnost naučila da se, i bez njih, i dalje na ovaj način *samoobmanjuje*.

Peščanik.net, 08. 10. 2008.

Pismo Danasu

Obraćam se vašem listu sa izvesnom nelagodom. Imam komentar na vaše poslednje izveštaje sa suđenja Miloševiću, a sa druge strane, svakako da vaš list objavljuje najbolje izveštaje iz Haga. Paradoksa, međutim, nema – sa onima drugima beznadješno je polemisati. Šta su moje primedbe? Podimo od vašeg naslova: „Milošević: JNA nije streljala zarobljenike u Vukovaru“. Po mome laičkom shvatanju, naslov bi trebalo da sadrži suštinu vesti – ovde to nije slučaj. Jer, šta je ovde vest? Da li je vest svedočenje Mesića, ili je vest da Milošević, koji svakoga dana suđenja poriče sve, čini to još jednom? Da li je vest svedočenje ili standardna *reakcija* na svedočenje? Svakako da je vest svedočenje. (Milošević se po sopstvenoj izjavi „ne brani“, nalazi se u fazi postupka u kojoj se njegovo učešće svodi na postavljanje pitanja, a sve *usputne* izjave nemaju nikakav proceduralni značaj.) Ako je, dakle, vest svedočenje, zar onda nije prirodno suštinu toga svedočenja istaći u naslovu: „Mesić: JNA streljala bolesne civile u Vukovaru“. To je ono što može uticati na odluku suda, a ne Miloševićev golo i proceduralno, irelevantno poricanje istinitosti toga svedočenja. Utisak ova dva naslova na čitaoca sigurno je vrlo različit. Naslov koji ste vi dali imao bi možda smisla ako vi (a to je svakako vaše pravo) dajete veću verodostojnost Miloševićevom negiranju nego Mesićevom svedočenju. Ako je to slučaj, mislim da grešite.

Podsećam vas da je o celom slučaju Ovčare tada major Veselin Šljivančanin, pre nego što su otkrivene masovne grobnice, dao dva tri intervjua (jedan, koliko se sećam, u Monitoru, drugi u Dugi), u kojima je priznao da je ljude izveo iz bolnice i odvezao iz Vukovara. Poricao je, naravno, da ih je streljao. Tvrđio je da ih je predao nekome (zatvoru?) u Sremskoj Mitrovici. Tih ljudi u Sremskoj Mitrovici nema, ali je pronađena masovna grobnica u kojoj su zakopani, u Ovčari. Siguran sam da biste u svojoj dokumentaciji lako pronašli pomenute intervjue sa Šljivančaninom, kao i vesti o masovnim grobnicama u Ovčari i obližnjim lokalitetima.

U istom broju Danasa u kojem je izveštaj o Mesićevom svedočenju, Gradimir Ivanić piše o zločinu u Ovčari, ali urednik ove tekstove ne

povezuje. Pa valjda i sami, bez Haškog suda, nešto znamo o onome što se tamo dogodilo. Umesto toga objavljuje se Miloševićev demanti, bez komentara.

Drugačije mediji, pa i Danas, postupaju kada iskazi albanskih svedoka odstupaju od onoga što svi znamo – da je UČK postojala, delovala na prostoru Kosova i imala široku podršku stanovništva. Onda se svi sete onoga što znaju – i kažu da to nije istina. Kada Milošević svakodnevno i samouvereno izriče gomile neistina, niko ne komentariše („čovek mira“, „albanska majka po najvišim svetskim standardima“, „Srbija nije bila u ratu“, „Hrvati nisu terani iz Hrtkovaca“, „čuvar Jugoslavije“ itd). Te izjave se u vašem listu prenose neutralno i *objektivno*, bez komentara, kao da je vaš jedini izvor saznanja o tim činjenicama – Miloševićeva *poštena reč*. Kao da se nadamo da istina neće biti dokazana na Haškom sudu i onda kada nam je savršeno dobro poznata.

Stipe Mesić je svedočio o Miloševićevom planu da razbije Jugoslaviju i uspostavi nove granice (vidi tekst Nataše Kandić „Granice povlače jaki“ u Danasu od 1. oktobra); o njegovom sistematskom i planskom uništavanju svih saveznih institucija; o manipulaciji krnjim Predsedništvom; etničkom čišćenju vojske; podsticanju i naoružanju pobune u Krajini. Dakle, suština Mesićevog svedočenja takođe je nešto o čemu i sami imamo prilično dobra saznanja. Ta saznanja u potpunosti podržavaju Mesićevu svedočenje, a dobili smo ih iz knjige Veljka Kadijevića, ministra odbrane, i Miloševićeve desne ruke, Borisava Jovića, tadašnjeg potpredsednika SPS i predsednika Predsedništva. Zašto o tome nema ni reči u vašem izveštavanju iz Haga? Ako imate komentare na neistine albanskih svedoka, zašto ih nemate na gomile neistina koje izriče Milošević? Zašto nemate komentar na otrovnu i lažnu propagandu koju on danima širi po Srbiji? Možda se i time može objasniti uspeh njegovog alter ega, Vojislava Šešelja, na poslednjim izborima?

U sledećem izveštaju sa suđenja Miloševiću, pod naslovom „Slobodan Milošević: Velika Srbija nije bila cilj“ (bolji naslov bi bio: „Stjepan Mesić: Cilj je bio Velika Srbija“, jer je vest Mesićevu svedočenje), vi navodite sledeći dijalog između optuženog i svedoka:

Mesić je uzvratio pitanjem zašto su onda Gardijska brigada, MUP Srbije, Teritorijalna odbrana (TO), kao i paravojne formacije iz Srbije, napadale Vukovar, „sve pod zapovedništvom Miloševića“. Milošević: „Ja sam tada bio predsednik Srbije i ne znam o Vukovaru.“

Ovde je, prvo, jasno da se optuženi uopšte ne izjašnjava o tvrdnji Mesića da su u napadu na Vukovar učestvovali i snage MUP-a Srbije (čiji je predsednik Milošević), niti o tvrdnji da u tom napadu učestvuju paravojne formacije iz Srbije (za što bi optuženi takođe valjda trebalo da snosi odgovornost). On se ograničava samo na tvrdnju da sa akcijama JNA on nema nikakve veze. Međutim, da li je čak i to tačno?

Dana 17. septembra 1991, u Igalu su lord Karington, Franjo Tuđman, Slobodan Milošević i Veljko Kadijević potpisali zajedničku Izjavu o prekidu vatre... Dana 24. novembra 1991, „u sedištu UN u Ženevi sastanak S. Miloševića, F. Tuđmana. V. Kadijevića sa lordom Karingtonom i S. Vensom. Postignut 14. sporazum o prekidu vatre. (Hronologija jugoslovenske krize, Institut za evropske studije, 1994)

Slobodan Milošević je, dakle, potpisao bar dva sporazuma o prekidu vatre, bez obzira na svoje svojstvo predsednika Srbije (*koja nije u ratu*), čime je priznao da on kontroliše ratna dejstva. Time je takođe priznao da je usurpirao ulogu Predsedništva SFRJ, jer po Ustavu SFRJ vrhovnu komandu ne predstavljaju Kadijević i on, već Kadijević i Predsedništvo. Svedok Mesić je, dakle, u pravu kada kaže da se napad na Vukovar odvijao *pod zapovedništvom Slobodana Miloševića*. Još je važnije pitanje da li je cilj ratnih dejstava koja je diktirao Milošević bila Velika Srbija (što u vašem naslovu Milošević poriče).

Citiram šta je Milošević govorio 12. aprila 1991: *Mi moramo obezbediti jedinstvo ako želimo da kao najveća i najbrojnija republika diktiramo dalji tok događaja. To su pitanja granica, suštinska državna pitanja. A granice, kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikad ne diktiraju slabici. Jasno je da je cilj bio nasilno menjanje granica, a ratni događaji su zatim jasno pokazali gde je te granice trebalo da budu povučene. To pokazuje karta oslobodenih teritorija u Hrvatskoj i BiH – karta Velike Srbije.*

Danas, 07. 10. 2002.

Sumatra

Pol Teru, poznati američki putopisac, u svojoj knjizi Fresh Air Friend piše o čudnim običajima plemena Krič sa Sumatre, najvećeg ostrva prijateljske Indonezije (zemlje koja, podsećam, nije priznala nezavisnost Kosova). Iako se radi o udaljenoj zemlji, zanimljivo je da se neki od tamošnjih običaja mogu prepoznati kao nama bliski.

Naime, među Kričima, urođenicima koji naseljavaju brdovite južne i centralne predele Sumatre, pamćenje prošlosti čitavog plemena povereno je jednoj jedinoj osobi – uvek muškarcu. Taj sveštenik pamćenja „podseća Kriče na to ko su i šta su radili.“ Ovu ulogu on dobija od rođenja i čim odraste dovoljno da može da komunicira sa drugima, objašnjava mu se u čemu se ta uloga sastoji. Ona nije laka, jer on mora da nauči duge liste imena i događaja iz istorije plemena od trenutka svog rođenja.

Uprkos tome što sveštenik pamćenja zna ogroman broj činjenica, od njega cela populacija zaverenički prikriva jednu važnu tajnu – kada napuni trideset godina, što je duboka starost među Kričima, održava se nešto kao skupština na kojoj on iznosi čitavu istoriju plemena, posle čega ga ubijaju, ispeku i pojedu, u ritualu poznatom kao ceremonija purifikacije, pročišćenja.

Prvo muško dete koje se rodi u plemenu posle ove ceremonije postaje novi sveštenik. Istorija počinje iz početka. Sve ranije svade se obustavljuju, svi dugovi su poništeni, sve što se događalo pre rođenja novog sveštenika više nije deo realnosti.

Kriči žive u očekivanju smrti sveštenika pamćenja, o tome šapući, željno očekujući amneziju koju ona donosi – brisanje dugova, zaboravljanje svih zločina, sramota i poraza. Međutim, kroz ceo svoj život sveštenik pamćenja je nesvestan onoga što ga čeka, i Kriči mu se krišom podsmevaju zato što on ne zna da će se na kraju sve završiti u zaboravu, u trenutku njegove neumitne smrti.

Inače, Teru opisuje Kriče kao vrlo spokojne, ali „sklone nasilju, nepouzdane i neiskrene, sklone krađi, ogovaranju, kockanju i agresivnim ispadima.“

Peščanik.net, 13. 04. 2008.

2. **RATNI ZLOČINI I HÀG**

Svi su se kliberili. Šešelj bi u početku izgovorio: „Mi svpski četnici“, pa bi počeo da pukće kroz nos. Bilo mu je smešno. Bilo je to doba velikog kikota, velike nasmejanosti.

Vladimir Pištalo

Polemika u Vremenu²⁵

Četiri pisma

1

Kapitulacija pred zločinom

Dragi Stojane²⁶, kada smo pravili Vreme, nisam mogao ni zamisliti da će se jednoga dana dopisivati sa tobom preko ovih stranica. Šta ti i ja tražimo među pismima čitalaca? Zar ti (i Nenad²⁷ i Žare²⁸) nisi imao živaca i pouzdanja da sačekaš da tebe (i Vreme) brane verni čitaoci? Da oni kažu da si ti „najviše uradio u protivljenju zlu“ (tj. „niko više od tebe“)? Da oni potvrde da Vreme objektivno izveštava iz Haga? Otkuda ta nervosa, otkuda to neodmereno polemisanje sa čitaocima (od kojih se živi)? Sećaš li se: „Mi ćemo izveštavati, a čitaoci neka sami prosuđuju?“ Pa evo, prosuđuju. Neki. Neki drugi možda misle drugačije. Pa zar to nije u redu? Zašto se ljutiš?

A ljutiš se! Ljutiš se, jer su čitaoci, po tvom mišljenju, „moralni fundamentalisti“, „postmoderni informbirovci“, koji „neku podršku još dobijaju, jer je na Zapadu ostalo nešto novca u fondovima“, „tu se negde nalazi njihov zajednički interes“ (ha! plaćenici!). Oni „pričaju gluposti“. I to sve samo zato što se u nečemu ne slažu sa novinarom, tobom, koji si učinio najviše u protivljenju zlu. Čini mi se da je to neprofesionalan i svakako arogantan stav.

Pišem ovo sa zebnjom šta li će mi se sručiti na glavu kada ti kažem da se ni meni ne dopada način na koji Nenad izveštava iz Haga, a ne slažem se ni sa onim što sam pročitao u tvom „Pismu čitaoca“. Ne slažem se, naime, sa tvojim osnovnim stavom da treba „prestati da se prenemažemo nad nesrećama za koje više nema leka“ i da, umesto

25 Tekstovi objavljeni u listu Vreme od 01.08-21.11.02, prikupljeni uborniku Helsinskih odbora za ljudska prava u Srbiji, Tačka razlaza, 2003: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/hyseske.html>. Tekstovi sa kojima se ovde polemiše nisu uključeni u knjigu, jer su doslovno citirani u objavljenim odgovorima.

26 Stojan Cerović (1949-2005), novinar Vremena. Prvi vlasnik nedeljnika, Srđa Popović, jednom je rekao da je „Vreme osnovano da bi Stojan imao gde da piše.“ (prim. ur)

27 Nenad Lj. Stefanović, novinar Vremena, kasnije urednik informativnog programa RTS-a. (prim. ur)

28 Dragoljub Žarković, glavni urednik Vremena od 1991. (prim. ur)

toga, treba „da pokažemo dobru volju da oprostimo što se oprostiti može, da ispoljimo saosećanje i milosrđe, a ne samo osvetnički bes.“

Prvo prevod: „nesreće za koje više nema leka“ su, naravno, zločini počinjeni nad nevinim ljudima. Čemu taj eufemizam „nesreće“? (Tako je govorio Milošević: „Tragedija!“) „Za koje više nema leka“ znači „pojeo vuk magarca“. Nije li to malo cinično? Kako li to čitaju tvoji čitaoci, koji su u tim „nesrećama“ izgubili očeve, majke, sinove, kćeri? Ili se ti obraćaš samo *našim* čitaocima? Nekima od njih. Ubili, spalili, oterali, silovali, pa šta, nema leka. Lek je u civilizovanom svetu sud, koji restituše ono što je moguće restitušati, a to zato da, pre svega, žrtvama bude vraćeno ljudsko dostojanstvo (nisu poklani prasići!), a i da preživeli dobiju makar moralnu satisfakciju u saznanju da društvo u kome živimo osuđuje zločin. Ti na to kažeš – nema veze, „ništa vas ne čini imunim na istoriju, ratove, zločine i nesreće.“ Pa onda, da kapituliramo? Možda me ovo čini moralnim fundamentalistom, ali takva kapitulacija po mom shvatanju upravo ohrabruje „istoriju, ratove, zločine i nesreće“. Jesmo li mi aktivni učesnici te istorije ili njeni cinični i duhoviti posmatrači? Kome se onda ostavlja kreiranje istorije?

Koliko pokazuješ ravnodušnosti prema žrtvama (Milošević: „Dobro to što su vam pobili čitavu porodicu, ali da li vam je poznato koliko je to selo udaljeno od onog sela?“), toliko pokazuješ i „ljudsko razumevanje“ za zločince, prema kojima bi trebalo imati „saosećanje i milosrđe“. „Da se oprosti što se oprostiti može“ – a šta može? Sarajevo, Srebrenica, Vukovar? Reci nam bar to. Ovako je to nekakva generalna amnestija, u koju svako može da se prošvercuje. Naime, zločinci naravno misle da se sve može oprostiti. I tako te i čitaju. Mislim i ja, i u praksi sam to često tražio, da i zločinac treba da bude shvaćen kao čovek, ali tek kada ga stigne pravda. Tek onda kada se rehabilituju žrtve. Saosećanje prvo ide žrtvama, a zločincu – ako nešto ostane.

Bojim se da tvoji stavovi, bar ovako kako sam ih ja razumeo, sasvim nepotrebno vode upravo onome za šta ti optužuješ kritičare Vremena – kolektivnoj krivici. Ti nisi naredio zločine, nisi ih ni činio, osuđivao si ih („najviše od svih“), ali kada se sada zalažeš da se ne prenemažemo nad zločinima (jer nas se u stvari ne tiču, makar bili

počinjeni i u naše ime) i kada tražiš (pre i bez suđenja) saosećanje i milosrđe za zločince, ti ih naknadno sankcionišeš, prihvataš za svoje, pa si za njih i kriv, i uvlačiš u tu kolektivnu krivicu i druge. Ili si se ti ispisao iz *naroda*, isto onako kako si se ispisao iz istorije? Bojim se da to nije moguće.

Dalje, samo par reči o *deetnifikaciji* zločina. Zločini o kojima govorimo bili su etnički. Niti ima potrebe da se oni *etnifikuju* niti ih je moguće *deetnifikovati*. Motivi i umisljaj učinilaca imali su etnička obeležja, tzv. napadni objekat imao je etnička obeležja. Genocid, na primer, ne može uopšte ni da se definiše bez primene utvrđivanja etničke pripadnosti zločinca i žrtve, jer je napad na pripadnike „neke nacionalne, etničke ili verske grupe“ ugrađen u samu zakonsku definiciju toga krivičnoga dela. Zalud je govoriti da „zločin nema nacionalnost“; ovaj se uopšte ne može zamisliti bez nje.

I najzad, što se tiče odgovornosti uopšte. Postoje tri vrste odgovornosti za ove zločine: prva obuhvata naredbodavce i izvršioce, i ona je krivična. Postoji druga odgovornost, odgovornost kreatora javnog mnjenja (takozvanih elita), koji su te zločine podsticali, opravdavali, zataškavali, branili, bagatelisali, relativizovali. Ta odgovornost je moralna: neizbrisiva krmača na tim biografijama, njihova trajna fusnota. Postoji i treća vrsta odgovornosti, političko-istorijska: to je odgovornost onih koji su nekoliko puta birali zločinačku vlast, nosali slike Miloševića, kada je već bilo jasno o kome se radi, sa cvećem ispraćali tenkove, širili *rodoljublje*. To su oni koji danas nose majice sa slikama Ratka Mladića i Radovana Karadžića (Mladić-heroj, Svi smo mi Radovani). Ta krivica je, bojim se, *prilično kolektivna* i trajaće sve dok traje i kolektivno poricanje, pravdanje i zataškavanje zločina. U to si se, nažalost, nepotrebno, zakasnelo i tužno upustio i sam. Eh, Stojane!

Vreme, 05. 09. 2002.

2

A šta su radili drugi?

Dragi Stojane, moram ti priznati da sam čekao da se u ovoj polemici pojavi popularni argument Komisije za istinu: A šta su radili drugi? U tekstu „Tvrdoglava selektivnost“, Vreme, broj 610, pišeš: „Po svemu sudeći ovde imamo posla sa jednom tvrdoglavom selekcijom činjenica, s odbijanjem da se misli o bilo čemu izvan srpske krivice. Nije važno ni šta je bilo pre ni posle, ni šta je radio bilo ko drugi. Prema toj teoriji, samo su Srbi nešto radili, svi ostali su nebitni, uključujući i velike sile. Ovo je, naravno, samo naličje priče o *nebeskom narodu*. Što se mene tiče, savršeno me ne zanima nikakva rasprava o Srbima kao najboljem, odnosno najgorem narodu.“ Jedino ne razumem zašto o tome uopšte govorimo. S kim se oko toga sporiš? Slažem se takođe da bi tvrdnja da su *Srbi najgori* bila samo naličje priče o *nebeskom narodu*. Ali ko to tvrdi? Da pročistimo stvar dalje: za utvrđivanje istorijske istine, kojom se ni ti ni ja ne bavimo, naravno da je važno i šta je bilo pre i šta je bilo posle i šta su radili drugi, uključujući i velike sile.

Razgovor o zločinima koji su počinjeni u ime srpskog naroda od strane raznih psihopata, baraba, lopova i vlastoljubivih demagoga **nije** razgovor o *srpskoj krivici*. Upravo ti (siguran sam nesvesno) ova dva razgovora izjednačavaš, kada uvodiš u ovu polemiku pojam *srpske krivice* o kojoj nije bilo reči. U polemičkom žargonu ovo bi se nazvalo – zamenom teze. Jer, ovde je reč o nečem drugom. Radi se o teškim krivičnim delima (često vršenim iz koristoljublja), učinilaca sa imenom i prezimenom. Ti ljudi se šetaju među nama, sede po kafanama, vozikaju se automobilima, neki se bave svojim *biznisom*. I, naravno, opiru se razgovoru o svojoj krivici (jer bi to navodno bio razgovor o *srpskoj krivici*). I mi tome treba da nasedamo?! Istorijeske istine utvrđiće istorija na osnovu svih raspoloživih izvora (uključujući i istinu o tome šta su drugi radili).

Sada tek dolazimo do glavne teme: zašto se baviti samo našim zločinima, a ne i *njihovim*? (Treba, uzgred, napomenuti da se ova tema pojavila tek kada je postalo apsolutno nemoguće generalno poricati postojanje bilo kakvih zločina na *našoj strani*.) Na to se može dati više odgovora; navešću dva:

(1) Naši zločinci nalaze se u našoj jurisdikciji, u domašaju policijskih i pravosudnih organa naše države (one koja ti je izdala ličnu kartu). Mi imamo pravo i dužnost da insistiramo da naša država goni naše zločince u našem interesu (koji se, recimo, sastoji u tome da stvorimo pravnu državu, što je uslov za dolazak stranih investitora, a da ne pominjemo interes naših građana da žive u društvu u kome se zločin kažnjava). Mi nemamo načina da ishodimo kažnjavanje *njihovih* zločina. Time se, recimo, bavi Helsinski odbor u Hrvatskoj, a time se obilato bavi i Feral Tribune (pogledaj poslednji broj). Inače, njima tamo takođe prebacuju da se bave samo *hrvatskom krivicom*. Dakle, učinimo nešto da zločini budu kažnjeni tamo gde je to moguće – a to je ovde.

(2) Slika ove zemlje u svetu, njen međunarodni identitet tokom godina Miloševićevih ratovanja, izgrađen je gotovo isključivo na osnovu slika koje su dolazile iz Sarajeva, Vukovara, Dubrovnika, Srebrenice. Svet je dотле malo znao o nama. Kada je Milošević pao, stvorena je prilika da se ova slika izmeni, da se tome svetu pokaže da se Milošević lažno sakrivaо iza *naroda*, da zločine koje je činio i poricao u ime *srpskog naroda* mi ne prihvatomо za svoje, i da nemamo razloga da ih poričemo. Postoji državni interes da se to učini jasnim. Ako ne nameravaš „da ratuješ protiv svoje lične karte“ (kako nas uveravaš), onda bi trebalo da podržiš taj interes svoje države.

Vreme, 19. 09. 2002.

3

Dosta je bilo muljanja

Što reče Stojan Cerović, „da se vratimo na početnu temu“ – a to su objektivnost i verodostojnost Vremena u pisanju o čitavom kompleksu pitanja koja se tiču ratnih zločina. Nije dobro ovo čemu je pribegao Stojan Cerović u svom poslednjem odgovoru meni. On, naime, netačno tvrdi da sam ja „u svom prvom javljanju“ govorio „o srpskoj, odnosno kolektivnoj krivici“. To sasvim jednostavno – nije istina.

Cerović me tera da mu ponovo naglas pročitam šta sam rekao na tu temu u „svom prvom javljanju“ na koje se poziva (valjda se razumno nadajući da su to čitaoci zaboravili): „Postoje tri vrste odgovornosti za ove zločine: prva obuhvata naredbodavce i izvršioce i ona je krivična. Postoji druga odgovornost (...) tzv. elite koje su te zločine podsticale, opravdavale, zataškavale (...). Ta odgovornost je moralna. Postoji treća vrsta odgovornosti, političko-istorijska: to je odgovornost onih koji su nekoliko puta birali zločinačku vlast, nosali okolo slike Miloševića kada je već bilo jasno o kome se radi, s cvećem ispračali tenkove, širili *rodoljublje*; to su oni koji danas nose majice sa slikama Ratka Mladića (Mladić-heroj, Svi smo mi Radovani), a ta krivica je, bojim se, *prilično kolektivna*.“

To sam napisao, a evo kako je to Cerović izabrao da me kategorično citira: „Ne samo da jeste bilo reči o *srpskoj krivici*, odnosno o kolektivnoj, odnosno o etnifikaciji i deetnifikaciji zločina, nego je od toga ova polemika započela i bez toga je ne bi bilo. Sam Srđa Popović govorio je o tome u najvećem delu svojeg prvog javljanja.“ Ne mogu da verujem da Cerović ne razume razliku između krivično-pravnog pojma krivice (ratnih zločinaca), koja je po zakonu uvek individualna, i pojma političke odgovornosti svih onih koji su makar i posredno doprineli (makar svojim glasom datim u trenutku kada se znalo da se radi o zločincima, makar naknadnim pravdanjem ili čak glorifikovanjem njihovih zločina) da ti zločini budu počinjeni, odnosno da ostanu nekažnjeni. Politička odgovornost svih takvih ljudi je *prilično kolektivna*, jer je efikasnost tog doprinosa zavisila od brojnosti tih ljudi. A oni su bili *prilično brojni*. Dovoljno brojni da je vlast mogla da tvrdi da su i ona i njena zločinačka politika legitimne. Zar nije tako bilo? (Pri čemu ne poričem da je jedan, svakako manji, broj časnih ljudi zbog toga godinama bio očajan. Međutim, to ne menja suštinu: pozivanje režima na legitimnost je, nažalost, imalo opravdanje.)

Ali, gde je tu reč o kolektivnoj srpskoj krivici? Nije dobro što mi Cerović podmeće ove stavove. Nije dobro ni za Vreme, ni za sliku njegove profesionalnosti, objektivnosti i verodostojnosti (o bilo čemu da je reč), da dopušta da njihov elitni novinar na stranicama

toga lista koristi ovaku metodologiju, pa makar to činio i u odbranu lista. (Uzgred, po mom mišljenju nije dobro za Vreme ni da objavljuje uvredljivo pismo u kome Njegova ekselencija gospodin Svetislav Basara naziva čitateljke Vremena, učesnice u ovoj polemici, „frustriranim, pohlepnim i guzatim babama“ – teško je to i ponoviti. Da li su se te uvrede uredniku posebno dopale, budući da tom pismu u prelomu daje prominentno mesto (da te bisere čitaoci slučajno ne propuste)? Da li je Vreme svesno da se radi o krivičnom delu uvrede? I ako jeste, kakva je to uređivačka politika i kakvo to novinarstvo Vreme promoviše? Zar uredništvo Vremena nije imalo snage da uljudnu kritiku čitalaca na svoje pisanje primi sa malo više profesionalnog dostojanstva?)

Dobro je što Stojan vraća polemiku na pitanje *etnifikacije*, odnosno *deetnifikacije* zločina, jer je ona stvarno odatile i potekla, kada je glavni urednik Vremena Dragoljub Žarković zamerio Helsinškom odboru i gospodi Biserko da pominjanjem nacionalnosti žrtava i učinilaca zločina navodno optužuju „sve nas“. To je mišljenje koje deli i Stojan Cerović, a to je *teorija* i Koštuničine Komisije za istinu, čiji portparol, profesorka Mirjana Vasović, takođe smatra da „nije dozvoljeno nikakvo razvrstavanje zločina (žrtava i zločinaca) po etničkoj pripadnosti.“ (Danas, 21.06.02)

Već u prvom odgovoru Stojanu Ceroviću istakao sam da u slučaju genocida to naprsto nije moguće, jer je etnička pripadnost žrtava konstitutivno obeležje samoga dela. Nemoguće je to delo definisati i opisati, a da se ne utvrdi nacionalnost žrtava. Sledeći put Stojan Cerović mi odgovara da je to tačno, ali da se bar ne mora pominjati etnička pripadnost zločinaca. Dakle, u tom grmu leži zec. Ali, pitao bih Stojana Cerovića kako bi se uopšte mogao razumeti kao konkretan događaj, kao tzv. radnja krivičnog dela, koja je nužni deo optužnice, recimo Jasenovac. Kako bi se moglo reći šta se tamo događalo, a da se ne pomene Nezavisna Država Hrvatska, ili ustaše kao pripadnici ultranacionalističke hrvatske organizacije? Da li i tu vredi princip *deetnifikacije*? Zločin je zločin, nacionalnost nije važna? Nisam nikada video da se Stojan Cerović pobunio protiv *hrvatskih* i *srpskih* atributa koji se redovno vezuju za Jasenovac, njegove zločince i njegove žrtve. Naravno, to i nije moguće.

Može li se govoriti o genocidu nad Jevrejima u Trećem Rajhu, a da se ne pominju ni Jevreji ni Treći Rajh? Može li se govoriti o genocidu nad Jermenima, a da se ne pominju ni Jermenii ni Turska? Kako bi izgledala *deetnifikacija* tih zločina? To je toliko absurdno da ne znam zašto uopšte moramo o tome da govorimo. U svim ovim slučajevima radilo se o jednoj državnoj politici, o politici države koja uvek ima (etničko) ime i prezime. To je gotovo neizbežno: razmere pojedinih zločinstava koja tek u svojoj sumi tvore genocid takve su da se on ne može izvršiti u *domaćoj radinosti*. Za to su potrebni velika sila, plan, organizacija, ljudstvo, logistika. U slučaju *etničkog čišćenja* (valjda ga Stojan Cerović neće negirati, a i kako bi kada je o njemu sâm najviše pisao) – trebalo je sve te civilne žrtve pobiti, snajperima, jednu po jednu, trebalo je sve te kuće zapaliti i opljačkati, trebalo je sve te stotine hiljada ljudi isterati iz njihovih domova, sela i gradova, trebalo je ispaliti dva miliona granata na Sarajevo (čak i kada bismo oprostili onu jednu ispaljenu na Markale). Posao je to! I najzad, kako da *deetnifikujemo* – etničko čišćenje? Možda da ga, vojničkim jezikom, pretvorimo u *čišćenje terena*. Ili *asanaciju*?

Nemogući zahtev da se ovaj zločin *deetnifikuje* izraz je nelagode zato što je država (i režim koji je predstavljao) imala sve to vreme podršku, ne samo lumpen-proletarijata nego i znatnog dela biračkog tela i važnih nacionalnih institucija, pre svega Vojske, ali i mnogih drugih. Ali, tu sada više nema pomoći. S druge strane, da završim na optimističkoj noti, za mene je silno ohrabrenje što se na mitingu jednog predsedničkog kandidata, prvi put javno, na trgu, pred desetinama hiljada ljudi, usred Beograda, čuo poziv biračima da se suoče sa svojom prošlošću. Bilo je to na mitingu Miroljuba Labusa 26. septembra 2002. (Ovaj burno pozdravljeni poziv bio bi nezamisliv u nastupu njegovog glavnog protivkandidata, predsednika SRJ Vojislava Koštunice, prema čijem *umivenom nacionalizmu* Stojan Cerović i Vreme drže kurs tobože mudre i benevolentne neutralnosti. A radi se o kandidatu koji kalkuliše da će pobediti u drugom krugu uz pomoć birača Vojislava Šešelja, čoveka koji izlazi na izbore kao *alter ego* Slobodana Miloševića. Vojislav Koštunica, čovek kontinuiteta.) Zar nije dosta tog muljanja? Zar Stojan Cerović odjednom više ne ume da nazove stvari pravim imenima? I dalje odbijam da u to poverujem.

P.S. Još samo o Bobetku. Ja sam dao pozitivan primer Feral Tribuna i zagrebačkog Helsinškog odbora, koji uspešno otkrivaju zločine nad Srbima i pišu o njima. Na pamet mi ne bi palo da u slučaju saradnje sa Hagom uzimam nama za primer hrvatsku vladu.

Vreme, 03. 10. 2002.

4

Malo o ljudskom dignitetu

Prvo, da zadovoljim kriterijume g. Miloša Bobića za učestovanje u ovoj polemici: (1) u domaćaju sam sistema („političkog, sudskog, policijskog“) – to bi po logici samoga g. Bobića već u startu trebalo da mi da veću kredibilnost od njegove, i (2) nisam plaćenik, tj. rečima g. Bobića, „nisam na platnom spisku“. Ipak, moram da priznam da ne zadovoljavam treći uslov kredibiliteta koji postavlja g. Bobić – moja mišljenja nisu „izraz kolektiva“, tj. ja sam, opet po rečima samog g. Bobića, samo „jedna osoba“. Naime, u tome, po g. Bobiću, „leži deo problema političke, kulturne i *yavne scene uopšte u Srbiji* danas.“ Iznose se mišljenja „jedne osobe“, koja nisu „izraz kolektiva“.

Šalu na stranu, smatram da ovim *kriterijumima* g. Bobić zamenjuje tezu: govori o govornicima, a ne o onome što oni govore. Pojava poznata kao *argumentum ad hominem*. Ako govornik govori istinu, nije važno da li je on samo „jedna osoba“ ili plaćenik „van domaćaja naše policije“. I obratno. Možemo li da se bavimo samom stvari? A stvar je: slepo, uporno i iracionalno negiranje zločina, koje je ovde „izraz kolektiva“. Ovde, „u sredini gde je javni glas *protiv* tako redak“ (g. Bobić). Radi se, takođe, i pre svega, o g. Bobićevom „drugačijem shvatanju značaja istorijske istine u razvoju jednog društva i strategije kojom se do nje dolazi.“

Prema mišljenju g. Bobića (1) „srbijanska sredina je prezasićena uterivačima krivice“; (2) „gubici i rane su još sveži“; (3) „kada opet počnu da žive normalno (...) onda će moći da se preispituje (...) prošlost“ (posleratnoj Nemačkoj je trebalo „nekoliko decenija“); (4) „preuranjeni“ zahtev za otkrivanjem istine predstavlja pokušaj uterivanja kolektivne krivice u Srba“; (5) „a potreba za odbranom

ljudskog digniteta većini onemogućava suočavanje sa faktima bez preteranih emocija.“ Podimo redom:

(1) Kako je to „srbijanska sredina prezasićena uterivačima krivice“, kada se odgovornost masovno i *kolektivno* negira (za šta g. Bobić čak ima razumevanja), a samo pojedinci („jedna, dve osobe“) o njoj govore? „U sredini gde je javni glas *protiv* tako redak“? Kako te *osobe* prezasićuju srbijansku sredinu, koja se „*kolektivno izražava*“ protiv njih? Tu se g. Bobić nešto zapetljao.

(2) „Gubici i rane su još sveži.“ Čiji gubici i čije rane? Kakve to rane imaju zločinci? Kakve gubitke? Pre će biti da se radi o njihovim žrtvama i porodicama tih žrtava. A te rane i ti gubici traže da se pravda izvrši brzo. Spora pravda je loša pravda.

(3) Da li ovde može da se počne da se „živi normalno“ dok se zločinci šetaju među nama, a cela nacija im jatakuje? Svrlja kažnjavanja zločina (između ostalog) jeste restitucija narušenog ljudskog poretka. Kako da živimo *normalno* u društvu koje teške zločine previđa, zabašuruje, opravdava, relativizuje, ponekad čak slavi (Mladić-hero)? Gde će biti zločinci „za nekoliko decenija“, koliko po primeru Nemačke i preporuci g. Bobića, treba još da pričekamo? Šta treba dotle da rade žrtve? Šta je sa njihovim „ljudskim dignitetom“?

(4) Da mi se ne bi prebacilo da ovde g. Bobića citiram van konteksta, evo celog pasusa: Izvesni prijatelj g. Bobića (Holandanin) „smatrao je da je otkrivanje istine neophodna stepenica u daljem razvoju društva. Zalagao se za to da se time bave mediji i obrazovne ustanove. Nisam se mogao složiti, kao ni u ovom pokušaju uterivanja kolektivne krivice u Srba.“ Rečenica je pomalo nezgrapna, pa i nejasna. Da li sam ja to dobro razumeo da bi otkrivanje istine stvorilo kolektivnu krivicu Srba? Da li to g. Bobić tvrdi da su Srbi kolektivno krivi, ali da tu istinu još ne treba otkrivati? Ja ne mislim tako. Kako su se to ovde stanovišta preokrenula?

(5) Na otkrivanju istine o zločinima, po g. Bobiću, ne treba insistirati iz još jednog, stvarno zanimljivog, razloga: „potreba za odbranom ljudskog digniteta većini onemogućava suočavanje sa faktima bez preteranih emocija.“ Zašto je ovaj argument posebno zanimljiv? Zato što implicira čitav niz diskutabilnih stavova. Prvo, implicira

postojanje, a onda i povlađivanje plemenskoj svesti *većine*. Dirnete li u zločinačku aktivnost nekog Srbina, dirnuli ste u dignitet celog plemena. Dirnete li u jednog (ma kakve užasne zločine on počinio), dirnuli ste u sve i svakog pojedinačno. Postojanje te plemenske svesti je tačno uočeno (mada ja ne znam da li je reč o većini, ta prepostavka nigde nije testirana, testiramo je upravo mi ovde, u ovoj polemici). Po g. Bobiću ovoj svesti treba povlađivati, nju ne treba izazivati, tu plemensku svest ne treba izlagati „preteranim emocijama“.

Drugo, nije jasno otkuda se tu našao „ljudski dignitet“. Da li moj ljudski dignitet biva ugrožen time što među pripadnicima moje nacije ima i zločinaca? Pa zatvori su oduvek bili puni Srba osuđenih za razna krivična dela. Kako to ugrožava moj ljudski dignitet? Ali ne, odgovara g. Bobić, naravno da ne ugrožava, ali tako oseća i misli beslovesna *većina* u svom „kolektivnom izrazu“, pa u ime strategije, tu beslovesnu *većinu* ne treba dalje razjarivati. To je pitanje taktike. Tu je već na delu paternalizam. G. Bobić koji zna i razume, ipak ima razumevanja prema beslovesnoj *većini* i zna kako sa njom treba postupati da bi se privela pameti. Polako i izokola. Ne razumem taj stav. Kako se može živeti među ljudima sa takvim prezironim prema njima? Meni se čini da bi se čovek morao obesiti ako tako vidi svoje sugrađane, jer onda ništa nema smisla. Ni ova polemika. Onda treba zatvoriti oči i uši, i čutati. A kada bi svi tako radili, onda se istina ne bi otkrila ni za „nekoliko decenija“. I u Nemačkoj je neko morao prvi da počne.

U odgovoru Stojanu to sam već napisao: jesmo li mi posmatrači i dijagnostičari slepila *većine*, ili svojim delovanjem možemo da manjinu pretvorimo u *većinu*? Kako ćemo to učiniti ako preporučujemo da joj se povlađuje i da se štede njena „osećanja“? Konačno, i po stoti put: šta je sa ljudskim dignitetom i osećanjima žrtava, pa makar oni bili Bošnjaci, Hrvati, Albanci?

Vreme, 12. 09. 2002.

Pitanje svih pitanja

Razgovor vodio Petar Luković

Mnogi u Beogradu misle da si ti još uvek vlasnik Vremena?

Nisam više. Kada sam pošao u Ameriku, Vreme sam prepustio mom sinu Borisu.

Svejedno, ne znam za slučaj da bivši vlasnik i osnivač lista učestvuje u polemici u Pismima čitalaca.

Vreme sam čitao i dok sam bio u Americi. Video sam kako taj list tone zajedno sa čitavim društvom, video sam da oni to ne primećuju – jeste, u odnosu na ostala glasila, zadržali su istu distancu, ali su Vreme i srpsko društvo zajedno padali sve dublje i dublje. Ključni trenutak bili su događaji na Kosovu, u proleće 1998, kada su svi vršnuli terorizam, a нико se nije upitao: pa otkud taj terorizam? Sada čitam da je Košturnica u Njujorku ispravno primetio da, kada se govori o terorizmu, pre svega treba da se govori kako je do njega došlo, da se istraže njegovi uzroci, a ne odmah – motkom. Ali tu lekciju niko, ni Košturnica, nije ovde primenio, pa ni Vreme. I tu sam video da Vreme počinje da gubi perspektivu: sve što se ovde desilo jeste posledica rasizma prema Albancima. Ovde ljudi generalno ne mogu da prihvate činjenicu da su Albanci ljudi kao što smo mi. Često sam dolazio u iskušenje da pišem Vremenu, ali to nisam uradio, a onda mi se učinilo da je kasno. Pomislio sam: ne živim tu, nego pet hiljada kilometara daleko, zašto da im solim pamet, znam kako se to prihvata kada dolazi spolja.

Obično se kaže: dođi da živiš ovde, pa da vidiš kako je.

Eto, sada sam došao. Možda to pismo nikada ne bih napisao da se nije oglasio Stojan Cerović. On mi je dugogodišnji priatelj; dosadilo mi je da idem po gradu i da me ljudi pitaju „Šta je to sa Stojanom?“, jer ja ne želim da o svojim prijateljima, iza njihovih leđa, diskutujem sa čaršijom koja ima sasvim druge motive. Ali došao je trenutak – jer me mnogi ljudi identifikuju sa Vremenom i Stojanom – da javno govorim, a ne da pojedinačno objašnjavam da ja mislim drugačije.

Suština ove polemike jeste pitanje ratnih zločina. Koliko su mediji odgovorni za njihovu relativizaciju?

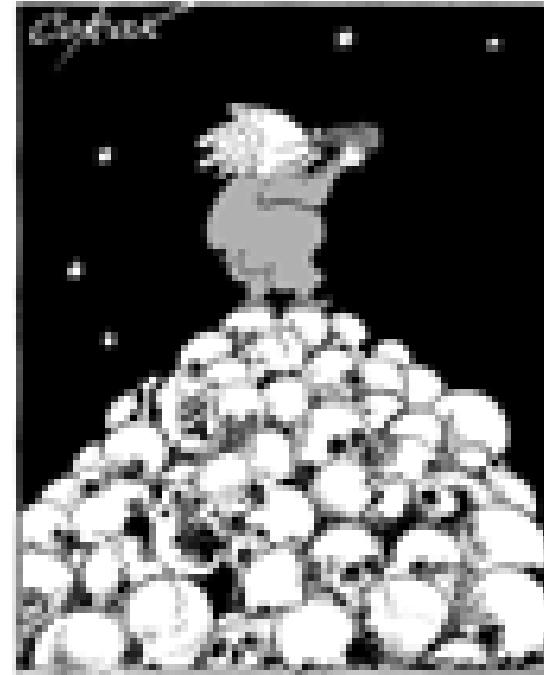
Mediji nemaju prevashodnu ulogu da se bave prošlošću; oni su aktuelni, bave se stvarima od interesa za neposredni život. Međutim, činjenica da se zločinci šetaju među nama, teški zločinci, gusnji zločinci – jer reč je o retko odvratnim zločinima – to je pitanje aktuelno, to nije pitanje prošlosti. Sa tim zločincima mi živimo – danas. Postojanje tih zločina sprečava da se ovde, u Srbiji, zasnuje bilo kakav normalan život; mnogi ljudi, makar podsvesno, znaju da su ti zločini učinjeni, znaju da mi to pokušavamo da zabašurimo, da relativizujemo, da zaboravimo, ali dok nam taj kamen sedi u stomaku, mi ne možemo normalno da živimo. Pitanje zločina za mene je pitanje Haga: pitanje svih pitanja ove zemlje. Ništa ne može da krene bez toga. Ne govorim da li je to nemoralno ili nepoštено – ali je prilično naivno i lakomisleno smatrati da sve zločinačko i krvavo može da potone u zaborav i da se i dalje može živeti kao da se ništa nije desilo. To je nemoguće. Teško je zavaravanje misliti da je moguće učutkati taj razgovor. Pre svega, identitet ove zemlje u inostranstvu obeležen je zločinima. Ne znam koliko ljudi u svetu znaju o Jugoslaviji i Srbiji – ali oni koji išta znaju, znaju o zločinima. I sada kažeš: srušili smo Miloševića, počinjemo iz početka, ali kako, kada tu osnovnu odrednicu svoga postojanja ne menjaš.

Jedna od glavnih tema polemike u Vremenu jeste deetnifikacija žrtava.

Mnogo se ovde, u cilju relativizacije, priča: zločin je zločin. Nacionalnost tu navodno nije bitna. To izgleda kao neka razumna i humana poruka, ali nije. Ovde su zločini bili etnički motivisani. Ne možeš razumeti krivično delo, a kamoli istorijski događaj, ako ne uzmeš u obzir motiv. Ovde je motiv: etničko čišćenje. Zločini su činjeni protiv ljudi zbog njihove nacionalnosti, religije. Ništa ne možemo da razumemo ako sve, kako se kaže, deetnifikujemo. Naročito je ružno kada vidiš da to govori etnička grupa koja je zločine činila. Mi kažemo: „Pa nema veze što smo mi to činili.“ Upravo to pričam Ceroviću: to možeš jedino ako se ispišeš iz ovoga naroda i kažeš: „Ja se ispisao, ništa ne znam, baš me briga ko ste, odakle ste, šta ste, za mene je zločin – zločin.“

Koliko su takve teze opasne?

Razgovarao sam sa jednim predsedničkim savetnikom, koji me je uveravao da je suđenje u Hagu vrlo opasno po naše interes, jer postoji tužba BiH za genocid. U slučaju, kaže mi on, da osude Miloševića, ratnu odštetu će plaćati generacije nevinih ljudi koje u tome nisu učestvovali. Pa šta? Nego kako? Da li ti misliš – pitam ga – da su svi oni Nemci koji su nam plaćali ratnu odštetu bili krivi? Ako smo to umeli da tražimo od Nemaca, umećemo valjda i sami da platimo. Ratovi zato jesu tako strašni, jer stradaju civili, a ratnu odštetu plaćaju nevini ljudi. Ali o tome je trebalo misliti kada se glasalo za Miloševića. Objasnjenje toga savetnika – da Miloševića treba braniti da žrtve ne bi dobile naknadu štete – je monstruozno. Bilo je teško pobediti Miloševića. Ne opravdavam, ali mogu da objasnim stav – sada kada smo ga srušili, treba da budemo nagrađeni za tu pobedu. A bićemo nagrađeni ako pokažemo razumevanje za novu vlast i podržimo njeno objašnjenje zašto je Hag deveta rupa na svirali. Ono što nikako ne mogu da prihvatom jeste strahovita ravnodušnost prema stotinama hiljada ljudi koje je tzv. srpska strana unesrećila, a to su ljudi sa kojima smo živeli u Jugoslaviji, to su naši sugrađani. Kada to pomenete, ovde vam uvrate nekim praznim pogledom, kao da ne znaju o čemu pričate. To je potpuno odsustvo bilo kakvog saosećanja prema ljudima sa kojima smo do juče živeli.

BH Dani,
27. 09. 2002.

Teškoće lustracije

Lustracija je komplikovana stvar, zato što uvek morate da povučete liniju. Recimo, Savez komunista Jugoslavije je imao – koliko članova? Tri miliona? Treba li sve da ih lustriramo? Ko će onda ostati nelustriran? Uvek negde mora da se povuče linija. Ta linija je teoretski nepravedna, jer tamo gde je vi povučete, razlika između onih koje ćete lustrirati i onih koje nećete postaje beznačajna i uvek se tako i doživljava, kao nepravedna. Ona u suštini i mora biti nepravedna i to je generalni problem sa lustracijom. Ali ovde se radi i o nečem drugom – ovde je lustracija nemoguća.

Milošević je imao plebiscitarnu podršku. To je bila opšta euforija. Koliko je svako od tih ljudi doprineo onome što se dogodilo? Verovatno malo, ali u svojoj ukupnosti to je bilo odlučujuće. Gledao sam na CNN-u Miloševićev intervju sa Larijem Kingom, gde on kaže, s pravom – pa kako mislite da sam ja sâm, jedan čovek, počinio sve te zločine? Ja u Srbiji odlučujem o svemu, ja kradem, ja stvaram inflaciјu? Pa nisam ja Bog! I to je tačno, hiljade i hiljade ljudi su učestvovali u tome. Za mene su svi ti ratovi jedan jedini zločin. Ili, kako se kaže u pravu, produženo krivično delo u kome su učestvovali sve državne institucije. To je bio državni zločin u kome su učestvovali i policija i vojska. Koga ćete da lustrirate, gde je tome kraj? Ovde je ceo narod u jednom trenutku napravio pogrešnu odluku. Ceo narod kao narod je doneo pogrešnu odluku, a ta odluka je bila da sledi Miloševića u njegovoj ideji da smo mi najjači, najveći, mi ćemo diktirati uslove, prekrnjati granice. Ljudima se to dopalo.

Imao sam prijatelja, lirskog pesnika, pa mu kažem – je l' ti vidiš šta ovaj čovek radi?! Neka, neka, kaže on, neka malo cvikaju, neka Tuđman malo cvika. A od tog cvikanja začas se došlo do krvi. Ne radi se ovde o tome da je neka pogrešna ekipa u jednom trenutku došla na čelo države, pa je ona predstavljala režim, pa je sada režim pao, pa ćemo mi da ih lustriramo i onda živimo normalno. Nažalost, nije bilo tako jednostavno. Napravljena je pogrešna istorijska odluka.

Postoji odlična knjiga koju mogu svakome da preporučim: Plata za krivicu, pisac je Jan Buruma. To je jedan Holandanin koji je ispitivao pitanje kolektivne odgovornosti i odnosa prema zločinima u japan-

skom i nemačkom društvu posle Drugog svetskog rata. On je otkrio te racionalizacije, mnoge načine na koje se krivica poriče, kako ljudi pokušavaju da od sebe odbace tu temu, i ustanovio je tri oblika koji se pojavljuju i u Japanu i u Nemačkoj, mada se odnos prema zločinu razlikuje u te dve kulture. Jedan je način ponavljati „a šta su radili drugi?“ – to znači Hirošima, to znači Drezden. Drugi je istoriziranje; ide se unazad u istoriju koliko god treba, da bi se objasnilo kako je do toga moralno da dođe, a ako je moralno da dođe, onda niko za to nije kriv, jer je kriva istorija. A istorija, naravno, ne može sesti na optuženičku klupu, prema tome, zaboravimo sve. I treći je nešto što je Habermas nazvao normalizacijom zločina – u ratovima uvek ima zločina, gde je ratova tu je i zločina, to se dešavalо i drugim narodima koji nas sada kritikuju, a šta su radili Amerikanci Indijancima i u Vijetnamu. To je pokušaj da se zločin, čak i ovakvih razmera, predstavi kao nešto što se među ljudima prostо mora očekivati, nema u tome ničeg čudnog, nemojte da se oko toga mnogo uznamiravamo.

Ta knjiga je poučna, jer shvatite da se ono kroz šta mi prolazimo i što doživljavamo kao dramu, pa se ovoliko strašno i bučno svadamo u Vremenu, dešavalо i drugima. Uvek se iznose isti argumenti, ali se zna da to nije dovoljno i da će jednoga trenutka stvar morati da se raščisti. Došlo je do toga i u Nemačkoj, i u Japanu, doći će do toga i kod nas. I to se obično desi u generaciji koja nije neposredno učestvovala, koja postavi pitanje „a šta si ti radio u ratu, tata?“ I tu se napravi neki prelom u društvu i od tada više ništa nije isto.

Kada me je Artukovićev sin pozvao da branim Artukovića, jer je on sâm bio potpuno senilan, kazao sam mu – da se dogovorimo samo o nekoliko stvari. Prvo, ne mogu da poričem genocid koji je izvršen nad Srbima; drugo, ne mogu da branim ustašto; i treće, za mene je NDH bila marionetska država. Branio sam i Veselicu u Zagrebu, on je bio hrvatski nacionalista, pisao je članke i glavna tema mu je bila velikosrpska hegemonija, koja je proisticala odatle što su Srbi bili prezastupljeni u vojsci, policiji i partiji. Ja njemu kažem – gospodine Veselica, mogu da vas branim, ali ne mogu da branim tezu da se ovde radi o velikosrpskom hegemonizmu, jer ovde se radi o jedno-partijskom sistemu i svejedno je to što su Srbi možda u njemu prezastupljeni. Oni ne vode nikakvu srpsku politiku, nego vode politiku

partije. Mogu da kažem da ovde postoji hegemonizam komunističke partije. U tom smislu, mogao bih da branim Miloševića, ako bi se on saglasio da kažemo – ja sam samo jedan čovek, hajde da raspodelimo tu odgovornost, nisam mogao sve sam. Onda bi to bilo okej.

Miloševićeva odbrana je politički marketing usmeren prema domaćoj javnosti. Ono što on govori u sudu je uglavnom irelevantno za njegovu odbranu. Njegova priča je nedokazana, možda i nedokaziva. To, naravno, na sud nema nikakvog uticaja; imalo bi uticaja ako bi on u dokaznom postupku uspeo da dokaže neke od svojih tvrdnji, s tim što su neke od njih irelevantne, a to su one koje se tiču zločina koji su učinjeni prema Srbima, jer zločini se uzajamno ne poništavaju. Vi ne možete na sudu da se branite od toga da ste vozili prebrzo time što ćete reći da svi voze prebrzo. To nema nikakvoga uticaja. Prema tome, njegov cilj i nije odbrana, njegov cilj je da mitinguje, a mnogo mu je lakše da mitinguje kada nema advokata. Jednu stvar mu priznajem – vispren je. Dosevio se da mitinguje.

Deo snimka sa tribine u Zrenjaninu.

Emisija Peščanik, 26. 12. 2002.

Srpsko društvo i ratni zločini

1

Nema nikakve sumnje da je pitanje ratnih zločina pre svega krivično-pravno i moralno pitanje srpskog društva. Odbijanje tog društva da prihvati svoju odgovornost, na prvi pogled je iracionalno i nesvrishodno: zar nije u srpskom interesu da prizna činjenice, individualizuje odgovornost, oslobodi se teške istorijske hipoteke i stekne pravo na nekakvu budućnost? U polemici koja se nedavno vodila u Vremenu, jedna strana isticala je, bez uspeha, između ostalih i ove argumente. Ostajući pri tvrdnji da se kod ratnih zočina radi prvenstveno o krivično-pravnom i moralnom problemu, moramo se zapitati – šta je u osnovi tog iracionalnog poricanja, relativizovanja, skrivanja i zamagljivanja zločina, čak i od strane onih koji te zločine nisu naređivali, ni vršili, niti odobravali, a ponekad čak i onih koji su ih osuđivali.

Na prvom, sociološkom nivou, odgovor je jasan: radi se o plemenskom društvu i plemenskoj identifikaciji (svi za jednog, jedan za sve), u kojoj individua ne postoji, sem kao deo celine, pa je zasluga i krivicama plemena obeležen svaki njen član. Tako „Milošević u Hagu brani sve nas“, „Svi smo mi Radovan“, „Mi smo prvaci sveta u košarci“ itd. Ima puno dokaza da se na ovim prostorima razvojni proces individuacije, proces u kome bi se sticala puna svest i osećanje svog nezavisnog postojanja od drugih ljudi i od sveta, nikada ne dovršava. Mi doživotno ostajemo puki delovi kolektiviteta, bez postojanih ličnih atributa, sudska, odluka, pa sledstveno tome i odgovornosti. Svako ko bi se ponašao drugačije, kao individua, biva odbrambenom reakcijom kolektiva – ekskomuniciran i samim tim lišen prava *da govori u naše ime*.

Evo kako tu *nevolejnu odanost* plemenu opisuje jedan artikulisani pripadnik plemena, poznati srpski pesnik Milovan Danojlić obraćajući se samome sebi: „Primorali su te da prihvatiš svoje pripadništvo, a to se ne čini polovično. Sve ili ništa. Lako je biti pametniji od *toga*, ali

šta ti vredi pamet, kada jedino u *tome* nalaziš oslonac za oba stopala (to je ono što Rade Konstantinović naziva palankom – prim. autora). To je tvoje i twoje, bez obzira kako ga doživljavao i procenjivao. Možeš ga i mrzeti, ako si i dok si u *tome*, ali izvan *toga* pretvaraš se, u najboljem slučaju, u senku; u gorem slučaju, postaješ kukavni izdajnik. (...) Kada se samo setim koliko si se svemu *tome* podsmevao, kao da se nije i tebe ticalo, kao da te je uočavanje jada i gluposti uzdizalo nad uočenim. Sada su te izlečili od prividne nadmoći, vratili su te u tvoj čopor.“

Međutim, za one koji žive ovde, mada ekskomunicirani iz plemena, ponuđeni odgovor o plemenskoj prirodi društva kao čistoj datosti ne može biti dovoljan, jer je ta datost za individuu psihološki neprihvatljiva. Čovek ima urođenu potrebu da komunicira sa drugim čovekom, tj. da veruje bar u načelnu mogućnost komunikacije. Čovek (odrastao, onaj koji nije puki pripadnik čopora) ne može se odreći ove potrebe („da bude pametniji od *toga*“), čak i kada je ta potreba sistematski frustrirana, jer je on socijalno biće. U tom slučaju, komunikacija mora da se prenese na meta-nivo: na razgovor o tome zašto ne možemo da razgovaramo. I o tome je ovde reč.

Sa toga stanovišta, u pomenutoj polemici u Vremenu padala je u oči, naizgled nerazumljiva, vehementnost onih koji su poricali postojanje zločina ili odgovornosti za njih. Ispoljeni snažni afekat, agresivnost, povиšeni ton, izbor leksičke, prenebregavanje elementarne logike, lični napadi, nesposobnost da se drži *theme probandi*, evazivnost, *argumenti ad hominem*, sve je upućivalo na zaključak da su neposredno ugroženi važni mehanizmi odbrane pripadnika plemena. Da je u pitanju panika koja stvara ono što psiholozi zovu „regresivnom dediferencijacijom psihičkog funkcionisanja“: nesposobnost da se činjenice nepristrasno posmatraju van konteksta „drugih psiholoških potreba, želja i aspiracija“ subjekta (u ovom slučaju *nebeskog naroda*). Ukoliko su ove potonje ugrožene, utoliko gore po činjenice.

2

Sa padom Miloševićevog režima došlo je do izvesnog pomaka, u saradnji sa Haškim tribunalom i u količini dostupnih informacija

o zločinima. Mada se i ovo može tumačiti pragmatičnom potrebom novih srpskih vlasti da se *opravdaju* pred javnošću za ovu nepopularnu saradnju. Javni diskurs o tim zločinima jedva da postoji, a i kada postoji drži se u granicama konceptualnog. Primera radi, nedavno je objavljen veoma dobar tekst Sretena Ugričića o pomirenju. Autor savesno analizira mehanizam pomirenja i zaključuje da se ono sastoji od tri odvojena konsekutivna koraka: počinilac (a) priznaje činjenicu zločina i (b) izražava žaljenje („nikada sebi neću oprostiti“), i tek nakon toga (c) žrtva, u *sopstvenom* moralnom interesu, prihvata ili (protivno tom interesu) odbija da pruži oproštaj.

Prepostavljam da je autor bio motivisan na pisanje često prisutnim licemernim stavom u srpskoj javnosti *da treba sve zaboraviti i pomiriti se*, stavom koji se plasira kao *konstruktivan i pozitivan*, iako je to stav kojim počinilac usurpira glas žrtve, tj. opršta sam sebi. Počinilac izbegava da učini one korake koje bi *on* morao učiniti ako se nada pomirenju (priznanje i kajanje), a istovremeno sebi opršta (što bi mogla učiniti samo žrtva). Međutim, taj članak je čisto teorijski, nijednom rečju se ne pominje realni kontekst, povod ovih teorijskih razmatranja, ni praktične implikacije zaključaka za proces konkretnih eventualnih pomirenja između konkretnih učesnika ratova iz kojih smo koliko juče izašli. Time ne umanjujem vrednost ovoga teksta, već samo ukazujem na, danas i ovde, psihološki podnošljive i socijalno prihvatljive granice razgovora o našim ratnim zločinima.

Metafora koju je u jednom drugom kontekstu upotrebio francuski psihoanalitičar Kristijan David, odlično se može primeniti na ovu situaciju: „konceptualni diskurs (...) deluje kao floret sa kuglicom na vrhu. Uklonite kuglicu (to se može desiti prilikom čitanja nekog referata, ili u životu, u nekom *trenutku istine*), i zebnja će šiknuti, krv će poteći.“ Šta bi značilo „uklanjanje kuglice“ u razgovoru o ratnim zločinima? To bi značilo, pre svega, temeljno elaboriranje samih događaja. Recimo u nedavnom pominjanju Srebrenice, povodom sahrane jednoga dela žrtava, iz naših medija teško da je iko mogao shvatiti šta se to tačno dogodilo u Srebrenici i ko je tu nad kim izvršio masakr. Ali još daleko značajnije, „uklanjanje kuglice“ značilo bi odgovarajuću promenu u našoj, ne samo intelektualnoj, već i afektivnoj predstavi o nama samima: kakvi smo mi to ljudi? Ovaj nedosta-

tak **žalosti** što smo (bili) takvi kakvi smo (bili), ukazuje u stvari na uzrok postojanja te slepe mrlje u našem oku i na funkciju „kuglice na floretu“. Došlo je do onoga što psihijatri nazivaju disocijacijom između događaja i afekta.

Uzrok (i posledica) je strah. Taj strah Vinikot (D. W. Winnicott) opisuje kao strah od rušenja. Strah od rušenja, prema njemu, nije opasnost koja preti u budućnosti, nego katastrofa koja se već odigrala: „Pojedinac je već doživeo rušenje, ali kao činjenicu koju nosi skriveno u svom nesvesnom, u tom smislu što ego nikada nije uspeo da integriše nešto toliko traumatično, i što se zbog toga našao u nekoj vrsti agonije, preplavljen talasom jačim od najjače zebnje, talasom koji preti da opustoši, poruši, uništi njegov psihički život u pravom smislu te reči. Tu, dakle, postoji neprepoznata disocijacija između prošlog događaja i teškog iskušenja (koje tek treba da nastupi).“

Na nivou pojedinca, rezultat je „psihička smrt“. Čovek živi „kao da je već umro“, to je njegova glavna odbrana. Na nivou društva, to je nesposobnost da se „postane ono što jesi“. To je važna i velika laž ugrađena delimično u intelektualnu i, što je mnogo važnije, u afektivnu predstavu društva o samome sebi. Ona „život čini nestvarnim, troši ogromnu psihičku energiju i onemogućava „rođenje novoga ja sposobnog za život.“ (Vinikot)

3

Šta podrazumevam pod time da ne možemo postati ono što jesmo? Mi više ne možemo biti ono što smo bili pre nego što smo počinili sve te zločine – ali takođe, ne možemo postati ono što posle toga *jesmo*, jer ih (te zločine) ne priznajemo. Naša predstava o nama samima na ovaj način postaje nemoguća, na nivou društva i na nivou pojedinaca. U tom procepu, mi smo osuđeni da postojimo samo kao tela.

I kao pojedinci i kao društvo, mi nemamo nužnu zajedničku predstavu o sebi, jer ona ne može da se uspostavi. A bez takve predstave mi sebe uopšte ne možemo da vidimo kao članove društva. Ovde nisu u pitanju puke teorijske konstrukcije. Kod konkretnih ljudi svakodnevno uočavam (a ponekad i oni sami govore o tome) nemogućnost da se uspostavi kontinuitet svoga života *pre*, sa svojim životom *posle*.

Dakle, pre i posle *svih tih zločina*. Jer, ako pogledamo unazad, istorija poslednje decenije prošloga veka za nas jeste istorija zločina. Čak ne istorija ratova, jer su se ti *ratovi* gotovo isključivo sastojali od nasilja naoružanih profesionalaca nad civilima. Neko je već primetio da se ne može imenovati *nijedna bitka* koja je bila vođena tokom tih ratova, kao što je karakteristično upadljivo i odsustvo patriotskih herojskih memoara, romana i filmova koji redovno prate *prave ratove*, u kojima se veliča „naša herojska borba“. Žalbe veterana tih ratova da im se ne ukazuje uobičajena pažnja i poštovanje nisu bez osnova. Osećanja prema njima variraju između sažaljenja i ravnodušnosti, do prezira.

Budući da stara predstava o sebi (pre zločina) nije moguća, a psihološki je nemoguće stvaranje nove (posle zločina), identitet čitavoga društva i identitet svakoga pojedinca postao je sumnjiv, neodređen, nestvaran, jer se identitet gradi *na kontinuitetu* predstave o sebi. Sumnjava je postala i sama stvarnost našega postojanja, gotovo svedena na postojanje naših tela. Susreti ljudi ispunjeni su nepovereњem, jer se poverenje gradi na postojanosti naših identiteta, to jest na postojanosti intelektualne i afektivne predstave o sebi. Mi se teško uzajamno prepoznajemo, kao da se radi o glumcima koji igraju naše nekadašnje (sada nemoguće) životne uloge. Potrebno je mnogo razgovora o *onome što se dogodilo* (lokalni eufemizam za zločine), da bi se preplovili životi spojili, da bi se ljudi ponovo mogli uzajamno poznavati.

Uzgred, shvatam da upravo ova sumnjiva stvarnost našeg postojanja i ličnih identiteta stvara kod ljudi osećanje da se biografije mogu slobodno menjati, falsifikovati, krojiti po potrebi i volji, da svako može biti šta god je u stanju da zamisli. Jer ako je svako niko, svako može biti i bilo ko. Otuda užasna brbljivost ovoga društva, otuda ona gužva pred TV kamerama, gde svi neprestano, ma šta bio prividan povod, govore o sebi i samo o sebi („ja sam takav čovek“). Kao u kakvom butiku, biraju se i isprobavaju pred ogledalom javnosti razne javne persone. Ovaj društveni i lični gubitak predstave o sebi ne može se nadoknaditi nikakvim ulaskom u Evropu, NATO, nikakvim pohvalama drugih (koje tako opsesivno i ponižavajuće lovimo), nikakvim zvaničnim potvrđama. I tako će biti sve dok živimo „sklonjeni od Božjeg pogleda“. Uzgred, danas u Srbiji ima svega 0,5% ateista, tačno onoliko koliko je bilo vernika dok su Tito i Milošević bili bogovi.

Budući da ne znamo ko smo, jasno je da ne razumemo ni šta se zbiva oko nas. Da li je Kosovo naše? Da li je naša granica na Drini? Da li je Srbija bila u ratu? Da li je Karić uspešan biznismen ili ratni profiter? A vlasnik Pinka? Da li je Mladić heroj ili masovni ubica? Da li je NATO zločinačka organizacija ili organizacija u koju treba integrirati našu vojsku? Da li je 5. oktobar bio revolucija ili vojni puč? Jesu li Crvene beretke elitna specijalna jedinica ili ratni zločinci? Zašto je ubijen Zoran Đindjić? Budući da ne razumemo šta se zbiva oko nas, ne razumemo ni ko smo i ne možemo da „postanemo ono što jesmo“. I zar je onda čudno što se i politički život kreće po površini, što se iscrpljuje u sukobima *ličnosti* koje ne zastupaju ništa, ne predstavljaju nikoga i motivisane su samo ličnom korišću koju vlast donosi *telima* njihovih nosilaca, kao što to uvek i biva u čoporu.

4

U srpskom društvu mora se inicirati proces žaljenja koji se završava „odustajanjem od svega što je izgubljeno“ (Frojd), a to je intelektualna i afektivna predstava *nebeskog naroda* o samome sebi. Nedavno divljanje rulje na beogradskim ulicama posle utakmice sa Hrvatskom, ilustrovalo je bes i agresivnost kojom se ta ugrožena predstava o sebi brani. Rulja je skinula zastavu sa hrvatske ambasade, simbolički *oduzimajući Hrvatskoj državnost*, čime je trebalo psihološki odbraniti

staru predstavu o sebi kao ratnom pobedniku, uprkos i bez obzira na realnu činjenicu poraza. Čini mi se da bi oni koji uporno i bezuspešno pokušavaju da suoče srpsko društvo sa zločinima počinjenim tokom prošlih ratova, takođe trebalo da budu svesni sa čime se ovde sreću. Elaboracija događaja svakako je neophodan i prvi korak u tom poslu, ali samo intelektualni, moralni i politički argumenti nisu dovoljni. U interesu srpskog društva mora se razviti strategija, kojom bi se demontirao taj psihološki mehanizam odbrane, kako bi ono moglo „postati ono što jeste“.

Odjek, Sarajevo, ljeto-jesen-zima 2003.

Priljava trgovina dokazima

Prema pisanju vašeg lista, premijer Živković je pre nekoliko dana opomenuo vladu BiH da bi „trebalo da odustane od tužbe za genocid pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu protiv SCG, jer ministarstvo pravde Srbije poseduje značajne dokumente koji bacaju drugačije svetlo na rat u BiH.“ Na to je ministar civilnih poslova BiH, Safet Halilović, pozvao SCG da te dokumente objavi. Ministar pravde g. Batić na to je izjavio da njegovo ministarstvo poseduje „dokaze da su i nad Srbima u BiH vršeni progoni, etnička čišćenja, torture, ubijanja, odvođenje u logore“, ali da bi bilo „smešno da objavljujemo dokaze iz dokumentacije“ i ponovo preporučio BiH da povuče tužbu „da prošlost ne bi remetila neke buduće odnose.“ Ovde se postavljaju mnoga pitanja, recimo:

1. Kakva je današnja slika o ratu u BiH, a kakva bi bila kada bi se „bacila drugačija svetlost“ na rat u BiH? Da li to g. Živković priznaje da je sadašnja slika – slika genocida?

2. Da li g. Živković misli da bi sliku genocida izmenili dokazi o stradanju „i Srba“ u tom ratu?

3. Da li g. Živković misli da su zahtevi za odgovornošću za genocid ili progone Srba u BiH zahtevi kojima vlade mogu disponirati po svojoj volji? Gde je tu pravda za žrtve i njihove porodice? Da li to znači: mi ćemo izneveriti svoje žrtve, a vi izneverite vaše? Mi ćemo poštovati vaše zločince, ako vi poštovate naše?

4. Zašto je „smešno“ istinito osvetliti rat u BiH? Da li se to sa unutrašnjepolitičkog prenosi na međunarodni plan metod ucene papirima i trgovanja dokazima, koji praktikuju srpski političari (nemoj ja da progovorim)? Gde je tu pravo javnosti na istinitu informaciju? Da li političari postoje samo jedni zbog drugih (ja tebi praštam i prikrivam tvoju svinjariju, ako ti meni oprostiš i prikriješ moju)

I bez ovih poslednjih izjava, naš stav prema postupku pred Međunarodnim sudom je neozbiljan. Počev od šaljivih prigovora kako nismo znali da nismo članica UN dok tamo nismo ponovo primljeni (a zašto smo onda podnosili molbu za prijem?), preko nedavnih *ideja* o nekakvom *prebijanju* ove tužbe sa našom tužbom protiv NATO (koju svakako moramo povući ukoliko želimo u NATO), do zagovaranja jednostranog povlačenja te tužbe od strane BiH „da prošlost ne bi remetila neke buduće odnose“ (kao da se ti odnosi mogu graditi na nepravdi), pa do neuke priče o tome kako bi „štetu plačali nevini“ (svaku ratnu odštetu uvek plačaju *nevini*, na primer, roditelji za štetu koju učine njihova deca, ili primerenije, poslodovac za štetu koju učini njegov službenik), dok bi odštetu podelile žrtve sa zločincima (mada ovi potonji nikakvu štetu ne mogu ni dokazati niti dobiti).

Nije ovo *parnica kao svaka druga*, kako nas ponekad uveravaju zastupnici SCG u svojim javnim nastupima. U toj parnici mi moramo pokazati svetu, u koji želimo da se vratimo, da smo svesni napora koje moramo da uložimo kako bismo dokazali da više nismo ono što smo bili, da više ne želimo da budemo ono po čemu smo postali slavni.

Danas, 15. 08. 2003.

Država nije narod

U krivičnom zakoniku Jugoslavije iz 1951. *politička dela* bila su svrstanu u posebno poglavje pod zanimljivom odrednicom „Krivična dela protiv države i naroda“. Ovom formulacijom sugerira se i implicira da svaki postupak, svaka reč, koji ugrožavaju jednopartijsku komunističku državu i režim samim tim predstavljaju i delo protiv čitavog naroda. Danas smemo da kažemo da se narod jedva oslobođio te države. Onda smo dobili državu (režim) Slobodana Miloševića, pa se narod opet jedva oslobođio te države. Doduše samo delimično, jer su novoga premijera ubili organi unutrašnjih poslova te nove države, što je bio povod za iskrenu opštenarodnu žalost. Pa zar već jednom nije jasno da je država jedno, a narod drugo, čak i onda kada država sebe naziva „narodnom vlašću“, ili onda kada su državi puna usta *nacionalnog interesa*?

Zar nisu gotovo sve komunističke diktature nazivale sebe državama „narodne demokratije?“ Zar nacistička propaganda nije tvrdila da Hitler „personifikuje čitav nemački narod?“ Zar hrvatska ekstremna desnica ne tvrdi da su „svi Hrvati Gotovina“ i zar srpska ne tvrdi da smo „svi mi Karadžić i Mladić?“ Zar Milošević u Hagu ne tvrdi da se tamo ne sudi njemu već „celom srpskom narodu“, tj. da su njegova dela i kriminalizovana država kojom je suvereno vladao, u stvari „dela srpskog naroda“? Zar ta večna podvala nije već jednom pročitana? Izgleda da nije. Ona se ponovo provlači, recimo, u tekstu mr Dragana Miljanića, koji je pod naslovom „U znaku četiri generala“ objavio Danas 14. novembra. Autor ovoga teksta kaže: „Naime, optužbe protiv sadašnjih haških zatočenika sadrže i kvalifikacije o zajedničkim tj. kolektivnim akcijama vojske i policije SRJ (...) na području Hrvatske i bivše (sic!) BiH, a kasnije i na Kosovu“, i dodaje: „Nije mi poznat, u bilo kojoj formi, zahtev novih vlasti o preformulisanju ovih kolektivnih optužbi Tribunalu u individualne.“ Istog dana Politika prenosi reči predsednika SCG, Svetozara Marovića, izrečene u Sarajevu: „Nadam se da budućnost i odnosi BiH i SCG neće više biti zasnovani na tužbama (misli se na tužbu za genocid BiH protiv SCG pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu) (...) Krivce treba izvesti na sud, ali za stradanja na prostorima bivše Jugoslavije krivi su pojedinci, a ne celi narodi.“

U oba teksta opet se (namerno? zašto? u čijem interesu?) identifikuju država i njeni organi sa narodom (kojim narodom, ako je to država svih građana, dakle, Srba, Albanaca, Mađara, Slovaka itd). Na osnovu čega naš predsednik smatra da bi tužba protiv jedne kriminalne države, čiji su organi (predsednik, vlada, vojska i policija) vršili teška krivična dela, unutar i izvan granica, bila tužba „protiv celog naroda?“

Zašto naš predsednik zločine te države podmeće srpskom narodu? Zar nije ta država, koja sedi na optuženičkoj klupi pred Sudom pravde – i njeni organi, koji sede na optuženičkoj klupi pred Tribunalom u Hagu, ali i u Beogradu, po optužnici za ubistvo Zorana Đindjića – ista ona koja je preko svojih sudova vršila izborne krađe, ista ona čija je policija premlaćivala pripadnike Otpora i druge demonstrante, ista ona koja je opljačkala stare i nove štediše, napunila džepove švercerima nafte, cigareta i oružja i džakovima iznosila novac toga naroda na Kipar? Zar onda nije neverovatno kada naš predsednik izjednačava tu državu sa narodom?

Civilno društvo, za koje se svi deklarativno zalažu, bilo bi društvo koje bi državu razumelo kao servis koji treba da služi građanima tj. narodu, a ne kao ikonu kojoj narod treba da se neupitno klanja, šta god ta država radila. Odgovornost države za postupke njenih organa prema drugim subjektima međunarodne zajednice ista je ona odgovornost koju država ima prema sopstvenim građanima (*narodu*).

Izjednačavanjem države sa narodom upravo se zagovara kolektivna krivica srpskog naroda, jer država je nesumnjivo kriva. Nije moguće tu državu uspešno odbraniti od njene krivice, niti bi krivica te države na bilo koji način implicirala kolektivnu krivicu naroda. Upravo oni koji brane Miloševićevu kriminalnu državu od osnovanih optužbi za zločine da bi navodno „zaštitili narod od optužbi“, čine tom narodu medveđu uslugu, jer prihvataju zločine te države kao zločine celog naroda.

U izlaganju Miljanića kriju se još opasnije implikacije, jer on izjednačava krivicu pripadnika zločinačkog udruženja, kome su prema optužnici pristupili razni državni organi vojske i policije, sa kolektivnom krivicom naroda. *Kolektiv* tog zločinačkog udruženja nema nikakve veze sa kolektivitetom naroda. Kada se govori da nema nikakve kolektivne krivice misli se na krivicu naroda, a ne na krivicu

saučesnika u zajedničkom krivičnom delu (koja je takođe *kolektivna*, ali zasnovana na pojedinačnoj kriminalnoj volji, svesti i pojedinačnim postupcima u okviru zajedničkog kriminalnog plana). Stvari su toliko jasne da je teško oteti se utisku da je prosipanje ovakve magle u stvari u funkciji potpunog negiranja bilo kakve krivice haških optuženika.

Politika, 19. 11. 2003.

Šta je do sada dokazano u Hague

Razgovor vodila Milanka Šaponja-Hadžić

Iako se još ne vidi kraj suđenju, u procesu protiv Slobodana Miloševića već je mnogo toga dokazano. Pre svega, mislim da je dokazana njegova odlučujuća uloga u raspadu SFRJ i započinjanju ratova. Mada to samo po sebi nije predmet optuženja, iz te predigre se jasno vidi kako se Milošević dokopao odlučujućeg uticaja i kontrole nad JNA i njenim vrhovnim komandantom, Predsedništvom SFRJ. Dalje je takođe dokazano da je preko JNA i srpske policije on uspeo da ostvari i kontrolu nad paravojnim formacijama, kao i nad Vojskom Republike Srpske, koju je formirao, naoružao i plaćao. Kada se uzme u obzir da je preko tzv. Zajedničke komande Milošević 1999. imao i potpunu kontrolu nad snagama na Kosovu, njegova odgovornost za zločine koje su počinili JNA, Vojska Republike Srpske, srpska policija i paravojne formacije očigledna je.

U odnosu na optužbu za genocid, mislim da je samo postojanje genocida dokazano, i to ne samo dokazima izvedenim na Miloševićevom suđenju, već i presudama i priznanjima drugih optuženih koji se odnose na tzv. male genocide, tj. progon po etničkoj osnovi. Zbir tih malih genocida u svojoj sumi jasno ukazuje na genocid, bez obzira

da li su izvršioci genocidnog plana, pojedinačno i u svakom konkretnom slučaju, postupali sa genocidnim umišljajem i da li su bili svesni celine plana. Što se tiče Miloševićeve odgovornosti za genocid, mislim da mu je do sada dokazano bar pomaganje. Naime, iako je iz javnih istupanja političkog vrha bosanskih Srba, naročito Karadžića, odavno postalo jasno kakve namere oni imaju prema nesrpskom stanovništvu BiH, Milošević im je preko krunjeg Predsedništva i JNA na raspolaganje stavio sva sredstva za izvršenje krivičnih dela i nastavio to da čini i nakon masakra u Srebrenici, pružajući utočište naredbodavcu toga masakra koji je javno boravio u Srbiji nakon što je optužen za genocid. To su jasne radnje pomaganja. Naravno da mu pri tom nimalo ne pomaže činjenica da je u međuvremenu i u zemlji optužen za brutalna ubistva političkih protivnika, kao ni psihopatska agresivnost, bezobzirnost prema žrtvama-svedocima i cinizam koji ispoljava u svojoj odbrani („Ja sam čovek mira“).

Kako ocenjujete svedočenja Miloševićevih saradnika?

Oni su svedočili o faktičkom uticaju i kontroli koju je Milošević imao nad srpskim snagama, jer ga oni uzročno povezuju sa zločinima koje su te snage počinile. To su, recimo: svedočenje Slobodana Lazarevića, koji govori o delovanju DB-a u sukobima u Hrvatskoj; svedočenje Zorana Lilića, koji svedoči da je Jovica Stanišić imao kontrolu nad Crvenim beretkama, a da je bio direktno potčinjen Miloševiću; svedočenje Milana Babića o kontroli srpskog MUP-a nad policijom RSK, o tome da je Martić bio potčinjen Stanišiću; svedočenje Aleksandra Vasiljevića o tome da je Frenki ispred MUP-a Srbije obučavao dobrovoljce u Krajini, da je DB angažovala Kapetana Dragana za iste svrhe i da su se Martić i Hadžić obraćali direktno Miloševiću za municiju i rezervne delove; svedočenje Galbrajta o tome da Martić, Milanović (zastupnik Srba iz Istočne Slavonije) i Babić nisu donosili nikakve odluke dok se ne konsultuju sa Miloševićem; svedočenje Osmana Selaka, komandanta banjalučke pozadinske baze JNA, da nijedan srpski i crnogorski oficir nije napustio Banjaluku, kada je navodno naređeno njihovo povlačenje iz Bosne, ili da je Selakova baza svakodnevno kontaktirala sa Beogradom; svedočenje Budimira Babovića o vežbanju i naoružavanju paramilitaraca u Bubanj Potoku kraj Beograda; svedočenje bivšeg Škorpiona

B-104 o tome da je Frenki bio baziran u Bajinoj Bašti i odatle komandovao srpskom policijom, vojskom i paramilitarcima koji su delovali u istočnoj Bosni; svedočenje Arkanove sekretarice B-129 o tome da je Arkan dobijao naređenja od DB i da je Vojska Jugoslavije opremala i naoružavala Tigrove preko generala Duška Lončara; svedočenje četničkog lidera iz Subotice C-47 o prelaženju u Bosnu, kod Skelana, kamiona JNA sa vojskom, Crvenim beretkama, paramilitarcima i padobranskom jedinicom iz Niša, i o tome da se četničkim dobrovoljcima vreme provedeno na ratištu računalo u dvostruki staž za potrebe penzijskog osiguranja; svedočenje B-127 da su JNA i Vojska RS delili isti radarski sistem, da su oficiri Vojske RS imali knjižice Vojske Jugoslavije i primali plate iz Beograda; svedočenje C-1149 da su JNA, policija Srbije i paramilitarci zajedno delovali pri prinudnom iseljavanju, prebjajanju i zatvaranju 1.700 civila Hrvata; svedočenje C-013, pripadnika srpske policije u području Vukovara, da je oficir srpskog MUP-a bio zadužen za prevoz i distribuciju oružja, koje je JNA slala preko Dunava radi naoružavanja lokalnih Srba u Hrvatskoj. Zanimljive su i trake, kao ona na kojoj Frenki navodi mesta na kojima su se Crvene beretke borile u Hrvatskoj i Bosni, ili ona na kojoj Šešelj govori o tome kako ga je Jovica Stanišić zadužio da prikuplja dobrovoljce u Slavoniji i kako je DB dostavljala Šešelju oružje za naoružavanje tih ljudi.

Onda je svedočio poslednji jugoslovenski premijer Ante Marković.

Najznačajnija su svakako svedočenja Ante Markovića, Milana Kučana i Stjepana Mesića, koji uspešno demontiraju osnovnu odbranu Miloševića da je on tobože „branio teritorijalni integritet Jugoslavije“, da su rat tobože započeli Hrvati, i da on nije odgovoran za postupke JNA koja je bila pod kontrolom Predsedništva. Iz njihovih iskaza je jasno da je prvi separatistički ustav donela Srbija, da je Milošević sistematski rušio sve savezne institucije, da je tajno organizovao oružanu pobunu u Hrvatskoj, da je amputirao Sloveniju da bi prvo paralisao, a potom osvojio Predsedništvo, te da je na kraju preko Jovića kontrolisao Predsedništvo, a preko Predsedništva Armiju. Svedočenje Ante Markovića je posebno značajno, jer je preko njega u dokazni materijal uneta knjiga Borisava Jovića Poslednji dani SFRJ.

Milošević više nije tako samouveren, menja raspoloženje, popušta mu pažnja.

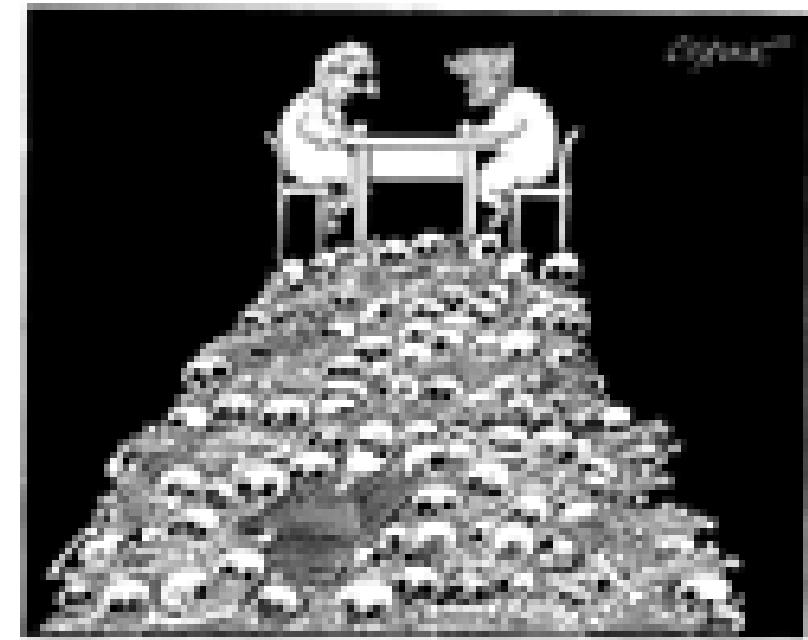
Subjektivno, dakle psihološki, mislim da arognatnog i nasilnog čoveka kakav je Milošević teško opetereće sopstvena nemoć. Ona se ogleda ne samo u tome što mu svakoga jutra stavlju lisice da bi ga doveli u sudnicu, što mora da živi po dnevnom redu Sheveningena, već i u izdaji insajdera koju ne može da kazni, u trijumfu političkih protivnika kao što su Ante Marković i Stjepan Mesić, i u promenama raspoloženja srpske javnosti, nakon otkrića njegove uloge u atentatu na Ibarskoj magistrali i ubistvima Ćuruvije i Stambolića. Ako se tome doda činjenica da su Mira Marković i Marko Milošević u bekstvu, da srpska vojska učestvuje u operacijama NATO snaga, jasno je da se čitav njegov svet, gotovo neshvatljivo, preko noći potpuno urušio.

Sve su češća priznanja optuženih u Hagu. U kakvom su ona odnosu sa Miloševićevim suđenjem?

Milošević se brani ne samo poricanjem svoje odgovornosti za zločine, nego i poricanjem činjenice da ih je uopšte bilo i jasno je da svako novo priznanje potkopava i njegovu odbranu. Zločini koje opisuju svedoci i žrtve bivaju potkrepljeni iskazima samih izvršilaca tih zločina. Primera radi, o masakru u Srebrenici (za koji su, prema Miloševiću, odgovorni Francuzi!) u svojim priznanjima naširoko i potanko govore Momir Nikolić i Dragan Obrenović, izvršiocci masakra. Oni govore o planu čitave akcije koja je logistički bila vrlo složena, o organizaciji hvatanja, transportovanja na stratišta, ubijanja, zakopavanja, otkopavanja i ponovnog zakopavanja hiljada žrtava, kao i o učešću raznih jedinica i mnoštva oficira, na čelu sa Mladićem, u ovom zločinu.

Predrag Banović, recimo, u svom priznanju govori o logoru Keraterm i onome što se u tom logoru događalo. Prema Miloševiću, to nisu bili nikakvi logori, već odredišta gde su „civilni radi sopstvene bezbednosti sklanjani iz područja ratnih dejstava.“ Banović, koji priznaje da je u tom logoru ubio pet ljudi i učestvovao u premlaćivanju 22 logoraša, ovako opisuje taj logor: „Po dolasku u logor zatočenicima je oduzimana sva lična imovina, a zatim bi ih tukli. Nakon toga bi ih uterali u skladišni prostor gde nisu mogli ni leći ni kretati se. Većina ih je pozivana na ispitivanje gde su redovno dobijali batine. Naročito

velike izglede da će biti premlaćeni imali su muslimani i Hrvati koji su bili istaknute ličnosti u društvu, intelektualci i imućniji ljudi. Premlaćivanja su vršili i *posetioci* koji su dolazili u logor samo da bi bejzbol palicama, pendrecima i kablovima, na koje su bile pričvršćene metalne kuglice, premlaćivali zatvorenike. Mnogi zatočenici nisu preživeli Keraterm. Njihova tela su stavlјana u kontejner za đubre ili ostavljana pored njega, a kada bi leševe odvozili iz logora drugi zatvorenici su bili prisiljeni da ih tovare u vozila.“

Slično govori Ranko Češić o logoru Luka, gde je ušestvovao u seksualnom zlostavljanju, premlaćivanju i nasumičnim ubistvima. Stevan Todorović govori o svom učešću u premlaćivanju, iznuđivanju iskaza i seksualnom zlostavljanju muslimana u policijskoj stanici u Bosanskom Šamcu, a Milan Simić o zlostavljanju u logoru u Bosanskom Šamcu, gde je kao *posetilac*, zajedno sa drugim *posetiocima*, Blagojem Simićem, Simom Zarićem, Miroslavom Tadićem, Stevanom Todorovićem i Slobodanom Miljkovićem, premlaćivao zatočene muslimane.

Šta je priznala Biljana Plavšić?

Priznanje Biljane Plavšić je bilo prvo priznanje koje je možda otvorilo vrata ostalima. Imajući u vidu visoki položaj koji je zauzimala, njena saznanja o počinjenim zločinima bila su daleko šira i sveobuhvatnija, pa se i njeno priznanje odnosi na mnoge zločine koje bi izvršioci možda pokušavali da poriču.

Tako Biljana Plavšić: pojedinačno imenuje 391 logor koji su srpske snage uspostavile širom teritorije BiH; priznaje ubistva desetine zatvorenika u Manjači, 14 u Bratuncu, najmanje 266 u KPD Foča, 190 u selu Grabovice, stotine u logoru Omarska; priznaje streljanje 250 zatvorenika u Prijedoru, ubistva neodređenog broja u Karakaju, logoru Sušica, Keraterm, Luka i još 15 logora ili objekata u vezi sa logorima; priznaje ubistva tokom napada na sela i gradove, 78 u Bijeljini, 65 ubistava u Bratuncu, 10 u Brčkom, streljanje 30 muslimana u Prohovu, ubistvo i spaljivanje tela 70 muslimana u naselju Bikavac, likvidaciju više stotina muškaraca, žena i dece u Višegradi i na mostovima Drine, ubistvo 15 muslimana u Zvorniku i masovna ubistva u još 15 mesta u BiH; priznaje uništavanje preko 140 kulturnih i verskih spomenika Hrvata i muslimana u BiH. Što je još važnije, ona priznaje da je sve to činjeno „u nameri da se prisilno i trajno uklone nesrbi sa teritorija na koje su Srbi polagali pravo“, te da je Radovan Karadžić još ranije „javno upozorio muslimane da će biti uništeni ukoliko budu tražili suverenu i nezavisnu BIH.“

Koliko je to važno za Miloševićev proces?

Za Miloševićevu odgovornost najvažniji je onaj deo u kome Plavšić priznaje da su „u kreiranju i sproveđenju te namere“, tj. cilja, „učestvovali mnogi pojedinci, uključujući Slobodana Miloševića, Radovana Karadžića, Momčila Krajišnika i Ratka Mladića“, te da su u sproveđenju te namere „neki članovi vođstva blisko sarađivali sa Slobodanom Miloševićem.“ U njenom priznanju se govori i o učešću MUP-a Srbije, političkog rukovodstva i vojnog vrha iz Beograda u sproveđenju plana nasilnog razdvajanja etničkih zajednica i prisilnog trajnog uklanjanja nesrba sa teritorija na koje su Srbi „polagali pravo“. Ovakvim priznanjem Biljana Plavšić učinila je Miloševića saodgovornim za svaki pojedini od hiljada i hiljada zločina poči-

njenih u BiH. Ona je ujedno razorila tezu o navodno spontanom građanskom ratu u BiH. Ona je, naime, priznala sam zločinački plan i stavila Miloševića u sam centar njegovog stvaranja i sproveđenja.

Danas, 29-30. 11. 2003.

Ko sme da se izvinjava

Omer Karabeg vodi razgovor sa Srđanom Dizdarevićem,
predsednikom Helsinskih komiteta BiH i Srđom Popovićem

U poslednje vreme učestala su izvinjenja koja izgovaraju predstavnici država na području bivše Jugoslavije. Mislite li da od toga ima koristi?

Srđa Popović: U tim izvinjenima pominju se neka zla, neke nesreće, međutim, u srpskoj javnosti nikada nije jasno rečeno koja su to zla, kakve su to nesreće. Očigledno je da su to eufemizmi za zločin. Štaviše, u javnosti u Srbiji dominatno je poricanje da su ikakvi zločini činjeni. Gospodin Milošević nedavno je u Hagu tvrdio da su za Srebrenicu odgovorni Francuzi, a mediji su to preneli bez reči komentara. Tako da običan čovek dobija utisak da mi šaljemo nevine ljude u Hag, i to pod pritiskom, zato što je to uslov da dobijemo donacije, a ne zbog toga što su oni za nešto odgovorni. Kod takvog stanja stvari, mislim da su ta izvinjenja potpuno deplasirana. I ne samo to; ne možete pobiti 200.000 ljudi, pa reći – izvinite. To je, po meni, uvredljivo.

Srđan Dizdarević: Slažem se sa gospodinom Popovićem, međutim, odnekud treba početi. Bez obzira što je riječ o simboličnim gestovima, o malim koracima u jednom teškom i bolnom procesu, ipak mislim da su ova izvinjenja na neki način probila led. Ako ništa drugo, izašli smo iz jednog začaranog kruga u kome su sve strane tvrdile kako su vodile odbrambene ili makar pravedne ratove, a da su drugi

činili zločine. Meni se čini da ova izvinjenja nagoviještavaju mogućnost da se konačno, osam-devet godina nakon počinjenih zala, krene u proces konačnog utvrđivanja istine i da se onda pokuša uspostaviti povjerenje koje će voditi ka pomirenju.

Srđa Popović: Ja razumem poziciju gospodina Dizdarevića, slažem se da je ovo što se desilo nekakav pomak. Ali to je toliko minimalno u odnosu na ono što se zbivalo, da je potpuno neadekvatno. Gospodin Dizdarević kaže da je dobro što je konačno, posle osam-devet godina, neko uspeo da izgovori makar i eufemistička izvinjenja, ali posle osam-devet godina niko u Srbiji nije suden za ta nedela. Ovde se javnost ponaša kao da je sve oprošteno, ako je uopšte nečega i bilo. Trebalo bi prvo objasniti ljudima kako se to Mladić nakon Srebrenice tobože krio, a možda se i sada krije, po Srbiji, otkuda prisustvo Crvenih i svih drugih beretki, na stratištima Bosne i Hercegovine, kakva je bila uloga JNA u Hrvatskoj i Bosni, pa se tek onda izvinjavati. Ako se već izvinjavamo, onda treba znati na šta se to izvinjenje uopšte odnosi.

Srđan Dizdarević: Ja sam, naravno, pristalica toga da se uspostavi pravda, i to ne samo na temelju presuda Haškog tribunala, jer taj Tribunal do svog zatvaranja neće moći da razriješi više od 150 najvećih i najvažnijih slučajeva, dok, prema nekim procjenama, na ovim našim prostorima ima desetak hiljada ljudi koji bi mogli odgovarati za zločine protiv čovječnosti, ratne zločine i zločine genocida. Zbog toga i domaći sudovi u Srbiji i Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj moraju konačno progovoriti jezikom pravde i suočiti se s tim da su njihovi sunarodnici činili zločine. Međutim, pravda ne može pokriti cijelu istinu. Treba ispisati jedinstvenu istoriju zbivanja na ovim prostorima, umjesto tri, četiri ili pet interpretacija, koliko ih danas imamo. Na osnovu toga svako od nas treba da prihvati svoju odgovornost, ne samo krivičnu, nego i svaku drugu, i da onda krenemo u normalizaciju, u uspostavljanje odnosa kakvi dolikuju civilizovanim narodima.

Srđa Popović: Ne mogu da se složim sa gospodinom Dizdarevićem kada se on zadovoljava ovim redosledom poteza. Pravilan redosled postupaka u procesu pomirenja morao bi da bude sledeći: najpre strana koja je učinila zla, kako kaže gospodin Marović, treba da prizna šta je učinila, da kaže da ne može sebi da oprosti što je to učinila, pa

onda da ponudi izvinjenje koje druga strana može da prihvati ili da ne prihvati. Tek nakon toga može da se govori o nekom pomirenju.

Da li lideri na području bivše Jugoslavije imaju moralni kredibilitet da upućuju izvinjenja? Recimo, Marović je početkom devedesetih godina pohod na Dubrovnik nazvao ratom za mir.

Srđa Popović: Naravno da ne. Gospodin Marović stvarno ima malo kredibiliteta. On i može da sedi na toj poziciji na kojoj sedi zato što nikada niko nije ispitao njegovu odgovornost za sva ta zla o kojima on sada govori.

Srđan Dizdarević: Ja, naravno, pamtim i gospodina Marovića i gospodina Đukanovića iz vremena opsade Dubrovnika i rata u Bosni i Hercegovini, ali ne mislim da treba čekati potpunu smjenu generacija, jedan potpuno novi kvalitet, pa tek onda ulaziti u procese normalizacije. Oni imaju legitimitet da govore u ime svojih zemalja. Što se tiče moralnog kredibiliteta, ja mogu biti mišljenja da je taj njihov kredibilitet veoma upitan i veoma ranjiv, ali oni govore u ime zemalja na čije čelo su izabrani kroz demokratske forme i demokratske izbore. Ta funkcija obavezuje, a samim tim i riječi koje oni iskazuju imaju neku težinu, bez obzira na moralni aspekt stvari.

Srđa Popović: Mislim da nedostatak kredibiliteta onih koji se izvinjavaju utiče i na kvalitet njihovih izvinjenja. Ta izvinjenja, izrečena od strane tih ljudi, deluju neiskreno, a naročito u slučaju kada ih njihova javnost uopšte nije ovlastila da takva izvinjenja daju. Izvinjenje gospodina Marovića u oba maha primljeno je u ovoj sredini ili sa ignorisanjem ili čak sa protestima. I zato se meni čini da je za kvalitet tih izvinjenja nužno da se najpre utvrdi i prizna šta se učinilo, pa da se tek onda izvinjavamo.

Često sam čuo ovakve rekacije: „Šta on ima da se izvinjava u moje ime, kada ja u svemu tome nišam učestovao.“

Srđan Dizdarević: Postoji veliki broj ljudi koji sebi nemaju šta da prigovore, ali jedno je individualna krivica za počinjeni zločin, a drugo je osjećaj kolektivne odgovornosti za politiku koja je proizvod jednog stanja duha u kojem svi participiramo. I u tom smislu ja ne

mislim da nevini treba da bježe od izvinjenja. Prije neki dan na jednom okruglom stolu o Srebrenici čuo sam izvinjenja naših beogradskih kolega, svi oni su bili antiratni aktivisti, ali su, pošto je zlo došlo iz države u kojoj oni žive, osjetili potrebu da svoje izvinjenje upute žrtvama i svima onima koji su stradali zbog politike te države.

Srđa Popović: Zločine u BiH činila je naša država i naravno da krije odgovornost za to snose organi te države. Njenim liderima se sudi pred Haškim tribunalom, a samoj državi pred Međunarodnim sudom pravde. A mi, građani te države, odgovorni smo za svoj politički izbor. Mi smo birali gospodina Miloševića, i to plebiscitom, u doba kada je bilo jasno da je njegova politika politika rata. On je četiri puta izabran na slobodnim izborima u Srbiji, on je posle Srebrenice dobio dva miliona glasova u SR Jugoslaviji. I naravno da su svi oni koji su za tu politiku glasali i koji su takvu državu svojim glasovima stvarali odgovorni za njene postupke. A šta je sa onima koji su glasali protiv Miloševića, koji su osuđivali zločine još u doba kada su se oni dešavali, koji svojim postupcima nisu ni na koji način doprineli tim, kako kažu pravnici, zabranjenim posledicama? Oni takođe mogu biti odgovorni zato što, kako Hana Arent kaže, živimo među ljudima. Ako se radujete pobedi košarkaškog tima Jugoslavije, iako niste dali nijedan koš, nego ste sedeli u fotelji i navijali, onda isto tako treba da se stidite zbog onoga što je radila vaša vojska.

Pored izvinjenja, u opticaju je još jedna reč – praštanje.

Srđan Dizdarević: Ja bih rekao da je to individualni, zaista individualni čin, i da ga treba prepustiti svakom pojedincu, bez kvalifikovanja oprosta kao nečega što je neminovno i bez čega se ne može. Ja mislim da će biti oprštanja, jer ljudi ne mogu da žive opterećeni negativnim nabojem i potrebotom da zlo u sebi čuvaju.

Srđa Popović: Vi ste pitali da li se oprštanje može zatražiti, to jest zahtevati od žrtava. Naravno da ne može. Kao što je priznanje zločina i kajanje autonomni čin onoga ko je počinio neko zlo, tako je i autonomni čin žrtve da prihvati izvinjenje ili ne. Po mom mišljenju, kao što je u interesu onih koji su činili zlo da to priznaju i da se pokaju, tako je i u interesu žrtve, da bi mogla da nastavi normalan život, da izvinjenje, kada je ono iskreno, prihvati. Ali to od žrtve niko ne može da zahteva.

A kako biste komentarisali onu rečenicu koja se često izgovara: „Oprostićemo, ali nećemo zaboraviti“?

Srđa Popović: Život se sastoji od pamćenja i zaboravljanja. Sa suviše pamćenja ne može se živeti. Ljudi su skloni da vremenom zaborave. U tome ima i dobrog i lošeg.

Srđan Dizdarević: Ja mislim da ne smije biti zaborava. Ako pogledamo našu prošlost, izgleda da je svaka generacija morala proći kroz kataklizmu i da je nedostatak i kolektivnog i individualnog pamćenja dijelom zaslužan za obnavljanje tih ciklusa. Zbog toga mislim da ne treba zaboravljati, da treba ugravirati uspomenu i na Jasenovac i na Kozaru i na Srebrenicu. Ja, naravno, ne negiram snagu zaborava i potrebu da se i na taj način udaljimo od loših pamćenja i loših iskustava, ali mislim da treba pamtitи sa pogledom unaprijed.

I na kraju, mislite li da je istinsko pomirenje uopšte mogućno?

Srđan Dizdarević: Uvjeren sam da je to moguće. Bez toga bi život na ovim prostorima bio lišen smisla. Podsjetio bih na onaj već toliko isticani primjer Njemačke i Francuske koje su toliko ratovale u prošlosti, a sada su njihovi odnosi na takvom stupnju da mogu da posluže kao primjer ostalima. Zašto i mi ne bismo mogli krenuti tim putem? Nemamo mi u sebi više zla nego drugi narodi.

Srđa Popović: Mislim da je proces pomirenja dug, bolan i složen i mislim da on umnogome zavisi od postizanja nekakve pravde. Da je moguć, to pokazuje slučaj Nemačke koja je uspela da se pomiri sa celim svetom, iako su nacistički zločini prevazilazili sve ono što se ovde događalo. Kada će se to dogoditi? Po mom mišljenju, do pravog pomirenja će doći tek između generacija koje nisu neposredno učestvovale u nedavnjim tragičnim događajima.

Most Radija Slobodna Evropa (RFE), 01. 12. 2003.

Naši zločini i naš interes

Vojin Dimitrijević, direktor Beogradskog centra za ljudska prava, na tvrdnje Karle del Ponte da se Mladić nalazi u Beogradu, izjavio je za B92 „da se ona neće smiriti dok u Srbiji na vlast ne dovede krajnju desnicu i tada će biti ispunjeno njeno proročanstvo da je sa ljudima u Srbiji nemoguće sarađivati (...) Ona bi morala da shvati da se nijedno suđenje ne vodi u političkom vakuumu. Utisak je da je jedna vlada koja je bila spremna na saradnju, već od izručenja Miloševića stalno izložena pritiscima, a to ovde stvara otpor koji će rezultirati vladom koja uopšte neće hteti da sarađuje sa Tribunalom.“ Pogledajmo malo logiku ove izjave.

Nema nikakve sumnje da postoji obaveza (dužnost) države da sarađuje sa Haškim tirkunalom i izručuje optužene. Štaviše, obaveza saradnje ništa drugo i ne podrazumeva do pomoći u prikupljanju dokaza i izručivanje optuženih. Sa time se нико ne može sporiti. Takođe je jasno da je, s druge strane, dužnost tužiteljke Karle del Ponte da insistira na tome da naša država ispunjava svoje obaveze (tj. da vrši *pritisak* na nosioca te obaveze). Jedna od glavnih zamerki antihaškog lobija Tribunalu je da je to „politički sud“. Suština ove zamerke je u tome da, navodno, Tribunal nije primarna namena i namera da pred lice pravde izvede ljude za koje osnovano sumnja da su počinili ratne zločine, već da postigne neke političke (*srobofobne*) ciljeve. Da je osnovana i da se može dokazati, bila bi ovo značajna činjenica. „Dostojanstvo suda“, a ja bih rekao i njegov kredibilitet, „sastoji se u ograničenosti njegovog zadatka“ (Hana Arent). Ni sud ni tužilaštvo ne smeju se rukovoditi nikakvim drugim motivom do kažnjavnjem krivaca.

Ali šta se ovde događa? Profesor prava dr Vojin Dimitrijević zameri Tužilaštvu to što ne vodi politiku (tj. ne shvata da se „ne sudi u političkom vakuumu“). Po profesoru Dimitrijeviću, Tužilaštvo bi moralno da shvati da u našoj zemlji postoji otpor prema izvršavanju naših međunarodnih obaveza i da će taj otpor biti sve veći što se više

insistira na obavezama. Pa ako Tužilaštvo želi da mi ispunimo svoje obaveze, ono ne bi smelo to od nas da traži, jer se mi onda zdravo zainatimo, pa nećemo uopšte da sarađujemo. I glasamo za radikale. Ovde je implicirano rasuđivanje da se ne radi o pravima i dužnosti-ma, nego o interesima (u interesu je same Karle del Ponte, poučava je prof. Dimitrijević, da ne radi svoj posao, da mnogo ne insistira, jer inače neće dobiti ništa, tj. onda mi nećemo uopšte izvršavati svoje međunarodne obaveze). Nego hajde da se nagodimo.

Ali, kako i da se pogodašamo kada su i sami ti interesi pogrešno shvaćeni. U našem je interesu da ispunjavamo svoje međunarodne obaveze i u našem je interesu da se kazne zločinci među nama, da se krivica individualizuje i da se demontira kriminalna država koja je zločine planirala, podsticala i pomagala. Ako mi sami ne razumemo da nam je takođe u interesu da razumemo šta nam je u interesu, utoliko gore po nas. U to se niko neće mešati, svako ima pravo na samodestrukciju. Zašto mi mislimo da je neko drugi dužan da o našim interesima vodi računa više nego mi sami? Zašto mislimo da možemo bilo kome da prebacujemo što to ne čini i da *pretimo* sopstvenom samodestrukcijom? Zar smo mi maloletnici, nesposobni da vodimo računa o sebi (dakle, neodgovorni za svoje postupke i svoju budućnost)? Zar smo mi toliko neuračunljivi da o našim interesima treba da brine neki staratelj? Zašto očekujemo da cela međunarodna zajednica, Ujedinjene nacije i njihov Tribunal, ta Evropa „čiji smo deo oduvek bili“ treba da napuste svoj sistem vrednosti (da se zločini moraju kažnjavati, a da se ugovori moraju izvršavati) da bi nas, protivno čak i našem sopstvenom interesu, odobrovoljili? Zašto ceo svet treba da vodi računa o našem *otporu* osnovnim civilizacijskim vrednostima i da mu se prilagođava? Zašto bi taj svet trebalo samo da nas izdržava i šalje nam poklone (lat. *donatio*), a naša je stvar to što ćemo sa tim parama subvencionisati sunarodnike optužene za genocid i njihove porodice. (Prilikom štrajka radnika u US Steelu, novinari su zabeležili dva transparenta: „Dajte pare!“ i „Idite kući!“)

Mi pijani hodamo sredinom autoputa, očekujemo da nam se prilagodi ostali saobraćaj i zameramo Karli del Ponte što nam trubi: time ništa neće postići, jer to trubljenje u nama samo *stvara otpor* – pa ćemo se baciti pred prvi kamion. Pa nek' onda vide šta će! U

sukobu prava (dužnosti haškog tužioca i suda i naše obaveze da sa njima sarađujemo) i našeg *otpora* pravu, svako od nas pojedinačno je ili deo problema (*otpora*) ili deo rešenja. Stajati sa strane, isписан iz žive stvarnosti ovoga društva, i konstatovati *objektivno* neumitnu i nepromenjivu činjenicu *otpora* pravu, znači postati deo problema. Snagu tom *otporu* daju brojni strasni poricatelji i simultani revizionisti naše nedavne istorije (koji su počeli da je revidiraju još dok se stvarala, a nastavljuju to da čine i danas). Snagu tom otporu daju i oni koji ga iz *neutralne, objektivne* pozicije prihvataju kao nepromenjivu datost, kojoj se svi mi pojedinačno i ceo *svet* možemo samo mudro prikloniti. Koga vam je moliti, nije vam ga ljutiti.

Helsinška povelja, 73-74, februar-mart 2004.

Racionalni otpor

Povodom eventualnog postojanja odgovornosti za genocid na strani Slobodana Miloševića (pred Tribunalom u Hagu) i na strani naše države (pred Međunarodnim sudom pravde), prof. Vojin Dimitrijević u prvom broju novog magazina Forum ima ozbiljnih sumnji da ovakva odgovornost postoji. On za to navodi tri razloga.

Prvi razlog: „Haški tribunal je dosad odbacio sve optužbe za genocid, izuzev u prvosvetepenoj presudi protiv generala Krstića, koja nije konačna.“ Ovom nepotpunom indukcijom se sugerije zaključak da nikakvog genocida tu nije ni bilo. Naravno, u međuvremenu je presuda protiv generala Krstića postala pravosnažna, a jedan jedini slučaj krivične osude je dovoljan da, ovoga puta ispravno, zaključimo da je postojanje genocida utvrđeno sudskom presudom. Da li to utiče na stav prof. Dimitrijevića? Ne znamo, nismo čuli.

Drugi razlog: „Racionalni razlozi se svode na brigu da svi građani Srbije i Crne Gore ne plate za politiku bivšeg predsednika i njegove

kamarile. Miloševićeva osuda za genocid mogla bi pasti na teret cele države, jer to je jedino krivično delo za koje može biti odgovorna država, koja inače krivično ne odgovara.“ Da podemo od kraja. Međunarodni sud pravde nije krivični sud i naša država pred njim ne odgovara krivično. Država nikada ne odgovara za krivična dela, pa ni na tom sudu, pa ni za genocid. Država odgovara za posledice krivičnog dela koje su u vršenju službe izvršili njeni izabrani organi, njena administracija, vojska, policija itd. Država uvek i svuda odgovara za takve posledice, kao i za svaku drugu štetu koju u vršenju službe pričine njeni organi (recimo, protivpravno lišavanje slobode). To što država odgovara za štetu koju pričine njeni organi, prof. Dimitrijević predstavlja kao neki paradoks. Ali, ono što on želi da kaže je da *nije lepo* da svi plaćamo za grehe svoje države (njeneh organa). Kakve veze mi imamo sa time što rade naš predsednik ili naši generali?

Pa neće biti da je baš tako, pogotovo kada se zna da je taj predsednik izabran aklamacijom i potom četiri puta biran na (raznim) predsedničkim izborima, poslednji put revolucionarne 2000, sa dva miliona glasova. Da li se želi reći da su birači neodgovorni za svoj glas? Da je biračko telo neodgovorno? Ono se jeste ponašalo neodgovorno, ali odluka većine obavezuje sve. Čega u tome ima *iracionalnog*? Kada ovaj razlog proglašava *racionalnim*, prof. Dimitrijević u stvari hoće da kaže da je razumljivo to što je neprijatno sada plaćati ceh. Međutim, dužniku je to uvek neprijatno. On *racionalno* ne želi da plati dug. Ali, da li je to pravni razlog da mu sud dug oprosti?

Treći razlog: „Merila koja postavlja Konvencija o genocidu su stroga. Ma koliko strašno bilo masovno izvršavanje zločina, ono ne predstavlja genocid bez genocidne namere *potpunog ili delimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili verske zajednice*. Da bi se ona (namera) utvrdila, potrebno je naći dokaz kakav je Nürnberški sud imao u vidu zapisnika sa konferencije u Vanzeu, gde je vrh nacističke Nemačke rešio da pristupi brutalnom *konačnom rešenju* jevrejskog pitanja.“ Stiče se utisak da prof. Dimitrijević misli da je nacističkom vrhu u Nürnbergu suđeno za genocid, a da je to bilo moguće, jer je bio dovoljno neoprezan da svoje genocidne namere zapisnički konstatuje. Ništa slično nije se dogodilo. Nürnberški sud nije utvrdio nikakvu genocidnu nameru, jer za genocid nije ni sudio, pa njegova

praksa u tom pogledu ne može da predstavlja nikakav pravni preseđan. Naime, u doba Nirnberškog procesa takvo krivično delo nije ni postojalo. Sam pojam i njegova definicija dati su tek u Rezoluciji Generalne skupštine UN na prvom zasedanju 11. decembra 1946, a Nirnberški proces je dovršen 1. oktobra 1946. Dakle, Nirnberški sud nije utvrđivao nikakvu genocidnu nameru, pa samim tim nije mogao ni trasirati metodologiju kojom bi se takva namera utvrđivala.

Pošto je (pogrešno) utvrdio da je za dokazivanje genocidne namerе *potrebno naći zapisnik*, prof. Dimitrijević nas podseća da „još nije nađen sličan dokument koji bi se odnosio na političku elitu SRJ i njene saveznike i saradnike.“ Dakle, prema prof. Dimitrijeviću, bez „zapisnika“ ili „sličnog dokumenta“ ne može se dokazati namera, a bez namerе nema genocida, ergo ni Milošević, ni SRJ ni za kakav genocid ne mogu biti odgovorni. *Quod erat demonstrandum*. Ostavimo sada po strani odgovornosti SRJ, jer u postupku pred Međunarodnim sudom pravde, koji nije krivični sud, važe druga pravila dokazivanja, koja zahtevaju niži stepen izvesnosti. Ograničimo se na dokazivanje odgovornosti Slobodana Miloševića pred krivičnim sudom. Cela priča o tobožnjim nepremostivim teškoćama u dokazivanju namerе je mistifikovana. Teško je oteti se utisku da se to čini samo zato što se priželjkuje da se te namerе ne dokažu (naravno, iz *racionalnog razloga*). Naime, sudovi svuda, pa i kod nas, dnevno u stotinama slučajeva utvrđuju namerе počinjoca. Genocid nije nikakav poseban slučaj koji zahteva utvrđivanje namerе, kako se to želi predstaviti. „Merila koja postavlja Konvencija o genocidu su stroga“, a *stroga* su zato što zahtevaju da se utvrdi postojanje namerе. Pa podjednako su *stroga* i merila za sva krivična dela kod kojih je potrebno utvrditi nameru.

Uzmimo možda najbanalnije od svih krivičnih dela – krađu. Krađa se definiše kao „oduzimanje tuđe pokretne stvari u nameri da se njenim prisvajanjem pribavi sebi ili drugom protivpravna imovinska korist.“ Dakle, mora se utvrditi *namera*. Da li je to neki problem, pa zar to svakodnevno ne čine sudovi u stotinama hiljada slučajeva, čak i kada lopov ne sastavi zapisnik (*ili sličan dokument*) o nameri prisvajanja? Lopov vam je izvadio novčanik iz džepa i otrčao niz ulicu. Kakva li mu je bila namera? U jednoj sedmici sistematski je pobijeno 8000 ljudi druge etničke pripadnosti. Kakve li su bile

namere? Plaćali ste vojsku koja to čini, slali joj oružje i municiju, prikrivali učinioce po delu. Kakve li su vam bile namere? Kako ih *utvrditi bez zapisnika*? Ova i slične tobožnje *zabrinutosti* i vajkanja nad *teškoćama Tužilaštva* prisutni su od početka suđenja. Nema ničega misterioznog i nedokučivog u utvrđivanju namer. Svi mi to činimo svakodnevno u ličnim kontaktima. U krivičnom postupku činjenica postojanja namerе dokazuje se svim dokaznim sredstvima, o njoj se zaključuje sa stanovišta zdravog razuma i normalnog ljudskog iskustva, uzimajući u obzir sve okolnosti događaja (kao što je, recimo, rana Karadžićeva izjava da „muslimana u Bosni neće biti“ ili priroda odnosa Slobodana Miloševića i Karadžića, ili prikrivanje Mladića posle genocidnog masakra u Srebrenici ili slanje naoružanih *dobrovoljaca* u Bosnu, ili veze Vojske Republike Srpske sa Vojskom Jugoslavije, ili hapšenje dezterera iz Vojske RS i njihovo vraćanje u BiH itd.).

Već je bilo reči o *savetima* koje prof. Dimitrijević šalje Tužilaštvu Haškog tribunalu – da ne insistira mnogo na izručenjima, jer u Srbiji prema tome *postoji otpor*, pa se može desiti da mi potpuno prekinemo saradnju sa Haškim tribunalom. Postavlja se pitanje da li profesor Dimitrijević ovakvim svojim rezonovanjima, u stvari, ne podstiče takav otpor?

Helsinski povjednik, 75-76, jun-jul 2004.

Fanatizam poricanja

U anketi koju je sproveo Srđan Kusovac, novinar Slobodne Evrope i koju je nedavno preneo Danas pod naslovom „Zašto Srbi mrze Hag“, objavljeno je i zanimljivo mišljenje novinarke Ljiljane Smajlović, omiljenog srpskog eksperta za pitanja Haškog tribunala: „Mislim da postoji centralni nesporazum i bitni suštinski nesporazum između Srba i Haga, odnosno između bilo koje nacije o čijoj bi se istoriji, sudbini ili politici rešavalо negde daleko od te zemlje. Znači, ovde je stvar srpskog viđenja onoga što se dešavalо u poslednjih petnaest godina i zapadnog viđenja ili viđenja glavnog dela međunarodne zajednice. Ta dva viđenja su bitno suprotstavljenia i naprosto mislim da, kakav god da je sud, gotovo nema načina da se te dve verzije usklade na srpsko zadovoljstvo.“

Malo zapleteno. Moglo bi se to reći i mnogo jasnije. „Viđenje glavnog dela međunarodne zajednice“ izraženo je optužnicama. Prema tom „viđenju“, postoji osnovana sumnja da su tzv. pripadnici srpskih snaga vršili zločine tokom prošlih ratova. Sa druge strane, viđenje (bolja reč bi bila žmurenje) *Srba* je onom prvom „bitno suprotstavljenio“, to jest – *Srbi* prosto negiraju te zločine. I pošto „nema nade da se te dve verzije usklade na srpsko zadovoljstvo“, tj. nema nade da međunarodna zajednica *prizna* da *Srbi* nisu činili zločine, oni, *normalno*, mrze Hag. Sasvim *postmoderno* – ne postoji nikakva **istina** o tome da li su se ti zločini dogodili ili ne. Tome ne pomažu čak ni priznanja samih počinilaca – *Srba*. Sve je to samo – *nesporazum*. Postoje samo *dva viđenja i nema nikakve nade* da se ustanovi šta se stvarno događalo. Po jednoj verziji, na primer, Mladić je osnovano osumnjičen za genocid, a po drugoj je heroj. A sama gospođa Smajlović nema nikakvu verziju. Ona nema pojma ko je tu u pravu.

Ili bi se, ipak, moglo zaključiti da i sama zastupa srpsku verziju, budući da spada u *Srbe*? Takođe se može zaključiti da gospođa Smajlović smatra neprirodnim nešto čemu bi se protivila „bilo koja nacija“ – da se istina o njoj utvrđuje, ne daj bože, „negde daleko od te zemlje“. Sa one strane Alpa. Zanimljiva teorija. Ali prilično neoriginalna. Evo, recimo, šta o njoj piše Stenli Koen, profesor čuvene Londonske škole

za ekonomiju: „To je teorija koja može da podrži i najneodrživije poricanje, kao što je ono koje izriču poricatelji holokausta, kojima odlično zvuči tvrdnja da prošli događaji mogu biti tumačeni samo u skladu sa sadašnjim konsenzualnim vrednostima ili idejama o onome što se trenutno i uslovno smatra *dobrim uverenjem*. Čak i najsiroviji poricatelji mogu da eksplotišu postojeću intelektualnu slabost i da tvrde da oni ne nude ništa drugo osim alternativne verzije istorije. Debora Lipštat je s pravom zaprepašćena spremnošću profesora univerziteta, studenata i medija da poricanje holokausta shvate samo kao *drugu stranu* ili *različitu* verziju istine. Ne možemo se pozivati na relativnost znanja da bismo *potvrđivanju holokausta* i njegovom *poricanju* dali isti status u visokoškolskoj raspravi. To ne činimo ni kada se radi o shvatanju da je Zemlja ravna ili tvrdnji da ropsstva nikada nije bilo. To nisu dva stanovišta – jedno od njih je naprosto fanatično odbacivanje dokaza i nepoštovanje zakona razuma i logike.“ (Stenli Koen, Stanje poricanja, Samizdat B92, 2003)

Dakle, *srpsko viđenje* gospođe Smajlović naprosto je fanatično odbacivanje dokaza i nepoštovanje zakona razuma i logike. Zemlja nije ravna ploča.

Danas, 16. 04. 2004.

Strah od istine

Našli smo se, opet, u dubokoj političkoj krizi. Politički akteri i komentatori tumače tu krizu i njene uzroke na razne načine, pa u skladu sa svojim zaključkom i svojim političkim preferencijama pripisuju odgovornost za nju raznim akterima i pojavama. Političari optužuju jedni druge za isključivost i sebičnost, a komentatori onda njih optužuju za preveliku sujetu i nesklonost kompromisu. Neki optužuju privatizaciju, neki optužuju radikale, a neki čak i Karlu del Ponte. *Demokratski blok* je konačno pobedio, a sada se unutar njega akteri svađaju. Celokupna srpska javnost i *Evropa* složno ih teraju da se slože i pruže jedni drugima demokratsku ruku. Gospodin Mihal Ramač u vašem listu opominje ih da se birači ljute. Svi u glas zahtevaju konsenzus.

A šta ako *konsenzus* nije moguć? Lideri stranaka se brane da bi tim *konsenzusom* izneverili svoje birače. Strankama se, opet, zamera da stranačke interese stavljaju iznad nacionalnih. Ali, šta ako sami birači u skladu sa svojim stranačkim opredeljenjima dijametralno suprotno i nepomirljivo gledaju na to što su nacionalni interesi? Šta ako drugačije viđenje *nacionalnih interesa* čini suštinu tog omrznutog *stranačkog interesa*? Nisu li onda i same stranke dužne da se bore za opredeljenja svojih birača? Ako je iko *odgovoran* za pat situaciju u kojoj smo se našli, onda je to podeljeno i međusobno suprotstavljenio biračko telo. Birači koji sada negoduju zato što stranke ne mogu „da se slože“, u stvari negoduju zbog toga što njihovi politički protivnici neće da uzmaknu. Paraliza nije plod nečije zle volje, ona je stvarnost srpskog biračkog tela.

Onda se, naravno, postavlja pitanje u čemu te *demokratske* stranke i njihovi birači ne mogu da se slože, kada se zna da su sve one za ulazak u Evropsku uniju, u NATO, za privatnu svojinu i tržišnu ekonomiju, za privredni oporavak, za pravnu državu, za izgradnju državnih institucija? Reklo bi se da su u svemu tome međusobno saglasni. A u mnogim stvarima mogli bi biti saglasni čak i sa revidiranim političkim deklaracijama radikalne stranke, koja je pametno odustala od svojih zahteva za uniju sa Belorusijom. Ova saglasnost

ljutih protivnika, u stvari neprijatelja, u stvari krvnih neprijatelja, prividno je postignuta tako što se i u međusobnim obračunima i u javnosti, svesno ili nesvesno, ali sistematski prečukuje osnovno pitanje koje predstavlja kamen razdora: odnos prema prošlosti, pitanje ratnih zločina, saradnja sa Haškim tribunalom. Pitanje koje će se postaviti pred vladu prvoga dana posle njenog formiranja glasiće: šta će biti sa „četiri generala“? *Konsenzualna tišina* koja vlada u vezi sa tim pitanjem glasnija je od svega o čemu se govori. Jedni čute o tom pitanju iz straha od reakcije većinske (patriotske) javnosti, drugi iz straha od reakcije *Evrope*, našeg donatora.

Samo ovo čutanje i ovaj *privid* omogućavaju privid opšte saglasnosti o strategiji ostvarivanja nacionalnog interesa; samo pogrešno čitanje raspoloženja biračkoga tela omogućava privid postojanja nekakvog *demokratskog bloka*. Prikrivene i stalno demagoški prikrivane razlike u odnosu prema prošlosti, zločinima i Haškom tribunalu, pravi su i realni uzrok podele u biračkom telu i raskola među strankama. Položaj neke stranke na političkoj mapi pre svega se određuje u odnosu na to pitanje. Toma Nikolić je zato u pravu kada DSS naziva svojim „prirodnim saveznikom“, bez obzira što je Koštunica ova izjava ljubavi *pred Evropom* neprijatna. Suština njihovog „prirodnog savezništva“ sastoji se, naravno, u falsifikovanju, negiranju i bagatelisanju neslavnih činjenica naše nedavne prošlosti. Nije li Koštunica istupio iz DOS-a i prešao u opoziciju zbog isporučivanja Slobodana Miloševića, nije li zagovarao „kontinuitet“ sa socijalističko-radikalnim režimom za koji je Hag takođe bio „deveta rupa na svirali“, ne zagovara li danas diskontinuitet sa režimom koji je (kako-tako) sarađivao sa Hagom?

U poslednjem broju Republike dr Vesna Pešić ovako piše o danima posle 5. oktobra: „Strateško sukobljavanje oko prošlosti dokrajčilo je i teoretsku mogućnost uspostavljanja minimalnog konsenzusa, od kojeg je mogao krenuti proces konstituisanja političke zajednice i donošenja ustava. Racionalna refleksivnost kao jedini neideološki kreator državnog identiteta bila je blokirana zbog negiranja neugledne prošlosti (čitaj: masovnih zločina – prim. autora) i propagande zaborava, kao i čisto funkcionalističkog odnosa prema njoj (čitaj: saradnje sa Hagom, pod pritiskom – prim. autora). Pitanje saradnje

sa Hagom je, u stvari, krnjilo i inače nategnutu podršku reformama, jer je većina populacije bila protiv te saradnje.“ Ono što je onda ometalo proces „konstituisanja političke zajednice, donošenja ustava i podršku reformama“, ometa ga i danas.

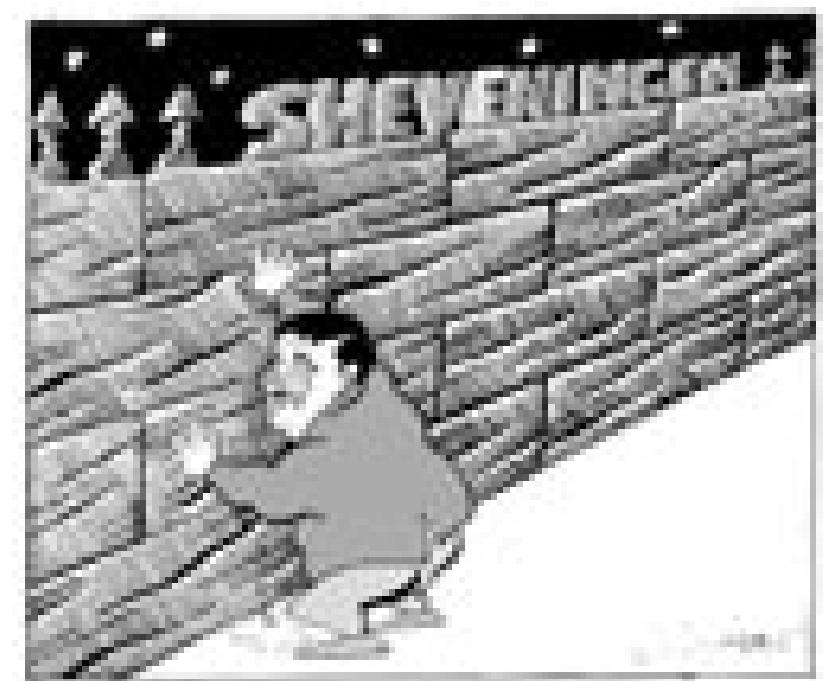
Još je rečitije stanovište Nenada Dimitrijevića, koje citira dr Pešić, a prema kome on razlikuje tri vrste odnosa prema prošlosti u srpskoj politici: (1) strategija „odbrane nacionalnog identiteta i dostojaštva (...)“ konkretizovana kroz minimizovanje ili potpuno negiranje ratnih zločina počinjenih od Miloševićevog režima (koja se pripisuje DSS-u); (2) strategija apsolutnog zaborava koja pitanje moralne odgovornosti za rat i počinjene zločine odbacuje kao „moralističko i štetno“ (koja se pripisuje G17), i (3) strategija suočavanja sa prošlošću kroz moralnu refleksiju, ili strategija ovladavanja prošlošću. Najvažniji Dimitrijevićev stav, koji citira dr Pešić, je da prve dve strategije, negiranje i zaborav, podjednako ugrožavaju perspektive demokratije u Srbiji „ako demokratiju shvatimo kao sposobnost samopričuvanja, korigovanja i socijalnog učenja. Nakon autoritativizma, ratova i počinjenih zločina, mogućnost političke zajednice neizbežno uključuje refleksiju o nasleđu koje su ostavile prakse pret-hodnog režima.“ (Nenad Dimitrijević)

Stranke koje odbijaju, ometaju, odbacuju suočavanje sa prošlošću, konkretizovanu kroz saradnju sa Haškim tribunalom, ne mogu biti deo bilo kakvog *demokratskog bloka*, jer ugrožavaju perspektive demokratije. Birači koji se za ove stranke opredeljuju spremni su da plate tu cenu. Kompromis koji se zahteva između onih koji (bar) pristaju na saradnju sa Haškim tribunalom i spremni su da se suoče sa prošlošću (makar „pod pritiskom“) i onih koji na to ne pristaju – nije moguć. Sami birači su u vezi sa tim pitanjem strasno i isključivo suprotstavljeni. Problem je u našoj javnosti i, pre svega, u našem biračkom telu, koje daje prednost onim strankama koje zagovaraju negiranje ili zaborav prošlosti i zločina, koje „dostojanstvu“ daju prednost nad „demokratskim perspektivama“.

A stranke se zauzvrat populistički klanjavaju „biračkoj volji“ (Vox populi, vox dei, birač je svetinja), kao da ih ta ista biračka volja nije dovela na vlast i držala na njoj punih 12 godina. Zašto je ovde politički

nekorektno reći prostu istinu – nije problem u Tomislavu Nikoliću, pun je svet tomislava nikolića, već je problem u onom milionu birača koji bi da ga vide kao predsednika Srbije. Strah da se to kaže ne sluti na dobro.

Danas, 02. 02. 2004.

Izbegavanje bola

Pitanje saradnje sa Haškim sudom za ratne zločine, uprkos famoznoj „devetoj rupi na svirali“ (V. Koštunica), neprestano izranja na našoj političkoj sceni; čak bi se moglo reći da što se to pitanje više potiskuje „ono jače skače“. Uzrok tome nije omrznuta Karla del Ponte. Samo mala deca misle da je zubar uzrok zubobolji. Pravi uzrok leži u činjenici da je pitanje te saradnje neraskidivo povezano sa srpskim nacionalnim interesima, o kojima (bar deklarativno) postoji opšta saglasnost. Koji su to interesi? Pomenimo glavne:

1. da se utvrdi krivično-pravna odgovornost neposrednih počinilaca i naredbodavaca ratnih zločina, jer je nacionalni interes da živimo u društvu koje sankcionise zločin. Ako nam u tome pomaže Haški sud, naš interes je da pomažemo tom sudu. Niko se još nije usudio da ustvrdi da je tamo neko kažnjen nevin;
2. da živimo u demokratskom društvu. „Pacificovanje prošlosti (...) ugrožava perspektive demokratije u Srbiji (...) ako demokratiju shvatimo kao sposobnost samopričuvanja, korigovanja i socijalnog učenja. Nakon autoritarizma, ratova i počinjenih zločina, mogućnost političke zajednice neizbežno uključuje refleksiju o nasleđu koje su ostavile prakse prethodnog režima“ (Nenad Dimitrijević);
3. da ostvarimo spoljнополитичке ciljeve, kao što su ulazak u NATO, pristup evropskim integracijama i puna politička, ekomska i kulturna saradnja sa neposrednim susedima (naročito sa onima prema kojima smo činili zločine). Ostvarenje ovih ciljeva je uslovljeno saradnjom sa Hagom;
4. da ostvarimo povoljniji ekonomski razvoj koji je nemoguć bez ostvarenja navedenih spoljнополитичkih ciljeva (koji bi omogućili dolazak neophodnog stranog kapitala i pristup njihovom tržištu);
5. čime bismo poboljšali i niski životni standard građana, kojima je dosta „jedenja korenja“.

Dakle, naši interesi su potpuno jasni, kao što je jasan i nužni sled koraka u kome se na prvom mestu nalazi iskrena saradnja sa Haškim

sudom. Odbijanje da se učini taj prvi, nužni korak očigledno je nesvrishodno, iracionalno i protivno interesima srpskog društva. Takvo samodestruktivno ponašanje, nažalost, ovde nije nikakva novost. Samoubilačka državna politika Slobodana Miloševića imala je gotovo plebiscitarnu podršku tokom većeg dela trajanja toga režima, zaključno sa „referendumom o bombardovanju“. Kosovski Srbi na predsedničkim izborima listom glasaju za xenofobičnog Tomu Nikolića, iako bi njegov izbor postao ključni argument albanskog separatizma. Kako to objasniti?

Istraživači koji se bave takozvanom teorijom racionalnog aktera, koja prepostavlja da će ljudi kao učesnici ekonomskih, ali i političkih procesa donositi odluke u svom najboljem interesu – ukazuju na jedno važno ograničenje u primeni te teorije. Naime, ona ne funkcioniše u takozvanim „analgezičnim“ kulturama. To su kulture koje „nisu orijentisane prema postizanju ciljeva, već ka izbegavanju bola (zubara), smanjenju stresa i učvršćivanju stabilnosti.“ To je kultura društava koja se prilagodavaju neprijateljskoj i teškoj sredini „odustajanjem“, „povlačenjem u apatiju ili u mali zaštićeni svet samoograničenih aktivnosti“; to su društva „zasnovana na frustraciji, a ne na motivaciji“ (Harry Eckstein). Pod „teškom sredinom“ podrazumeva se materijalno siromašna sredina, u kojoj su „rizici veliki, a aspiracije rutinski frustrirane“ (Roxanne Euben). Drugim rečima, radimo na sopstvenu štetu, jer nam je takav, analgezičan, kuturni obrazac (Filip David), ili kako kaže Mića Danoljić – jer nam je takav čip, opominjući nas da budemo oprezni: zli i truli Zapad „hoće da nam izmeni taj čip.“

Danas, 09. 04. 2004.

Patriotska nelagoda

Učestala priznanja Srba optuženih za ratne zločine pred Haškim tribunalom izazvala su u srpskoj *patriotskoj* javnosti prvo zaprepašćenje i paniku, a zatim novi talas poricanja: mogu oni da priznaju šta hoće, ništa se nije dogodilo. Taj potpuno iracionalni stav (zašto bi neko, iz čista mira, priznavao pred sudom nešto što nije učinio?) racionalizuje se „teorijom trgovine“, koja bi trebalo da diskreditovanjem motiva optuženih, diskredituje i značaj samih priznanja. Ta teorija imala bi nekog smisla jedino u slučaju torture, ili straha optuženih da će (u odsustvu priznanja) biti nevini osuđeni za još teža dela. Međutim, niko, baš niko, ne tvrdi da je do sada iko u Hagu bio nevin osuđen ili da je neko bio izložen torturi.

Tu „teoriju trgovine“ najpreciznije je definisao psiholog Žarko Trebešanin u emisiji TV B92, „Istina, odgovornost i pomirenje“: „Priznanje krivice i pokajanje trebalo bi da vode istinskom unutrašnjem preobražaju, koji je i moralni preobražaj. Mislim da u tom slučaju, ako neko zaista ima potrebu da prizna krivicu, da se na neki način ispovedi, da se prosti kao ličnost izmeni, njemu nije potreban advokat, tužilac i svi ti pravnici; njemu je pre potreban sveštenik ili možda psiholog, svejedno. Dakle, cela ta situacija je takva da se od jednog, rekao bih, pre svega moralnog i slobodnog čina, pravi jedna vrsta trgovine, što baca veliku senku na to i uvek možete da imate sumnju.“

Priznanje i kajanje koje je po kriterijumima Trebešanina istinsko, vrlo je retko među ljudima uopšte, a naročito u sudskom postupku i zato ne može biti mera stvari. Ni isповест pred sveštenikom ne mora biti „moralni i slobodni čin“, jer je često izraz straha od „večne vatre pakla“, od kazne u zagrobnom životu, pa zato do takve isповesti najčešće i dolazi na samrtnoj postelji. Postavljanje ovako anđeoskog kriterijuma „istinskog“ priznanja kao „izmene ličnosti i unutrašnjeg moralnog preobražaja“ može poslužiti samo tome da se stvori sumnja prema svakom priznanju i kajanju pred bilo kojim sudom. Takva anđeoska priznanja ne postoje u sudskom postupku. Može se čak postaviti pitanje – kakva bi uopšte bila svrha kazne kao mere prevas-

pitavanja i resocijalizacije, posle takve radikalne „izmene ličnosti i unutrašnjeg moralnog preobražaja“ optuženika? Pojmovi priznanja i kajanja imaju drugačiji smisao u krivičnom postupku.

Naime, u sudskom postupku optuženi je samim zakonom motivisan da priznanjem olakša svoj procesualni položaj (nudi mu se *trgovina*). Već pri prvom ispitivanju, njemu se stavlja do znanja da je „istina najbolja politika“, ali se islednik opominje da je „direktan apel na priznavanje istine efikasan samo ukoliko raspolažemo motivima na kojima počiva opomena, jer etička rasuđivanja po pravilu igraju beznačajnu ulogu“ (Dr Živojin Aleksić, Kriminalistika). U stvarnosti, optuženi je uvek svestan (i upozoren) da zakon u odredbama o kažnjavanju (član 41 Krivičnog zakona) predviđa priznanje kao olakšavajuću okolnost (tj. *nudi trgovinu*). Priznanje u krivičnom pravu definiše „odnos učinioca prema postupku“ (ne prema delu). Priznanje se nagrađuje, jer saradnja optuženog olakšava postupak suda. Ekonomičnost postupka jedno je od načela krivičnog postupka. Takođe, priznanjem optuženi pomaže vaspostavljanje krivičnim delom narušenog pravnog poretku. Dakle, otvorena *trgovina*. Pravo reguliše ponašanje, a priznanje je ponašanje optuženog koje povoljno utiče na odmeravanje kazne. Čak i kada je motivisano egoističnim motivima, što je po pravilu slučaj.

Sa kajanjem stvar stoji malo komplikovanije. Kajanje je na суду takođe uvek pod sumnjom. Teško je reći kada se radi o *istinskom* (anđeoskom) kajanju. Ponekad ono može biti rezultat (a ne posledica) priznanja, jer se pri priznanju optuženi možda prvi put stvarno, pred samim sobom, suočava sa činjenicama i okolnostima svoga dela. Međutim, mnogo je važnije da se mi možemo kajati iz etički veoma različitih motiva. Kada kažemo „pogrešio sam zato što sam to učinio“, to može značiti „žao mi je što sam drugome učinio zlo“, ali može značiti i „žao mi je što ču sada zbog učinjenog morati da izdržavam dugogodišnju kaznu.“ U oba slučaja, izraženo kajanje (ponašanje) mora se odraziti na kaznu. Mislim da ni sam optuženi, a kamoli sud, često ne može jasno da razluči dublje motive svoga kajanja. Kako kaže Mića Danoljlić: „Kada dripac dospe u škripac, u njem se kratkovek rađa čovek.“ Za sud je ono *istinsko*, ako je izraženo na ubedljiv i nedvosmislen način. Ubedljivo izraženo kajanje

daje zadovoljenje žrtvi, učvršćuje pravni poredak, ispunjava svrhu generalne prevencije. Da li je optuženi pri tome na unutrašnjem planu *trgovao* ili doživeo katarzu, sporedno je pitanje. To je pitanje za njegovu savest, njegovog sveštenika i njegovog psihologa. To je lična stvar optuženika u koju se država, sud, ne mešaju po načelu slobode savesti. Sud nije ni crkva, ni psihijatrijska ordinacija, sud je društveno-politička institucija. Pravda koja se traži u sudu nije božanska pravda, to je ljudska pravda.

Onima koji zahtevaju od Haškog tribunalala božansku pravdu (za pripadnike *nebeskog naroda*) u stvari nije ni do kakve pravde. To najnovije prenemaganje posledica je nelagode koja raste u srpskoj *patriotskoj* javnosti koja zločine još uvek poriče, jer sa svakim novim priznanjem izranjavaju sve jasnije obrisi jedne zločinačke državne politike, ili, jezikom optužnice, obrisi zločinačkog udruživanja u cilju ostvarenja zločinačkog plana.

Danas, 07. 05. 2004.

Nagovaranje

Prema pisanju Bete „predstavnici DSS, G17 i SPO“, dakle koalicioni partneri koji obrazuju manjinsku vladu kao najviši izvršni organ države, kažu da optuženi pred Haškim tribunalom „treba da budu odgovorni i da je najbolje da se predaju.“ Funkcioner DSS, Nebojša Bakarec, prema istom izvoru, izrazio je „uverenje da i preostali haški optuženici imaju moralnu svest o potrebama naroda i države“, a portparol SPO, Vlajko Senić, poziva optužene „da razmisle da li da cela država bude u agoniji zbog njihove odluke da se ne predaju.“

Evo, država će im čak i platiti, makar morala da skreše izdatke za univerzitet, da budu odgovorni i da steknu tu moralnu svest. Zar su ravnodušni prema „potrebama naroda“ i „agoniji države“? Drugim

rečima, država je učinila sve, a sada je odgovornost na optuženima. Naravno, to je besmislica. Nesumnjiva je obaveza države da optužene isporuči Tribunalu, iako potpredsednik DS, Bojan Pajtić, prema istom izvoru, kaže da je to „najneprijatnija obaveza države“. Očigledno je da sama država (vlada) ne želi da ispuni tu obavezu i time produžava „agoniju“, da sama država nema „moralnu svest“ o „potrebama naroda“. Jasno je da je iluzorno apelovati na „odgovornost“ i „moralnu svest“ ljudi koji su osnovano osumnjičeni za monstruozna kriminalna dela. Kada bi kod kriminalaca postojala takva svest, institucija policije ne bi bila potrebna, niti bi bilo potrebe da se kriminalci potplaćuju da bi se sami hapsili. Oni bi se kao odgovorni ljudi predavali po sopstvenoj savesti. Apelovanjem na optužene i njihovim potkupljivanjem, država želi da zamagli pitanje sopstvene isključive odgovornosti za isporučivanje optuženih, jer joj je ta obaveza „neprijatna“. Postavljuju se onda dva pitanja: prvo, zašto je onda država uopšte prihvatile tu obavezu? I drugo, zašto je obaveza da se sarađuje u kažnjavanju zločina „neprijatna“?

Država je prihvatile tu obavezu, jer nije mogla da zauzme stav da zločini treba da ostanu nekažnjeni. Time bi se isključila iz zajednice civilizovanih naroda. A neprijatno joj je zato što nacionalistički indoktrinirani birači, nažalost većina Srba, smatraju optužene za nacionalne heroje. Ili to možda smatra i sama vlada, ali se ne usuđuje da prizna? Da li država čini išta kako bi birače uverila da se zločinima ne može „braniti srpski narod“, da su ubice uvek i samo ubice? Ne čini. Naprotiv, ona pokazuje puno razumevanje za ovakve naopake stavove. Da li vlada jasno stavlja do znanja srpskoj javnosti da će (legalistički) odgovoriti svojim međunarodnim obavezama, da će sprovoditi sopstvene zakone i hapsiti optužene? Ne čini ni to. Vlada i ne pokušava da prevlada otpor koji u javnosti postoji prema Haškom tribunalu. Naprotiv, ona svojim izjavama često taj otpor podstiče, da bi potom tim otporom prvdala svoju pasivnost. Vlada stvara problem, a onda se tim problemom pravda.

Neodgovorna država stalno prebacuje odgovornost za tu agoniju ili na Karlu del Ponte koja traži od nas da ispunjavamo preuzete obaveze, ili na optužene koji nemaju „moralnu svest“ da učine ono što bi morala da učini država. A optuženi, kao što je, na primer, gene-

ral Vladimir Lazarević (Danas, 07.04.04), s pravom odgovara da „ne razmišlja o dobrovoljnoj predaji (...) jer je to državno pitanje.“ Tačno, to jeste državno pitanje. Ne samo što je nerealno, nego je i cinično i licemerno tražiti od optuženih da se sami uhapse, kako bi vlada izbegla „neprijatnu obavezu“. Upravo je dužnost vlade, a ne optuženih, da „razmisle da li da cela država bude u agoniji“ zbog odluke vlade da optužene ne izručuje. Upravo je vlada ta koja treba da pokaže „moralnu svest“ o potrebama naroda i države, a ne da tu svest, naravno uzaludno, očekuje od optuženih.

Danas, 21. 05. 2004.

Brižna javnost

Prvi čovek srpske politike, premijer Koštunica, nakon četiri godine premišljanja konačno je uspeo, na sednici Glavnog odbora DSS 18. jula, da savlada dugi put (intelektualno jednostavan, ali njemu emotivno nepodnošljiv) od „devete rupe na svirali“ do „pitanja svih pitanja“.

Biograf Slobodana Miloševića, novinar Slavoljub Đukić, pita se nedavno (Danas, 19. jul): „Nisam li ja možda u svojim tekstovima bio na pogrešnom putu? Jer ovde se radi o jednom klasičnom ubici (...) Dakle, to je čovek koji nas je vodio, i koji je vodio ovu zemlju. To je podatak sa kojim mi moramo živeti.“ Mnogima je, naravno, već odavno jasno da je „čovek koji nas je vodio“ ubica i da je Hag „pitanje svih pitanja“. S druge strane, mnogi, kao na primer Ivica Dačić, Mira Marković i Toma Nikolić, i danas smatraju da je njegovo izručenje Hagu bilo sramotan čin (kako reče pukovnik Ulemek na svom suđenju).

Negde između, u sivoj zoni, obitava jedno čudno pleme potajnih navijača Slobodana Miloševića (ili mrzilaca Karle del Ponte), koji ne propuštaju priliku da, naravno samo u ime najrigoroznijih pravnih i humanitarnih standarda (po kojima smo mi, inače, poznati), tiho i sistematski podrivaju rad Tribunal-a. Oni su neprestano *zabrinuti* zbog *teškoća* u kojima se nalazi Tužilaštvo, vajkaju se zbog *otpora* koji Tribunal izaziva *u Srba, ne razumeju* komandnu odgovornost, prezumpcija nevinosti je njihova svetinja (bar u ovom slučaju), svedoci su po pravilu *nažalost neubedljivi*, Tribunal promašuje *političku svrhu*, Milošević se, što jest-jest, *vešto brani i beleži poene*, Tribunal je pred zatvaranjem. Poslednja njihova *briga* je da će se *proces raspasti* zbog Miloševićeve bolesti, ili *još gore*, da će mu biti postavljen (oni kažu *nametnut*) branilac protiv njegove volje, čime bi suđenje navodno bilo *diskreditovano*. Omiljeni srpski ekspert za pitanje Haga, Ljiljana Smajlović, nedavno piše: „Problem je u tome što će malo koji advokat koji drži do sebe pristati da zastupa klijenta protiv njegove želje: pristanak na takvu ulogu prepostavlja u startu da takav advokat neće zastupati interes klijenta već interes suda.“

Naravno da tu ne postoji nikakav *problem*. U mnogim zakonodavstvima, pa i u našem, okrivljeni mora imati advokata u suđenjima za teška krivična dela, pa čak i onda kada on to ne želi. Ustanova branioca po službenoj dužnosti nije uspostavljena samo u interesu branjenika, već pre svega u cilju poštovanja načela kontradiktornosti postupka, dakle pravde. To načelo se mora poštovati u javnom interesu, čak i onda kada okrivljeni to ne želi, jer suđenje nije samo njegova privatna stvar. Advokati, i to upravo oni koji *drže do svog ugleda*, baš u ovakvim slučajevima, a oni su gotovo svakodnevni, postupaju sa posebnom savesnošću, i propust da tako postupaju predstavlja težak prekršaj profesionalne etike. Odredbu koja ovo omogućava sadrži i Statut haškog tribunal-a. Prema Pravilu broj 21 ovog statuta, pravo okrivljenog da se sam brani nije apsolutno i Tribunal ima prava da okrivljenom imenuje branioca i protiv njegove volje, kada je to u „interesu vršenja pravde“.

U slučaju Miloševića, imamo ekstremni slučaj okrivljenoga kome je nužno postaviti branioca, bez obzira na njegove želje. On je jasno iskazao stav „da ne priznaje sud“ i „da ne želi da se brani“. Protivrečno

je tome stavu da okrivljeni „želi da se brani sam“, jer on uopšte ne želi da se brani, niti želi da ga brane drugi. Njegova je želja, sasvim jasno izražena, da sabotira proces, pa čak i time što će sabotirati sopstvenu odbranu (u korist svojih političkih ciljeva). Kontradiktorni postupak, dakle, interesi pravde zahtevaju da, u javnom interesu, on bude branjen, pa je postavljanje branioca po službenoj dužnosti jedino ispravno rešenje. Fizičko zdravlje Miloševića je u svemu tome od sporednog značaja. Zanimljivo je usput napomenuti da Milošević sabotira čak i savete svojih lekara i odbija da uzima lekove, sve u cilju sabotiranja i pocesa i sopstvene odbrane, kako je ustanovljeno na pretresu 25. marta 2003. Suđenje je stresna situacija i često dovođi do pojave povišenog krvnog pritiska. Međutim, smatra se da je okrivljeni sposoban da učestvuje u procesu, sve dok je u stanju da shvati prirodu optuženja, da razume tok postupka i smisao izvedenih dokaza, i da daje instrukcije braniocu. To što njemu zdravlje možda ne dozvoljava da se brani sam, bez pomoći branioca, irrelevantno je. Prvo, zbog toga što on uopšte i ne želi da se brani, drugo, jer je stvar njegovog izbora i njegove volje, ukoliko odluči da se brani, da to čini sam ili, ukoliko nije sposoban, uz pomoć branioca, i treće, zato što Sud ima pravo da mu postavi branioca ukoliko nije sposoban da se sam brani, a branioca ne želi da imenuje.

Rekli smo da Milošević sabotira proces (i sopstveno zdravlje) zbog političkih ciljeva. Koji su to ciljevi? Pa, upravo da u sivoj zoni domaće javnosti, koju ovde oličava Ljiljana Smajlović, izazove citirane komentare, da mu se navodno onemogućava odbrana (koju ne želi), da mu se *nameće* branilac koji će (zašto?) „raditi u interesu suda“ (čime se opet tiho implicira da je interes suda, valjda, da ga *nevinog* osudi), da je Tribunal u *tihoj panici* i da se *proces raspada*. Proces se može *rastasti* jedino ako Milošević ne doživi njegov kraj. Ali, najzad, zar je Hitler pravosnažno osuđen?

Danas, 23. 07. 2004.

A mogao je da zna...

U kritikama instituta tzv. komandne odgovornosti gotovo isključivo se prigovara normiranju odgovornosti komandanta u onim slučajevima kada on ništa nije preuzeo da spreči ili kazni zločine svojih potčinjenih, za koje je „mogao da zna“. To rešenje se proglašava nekom nečuvenom i nebuloznom konstrukcijom Tribunal-a, odnosno njegovog Statuta i izjednačava se sa pojmom „objektivne odgovornosti“ koju krivično zakonodavstvo, naravno, ne poznaće. Međutim, ovakve inkriminacije poznaje i naše zakonodavstvo. Članom 184, stav 2 Krivičnog zakona Srbije kao krivično delo prikrivanja inkrimiše se prodaja, zamena, kupovina itd. neke stvari, ako je učinilac „mogao znati“ da je stvar pribavljena krivičnim delom. Drugim rečima, „učinilac je dužan da ima određenu svest, ako je uopšte mogao da je ima“ (prof. Miroslav Đorđević). Samim zakonom je, naime, određeno da je i nehat – kažnjiv. Ogrešenje o ovu „dužnost znanja“ predstavlja sâmo obeležje krivičnog dela. U stvari, ogrešenje o tu dužnost predstavlja kod prikrivanja sam supstrat krivičnog dela, jer je, naravno, sama prodaja ili kupovina stvari uvek dozvoljena. Ili, rečeno kolokvijalno, kupcu ili prodavcu kradene stvari zakonom se onemogućava „da se pravi lud“.

Ova „dužnost znanja“ *a fortiori* postoji kod vojnog komandanta, jer tu dužnost nalaže poseban propis. Godine 1988. doneti su Propisi o primeni međunarodnog ratnog prava u oružanim snagama SFRJ, kojima se poropisuje da je komadant lično odgovoran za eventualne zločine svojih potčinjenih „ako je znao ili je mogao da zna“ da oni pripremaju izvršenje takvih zločina, ili ako je nekažnjavanjem takvih zločina „doprineo da njemu potčinjene jedinice i pojedinci takva dela ponovljeno vrše.“ Ništa drugo ne propisuje ni Statut haškog Tribunal-a. Dakle, dužnost komandanta da zna da li i kako njegovi potčinjeni izvršavaju njegove naredbe i da li poštuju pravila ratnog prava, kao i načelna mogućnost kažnjavanja za ogrešenje o ovu dužnost postoje i u našem pravu.

Ono što u našem pozitivnom zakonodavstvu nedostaje jeste – normiranje kazne, koju može propisati samo krivični zakon. Propustom

naše države da ispuni svoje međunarodne obaveze nastale ratifikovanjem Ženevskih konvencija (1949) i Dopunskog protokola (1977), ovakva dela nisu inkriminisana domaćim krivičnim zakonom. Krivični sudovi ne mogu neposredno primenjivati međunarodne konvencije, jer prema načelu *nullum crimen sine lege* niko ne može biti kažnjen za delo koje u vreme njegovog izvršenja nije bilo propisano kao krivično delo, niti je za takvo delo propisana kazna. Otuda nemogućnost da se učinioci krivičnih dela ratnih zločina po komandnoj odgovornosti procesuiraju pred domaćim sudovima. Uzgred, predstojećim izmenama Krivičnog zakona predviđeno je da ovaj propust bude ispravljen, što je takođe dokaz koliko je neumesno ovo licemerno *patriotsko* iščuđavanje nad komandnom odgovornošću.

Prema tome, potpuno je lišena svakog smisla često plasirana ideja da, recimo, takozvana četiri generala treba da odgovaraju pred domaćim sudovima. To je ravno zahtevu da im se uopšte i ne sudi, odnosno, da unapred budu oslobođeni svake odgovornosti. Naime, naša država je zgodno propustila da njihovu odgovornost inkriminiše (iako se na to obavezala). Međutim, takođe su neosnovani prigovori da se naša država može koristiti vlastitim propustom (da u skladu sa svojim međunarodnim obavezama inkriminiše komandnu odgovornost), tako što će na temelju toga propusta prigovarati postojanju takve odgovornosti po Statutu haškog suda.

Danas, 02. 07. 2004.

Milošević je nesposoban da se brani

Advokatska komora Beograda izdala je nedavno saopštenje u kome izražava svoje negodovanje zbog imenovanja branioca Slobodanu Miloševiću od strane Haškog tribunalna. Advokatska komora ističe da „nastupa isključivo sa profesionalnog i etičkog stanovišta.“ Takva opaska bila bi u normalnim okolnostima suvišna, jer kako bi drugačije mogla nastupati jedna advokatska komora? Dva dana kasnije, stav Komore objašnjavaju njen predsednik, advokat Vojislav Nedić, i bivši prijatelj suda, advokat Branislav Tapušković (Danas, 26. oktobar). Advokat Nedić nas ponovo uverava: „Nikakve političke pozadine u našem sadašnjem stavu nema.“ Čemu tolika pravdanja?

Međutim, kada se pročitaju izjave advokata Nedića i Tapuškovića, postaje jasno otkuda ovolika opreznost. U izjavama ovih advokata, naime, pojavljuju se i činjenične tvrdnje i pravna mišljenja koja su netačna, pristrasna i navijačka. Tako nas advokat Nedić uverava da je „Milošević u dosadašnjem procesu pokazao da je sposoban da se sam brani uz pomoć tima pravnih stručnjaka.“ Istina je da Milošević ništa slično nije pokazao. Naprotiv, pokazao je da se uopšte i ne brani, jer, po sopstvenoj izjavi, neće da se brani (budući da i „ne priznaje taj lažni sud“). Milošević je pokazao da uopšte nema nameru da se bavi „lažnom optužnicom“, da uopšte nema nameru da se obraća „lažnom sudu“, dakle, da uopšte i ne želi da se brani. Njegova otvoreno iskazana namera je samo ta da zloupotrebotom procesnih ovlašćenja, pred kamerama drži nesuvise i bajate političke govore. Njegova poznata autistična arogancija psihološki ga čini bukvalno nesposobnim da se brani od optužbi koje mu se stavljuju na teret; on ignoriše i sud i tužioča. Ni o kakvoj odbrani se tu ne radi. Milošević je pokazao da je nesposoban da se brani, 99 odsto svega što izgovori potpuno je irelevantno za potrebe postupka i predstavlja svesno i nesavesno odugovlačenje i sabotiranje postupka, za koje bi svaki profesionalni branilac bio neprestano kažnjavan, a na kraju i eliminisan iz postupka. Zar to nije jasno svakom advokatu? O kakvom „pravu na odbranu“ je tu reč? Odugovlačenje i sabotiranje postupka – nije odbrana.

Advokat Tapušković nas uverava da „sud nikada ne može da nametne advokata protiv volje optuženog.“ On kaže da „optuženi mora da se izjasni da prihvata advokata.“ To jednostavno nije tačno. Prema člangu 71. našeg Zakonika o krivičnom postupku, okriviljenom koji se iz bilo kojeg razloga pokaže nesposobnim (stav 1) da se brani sam, sud će postaviti (*nametnuti*, kako to zove patriotska javnost) branioca po službenoj dužnosti (stav 4). Nikakva saglasnost okriviljenog za to nije potrebna. Potrebno je samo da sud „o tome obavesti okriviljenog“ (član 71, stav 4). Dakle, i po našem zakonu, suprotno od onoga što tvrdi advokat Tapušković, sud može *nametnuti* branioca okriviljenom protiv njegove volje. I po našem zakonu, okriviljeni se tada ne pita da li prihvata branioca, već se o tome samo obaveštava. Taj branilac nije *nametnut*, jer okriviljeni uvek može „umesto postavljenog branioca sam uzeti drugog branioca“ (član 73, stav 1 Zakonika o krivičnom postupku). To može i Milošević u Hagu. Navodno nametnuti branilac vršiće svoju dužnost jedino ako Milošević odluči da ne imenuje branioca po svom izboru. To je njegova odluka.

Jedino što okriviljeni koji je nesposoban da se brani, poput Miloševića, ne može da učini, to je da ostane bez branioca. Obavezna odbrana nije uspostavljena samo kao pravo okriviljenog, kao njegova privatna stvar, već je ona u javnom interesu, u cilju poštovanja načela kontradiktornosti postupka, koje je opet uspostavljeno u interesu pravde. Osnovanost optužnice mora biti do kraja i stručno ispitana, pa ako okriviljeni odbija ili nije sposoban (što je jedno isto) da to učini, onda mu se, u javnom interesu, mora postaviti branilac. Pošto za samog Miloševića optužnica čak i ne postoji, budući da je „lažna“, jasno je da nju, u interesu postupka, pravde i javnosti, mora kritički da ispita neko drugi, a to može biti jedino – branilac po službenoj dužnosti (ili branilac koga imenuje sam Milošević). Milošević, niti bilo koji okriviljeni, nema pravo da postupak, na sopstvenu štetu, ali i na štetu javnog interesa, liši elementa kontradiktornosti.

Uticak je da se iza ovakvih neosnovanih izjava u stvari krije samo želja da se diskredituje Tribunal, koji tobože želi da Miloševića liši prava na odbranu (koju on, po sopstvenoj izjavi, ne želi, niti dozvoljava drugima da je daju umesto njega). Da je namera Tribunal-a bila da Miloševića liši odbrane, to se lako moglo učiniti na zakonit

način, koji predviđa i naš Zakonik o krivičnom postupku. Naime, prema članu 299 Zakonika, okriviljeni koji vređa učesnike u postupku i dostojanstvo suda, što Milošević neprestano čini na najgrublji mogući način, može biti udaljen iz sudnice na određeno vreme ili tokom celog dokaznog postupka, pa čak i glavni pretres može biti izveden bez njegovog prisustva (član 299, stav 2). Protiv ovog rešenja nije dozvoljena žalba. Glavna profesionalna zamerka Tribunalu može biti upravo to što odavno nije doneo ovaku odluku. Ali da je doneo, šta bi tek onda imala da kaže Advokatska komora? Naravno, sa profesionalnog i etičkog stanovišta.

Danas, 27. 11. 2004.

On je naš!

Kada se pronela vest da će biti sahranjen u Moskvi, na trenutak sam se uplašio, jer bi to opet bilo zabašurivanje činjenice da je on naš. On treba kod nas da bude. On je naš. Nema od toga nikakvog bežanja, ni u Moskvu, ni u Crnu Goru. On treba ovde da bude sahranjen. I ne samo što je naš, nego se tu u stvari radi o nama. Nije reč o Miloševiću, nego o nama. I zato on treba da bude tu. Što se tiče priče da je ubijen, ispada nekako da, ako ste u zatvoru, ne smete da umrete. I najbolje bi bilo da svi odemo u zatvor, bićemo večni. Ja se 45 godina bavim advokaturom, ljudi neprekidno umiru u zatvorima, čak mnogo češće nego van njih, jer uslovi su teži, zatvorenici su depresivni, gube želju za životom. Samoubistva su takođe mnogo češća nego u opštoj populaciji. To što se Milan Babić ubio tokom iste sedmice – ne vidim kakav zaključak iz toga treba da se izvuče – da su počeli da ih mlate i da će ih sve pobiti? To su paranoične ideje. Naravno da će to ova vlast iskoristiti da počne da moljaka za odlaganje daljih izručenja kako se tobože ne bi destabilizovala zemlja. Ali od obaveze da izruče Mladića se neće izvući, ona će važiti sve dok je Mladić živ.

Očigledno je da neće biti presude Miloševiću. Reakcije na obustavljanje toga postupka su različite: nekima je žao, nekima je milo. Onima što savetuju Mladića da se ubije, drago je što nema presude Miloševiću. Razgovarao sam sa čovekom koji tako misli, rekao sam mu – to je nevažno, mi znamo da je kriv, vi mislite da je to politički sud, prema tome, svi smo znali da će presuda biti osuđujuća. To što do nje nije došlo nema značaja, jer svi znamo kakva bi bila. I stvarno mislim da je tako. U odnosu na tužbu BiH, koja se takođe pominje, činjenica da je postupak protiv Miloševića obustavljen pred Tribunalom takođe je bez značaja, jer postupak po tužbi BiH bi se svakako završio pre izricanja presude Miloševiću. To znači da ta presuda ni u kom slučaju ne bi mogla da utiče na ishod tužbe BiH.

Najvažnija posledica je ta što je Milošević sada izručen – nama. Mi smo ga izručili Hagu, oni su nam ga izručili natrag. Dakle, sada smo dobili ono što su njegovi prijatelji imali običaj da kažu – bolje bi bilo da mu se ovde sudilo. Pa, sada će mu se ovde suditi, tako je. Haški tribunal nam je pomogao, on je završio policijski deo posla, završio je istragu, prikupio dokaze, iskaze svedoka, dokumenta; to je trajalo 466 dana. Dokaza ima sasvim dovoljno da možemo ovde o tome da razgovaramo, i razgovaraćemo veoma dugo. Umesto da pričamo o Miloševiću i o njegovoj eventualnoj odgovornosti, krivici, delima, mi smo se godinama zamajavali razgovarajući o Karli del Ponte i o srbofobičnom суду, o zaveri, o dvostrukim standardima. Ta zameđna teza više nije moguća i, štaviše, mislim da će sada, u ovom судu javnosti, njegova optužnica biti proširena i za Ivana Stambolića i za Ibarsku magistralu, i za Čuruviju, i za Mačkaticu, za Batajnicu, i za sanaciju terena, i za inflaciju, i za Jezdu i Dafinu, i premlaćivanje Otporaša, rasejanje čitavog jednog naraštaja, i za ekonomski i moralnu propast... U optužnici za koju je odgovarao u Hagu toga nema, ali na suđenju koje mu ovde istorijski predstoji, optužnica će biti proširena.

I na kraju, na čisto političkom nivou, mislim da je važno da je propala teza, koju uglavnom zagovara DSS, o novoj sabornosti, o tome da ne postoje dve Srbije, da smo svi mi Srbi... Sav taj bensedin koji su nam prodavali, odjednom je izgubio svoje dejstvo za vreme sahrane, jer se videlo da i te kako postoje dve Srbije. Pa samo to i postoji. U Srbiji

istorijski postoje samo dve stranke: proevropska i narodjačka stranka, Karađorđevići i Obrenovići, Dositej i Vuk, naprednjaci i liberali. Čak mislim da su i tokom komunizma politički sukobi nastajali na toj podeli; to je bilo i pitanje Đilasa, i pitanje srpskih liberala. Čak mislim da je to bila i '68. godina. Dakle, taj pokušaj DSS-a se tokom sahrane pokazao iluzornim, jer je to bio trenutak istine. Pokušaj DSS-a da se stavi u politički centar na političkoj sceni nije uspeo. DSS je pokušao da stvori iluziju neke ekvidistance između radikala i ove druge opozicije. Mislim da je to i dovelo do strmoglavnog pada njihovog rejtinga, jer se pokazalo, naročito za vreme sahrane, da je ta pozicija nemoguća u društvu koje ima dve nepomirljive opcije pred sobom – ili Evropa ili Azija i blato. Tu je centar nemoguć. Na te dve stolice ne može se sedeti. One su toliko razmaknute da je DSS konačno propao između njih.

Oni su vrlo zanimljiva stranka i šteta je što ih niko ne analizira. Njihove nepodopštine su uglavnom u nečinjenju, a to nekako ostaje neprimećeno. Oni su stalno van pogleda javnosti, Koštunica ne drži konferencije za novinare, Jočić se tajno sastaje sa Legijom u MUP-u, a mi o tome pojma nemamo godinu dana. A kada se to ipak otkrije, on ne dà službenu belešku, jer je to državna tajna. Kada se pobune Crvene beretke, Koštunica se, umesto da angažuje vojsku da suzbije pobunu, pravi da ne primećuje o čemu se radi. To je politika skrivanja iza čutanja ili dvosmislica, ili iza zavesne državnih tajni. Pogledajte sada, jesu li našli te desetine ljudi iz vojske koji su pomagali u skrivanju Mladića? Zašto se to krivično delo ne goni? Zašto vlada nema ništa da kaže o Nacionalnoj štedionici, o Knjazu Milošu? Oni nemaju ništa da kažu o bilo čemu što se dešava, a u stvari time štite svoje prijatelje. Prijatelji su radikali i prijatelji su SPS. Stalno nam govore kako SPS ništa od njih ne traži, isto ponavlja i SPS, a mi vidimo da im čine neke ustupke. Dakle, njih nije lako pročitati, mislim da oni to vrlo vešto rade, ali bi bilo krajnje vreme, uz tolike političke analitičare, da neko sedne i pogleda šta oni to rade. Ako je to još uvek važno, jer oni gube na značaju.

Slučajno sam se zadesio u Bulevaru revolucije kada se razilazio taj njihov miting odavanja počasti. U susret su mi išle velike grupe Miloševičevih poklonika. Neko je već pomenuo da su ličili na uče-

nike kontramitinga 1997, i očigledno je da su to ti isti ljudi. Osećanja koja oni izazivaju su tuga i stid. To su ljudi stariji, nezaposleni ili loše zaposleni, neobrazovani, bolesni, frustrirani, besni na nekoga, ne znaju ni sami na koga. I oni smo mi. Baš me briga što su oni birači radikala – oni su to, jer ne mogu da smisle ništa pametnije. Oni su ozlojeđeni, nesrećni, nemoćni i to je osećanje koje je potpuno adekvatno njihovom položaju. Ne mogu da ih osudim i mislim da bi morao da se nađe način da im se pomogne, inače su prepusteni demagogiji ovih bitangi. To je moj najjači utisak sa ove sahrane.

Mnogo magijskog mišljenja se pojavljuje ovih dana. „I posle Sloba Sloba“, što je naravno ordinarna glupost. Pa nije bilo ni posle Tita Tito, čak mislim da je i ona izreka „i posle Đindića Đindić“ takođe glupost. Neće naši preci rešiti naše probleme, ni car Lazar, ni Tito, ni Đindić, ni Sloba. To je stvarno veoma primitivna plemenska reakcija da, kada vam je teško, počnete da prizivate svoje pretke. Važno je što će mu se suditi ovde i нико неće moći da se nada da će taj sud biti ukinut, a njegovi branici, saučesnici, svedoci – njihova priča je anahrona i istorijski osuđena na nestajanje. Tako sam shvatio i žar sa kojim se skočilo na vest o smrti, kao dokaz o tome da će, kao što je on biološki nestao, cela njegova podrška, koju čine uglavnom stariji ljudi, biološki nestati. Imam običaj da, dok idem kroz grad, gledam kako nestaju oni ateksi, beteksi, tetecksi... Tako i oni nestaju, a pri tome je to kao ulje i voda, to se ne meša – ono što je u jednoj Srbiji, to će ostati u njoj, a ovo što je u ovoj drugoj, to će ostati u drugoj. Među njima nema nikakvog dijaloga, tu paranoju ne možete razuveriti nikakvim dokazom, jer je ona iracionalna i nestaće tek sa ljudima koji već nestaju, kao što je i Milošević nestao. Naravno, teško je to čekati, ali sa te strane svi možemo da budemo mirni – to će se dogoditi. Košturnica to koči, naravno, jer to je njegov osnovni cilj i zadatak, ali to se mora dogoditi, i to se u izvesnoj meri već dogodilo. Mislim da i oni u DSS-u to znaju, njihovi nastupi su toliko drski i neumesni, da vi vidite da je nemoguće da oni stvarno misle to što govore. Oni zvižde u mraku, jer znaju koja im je sudbina. Hajde da jednom i ja širim optimizam.

Tužba BiH protiv SCG mi je značajnija od pitanja Kosova i Crne Gore, jer su ta pitanja odatle izvedena. Ne iz same tužbe, nego iz onoga što

je predmet te tužbe, sve je odatle počelo. Čitao sam i slušao ono što se ovde o tome priča. Mogu da vam kažem da sam ponekad zapanjen. Slušao sam na nekoj televiziji Radeta Stojanovića koji je objašnjavao kako će nas braniti – da on oseća da srpski narod nije imao genocidnu nameru i da za to nije kriva država, nego režim Slobodana Miloševića. To je jedan galimatijas izjava, koje su uglavnom pravno besmislene. Ono što je radio režim Slobodana Miloševića to je radila država, taj režim je bio država, jer on je donosio odluke u ime države. On je bio predsednik države, čija se polovina rukovodstva nalazi u Haškom tribunalu. Režim ne postoji kao pravni entitet, kao ni narod. Pravno lice je država i ona odgovara za štetu koju pričine njeni organi, i tu nema mesta razmišljanju o narodu, režimu, a naročito ne o tome što Radoslav Stojanović oseća, jer to svakako ne može da bude dokaz na sudu.

Spolja gledano, mi izgledamo kao ona muva u tegli što bije u zidove, ne može da stane i da vidi da ima otvor i da u stvari može da izleti kada god hoće. Mi nemamo živaca za to, mi moramo da lupamo u taj zid, čini nam se da će on nestati ako u njega lupamo. Ljudima na ulici na licu vidite uvredeno samopoštovanje. I oni su s pravom uvredeni. Nevolja je u tome što oni ne znaju ko ih je uvredio. Sve njih je uvredio Milošević, a dalje ih vređa Toma Nikolić, ali oni to ne vide.

Emisija Peščanik, 23. 03. 2006.

BiH će dobiti spor u Hagu

Razgovor vodila Milanka Šaponja-Hadžić

U Međunarodnom sudu pravde u Hagu u toku su završne reči obe strane. Koja su vaša predviđanja?

Mislim da će Bosna dobiti taj spor, najkraće rečeno. Tu bi trebalo da budu rešena tri pitanja: da li se tamo dogodio genocid? Tamo se dogodio genocid i ne znam kakav argument bi mogao da se tome suprotstavi. Drugo je pitanje da li je SRJ podsticala, pomagala, učestvovala u njemu. Mislim da ima mnogo dokaza da jeste i to pre svega u izjavama koje su davali Radovan Karadžić i Ratko Mladić. Obojica su tvrdili da nikada taj rat ne bi mogli da vode bez Srbije. Mladić je priznao da su 98 odsto municije dobijali iz SRJ, te iste municije kojom su gađali Sarajevo četiri godine; četiri miliona granata je stiglo iz Srbije; sami su rekli da nisu imali nijedan svoj tenk, nijedan svoj avion, nijedan top, da je sve dolazilo iz Srbije. Mi znamo da su tzv. dobrovoljci upućivani u Bosnu iz Srbije. Znamo da je Milošević izjavio da je finansirao rat iz primarne emisije. Ljudima ovde još nije jasno da je inflacija koju su doživeli posledica toga što je finansiran rat. Milošević je pokrivaо 95 odsto budžeta u Krajini i Republici Srpskoj. Posljednje pitanje koje srpska strana doživljava kao najveću nadu jeste pitanje nadležnosti Suda. Ali mislim da je i to čisto, iako je to javnosti malo teže objasniti. Možda i zbog mnogo magle koja je svesno prosipana. I ostaje na kraju pitanje tzv. namere, da li je postojala namera da se počini genocid.

Da, kaže se – kako to da Sud nije bio nadležan u slučaju NATO bombardovanja, a u ovom slučaju jeste.

Cinjenice su iste, ali proceduralno to nije isto. Na početku ovoga spora, kada se odlučivalo o nadležnosti Suda, SRJ je prihvatile tu nadležnost. I 1996. je odlučeno da je Sud nadležan, jer SRJ nije imala primedbe na to, čak je i sama podnosila tom istom суду tužbe. Kasnije je Tibor Varadi pokušao sa revizijom te odluke o nadležnos-

ti. To je poseban postupak u kojem se konačna odluka preispituje u svetlosti novih činjenica. Sud pravde je, međutim, pronašao da nema novih činjenica i revizija nije bila dozvoljena. Nije o tome čak ni odlučivanu. To se u Srbiji pogrešno predstavlja. Nema veze da li je Jugoslavija tada bila članica UN-a ili nije. Nema više pravnog sredstva kojim bi tu odluku, jednom donetu na osnovu prihvatanja SRJ, mogli promeniti, čak i kada bi to Sud htio.

Zašto onda srpska strana to pokušava?

Iz očajanja. Tibor Varadi je jednom rekao da će biti jako loše ako se pokušaj revizije ne usvoji. To jest, genocid će se lako utvrditi, srpsko učešće će se lako utvrditi i jedina nada je u odluci o nenadležnosti Suda. Čitao sam odluke toga suda u slučaju NATO-a i u ovom slučaju. Impresionirao me je argument da je genocid krivično delo univerzalne nadležnosti u kojem je oštećeno čovečanstvo, a ne Bošnjaci, ne Albanci ili Hrvati. Ljudski rod je oštećen i zato se za to delo može suditi bilo gde. Ne može se ni zamisliti da se neko pozove na to da se država tada raspada i da to bude opravdanje za genocid. Niko ne može da se pozove na raspad i bezvlašće, jer se baš u takvim situacijama genocidi i dešavaju. Kada bi se prihvatala ta logika, to bi značilo da se odustalo od gonjenja za genocid i utvrđivanja odgovornosti upravo u okolnostima u kojima se on dogodio. Dakle, to je jedan svetski sud koji pokušava da svojim odlukama utiče na međunarodne odnose na celoj planeti. Ne možete ga spoticati jeftinim trikovima.

Dodatnu konfuziju stvara i sam postupak, koji se bitno razlikuje od onoga u Tribunalu.

To je zato što je ovde u pitanju parnica. Parnični postupak se svuda odvija u pisanoj formi. U sudskom spisu postoji 45 presretnutih razgovora između Mladića i Miloševića, ali mi to ne znamo, jer to nije Haški tribunal čija suđenja pratimo na televiziji. Što se tiče pitanja namere, i tu je napravljena ogromna zbrka, pa se tvrdilo da će državi da se sudi za krivično delo genocida. Ne, državi se ovde sudi za naknadu štete koju je prouzrokovala tako što je bila saizvršilac, pomagač i podstreljak genocida. Tačno je da je krivično delo genocida kvalifikovano specijalnom namerom da se uništi deo etničke populacije. Ali genocid može postojati i ako nijedan krivac za genocid nije

osuđen. Jedna strana je sistematski pobila osam hiljada muslimana. Šta je to? Pa to je genocid.

Profesoru Varadiju se ne može osporiti antimiloševičevski angažman, ali sada je došao u šizofrenu situaciju.

On je akademski čovek i dobar pravnik. A našao se u ulozi advokata koja mu ne leži, i malo se zaneo. Iz nekog častoljublja mu je stalo da iznosi priču o nadležnosti, jer bi shvatio kao svoj profesionalni uspeh da dokaže takvu vratolomnu teoriju. Jedan iskusan advokat nikada se ne bi tako zaleteo.

Radoslav Stojanović, također akademski čovjek, rekao je u Sudu su se Srbi uplašili da ne dožive ono što ih je snašlo 1941.

To je znači bio neki preventivni genocid. I Hitler je to radio, preventivno se razračunao sa Jevrejima. Više puta sam čuo da je Bosancima stalo da se utvrdi istina, jer oni zataškavanje i laži koji dolaze iz Srbije doživljavaju kao dodatnu uvredu posle zločina koji je nad njima počinjen. Siguran sam da ne postoji niko u Bosni ko bi bio spremjan da tu tužbu povuče ili da se nagodi, ako nagodba ne podrazumeva priznanje genocida. To je najteži motiv te tužbe. Sa srpske strane su davane strašne izjave. U Sudu je citirana izjava Vladislava Jovanovića, ambasadora SRJ u UN. U vreme kada je predlagan Vens-Ovenov plan, on je rekao da ne treba da se brinemo, jer niko nikada nije plaćao odštetu. Dakle, oni su razmatrali pitanje odgovornosti. Imali su Savet za nacionalnu strategiju, čiji su zapisnici takođe u Hagu. Iz njih se vidi da političari iz Srbije pokušavaju da nagovore bosanske političare da prihvate Vens-Ovenov plan. U tom savetu sede predstavnici SRJ, Krajine, RS, Vojske Jugoslavije, Vojske RS i Vojske Krajine. I na tom savetu Momir Bulatović kaže: „Osvojili smo sve, sada treba to da prihvativamo, a naš krajni cilj – ujedinjenje svih srpskih teritorija, ostavicemo za neku drugu priliku.“ To kaže i Milošević: „Uspeli smo da okupimo srpski narod, pa nije važno da li je u jednoj ili tri republike, ali vremenom i to može da se postigne.“ Dakle, oni su bili potpuno transparentni u svojim namerama. Očigledno je u pitanju najtešnja koordinacija – politička, vojna i finansijska.

Kakav je odnos toga suda u Hague prema neadekvatnoj saradnji SCG sa Tribunalom?

To je bio dodatni argument bosanske strane da Srbija i danas krši Kovenciju o genocidu. SCG svesno štiti čoveka koga ima obavezu da kazni ili da ga preda Tribunalu. I to je bio ozbiljan argument kojim je odgovoren na tvrdnju Radeta Stojanovića da ova država ne može biti odgovorna za postupke prethodnog režima. To nema nikakvog značaja, režimi nisu pravna lica. Ali i taj novi režim krši Konvenciju o genocidu time što svesno krije optužene, ne hapsi ih, ne kažnjava i ne isporučuje.

Na Sudu je, dakle, da utvrdi genocid. Kakav je postupak za određivanje nadoknade štete?

Tom istom sudu može da se podnese zahtev za naknadu štete. Onda Sud odlučuje po svom osećanju pravičnosti. Zna se da se šteta ne može nadoknaditi, ali može simbolično. Šteta koja je načinjena nenadoknadiva je, pre svega u ljudskim životima. A zaboravlja se i da su kamioni i kamioni četiri godine dovlaciili u Srbiju opljačkanu robu: novac, predmete, dragocenosti, sve što je moglo da se preveze. I sve to je i danas u Srbiji. Ova država je za toliko bogatija. I sada se čude kada neko kaže: sada to treba da platite.

Postoji teza da je odgovornost Međunarodnog suda pravde još veća posle Miloševićeve smrti.

Tačno je da je to politički postalo još značajnije, ali ne znam zapravo šta znači „još značajnije“. To je prvo suđenje za genocid u istoriji i to je po sebi epohalan događaj u međunarodnom pravu. Takođe i za zemlju koja je optužena za genocid. A pogledajte šta se tokom suđenja nalazi na prvim stranama naših novina. Sve je negde skrajnuto, kao da se radi o nekom bezznačajnom suđenju u Kragujevcu, Nišu ili Požarevcu, kao da se sudi zbog neke međe. To je znak patološke nesposobnosti da se sagleda stvarnost ove zemlje. Nismo to shvatili ni kada se zlo dešavalo. Već tada su načinjeni naporci da se to banalizuje i ignoriše. I srpsko društvo je još uvek u istom stanju svesti, ne razume značaj toga što se dogodilo. I onda se jave ljudi kao Miroljub Labus i Vuk Drašković (od kojih to ne bih očekivao, obojic

su pravnici) i savetuju bosansku stranu da se ne „igra vatrom“ i traži nadoknadu za genocid, jer će to poremetiti međudržavne odnose. To je neviđeni cinizam i nepojmljivo slepilo. Mi smo u međusobnim odnosima izgubili svaku sposobnost da ocenimo kako će onaj drugi shvatiti naše reči, postupke, šta će misliti, i da bi trebalo da imamo neku odgovornost za tu komunikaciju. Povređujemo ljude bez potrebe.

Svi rokovi za izručenje Mladića su iza nas. Pomišljate li na mogućnost da se Mladić i Karadžić nikada ne nađu tamo gdje im je mjesto?

Nije isključeno, može i to da se desi. I to bismo nosili veoma dugo u sebi, kao klicu teške bolesti. Tako bismo ih nosili. Onda bi se oni razlili kao otrov po celom srpskom društvu, jer bismo se konačno identifikovali sa njima i odlučili da sa tim identitetom živimo. A to je jako teško. Koliko je to stvarno teško otkrile bi nedužne generacije, kao što su otkrivale nemačke kasnije generacije kada su se suočile sa tim otrovom.

Posle Miloševićeve smrti Tribunal kritikuju i mnogi koji su ga podržavali.

Tribunal je, iz straha da mu se ne prebaci da je smanjivao prava odbrane, dozvolio Miloševiću arčenje vremena i izlete u političke govore, koji nemaju veze ni sa optužnicom, ni sa suđenjem. I to je beskrajno produžilo postupak i bilo vrlo neprofesionalno. Ne treba Sud da razmišlja kako će biti percipiran. On treba samo da radi svoj posao. Očigledno je to bila odluka koja je vodila računa o političkim okolnostima suđenja.

Miloševićev advokat Stiven Kej zamera Sudu što je 66 tačaka spasio u jednu optužnicu.

To je tehnički tačno, ali tek kada se spoje sve te tužbe (za Kosovo, BiH i Hrvatsku), može da se stekne prava predstava o celovitosti toga projekta, da je sve bilo zasnovano na istoj logici, rađeno istim metodama, da iza svega стоји ista ruka, ista vojska. Mislim da je logičnije bilo tužiti Miloševića ovako kako je tužen, mada ne znam da li je

trebalo uključiti tolike zločine. Možda je bilo dovoljno odabratи par najeklatantnijih i najmasovnijih zločina (koji se najlakše dokazuju), a ne iscrpljivati se u svakom kosovskom i bosanskom selu. To je, iskreno rečeno, vrlo teško solidno dokazati, jer je to projekat koji se tokom četiri godine odvijao na ogromnom prostoru i zahteva hiljade svedoka. To je preambiciozno postavljeno, ali mislim da je Miloševića trebalo optužiti za sve zajedno, jer se tada najbolje vidi da je iza toga stajala ista politička platforma.

Ričard Holbruk smatra da je pravda zadovoljena time što je Milošević umro sam u zatvorskoj celiji.

To važi samo ako mislite da je isključivi cilj suđenja kažnjavanje krivca, ali to nije tačno. Suđenje ima i druga dva, po meni značajnija, cilja: generalna prevencija i uspostavljanje novog pravnog, Kant bi kazao i moralnog, poretka. Nesumnjivo je da je on propatio nesrazmerno manje od njegovih žrtava. Ali svrha suđenja je i u tome da se u svetskoj populaciji, u svesti ljudi pojača uverenje da se zločin ne isplati. I da odgovornosti za zločine neće biti poštovanje ni predsednici država. To je bila ta važna poruka, zbog koje je bilo veoma važno da se ta presuda izrekne. U tom smislu pravda jeste uskraćena. Sa druge strane, zločini nikada nisu tako temeljno dokumentovani kao u ovim balkanskim ratovima. Suštinsku istinu zna svako u Srbiji, ali postoji jedno refleksno poricanje, sasvim neiskreno, nekada potpuno licemerno, a nekada povezano sa inatom i potrebom da se „spase obraz nacije“. Sve su to, sa istorijskog stanovišta, kratkoročne posledice, kakvih je bilo u posleratnoj Nemačkoj, u Japanu itd. Jedna nacija teško asimiluje svest koja tako temeljno vredna njenom samopostovanju. Ali istorijska pravda će se jednoga dana uspostaviti u svom punom značenju. U to nema nikakve sumnje.

BH Dani, 12. 05. 2006.

Holandani su krivi za sve

Razgovor vodila Svetlana Lukić

Kada se pomene holandski bataljon, Tadić i drugi političari prosto pređu preko toga.

Oni to sebi ne mogu da oproste, a mi smo sebi sve oprostili. I onda se naši političari ne usuđuju da pomenu o čemu se tu radi i mislim da, imajući u vidu našu moralnu fleksibilnost, mi ni ne verujemo da oni to sebi stvarno prebacuju, a u stvari, po nama, nije kriv ni Mladić, a kamoli Hollandani. Eto, zato ne pominju ništa. Prošla je još jedna godišnjica zločina u Topčideru i opšte je mišljenje da su tu dvojicu vojnika ubili Mladićevi telohranitelji, jer se on skriva u tom objektu. Mi preko svega toga prelazimo, a kada Hollandani pokažu, po nama, preterani moralni obzir, mi zavapimo „nepravda“. Stvarno nečuveno, postali smo bezočni. I naši političari se varaju ako misle da će se Hollandani predomisliti. Oni sami sebi ne mogu da progledaju kroz prste, jer su umešani u taj događaj. Oni zbog sebe neće pokazati razumevanje za ono što se dogodilo u Srebrenici. Sigurno su se bunili i kada je sa nama potpisivan Sporazum, ali tada im je obećano: ratifikacija Sporazuma tek sledi, kandidatura tek sledi, i ako Mladić dotle ne bude isporučen, vi možete da zadržite svoj stav. Postoji jedno ciničnije objašnjenje, a to je da Hollandani unutar Evropske unije služe kao ručna kočnica koja može da se spusti, ali uvek može da bude i alibi kada se postavi pitanje zašto je zaustavljeno napredovanje Srbije prema EU.

Preporučuje nam se da počnemo da se ponašamo kao da je Sporazum na snazi, niko nam ne brani.

Da li nam je neko branio da uhapsimo Mladića i sudimo mu? Niko nam nije branio. Mi se stalno čudimo šta su toliko navalili sa tim Mladićem, a nikada se ne pitamo zašto ga mi nismo uhapsili. I sada nam je kriv Haški tribunal zato što insistira na izručenju. Haški tribunal je tu supsidijarno, ako mu ti ne sudiš, on će ga tražiti, prema

tome, tu situaciju si sam stvorio. Nije bilo političke snage za to, i tako stalno dolazimo na isto, da su ostaci 90-tih još uvek tu, ne samo kadrovski nego i u glavama. Mi nikada ne mislimo o svojoj odgovornosti, samo gledamo kako da krivicu svalimo na nekoga, a da se mi pojavimo kao žrtva. Teško smo potonuli devedesetih. Nije nam ostalo ni toliko samopoštovanja da se okrenemo sebi i svojoj odgovornosti. To je poslednje što nam pada na pamet. Ne, nego ćemo da čekamo da uđemo u Evropsku uniju, pa neka nas onda oni menjaju. To je stvarno moralna kapitulacija, reći – ja to ne mogu, naterajte me nekako.

Postupak prema Florens Artman deluje krajnje cinično. Ona je obelodanila da je Haški tribunal pogrešnom primenom sopstvenog prava dozvolio srpskoj državi da cenzuriše delove zapisnika sa sednica Vrhovnog saveta odbrane, iz kojih bi bilo očigledno da je Srbija učestvovala u genocidu. To je bio i stav potpredsednika Veća, koji je izdvojio svoje mišljenje. Florens Artman opisuje kako je do toga došlo. Negde 2004, na suđenju Miloševiću Karlu del Ponte je zahtevala od države Srbije da preda zapisnike, bilo je velikog natezanja i najzad je sklopljen neki dogovor, ona kaže sa Svilanovićem, da će Srbija dostaviti te zapisnike, ali da u skladu sa pravilima samog Haškog tribunala mogu da se zatamne oni delovi koji bi mogli da ugroze nacionalnu bezbednost Srbije. U interpretaciji samog Haškog tribunala, to ugrožavanje nacionalne bezbednosti shvaćeno je jako široko, jednim tumačenjem koje pravnici zovu *contra legem*, što znači tumačenje koje govori protiv slova zakona.

Jedno drugo veće je 2005. zaključilo da je tačno da je tu pogrešno primenjeno pravo, da se u pravilima Haškog tribunala ne govori o vitalnim interesima neke zemlje, nego se govori samo o interesima nacionalne bezbednosti, koji u ovom slučaju nisu ugroženi. I time je unutar samog Haškog tribunala raspravljeni da zapisnici nisu smeli biti cenzurisani, a ipak su na kraju bili cenzurisani, jer je logika bila da je ona prva odluka stvorila očekivanje kod Srbije, pa bi sada bilo nezgodno da zapisnici koji su dati u takvom obliku i sa takvim očekivanjima, ipak ugledaju svetlo dana. Kada pogledate sve to zajedno, jasno je da iza toga opet стојi politička logika da se na Srbiju ne može i ne sme primeniti puna snaga zakona, jer bi to za nju bilo fatalno, da nam se mora praštati. To je paradoks – srpski nacionalisti Haški

sud zovu političkim sudom, ali i ja ga tako zovem, jer nam je ovo oprošteno, a po pravu nije moglo da nam bude oprošteno.

Pozivanje na odgovornost Florens Artman je u tom kontekstu posebno cinično. Vi u odbrani jednog tehničkog pravila koje nema ni velikog moralnog, ni pravnog značaja, uskraćujete ključni dokaz u jednom takvom postupku, kao što je postupak za utvrđivanje odgovornosti za genocid prvi put posle Drugog svetskog rata. To neće proći. Kada je to obelodanjeno, otvorena su vrata za ponavljanje postupka BiH protiv Srbije pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu. Vi uvek možete da tražite da se jedan postupak ponovi, ako je očigledno da bi odluka bila drugačija da su sudu bile poznate neke činjenice.

U bosanskoj javnosti su izostale reakcije na slučaj Florens Artman.

Mislim da su oni toliko rezignirani svim tim marifetlucima – ne mogu drukčije da ih zovem – kojima je obavijeno celo to pitanje genocida, da uopšte ne veruju da to ikakvog efekta može da ima. Ali doći će nove generacije. Tako se desilo i sa Jermenima – prva generacija je bila toliko ubijena i deprimirana da je samo želela da što pre sve zaboravi, a onda su unuci tih ljudi koji su neposredno doživeli genocid kazali: čekajte, da vidimo šta se dogodilo, ova stvar mora da se istera na čistinu. Ali evo, Karadžić će odgovarati za genocid.

Emisija Peščanik, 19. 09. 2008.

Sarajevo nije ni pomenuto

Razgovor vodio Vladimir Matijanić

Kako ste doživjeli presudu po kojoj Srbija nije kriva za genocid u BiH?

Presudom je utvrđeno da se genocid dogodio. To je bila najviše osporavana činjenica u Srbiji i RS. Pitanje ko je direktno naredio i sudelovao u genocidu rešeno je tako što je sud zaključio da nema dokaza da je srpska država imala efektivnu kontrolu nad vojskom RS. Istovremeno, prečutkuje se da je genocid počinila Vojska Republike Srpske i nije mi jasno zašto se to tamo slavi. To je jedan od najtežih argumenata u prilog bošnjačkim tvrdnjama da je RS genocidna tvorevina. Ja mislim da je genocid u Srebrenici učinila plaćenička vojska Slobodana Miloševića, ali pravnici kažu: čega nema u spisu, ne postoji ni u životu. Taj sud je napravio očiglednu činjeničnu grešku kada je utvrdio da su Škorpioni bili paravojna formacija, jer oni su bili jedinica MUP-a Srbije. To je poznato i tu su pogrešili, premda ne znam da li bi ta činjenica bila dovoljna da promeni njihovu presudu. U svakom slučaju, proglašeni smo odgovornima za povredu Konvencije o genocidu nekažnjavanjem i nesprečavanjem, a to nije malo.

U javnosti se čuju tumačenja kako je presuda izraz političkog kompromisa, po kojemu će Srbija biti *abolirana* od genocida, a izgubit će Kosovo?

Apsolutno isključujem mogućnost da je odluka politička. Upoznao sam neke od tih sudija i ne verujem da bi podlegli političkom pritisku. Ali poređ toga što mislim da njihova presuda ne odslikava pravo stanje stvari, ne znam u kojoj meri su bosanski zastupnici bili efikasni. Presuda se sada komentariše bez uvida u detalje postupka koji se odvijao u pisanom obliku. Ne znamo šta je sudu dostavljeno, ni kakvi su dokazi bili pred sudijama.

Mislite li da su izgledi hrvatske tužbe protiv Srbije sada još manji?
Da, jer u Hrvatskoj se nije dogodio grandiozni i opštepoznati zločin kao što je Srebrenica. Istina, dogodio se Vukovar, ali u ovoj presudi, na primer, Sarajevo nije ni spomenuto, a znamo da je taj grad bio izložen snajperima, granatiranju, bio je pod opsadom, bez vode i struje, njegovi građani dovedeni su u životne okolnosti koje su vodile istrebljenju. Sud, međutim, očigledno vrlo oprezno upotrebljava kvalifikaciju genocida i mislim da hrvatska tužba nema šanse.

Feral Tribune, 28. 02. 2007.

Karadžić je stvoren u Srbiji

Razgovor vodio Dejan Kožul

Prema izjavi jednog od advokata iz Karadžićevog tima, nakon suđenja njemu istorija ovoga regiona biće drugačija. Verujete li u to, ili se radi o blefu?

To se desilo i posle hapšenja Legije, kada su Koštunica i Dragan Jočić počeli da pričaju kako će on tokom suđenja da iznese celu istinu. Kao advokat sa iskustvom nikada ne bih očekivao da će optuženi, koji ima sopstvene interese, da otkrije neku istinu. Ni na suđenju Legiji se to nije dogodilo, nego je lagao koliko je stigao. To je njegovo procesualno pravo i čak ne može da mu bude stavljeno kao otežavajuća okolnost. Zato sumnjam da će nam Karadžić otkriti istinu, ali možda će izneti činjenice koje nisu poznate, a koje mu idu u prilog. U tom smislu, i od optuženog se nešto može saznati. Karadžić je pristrasan u svom slučaju, seleкционira činjenice kako hoće, a ima pravo i da laže bez posledica. Ne bih očekivao da nam on otvoriti nove vidike na rat u Bosni.

S obzirom da se Karadžić odlučio sam braniti, koliko će on to iskoristiti za promociju vlastitih ideja?

Naravno da će iskoristiti tu priliku. Moja glavna zamerka Haškom tribunalu je što je to dozvolio Miloševiću i Šešelju. Mislim da time sud pokazuje brigu za svoj imidž, na uštrb postupka. Nije posao suda da misli o tome kako izgleda.

Koliko sve strane u postupku vode računa o žrtvama koje očekuju pravdu, evo više od 13 godina?

Miloševićevu suđenje je trajalo četiri godine, sa stotinama svedoka, sa hiljadama žrtava. Ako suđenje za jedno ubistvo traje, efikasno, tri meseca, koliko bi trebalo da traje kada to pomnožite sa hiljadama. Unapred morate da se odreknete ambicije da ćete sve rasvetliti, jer je to bio rat i nemoguće je sve rešiti. Zato je potrebno akcenat staviti na ono što je najkarakterističnije, šta se događalo najčešće i na ono što su najteža dela, a to je genocid. Mislim da bi i zbog proteklih 13 godina i složenosti samog događaja morali optužnicu da svedu na neku razumnu mjeru, pa bi se onda suđenje završilo na efikasniji način, a i približava se granica ukidanja Tribunala. Mada ga svakako neće ukinuti dok traje Karadžićevu suđenje.

Osnovna dilema među političarima u BiH je da li će se suđenje Radovanu Karadžiću pretvoriti u suđenje Republici Srpskoj?

Tačno je da je postojanje RS omogućeno teškim krivičnim delima. Dejtonski sporazum je od početka bio nerealan i svi su to znali. I oni koji su ga pisali i oni koji su ga potpisali. Jedina i osnovna svrha sporazuma je bila da prestane rat. Onda je sastavljena jedna papazjanija, jedan papir u kojem je trebalo da izgleda da je svako nešto dobio. Pobedila je ona strana koja je govorila – dajte da ih nekako smirimo. Kada su ih smirili, pokazalo se da život dolazi u stalne sukobe sa tim papirom, i to od prvoga dana. Svesni toga, jedni tvrde da će Dejton morati da se revidira tako što će RS biti pripojena Srbiji, a drugi žele ukidanje ovoga entiteta. Bosna je kao zaleđena; stvoren je pravni režim kroz koji svakoga dana probija stvarni život. Sada će Karadžić biti ispitivan kako je nastala RS i jedni će smatrati da su dobili argument za njeno ukidanje, a drugi će se zabrinuti za njen opstanak. Nemam pojma kako će se to svršiti, ali Bosna jeste veliki problem.

Muslim da je Karadžić stvoren u Srbiji, da je najveći deo vremena bio instrument Miloševića, pod njegovom kontrolom i to bi mogla da bude njegova linija odbrane – bili smo ugroženi, stavili smo se u službu Srbije, ali odluke nismo donosili mi, već oni. Ta odbrana ne bi bila efikasna, jer bi samo teoretski umanjila krivicu Karadžića. Zločini su strašni i veliki. I da ga je Milošević nagovorio na genocid, on će dobiti maksimalnu kaznu.

Da li je, prema vašem mišljenju, do ovog suđenja došlo prekasno?

Da su odmah posle Dejtona bili uhapšeni i Karadžić i Mladić, to bi bila davno gotova priča. Možda bismo već svi bili u EU, ali pre svega bi bio oslobođen put ka reviziji Dejtona. Imao sam priliku da posmatram kako funkcionišu diplomati. Njihov prvi refleks je da se ne talasa previše, a ne da se reši problem. To je večno odlaganje preuzimanja riskantnog poteza. Imali su od početka rata priliku da spreče ili zaustave sukobe. Nije bilo volje za to. Između pravde i mira postoji konflikt i tu često morate da birate. Da li gurati pravdu do kraja ili mir i vernost međunarodnom pravnom poretku. Ako ste vi taj koji od toga trpi, pa naravno da ste ogorčeni i da vam je pravda na prvom mestu. Međunarodna zajednica odlučuje o tome sa velike daljine, a nema ni potrebu da razume žrtve. Prosto ne misle da im je to u opisu posla. Ne, nego samo da je mir, ma koliko prljav bio.

Dok je još bio u opoziciji, Milorad Dodik je izjavio da je Karadžić ukrao 36 miliona KM. Primjećuje se njegovo nesnalaženje prilikom Karadžićevog hapšenja.

Dodik je tipičan političar koji vodi politiku *s kamena na kamen*. Osluškuje šta će se ljudima dopasti, gleda ko mu je važan. Stane na jedan kamen, pa gleda na koji će sledeći stati. I tako gazi preko toga potoka, bez ikakve vizije, ikakvog uverenja. On je pravi praktičar i tehnolog vlasti. U stanju je da vodi bilo kakvu politiku.

Nakon hapšenja, u Srbiji se najmanje govorilo o žrtvama Karadžićeve politike.

I samo hapšenje je ovde ostalo politički neshvaćeno. Zašto i kako je uhapšen Karadžić? Mi smo do sada čuli da je BIA tri meseca pose-

dovala podatke o tome pod kojim imenom i gde se krije. Muslim da je Karadžić od početka bio pod njihovom zaštitom i da su sve vreme znali gde je. Rade Bulatović je jednom rekao – ne postoje društveni i politički uslovi za hapšenje, zato ih ne hapsimo. Nije rekao da ne znaju gde su, nego istinu. Ovde moramo da se vratimo na prošle izbore. Košturnica je napravio veliku grešku, nošen svojim fanatičnim odnosom prema Kosovu. Sam je izazvao izbore, jer se nadoao da je ogorčenje u javnosti toliko veliko da mu garantuje pobedu. Prevario se i izgubio je te izbore, baš kao i radikali. Tada su došli na ideju o hapšenju Karadžića, kako bi se izazvao dodatni potres koji se može iskoristiti u političke svrhe.

Smišljeno je da se Borisu Tadiću servira Karadžić. Tadić mora da hapsi Karadžića, a Bulatović daje ostavku. Uvaliće Tadiću vrući krompir, pa će da zavriše da je Tadić izdajnik, dovešće milion ljudi na Trg republike i tražiće od vlade da podnese ostavku. To je bila ideja. Boris Tadić sigurno nije želeo da ga uhapsi u tom trenutku, ali morao je da čuti. Time se branio od ujdurme koju su mu servirali. Muslim da je tačna i priča o tri dana. Njega je BIA uhapsila u petak i trebalo im je tri dana da smisle šta da rade sa njim. Onda je DS tu nevolju pretvorio u vrlinu, i to pozdravljam – evo, mi sarađujemo, oni nisu mogli, a mi smo to odmah učinili. U ta tri dana na kojima insistira Karadžić i njegovi advokati, on je verovatno držan protivpravno, jer nisu znali kako da reaguju na podvalu koja im je spremljena.

Kako u tom svjetlu gledati na mogućnost hapšenja Mladića?

Karadžić je značajnija ličnost kada je reč o genocidu, zločinima... Sa Mladićem postoji jedna druga nevolja. Mladić je apostrofirani kao uslov za primenu Sporazuma. Kada bude uhapšen, to je kraj procesa približavanja EU. To narodnjačko-radikalna strana želi da spreči. Imam problem sa komentarima tipa – dali smo im Karadžića, a oni i dalje traže Mladića. Nisu oni zamenjivi, svaki je zločinac svoje vrste i u svoje ime. Ne možemo da im kažemo – dali smo vam Karadžića, pustite nas u Evropu. Jer oni kažu – pa nismo vam ga ni tražili, od početka vam tražimo Mladića. Fino je to sa Karadžićem, ali nema tu prebijanja, nema suđenja jednom umesto da sudimo drugom. Treba očekivati pritiske, jer se obelodanilo da je BIA sve vreme znala gde je bio Karadžić. Kredibilitet Srbije kao države sada je ugroženiji nego pre.

Kako komentarišete dešavanja na Trgu Republike? Broj okupljenih nije bio veliki. Da li je ovo kraj radikala?

Biće burnije kada se uhapsi Mladić. Reakcija će biti jača. Zato što je on apostrofiran. Karadžić nije bio na dnevnom redu, a ovaj je to stalno i svi su se izjasnili. Narodnjačko-radikalna strana počinje da liči na poslednje dane Miloševića. Onolika povika i propaganda u vezi sa Kosovom, a pokazalo se da to nije bilo dovoljno za većinsku podršku na izborima. Sada su doživeli novo razočarenje. Mislili su da im Karadžić može pomoći da dobiju novu temu, ali ljude to više ne zanima. Ne zanima ih ni u pozitivnom, ni u negativnom smislu. Niti ih zanima da idu na mitinge radikala i da protestuju protiv Haškog tribunala, niti ih zanima da se suočavaju sa nekom prošlošću. Ne zanima ih ni zašto je on optužen. Prosto je nastala zasićenost prošlošću, i to onoga trenutka kada se otvorila perspektiva Evropske unije. Sada je ta tema dominantna kod građana – ne interesuje me da li si Nataša Kandić ili Toma Nikolić, neću da slušam ni jedno ni drugo. To je promena u opštem raspoloženju, za koju su radikali i Koštunica ostali slepi. Potezi koje vuku su postali irelevantni, kao i njihove teme.

Može li se napraviti paralela sa Miloševićevim hapšenjem?

Hapšenje Miloševića je bilo i lakše i teže. Teže, jer je imao dva miliona glasova na izborima, a ti ljudi su još bili tu. Investirali su u taj režim i nije im se svidelo kako se stvar razvija. Mnogi su investirali u Miloševićevu politiku. On je bio ogroman dugo vremena. Njegovo skidanje je bilo kao skidanje Sadama u Iraku. Za mnoge ljude je bilo nezamislivo da se jednom Miloševiću stavljaju lisice i da se on vodi u zatvor. Ali ovo hapšenje je bilo lakše od Karadžićevog, jer je Miloševićeva politika pogaćala građane Srbije svakodnevno, i to decenijama. Skupilo se ogromno ogorčenje, ne samo prema režimu, već i prema njemu kao simbolu režima. Velikom delu populacije je laknulo. Hapšenje Miloševića je zaoštiro pitanje interpretacije 5. oktobra. Đindjić je jednim postupkom, njegovim hapšenjem, stvorio činjenicu koja je pomogla interpretaciji 5. oktobra kao revolucije. To je ogorčilo drugu stranu, jer je bilo jasno da je ceo projekat Miloševića gotov, gotov je i taj nacionalizam. Krenuli smo u Evropu, i zato je Đindjić bio ubijen.

Start, Sarajevo, 04. 08. 2008.

Hajde da lažemo

Komentar na tekst Milana Škulića „Dr Karadžić i mister Dabić u Hague“ (Politika, 04.08.08)

Iako je krivica u krivičnom pravu individualna, određene moralne i druge reperkusije osude nekadašnjih visokih državnih funkcionera neminovno pogadaju i čitav narod.

Zašto? Karadžić nije državni funkcioner Srbije. Karadžić nije funkcioner ni neke druge države (Republika Srpska nije država). Čak i da jeste, ne postoji nikakav nacionalni interes, kako se sugeriše, da državni funkcioner izbegne odgovornost za kriminal (ratni zločin), ako ga je počinio. Naprotiv. Srpski narod *pogada* upravo to što su mnogi državni funkcioneri koji su bili ogrezli u razne vrste kriminala izbegli odgovornost i ostali nekažnjeni. Stav da moramo *braniti naše* i kada su kriminalci, odnosno da će nas njihova osuda *pogoditi*, tipično je nacionalistički stav. U tom stavu je sublimisana upravo sva pogubnost te ideologije, koja proglašava nacionalnu pripadnost kao osnovnu i dominantnu odrednicu ljudskih bića, pa u skladu s tim relativizuje kao sekundarne, ili čak potpuno nevažne, sve druge razlike, recimo između ubica i žrtava, krivih i nevinih. Upravo ovakvim stavom uvodi se načelo kolektivne odgovornosti.

Šta se može očekivati na suđenju dr Radovanu Karadžiću i kakva bi odbrana bila najprikladnija?

„Najprikladnija“ je čudan izbor atributa za odbranu pred sudom od strane profesora Pravnog fakulteta. Prikladna – čemu? Ovde se, kako će se videti, „najprikladnjom“ smatra odbrana koja bi dovela do oslobođanja optuženog, ne zato što on ne bi bio kriev, već zato što bi njegova osuda navodno „pogodila narod“.

Karadžić insistira da se sam branii, a Haško tužilaštvo već najavljuje da će zahtevati da on ima branioca. Tužilaštvo smatra da složenost predmeta nalaže profesionalnu odbranu. Da li je baš tako? Statut tribunala garantuje pravo izbora optuženom, koji slobodno optira da li će se lično braniti ili će uzeti branioca. Tribunal je pokušao da

kreativnije tumači ovo pravilo, ali to nije korektna interpretacija. Argument da većina krivičnih postupaka (kao što je to slučaj širom Evrope) predviđa obaveznog branioca u nekim slučajevima, ovde nema značaja, jer sam statut ne sadrži takvo pravilo. Radovan Karadžić nije pravnik, što može biti dodatni argument zahteva tužilaštva. To nije dovoljno jak razlog jer, s jedne strane, obavezna stručna odbrana nije propisana statutom, dok, s druge strane, Radovanu Karadžiću i onda kada se brani sam može pomagati tim eksperata, a on kao nesporno inteligentan i elokventan čovek bez većih problema može savladati tehniku unakrsnog ispitivanja svedoka, te naučiti neophodna procesna pravila, koja su uostalom i za većinu evropskih advokata svojevrsno špansko selo, jer se radi o tipu postupka koji nije tipičan za kontinentalnu Evropu.

Profesor je ovde u pravu: Statut Tribunalala na predviđa obaveznu stručnu odbranu. Međutim, ostaje potpuno nejasno od kakvog značaja su ova razmatranja profesora Škulića u okvirima teksta koje je sam postavio. Naime, kako bi to „moralne i druge reperkusije pogodile čitav srpski narod“ ako bi („inteligentnom i elokventnom“) klijentu prof. Škulića, ipak, bio postavljen branilac? Jer, podsetimo se, to je navodno jedini motiv zbog koga se prof. Škulić nepozvan upliće u odbranu Karadžića.

Iako se Karadžić tereti za teške zločine, odbrana može prilično zagorčati život tužilaštva.

Prof. Škulić sam odmah otkriva svoj motiv: on bi da pomogne Karadžiću da „zagorča život tužilaštvo“ (Košturnica bi rekao „da nanese štetu“). Profesor je svestan da se Karadžić „tereti za teške zločine“ (i da će za njih biti osuđen, otuda sveza „iako“), ali spremjan je da posavetuje svoga „klijenta“ kako da bar „zagorča život tužilaštvo“. I time, po njegovom mišljenju, spase čitav narod od moralnih i drugih reperkusija. Treba takođe primetiti da je jasno implicirano mišljenje profesora Škulića da motiv tužilaštva nije da utvrди istinu, već da je ono rukovođeno isključivo zlom namerom da ishodi osudu po svaku cenu.

Kada je reč o genocidu kao najtežoj tački optužnice, težište je na slučaju Srebrenica. Mada vrlo ozbiljni stručni argumenti govore u prilog tome da, iako su u Srebrenici učinjeni teški zločini, to ipak nije genocid, sigurno je da se tribunal neće mnogo baviti ovom pravnom kvalifikacijom, te će se osloniti na već presuđen predmet generala Krstića, te ovaj slučaj rutinski tretirati kao nesporan genocid.

Koji su to „ozbiljni stručni argumenti“ da u Srebrenici nije počinjen genocid? Takvi argumenti ne postoje. Postoje presude ne samo Haškog tribunala već i Međunarodnog suda pravde. Ovu drugu prof. Škulić i ne pominje. Pored toga, previđa se da se u slučaju Karadžić optužba za genocid ne odnosi samo na Srebrenicu, već na niz drugih lokaliteta, kao što su Bijeljina, Bratunac, Bosanski Šamac, Brčko, Dobojski, Foča, Ilijaš, Ključ, Kotor Varoš, Novi Grad, Prijedor, Rogatica, Sanski Most, Višegrad, Vlasenica, Zavidovići i Zvornik. Profesor nije čitao optužnicu svoga klijenta.

Odbrana ovo ipak može dovoditi u pitanje, te posebno insistirati na dokazivanju odgovornosti UN i holandskog bataljona, jer je Srebrenica bila zaštićena zona, a nikada nije demilitarizovana. Ko je uostalom ubio nekoliko hiljada Srbra u Bratuncu i okolini? Može se dovesti u pitanje i broj pогинулих u Srebrenici. Ozbiljni dokazi izazivaju sumnju u oficijelnih „preko osam hiljada“, s obzirom na to da nije pronađeno ni približno toliko leševa, a ima indicija da su tom broju dodavani i pогинули iz prethodnih ratnih godina.

Ovaj bezočni argument se često ponavlja u nacionalističkoj javnosti. Mi ih jesmo pobili, ali to je zato što nas vi niste sprečili. Ko je kriv za ubistvo Đindjića? Loše obezbeđenje. Šta su drugo mogli Ulemek i kompanija nego da ubiju predsednika vlade koji ima tako loše obezbeđenje. Holandska vlada je pala zbog tog propusta, ali po mišljenju prof. Škulića, Karadžić i Mladić treba da „podele odgovornost“ sa Holandijom i UN, kao da je i kod njih postojao umišljaj da pomognu genocid. Treba takođe znati da je „odgovornost Holandđana“ samo moralna i politička, jer su njihovi vojnici bili prethodno razoružani od strane Mladića, tako da nisu ni bili u stanju da išta učine. Dakle, mi smo ubijali, a Holandđani su *krivi* zato što su dozvolili da ih mi prethodno razoružamo, zbog čega kasnije nisu mogli da nas spreče u ubijanju. Neverovatno cinična konstrukcija.

Karadžić se može braniti i time da on lično nije povezan sa tim slučajem, te da se tu radilo o „ekscesu” vojnih struktura, ali takav pravac odbrane nije optimalan, jer sama visoka državna funkcija njega „komandno opterećuje”.

Ovo je već očajnički. I sam *branilac* primećuje eufemistički da takav pravac odbrane „nije optimalan” (u stvari, on je absolutno nemoguć) zbog postojanja komandne odgovornosti, ali je prof. Škulić očigledno nepoznato da postoje svedoci (recimo, Deronjić) koji jasno i naširoko govore o ličnoj umešanosti Karadžića u slučaj Srebrenice. Uprkos ovim činjenicama, profesor zaključuje da se Karadžić ipak „može braniti i time da nije povezan lično sa tim slučajem.” Pa može, može se optuženi i glupo braniti. Možda je upravo zato nužno da mu se obezbedi stručna odbrana.

Odbrana bi trebalo da objasni mehanizam nastanka ratnog požara u BiH. Početkom secesije u SFRJ svakom razumnom bilo je jasno da BiH ne može opstati kao nezavisna država ako na to ne pristaju svi njeni konstitutivni narodi, a Srbi su se tome protivili. BiH se ipak protivustavno otcepljuje, a vodeći svetski činioci to odmah priznaju. Odbrana mora objasniti da su ta priznanja delovala kao varnica u buretu baruta. Kakvu su ulogu imali neki „mirotvorci”, poput onih koji su ubedili Izetbegovića da povuče svoj potpis sa Kutiljerovog plana? Potrebno je objasniti i da je SDS, kao vodeća nacionalna stranka Srba u BiH, nastala poslednja, onda kada su već uveliko formirane SDA i HDZ.

Ovo je stara priča i najotpornija i najveća laž Miloševićeve propagande, koja se održala do danas i na koju se lepe mnoge druge laži. Jugoslaviju je razbio Milošević, a Srbija je bila prva republika SFRJ koja se otcepila sa namerom da uz pomoć JNA prekomponuje bivšu SFRJ i stvori novu, skraćenu Jugoslaviju kojom bi dominirala Miloševićeva Srbija. Ustavom iz 1990, godinu dana pre proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, Srbija je sebe proglašila za samostalnu i suverenu državu koja više nema obavezu poštovanja saveznog Ustava i zakonodavstva i koja preuzima sve ključne nadležnosti bivše savezne države: odbranu, međunarodne odnose, Narodnu banku. Sledećeg proleća, još uvek pre proglašenja nezavisnosti Hrvatske i Slovenije, Milošević donosi niz zakona iz nadležnosti bivše federacije. Od čega je to BiH pokušavala da se „otcepi”?

Treba izneti dokaze o formiranju tzv. Patriotske lige, „zelenih beretki” i drugih paravojnih formacija, te o pripremljenim planovima za „noć dugih noževa” i „rešenje srpskog pitanja” u BiH. Okidač za prve oružane sukobe bilo je ubistvo starog svata na Baš čarsiji, koje je izvršio jedan notorni kriminalac i kasniji „ratni heroj”. Neki u BiH ne mogu Srbima da oproste što su ovog puta, a nakon doživljenog pogroma u Drugom svetskom ratu, bili mnogo oprezniji, jedinstveniji i znatno brži.

Ovo je još jedna besmislica iz nacionalističkog folklora. Danas je notorno da je BiH bila potpuno nepripremljena za odbranu, kao i da je oružani sukob morao želeti i inicirati onaj jači (četvrta najjača armija u Evropi) i onaj koji je imao nameru da prekraja republičke granice (Milošević: „granice povlači jači”). Sve to je dugo pripremalo; treba čitati Jovićeve i Kadijevićeve memoare. Zamlaćivanje „ubistvom starog svata” je detinjasto. Šta znači opaska prof. Škulića da su Srbi u BiH „nakon doživljenog pogroma u Drugom svetskom ratu, bili (ovog puta) mnogo oprezniji, jedinstveniji i znantno brži”? Pa, to da su Srbi (Miloševićeva propaganda) novi pogrom *predvideli* pre nego što je i počeo, pa su ustali da ga oružjem spreče. To je ista ona teorija preventivnog rata, kojom se Hitler poslužio u slučaju Sudeta: neću čekati da mi date ikakav povod, nego ću vas *preventivno* napasti.

Odbrana ima priliku i da iznese oficijelno utvrđen broj poginulih u građanskom ratu u BiH, jer se još uvek spominju fantomske brojke. Mora se objasniti da muslimani nisu jedine, niti ekskluzivne žrtve. To što su oni najviše stradali, posledica je i njihovog ratovanja na više frontova, kako sa Srbima, tako u jednom periodu i sa Hrvatima, pa čak i međusobno u Cazinskoj krajini.

A na koliko frontova su ratovali Srbи? Za priču o „građanskom ratu” treba opet čitati Jovića i Kadijevića. Ratove 90-ih Srbija je uvek počinjala na isti način: medijskom histerijom širenja straha, podsticanjem pobune među srpskim življem, njihovim naoružavanjem, posle čega na scenu stupaju srpska vojska, paravojska i Udba, koje „moraju svuda da štite srpski narod” – od gušenja oružane pobune usmerene na nasilnu promenu republičkih granica.

Iako se Karadžić optužuje kao pojedinac, njegova istorijska uloga tokom građanskog rata u BiH i predsednička pozicija koju je imao, nesporno će delovati da mnogi taj proces dožive i kao svojevrsno suđenje Republici Srpskoj. To se ne sme dozvoliti. Odbrana mora insistirati na razbijanju nekih već stvorenih predubedenja o „srpskoj kolektivnoj krivici”, te posebno mora pažljivo i uporno objašnjavati istorijski kontekst građanskog rata u BiH.

To će biti vrlo teško. Republika Srpska bila bi nemoguća bez etničkog čišćenja i genocida, kojima je svesno građena i (privremeno?) ostvarena etnička homogenost entiteta.

Važno je objasniti i slučaj blokade Sarajeva, tokom koje je nesporno došlo do velikih patnji civila, ali do koje je došlo, kako se procenjuje, iz čisto vojničkog rezona, u cilju sprečavanja da se velike muslimanske oružane grupacije povežu i deluju ofanzivno. Mora se objasniti da je blokirano Sarajevo bilo i svojevrsni logor za srpske civile. Nekoliko hiljada njih je likvidirano, a mnogima se ni grob ne zna. U gradu su harale paravojne formacije i organizovane kriminalne bande. Postojali su brojni privatni zatvori i javne kuće u kojima su Srpskinje nasilno držane. Naravno, odbrana se ne može zasnovati samo na tvrdnji da su „i drugi činili zločine”, jer to nije opravданje, ali ta činjenica ipak nije bez značaja. Iako je krivica u krivičnom pravu individualna, određene moralne i druge reperkusije osude nekadašnjih visokih državnih funkcionera neminovno pogađaju i čitav narod.

Zanimljiv je neverovatni eufemizam koji profesor Škulić upotrebljava za opsadu i granatiranje Sarajeva i sistematsko snajpersko odstreljivanje prolaznika na sarajevskim ulicama. On to zove „blokadem”. Blokadem koja je preduzeta „iz čisto vojničkog rezona u cilju sprečavanja da se velike (!?) muslimanske oružane grupacije povežu i deluju ofanzivno.” I zato su Sarajlje morale četiri godine da žive bez vode i struje, zato je na Sarajevo sručeno par miliona granata i zato su se snajperisti godinama zabavljali odstreljujući civile. Odbrana koju savetuje profesor Škulić bila bi ravna teškom samooptuživanju, ona bi samo pokazala bezočno frivolan odnos optuženog prema užasnim posledicama njegovog delovanja. Ili, kako bi se pravnim jezikom reklo: ilustrovala bi psihopatski, cinični, bezosećajni „odnos optuženog prema delu”. A to je upravo ono što profesor Škulić i jedan deo srpske javnosti preporučuju Dr Dabiću, da bi se čitav narod zaštitio od moralne i svake druge hipoteke.

Ti divni ljudi koji smo bili

Razgovor vodila Svetlana Lukić

Šta mislite o Tadićevom odlasku u Srebrenicu?

Ako on oseća potrebu da ide, treba da ide bez obzira na to šta se ovde događalo. Strašno je da oni ne mogu da donešu jednu deklaraciju, u kojoj će kazati da im je žao što je pobijeno osam hiljada ljudi. Bili su dovedeni u nepriliku time što su ove nevladine organizacije nešto predložile, pa su morali da se izjasne, da prihvate ili da odbiju. Pa pošto su videli da je nezgodno i jedno i drugo, onda su kazali – mi ćemo sami da donešemo odluku, ali se onda ispostavilo da ne mogu ni to. Ono što je posle toga usledilo je još mnogo strašnije, jer je počelo da se objašnjava zašto nije moglo da se odluči. Objasnjenja su bila sramna, jadna i glupa i nemoralna, infantilna, licemerna. Pokazalo se da je osnovni razlog ono što je formulisao ministar Stojković – može to da bude opasno, kaže on. A zašto može da bude opasno? Zbog tužbe BiH protiv Srbije. Drugim rečima, nemojte ništa da priznajemo, jer ta istina može da nam smeta na onom sudu. Tako nešto javno reći je stvarno neverovatno, i to kaže čovek koji sebe naziva ministrom pravde. A onda mu odgovara Dušan Petrović iz Demokratske stranke, koji je želeo da se usvoji njihova deklaracija i pita zašto se Stojković brine, kada mi nismo ni pomenuli reč genocid. A logika iza toga je – plaćaće svi, i krivi i nevini. To krivi u stvari kažu nevinima, a pošto ćemo svi plaćati, bolje je da nas sakrivate i jatakujete nam, inače ćete i vi da platite. Oni nama prete.

Mi ovde plaćamo te ljudе da bi otišli u Hag, umesto da se stavi zbraна na celokupnu njihovу imovinu, da ne mogu da je otuđuju, jer jednoga trenutka će možda tom imovinom morati da odgovaraju za štetu na koju ćemo mi biti osuđeni. To nije problem, naprotiv, možemo da im poklonimo auto, da im damo milion evra za njihovу porodicu, da im platimo karte da žene mogu da ih posećuju. Dokle god vodi takvu politiku, svaka vlada će se naći u procepu da jednu stvar govori za međunarodne partnerе i to onda ima malо više smisla, a

drugu stvar domaćoj javnosti koje se plaši i za koju prepostavlja, čak ne znam da li s pravom ili ne, da je još uvek duboko ogrežla u poricanju i da može da bude iritirana, a mogu i da se izgube neki glasovi. Kada uporedite kako oni razgovaraju sa Karлом del Ponte ili Širakom ili Bušom, sa načinom na koji govore nama, vidite da to jedno drugom protivreči. I oni to osećaju kao neko svoje teško breme koje, eto, moraju da nose. Mislim da jako potcenjuju ovu javnost. Svi to vide i kod svih to izaziva nelagodu, jer vide koliko lažemo na sve strane, umesto da jednom kažu – znate šta, ovo ne može da se krije, ovo treba da se kaže, pa čemo da platimo šta treba da se plati.

Kada imate tako krupnu laž u glavi, vi ništa drugo ne možete ni da mislite, laž vas muči stalno i samo na nju mislite. Onda se gubite, delujete autistično, odnosno, to bi više ličilo na neko paranoidno stanje u kojem smo mi već 15 godina i koje uporno održavamo. To nas čini disfunkcionalnim kao društvo. Mi bismo možda lako s tim, ali ona Karla del Ponte nas stalno podseća, traži nešto od nas, a mi ne možemo da shvatimo navodni sadizam sa kojim ona radi svoj posao, rešena da ga odradi do kraja. I stalno se nadamo da će neko od tih ljudi, u tom svetu koji drukčije funkcioniše, to zaboraviti, nekako smetnuti s uma, nekako se umoriti pa kazati – ma, pusti ih. Ništa od toga se neće desiti, sutra da predaju Mladića, ona će im tražiti onog poslednjeg, jer ona hoće da završi svoj posao, ona je dobila mandat i njen je posao da svi ti ljudi stignu u Hag. Mi to ne možemo da pojmimo.

Na stranu to što smo kao ljudi spremni da sebi svašta oprostimo. Nemamo nikakav zahtev prema sebi, pa se onda i ne osećamo loše ako te zahteve ne ispunimo. Mi od sebe ništa ne očekujemo. To utiče na društvo u celini, koči ga i održava u smrznutom položaju poricanja i grču u kome se monomanički razmišlja samo o toj jednoj stvari. Pogledajte novine, pune su suludih priča u kojima to pokušava da se zatrpa, a ne može da se zatrpa, naravno, to stalno odnekud izvire. Ovo što se desilo sa snimcima Škorpiona je zanimljivo. I kada su priznavali da je takozvana srpska strana činila neke zločine, ovde su ljudi uspevali da o tome govore kao o nekom istorijskom faktu od pre 800 godina. Pa kako neko može hladno da kaže – jeste, tačno je, pobijeno je osam hiljada ljudi, ali hajde da idemo dalje. To odvajanje intelektualne sadržine priznanja od normalne ljudske emocional-

ne reakcije, takođe je neka patologija. Mislim da mi sve to na neke neprimetne načine plaćamo. Nekada sam pisao o tome da mi u stvari plaćamo time što ne znamo ko smo. Toliko lažemo da ne možemo da shvatimo ko smo u stvari. Nismo oni od pre Srebrenice, to je jasno, a budući da ništa ne priznajemo, onda ne znamo kako sada sebe da shvatimo.

Đorđe Mamula je povodom snimka Škorpiona izjavio: „Na snimku se vidi da su samo dve osobe pucale u zarobljenike, a ne cela jedinica, treba da odgovaraju samo pojedinci.“

Imate šestoro naoružanih ljudi koji ih sprovode sa očiglednom nameštom, koja se na kraju i ostvaruje, da ih ubiju, i oni imaju podeljene uloge, ali, sad govorim krivično-pravno, njihov umišljaj je zajednički – sada čemo ove ljude da odvedemo tamo i da ih pobijemo, a ko će da puca, to su podeljene uloge unutar grupe. Neko samo puca, a neko pomaže u sprovođenju. Da je neko od njih pokušao da beži, neki od te četvorice bi pucao u njega. Ali ta priča o pojedincima koji su činili krivična dela, pa moraju za njih da odgovaraju – ne znam zašto se izgovara ta rečenica. Naravno da krivični zakon govori o pojedincima koji će odgovarati za izvršena krivična dela, ali zašto mi to govorиш? Kojim povodom mi to govorиш?

Stvar je u tome što se genocid ne radi u domaćoj radinosti, genocid vrše države, to su veliki poslovi. Tu su potrebni logistika, organizacija, vreme, ljudi, sredstva, to pojedinci ne mogu da izvedu. To može da se izvede samo sa resursima države. Samo sa državnim resursima možete 800.000 ljudi da šibnete preko državne granice, kakvi pojedinci. A za Srebrenicu su vam potrebni tenkovi, bageri, ukopavanje, iskopavanje, treba da se pale ta sela, treba da se baci onih dva miliona granata na Sarajevo, to je posao. Nisu to bili kriminalci unutar državnog aparata, ne, država je bila kriminalac, vodila je kriminalnu politiku etničkog čišćenja i tu ni o kakvim pojedincima ne može da bude reči. Naravno, nisu svi podjednako odgovorni, jer jedni su donosili one najkrupnije, strateške odluke, drugi su donosili taktičke odluke, ali u osnovi same ideje da se etnički očiste neki prostori leži bar pristajanje na zločin, jer se to na drugi način nije moglo izvesti i nije ni izvedeno na drugi način. I sada vi hoćete da mi kažete kako je glavni krivac taj Cvjetan, koji je jedan bilmez kome su dali pušku i

rekli – pucaj na koga hoćeš, samo nemoj na Srbe, i koji je to i uradio. Znači, samo Cvjetan i niko drugi nas ne zanima? Pa neće biti da je tako.

Zašto je ceo srpski politički vrh u Hagu? Jesu li oni tamo kao pojedinci? Pa tamo je cela vlada, predsednici i Srbije i Jugoslavije, ceo državni vrh koji je vodio tu zločinačku politiku. Oni su bili ta država koja je činila te zločine. I iz toga naravno ne proizlazi da smo vi i ja krivično-pravno odgovorni za to što su oni radili. Mi možemo kao građani te zemlje biti na jedan istorijski način odgovorni, i moralno odgovorni i odgovorni pred samima sobom, jer smo bili toliko glupi da smo takvu vlast mogli da izaberemo, jer smo bili tolike kukavice da smo takvu vlast tako dugo trpeli, do 2000, kada je taj isti Milošević dobio dva miliona glasova. Mi nismo u krivično-pravnom smislu krivi. Mi smo istorijski krivi i to plaćamo, na primer, time što nemamo vize, niko neće da nam da vize, jer neće da ima posla sa zločincima, a ne zna ko je od nas zločinac a ko nije, jer ih mi iz sebe nismo izdvojili, niti priznajemo da oni postoje, nego im i sada jatakujemo.

Sećam se kada su posle Drugog svetskog rata Nemci počeli da dolaze u Dalmaciju, mi smo se čudili kako se usuđuju da tu plivaju i da se smeju i da piju vino. Nemci, hej, Nemci, došli tu i sada na naš užas hoće da letuju. A zgražavamo se što nam niko ne da vize. Pa ne daju nam vize, ne mogu da nas vide očima. Zašto? Zato što se ponašamo ovako kako se ponašamo. Čak nas tretiraju mnogo bolje nego što bi po mom mišljenju bilo shvatljivo, stalno nam šalju pozitivne signale. Pa dajte, mi vas želimo u Evropi, daćemo vam ovo, daćemo vam ono, a mi – ne, mi se ne predajemo, mi teramo svoju glupu priču do propasti.

Ako nas kažnjavaju zbog toga što mi te zločine ne priznajemo, mi bismo ili trebalo da priznamo te zločine ili bi oni morali da se pomire sa zločinima i da kažu – dobro, nema veze, jeste, vršili ste zločine, ali nema veze. E pa to ne može, jasno je ko tu mora da popusti i ako mi upadamo sve dublje u poricanje, utoliko gore po nas. To je kao kada vam kaže policajac – nemoj to da radiš, to ne sme da se radi, a ti kažeš – e, baš hoću, e sad baš hoću, baš zato što si mi ti kazao da ne smem. Ko će to da plati na kraju, šta mislite? I ko tu na kraju može da se slomi? Mi bi trebalo da popustimo pre nego što se slomimo, jer

će to da bude novo poniženje, koje je skoro neizbežno. Da li se iko uopšte pita zašto se tim ljudima sudi, zašto mi njih tamo šaljemo? Nije svrha samo da se onaj kazni, svrha je da društvo kao celina vidi što je zločin, ko je izvršio zločin i da je zločin kažnen. Dakle, suđenje vodi vaspostavljanju jedne moralne ravnoteže koja je zločinom narušena i koju celo društvo oseća kao poremećaj u svom životu. Neću da idem toliko daleko, ali mislim da je i to tačno, ja mislim da čak i krivac ima pravo na kaznu, jer kada je jednom kažnen, uspostavlja se neka ravnoteža. On će odslužiti svoju kaznu, izaći će napolje i kazaće – ostavite me sada na miru, ja sam svoje platilo, ravnoteža je uspostavljena i niko više to ne sme ni da mi prebacuje ni da mi natiče na nos. Naša vlada je sve učinila da pošalje te ljude, za koje implicira da su nevini, da budu kažneni, a svima nama objašnjava kako svrha kažnjavanja koja treba da dovede do vaspostavljanja moralne ravnoteže nije ni potrebna, jer oni nisu ni za šta krivi. Prema tome, osnovna svrha suđenja je ovde svesno minirana od strane vlade, sve se učinilo da društvo ne shvati i ne podrži činjenicu da zločin treba da bude kažnen, da ta osnovna svrha moralne obnove koja je sadržana u ideji suđenja izostane.

Često se kaže da je ovde društvo razbijeno. Onog trenutka kada je društvo pretvoreno u narod, kada smo svi postali krompiri u vreći koja se zove narod, tu više nema ni društvenih uloga, ni društvenih grupa, ni svesti o tome ko kojoj grupi pripada, ni čiji su interesi zajednički, koji su interesi suprotstavljeni, ništa od toga ne postoji. To je anomija, koja postoji u nedostatku društva, i to dodatno unesrećava ljude, jer je time izgubljeno i ono što se zove javni poredak. I zato sada ono doba socijalizma izgleda kao neka obećana zemlja, kao neki zlatni vek, jer se ljudi sećaju života u kome je postojala neka pozadina, osnova na kojoj su se odvijiali individualni životi i gde ste imali mapu na kojoj ste mogli sebe da nađete, da vidite gde ste u odnosu na taj background i u odnosu jednih prema drugima. Ti su životi imali smisla. Ja mislim da to ljudima fali, to što su ti životi, kakvi god bili, srećniji, nesrećniji, imali smisla. Ljudi koji su išli u zatvore, disidenti, bili su srećni ljudi, znali su šta biraju, znali su šta može da im se desi, prihvatali su tu cenu, znali su šta hoće, što neće, znali su ko je sa njima a ko protiv njih, njihov život je imao smisla. U

jednoj ovako anomičnoj situaciji, mi se krećemo haotično kao atomi, svi nekuda idemo, menjamo pravce, sudaramo se, ali to nema nikakvog smisla, to se zove haos.

U haosu ljudi ne mogu biti srećni, jer su uplašeni. Njihovi životi u haosu nemaju nikakvog smisla. Vi ne znate više, ako vam se nešto dogodi, zašto vam se to dogodilo, da li ste mogli da nešto uradite da se to ne dogodi, ništa od vas ne zavisi, niko vas ništa ne pita, niko se o vama ne brine i vaš život je jedan slučajan biološki podatak sa kojim ne znate šta ćete i koji je možda žabama i mačkama dovoljan, ali ljudima nije. Ljudi moraju da daju neki smisao svom životu. Ne kažem da je to nešto objektivno, ali ljudima je potrebno subjektivno osećanje da njihov život nekuda ide, da ima nekakvog smisla.

Emisija Peščanik, 23. 06. 2005.

3. PETI OKTOBAR

U revolucijama postoje dve vrste ljudi: oni koji ih dižu i oni koji se njima okoriste.

Napoleon

Kada se izjalovi neka revolucija, izjalovilo se i čitavo stoteće, jer time malograđanin dobija u ruke protivdokaze.

Fridrik Hebel

Diktature ne padaju tako

Razgovor vodila Branka Mihajlović

Da li biste više voleli da se Miloševiću sudi u Hagu ili u Beogradu?

Naravno da bih više voleo da mu se sudi u Beogradu, ali u Beogradu, kao prvo, ne postoji nikakva optužnica. Drugo, ako bi se radilo o optužbi za ratne zločine po optužnici Haškog tužilaštva, mislim da u Beogradu nema snage za to. Mislim da nema ni volje ni snage da mu se sudi za ono za šta je on stvarno kriv, a on je kriv za genocid u Bosni.

Da li biste branili Slobodana Miloševića?

Ja sam se diskvalifikovao time što i ja, nenadležan, pričam već deset godina da je on zločinac. Ne bi bilo profesionalno da prihvatom odbranu kada svako može da mi kaže – pa i sam si pričao da je zločinac. To bi bila loša odbrana. Inače, mislim da on ima načina da se brani. On sam nije mogao da učini sve to što je učinio. Njegova jedina odbrana bi bila u tome da podeli krivicu sa mnogima drugima koji su se pojavljivali ili kao izvršioci ili, što je na izvestan način još i gore, kao podstrelkači. Mislim, konkretno, na srpsku inteligenciju.

Sem političara, pripadnika policije, vojske, kome još treba suditi?

Odmah vam pada na pamet televizija. Ona je odigrala strahovito važnu ulogu u tome. To je jedan moćan medij. Ovde je ona imala posla sa gledalištem koje nije naročito sofisticirano, koje je lako i naivno upalo u kandže propagande. Prema tome, svakako da bi iz njihovog kruga dosta ljudi došlo u obzir. Pored toga, imate i ljude iz Udruženja književnika, iz Akademije nauka. Ljude koji su svojim ugledom mnoge povukli za sobom.

Među njima su ljudi koje ste svojevremeno branili. Jesu.

Da li postoji nestrpljenje ljudi u Srbiji da se pokrene proces utvrđivanja odgovornosti za ono što je bilo?

Ovde sam, pre svega, osetio konfuziju i puno iščekivanja. Ljudi ne mogu da shvate šta se događa. Oni shvataju ko je poražen, ali ne shvataju ko je pobedio i šta je to pobedilo. Peti oktobar sam pratio na američkoj televiziji i taj događaj mi je izgledao čudno. Diktature ne padaju tako. Mogu se čuti takve priče po Beogradu, da su se iza scene događale mnogo važnije stvari nego ono što se videlo na TV ekranim 5. oktobra. Tu je bilo dilova za koje mi ne znamo. Mislim da je ponašanje policije i vojske bilo iznenađujuće. Mislim da su mnogi amnestirani pre 5. oktobra. Sada narod ne može da shvati da jedan Slobodan Milošević i dalje sedi usred Beograda i da je vođa najveće opozicione stranke i da postoji teoretska šansa da se on na nekim sledećim izborima vrati na vlast. Ceo događaj, zbog načina na koji se dogodio, nije izazvao osećaj katarze.

Jedan naš sagovornik je rekao „Uhvatio me je bes kada sam shvatio kako je to ipak lako prošlo. Zašto to nismo uradili ranije?“

Tu dolazimo do onoga sa čime se mnogi vaši slušaoci neće složiti. Ja mislim da to nije moglo da se desi pre bombardovanja. To je Miloševiću slomilo kičmu. U prvom trenutku, naravno, sav gnev je bio usmeren na NATO, na Klintonu, na Madlen Olbrajt. Ali kada su se ljudi okrenuli i pomislili zašto se sve to desilo i zašto Milošević nije potpisao predaju, što je od njega traženo drugoga, a ne 77. dana, taj se gnev okrenuo protiv njega.

Madlen Olbrajt je jedna od najnepopularnijih svetskih ličnosti u Srbiji. Vi živate u Americi, ali da li delite to mišljenje?

Kada je počelo bombardovanje, javljali su mi se američki novinari da me pitaju šta o tome mislim. Moj odgovor je bio da, kada bih bio američki državljanin, smatrao bih da, sa stanovišta američke politike, oni čine užasnu grešku, ali da je to za one koji žele Miloševićev pad, za Srbe koji to žele, povoljan razvoj događaja.

Da li posle bombardovanja svet ima obavezu da ulaže u obnovu Srbije?

O kakvoj vrsti obaveze govorimo? Političari ne haju za moralne obaveze. Međutim, oni svakako žele da pokažu svojim angažovanjem da bombardovanje nije bilo upereno protiv srpskog naroda, nego protiv Slobodana Miloševića. Naravno, ljudi koje bombardujete će u to teško poverovati. Svetu sada politički obziri nalažu da svojim anagažovanjem ovde dokaže da nije srbofoban, kako ovde smatruju, nego da je njihova vojna intervencija bila usmerena na jedan nasilni, agresivan i po mom shvatanju, genocidan režim.

Branili ste zanimljive ljude u komunističkom režimu: Vuka Draškovića, Vojislava Šešelja, Dobricu Čosića, Franju Tuđmana. Koga od njih ste se najčešće sećali u ovih deset godina?

Na mene je ta 1968. godina, iako nikada nisam bio levičar, ostavila veliki utisak. To je bio prvi politički spontani pokret ljudi u ovoj zemlji u želji da nešto izmene. Život je prosto probio taj okoštali sistem. Ti mladi ljudi su mi bili bliski i simpatični. Bili su duhoviti i živi, nešto kao današnji Otpor. Sa njima sam se psihološki, ako ne politički, identifikovao i jako sam ih voleo. Možda je to najlepše što sam doživeo u tom vremenu. Bio sam nekih desetak godina stariji od njih, taman toliko da ne prihvatom njihovu politiku, ali da prihvatom njihova raspoloženja. Kasnije sam branio mnoge ljude sa kojima se nisam intimno slagao, ali sam mislio da imaju pravo da izraze svoje političko mišljenje, zato što je to nužno za normalan život jednog društva.

Da li ste tada mogli da pomislite kakve će uloge odigrati Vuk Drašković ili Vojislav Šešelj?

Ili Tuđman. Naravno da nisam. Za mene je to bilo veliko razočarenje. Osamdesetih godina sam osetio da komunizam nije tako večan kao što izgleda. Nadao sam se, kada se taj kamen digne sa nas, da ćemo moći nešto lepše da napravimo za sebe. Pokazalo se da je ono što je sledilo bilo daleko gore.

Da li biste se prisetili vašeg susreta sa Franjom Tuđmanom?

Zapanjilo me je kada sam u razgovoru sa njim shvatio da on fantazira o podeli Bosne. Meni se to tada – to je 1982. godina – činilo toliko ludom idejom, da sam je zapamtio. On je mislio da sam došao po nalogu Dobrice Čosića ili tako nekog iz srpskih krugova. Mislio je da njima šalje poruke preko mene. Jednoga dana mi je kazao da je Bosna veštačka tvorevina i da bi je trebalo podeliti između Srbije i Hrvatske. Pitao sam ga kako misli to da izvede; stanovništvo u Bosni je toliko izmešano da je to nemoguće. Rekao mi je da može da se povuče neka približna granica. Pa i ako se povuče neka približna granica, mnogo ljudi će ostati i sa jedne i sa druge strane koji etnički neće pripadati ni Srbiji ni Hrvatskoj. Kaže – to bi moglo malo da se podstakne. Shvatio sam šta hoće da kaže i to mi se učinilo monstruoznim. Posle sam čitao da je slične zamisli imao i Dobrica Čosić.

Kada ste branili Dobricu Čosića?

Dobricu Čosića nisam branio, nego zastupao u pokušaju da pokrene list Javnost. Pisao sam tužbe i žalbe za njega Vrhovnom судu Srbije, tražeći da mu se odobri pokretanje toga časopisa. Dobrica Čosić je zla kob ovoga naroda. On zastupa jednu fatalističku tezu da je ovaj narod uklet, da smo mi narod koji ne može da se uporedi sa drugim narodima, da imamo osobine koje nas čine jedinstvenima. I da nas niko ne razume. Nisam sa njim razgovarao o tome. To je utisak koji sam stekao kada sam čitao njegovu knjigu Vreme smrti. Onda sam shvatio da je on u to blato, na koje se žali, u stvari zaljubljen i da to u ovom narodu stvara narcisoidne i autističke tendencije, koje mu vekovima onemogućavaju da se priključi Evropi i da normalno živi sa narodima koji ga okružuju.

A Vojislav Šešelj?

Vojislav Šešelj me je impresionirao time kako se držao u zatvoru i na suđenju. On je bio izuzetno hrabar čovek, fizički hrabar čovek. Ono što je on podneo u zatvoru, to bi malo ljudi izdržalo. On je jedna usijana glava, pravi hajduk. Ali je, na žalost, što bi rekao Dostojevski, „zli lakrdijaš“. Kada je počelo sve ovo, tek tada sam shvatio koliko on voli vlast, moć i koliko voli da na silu upravlja ljudima. Poslednji put

sam ga video kada je prelazio preko Terazija sa nekom žutom kesom, a u kesi kalašnjikov. Pitam ga: „Šta ti je to, Vojo?”, a on se smeje. To mi je ostalo u pamćenju.

A Vuk Drašković?

Vuka Draškovića nisam branio, jer nije došlo do suđenja. Bili smo samo na nekom pripremnom ročiću. To je bilo povodom devetog marta, kada su protiv njega podigli optužnicu. Nisam bio sam, bilo je nas desetak advokata. Smatralo sam da u takvom trenutku njemu treba pružiti simboličnu podršku. I danas smatram da je deveti mart bio važan datum. Tada je postojala šansa da se Milošević skine na vreme.

Kada ste definitivno odlučili da odete iz Srbije?

Znam u minut kada sam odlučio. Osnivali smo Evropski pokret, imali smo podružnice na teritoriji cele bivše Jugoslavije, u nekim četrdeset mesta. U proleće su došla dva Žaka, kako su ih zvali. Jedan je bio Žak Delor, a drugome se ne sećam prezimena. Oni su došli u Jugoslaviju i ponudili bespovratno pet milijardi dolara i pridruženi status za Jugoslaviju u Evropskoj zajednici, pod uslovom da reši svoje međunacionalne unutrašnje probleme. To je bila podrška programu Ante Markovića. Meni se to činilo izuzetno značajnim. Onda sam pošao kod svih predsednika svih republičkih skupština u Jugoslaviji, da im kažem da bi trebalo da o tom predlogu raspravljuju u skupštini. Između ostalih, bio sam kod Krajišnika u Sarajevu. Sa mnom je bio Zoran Pajić, profesor Univerziteta iz Sarajeva, koji je bio član našeg Evropskog pokreta. Kada sam to izložio Krajišniku, on mi je rekao: „Znate šta, prvo da mi svršimo ova naša posla, pa ćemo onda u Evropu.“ Ja sam kazao: „Ako ja dobro razumem ta vaša posla, to je krv do kolena.“ On na to nije ni trepnuo: „Ako treba krv do kolena, onda krv do kolena.“ Toga trenutka sam shvatio da se na ključnim pozicijama na kojima se donose odluke nalaze opasni ljudi, i možda opasni ludaci. Shvatio sam da tu nikakve priče ne pomažu i da će stvarno da padne krv, a kada padne krv, onda više нико не ume da misli. Onda se misli iz stomaka. Svako ide svome i onda priče ne pomažu.

Krajišnik i Biljana Plavšić su u Hagu.

Imao sam priliku da se sretnem sa Ričardom Goldstonom neposredno pošto je bio organizovan Haški sud. Izrazio sam sumnju u efikasnost tog suda i u mogućnost da pred njega dođu svi ljudi koji zaslužuju da se tu nađu. Tada mi je on rekao nešto što me zgranulo. Rekao je: „Znate šta, taj sud će postojati trideset godina.“ Onda sam shvatio da su velike šanse da se svi tamo nađu. Postoje politički obziri kod onih koji treba da izvrše hapšenja. Oni ne žele da stvore dramatične političke okolnosti u vezi sa tim. Ali da će taj trenutak doći i da će ih oni sve sprovesti u Hag, u to više ne sumnjam.

Šta mislite, kakva je budućnost SR Jugoslavije?

O tome možemo da razgovaramo na dva načina. Ovde je Zapad ušao na velika vrata. Ova zemlja apsolutno zavisi od pomoći koju će dobijati iz tih, što se do juče govorilo, „NATO agresorskih zemalja“. Pročitao sam pre neki dan da 50 odsto građana smatra da SRJ treba da uđe u NATO. Ova nastojanja da se zločinci dovedu u Hag će uspeti. Kapital će početi da ulazi u Srbiju. Međutim, jedini resurs koji je ovde ostao je jeftina radna snaga. To znači da će kapital ulaziti pod kolonijalnim uslovima. Mislim da je i to bolje nego Miloševićeva diktatura, ali ne mislim da je to nešto što je velika sreća ili što obećava rajske život. Potrebno je puno vremena da se zemlja izvuče iz toga oblika zavisnosti.

Državno pitanje nije glavni problem Srbije, već činjenica da je sa Miloševićem ovde poražen čitav jedan kulturno-politički obrazac narodnjaštva, vezivanja za blato i Rusiju, da je to kraj jedne ideje od koje Srbi stradaju već 200 godina. Od kada su se oslobodili od Turaka, oni ne mogu da se odluče da li hoće u Evropu ili ne. Mislim da je ovaj narodnjački obrazac konačno poražen. Ako je to tačno, onda bi se na poslednjih deset godina moglo gledati kao na nesreću koja nam je dala podsticaj da konačno izaberemo nešto pametnije od onoga kako smo živeli poslednjih 200 godina.

Radio Slobodna Evropa, 13. 01. 2001.

Mali narodi nemaju istoriju

Razgovor vodio Senad Pećanin

Vaša je teza da „mali narodi uopće nemaju vlastite historije.“

Molim objašnjenje.

Namerno sam to kazao da isprovociram diskusiju. Ijudi iz naših krajeva su hipnotisani sopstvenom istorijom, koju niti znaju niti razumeju. Smisao te primedbe je bio da mali narodi uglavnom zavise od politike i odnosa velikih naroda. Ako hoćete da proverite ovu moju tvrdnju, pogledajte kako su ove naše države istorijski nastajale. Nastajale su padom Austro-Ugarske, koju nisu srušile ni Hrvatska, ni Vojvodina, ni Bosna. Srbija je nastala padom Otomanske imperije, koju, takođe, nije Srbija srušila. Jugoslavija je nastala nakon Prvog svetskog rata, u kojem je pobedila Antanta, a ne Srbija. Druga Jugoslavija je nastala ne zato što su partizani pobedili sile Osovine, nego zato što su ih pobedili Rusi i Amerikanci. Komunizam je kod nas došao ne zato što smo mi to želeli, nego zato što su nam ga doneli Rusi. A Rusi su mogli to da učine, jer su ih Englezi pustili da nam ga donešu. O nama su drugi odlučivali. Komunizam u Jugoslaviji nije pao zato što smo ga mi srušili, nego zato što ga je Gorbačov ukinuo. Prema tome, mi nismo bili gospodari svoje sudbine ni u ključnim trenucima stvaranja sopstvene istorije. Mi smo, svakako, neki mali doprinos tome davali. Ali to nije bio kauzalni, nužni, već sporedni činilac. Svi naši napori uloženi na upravljanje vlastitom sudbinom su sekundarni: mi sami po sebi nikada ne bismo doveli do tih posledica. Veliki svetski događaji izazivaju te posledice kod nas. To nije ništa čudno, ni za nas ponižavajuće. Tako svet funkcioniše i to je smisao međunarodne politike. Ono što je ludo jeste da mi, Srbi, kada učimo svoju istoriju stičemo utisak da smo mi srušili Otomansku imperiju, da smo izazvali i dobili Prvi svetski rat, da smo pobedili Nemce u Drugom svetskom ratu, da je naš komunizam autohton i da smo ga mi srušili. A ništa od toga nije tačno. Mi posmatramo svoju istoriju izolovano od konteksta, a ona je van konteksta potpuno nerazumljiva.

Mi sami sebe ne možemo da razumemo i ne možemo, čak ni danas, da delujemo racionalno u kontekstu svoje sredine, jer negiramo da smo deo ikakve sredine. Svaka od tih novonastalih država želi da bude suverena na način na koji ni SAD nisu suverene, jer zavise i od drugih, naravno. Mi se ponašamo kao autistično dete: niti nas ko razume, niti mi koga razumemo. Sedmo u svom čošku i žalimo se na to što nas svi mrze. To je teška nacionalna nezrelost. Mi tražimo da se ceo svet prilagodi nama. To je na ivici ludila.

Volio bih da mi kažete nešto o peticiji koju ste potpisali 1992, zbog koje ste u Srbiji žestoko napadani.

Prvo, kada sam je potpisao, nisam bio zadovoljan onim što se tražilo tim pismom. Ali to je bilo najbliže onome što mi se činilo da treba da se desi. Od kada je počeo rat, ja sam shvatio da Miloševića i JNA niko u Jugoslaviji ne može zaustaviti. Shvatio sam, takođe, da se oni mogu zaustaviti samo silom. Logičan zaključak je bio da njih može da zaustavi samo spoljna sila. A mislio sam da za to ima i pravnog osnova, jer postoji Konvencija o sprečavanju genocida. Nju su potpisale sve civilizovane zemlje sveta. Prema tome, za mene od početka nije bilo nikakve sumnje da Srbi i srpska agresija u Hrvatskoj i Bosni mogu da se zaustave samo silom i da ta sila mora doći spolja. E sad, ja sam prema tom pismu koje je bilo upućeno Klintonu imao i neke rezerve. Moram da vam priznam da je jedna od njih bila i traženje naoružavanja muslimana. Mislio sam da je to opasno. Mislio sam da je mnogo bolje da neko spolja to zaustavi, da ne dođe do revanšizma, da se broj žrtava smanji time što će strane u tom sukobu biti NATO i Milošević, a ovi ostali neka se čuvaju i drže van toga. Mislim da bi bilo bolje za sve da se tako dogodilo – i za muslimane, i za Hrvate, i za Srbe. Svi bi oni u tom slučaju počinili manje zločina.

Da li je NATO intervencija, koja je uslijedila sedam godina nakon toga, bila to što ste tražili?

Da. Jedino što je došla toliko kasno i što je bila potkrepljena lošim, čak neiskrenim razlozima. Milošević nije bombardovan samo zbog Kosova; on je bombardovan i zbog Bosne i zbog Hrvatske, on je bombardovan jer je shvaćeno da taj čovek mora da bude zaustavljen. Kosovo je bilo samo poslednja kap. Takođe mislim da je bilo pogreš-

no to što je, u nameri da se nađe neki legalistički izgovor, izmišljena cela doktrina o intervenciji u humanitarne svrhe. Po meni, radilo se o tome da civilizovani svet više nije mogao da gleda šta taj zločinac radi. U tome je bilo i elemenata osvete. Intervencija je usledila i u ime njegovih žrtava, a i zbog osvete, jer je deset godina vukao za nos čitav svet. Oni su stalno pokušavali da ga nekako potplate – on je mito primao, a nikada nije isporučivao ono što je obećavao. Vukao ih je za nos toliko da su oni i pred sopstvenom javnošću počeli da izgledaju smešno, dok je on počeo da izgleda kao neki politički genije. U tome je bilo svega, ali to je tako u politici. Naravno da je trebalo intervenisati onoga trenutka kada je počela opsada Sarajeva. Trebalo je možda već posle Vukovara, kada se videlo na šta su oni sve spremni, da to više nisu neke čarke, neki spontani sukobi, već jedna organizovana sila koja neštendimice uništava hiljade i hiljade života. Dakle, nešto što se u ime civilizacije mora zaustaviti. Ja tim pismom nisam bio zadovoljan zato što se tražilo selektivno bombardovanje vojnih ciljeva, koje to nije moglo da zaustavi. To je morala da bude ozbiljna vojna intervencija.

Kakav je uticaj NATO intervencije na rezultate poslednjih izbora u Srbiji?

Svaka objektivna istorija koja se bude pisala o tome će konstatovati da su Miloševića srušili Amerikanci. Mislim da je to suština priče. Srušili su ga sankcijama i time što su ga degradirali u očima njegovih sledbenika, jer su mu naneli vojni poraz. Svako zna da su Miloševića sledili ljudi koji su obožavali moć, a pokazalo se da i nad tom moći ima moć. Nije nimalo čudno to što je vojska glasala protiv njega. To je izazvalo najveću konsternaciju, tu je počela ideja o krađi izbora. Ta se vojska osećala zloupotrebljenom – doveo si me u sukob sa najvećom svetskom silom, potpuno sam nemoćan i puštaš da me gađaju sedamdeset sedam dana, a ja svojim oružjem ne mogu ni da dobam do njih. Po prvi put je ta vojska mogla da oseti da je i ona za Miloševića isto tako nevažna kao i svi drugi faktori. On je njih tada stvarno zloupotrebio. Oni nisu mogli ništa da brane, samo su izigravali mete, da bi on postigao svoje političke ciljeve.

Ako to spojite sa činjenicom da je u stvari Madlen Olbrajt ujedino opoziciju, da im je Amerika platila kampanju, sve te nevladine organizacije koje su odigrale ključnu ulogu u događajima oko petog oktobra, da je godinama plaćala opozicione medije i da je, verovatno, i CIA bila aktivna na terenu – kada sve to imate u vidu, onda možete da shvatite da su njega, u stvari, srušili Amerikanci. Ljudi u Beogradu su se naljutili na mene kada sam kazao: „Tačno je ono što je Milošević rekao kada je silazio sa vlasti – mene su srušili NATO plaćenici.“ Njega jesu srušili NATO plaćenici, samo što ja u tome ne vidim ništa loše. Čovek tačno kaže. Tačno kaže i da će zemљa zapasti u polukolonijalni položaj i da Zapad sada politički ulazi u Srbiju na velika vrata. Ne mislim da je to najbolje rešenje, ali je bolje od onoga koje smo imali. A ono što smo imali, napravili smo sami sebi. Prema tome, nemamo kome da se žalimo.

Često ste isticali značaj Haškog tribunala. Molim vas da to malo obrazložite.

Hag je značajan zbog pravde, saznavanja istine, pisanja istorije, koju mi sami nikada nećemo umeti da napišemo. Ali u ovom trenutku, Hag je najvažniji kao reagens koji će razbistriti konfuznu političku situaciju u Srbiji. A evo na šta mislim: danas se tačno zna ko je izgubio – izgubio je Milošević. Ali ne zna se ko je pobedio. Ne može, po prirodi stvari, da pobedi i Košturnica i Građanski savez. To su ljudi koji se deset godina nalaze na dijametralno suprotnim pozicijama, sem što su i jedni i drugi bili protiv Miloševića. Najveća razlika između te dve političke opcije je u njihovom odnosu prema ratu. Košturnica je podržavao rat, Građanski savez je bio protiv rata. Košturnica je poricao postojanje ratnih zločina, Građanski savez je priznavao ratne zločine. Košturnica i njegova okolina sada pokušavaju da kažu – svi smo pobedili. A to znači – hajde da zataškamo ove naše razlike oko ratnih zločina. To znači – daj da Košturnica prisvoji za sebe tu pobedu nad Miloševićem.

Međutim, sa padom Miloševića kazali smo tek „A“. Sada treba da kažemo „B“, da vidimo šta je pobedilo. Da li je Milošević samo zamjenjen čovekom koji se od njega ne razlikuje po svom odnosu prema ratovima u Bosni i Hrvatskoj, ili je stvarno pobedila građanska opcija? A postavljanje pitanja Haga bi na srpskoj političkoj sceni upravo

to račistilo, jer bi se ona podelila i već se deli oko toga da li Milošević treba da ide u Hag i bude suđen za ratne zločine ili ne. To je strahovito važno, jer Miloševićeva politika u poslednjih deset godina se sastojala samo od ratova. Ako smo ga srušili, treba da znamo zašto smo ga srušili. Ako kažemo da smo ga srušili zbog ratova, onda treba da kažemo i jesmo li ga srušili zato što ih je izgubio ili zato što ih je uopšte vodio. Koštunica mu zamera to što ih je izgubio, građanska opcija mu zamera to što ih je uopšte vodio.

Dakle, kada postavite pitanje Haga, nagonite sve učesnike političkog procesa da se izjašnjavaju o stvarima o kojima bi nacionalisti voleli da se niko ne izjašnjava, nego da se kaže: „Svi smo mi jedno, svi smo mi pobedili, svi smo mi oduvek bili protiv Miloševića, nije važno zašto...“ Dakle, Hag dovodi do daleko veće transparentnosti cele političke scene u Srbiji. Bez postavljanja toga pitanja, nikada se neće obelodaniti taj latentni sukob između građanske opcije i onih koji su sada u Srbiji na vlasti.

Koliko onda može trajati vladavina te očito neprirodne koalicije?

I razrešenje toga pitanja dolazi spolja. Pozdravljam to što je haško tužilaštvo uporno u postavljanju svojih zahteva da se Milošević izruči, kao i to što sve zapadne vlade insistiraju da SR Jugoslavija odgovori svojim obavezama u saradnji sa Hagom. Mislim da međunarodni faktori razumeju da Miloševićovo isporučivanje daleko prevazilazi značaj njegove lične sudbine i krivične odgovornosti. Stranci shvataju da je u pitanju razrešenje nekih još netaknutih političkih razlika u Srbiji. Srbija koja ne bi isporučila Miloševića ne može ići u Evropu. Vi postajete deo jedne zajednice onda kada prihvivate principe pravde koje ta zajednica poštuje.

BH Dani, 23. 02. i 02. 03. 2001.

Koštunica je opasan

Razgovor vodili novinari Slobodne Dalmacije, Feral Tribune-a i HRT-a

Je li u Srbiji došlo do katarze?

Nije.

Nije li katarza trebala biti odlazak Miloševića u Hag?

Ja gledam na taj tzv. 5. oktobar malo drugačije nego većina u Srbiji. Ne smatram da je ulica skinula Miloševića. Smatram da je Miloševića skinula međunarodna zajednica uz pomoć određenih krugova u zemlji. Mislim da je tu napravljen dil. Mnogi su tu zločini oprošteni, tako da nije moglo doći do katarze, jer je u stvari napravljen sporazum da se žrtvuje jedan čovek koji je postao nemoguć, ali da se od projekta ne odustane. Vidim da je Đindjić nedavno opet govorio o pretenzijama na istočnu Bosnu...

O reviziji Dejtona.

O reviziji Dejtona. Još nije sazrela svest da je ceo taj projekt poražen.

Sve se na kraju svodi na Hag.

Ovde su se takvi užasi dogodili svima, da je ljudima još uvek teško da objektivno i sa distance ocene šta je bila njihova uloga, a šta je uloga drugih. Često govorim o tome kako mislim da je Milošević u izvesnom smislu pobedio. Ono seme mržnje koje je on posadio, živo je i zdravo.

Vi ste na području bivše Jugoslavije bili odvjetnik. Jeste li primećivali da je nacionalizam izraženiji u Srbiji nego u Hrvatskoj, ili obratno?

Mislim da je u Hrvatskoj bio izraženiji. I nije mi to čudno, zato što mi nismo imali 1971, kada je počela snažna represija u Hrvatskoj kakva u Srbiji nije postojala. Kada sam dolazio u to vreme, osećao sam Hrvatsku u mnogo većoj meri kao policijsku državu, nego Srbiju.

Mnogi će reći da je to iz razloga što je u tom policijskom i vojnom aparatu bio veliki broj Srba u Hrvatskoj.

Muslim da to nije značajno. Tu represivnu politiku diktirao je Tito, ona je bila usmerena na to da se brani legitimitet SKJ i njegov lični legitimitet.

Budućnost vas je demantirala, gospodine Popoviću. JNA se pažljivo, pomno i dugo pripremala i pripremila za rat koji je uslijedio.
Tačno, u pravu ste.

I pretvorila se u srpsku vojsku.

U pravu ste.

Srbi u Hrvatskoj ne uče povijest domovinskog rata u svojim školama za manjine.

Nikakvog približavanja neće biti dok se bar u onim najkrupnijim crtama ne možemo sporazumeti oko toga šta se dogodilo u ovih deset godina. U tom pogledu Hag je izuzetno važan.

Izvinjenje?

Pa nije izvinjenje u pitanju, kakvo izvinjenje kada vi nikome ne sudi-te u Srbiji? Onda je to prazno. Pogledajte samo Bosnu, gde ste pobili 150.000 ljudi i onda kažete – uh, izvinite. Niste me očepili u prolazu, ne rešava se to izvinjenjima.

Ono što mislim da sve mora zabrinuti jeste da kada Đindjić izjavlja da je za reviziju Dejtona, u Srbiji nema reakcije na to.
U Srbiji se dogodila smena vlasti, ali tu se nikakva revolucija u odnosu na Miloševića nije dogodila.

A nevladine organizacije?

Nevladine organizacije su se podelile. Jedan deo nastoji da naplati svoje političke čipove tako što će se približiti vlasti. Postoje oni koji su ostali dosledni sebi. Prema tome, ta scena je pocepana.

Sa zemljom u kojoj Šešelj dobije milion glasova nešto nije u redu.
Koštunica je opasniji zato što je teže prepoznatljiv.

Vjerujete li da će u skorije vreme biti izručen Ratko Mladić?
Ne, vlast će se opirati, jer u tome ima podršku najširih slojeva.

Zašto? Da li su ti ljudi nacionalni heroji u Srbiji? U čemu je problem?

Ne, veći je problem u tome što ljudi shvataju da su, onoga trenutka kada se utvrde sve te krivične odgovornosti, i oni odgovorni. Oni tu svoju odgovornost žele da odbace, a to se najbolje radi tako što će se sve poricati.

Kako ste se osjećali za vrijeme NATO intervencije kada je bombardiran i Beograd?

Intervencija je došla prekasno. Ja sam o tome pričao od 1991. Poslednji put sam video Budu Lončara u Njujorku 1990. i kazao sam mu: „Tražite plave šlemove, ovoga niko neće zaustaviti, njega samo neko spolja može da zaustavi.“

Kako vi ocjenjujete utjecaj međunarodnih organizacija u Srbiji?
On je veliki.

Da li je to dobro?

Muslim da bi taj uticaj trebalo da bude još veći, jer je međunarodna zajednica najpozitivnija politička snaga u Srbiji. U Srbiji su uvek postojale samo dve političke stranke. Samo dve. Jedna je bila proevropska, ta je uvek dobijala batine, i druga je bila ova pravoslavna – baš je lepo ovo naše balkansko blato, vezujemo se za Rusiju, mi smo sami sebi dovoljni. I bez obzira na to kako se formirala politička scena, to su bile jedine dve partije. Čak su se i komunisti delili po tim linijama.

Ali nije li patologija željeti biti u blatu?

To je strah, nije patologija. To je strah od modernizma koji je poznat u istoriji. Što vreme više prolazi, vi se sve manje smatrati sposobnim da u toj konkurenciji uopšte učestvujete.

Mislite li da je on trenutno dominantan u Srbiji?

Da.

Nije li međunarodna zajednica sve ove države iz bivše Jugoslavije lišila većeg dela suverenosti?

Kako da nije.

I neće li ta modernizacija biti nametnuta na silu, načinom na koji je u Nemackoj okupacijom bila nametnuta denacifikacija?
Naravno da će biti.

I tu nema povratka nazad?

Nema povratka i mogu da vam kažem da, po mom mišljenju, ni Hrvatska, ni Srbija, ni Slovenija nisu suverene u onoj meri u kojoj su bile u Jugoslaviji, što je dobro, jer ja ne vidim u suverenosti neku veliku sreću. Mada sam priželjkivao demokratsku Jugoslaviju, to je tačno.

Mnogi su je priželjkivali. Možemo li joj staviti jednu drugu plemenitu ideju na dušu? Hrvatska još uvijek traži 1.300 nestalih i zatočenih. Koliko može ova demokratska Srbija, nevladine organizacije, pomoći da se to najbolnije od svih bolnih pitanja riješi što je više moguće.

Ne znam.

Samo vam stavljamo na dušu da radite na tome koliko možete.
Koliko ja mogu.

Da li je Kosovo izgubljeno za Srbiju?

Ja sam to govorio 1990. godine.

Može li ono opet biti izvor budućih sukoba?

Ne verujem. Mislim da je Srbija tako iscrpljena ovim ratovima da joj dugo vremena rat neće padati na pamet.

Možete li nešto lijepo reći o svome narodu?

Ja sebe ne smatram predstavnikom svoga naroda. Niko me nije birao za njegovog predstavnika. Mogu da vam kažem šta je meni tamo blisko. To je na prvom mestu jezik, što nije malo. Volim Beograd, to

je moj rodni grad. Osećam da je to jedan narod koji je imao nesrećnu istoriju, često svojom zaslugom. Imam saosećanje za to. To su ljudi koji se kreću oko mene, sa kojima ja živim. Drugo, meni to ljudi ne veruju, ali ja se stvarno ne bavim politikom. Ja svoja uverenja hoću da izrazim, ne zato što mislim da ona mogu pobediti ili zato što se ja sa nekim takmičim u tome, nego zato što su to moja uverenja. I moja motivacija da se bavim svime čime sam se bavio bila je lična. Želim tako da živim, pa kako bude.

Deo snimka nastupa na Hrvatskoj televiziji.
Emisija Peščanik, 16. 01. 2003.

Kraj mita o petom oktobru

Razgovor vodila Milka Tadić-Mijović

Izborna pobeda nacionalističkih snaga je u većem delu Srbije izazvala razočarenje, ali je donela i izvesno olakšanje. Nastupio je trenutak istine. Od 5. oktobra do ovih izbora, Srbijom je vladala jedna velika laž: da je tada *narod na ulici* srušio režim i izveo revoluciju, koja označava početak nove epohe i potpuni diskontinuitet sa institucijama i politikom bivšega režima. Iluziju da je režim srušen podgrevala je i Đindjićeva vlada, i međunarodna zajednica, i najveći deo medija, ali sve je to bila puka propaganda. Ta propaganda je, doduše, imala dobromameran cilj da mobiliše ljude da iluziju pretvore u stvarnost. Narod je tu sliku prihvatio – prvo, jer mu je laskala i drugo, jer je želeo da u to veruje. Ali je, ipak, sve to bio samo novi, petooktobarski mit. Izbori su taj mit konačno srušili.

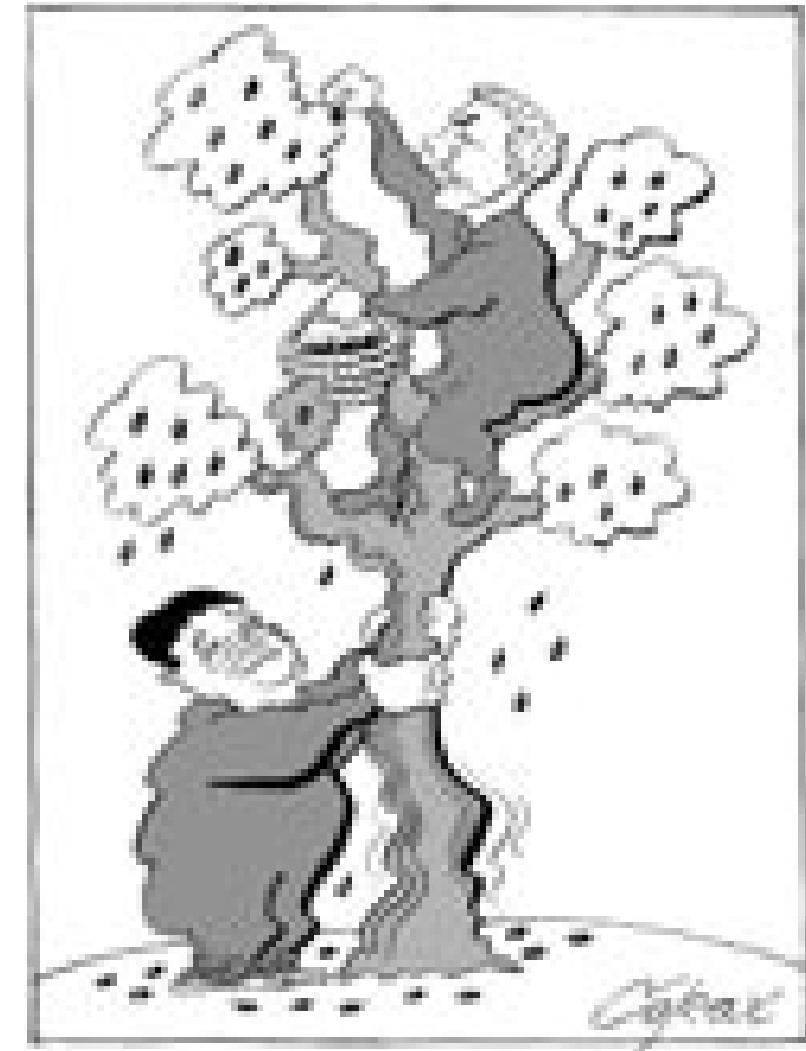
Ipak, kako je bio moguć ovakav uzlet desnice?

Ne radi se ni o kakvom iznenadnom uzletu desnice, jer je i njen navodni pad bio samo iluzija. Radi se o tome da 5. oktobar nije bio revolucija, nego puč koji je izvelo Miloševićovo okruženje, pre svega vojska, policija i ratni profiteri. Puč je izvršen iz straha od moguće revolucije, u kojoj bi svi oni bili počišćeni zajedno sa Miloševićem. Opozicija je trebalo da izvede ljude na ulicu, a vojska i policija da izda Miloševića i prinudi ga na primopredaju vlasti. Opoziciji je to odgovaralo, jer je tako izbegnuta krvava revolucija koja bi bila najopasnija za samu opoziciju, a i vojski i policiji je to odgovaralo, jer su tim delom bile amnestirane, ne samo za nasilje unutar Srbije, nego i za ratne zločine.

Pored toga, vojska se bojala da bi u slučaju revolucije moglo doći do intervencije međunarodne zajednice. Budući da je uloga vojske i policije bila ključna, opozicija je morala da zadovolji dva uslova: prvo, da istakne na čelo čoveka kontinuiteta, Koštunicu, neubedljivog lidera jedne kombi-stranke, i drugo, da obeća da Miloševića i pripadnike vojske i policije neće isporučivati Hagu. Pod tim uslovima, vojska je bila spremna da ukloni Miloševića i dovede Koštunicu na vlast. General Pavković je to i učinio. To je bio puč. I to puč izdašno finansiran iz inostranstva. Prisustvo naroda na ulici bilo je nužno, ali oni su tu bili uglavnom u ulozi statista. Đindjić je pragmatično prihvatio sve ove dilove, računajući da će svojom političkom okretnošću uspeti da Koštunicu skloni na sporedni kolosek, vojsku i policiju liši političke zaštite i uz pomoć međunarodne zajednice postavi Srbiju na put nepovratnih reformi, to jest da će iznutra izvršiti tihu revoluciju. On je u tome bio izuzetno uspešan, uprkos Koštuničinom kočenju i činjenici da je po svim ispitivanjima javnog mnjenja bio nepopularan, i on i njegova vlada. Ta vlada je radila u vakuumu, na pogon donacija, kredita, oproštaja dugova, uz političku podršku Evrope i SAD i uz manjinsku podršku biračkog tela.

Međutim, to je podrazumevalo i saradnju sa Hagom. I to je ona tačka zbog koje su patriotske snage smatralе da je Đindjić izneverio peto-oktobarske dogovore i da mora biti ubijen. Setite se samo oružane pobune Crvenih beretki, Koštuničine podrške njihovom štrajku, setite se izručenja Miloševića, lažne liste *haških optuženika* objavlje-

ne u Reporteru, natezanja oko smene Pavkovića, uklanjanja Radeta Markovića, setite se *devete rupe na svirali...*

Šta kažete o mogućoj koaliciji DS, DSS, SPO, G17 plus, koju priželjuje Zapad?

Toma Nikolić je u pravu: jedina prirodna koalicija bila bi ona između radikala i Koštunice. Te dve stranke nisu nikada odustale od poraženog koncepta velike Srbije (mada sada nije trenutak za nju) i istorijskih pretenzija na tuđe teritorije. To su dve stranke kontinuiteta jedne poražene politike. Priča o *demokratskom bloku* koji obuhvata Koštunicu, monarhistu Draškoviću i Velju Iliću, pokušaj je da se

nastavi sa praznom optimističkom propagandom. Kolač koji su radikalni ponudili Koštunici on bi rado pojeo, ali se ne usuđuje, jer bi ga to suviše jasno kompromitovalo. U *demokratski blok* Koštunica bi ušao i kao predstavnik radikalni i ne bi se ustezao da se osloni na njihove glasove u skupštini. Zato bi u vladu *demokratskog bloka* dominirao Koštunica ili bi se ona brzo raspala. Zašto bi patriotske snage delile vlast, kada su absolutni izborni pobednici?

Međutim, stranke tu nisu važne. Ovde postoji jedna mantra koju pobožno slede svi političari, ali i mediji, koja otprilike glasi – birač je svetinja, birač je uvek u pravu, glas naroda je glas boga. Ja razumem motive zbog kojih političari to papagajski ponavljaju, oni podlaze potencijalnim biračima. Ali to je opasna populistička glupost. I Miloševića, pa i Hitlera, doveo je narod na vlast, doveo ga je taj isti sveti birač. Miloševića čak četiri puta. Za zlu kob Srbije, zločinca Slobodana Miloševića, glasalo je na izborima 2000. dva miliona ljudi. Pa ti su ljudi i sada među nama. Problem ovde nisu stranke. Pun je svet toma nikolića, ali samo u Srbiji on pobeđuje na izborima. Problem je u biračkom telu, koje ili ne razume ili ne haje za sopstveni interes. I na kraju, problem je u tome što se takvom biračkom telu svi udvaraju.

Da li Srbija ulazi u period političke nestabilnosti?

Nestabilnost bi bila povoljnija varijanta. To bi značilo da se ipak, makar sporo i teško, odigrava *revolucija koja se nije dogodila*. Mnogo gora bila bi jedino moguća stabilna vlast, a to bi bila vlasta patriotskih snaga koje su pobedile na predsedničkim i parlamentarnim izborima. Ja ipak verujem u nestabilnost. Prvo, na to će uticati ono što se zove duh vremena, istorijski procesi koji vladaju svetom i kojima smo se samodestruktivno opirali 15 godina. Naime, odnosi međuzavisnosti u svetu dostigli su stepen koji mi još ne razumemo. Danas ni SAD ne može sebi da dozvoli samoizolaciju. To je pre svega posledica trgovine, protoka kapitala i radne snage, kao i razvoja tehnologije komunikacija. Na to će uticati i politički procesi u našem okruženju, redefinicija koncepta suverenosti, proširenje Evropske unije, NATO i procesi u drugim postkomunističkim zemljama. Mi ne možemo opstati kao nekakva crna rupa. Ako se ne pobrinemo za to sami, pobrinuće se za to drugi.

Ako su u Srbiji ostale netaknute institucije bivšeg režima, postoje li u njoj snage koje bi se uhvatile u koštac sa tim problemom? Vidite, često sam slušao kako se DOS-u zamera da se posle 5. oktobra nije efikasno razračunao sa politikom, ljudima i institucijama starog režima. Mislim da je ta kritika neopravdana i da je ona posledica one propagande o revoluciji. I Koštuniku kao predsedniku i tu vladu praktično su instalirale institucije starog režima, pre svega vojska i policija. Setite se samo onih panegirika koji su posle 5. oktobra ispevani Pavkoviću i Legiji. Setite se Đindićevog zaklinjanja da Legiju niko ne sme pipnuti, Mihajlovićevih obećanja da u Hag neće otici nijedan pripadnik MUP-a, Pavkovićevog izbornog slogan „Pobednik“. DOS je, ako se sve to ima u vidu, učinio čak i više nego što se moglo u razračunavanju sa starim snagama. Zato ih je Koštunica i napustio, zato je Đindić ubijen. Prava vlast nije bila u DOS-u, vlast je ostala u rukama pučista i onih koji su bili spremni da im u ime *kontinuiteta* služe kao politički kišobran. Naravno, zato i odnos prema prošlosti nije mogao biti izmenjen. Mi i danas živimo u toj prošlosti.

Kakav će biti odnos Beograda prema Hagu?

Međunarodna zajednica neće odustati od zahteva da se oslobođimo naših ratnih zločinaca. Nevolja je u tome što niko od političara ne sme Srbima da kaže da je u njihovom interesu da izluče to zlo iz sebe. Da je Hag usluga koju nam čine drugi, jer sami za to još nismo sposobni. Da je upravo dobro ako se u Hagu više sudi *našim* zločincima. Da našoj *časti i dostojanstvu* više koristi demonstracija naše sposobnosti da se od zločinaca očistimo, nego naše laži da ih među nama nema. Čak se ni oni političari koji tako misle ne usuđuju to da kažu. Ovde je populizam uspevao 15 godina i niko sada ne sme da proba nešto drugo. Pored svega toga, saradnja sa HAGOM će se nastaviti, jer se ona ne može izbeći, ali na ovaj isti nevoljan, neiskren, glup i skup način.

Da li međunarodna zajednica ima određenu odgovornost za procese u Srbiji?

Na tzv. međunarodnu zajednicu mi ne možemo uticati. Mi smo mali narod, mala zemlja, siromašna zemlja, zemlja opterećena teškom istorijskom hipotekom, mi smo započeli i vodili ratove sa svojim

susedima, počinili u njima teške zločine i izgubili te ratove. Danas živimo na donacijama međunarodne zajednice, potpuno zavisimo od nje. Da li je međunarodna zajednica za nešto od toga odgovorna? Pa možda za to što je predugo pokušavala da urazumi Miloševićev režim, da ga potkupi, smiri. Drugim rečima, možda samo zato što nije vojno intervenisala daleko ranije, u doba Vukovara, Dubrovnika, opsade Sarajeva, dakle, kada je bilo jasno šta se radi, ko to radi, a Srebrenica se još nije bila dogodila. Mogli su te ratove ranije da prekinu i smanje količinu užasa. Odgovorni su možda zato što nas nisu u vreme zaustavili. Ali da li smo mi ti koji za to treba da ih pozivamo na odgovornost?

Kako će razvoj političkih prilika u Srbiji uticati na Bosnu i Kosovo?

Podgrevaće se nade među Srbima da poraz možda nije konačan, da će im stići Pavković na belom konju, da će Košturnica anektirati zapadno plućno krilo, da će naša policija, kako to ona već ume, disciplinovati Šiptare (kako Albance naziva Toma Nikolić), da možemo da nastavimo da se plazimo svetu i da će na kraju svi morati da priznaju našu istinu i da nam se izvine. Integracija Srba u BiH i na Kosovu biće opet ometena, iako je ona u njihovom najboljem interesu. Srbija će poslati poruku regionu da prošlost još traje i da je se nećemo tako lako oslobođeniti.

A šta će biti sa srpsko-crnogorskom zajednicom?

Meni je to teško da procenim, jer nedovoljno poznajem crnogorske prilike, ali posledice će biti slične kao u drugim delovima okruženja. Vraćanje Miloševićevoj i Šešeljovoj politici velike Srbije, pa makar i samo toj retorici, u Crnoj Gori istovremeno ide na ruku zagovornicima nezavisnosti, ali i ohrabruje njihove protivnike. Dakle, radikalizuje političke prilike u Crnoj Gori.

Šta će biti sa reformama, stranim investicijama, evropskim integracijama, NATO?

Svi ti procesi biće usporeni. Ako se pod reformama podrazumeva modernizacija, nacionalisti su njihovi prirodni neprijatelji. Nestabilnost obeshrabruje investicije, a evropske integracije su iona-

ko bile šargarepa na dugačkom štapu. Nevolja je u tome što нико не zna kako će svet izgledati kada mi konačno budemo spremni da mu pristupimo, da li će u toj relativno dalekoj budućnosti procesi u svetu izgledati onako kako izgledaju danas. Postoji, po mom mišljenju, realna opasnost da nakon predstojećih proširenja Evropske unije, koja će dovesti do problema u njoj samoj, ona izgubi apetit za dalja proširenja. Svet neće stajati u mestu dok se mi premišljamo.

Monitor, 16. 01. 2004.

Trenutak istine

Razgovor vodila Svetlana Lukić

Peti oktobar je pogrešno predstavljen kao revolucija, gde je narod na ulici skinuo omrznuti režim i sada će da okrene drugi list, potpuni diksontinuitet sa prošlošću. To nije tako bilo, činjenice nisu bile takve. Po mom viđenju, postojala je revolucionarna situacija, ali je onda izvršen puč, upravo da do te revolucije ne bi došlo. Puč su izvršili ljudi iz Miloševićevog okruženja, koji su shvatili da on postaje opasan ludak, da mogu svi da budu počišćeni. Pa su kazali – hajde da mi počistimo njega, a mi da se sačuvamo. Opoziciji je to odgovaralo, zato što krv na ulici niko nije želeo, oni bi bili prve žrtve u takvom krvoproliku, koje bi, u stvari, bilo normalno za pad jedne takve diktature, čisto dramaturški. Jer, diktature ne padaju tako lako, one padaju burno i krvavo. Na to je uticano i spolja. Tu su ušle silne pare, a kako su one podeljene, ja ne znam, ali mogu da prepostavim. Prepostavljam da je, recimo, neko kao Legija mogao imati nešto od toga. Tu su obećane amnestije ratnim profiterima, pod uslovom da budu lojalni, pa čak i da plate ekstraprofit – malo ćemo da vam

uzmem, a ostalo nek vam ostane. Pa onda pomoć nevladinim organizacijama, koje su odigrale veliku mobilizatorsku ulogu, da pomenimo samo Otpor i CeSID. Tu su i drugi koji su takođe bili plaćeni iz inostranstva, što kaže Milošević – NATO plaćenici. Pa naravno, jeste, bili su NATO plaćenici, sigurno.

Međutim, vojska je imala jedan uslov – mi ćemo tu stvar da svršimo za vas, ali u obzir dolazi jedino Koštunica kao čovek kontinuiteta, koji je antizapadno raspoložen, koji nikada nije osudio rat, koji nikada nije progovorio o zločinima. I Đindjić, koji je bio prilično bistar čovek, a i mnogo više od toga, on je na to pristao. Daj šta daš. Posle ćemo lakše sa Koštunicom nego sa Miloševićem, on nas bar neće ni tući ni ubijati. To je počelo da funkcioniše, Đindjić je počeo da ga polako kuva kao onu žabu što živu skuvate. On je počeo polako, svojom energijom – jer je Koštunica pasivan, knjiški čovek – operativno da osvaja vlast gde god je mogao i da širi priču da je izvršena revolucija, da je sve gotovo, iako je znao da nije gotovo, znao je da mu je glava u torbi. Širio je tu propagandu i u nju je jedan deo ljudi ovde, a i napolju, poverovao.

Međutim, kada je počeo da izručuje u Hag, kada je Reporter objavio spisak 300 policajaca koji su tobože optuženi u Hagu – a to nije bilo tačno, to je bilo smisljeno samo da uzbudi Crvene beretke – onda su se javili ljudi na drugoj strani, koji su ga doveli na vlast. Šešelj je u pravu kada kaže da su ga ubili oni koji su ga doveli na vlast. Oni su kazali – e pa znaš šta, nismo se tako dogovorili. I počeli su polako da puštaju buve Crvenim beretkama, koje su shvatile šta se od njih traži. Taj atentat je postigao svoj politički cilj. Ljudi su pomislili da je sve bila propaganda, da se u stvari skoro ništa nije promenilo. I zaista, jedino što se stvarno ovde dogodilo jeste to da su nacionalisti skinuli komuniste. To se dogodilo. A kada kažem „skinuli komuniste“ – nisu oni bili nikakvi komunisti, nego su uspeli da ukinu društvenu svojinu, na kojoj su se komunisti vozili 60 godina, eto, to su uspeli. I sada su nacionalisti na vlasti, kao što su, po mom mišljenju, i bili neprekidno od 5. oktobra, dok su Đindjić, kao čardak ni na nebu ni na zemlji, i njegova vlada, svi nepopularni i bez ikakve podrške u bazi, pokušavali da nešto pomere.

Sada je trenutak istine. Vratili smo se na 6. oktobar. Ono što je Đindjić pokušao propalo je. Ne mislim da je propalo konačno, nadam se da ima još ljudi koji će to pokušavati, ali zna se ko su pobednici. Tim ubistvom i ovim poslednjim izborima dilema je razrešena, vidi se ko je pobedio. Toma Nikolić je pobedio, i Koštunica je pobedio. Koštunica je kao čovek iz fine kuće koji ima ljubavnicu koja ga kompromituje i ne voli s njom da se pojavljuje javno, iako se strasno vole. I ne sviđa mu se kada mu ona javno šalje poljupce ovako kako je Toma sada poslao njemu, ali oni su prirodni saveznici. Samo se Koštunica pravi da ga nije čuo.

Toliko ljudi je ubijeno, i u ovoj zemlji, za tako mali pomak. Da imam dva života, pa da se možda i pomirim sa tim, ali ovako ne mogu.

Zato što je rupa bila tako duboka. Mogao sam da vidim šta je uništeno za deset godina Miloševićeve vladavine, jer nisam bio tu, pa sam mogao da uporedim, od privrede, infrastrukture, do moralnih vrednosti, intelektualnih kapaciteta, odliva mozgova, energije ljudi – to je bilo deset godina teške destrukcije. To je stvarno bilo radikalno zlo, a budući da se događalo postepeno, mislim da dubina pada nije nikada izmerena. Tako da su očekivanja da će sada sve brzo da se restituše bila neosnovana. Đindjić je predstavljao taj preterani optimizam. On je okretao volan, ali točkovi se nisu baš mnogo vrteli na tom ogromnom vozilu koje nije lako pokrenuti. A većina nas je gledala samo to, kako on okreće volan.

Strašno je kada Koštunica kaže da će napraviti diskontinuitet sa prethodnom vladom. Nikada nije izgovorio nijednu reč protiv rata. I odjednom taj izliv gneva, jer je Đindjićeva vlada upropastila zemlju.

Taj pravednički gnev dolazi otuda što je Đindjić njega stvarno uspeo da skrajne, nasuprot volji biračkog tela, nasuprot. I on sada smatra da zbog toga, zbog te činjenice, on može da pravi diskontinuitet sa onima koji su pokušali da naprave diskontinuitet sa Miloševićevim režimom. To su vam dve negacije, i one pokazuju od koje tačke on

nastavlja. Mislim da se o tome radi. Gledao sam neku emisiju, te većne političke žurke, neko iz SPO, mislim da je onaj Božić, obesio se nekom sagovorniku o ruku i kaže – a, to ne smete da kažete, birač je uvek u pravu, birač je svetinja, pa mora se poštovati stav milion i trista hiljada birača Tome Nikolića. Zašto je birač svetinja? Ja razumem kada političar kaže – koga je moliti, nije ga ljutiti, zašto ga kritikujete kada treba da glasa za vas. Ali ako niste političar, ne znam zašto bismo se mi priklanjali katastrofalnim odlukama koje su neki ljudi napravili i zašto ne smemo da kažemo – vi uopšte ne razumete za šta ste glasali. Ili namerno glasate za nešto što će nas sve povući nazad. Zbog čega ja treba taj deo biračkog tela da tretiram sa takvim strahopoštovanjem, kada je problem upravo u biračkom telu. Nije problem u Tomi Nikoliću, ima svuda toma nikolića, ali ih ne biraju za predsednike. Samo mi to radimo.

Problem je očigledno u biračkom telu. Pa zar nije biračko telo dovelo i Miloševića, Hitlera, kakva je to svetinja biračko telo? Kao da većina uvek mora da zna šta radi. Vrlo često ne zna. Evo gledam podatak da je 77 odsto kosovskih Srba na predsedničkim izborima glasove dalo Tomi Nikoliću, a ne može biti goreg izbora za njih. Toma Nikolić daje albanskim separatistima argument o kakvom nisu mogli ni da se nadaju posle pada Miloševića. A dobili su ga, sa Tomom Nikolićem. Ceo narod je u jednom trenutku pošao u pogrešnom pravcu i sada je strašno teško, pre svega, priznati da je to bio loš istorijski zaokret. Ljudi se polako osvećuju, ali većini je i dalje najlakše da tvrdi da je, u stvari, sve bilo u redu, jer ako nije bilo u redu – onda smo odgovorni „onoliko“.

Emisija Peščanik, 22. 01. 2004.

Na vlasti je Miloševićev aparat

Razgovor vodio Želimir Bojović

Koliki je demokratski kapacitet sadašnje srbijanske vlade?

Činjenica je da je državni aparat ostao nepromenjen iz doba Miloševića. Niko nije imao snage – ni 5. oktobra, a ni kasnije – da pročisti taj aparat. Đindić je to pokušao i platilo je glavom i koja god od političkih stranaka želi da dođe na vlast, ona mora da dobije imprimature tog aparata. Aparat je na vlasti, nisu stranke na vlasti, nije vlada na vlasti. Taj aparat je autonoman i on čuva sopstvene interese i, naravno, koči svaki politički razvitak i svako demokratizovanje društva braneći sopstvene interese. I taj problem je isti od pada Miloševića do danas.

Šta smatrate da bi trebalo da budu prioriteti društva u Srbiji?

Očigledno je da postoje dva glavna pitanja. Jedno je pitanje saradnje sa sudom u Hagu, koje ima pre svega simboličnu vrednost, jer pitanje te saradnje je pitanje odnosa prema prošlosti. To je prosto pitanje: hoćete li zadržati taj reakcionarni stav – ne ni konzervativan, nego reakcionaran – poricanja i autizma ili ćete stvarno da podvučete crtlu, napravite diskontinuitet i proglašite novu politiku i novi pravac? Druga stvar je, jasno, privatizacija. Privatizacija je stala i javljaju se ponovo ti populistički zahtevi za preispitivanjem čak i onoga što je privatizovano.

Zbog čega se političke elite u Srbiji uporno opiru transformaciji bezbednosnih struktura i tajne policije?

Mislim da se sve svodi, ipak, na taj odnos prema prošlosti i na nespremnost celokupnog srpskog društva, svih političkih partija, da se načini odlučan rez prema prošlosti. To je, prosto, pitanje odgovornosti. U strukturama bezbednosti – vojsci i policiji – najviše je kandidata za razna suđenja, ne samo za ratne zločine, nego i za ono

što su kao udarna pesnica Miloševićevog režima činili za poslednjih deset godina. Nevolja je u tome što je tu bilo toliko kriminala i ratnih zločina, kao i unutrašnjeg kriminala, da je broj ljudi koji su u to bili umešani neobično velik. Tako da je njih suviše mnogo, svi se nalaze na još uvek vrlo važnim mestima u aparatu i u stanju su da sabotiraju te promene. Glavnu nadu vidim u eventualnoj sposobnosti srpskog društva da razvije ono što se zove civilno društvo – znači, ljudi koji nisu ni u aparatu, ni u političkim partijama i koji bi trebalo da mogu, nekako, da se samoorganizuju i brane svoje interese.

Deutsche Welle, 26. 07. 2004.

Titanik

Razgovor vodila Svetlana Lukić

Jočić Dragana su bila potrebna čitava 24 sata da se oglasi posle saobraćajne nesreće ili pokušaja atentata na predsednika Tadića. Kada negde otpuđujem i hoću da vidim gde sam došao, prvo upalim televiziju, gledam jedno dva sata, prošetam kanale. I kada se desilo ovo sa Tadićem, otvorim televiziju: na RTS – 48 sati svadba, na vašoj televiziji je Go-play, pa neka španska sapunica, pa Milioner – i svi se prave kao da to nije neki naročiti događaj. U svakoj normalnoj zemlji ni na jednom kanalu ne bi bilo ničeg drugog. Pa i ako nema vesti, analiziraju se činjenice, politička situacija, posledice. Ovo ovde je stvarno postao neki Titanik: muzika svira, na jednom kanalu prodaju šerpe, tamo izbeljuju zube. Apsolutno neshvatljivo. Vi vidite jednu javnost i jedno društvo koji su u komi i više ne reaguju ni na šta. Jutros, pre nego što sam i saznao da se to desilo, vidim reakcije na ideju Borisa Tadića da prekine sa nemogućom kohabitacijom. Javio se i Vučić, kaže – Tadić je zlo, Pajtić je lopov, Čanak je lopov, Šutanovac je bednik, DS je udruženje lopova. To je onaj rečnik kojeg su se oni tobož odrekli kada su pokušavali da se ponovo pojave na

sceni. DSS daje izjavu da je Boris Tadić pozer i da im nije potreban. Pa kako to zvuči posle ovog pokušaja atentata? A Košturnica na nekom sastanku stranih investitora izjavljuje da je politička situacija u zemlji stabilna.

Kada hoću da razumem šta se ovde događa, vidim da uvek moram da se vratim na taj 5. oktobar. Tu je objašnjenje svega. Danas mi je potpuno jasno da je Košturnica trebalo da bude kotur za spasavanje koji je bačen SPS-u, radikalima, vojnom vrhu; da ih spase kadrovske, da sačuva tu ideologiju izolacije, idenja uz nos zapadu, zatvaranja, tavorenja. Lepo se vidi da je on stvarno spasao i te bezbednosne strukture, govorim o Pavkoviću i Radetu Markoviću, i SPS i radikale, sa kojima je ušao u koaliciju u Novom Sadu. Mislim da on njima više čak ni ne treba, on je poslužio, vraćeno je što je bilo – sve je isto, samo njega nema. Meni je jasno da drugačiji čovek nije ni mogao da dobije na izborima 2000. i da je on, upravo zato što je to što jeste, i odabran, pre svega od strane tih bezbednosnih struktura i vojske. Đindjić i njegova vlada jesu pokušali da na mišiće izvedu tu svoju revoluciju i diskontinuitet. I baš u trenutku kada je izgledalo da to možda može i da im uspe, Đindjić je ubijen. Samo ne znam je li ta njihova stvar konačno pobedila i da li će ponovo da počne egzodus iz ove zemlje, inflacija i bonovi i čekanje po redovima. Nisam siguran, jer sa ovim biračima nikada ne znate na čemu ste, kako će oni pročitati ovu situaciju. Da li će da nadvlada želja da se okrene drugi list ili će nadvladati strah, jer straha ima. Vidim strah u tome što, molim vas, Maroviću šalju preteće pismo i prete mu – pazite ovo – Legijinim momcima, a Duško Mihajlović daje izjavu da je Legija istorijska figura i da zaslужuje poštovanje. Kod Mihajlovića, koji ga je hapsio, ja to ne mogu drugačije da protumačim nego kao strah.

Objašnjavaju nam da su potezi predsednika vlade i njegove stranke uslovjeni time što moraju da ugadaju socijalistima, koji ih podržavaju u koaliciji.

Pa znate šta, ako moraju da rade takve stvari da bi bili na vlasti, ne treba da budu na vlasti. To je jedno, a drugo, ja se opet vraćam na 5. oktobar, Košturnica njima služi od 5. oktobra na ovam, onoliko koliko može, koliko okolnosti dozvoljavaju. Dok je Đindjić bio živ, dok je ta vlada funkcionala, on nije mogao baš mnogo da čini, mada je i

onda činio. Sada se stiglo do tih priča da radikalna stranka nije ono što je bila, da SPS nije ono što je bio. Počelo je time što se tvrdilo da nosioci liste mogu da budu i Milošević i Šešelj, jer, bože moj, oni su nevini dok ne budu pravosnažno osuđeni, mada nisam primetio da je to iko kazao za Haradinaja. Haradinaj čak nema ni optužnicu. U zagradi da pomenem: ta priča o prezumpciji nevinosti, o tome da ljudi nisu krivi dok se to ne dokaže, to je jedna pravna fikcija, koja je namenjena sudu i sudskom postupku. Sud mora da se ponaša kao da su ti ljudi nevini dok im ne bude dokazana krivica, a to znači da mora da izvede sve dokaze, da utvrди sve činjenice. Ali нико ne može od mene da očekuje da i ja imam takve pretpostavke kada imam mozak, oči i uši. O nevinosti Šešeljevoj i Miloševićevoj nikو me ne može naterati da mislim drugačije nego što mislim. I ja bih uvek slobodno kazao i mogu svakome da savetujem – možeš slobodno da kažeš da je Šešelj zločinac, da je Milošević zločinac, pa neka te tuže za klevetu, to može da se dokazuje, imali smo dovoljno osnova da mislimo da su oni zločinci. Nas ta priča o prezumpciji nevinosti ne sprečava da ih nazovemo pravim imenom.

Ovde je svima sve jasno i to je jedina dobra strana ove naše situacije. Nema više neke misterije, nema više pitanja da li su DSS i Vojislav Koštunica deo nekog demokratskog bloka. Jasno je da oni čeznu da padnu Tomi Nikoliću u naručje, samo se još uvek pomalo stide. Primetio sam da Koštunica dosta često govori o tome da njega Hag brine najviše zbog toga kako će Srbi biti predstavljeni u istoriji, da li kao neko ko je izvršio genocid, ko je učestvovao u ratnim zločinima. Mislim da je on, što je ne naivno nego autistično, umislio da ta istina može nekako da se pogura pod tepih. U pitanju je genocid koji je vršen pred kamerama. Nijedan sukob u XX veku nije tako dokumentovan kao taj sukob. Napisane su stotine knjiga, hiljade članaka. Dokumentacija kojom raspolaže Haški tribunal je ogromna, to je čitava jedna biblioteka. Kao malo dete koje pokrije oči, i on misli da nekako može da učini da ta stvar nestane. To ne samo što je nemoralno, o tome već više niko ovde i ne govori, nego je glupo, fantastično naivno i prosto je na granici autizma. Taj čovek živi u nekom svom fiktivnom svetu, kao što je i Milošević živeo, i vođen je tom svojom misijom koju je sam sebi zadao – da će on istoriju nekako našminkati.

Ljudi su posle 5. oktobra govorili da je Koštunica potreban kao brana prema radikalima, a sada to govore za Borisa Tadića.

Mogu da razumem taj stav, mada ga ne delim. Možda je to stvar temperamenta, ali ne delim ga. Istina je toliko užasna i toliko mnogo ljudi je umešano u zločine da čoveku sa ulice intuitivno izgleda strašno opasno prozivati te ljude, iznositi te činjenice, jer njihova reakcija može da bude nasilna i strašna. Da pogledamo stvar i sa druge strane. Kada sam gledao 5. oktobar i tu bezbolnu smenu vlasti, shvatio sam da se prava stvar nije dogodila. Takvi režimi kao što je bio Miloševićev ne padaju na taj način, oni padaju sa treskom, pa i sa krvlju. Donekle shvatam ljude koji posle svega što su doživeli – teške su bile te godine pod Miloševićem – nisu mogli da zamisle da treba da prožive još jedan strašan potres. A šta bi bilo da se ta revolucija zaista dogodila mogli ste da vidite u malom kada je Milanović šutiran pred televizijom. Neću da kažem da je trebalo da ih bude šutirano još na hiljade, ne, ali još na hiljade je moralno da bude ispitanu na onaj način na koji je Milanović ispitan, i da doživi onu sudbinu koju je Milanović na kraju doživeo. To se nije dogodilo, mnogi su bili zadovoljni što se to nije dogodilo, ali se pokazalo da to ima svoju cenu. Ostavili ste korene, i iz njih je ponovo iždžikljalo sve ono što ste misili da ste oplevili.

I opet se vraćam na 5. oktobar. Vi ovde imate dve opcije i analitičari i novinari i opšta javnost stalno im zameraju zbog toga što se svadaju. Što se lepo ne pomire, zašto oni složno, zajedno, ne povedu ovu Srbiju u svetu budućnost. To prosto nije moguće. Te dve opcije su toliko isključive da među njima kompromis nije moguć. Tu bi svako do kraja izdao sebe kada bi ušao u neki kompromis. Ta je situacija vrlo radikalna i zato mislim da ovde nastupaju neka opasna vremena. Te dve opcije se ne mogu iskombinovati kohabitacijom u neki spricer, pa da sve bude u redu. To apsolutno nije moguće, naročito zato što je opcija „sve je isto, samo njega nema“ toliko isključiva, radikalna i spremna silom da se brani, da ja ne vidim kako ona može tek tako da nestane sa političke scene govorima u parlamentu i stranačkom borbom. Mislim da ćemo jednoga trenutka svi mi biti uključeni u to. To se prosto desi, ne znamo šta će da okine, ali jednoga trenutka ćemo svi biti u to uključeni i opet ćete imati ulicu. Ne kažem da će to da se desi sutra, ali potpuno je očigledno da je to neizbežnost. 5.

oktobar je bio prvi čin, bilo je onoliko zločinaca svih vrsta, profitera, kolaboranata. Pa ne može to tek tako da nestane. Uvek ponavljam da je Milošević imao dva miliona glasova na poslednjim izborima. Gde su ti ljudi? Svi su otišli u DSS, a kada im više DSS nije bio potreban, jer su dali veštačko disanje SPS-u i radikalima, oni su se vratili tamo odakle su i došli. Ta dva miliona koja su poletela u DSS, sada su u radikalima, tamo gde su oduvek i bili.

A taj drugi čin, da li za to ima snage u Srbiji?

Da sada budem malo bombastičan, ne pita vas istorija da li vi imate snage, nego kada vidite da vam je voda do nosa, onda izadete na ulicu, i ako imate snage i ako je nemate. Jeste li imali snage 2000? Niste ni onda imali snage. Čista apatija je tada bila, sećam se odlično mitinga u avgustu, kada je Čeda Jovanović stajao tamo sa 50 patetičnih sledbenika, čuvara vatre. Držali su se neki mlaki govori, okolo sedi jedno stotinak ljudi, uglavnom u kafanama piju kafu, gledaju skeptično u taj cirkus i sećam se ocena vaših kolega novinara – nema od toga ništa, sve je propalo, opozicija je ista kao i vlast. I odjednom, posle tri meseca nije tako. Teško je oceniti raspoloženje naroda. Mi ovde nemamo pravu javnost, a kada nemate pravu javnost vi ne znate šta se u ljudima kuva i šta se u njima događa, ne znate koji to besmislen, nevažan događaj može da okine. Ja se uvek vraćam na 1968, vratili se Mićun i Ljuba Tadić iz Pariza i na Institutu društvenih nauka pričaju kako je to u Parizu. Sedeli su i vajkali se kako je, eto, naša omladina potpuno apolitična, kod nas to nikada ne bi moglo da se desi. Desilo se posle 15 dana, eksplodiralo je sve. Ne znate to nikada.

Ne znam da li je Čeda Jovanović naš spasilac, nemam pojma, dosta je mlad za tu ulogu, po mom ukusu, ali to nema veze, ja sam star, pa možda zato tako mislim. Ali to što on zastupa, ta stvar pobeduje na dugu stazu, mada – na dugu stazu svi smo mrtvi. Ipak, na dugu stazu je jasno da to pobeduje, jer i Milošević i ceo taj njegov projekat koji sada zastupa Koštinica, to je jedna, što bi šahisti rekli, teorijski izgubljena partija, to ne može da pobedi. A što to nas košta, to što će oni igrati 500 poteza pre nego što se to dogodi, to je druga stvar. I kao što oni vode jednu teorijski izgubljenu partiju, ono što zastupa Čeda Jovanović ili ljudi oko njega, to je budućnost, to će se dogoditi. Pitanje je samo da li će se to silom braniti ili to može nekako, kako

vi želite, lepše da se dogodi. Ne predviđam da će to pobediti za godinu dana. Ali da će da pobedi – pobediće. Upotrebiću Koštuničinu reč, kada kaže „Hag je neminovnost.“ Jeste, a i Čeda Jovanović je neminovnost.

A šta je Boris Tadić?

On se pravio starmalo mudrim, jer je mislio da može politički da manevriše. Nema toga manevra koji će dovesti do happy-end-kompromisa. Sada je i on shvatio da to ne može. Reč koja je upotrebljena u saopštenju DSS-a, „pozer“, ubitačno je tačna za njega. Nije sve u stavu, nije sve u tonu, nije sve u formi koju on dosta dobro drži, treba to sve da ima i neku sadržinu. Ali ne bih htio da ga kritikujem u ovom trenutku, kada kao da se neka sadržina pomalja.

Vučić kaže da je Šešelj saznao da će neka suđenja našim građanima biti prepuštena Sarajevu i Zagrebu.

Statutom Haškog suda je predviđeno da postoje konkurentne nadležnosti; može da se sudi u Hagu, a može da se sudi i tamo gde je zločin izvršen. Može da se sudi i bilo gde, jer kod ratnih zločina postoji univerzalna nadležnost. Svako je nadležan da ih sudi. Zato se ti zločini i zovu zločinima protiv čovečnosti, mada je *protiv čovečanstva* bolji prevod toga izraza. Dakle, svi su oštećeni kada se takve stvari događaju i svi mogu da sude. Ne znam odakle ta preneražnost nad mogućnošću da se tim ljudima sudi tamo gde su zločin izvršili i gde žive oni koji su time oštećeni, kada mi nismo sposobni da im sudimo. A zašto nismo sposobni? Daću vam dva razloga. Jedan je taj što nikada nikome nismo sudili do ove Ovčare, Štrbacu i Sjeverina. Ovim generalima nismo sudili, a imali smo prilike bar od 2000. godine naovamo. Koštinica uopšte ne govori o ratnim zločinima, on govori samo o Hagu. Ako ne želimo ni da izručujemo ljudi Hagu, kako ćemo im suditi, jer ti ljudi, da bi im bilo ovde suđeno, moraju pre svega da odu u Hag. Prema tome, ništa logičnije nego da im se sudi u Sarajevu i Zagrebu, to bi bilo i po Statutu i kao politička odluka normalno. Nećeš – pa dobro. Mi smo mislili da je bolje za vas da se sudi tamo, da se vaši građani upoznaju sa time što je rađeno u njihovo ime, da vi pokažete da želite nekakvu drugaćiju državu, drugaćiju vojsku, drugaćiju policiju. Ako ste vi tako uporni u tome da to

ne želite, pa onda ćemo suditi tamo gde može da se sudi.

Dosta mi je teško ovde, jer se osećam kao da razgovaram sa nekim ko je udaljen svetlosnim godinama, pa mu ja nešto kažem, a on mi za 10 godina odgovara – tačno, slažem se. Treba da čekam 10 godina. I to ne pripisujem nekoj svojoj naročitoj mudrosti, nego možda baš tome što mislim da čovek, kada analizira nešto, treba da pokuša da izoluje svoje želje i svoja osećanja i onda je to ponekad vrlo hladno i neprijatno. Ovde se analiza često meša sa propagandom, pa onda vaše želje odrede vaše zaključke i mislite da ćete tako uticati na tok dogadaja. Onda sami nasedate na svoju propagandu i to je kobno. Dobre vesti su nekoliko dobrih poteza vlade koje je iznudila probuđena javnost: odlazak ministarke prosvete zbog pokušaja ukidanja darvinizma, odustajanje od donošenja zakona o pomoći haškim optuženicima i zakona o platama poslanika. Kada je javnost skočila, vlada se povukla. Iz toga se vidi da na njih javnost, ako ostane budna i reaguje, može da utiče. Ja mislim da je to pre svega zato što je vlada slaba, tako da je to što je vlada slaba, a javnost se izgleda malo probudila – dobra vest.

Emisija Peščanik, 02. 12. 2004.

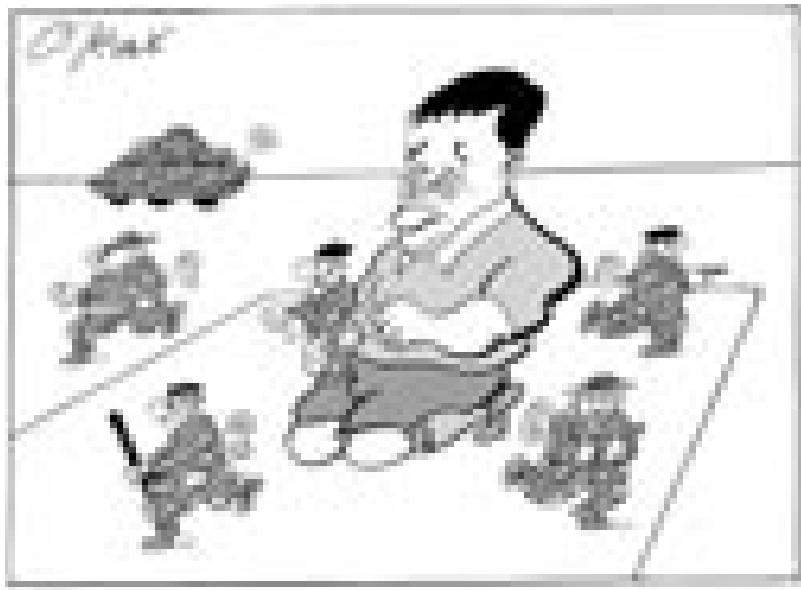
Dvosmisleni događaj

Za građanina postoji nešto zbumujuće u tom događaju, koji jeste dvosmislen. Da li je to bila revolucija, smena vlasti, puč, šta je to bilo i šta je tu poraženo. Uzrok tome vidim pre svega u ambivalentnosti Miloševićevog režima, jer je on bio dvoglav. U tim raznim jugoslovenskim republikama zauzeti su različiti odnosi prema padu berlinskog zida, prema globalnom kolapsu komunizma. I ja se sećam da je Milošević zamerao Sloveniji i Hrvatskoj to što su na tanjiru dale nacionalistima vlast. A on je, za razliku od toga, prvo oklevao koliko god je mogao sa višestračkim izborima, a onda se dosetio, i mislim da je to njegova najveća dosetka, da može da drži jednu unutrašnje protivrečnu poziciju: da ima matičnu partiju da bi zadržao društvenu svojinu, kontrolu nad medijima, privredom, policijom, vojskom, a da to nekako nakazno venča sa nacionalističkom ideologijom i da zauzme celokupni politički prostor. Dakle, da ne može niko da ga skida onako kako su svi ti komunistički režimi skidani, sa nekih nacionalističkih pozicija.

U ovim ostalim istočnoevropskim zemljama pobune su bile nacionalističke, ali u odnosu na ono što se smatralo ruskom okupacijom. A ovde su direktno padali komunistički režimi pred nacionalizmima. I on je odlučio – pa ja mogu da igram obe uloge, mogu da budem i Crvenkapa i vuk, što je bila stvarno velika dosetka, pri tom prilično neprozirna, zato što je to bilo toliko absurdno i protivrečno. I vi ste onda imali i ambivalentnu opoziciju pod Miloševićem, kod koje se nikada nije znalo protiv čega je, protiv socijalizma, kao Košturnica, ili protiv nacionalizma, protiv rata, protiv čega? Čemu su oni opozicija? Zato kada je Milošević padaо isto nije bilo jasno šta je sada tu poraženo – njegova ratna politika, njegov militantni nacionalizam, je li tu konačno skinuta petokraka, šta se tu dogodilo? Taj događaj nije jasan.

I onda imate dalje ambivalencije i dvosmislenosti. DOS, koji dolazi na vlast, je ambivalentna tvorevina. Je li to Košturnica koji je skinuo Miloševića i postao kalif umesto kalifa, ili je to Đindjić koji je sve to organizovao i koji najaktivnije pokušava da promeni bivši režim?

Košturnica insistira na legalitetu, na kontinuitetu pravnog sistema, na očuvanju Miloševićevog aparata. I to je bilo dvosmisleno, zbumujuće, pa je onda svet kazao – pa nije važno šta je bilo, važno je da smo se oslobođili Miloševića. A posle će se pokazati da je vrlo važno kako se interpretira 5. oktobar i da je vrlo važno da se zna šta je tu poraženo i ko je tu pobednik. Oko te interpretacije, koju su pokušali da nametnu i Košturnica i Đindjić, nastao je kasnije i frontalni politički sukob između DSS i DS. Onda je on počeo da dobija ekstralegalne forme. Smatram da je ekstralegalno bilo kada je Đindjić izbacio iz parlamenta poslanike DSS-a, ali je odgovor bio ne samo ekstralegalan, nego i nasilan, jer onda su odjednom počele da se dešavaju stvari kao što je ubistvo Gavrilovića, kao što je oružana pobuna i na kraju atentat, kojim je konačno razrešena ta ambivalencija.

Atentat je vrlo značajan za razumevanje 5. oktobra zbog toga što je on bio razrešenje tog dvosmislenog događaja. To pokazuju posledice atentata. Đindjić, koji je bio najnepopularniji od viđenijih političara na političkoj sceni, odjednom je počeo da biva idolizovan. DSS je odjednom bio prepoznat kao stranka miloševičevske politike bez Miloševića, možda najviše po tom brutalnom aktu nasilja kojim se ta strana poslužila, gde su čak i egzekutori bili iz miloševičevske garni-

ture, ljudi koji su to za njega ranije radili. I tu je jedan veliki deo ljudi progledao, naknadno dao neki kredit Đindjiću i počeo da napušta DSS. Tu počinje strmoglavi pad rejtinga DSS, koji nekako prolazi neprimećeno. Kada se digla magla, pokazalo se da je Košturnica isto što i radikali, da on ulazi u koaliciju sa SPS, da flertuje sa radikalima. Ljudi su počeli da se pitaju – zašto bih ja bio u DSS, kada mogu da idem na pravo mesto, kod onih koji mnogo jasnije tu poziciju plasiraju na političkom tržištu. Mislim da je samo ubistvo doprinelo rastu radikala i da je tu Košturnica počeo da pada, jer je postala nemoguća njegova mimikrija u tobož uglađenog nacionalistu. Taj atentat je jako razbistrio političku scenu, on je čak i Demokratsku stranku naterao da zauzme jasniju poziciju.

Odmah je primećeno ne samo da DSS opstavlja suđenje ubicama Zorana Đindjića, nego i da Demokratska stranka na to nema šta da kaže. Hajde što oni neće o samom suđenju da govore, neće da utiču na sud i tako dalje, ali kada vide ono što smo svi videli, što je očigledno, da DSS pokušava da zaštiti te ljude koji su osuđeni za ubistvo, da pokušava da diskredituje specijalni sud, da ga ukine, protivi se zakonodavstvu o zaštićenom svedoku, o specijalnom судu, tajno se sastaje sa Legijom – pa zar Demokratska stranka o tome nema ništa da kaže? To je bio njihov predsednik, sudi se ubicama njihovog predsednika. Kako mogu da ulaze u koaliciju sa ljudima koji opstavljuju to suđenje? To je bio poraz Demokratske stranke, koji je po meni izazvao i pojavu LDP, jer je u Demokratskoj stranci bilo ljudi koji na to nisu mogli da pristanu. To je bila linija razgraničenja, stvorena je frakcija i Demokratska stranka je morala da odluči – ili da ih izbaci ili da odgovori na pitanja koja su oni postavljali. I odlučili su da ih izbace iz stranke. Ja mislim da će ih to koštati, već ih košta, a tek će ih koštati. Poslednje što čujem je rast rejtinga LDP, koji opet dolazi otud što se situacija razbistrla, što je ta pozicija centra koju je prvo tobož zauzimao Košturnica postala nemoguća. Košturnica je to shvatilo i približio se SPS-u i Miloševićevim stariim koalicionim partnerima, radikalima, a DS je pokušao da stane na to mesto, da sada on bude centar, ali stvar je u tome što je centar nemoguć. I DS će se osipati isto kao što se osipao Košturnica.

U Srbiji postoje dve realistične i konsekventne politike, a to su one koje se obično nazivaju ekstremnima. One su ekstremne zato što su opcije polarizovane, a ako imate opciju istok–zapad, onda ne znam koja bi vaša opcija u centru trebalo da bude. Sever–jug, to je nemoguće. Mislim da će LDP i dalje dobijati i mislim da se vidi da postoje samo dve opcije u igri, dok je sve ostalo zamlaćivanje koje povlađuje iluziji nekih ljudi, koje ja razumem, koji misle da se može nešto dobiti, a da se ne plati nikakva cena. To znači – nećemo izručiti Miloševića, nećemo saradivati sa Hagom, ali ćemo ući u Evropsku uniju, mada ne i u NATO. To su tlapnje koje samo produžavaju paralizu. To počinje da se vidi i naravno da postoji strah, jer sukob dve tako udaljene opcije kao što je radikalska i LDP-ovska, bez obzira na neravnopravnost snaga, pomalo je zastrašujuća, zato što se ne vidi da ona može da se razreši bez većih potresa.

To je bio jedan kriminalni poredak, cela ta država je bila zločinačko udruženje i njih je amnestirao Koštunica time što je proglašio da su to bili izbori: jedan predsednik je otišao, drugi predsednik je došao, Milošević i dalje ostaje predsednik najveće opozicione stranke i zaslužuje uvažavanje. A ja mislim da je najbliže reći da je to bila dvorska zavera i da je ono što se dogodilo 5. oktobra bilo puč. SPS tvrdi da je to bio puč i u pravu je. Glasovi nikada nisu prebrojani, a Milošević je predao vlast tako što se pojавio načelnik njegovog generalštaba u pravnji Koštunice i Ivanova i kazao mu – vi ste, predsedniče, izgubili izbore, izvolite predati vlast, Koštunica vam garantuje da nikada nećete otići u Hag, da će se prema vama ponašati sa uvažavanjem, a gospodin Ivanov je tu da kao velika sila garantuje takav sporazum.

Mislim da se to dogodilo i da je Milošević u stvari uklonjen izdajom svoje okoline, jer je on u svom ludilu suviše daleko otišao i počeo sve da ih ugrožava. To je bilo možda najupadljivije tokom 77 dana NATO bombardovanja, kada su svi pomislili – ovaj čovek je lud, NATO će ući i sve će nas za uši izvaditi odavde, daj da ga sklonimo, da napravimo neki privid promene, a pokušaćemo da zadržimo sve što se zadržati može. I zato je Koštunica izabran kao ambivalentni kandidat. To se video već iz one parole iz doba izbora – zapuši nos pa glasaj. Jedan veliki deo je zapušio nos pa glasao, potpuno svestan svega, ali je smatrao da je ipak važno da Milošević ode. Ispostavilo

se da je ceo taj režim, cela ta zločinačka država bila kao neki suviše težak objekt, kao neki težak orman koji vi pokušavate da srušite, ali ne možete iz prve, morate da ga klatite. I on je zaklaćen 5. oktobra, ali nije pao, nego se naprotiv malo klatio i na kraju se opet stabilizovao. I sada nas to dovodi do očajanja, gledamo taj orman, klatili smo, klatili, a ništa nismo rasklatili.

Linija koju vidim kao konstantnu je ta dvosmislenost Miloševićeve pozicije, dvosmislenost opozicije koja ne zna čemu je opozicija, dvosmislenost 5. oktobra, gde se ne zna šta je pobedilo. Posle atentata se zna šta je pobedilo i tek kada se to saznao, mnogi ljudi su videli da je dvosmislenost postojala od početka i morali su da se odluče za jednu ili drugu stranu. To je situacija u kojoj smo i sada: dve nepomirljive opcije su na delu, jedna je Miloševićeva politika bez Miloševića, a druga je ono što je hteo Đindjić, trećeg nema. Jedna je istok, druga je zapad. Male zemlje su opredeljene svojom spoljnom politikom; važniji je taj izbor nego bilo kakva unutrašnja politička odluka. Odlučite se za Putina, onda se zna, vi ste putinska zemlja. I ovo jeste putinska zemlja. Ovde se dešava sve ono što se dešava i u Rusiji, toj Rusiji koja je i Miloševića podržavala, u koju putuju Aca Tomić i Pavković za vreme oružane pobune Crvenih beretki, koja garantuje Miloševićev i Koštuničin dogovor 5. oktobra, u koju beže svi ratni zločinci. I to je ta Rusija koja sada, eto, ne dopušta da nam zli zapad oduzme 15 odsto teritorije i kojoj ćemo za to biti, čuo sam, večno zahvalni. To je najveći zaokret koji je postignut atentatom na Zorana Đindjića.

Vi iz posledica možete da zaključujete nešto o uzrocima i nešto o motivima i ciljevima. Ako gledate što se dogodilo posle Đindjićevog ubistva, onda imate pravo da zaključite da je to i bio cilj ubistva. Nije se ubistvo desilo slučajno i ove promene nisu slučajne. Đindjić je želeo da uđe u Evropsku uniju i NATO, a mi sada ne želimo da uđemo u Evropsku uniju i NATO. Đindjić nije želeo koncentracionu vladu, Koštunica pravi koncentracionu vladu, Đindjić nije hteo da ima ništa sa radikalima, a ovaj flertuje sa radikalima. Đindjić ništa nije hteo da ima sa Miloševićevom strankom, ovaj je u koaliciji sa Miloševićevom strankom. Pa čekaj, ima neke logike u tim događajima. Ali ovde se, i to je nasleđe iz Miloševićevog perioda, toliko toga događa, a to su mahom pseudodogađaji, koji vas stalno drže na ringišplu i vi nikako

ne možete da sastavite tu priču, jer stalno imate neke potrese koji okupiraju ljude. Kao kada se sruši kuća, a vi ne kažete – srušila se kuća, nego govorite – pala ova cigla, pala ona cigla, brojimo te cigle, gle evo još jedne cigle. Kada se kuća ruši, padaju cigle, zašto brojiš svaku ciglu? Ali to je još Milošević uspostavio, kad god se zapetlja i nađe u neprilici, on stvori novi skandal i onda se svi bave tim skandalom, dok ne nađe novi skandal. I to suviše dugo traje i ljudima se neprekidno vrti u glavi.

Tako tumačim i apstinenciju. Situacija je nečitljiva, većina stvari koje su stvarno važne dešavaju se van našeg pogleda. Demokratska stranka ne može da ima predsednika vlade, iako je osvojila većinu. Šta onda znače ti izbori, ne znače ništa, ali to znači da neko to uspeva da spreči sredstvima koja nisu vidljiva. U suprotnom, zašto bi neko ko je pobedio pristao na to? Mora biti da se odvija neki drugi komad iza zavesa. Tako vidite da postoji jedna faktička moć koja nije institucionalna, koja deli karte i naravno da je onda svet demotivisan da izlazi na izbore. Zašto da izlazim na izbore, glasam, možda i pobedim, ali pobedio sam samo na papiru. U stvarnosti će se desiti nešto drugo, nešto što hoće Vojislav Koštunica koji ima pet odsto glasova, a na to će pristati Boris Tadić, iako ima 25 odsto.

Mi smo jedno neosvešćeno društvo, ne znamo šta nam se događa i to već 20 godina, ne razumemo to, a događaju nam se strašne stvari. I to izgleda kao neka prirodna pojava koja se dešava sama od sebe, a svi se pozivaju na svoje biračko telo. Besmisleni su glasovi neinformisanih birača koji ne razumeju šta je u igri. Većina ljudi u ovoj zemlji živi kao u snu, onako kao što je san organizovan emocijama, bez ikakvog racionalnog toka. Živimo kao da sanjamo. Ne mislimo, radimo ono što nam se dopada, a ne znamo ni zašto nam se to dopada, ni da li je to dobro za nas. Kome se život poboljšava i odakle se to finansira? Da li se finansira na račun budućih naraštaja? Vi to možete da udesite, da se ono što bi trebalo da sutra budu naše penzije danas troši na asfaltiranje, ali ne znate da li je to tako, jer je sve neprozirano. Imamo samo neki turistički, varljivi pogled na stvari. Mi smo jako uznemiren svet, naša su razmišljanja kratkoročna. Jedna stvar je poželjna kratkoročno, vrlo loša već srednjoročno, a katastrofalna dugoročno. Vidim i da nesporazumi među ljudima nastaju zbog toga

što jedan misli kratkoročno, a drugi srednjoročno. Obojica su u pravu, samo ne mogu da se sporazumeju na koji rok misle.

Kada se zadužujete, pa super, dobijete pare ni za šta. Posle dođe vraćanje i to je već nešto drugo. Čitao sam u Ekonomistu da se ovde ljudi zadužuju kod banaka da bi igrali na berzi. To je katastrofa, to niko živ ne radi. Ali, prošle godine cene na berzi su porasle za 60 odsto i svi su zaradili tih 60 odsto – a sutra će da padnu 100 odsto i šta će onda da bude, ko će da vraća te dugove? Kao Jezda i Dafina. To je posledica toga što vam je ovde stalno voda ispod nosa. Ne možete da mislite ni o čemu drugom, sem o tome da nos držite iznad vode. Dugoročno? Ma, šta dugoročno, daj bre, pomagaj, hoću da se udavim. Pusti to sa isušivanjem močvare, ko zna kada će to biti. I ovi što su protiv Evropske unije stalno govore – ma kada ćemo ući, možda za 20 godina. Čekaj, pa i za 20 godina je dobro, pa daj jednom, bre, da uđemo. Ali oni kažu – ako je za 20 godina, onda nam i ne treba.

Mi smo toliko dugo na tom ringišilu da nije čudo što ne možemo, što kažu Amerikanci, da zastanemo da pomirišemo cveće, nego smo stalno u histeriji. To se ovde zove ritam modernog života, to bezglavo lundranje i muvanje. Kada pogledate beogradski saobraćaj, pomislite – pa ovde cveta, ovde buja, ovo je neka privreda. Ma ne, oni svi idu u kafiće, na splavove da se nađu sa nekim, nema veze, nije to nikakva smislena žurba. To prebacuju i Peščaniku. Neprijatno je stati, pogledati gde ste, bolje da tako letimo okolo i da ne mislimo, samo ćemo da se oneraspoložimo. Samo ćemo, što kažu klinci, da upadnemo u bedak. Nemoj to, pusti, što mi to pričaš, neću to da slušam. Ako nećeš da slušaš, to je druga stvar, ali mogao bi možda da popraviš taj Zub, posle će da ti ga vade. Kada maknete izvan ovih granica, prvo što primetite je da ljudi imaju neke planove, da se ti planovi zasnivaju na nekim informacijama, da postoje neki stabilni trendovi. Ljudi tamo računaju svoje živote do groba, a ovde je to nemoguće, jer su okolnosti stalno promenljive, kao da igrate šah na nekoj tabli na kojoj se pojavljuju neke nemoguće figure, pa tabla ima 180, pa 230 polja. Kako da igrate tako? Ne možete vi tu da igrate ni bilo šta da planirate.

Dilema istok–zapad postoji od kada postoji Srbija. Čak i u doba komunizma imali ste proevropsku struju u jednopartijskom sistemu.

Tako mi shvatamo politiku, da imamo neke narodnjake i da imamo neke Evropljane, da je među njima večno ista diskusija i ista debata i, nažalost, isti ishod. Evropljani su uvek gubili, a često bili i ubijani, kao što je Đindjić bio ubijen. Tako da se to ovde već doživljava kao neka naša fatalna sudbina, da mi ništa drugo ni ne umemo, nego da stalno igramo taj jedan isti komad sa novom podelom. Igramo to što jedino znamo. Ovoga puta se dogodilo nešto izuzetno povoljno po nas, da ne samo što su neki ljudi ovde bili zainteresovani za tu Evropu, nego je i ta Evropa jednom bila zainteresovana za nas, jednom je htela stvarno da nam pomogne. I to je doživljeno kod te narodnjačke većine kao neka strašna podvala – ne bi oni nas da nemaju neki interes. Kakvu korist od tebe može da izvuče? Jesi li ti neko tržište, je l' imaš neku naftu, za šta se oni to grabe kada pokušavaju da nas uvuku u Evropsku uniju, šta će to od nas da imaju, paradajz?! Narodnjaštvo je uvek bilo povezano sa paranojom. I kada je železnica trebalo da prođe kroz Srbiju govorilo se – aha, tako će da nam se uvuku, sa tom železnicom.

Sada više niko ni ne pomišlja da išta ulaze u Srbiju, vidi se da od toga neće biti skoro ništa. Sada nas svi gledaju, ja mislim, sa sažaljenjem. To što mi doživljavamo kao neprijateljstvo, to oni u stvari još uvek pokušavaju nešto sa nama, ali vide da mi nećemo. Pa ne može ipak ništa da se desi bez nas. I hajde da kažem nešto optimistično: mislim da je dobar proces to što se kod nas kristališu te dve opcije kao jedine. Oslonac na Rusiju, zatvaranje, opstanak u siromaštvu i takoreći naturalnoj privredi i ovo drugo, gde za sada стоји samo LDP i nezadovoljni članovi Demokratske stranke, a to je konačna modernizacija, ulazak u Evropu, kosmopolitizam, liberalna ekonomija, oslobođanje ekonomije od politike, osnivanje tržišta. Ja mislim da će se te dve opcije sve više kristalizati kao jedine i da će onda izbori biti mnogo racionalniji, kada narod ne budu zbunjivali razni dinkići, Vuk Drašković, Košunica više i ne može, ali i on je to radio, Boris Tadić. Postaće jasno što su naša dva jedina puta, između kojih srednji ne postoji. Mislim da će Demokratska stranka doživljavati ono što je doživeo Košunica kada je htio da izigrava centar, a to znači ne samo osipanje nego i cepanje.

Očigledno je nezadovoljstvo svih ljudi koji optiraju za tu zapadnu i evropsku varijantu. Oni ne mogu da shvate kako se to Tadić slepo i na ponižavajući način lepi uz Košunicu, koji je već otišao prema radikalima. DS već biva percipiran kao neka interesna grupacija. Hoćete te upravne odbore, hoćete ministarstva, hoćete da imate predsednika, ali čemu sve to – pa ničemu, samo da zadovoljite svoje apetite. Oni sve više tako bivaju percipirani i ljudi vređa to slepo sleđenje Košunice. Pa je l' ne vidiš, bre, da ti je zavukao ruku u džep, vadi šta god hoće, a ti se ne usuđuješ ni da protestuješ. Košunica je očistio Demokratsku stranku od nepoželjnih članova koji su želeli da ostanu na liniji Đindjićeve vlade. On je sve to počistio i jasno im stavlja do znanja – ili ste mi svi neprijatelji ili ćete da očistite ovo. I oni su to uradili. To je bio njihov prvi poraz, kada su pokazali da nemaju odgovor na ucene, da im je suviše stalo da zadovolje svoje apetite i da će se povinovati svim opscenim zahtevima Košunice i DSS-a.

Zoran Đindjić: (opis inauguracije Vojislava Košunice za predsednika SRJ u knjizi Vesne Mališić) U Sava centru sve je izgledalo glamurozno, dolazili su ministri spoljnih poslova Grčke, Norveške, razni izaslanici, ali se osećalo da je sve fasada bez supstance. Osećalo se da tu nema vlasti i da sve može da bude vrlo prolazno. Imajući u vidu iskustva Aljendea, Gerenskog i drugih bezubih građanskih revolucija koje su počinjale narodnim entuzijazmom, a završavale krvavim obračunima i preuzimanjem kontrole od strane vojske, sve vreme sam imao neprijatan osećaj da ništa nije završeno i da vrlo brzo stvari mogu krenuti u neprijatnom pravcu. Tih noći nisam mogao da spavam, jer sam imao osećanje mučnine, da je sa svakim satom naša pozicija gora, dok u javnosti izgleda sve bolje. Mediji su bili puni priča o pobedi, a kada se čovek zapita šta je garant da ona opstane, onda shvati da nema nikakvog garanta. I kada se upita gde je vlast kada mi odemo kući, onda shvati da vlasti nema. Ona postoji dok smo skupljeni, kada se razidemo nje više nema. A kada se upitamo da li socijalisti imaju mehanizme koji funkcionišu i kada oni nisu tu, odgovor je – imaju. To je značilo da su praktično već 6. oktobra bili u prednosti u odnosu na nas.

Pobeda?

Na izborima 2000. Košunica je kandidovan kao kompromisno rešenje između onih struktura Miloševićevog režima koje su shvatile da ih Milošević ugrožava i – tadašnje opozicije. Mada je formalno pripadao opoziciji, Košunica je, kao tvrdi nacionalista, podržavao ratnu politiku Miloševićevog režima, njegovu osnovnu spoljnopolitičku orijentaciju, ignorisao ratne zločine, bio ogorčeni protivnik „selektivne pravde“ „lažnog, antisrpskog“ Haškog tribunala i sistematski se protivio bilo kakvim revolucionarnim promenama. Kao takav bio je najprihvatljiviji Miloševićevim strukturama. Opozicija je, sa svoje strane, procenila da od svih potencijalnih kandidata iz njenih redova Košunica ima najveće šanse, kao neka vrsta prelaznog, kompromisnog rešenja, kojim bi tek trebalo da počnu temeljne reforme. I dok je Đindjić sa drugim strankama opozicije izveo revolucionarno raspoložene mase na ulicu, Košunica je uz pomoć načelnika generalštaba i Ivanova na zatvorenom sastanku sa Miloševićem ovog uverio da mu je najbolji izlaz da odstupi. S obzirom na kasnije događaje, razumno je predpostaviti da su tom prilikom Miloševiću data uveravanja da se pitanje bilo kakve njegove odgovornosti neće postavljati (*neće biti revanšizma*). Košunica je od prvog trenutka nastojao da smenu Miloševića predstavi kao usamljeni događaj, kao redovnu, mirnu smenu vlasti, zalažući se za „kontinuitet i legalitet“, uz puno uvažavanje Miloševića kao „predsednika najveće opozicione stranke“.

Kao protivnik lustracije (*revanšizma*), Košunica je nastojao da zaštitи bitne poluge starog režima (vojska, policija, službe bezbednosti) i osnove pravnog sistema (pre svega stari Ustav), istovremeno pružajući otpor reformskim naporima ostatka DOS-a i njegove vlade na čelu sa Đindjićem. Da čini, dakle, upravo ono zbog čega ga je Miloševićev okruženje i prihvatile kao kandidata. Sukob Đindjić-Košunica oko interpretacije 5. oktobra obojio je politički ambijent Srbije od oktobra 2000. do 12. marta 2003, kada je ubistvom Đindjića postalo jasno da Košunica nije ta prelazna figura postmiloševićevske Srbije, već da je to Đindjić. Da Đindjić *ne može da prođe* u Srbiji

i da su snage Miloševićevog režima koje su podržale Košunici u stvari te koje su odnele pobedu. Ako se pogledaju rezultati svih izbora održanih nakon toga, može se uočiti da se nakon atentata glasovi koji su Košunici *privremeno bili povereni na čuvanje* uredno vraćaju takozvanoj crveno-crnoj koaliciji (pretežno crnom delu). Rezultat: Košunica konstantno opada, SPS se održava u životu, Srpska radikalna stranka raste. Košunica je, dakle, poslužio kao posuda u kojoj su sačuvani glasovi Slobodana Miloševića. Na tome je i sam aktivno radio, najviše preko traženja podrške od SPS-a, ali još mnogo više sistematskim naporima *normalizovanja* radikala, koji su po njemu i njegovoj Novoj srpskoj političkoj misli *takođe demokratska stranka*. Košunica je ispunio svoj zadatak.

Demokratska stranka za ovo snosi svoj deo odgovornosti, jer nije prepoznala ovu strategiju, već je, iluzorno pokušavajući da *konstruktivno sarađuje* sa DSS i Košunicom, pomagala Košuničinu mimikriju i zbunjivala političku javnost. Poslednjim izborima opisan je pun krug. Toma Nikolić, radikali, primili su u nasledstvo neokrnjeni Miloševićev politički kapital iz 2000. Da li je onda „sve isto samo njega nema“? Nije. Međutim, sve što je drugačije promenjeno je zaslugom Đindjićeve vlade u periodu od 2000. do 12. marta 2003. Đindjić je zbog toga ubijen. Kasnije (Košuničine) vlade nastojale su da ponište promene koje je Đindjić doneo, umnogome su u tome i uspele, ali ono što je ostalo čini današnju situaciju drugačijom: dosta široka načelna orijentacija ka Evropskoj uniji i početni, teško zaustavljeni procesi pridruživanja. Košunica i njegovi saveznici neće odustati od pokušaja da sve većim okretanjem prema Rusiji i sabotiranjem saradnje sa EU i ovu tekovinu Đindjićeve vlade ponište. Šansu za to oni vide u proglašenju nezavisnosti Kosova. Euforija nastala nakon poraza Tome Nikolića na izborima možda je naivna i preuranjena. Vrlo brzo, već kod potpisivanja i ratifikovanja „malog sporazuma“ sa EU, i donošenja „paketa mera“ kojim Vlada treba da odgovori na gubitak Kosova, videće se da li je čaša do pola puna ili, naprotiv, do pola prazna.

Peščanik.net, 04. 02. 2008.

Balvani na putu

U oktobru 2000. sa vlasti je sišao Milošević, ali ostao je netaknut njegov aparat. Koštunica u stvari nije bio kandidat DOS-a. Njega je kandidovala druga strana, to jest Miloševićovo okruženje, koje je rešilo da žrtvuje Miloševića, ali da sačuva sve ostalo. To je smisao onoga o čemu se 2000. govorilo, da Koštunica jedini može da pobedi. Koštunica jedini može da pobedi zato što ga je kandidovalo Miloševićovo okruženje, a DOS pristaje na njega, nikako obrnuto. I ja mislim da je cela epizoda sa Đindjićem bio jedan herojski, ali slab i naivan pokušaj da se Srbija menja. Vojislav Koštunica je tu odigrao ključnu ulogu. On je od početka trojanski konj stare politike i starog režima. Glasovi koje je on u ogromnom broju dobio i podrška koja je bila 80 odsto posle pada Miloševića, sve to je on polako isporučio radikalima i SPS-u i na kraju je morao potpuno da otkrije svoje karne, da uđe u koaliciju sa radikalima i da bude poražen.

Dačić je u skupštini, a kasnije na grobu Miloševićevom, rekao – ne znam zašto ste nas skidali sa vlasti kada ste na kraju došli na našu politiku. I Koštunica to uopšte ne sme da komentariše, jer je to tačno. Politika koju je vodila vlada koja još uvek postoji, našla se na kraju na pozicijama Miloševićeve politike. Tako da ja ne bih govorio o restauraciji, ja bih govorio o jednom kratkotrajnom, herojskom, ali naivnom pokušaju da se nešto u Srbiji pomeri. Osnovna stvar koja je pomerena je bilo zacrtavanje strategije ulaska u Evropsku uniju. To je do dana današnjeg jedina stvarna i velika tekovina Đindjićeve vladavine koja je preživela, ali sada se i oko nje lome koplja. Sprečavanje približavanja Evropskoj uniji je trebalo da bude konačna pobeda Koštunice i stranaka starog režima. To je bitka kojoj danas prisustvujemo.

Smatram da je potrebna koalicija DS sa SPS iz jednog jedinog razloga, a to je ratifikacija sporazuma o pridruživanju. U takvu vladu uopšte ne verujem, mislim da su snage i dalje podjeljene fifty-fifti i da ta vlada neće moći da opstane. Njen jedini realni uspeh može biti ta ratifikacija. Sve ostalo je i dalje u vazduhu, snage su izjednačene. Kada bi ova druga strana došla na vlast, ni njima ne bi bilo lako.

Ovde ne može da postoji efikasna vlada, jer će svaka imati strahovitu opoziciju. Nepomirljivost ta dva bloka je takva da se ona može završiti samo pobedom jednoga od njih, nikako drugačije. Kako, ne znam, ali kompromis između te dve pozicije nije moguć i to će uvek stvarati nestabilne vlade. A kako god se ovo svršilo, brzo ćemo imati nove izbore.

Ovde se, prvi put od 2000, strane sukobljavaju oko jednog suštinskog pitanja. Pitanje evropske i antievropske Srbije je istorijsko srpsko pitanje i ono je prepoznato kao dvovekovna dilema ove zemlje. I na jednom tako suštinskom pitanju, koje je uz to i vrlo grubo pitanje, ljudi se više ne dele po strankama, već po toj osnovnoj podeli – jesam li za Evropu ili nisam. Dakle, nije više važno za šta se moja stranka zalagala do sada, sada je važno je li moja stranka za Evropu ili protiv nje. Ovde nikada nije ni postojalo ništa drugo nego te dve stranke. Ovde su uvek postojale samo evropska stranka i samo antievropska stranka. Onda su one uzimale razna imena, ali u suštini je to bilo to. Mislim da se i u komunizmu ta jedna jedina partija cepala po tom kriterijumu: mi smo za Evropu, za otvaranje granica, za modernizaciju. To su bili i liberali 70-ih godina, ma koliko govorili tim ezopovskim jezikom partijskih rezolucija. I uvek je do sada ta evropska stranka dobijala batine, redovno je dobijala batine. Ovo je prvi put da ona ima na svojoj strani Evropu i njene interese. Mislim da je Evropska unija najvažniji politički faktor u ovoj zemlji. Na to ova antievropska stranka odmah više – izdaja, izdaja, vi putujete u Brisel, a oni nam otimaju Kosovo.

Kada smo kod teme Kosova, htelo bih da odam priznanje Vojislavu Koštunici, a to je da je on taj koji je ovo pitanje zaoštrio. Njemu se učinilo da je takozvano otimanje Kosova sjajna prilika za konačni udarac evropskoj stranci, sa jednom vrlo prizemnom i primitivnom floskulom – ne možemo da idemo u Evropu kada nam oni otimaju Kosovo. Onda je nastala reakcija, Evropa nam je ponudila potpisivanje sporazuma i te dve strane su došle u vrlo neravnopravan položaj. Odjednom evropska stranka počinje da priča o blagodetima potpisivanja evropskog sporazuma, dolazi Fiat. Za to vreme ova antievropska stranka samo govori – Kosovo je srce Srbije, ne damo Kosovo. Ona nema tekst, odnosno, njen tekst je siromašan, on se

svodi na neverovatno obećanje da će nam njihov akcioni program vratiti Kosovo. Ljudi nisu ludi, razumeli su veliku razliku između onoga što obećava evropska strana i nerealnih obećanja antievropske strane. Dakle, Koštunica je pogrešno, sa svog stanovišta, i vrlo nesrećno zaoštrio to pitanje – hoćemo li u Evropu ili ne, idemo ka Rusiji, nisu nam potrebne investicije, ne treba nam kapital, ništa nam od ovih sa zapada nije potrebno. To je dovelo do ovoga iznenađujućega izbornoga rezultata. Ljudi su se toga uplašili, a uplašio ih je sam Koštunica. Podsećam vas na njegov govor pred skupštinom, to je bilo zastrašujuće. Videli ste čoveka opsednutog, monomaničnog, besnog, gnevног, i kada je usledilo paljenje američke ambasade i divljanje po ulicama, koje je direktno on izazvao, stvari su se odjednom okrenule. Tako tumačim uspeh Demokratske stranke.

Ostaje pitanje da li ćemo mi biti sposobni, kada ratifikujemo taj sporazum, da se po šinama na koje će nas staviti dalje krećemo. Na to može da se gleda na dva načina. Prvo, ovde već postoji infrastruktura, postoje ljudi koji razumeju Evropsku uniju, koji razumeju proces pridruživanja, koji razumeju šta on podrazumeva. Sa druge strane, kazali smo da je Srbija podeljena i ja mislim da će ta druga strana postavljati strašne balvane na tom putu, da će ići užasno teško i sporo. Tu može biti i ulice, džumbusa, zato što će se ta pozicija braniti očajnički. Revizorska komisija ne može da dobije svoje kompjutere i telefone zato što, kada bi ustanovili da je neko neodgovorno i nenamenski trošio sredstva iz budžeta, to se u krivičnom pravu zove zloupotreba službenog položaja i vi idete u zatvor. Ovde ima veoma mnogo ljudi koji su odgovorni za strašne stvari koje su se događale, koji nisu kažnjeni i koji znaju da je silazak sa vlasti opasan po njih. Taj otpor će biti grčevit i besomučan. U tom smislu to može ići sporo, ali mislim da je ratifikacija jedan irreverzibilan postupak.

Što se tiče uslova za primenu sporazuma, kao što je saradnja sa Haškim tribunalom, moram po svom običaju da se vratim na 5. oktobar. Vi vidite da se takozvano podvlačenje crte, lustracija, katarza, kako god da to zovete, suočavanje sa prošlošću, nije dogodilo. Antievropska stranka je uvek smatrala da se to pitanje može nekako zamuljati. Ali, vi ga izbacite kroz vrata, ono uđe kroz prozor. Sada se ono ispoljilo u zahtevu da saradnja sa Haškim tribunalom mora biti

potpuna da bi sporazum mogao da se primeni. Lično mislim, mada mi se to ne sviđa, da i na strani Evropske unije možda postoji jedna rezervna pozicija, koja bi se sastojala u tome da bi taj uslov mogao da otpadne, ako bismo mi na ubedljiv način dokazali da smo sve učinili da Ratko Mladića nađemo, ali u tome nismo uspeli.

Tu je jako smetao Vojislav Koštunica, koji ima neverovatnu ideju da se dostojanstvo države brani tako što ćete lagati ceo svet da ne znate gde je Ratko Mladić. Takvo shvatanje dostojanstva i ponosa, koje sa njim deli i Toma Nikolić, meni je neshvatljivo. Dostojanstvo Srbije je bilo ugroženo zločinima Ratka Mladića, a ne njegovim skrivanjem. Najviše što možemo da učinimo da to dostojanstvo vratimo jeste da ga pronađemo i izručimo. Da li će se to dogoditi – dozvoljavam da je moguća i ovakva jedna muljatorska solucija, na koju bi i druga strana pristala, mada sam vrlo oprezan kada to kažem. Ta odluka zavisi od 27 zemalja, od kojih neke taj uslov shvataju vrlo ozbiljno, a bez konzenzusa taj se uslov ne može menjati. Ovde su sve vlade gorovile – mi ne znamo gde je on, pa posle šest meseci – onda smo znali, ali sada stvarno ne znamo, pa onda opet – juče smo vas lagali, ali danas vam govorimo istinu. Pa naravno da ti niko ne veruje.

Svetlana Lukić: Šef BIA Rade Bulatović je rekao da ne postoji politička volja da se uhapsi Ratko Mladić.

Srđa Popović: Da, a Dušan Mihajlović je kazao da ga je teško uhapšiti, zato što ima jako obezbeđenje.

Emisija Peščanik, 12. 06. 2008.

Predlog za proširenje optužnice, 2005.²⁹

Okružnom javnom tužilaštvu Specijalnom tužilaštvu

Predlog zastupnika oštećene Ružice Đindjić, advokata Srđe Popovića, za proširenje optužnice KTs. br. 2/03 od 21. avgusta 2003. protiv okr. Milorada Ulemeka pred Posebnim odeljenjem Okružnog suda u Beogradu k. p. br. 5/03

Na osnovu dokaza izvedenih na glavnom pretresu u gornjem predmetu (član 342, st. 1 ZKP) stekli su se uslovi za proširenje optužnice u odnosu na okrivljenog Milorada Ulemeka optužbom za krivično delo oružane pobune iz člana 124, stav 2 Osnovnog Krivičnog zakona, kažnjivo po članu 139, stav 1 Osnovnog krivičnog zakona. Već u obrazloženju optužnice KTs br 2/03 od 21. avgusta 2003. opisuje se činjenično stanje iz koga bi proizlazilo postojanje krivičnog dela oružane pobune u odnosu na okr. Ulemeka, iako mu se to delo ne stavlja na teret. Naime, na citiranom mestu u obrazloženju tvrdi se:

1. da su „u toj piramidi (kriminalne organizacije) na čelu stajali okr. Luković-Legija i Dušan Spasojević”;
2. da je „cela ta organizacija bila koncipirana tako da (...) svoju aktivnost usmeri u pravcu osvajanja vlasti”;
3. da je „u realizaciju toga plana (...) uključena JSO kao oružana formacija koja je dobro utrenirana i poslušna u odnosu na Lukovića-Legiju”;
4. da je „prvi test tih ambicija bila pobuna JSO-a koja je imala političku pozadinu kroz svoje zahteve za smene ministra policije i drugih lica”;
5. i konačno, da su „dometi pobune (...) ohrabrili Spasojevića i Legiju da osnovnu ideju – osvajanje vlasti forsiraju, ali sada na drugi način i drugim sredstvima.”

4. ORUŽANA POBUNA

Ta posljedica treba da se utvrdi na poseban način. Treba utvrditi kako daleko seže društveno značenje djela, odnosno društveni radius djela.

Dr Vladimir Bayer

Međutim, tek dokazima izvedenim na glavnom pretresu, sa svom potrebnom izvesnošću su dokazane sve one činjenice koje konstituišu biće krivičnog dela oružane pobune iz člana 124, st. 2 OKZ, i kojima se utvrđuje odgovornost okr. Ulemeka za to delo. Tu, pre svega, mislimo na iskaze svedoka: Rodoljuba Milovića, Zorana Janjuševića, Gorana Petrovića, Vladimira Popovića, Čedomira Jovanovića i Zorana Mijatovića, koji su prvi put saslušani tek na glavnom pretresu, ali i na delimično priznanje samog okriviljenog Ulemeka, koji je, budući u bekstvu tokom istrage, takođe prvi put saslušan tek na glavnom pretresu. (Naravno, ovi iskazi moraju se posmatrati u povezanosti sa drugim iskazima, kao što su iskazi svedoka saradnika Zorana Vukojevića i okr. Saše Pejakovića, koji su ispitani i u istrazi i na glavnom pretresu.)

Dakle, s obzirom na dosadašnji tok dokaznog postupka stekli su se uslovi za proširenje optužnice protiv okriviljenog Ulemeka optužbom da je: početkom novembra 2001. kao bivši dugogodišnji komandant Jedinice za specijalne operacije, nad kojom je i nakon prestanka funkcije zadržao faktičku kontrolu, u dogovoru sa pok. Dušanom Spasojevićem organizovao i bio kolovoža akcije Jedinice za specijalne operacije, upravljene na ugrožavanje ustavnog uređenja i bezbednosti SRJ, u kojoj je ta Jedinica izrikom otkazala poslušnost svojim starešinama, samovoljno povukla sve pripadnike jedinice u kasarnu u Kuli, isključila sve telefonske veze kasarne sa neposrednim starešinama i spoljnim svetom, povukla svoje pripadnike iz obezbeđenja zaštićenih ličnosti, povukla svoje pripadnike iz obezbeđenja aerodroma Beograd, pod punim naoružanjem i uz upotrebu borbenih vozila svojevoljno zaposela deo autoputa kod centra Sava u Beogradu, i uz pretnju upotrebe sile ispostavila zahtev Narodnoj skupštini da donese Zakon o saradnji s Haškim tribunalom i zahtev da se smeni član vlađe ministar unutrašnjih poslova, kao i načelnik državne bezbednosti i njegov zamenik, sa ciljem da stave Službu državne bezbednosti pod svoju kontrolu i time onemoguće ispunjenje zakonom određenih zadataka Službe, što je sve imalo za posledicu ugrožavanje ustavnog uređenja i bezbednosti, čime je izvršio krivično delo iz člana 124, stav 2 Osnovnog krivičnog zakona kažnjivo po članu 139, stav 1 Osnovnog krivičnog zakona.

Obrazloženje:

Činjenični navodi i pravna kvalifikacija dela proizilaze iz sledećih dokaza:

1. Otkazivanje poslušnosti, prekid komunikacije, napuštanje zadataka

„Pobuna počinje u novembru 2001. (...) Komandant JSO, po naređenju Lukovića (odnosno okr. Ulemeka), koji i dalje vrši funkciju komandanta ove jedinice iz senke, poziva svoje pripadnike da napuste svoje radne obaveze i povuku se u kasarnu, uključujući čak i članove jedinice koji su radili na neposrednom obezbeđenju određenih ličnosti. Blokirali su neke saobraćajnice u Kuli i autoput kod Centra Sava.” (**Izveštaj Komisije Vlade Republike Srbije DT 72 Broj 00-002/2003/86 od 13. avgusta 2003**)

„Svi su oni (...) zvani u Kulu, mobilnim telefonima, na hitan sastanak, onda su im, to sam kasnije saznao, oduzimani mobilni telefoni i oružje, oni su tamo stavljani u neke prostorije i iza toga su se morali saglasiti sa onim što je grupa ljudi koja je to organizovala, da prihvate, da stanu iza tih zahteva koji su tamo formulisani.” (**Transkript iskaza svedoka Zorana Mijatovića na glavnom pretresu 28. decembra 2004**)

„Nakon toga u moju kancelariju, a kasnije sam saznao i u kancelariju ministra Mihajlovića koji je tada bio na nekom službenom putu, stigao je faks u kome otprilike piše: Jedinica za specijalne operacije je, kao što Vam je već poznato, uradila jedan sraman čin, izdajnički i tako neke gluposti, i da zbog toga otkazuje dalju poslušnost načelniku resora, tj. meni i ministru unutrašnjih poslova, Dušanu Mihajloviću. Nakon toga ja sam pokušao da stupim ponovo u kontakt sa njima, međutim, već tada oni su, ne znam po čijem naređenju, prepostavljam po naređenju onih koji su sve to organizovali, prekinuli sve veze, kako da kažem, sa spoljnim svetom, znači više se нико nije javljaо na telefone u Kuli, ni specijale, ni obične telefone. Kasnije smo saznali da su svim tim pripadnicima Jedinice kupili mobilne telefone i sve druge telefone zaključali.” (**Transkript iskaza svedoka Gorana Petrovića na glavnom pretresu 18. maja 2005**)

„Maričić (je) još jednom pokušao da stupi u vezu sa načelnikom službe (...) Načelnik službe ga je odmah odbio i rekao mu sa kojim

je on pravom isključio sve veze u centru u Kuli i naredio mu je da odmah dođe u centralu službe u Beogradu (...) na šta je imao tu kraću prepirku sa načelnikom službe i uglavnom tadašnji komandant (to) nije hteo (...) Jedno dva sata posle toga pred kapiju centra je stigao tadašnji zamenik Mijatović i sa njim je u kolima bio tadašnji načelnik Sedme uprave Milorad Bracanović. Oni su hteli pošto poto da uđu u sedište jedinice (...) komandant nije hteo da ih primi, već im je odneo sastavljen na papiru zahtev od strane Komande (...) Mijatović je uzeo onaj papir i bukvalno ga bacio komandantu (...) i rekao mu je, vi nemate nikakvih prava za nikakve zahteve, ili odmah smirite ovu situaciju, ili čemo drugačije da razgovaramo. Komandant Maričić (...) je tu ušao u verbalnu prepirku sa zamenikom i taj se sastanak završio, ako mogu da kažem, katastrofalno (...) Tu negde oko pola jedan, kad je ta blokada bila napravljena, opet je došao zamenik Mijatović (...) Tadašnji komandant Jedinice mu je rekao (...) da uopšte ne želi da razmatra i komentariše predloge Mijatovića koji je opet tu hteo nekako da to izglađi.” (**Transkript iskaza okr. Ulemeka na glavnom pretresu 14. juna 2004**)

„Zašto sam ja otišao? Jedinica je odbila da primi Gorana Petrovića.” (**Transkript iskaza svedoka Zorana Mijatovića na glavnom pretresu 28. decembra 2004**)

2. Zahtevi, pretnja upotrebom sile

„Zahtevi koje je Jedinica istakla bili su (...) da se donese zakon o saradnji sa Hagom, što je čisto politička stvar, odnosno stvar zakonodavca, Narodne skupštine, nije, najmanje je stvar policije da se time bavi i da o tome brine. Drugi zahtev je takođe bio (...) čisto politički, jer je bio vezan za smenu ministra odnosno moju ostavku i smenu načelnika i zamenika načelnika Službe državne bezbednosti (...) zvanična politika Vlade kojoj sam pripadao bila (je) potpuno drugačija od tih zahteva koje je Jedinica postavila. Znači, ta Vlada se zalagala za potpunu saradnju sa Haškim tribunalom (...) a ne da zakon i nemanje zakona bude izgovor za nesaradnju sa Hagom, jer vraćajući se u Ujedinjene nacije mi smo prihvatali obaveze koje to članstvo nosi, a te obaveze, u njih spada i Haški tribunal i ima mnogo, osnova su da se pravila Haškog tribunala i direktno primenjuju, odnosno da ih naši pravosudni organi direktno primenjuju (...) Bili

smo svedoci da je vršen veliki pritisak na druge pripadnike policije (...) da se pridruže pobuni, da daju podršku pobuni (...) Međutim, istovremeno smo bili svesni realnosti da u tom trenutku policija Srbije nije raspolagala nijednom drugom oružanom formacijom kojom bi mogla da se suprotstavi Crvenim beretkama, odnosno koja bi mogla da ih razoruža ili da sproveđe neku odluku ministra i načelnika Službe bezbednosti o rasformiranju te jedinice (...) Bilo je potpuno jasno da ako želimo da izbegnemo neku dalju konfrontaciju i nesreću u zemlji, da se neki kompromis mora napraviti (...) da izbegnemo eventualno neko krvoproljeće koje je visilo u vazduhu, jer je ta agonija sa pobunom Jedinice predugo trajala i praktično ugrožavala je sve ono što je ta Vlada kojoj sam pripadao postigla i što je planirala da uradi na planu reformi u ovoj zemlji (...) Za mene je to bila oružana pobuna. Ona je tako kvalifikovana i od strane rukovodstva Službe državne bezbednosti. Bila je kvalifikovana od mene kao ministra, bila kvalifikovana i od Vlade u tim prvim saopštenjima i ona je imala sve elemente toga, jer ako neko kome je država dala oružje da bi radio svoj posao po zakonu i pravilu službe, izade mimo zakona, mimo pravila službe, sa oružjem, pod punim naoružanjem i dođe u centar Beograda i istakne političke zahteve, šta je to ako nije oružana pobuna. Posle je ta formulacija (...) praktično preformulisana i prihvaćena u okviru tog, kako sam rekao, trulog kompromisa, ali jedino mogućeg u tom trenutku.” (**Transkript iskaza svedoka Dušana Mihajlovića na glavnom pretresu 15. marta 2005**)

„Dušan je u toj situaciji, znači u situaciji u kojoj je otvoreno pomenu-ta mogućnost oružanog sukoba, odlučio da podnese ostavku (...) u novembru mesecu (u pobuni) je definisana i naša i njihova sudbina. Oni su odlučili da unište nas, mi smo odlučili da uništimo njih (...) 11. marta 2003. jedino pitanje koje se postavlja je gde se nalaze osobe koje će biti uhapšene i optužene za najteže zločine. Znači samo to je pitanje. Više ništa drugo nije pitanje (...) 10. marta je svedok saradnik dao svoju izjavu i tom izjavom ispunjene su se neophodne pretpostavke da se u skladu sa zakonom o borbi protiv organizovanog kriminala procesuiru i Zemunski klan i Milorad Ulemek (...) I da se naravno (...) raspusti Jedinica za specijalne operacije, jer je 17. marta bilo planirano konstituisanje saveta ministara Državne zajednice, u kojem je Demokratska stranka preuzimala po planu Ministarstvo

odbrane, što je za nas bilo izuzetno važno, jer je Ministarstvo odbrane sa svim svojim kapacitetima bila ona vrsta garancije kojom smo mi mogli da odgovorimo na diktat sile.“ (**Transkript iskaza svedoka Čedomira Jovanovića na glavnom pretresu 11. aprila 2005**)

3. Instrumentalizacija SDB

„Motivi su bili da smene ovu vlast. Oni su postigli svoj cilj. Znači, jednostavno vlast im ništa nije mogla (...) Postavili su Bracanovića (...) On je faktički bio glavni čovek tamo. Dobili su čitavu kontrolu u BIA (...) uglavnom tu su njih interesovale mere prisluškivanja. Oni su prisluškivali svakog koga su trebali i šta im je trebalo (...) Znam, (...) Dušan je pričao, znači to se radilo, ne znam kako se to zove, to je Savet za bezbednost, ne znam kako se to zove. To je bilo na Institutu za bezbednost. I valjda u tom trenutku, na tom sastanku Žarko Korać predlagao nešto da se oni pohapse. Ali ovi su bili protiv toga. Tako znam da je to Dušan komentarisao. Znali su sve njihove razgovore, šta su pričali, šta su planirali.“ (**Transkript iskaza svedoka saradnika Zorana Vukojevića na glavnom pretresu 13. aprila 2004**)

„Taj kompromis se vezivao (...) za ispunjenje želje Ulemeke (...) za imenovanje Andrije Savića i Milorada Bracanovića za (...) naslednike Petrovića i Mijatovića (...) u trenutku u kome smo doneli tu odluku mi smo (...) Resor državne bezbednosti definisali kao instituciju u koju ne možemo imati nikakvo poverenje čak ni ono elementarno osnovno.“ (**Transkript iskaza svedoka Čedomira Jovanovića na glavnom pretresu 11. aprila 2005**)

„Rekao sam da je posle pobune Crvenih beretki kao poslednjeg čina tog sinhronizovanog i organizovanog i orkestriranog zajedničkog rušenja, pokušaja i na kraju uspeha rušenja službe državne bezbednosti.“ (**Transkript iskaza svedoka Vladimira Popovića na glavnom pretresu 13. aprila 2005**)

„Te dve ostavke (ministra Mihajlovića i načelnika Petrovića) su tražene (...) zbog njihove uloge koja se vezivala za rasvetljavanje zločina iz prošlosti, zločina koje smo mi nasledili iz režima Slobodana Miloševića, i zločina koje je u svom govoru pred Parlamentom, kada je promovisao politiku Vlade, posebno apostrofirao predsednik Vlade. Tada je naime Zoran Đindjić rekao da Srbija neće biti normalno društvo bez jasnih odgovora na tragična pitanja nestanka Ivana Stambolića, tragediju Slavka Ćuruvije i naravno atentate u Budvi, na Ibarskoj magistrali.“ (**Transkript iskaza svedoka Čedomira Jovanovića na glavnom pretresu 11. aprila 2005**)

4. Ulemelek kao organizator pobune

„Kad sam došao u Kulu, tamo ispred centra je bio opšti haos. Tu je bilo ne znam koliko stotina novinara, kamere, svi su pokušavali da uđu i mi smo razmatrali da ako ovaj neki potez ne doveđe do nekih kako da kažem rezultata, da onda treba debelo razmisliti da li protest da se nastavi ili da se protest prekine.“ (**Transkript iskaza okr. Ulemeke na glavnom pretresu 14. juna 2004**)

„Dok sam radio kod Spasojevića u obezbeđenju, Legija je jednom naredio da treba da idemo u Jedinicu u Kulu (...) Nakon što smo stigli u sedište JSO u Kuli, Legija je pozvao sve nas iz obezbeđenja, a bilo nas je 10-ak. Odmah je otpustio dvojicu-trojicu (...) koji nisu bili članovi JSO. Nama ostalima je saopštio da smo od ovog trenutka, ne mogu da se setim koji je izraz upotrebio da li u pobuni ili u protestu, te da ko ne želi da učestvuje, može da vrati pištolj i službenu legitimaciju i da ide. Niko nije smeо da se usprotivi. Ne znam da li je Legija tada rekao razlog za pobunu (...) Moje je mišljenje da je Legija komandovao ovom jedinicom sve do sada dokle nije rasformirana“. (**Zapisnik o ispitivanju okrivljenog Saše Pejakovića, kod Istražnog sudije, 23. maja 2003**)

Marko Kljajević: Da li ste izjavili da je tada, u vreme protesta, okrivljeni Milorad Ulemelek Luković rekao članovima i pripadnicima Jedinice i da ste vi bili tu prisutni, da je Jedinica u protestu i pobuni, niste se jasno izrazili, i da ko neće da učestvuje u njoj, da preda značku i službeni pištolj, i da to niko nije smeо da uradi?

Saša Pejaković: Jeste, ali to su izjavili mnogi ljudi moćniji od mene da nisu smeli ništa da urade protiv njih. (**Transkript iskaza okr. Saše Pejakovića na glavnom pretresu 19. februara 2004**)

„Legija je bio u tom vremenu u Kuli i rukovodio je pobunom.“ (**Transkript iskaza svedoka saradnika Zorana Vukojevića na glavnom pretresu 13. aprila 2004**).

„U toku ove pobune, kao što sam rekao, glavni stvarni komandant je bio Legija. On je svim tim rukovodio, iako formalno nije bio komandant JSO, već Gumar“. (**Zapisnik o ispitivanju okrivljenog Saše Pejakovića kod Istražnog sudije 23. maja 2003**)

„Celu noć sam razgovarao sa Ulemekom u kantini, oficirskoj kantini JSO (...) Nakon višečasovnih razgovora napravljena je neka vrsta dogovora da se u Kulu pozove Dušan Mihajlović (...) Milorad

Ulemek je bio od prvog do poslednjeg trenutka komandant Jedinice za specijalne operacije. Da nije možda to bio Maričić koji se plašio njegove senke.” (**Transkript iskaza svedoka Čedomira Jovanovića na glavnom pretresu 11. aprila 2005**)

„Došao sam u Ministarstvo (unutrašnjih poslova). Odveli su me direktno u kancelariju kod ministra (...) Tu su sedeli i Lukić i profesor Andrija Savić (...) Mi smo se tu dogovorili da Jedinica bude izmeštena iz Resora državne bezbednosti, da se stavi pod direktnu komandu Vlade Republike Srbije, s tim što bi operativne ingerencije, znači nad Jedinicom imao načelnik Resora general Lukić i ministar Mihajlović.” (**Transkript iskaza okr. Ulemeka na glavnom pretresu 14. juna 2004**)

„Novembra 2001, na dan kada su generali Tomić i Pavković službeno otputovali u Moskvu, a tokom pobune Crvenih beretki, kod generala Tomića su došli Mikelić i Legija. Legija je imao podatke da će doći do sukoba između JSO i Kobri a pošto je mislio da su Kobre potčinjene Upravi bezbednosti Generalštaba tražio je Tomićeve mišljenje u vezi sa ovim. Tomić mu je dao garanciju da se vojska neće mešati.” (**Dopis Uprave vojne službe bezbednosti Str. Pov. Br 1-31 od 22. juna 2003. Upravi za borbu protiv organizovanog kriminala**)

„Prilikom same pobune i tih događanja oko pobune, prateći te razgovore koje su imali predstavnici Jedinice sa okruženjem, shvatili smo, bar ja, po prvi put sam shvatio, da veliki uticaj na komandu te Jedinice imaju (...) ne samo gospodin Luković, nego i ovi koje spominjemo, Dušan Spasojević, Ljubiša Buha Čume i otprilike ta ekipa, jer se oni direktno pojavljuju u organizaciji i podršci te pobune.” (**Transkript iskaza svedoka Dušana Mihajlovića na glavnom pretresu 15. marta 2005**)

„Ono što je meni danas jasno i što je nama bilo jasno već u toku same pobune, zapravo jeste činjenica da se vrh Jedinice za specijalne operacije potpuno podredio neformalnom uticaju bivšeg komandanta Milorada Ulemeka i da je istovremeno vrh Jedinice za specijalne operacije u tom trenutku bio u velikoj meri povezan sa šefom Zemunskog klana Dušanom Spasojevićem, čovekom koji je praktično koordinirao tu akciju i veoma često bio prisutan i u samoj Kuli u centru Jedinice za specijalne operacije.” (**Transkript iskaza svedoka Čedomira Jovanovića na glavnom pretresu 11. aprila 2005**)

„Kod jednog dela, kažem kod velikog dela ljudi pripadnika JSO to su uglavnom priprosti ljudi, to su ljudi koji nemaju školu, najveći broj njih nema završenu čak ni osnovnu školu. Njima su ovi koji su ih dovodili bili apsolutni vladari i gospodari (...) Taj broj ljudi je bilo vrlo lako, sa njima se vrlo lako instrumentalizovalo (...) svako je mogao da zna da jedinicom ne komanduje Gumar (Maričić) (...) Kakav autoritet, nije imao autoritet ni ženi svojoj da naredi, a ne da naredi nekom u Jedinici, ali se znalo, postavio ga je Legija. Da je Legija postavio strašilo koje govori, pa i to strašilo bi naređivalo toj Jedinici. Prema tome, on je bio apsolutni vladar i gospodar te Jedinice (...) do dana kada se desio 12. mart. Pored onoga, ja mislim da sam to prošli put detaljno objasnio. Mogu da ponovim do reći. Ko su, šta su, kakva je, kakva je uloga tačno Milorada Lukovića, kakva je uloga ljudi iz Jedinice, da tu postoji desetak, petnaest, ne više njih koji su tu uključeni, ali da Legija tamo važi za apsolutnog gospodara kod svih i da znači bez obzira što samo tih deset, petnaest ljudi je uključeno u kriminal, ili dvadeset, ne znam već koliko, njih dve stotine gleda u Legiju kao boga i, drugo, oni se plaše tog vrha.” (**Transkript iskaza svedoka Vladimira Popovića na glavnom pretresu 16. maja 2005**)

5. Uloga Dušana Spasojevića u pobuni

„Prvih dana pobune, jedne noći, posle 22 časa, nakon povečerja, kada smo bili svi u krevetima pozvao me je Šare Nenad da siđem dole. Pozvao je još jednog kolegu, ne mogu da se sada setim kojeg. Rekao je da sačekamo u holu zgrade. Poduze smo čekali. Otvorila su se sporedna vrata kod kotlarnice. Pojavio se Šare Nenad i rekao da idemo na spavanje. Iza njegovih leđ sam video Dušana Spasojevića, prosto se pomerio da bi se videli i mahnuo mi. Ja nisam uzvratio zato što je Škene u to vreme bio za to da taj dolazak bude tajna.” (**Zapisnik o ispitivanu okrivljenog Saše Pejakovića kod Istražnog sudije 23. maja 2003**)

„Stigao sam do Vlade Srbije. Tamo su me u dvorištu sačekali Ljubiša Buha i Dušan Spasojević i rekli su mi, tu je Dušan više (...) rekao – nemoj nikako da popuštaš, ovo mora da ide do kraja.” (**Transkript iskaza okr. Ulemeka na glavnom pretresu 14. juna 2004**)

„Prilikom prvog susreta (tokom pobune novembra 2001) sa generalom Tomićem Legija je pitao da li može da dođe „jedan njegov dru-

gar” koji hoće da vidi generala koji je uhapsio Perišića. Pošto je vrlo brzo došao Dušan Spasojević, verovatno je bio u kolima i čekao da bude primljen.” (**Dopis Uprave vojne službe bezbednosti Str. Pov. Br. 1-31 od 22. juna 2003. Upravi za borbu protiv organizovanog kriminala**)

„Dakle, kada je ta pobuna izbila, znači, mi smo sva ta prethodna saznanja imali i pošto je zbog te bogate kriminalne aktivnosti pojedinih pripadnika te Jedinice jedan broj pripadnika Jedinice bio pod tretmanom resora, mi smo naravno imali ta operativna saznanja, a ona su potvrđena i tokom te pobune, pre svega mislim na snimljene telefonske razgovore, od kojih su neki objavljeni u javnosti, u kojima pripadnici Jedinice komuniciraju sa Spasojevićem, sa Buhom (...) Što se tiče, znači, Buhe, ili, ne znam, Spasojevića, njima je ta instrumentalizacija Jedinice bila vrlo važna u nekim njihovim kriminalnim aktivnostima.” (**Transkript iskaza svedoka Gorana Petrovića na glavnom pretresu 18. maja 2005**)

„To je bio jedan neprijatan razgovor, kratak razgovor u kome Spasojević nije uopšte skrivaо svoje namere niti je ostavio prostor za bilo kakvu sumnju o sopstvenoj ulozi i značaju koji je on imao unutar Jedinice za specijalne operacije. Praktično se on tu ponašao kao zastupnik JSO. Rekao je da će protest ići do kraja, da će Mihajlović i Petrović biti smenjeni, da imaju podršku svih drugih i tu pri tom nije pravio, ostavljaо prostor ni za kakve nedoumice.” (**Transkript iskaza svedoka Čedomira Jovanovića na glavnom pretresu 11. aprila 2005**)

„Mi nismo znali, do pobune Crvenih beretki mi nismo znali da je pobuna direktno povezana sa hapšenjem Dušana Spasojevića i da je uticaj Dušana Spasojevića na tu Jedinicu toliko veliki kao da smo uhapsili šefa.” (**Transkript iskaza Vladimira Popovića na glavnom pretresu 16. maja 2005**)

6. Svest o ugrožavanju ustavnog poretku

„Znači tu je bilo samo pitanje da li da se izade i blokira aerodrom, zbog toga što je to jutro ministar Mihajlović najavio da će on dobrovoljno da preda Hague svog prijatelja, člana stranke admirala Jokića (...) Međutim, s obzirom da se malo pretresla ta ideja (...) onda se dovelo u pitanje da li u jednoj takvoj odluci, u jednoj akciji, postoji

mogućnost da se umeša vojska, pošto je vojska bila na neki način zadužena za sve te savezne institucije.” (**Transkript iskaza okr. Ulemeka na glavnom pretresu 14. juna 2004**)

„Ja sam rekao da smo indirektno bili upoznati sa planovima koji su se vezivali za zauzimanje nekoliko tačaka u gradu ili njegovoj okolini i tu sam direktno pomenuo pored same Gazele, lokaciju aerodroma Beograd, državne televizije, pa čak i same Vlade.” (**Transkript iskaza svedoka Čedomira Jovanovića na glavnom pretresu 12. aprila 2005**)

7. Motiv

„Ja ču samo izneti činjenice, 19. oktobra 2001. je Karla del Ponte (...) uputila jedno opširno pismo na tri ili četiri stranice Dušku Mihajloviću (...) gde ona traži od Duška Mihajlovića da se dostavi kompletна dokumentacija o Jedinici za specijalne operacije (...) gde doslovce piše, između ostalog, da se traže i podaci o Zvezdanu Jovanoviću i Miloradu Ulemeku. Istina, Milorad je tu pominjan sa tri-četiri različita imena i prezimena, psuedonimom i tako dalje, ali se odnosilo na njega. Znači, zaista je došlo pismo 19. oktobra 2001, znači, nešto manje od mesec dana od pobune Jedinice (...) Ko je sve mogao biti upoznat da se traže pripadnici Jedinice, da se traže njihovi podaci o njihovim delovanjima, tamo piše, doslovce, u Hrvatskoj, Bosni, pa i na Kosovu (...) ja to ne znam.” (**Transkript iskaza svedoka Zorana Mijatovića na glavnom pretresu 28. decembra 2004**)

„Dakle, pobuna JSO se vezivala za obračun sa ljudima koji su se borili protiv organizovanog kriminala (...) Te dve ostavke (ministra Mihajlovića i načelnika Petrovića) su tražene (...) zbog njihove uloge koja se vezivala za rasvetljavanje zločina iz prošlosti, zločina koje smo mi nasledili iz režima Slobodana Miloševića i zločina koje je u svom govoru pred parlamentom, kada je promovisao politiku Vlade posebno apostrofirao predsednik Vlade. Tada je, naime, Zoran Đindjić rekao da Srbija neće biti normalno društvo bez jasnih odgovora na tragična pitanja nestanka Ivana Stambolića, tragediju Slavka Ćuruvije i naravno atentate u Budvi, na Ibarskoj magistrali (...) Što se tiče pobune Jedinice za specijalne operacije, to je zapravo poslednja faza konflikta koji je započet u trenutku u kojem je postalo jasno da mi kao nova vlast nismo spremni da onako kako je to bilo očekiva-

no od nas izademo u susret zahtevima koji bi u potpunosti menjali karakter društva koje smo mi želeli u Srbiji da stvorimo. Dakle, ta distanca koja je stvarana između Jedinice za specijalne operacije ili prvog čoveka Jedinice, Milorada Ulemeka, je duga nekoliko meseci. Ona je eskalirala u trenutku sukoba koji je Ulemek izazvao u Stupici, klubu u Beogradu i pre toga u diskoteci u Kuli, nakon kojih je on udaljen iz ministrstva unutrašnjih poslova.” (**Transkript iskaza svedoka Čedomira Jovanovića na glavnem pretresu 11. aprila 2005**)

8. Posledice

Goran Petrović: Mislim da je čak premijer u nekoliko navrata (...) postavljao pitanja Lukiću i Mihajloviću pre svega, ako oni sada krenu iz Kule i dođu ovde u Ministarstvo unutrašnjih poslova – šta ćete vi da uradite? Oni su slegali ramenima i govorili otprilike – pa ništa, pa to nije dobra ideja. Na kraju je pitao – ako ja odem u Vladu, oni dođu, izbac me iz Vlade na ulicu, šta ćete vi da uradite? Oni su otprilike ponavljali tu priču kako to nije dobra ideja, kako ne treba konfrontirati policiju, Žandarmeriju ili bilo koga toj Jedinici. Onda je premijer ustao i napustio taj sastanak (...) Ja sam bio zastupnik teze da država mora da se brani svim sredstvima, jer je jedino tada država. Ako u državi postoji neka druga sila koja ima veći monopol fizičke prinude (...) onda država ne postoji, onda je ta nekakva organizovana grupa, banda (...) moćnija od države.

Srđa Popović: „Da li je po vašem mišljenju u tom trenutku (pobune) bila ugrožena bezbednost ili ustavno-pravni poredak zemlje, po vama, po vašem mišljenju?”

Goran Petrović: „Ako je pokojni premijer pitao ministra i načelnika Resora javne bezbednosti – šta ako dođu u Vladu i izbac me na ulicu, šta ćete vi uraditi? – Ništa!, onda je jasno da postoji i te kakva realna ili osnovana pretpostavka da se u svakom trenutku može izvesti državni udar, puč, da se može počiniti nekažnjeno bilo kakvo krivično delo, a o preuzimanju vlasti da i ne govorimo. Znači, to je u takvoj situaciji vrlo realno i vrlo moguće.” (**Transkript iskaza svedoka Gorana Petrovića na glavnem pretresu 18. maja 2005**)

„Nakon pobune Crvenih beretki, Vlada Srbije formira Savet za državnu bezbednost (...) veliki deo tih sastanaka (Saveta za državnu

bezbednost) se bavio i tim organizovanim grupama, surčinskim, zemunskim i tako dalje, i bavio se isto tako Jedinicom za specijalne operacije (...) povremeno sam kontaktirao sa gospodinom Savićem, a sa gospodinom Brakanovićem sam se češće viđao, pošto je on imao običaj da nas pozove gore kod sebe (...) dok nisam shvatio da on mene neke stvari laže i da on pravi budalu od mene, pošto je on mislio da sam ja baš toliko nepismen u tome svemu. Kada sam ja shvatio da u stvari on mene mnoge stvari laže i da to nije istina što on govorи, ja sam odlučio da potpuno prestanem da dolazim gore (...) mnoge stvari koje je on pokušao na neki način da meni kaže, da ispriča, nisu se poklapale sa onim što je u stvarnosti (...) Javna bezbednost je imala druge podatke i ja sam tada video da tu nešto nije u redu.” (**Transkript iskaza svedoka Zorana Janjuševića na glavnem pretresu 14. marta 2005**)

„Zapisi koji su nam (Javnoj bezbednosti) dolazili (iz BIA) u nekoj formi kucanog teksta na papiru, su u mnogo čemu bili netačni. Nisu ukazivali na ono faktičko stanje, što se dešavalo na terenu. Iz toga razloga smo mi insistirali, ukoliko se kreće u neku ozbiljniju akciju ka toj grupaciji da imamo deo neke tehnike da možemo bar da preslušamo naknadno neke segmente razgovora i donosimo svoje zaključke, a ne da nam neko te zaključke trpa u nekom kucanom tekstu itd. Bilo je tada velikog neslaganja između operative Javne bezbednosti i kolega iz Državne bezbednosti. Čak su mnogi ljudi govorili da su znali šta se dešava na tim merama (...) nismo imali poverenja u Državnu bezbednost u to vreme i znali smo da neko Spasojević Dušanu dostavlja podatke.” (**Transkript iskaza svedoka Rodoljuba Milovića na glavnem pretresu 27. decembra 2004**)

„Međutim, po povratku u Srbiju mi smo se suočili sa pitanjem ne samo Vašingtona, nego i Brisela „kome se dugovi otpisuju“, odnosno, „koja je vlast u Srbiji“? Da li smo vlast mi, kada kažem „mi“, mislim na demokratsku vlast, ili su vlast pobunjenici koji se nalaze u tom trenutku u centru Beograda i demonstriraju silu.” (**Transkript iskaza svedoka Čedomira Jovanovića na glavnem pretresu 11. aprila 2005**)

S obzirom na stanje u spisu, Tužilaštvo bi moralo proširiti optužnicu na delo oružane pobune (u realnom sticaju sa ostalim delima koja se opt. Ulemeku stavljaju na teret s obzirom da se radi o različitim radnjama i posledicama). Ovo proširenje je neizbežno s obzirom na načelo legaliteta (čl. 46, st. 1 ZKP) prema kome je tužilac obavezan da pokrene krivično gonjenje, ako su ispunjeni uslovi propisani u zakonu i ako ima dovoljno dokaza. Zakonodavac je odredio da se tužilac u tom slučaju ne može rukovoditi neschodnošću gonjenja (načelo oportuniteta), čak ni kada bi se ono moglo pravdati nekim javnim interesom. Pogotovo je to nemoguće u konkretnom slučaju, u kome se radi o ugrožavanju vrhovnog javnog interesa – zaštite ustavnog poretku i bezbednosti zemlje.

U Beogradu, 11. jula 2005.

Srđa Popović, adv.

Pridružujemo se predlogu:

Rajko Danilović, adv.

Radivoj Paunović, adv.

5. ATENTAT

Dobro ima sputane ruke, jer se uvek od nečega ustručava; zlo je slobodno, jer se ni od čega ne ustručava.

Tadeuš Kotarbinski

Mi smo metak. Oroz povlači neko drugi, a mi putujemo tamo где smo ispucani.

Milorad Ulemek

(kako ga citira Gradiša Katić u Blicu 04.12.2000)

Verolomnik

Đindjić je od 5. oktobra imao slabe šanse. Mislim da je pragmatično pristao da zapušti nos i prihvati pomoć ljudi iz Miloševićevog okruženja, da se svi zajedno otarase Miloševića. Jer je Milošević i njih počeo da ugrožava: i toj policiji i toj vojsci i tim ratnim profiterima pretila je opasnost da se na kraju digne kuka i motika i da ih sve počisti. Svako je našao svoj interes. Opozicija da izvrši takozvani beskrveni prevrat, a Miloševićovo okruženje da žrtvuje njega da bi spaslo sebe. Moram da se vratim na primopredaju vlasti, jer mislim da je u njoj simbolično sadržano sve. Koštunica nikada nije ispričao šta se dogodilo tokom tog prvog susreta sa Miloševićem. To je tačno, ali kao u eksperimentu, vi možete naknadno, iz posledica da zaključite šta se tokom eksperimenta dogodilo. Po meni, Pavković je doveo Koštunicu kod Miloševića, Miloševiću je kazao da će Koštunica biti predsednik, Koštunica je kazao da Milošević neće biti hapšen, da neće biti izručen u Hag, a Pavković je obojici kazao – ja to garantujem, a mogu da garantujem, jer iza mene стоји vojska. To je bila suština 5. oktobra i Đindjić je bio deo celoga toga dila. Međutim, pragmatičan ili, kako ga zove druga strana, veroloman, on je odlučio da pokuša da izgrat dogovor na delu, u životu. Ostavio je Koštunici Pavkovića, on se dočepao drugih poluga vlasti i počeo polako, uz pomoć međunarodne zajednice, da menja sliku Srbije.

Zato je ubijen. Ubijen je, jer ih je prevario. Zvezdan Jovanović i oni koji su ga instruirali, smatrali su da je jedini izlaz da se on eliminiše. I naravno da su Crvene beretke bile idealan instrument koji će to učiniti, naročito zato što je svima njima Hag lebdeo nad glavom. A svi su ih plašili Hagom i dokazivali im – mi smo protiv Haga, a Đindjić hoće da vas strpa tamo. Prema tome, Đindjić je vodio jednu vrlo neizvesnu bitku i on nijednoga trenutka, mislim da se to zaboravilo posle njegove sahrane, nije imao podršku u glasačkom telu. On je uvek bio najnepopularniji od svih političara koji su na sceni. Jedinu pravu podršku imao je od međunarodne zajednice, to jest od novca koji je stizao u zemlju. Svi su znali da se od toga živi i zbog toga su ga trpeli. Tako da ono što se dogodilo 12. marta nije tako čudno.

Čudnije je to što se on tako dugo i vešto održavao. Mislim da je njih naročito uplašilo to kada je on uspeo da izmanevriše Koštunicu i da ga postavi na sporedni kolosek. To je sigurno bio izvor velike frustracije, koja se sada ispoljava u agresivnosti i u osvetoljubivosti koju pokazuje nova vlada.

Emisija Peščanik, 11. 03. 2004.

Ringišpil

Piše Miloš Vasić

U jednoj analizi iz decembra 2004, advokat Srđa Popović piše i sledeće: „Analiza te kampanje morala bi poči od premise da je atentat, političko ubistvo predsednika vlade, prema do sada (*na sudu*) izvedenim dokazima, bio zamišljen kao inicijalna kapsula jednog restauracijskog prevrata. Ciljevi tog prevrata bili su sasvim jasni:

blokiranje svake saradnje sa Haškim tribunalom; radikalna promena spoljne politike u pravcu samoizolacije (blokiranje saradnje sa Evropskom unijom, *otpor diktatu, dvosmerna saradnja, ravnopravna saradnja*); uspostavljanje ideoškog i personalnog kontinuiteta sa miloševičevskom Srbijom.

Oslonac ovom prevratu, po logici političke scene, dale bi: opozicione stranke *patriotskog bloka* (nacionalističke i ultranacionalističke stranke desne orijentacije koje su Miloševiću zamerale samo njegov komunistički pedigree i vojne poraze, dok su njegovu politiku – ratore, odnos prema Kosovu, odnos prema međunarodnoj zajednici – podržavale); bezbednosne, vojne i policijske strukture kojima pripada većina kandidata za Haški tribunal; predstavnici finansijskog kapitala (ratni profiteri, *kontroverzni bizmismeni*, monopolisti) koji ne mogu uspešno *poslovati* u transparentnim i strogo kontrolisanim uslovima evropskog tržišta.

Ove tri grupe se, naravno, delimično preklapaju. One čak i ne moraju biti u eksplisitnom doslihu da bi uspešno sarađivale, jer one lako prepoznaju jedna drugu, kao i zajedničke interese. Vanredno stanje i Sablja sprečili su željeni ishod, ali je atentat, ipak, delimično postigao svoj cilj: promenjena je politička scena, pala je *Đindjićeva vlada*, poslat je signal da *to neće proći u Srbiji*, temeljito se revidira politika DOS, ukidaju se rezultati reforme, rehabilituju se Miloševićevi kadrovi i stranke starog režima, demonizuju se vanredno stanje i Sablja. Nastavlja se prevrat drugim sredstvima, tzv. puzajući prevrat. Jedino, kao kost u grlu, ostaje nastavljeno sudjenje optuženim atentatorima. To suđenje demistifikuje političku scenu, demaskira njene učesnike i osvetljava suštinu aktuelnog političkog procesa na jedan krajnje neprijatan način. Šta učiniti? Potrebno je, dakle, svim sredstvima, dezinformacijama, promocijom fantastičnih teorija kroz *naše medije*, stvaranjem specijalnih medija za jednokratnu upotrebu, angažovanjem *naših eksperata* (...) stvarati neprestanu konfuziju i držati javnost na tom ringišilu dok joj se ne zavrти u glavi i dok ne prizna da više ne razume ništa i da je *sve moguće*. Uostalom, to je bila omiljena propagandna tehnika Slobodana Miloševića; stari ciljevi diktiraju stara sredstva. Da ilustrujemo ovu tvrdnju samo nekim činjenicama:

Dejan Mihajlov u predizbornoj kampanji kaže: „Znamo ko je ubio (Đindjića) i po čijem nalogu“, a Dragan Jočić bi da postupak „vrati u stadijum istrage“; pojavljuje se knjiga o Đindjićevim *kriminalnim vezama* (Života Ivanović); u publici na sudu se pojavljuju ljudi sa tetoviranim ružama i majicama sa amblemom JSO; dolazi do napada na Gordana Đindjić, premijerovu sestru; sudija Nata Mesarević nalazi crvene ruže ispred vrata svoje kuće; Koštunica i Jočić insistiraju na tome da „nije važno gde se krio Legija“; Kapetan Džo u Kuriru daje intervju: „Đindjića je trebalo ubiti“; Legijino obezbeđenje napada novinare ispred njegove kuće; Zoran Stojković govori o tome da treba ukinuti Specijalni sud; kadrovska čistka u policiji i BIA; rehabilitacija Ace Tomića, uprkos *čudnim razgovorima* sa Dućom i Legijom; imenovanje Radeta Bulatovića na mesto direktora BIA, iako je preko njega „uspostavljen kontakt sa Koštunicom“ od strane zaverenika;

Koštunica je sačuvao i zaštitio Radeta Markovića i Nebojošu Pavkovića posle 5. oktobra, obojica su optuženi za atentat na Vuka Draškovića; odluke Ustavnog suda (Slobodana Vučetića) o vanrednom stanju; treći metak, drugi strelac, ledeni metak, likvidacija Duće i Kuma i *analyze obdukcionih nalaza*; razgovori Dejana Milenkovića Bagzija i Biljane Kajganić; propagandni CD ROM JSO u Kuriru, u trenutku kada treba da počnu da svedoče pripadnici Jedinice (pripremanje javnosti za Legijinu *istinu*, kako su to nazvali Mihajlov, Maršićanin i Koštunica); Legijina verzija slučaja sa 600 kg heroina, što je za Tomu Nikolića, Nikolu Miloševića, DSS i druge postala *činjenica*; „ugledna jedinica“, „pijetet“, „ratne zasluge“ (Jočić o JSO), „sindikalna pobuna usvojoradnojodeći“ (Koštunica), „branilisvoj narod“ (Dačić); Jočićeva ocena Legijinog Pisma javnosti iz januara 2003; izjava Zorana Stojkovića da „nećemo isporučivati generale“ itd.“

Dalje Srđa Popović kaže da je opšta strategija kampanje „blatiti Đindjića, veličati Legiju i Jedinicu, stvarati sumnju u tužilaštvo, sud, svedoke-saradnike, veštace i ceo postupak. Među onima koji danas pokušavaju da miniraju postupak pred Specijalnim sudom, po logici stvari nalaze se: politički inspiratori atentata, oni kojima je atentat politički koristio, eventualni nalogodavci i saučesnici, budući da je malo verovatno da bi Legija doneo takvu odluku sam i bez izlazne strategije. Legija se osećao ugroženim, očajnički je tražio političke saveznike i nudio se svima za koje je mogao smatrati da bi prihvatali njegove usluge u borbi protiv *izdajničke vlade* koja sarađuje sa Hagom i onima koji bi ga, po njegovom mišljenju, mogli zaštititi od Đindjića. Legija se na suđenju ponaša izuzetno arogantno i sigurno, kao neko ko računa na izvesna *obećanja*. Isto tako se ponašaju i pripadnici JSO koji pri izlasku iz sudnice obavezno pozdravljaju veselo društvo na optuženičkoj klupi. Neprofesionalna, kažnjiva, a nekažnjena priredba koju su branioci priredili na početku suđenja, bila bi nemoguća bez autoritativnih garancija.

Cela ova situacija posledica je činjenice da je istraga stala na pola puta. Iskazi Bore Mikelića, Legije, Aca Tomića i Rada Bulatovića o njihovim *čudnim razgovorima* dovoljno su nelogični, protivrečni u detaljima i protivrečni sami sebi, da ne mogu kriminalistički objasniti zašto u rasvjetljavanju svih činjenica oko tih susreta istraga nije išla

dalje. Za to postoje samo dva moguća logička objašnjenja: prvo, da obezglavljeni vlasti nije imala političke snage da *istera medveda iz rupe*, tj. da je nastojala pre svega da stabilizuje situaciju ne ulazeći u sukob sa moćnim nalogodavcima; ili drugo, da je iz sličnih razloga bila tako savetovana od međunarodne zajednice. Ovaj propust ohrabrio je te iste nalogodavce, čim su se pribrali od prvobitnog šoka izazvanog vanrednim stanjem, da pređu u kontranapad i da pokušaju da dovrše atentatom započeti prevrat.“

Iz knjige Miloša Vasića,
Atentat na Zorana, 2005, str 273-277.

Teške brige g. Vrzića

Vaš novinar, g. Nikola Vrzić, proslavljen kreativnim (i nagrađenim) komentarisanjem suđenja atentatorima na premijera Đindjića, autor „trećeg metka“, „fotorobota“ i sličnih teorija zavere, potpuno očekivano se opet pojavio da autoritativno „razjasni misteriju razgovora Kajganić-Bagzi“. On to čini vrlo jednostavno: prvo nam saopštava da taj razgovor nije *odslušao niko* (kurziv g. Nikole Vrzića), i drugo, citira „izvor NIN-a koji je (ispada jedini) slušao originalni, presretnuti razgovor.“ Drugim rečima, vaš novinar i njegov misteriozni, anonimni i eksluzivni *izvor* jedini na svetu znaju sadržaj tog razgovora. Pa će nam sada to otkriti i rešiti misteriju, jednom za svagda. Naravno, već prva tvrdnja je notorno neistinita. Mi već sada znamo da su „originalni“ audio zapis tog razgovora, po prirodi stvari, *moralni* „odslušati“ bar ljudi u UBPOK-u, dvojica istražnih sudija kojima su zapisi dostavljeni, kao i sudija Marko Kljajević. A s obzirom na njegovu zanimljivu sadržinu, vrlo verovatno i mnogi drugi. Ovom neistinom g. Vrzić pokušava da unapred uveri naivnog čitaoca da g. Vrzić i njegov navodni anonimni *izvor* jedini znaju istinu.

A prema toj *istini*, suprotno onome što navode Vreme i g. Miša Vasić, u tom razgovoru „nisu spomenuti ni Jočić ni Bulatović, već J. i B. koji bi mogli da budu ova dvojica.“ G. Vrzić nam ne objašnjava iz čega zaključuje da bi taj J. i taj B. mogli u stvari biti ministar Jočić i direktor BIA Bulatović. Možemo samo pretpostaviti da se to zaključuje iz konteksta razgovora. Prema g. Vrziću (odnosno njegovom navodnom izvoru) taj kontekst je bio razgovor o „fizičkoj zaštiti Bagzija i njegove porodice“, jer se, prema g. Vrziću, jedino o tome i govorilo (Ovo zvuči poznato... ah da, o tome i samo o tome su, prema ministru Jočiću, isti ovi J. i B. tajno razgovarali u noći njegove predaje i sa Legijom, tj. „o fizičkoj zaštiti njegove porodice“). Postavlja se, naravno, pitanje – ako je tačno da se samo o tome razgovaralo – zašto bi gđa Kajganić u tom razgovoru upotrebljavala inicijale, tj. pokušavala da prikrije identitet g. Jočića i Bulatovića?

Ako je to tačno, postavlja se takođe pitanje, zašto se tužiteljka III Opštinskog tužilaštva, gđa Gordana Čolić, žalila u jednoj TV emisiji da je na nju vršen pritisak da ne istražuje sadržinu toga razgovora, već da i bez tog dokaza tuži Mišu Vasića za iznošenje neistina, tj. klevetu? Ako je to tačno, postavlja se pitanje otkud ovolika buka po medijima oko obelodanjivanja transkripta i zapisa? Čemu drvlje i kamenje na specijalnog tužioca, samo zato što se *nije protivio* izvođenju ovog dokaza? Pri čemu g. Vrzić potpuno ignoriše činjenicu da je, s jedne strane, izvođenje ovog dokaza ponuđeno jedino da bi se proverio iskaz Dejana Milenkovića u kome on tvrdi da u razgovorima sa gđom Kajganić nije nikada pominjan ni Jočić, ni Bulatović, a da s druge strane i sam g. Vrzić i njegov *izvor* tvrde da gg. Jočić i Bulatović jesu pominjeni (bilo otvoreno, bilo šifrovano, svejedno).

Najzad, zašto sve to radi g. Vrzić? On to sam kaže u svom tekstu: njega brine (citiram) „još jedna politička intriga, kojom se dokazuje veza između Vojislava Košunice i Đindjićevih ubica.“ Eto čemu može da vodi takva preterana briga.

Neobjavljeni pismo NIN-u, februar 2007, reakcija na tekst Nikole Vrzića: „Ko je J, a ko B“, NIN, 01. 02. 2007.

Veliko uzbudavanje

Razgovor vodile Svetlana Lukić i Svetlana Vuković

Posle četiri godine suđenja, podneli ste sudu Predlog za dopunu dokaznog postupka, u kojem predlažete da se pred specijalni sud izvedu novi svedoci: Aca Tomić, Rade Bulatović, Dragan Jočić, Aleksandar Tijanić, Vojislav Koštunica i još neki. Osnovna svrha predloga bila je da utvrđimo koja je bila Ulemekova motivacija, kao i cele te grupe, jer ako je to bilo političko ubistvo, kao što jeste, onda je sasvim normalno da utvrđimo kojoj političkoj opciji Ulemek pripada, kakav je on cilj hteo da postigne. Ako je to bio državni udar, u čiju korist je on vršio taj državni udar, jer onda, mada to nije neposredni cilj predloga, možete da vidite i da li je bilo pomoći sa te strane ili nije. Mora da se utvrdi kakve su bile Ulemekove pobude. Ovo je krivično delo koje je kvalifikovano jednom specijalnom namerom. Vi vršite ubistvo visokog predstavnika vlasti u nameri da napadnete ustavni poredak i ugrozite bezbednost zemlje. Namera se u pravu definiše kao predstava cilja koji vas motiviše na postupak i ako želimo da saznamo njen kvalitet, moramo da vidimo kakve predstave kakvih ciljeva je on imao, jer inače bi se celo to suđenje svelo na ono što se u stvari i dogodilo – da im se sudi za najobičnije ubistvo, kao kada komšija ubije komšiju, pa treba da vidimo ko je pucao, odakle je pucao, gde mu je ulazna, a gde izlazna rana i gotova stvar.

Ne mogu da shvatim kako o jednom ubistvu, u kojem imamo priznanje, oružje, čauru, obdukcioni nalaz, mi raspravljamo četiri godine, a ne pipamo onaj najvažniji elemenat optužnice, koji kvalifikuje to delo kao političko. Mi taj aspekt uopšte ne istražujemo i meni se čini da je razlog tome strah. Živimo u vrlo nesređenim i nestabilnim političkim okolnostima i to je zatvaranje očiju pred problemima iz želje da se ne talasa. A niti se tako može suditi za to delo, niti takav pristup može imati one posledice po društvo koje bi trebalo da ima, a to je katarza, saznavanje istine, razumevanje onoga što se dogodilo.

U medijima to najčešće nazivamo – ubistvo Zorana Đindića, a kako bi ga trebalo zvati?

Najbliže istini bi bilo reći da je to atentat, jer se za atentat zna da je političko delo. Zvanično, ovo delo se zove – ubistvo najvišeg predstavnika vlasti, i po sistematizaciji u Krivičnom zakoniku ono ne spada u krivična dela protiv života i tela, nego u dela protiv ustavnog poretku i bezbednosti. To je političko delo, koje spada u glavu krivičnih dela kojima se vrši napad na političke vrednosti društva.

Zašto ste tek sada izašli sa ovim predlogom?

Da sam izašao ranije, to bi bilo potopljeno raspravama, koje su takođe potrebne, o ulaznim i izlaznim ranama, fotorobotu, trećem metku, ledenom metku, o onome što je ušao iz Hrvatske da ubije. Repertoar tih teorija zavere je bio neverovatan. Onda sam mislio – hajde, neka se ispucaju sa svim tim glupostima, pa kada sve to iscrpemo, valjda ćemo doći i do rasprave o onome što je po meni najvažniji deo.

Kako razumete čutanje javnosti o vašem predlogu?

Juče sam razgovarao sa novinarkom Ekonomista i on mi je kazao da već ima gotov naslov – Zašto optužuje. Hajte molim vas, nikoga ja ne optužujem. Vrlo dobro shvatam da to može i tako da se razume, u ovoj zemlji se to uvek tako i razume, ali ja ne optužujem nikoga. Ja samo tražim da se ti ljudi pozovu kao svedoci i da se saslušaju. Video sam sjajan komentar na sajtu B92. Jedna gospođa, koja se potpisala kao Melania, piše – pa šta ako je nevin, zovu ga samo da svedoči, otkud toliko *uzbuđavanje*. Ovde odmah nastane *uzbuđavanje* i onda se ljudi uplaše, ne te stvari, nego onoga što sami iz svoje glave unose u to. Ne poričem da to može i tako da se čita, da je u svedočenjima koja predlažem implicitan jedan specijalan odnos čitavog DSS-a prema ubistvu premijera. Ali ja nisam laik, ja sam pravnik i znam da to nema nikakve veze, jer ja ne znam kakve su bile namere tih ljudi.

Ne znam zašto je Jočić radio ovo, Bulatović ono, a Koštunica nešto treće. I čak smatram da je baš zbog toga što je moguće takvo čitanje, u njihovom interesu da dođu na sud i objasne te stvari koje ljudi teško mogu da razumeju. Kada shvate šta sve dolazi iz DSS-a, ljudi se

uplaše sopstvene misli i kažu – ako počnem to da govorim, ispašće kao da nekoga optužujem, a samo nam je još to potrebno na ovu opštu paranoju. Vlada strah od toga da se svaka stvar ispita do kraja, bez obzira na eventualne neprijatne posledice. I novinar Ekonomista je primetio tu zaglušujuću tišinu. I jeste, već u sudnici, po reakcijama odbrane, pa čak i suda, i ja sam primetio da je nastalo veliko *uzbuđavanje*.

Akcent na vašeg predloga je na pobuni jedinice za specijalne operacije u jesen 2001.

Iz dva razloga. Prvo, i sam optuženi Ulemek i njegova odbrana poriču da je to bila oružana pobuna, nego je kvalifikuju na sličan način na koji je to učinio i tadašnji predsednik Koštunica, kao protest zbog toga što su bili zloupotrebljeni u hapšenju braće Banović. Zastupnici oštećenih i tužilac smatraju da se radilo o oružanoj pobuni, koja je važan elemenat u obrazloženju same optužnice Jovana Prijića. On kaže da su Ulemek i Spasojević imali velikog uticaja na jedinicu, da su podigli jedinicu pod parolom „Stop Hague“, da su tražili smenu ministra policije, da su postavili, dakle, političke zahteve, i da je to bio prvi korak ka državnom udaru koji su pokušali ubistvom Zorana Đindića, jer su bili ohrabreni uspehom pobune. A ja dodajem da se JSO posle pobune u stvari oslobođila Đindićeve kontrole, jer je uspeila da smeni Gorana Petrovića i Mijatovića i da dovede svoje ljude na čelo Udbe. Onda je jedan pripadnik te službe ubio Đindića, a drugi pripadnik te službe javio njegovo kretanje. Ta služba je odigrala ključnu ulogu u samome ubistvu, a oružanom pobunom je ostvarena kontrola nad tom službom. To je u neposrednoj vezi sa atentatom i to je nešto što se nalazi u samoj optužnici. A ako se nešto tvrdi, to treba i dokazati.

Od koga ste očekivali pomoći u tome?

Smatrao sam da će tužilaštvo, pošto je sâmo zauzelo taj stav, imati interesa da dokaže da je to bila oružana pobuna. Oružana pobuna je sama po sebi krivično delo i u početku mi je bilo čudno što im se ne

stavlja na teret ono što se tvrdi u obrazloženju. Onda sam mislio da možda po mišljenju tužioca nije bilo dovoljno dokaza, ali je tokom glavnog pretresa saslušan niz svedoka koji su potanko govorili o svim okolnostima pobune. To su bili kvalifikovani ljudi, mislim na Dušana Mihajlovića kao ministra policije, Gorana Petrovića kao načelnika službe i Mijatovića. Ali o tome su govorili i mnogi drugi svedoci, pa i sam Ulemek, Saša Pejaković, Vukojević. Taj je događaj rasvetljen potpuno i do kraja, tako da smo u julu 2005. kolege Danilović, Paunović i ja podneli tužiocu predlog da se na osnovu činjenica saznatih na samom glavnom pretresu optužnica proširi i na krivično delo oružane pobune. Iako se viđamo svakodnevno u sudu, dobili smo prijem kod tužioca tek u decembru 2005, znači posle pola godine. Tada nam je rečeno da je postupak pri kraju i da zato naš predlog nema smisla, ali da oni shvataju, to su njihove reči, da se radi o stvarno teškom krivičnom delu, koje mora biti procesuirano, da postoje svi dokazi u spisima i da će oni taj predmet oformiti, to je njihova terminologija, čim se završi ovo suđenje. Nismo polemisali sa njima, jer nema šta da se polemiše, oni su gospodari situacije. Ako hoće da prošire optužnicu, proširiće je, ako neće, ništa. Po mom mišljenju, to se nije dogodilo upravo iz političkih razloga, jer se nije htelo da se do kraja definišu politički odnosi u okviru kojih se pobuna desila. To je na izvestan način shvaćeno kao nešto što bi destabilizovalo vlast.

Kazaću vam šta ja mislim, ovo su sada moje prepostavke, koje nemaju osnova ni u čemu drugom. Bilo je očigledno da su tu pobunu podržali pre svega predsednik Koštunica, a zatim Jočić i Bulatović – javno, i ako biste podigli optužnicu, vi automatski postavljate pitanje kakva je njihova uloga u svemu tome. Svi se sećate čuvene Koštuničine izjave da oni protestuju u svojim radnim odelima, ili ruhu, što bi rekao Antonić. Naoružani, na autoputu, sa hamerima, iako je Koštunica naravno znao da tada policija nije imala pravo na štrajk. Oni su svi morali da odgovaraju čak i da je u pitanju bio samo štrajk. Pored toga, nisu oni izašli samo da se šetaju po autoputu, nego su povukli obezbeđenje svim zaštićenim ličnostima, izložili ih opasnosti, povukli obezbeđenje Aerodroma Beograd, faksom otkažali

poslušnost Goranu Petroviću, povukli se u kasarnu, isključili telefone i onda izašli na autoput.

Bulatović je u jednom članku koji je napisao za NIN, on je u to doba bio Koštuničin savetnik za bezbednost, rekao da je to pobeda patri-otizma i izneo jednu vrlo zanimljivu misao – da je time konačno uspostavljena saradnja između vojne bezbednosti i Službe državne bezbednosti, što ja tumačim kao njegovu ocenu da je Služba državne bezbednosti konačno potpala pod kontrolu Ace Tomića. A Aca Tomić je sa svoje strane odigrao važnu ulogu tokom pobune, jer je primio Dušana Spasojevića i obećao da vojska neće intervenisati u gušenju pobune. Ustavna dužnost vojske i Koštunice je bila da pomognu u gušenju pobune i takvo obećanje je u stvari bilo pružanje pomoći pobunjenicima.

Zanimljivo je i to da i Tomić i Ulemek govore neistinu o tome kada je došlo do tog sastanka, jer tvrde da se on odigrao u letu 2001, dakle nezavisno od pobune koja se odigrala u novembru. Ja sam uz ovaj predlog priložio i jedan dopis uprave za bezbednost, kojim se potvrđuje da su Spasojević i Ulemek tokom pobune bili kod Ace Tomića i da je on tom prilikom stvarno obećao da se vojska neće mešati. Konačno, zbog toga je Aca Tomić kasnije bio lišen slobode i protiv njega je podignuta optužnica, ali je specijalno tužilaštvo odustalo od

te optužnice kada se promenila vlast. Na osnovu istih dokaza na osnovu kojih ga je optužilo, specijalno tužilaštvo je odustalo od optužbi. Objašnjenje za to ne možemo da znamo, jer je ono tajno po zakonu. Ono je napisano, stavljeno u jedan koverat, zapečaćeno i nalazi se u tužilačkom spisu. Dok je Aca Tomić bio u zatvoru, Koštunica mu piše pismo i na loše prikrenut način mu savetuje da čuti i izdrži. To je, eto, ono što bi moglo da se kaže o pobuni. To su okolnosti koje sam predložio da se rasvetle, jer mislim da su od značaja za ceo događaj.

U stvari, atentat na premijera Đindića ne može da se razume ako se ne razume pobuna jedinice za specijalne operacije?

Tako je stvar postavljena u optužnici i to bi trebalo da se dokaže. Ulemek je tada izgubio posao i svoje mesto u Službi državne bezbednosti, Spasojević se uznenemirio, jer on je bez Ulemeka i službe ništa, samo kriminalac koji je svakoga trenutka izložen hapšenju. I oni su tada odlučili da izvedu pobunu. Ali, kao i kod ubistva, morate da shvatite da se takve stvari ne preduzimaju ako ne znate šta ćete posle. Ne možete da pravite pobunu, a da ne znate koga ćete da dovedete na mesto ministra unutrašnjih poslova i na čelo službe bezbednosti. I kada ubijate predsednika vlade sa namerom da oborite tu vladu, vi znate koga ćete da dovedete na njegovo mesto. To bi inače bio besmislen postupak, jer ko će vas sutra zaštiti, kako ćete izbeći gonjenje? Oni su svakako imali plan i, da nije bilo vanrednog stanja, što je bila visprena, racionalna i vitalna ideja prethodne vlasti, možda bismo i videli u čemu se sastoja njihov dalji plan. Pobuna je uspela, ali vi možete smatrati da je i ubistvo uspeло, da je i taj udar uspeo, jer ako je bio cilj da se obori vlasta, ona je pala, ne odmah, ali je pala i to zbog toga što je ostala bez Đindića. Svakome je jasno da je zato pala. Kada sam se usudio da to kažem u sudnici, doživeo sam skandalizovanje u odnosu na moje predloge i bio onemogućen da ih do kraja iznesem. Smatram da je uzrok tome upravo činjenica da se promena koja je trebalo da se postigne atentatom u stvari desila i da sada, naravno, niko ne želi da sluša ovo o čemu ja pričam.

To je nenormalna situacija, koja se najbolje ogleda u upornosti i otvorenosti kojom postojeća izvršna vlast sabotira suđenje na sve moguće načine: izjava Stojkovića da treba ukinuti specijalni sud, izjava Jočića da proces treba da se vrati u stadijum istrage, izjava načelnika resora javne bezbednosti da je proces na staklenim nogama, izjava

Gradimira Nalića da je proces montiran od početka do kraja, da su oni koji su ga ubili i sastavili celu optužnicu. Svako se tu našao pozvanim da diskredituje suđenje, a da ne pričam o onom sastanku koji je Jočić obavio sa Ulemekom u noći kada se ovaj predao, i to ne samo on, nego su tu bili i Bulatović i Stojković, a sada čujemo i Tijanić i Nikitović. Zašto su se oni svi skupili, šta je bio njihov posao te noći sa Ulemekom? Kaže – da mu garantuju bezbednost. Pa mogli su da mu garantuju bezbednost i sutradan, nisu morali da putuju sa Zlatibora helikopterom da mu garantuju bezbednost.

Taj sastanak je sam po sebi krajnje sumnjiv iz prostog razloga što se on odigrava usred predizborne kampanje, u kojoj se DSS ubi da dokaže da je Demokratska stranka narkodilerska stranka i da Đindjić ima sumnjive veze i poslove. I onda se svi oni sastanu sa Ulemekom kod Miroslava Miloševića u kabinetu, pa se Ulemelek pojavi na sudu i počne sam sebe lažno da optužuje da je prošvercovao 600 kila heroina zajedno sa Čedom Jovanovićem – samo zato da bi pomenuo Čedu Jovanovića. Onda se to beskrajno ponavlja u kampanji DSS. A pre nego što Ulemelek da svoj iskaz, Košunica i Mihajlov nam na sav glas objašnjavaju da je, hvala bogu, uhapšen gospodin Legija, koji će sada izneti celu istinu. Kao da je normalno očekivati da od čoveka koji je optužen za teško krivično delo čujete istinu. Moje iskustvo za sve ove godine mi govori da taj obično nešto laže. I na kraju krajeva,

odakle njima uopšte saznanje da će on otkriti istinu, odakle oni znaju šta će on govoriti, ako se o tome već nisu dogovorili u ministarstvu unutrašnjih poslova.

Dakle, to je jedan galimatijas, muljanje iz kojega možete da izvučete zaključak da ta stranka ima neki poseban interes da se sve činjenice na tom suđenju dovedu u pitanje. Košunica je odmah tvrdio da su tu uništavani dokazi, Aleksandar Tijanić tvrdi da on zna ko je platio 50.000 pripadnicima SAJ-a da ubiju Kuma i Spasojevića, to jest, da ih streljaju, kako to oni kažu. Ja sam predložio da i on dođe u sud i kaže nam ko je platio tih 50.000 i kome je platio. Imamo i činjenicu da je predsedavajući sudske veće napustio svoje mesto smatrajući da pod takvim pritiskom ne može dalje da sudi. Da ne pominjemo da je hapšen zamenik specijalnog tužioca, Radovanović, za disciplinski prekršaj za koji bi neko jedva bio pozvan na disciplinsku odgovornost, posle čega, uplašen, i drugi zamenik specijalnog tužioca napušta tužilaštvo. Pa je onda ubijen jedan svedok, pa drugi. Kada je ubijen Kriještorac, MUP izlazi sa saopštenjem da to nema nikakve veze sa suđenjem, a nikada nismo saznali sa čime ima veze, zašto je taj čovek ubijen, je li sprovedena neka istraga, je li se došlo do nekog rezultata, ništa od toga se ne zna. MUP izlazi sa zvaničnom izjavom – da, tačno je, on je svedok u tom pretresu, ali njegovo ubistvo nema sa tim nikakve veze. Ne znam na osnovu čega su to tvrdili i čudno je da se to tvrdi.

A drugi ubijeni svedok?

Drugi svedok je Vukojević, kojem je na njegov zahtev ukinuta zaštita. Ja smatram da zaštita nije ni ustanovljena u interesu svedoka, nego u interesu postupka. Nije on dobio telesnu stražu zato što je njegov telesni integritet tako dragocen, nego zato što on ima izuzetnu važnost za postupak i zaštita nije smela da mu bude oduzeta, bez obzira na njegove zahteve. Predložio sam Jočića kao svedoka na niz okolnosti, između ostalog i zbog pitanja da li je pokušao da utiče na Ulemekov iskaz prilikom sastanka posle hapšenja. Predsedavajuća Nata Mesarević me je pitala – na osnovu čega, molim vas, možete da postavljate to pitanje. Ja sam joj rekao – na osnovu okolnosti koje ukazuju da je tako nešto bilo moguće i mislim da on o tome treba da bude pitan. A te okolnosti su da je on, prvo, poricao da se taj sastanak uopšte dogodio, pa je onda govorio da nije važno da li se dogodio,

pa onda nije umeo da objasni zašto se dogodio, pa je govorio da je tamo bilo bezbedno, pa da je Legija opasan čovek, pa je rekao čak i to da Centralni zatvor ne radi noću, što je totalna besmislica. I na kraju je rekao – nije ni važno, šta ste toliko zapeli sa tim, zašto je važno sa kim se Legija video, sa kim je razgovarao, čak i ako je bilo nezakonito?

On je tvrdio da ima službenu belešku koju je povodom toga sastanka napravio i onda mu je B92 tražio da im dostavi tu službenu belešku. On je to odbio, sa obrazloženjem da je to državna tajna, pa je odjednom ono što je bilo beznačajno i „šta me uopšte pitate za to“ postalo državna tajna. Tek na insistiranje poverenika za javne informacije, on je konačno dostavio tu belešku, po čijoj sadržini bi se moglo zaključiti da verovatno nije pisana te noći kada se to događalo nego mnogo kasnije, kada je taj sastanak postao problem, jer u toj belešci ima 10 stavova, a u njih 6 Jočić se brani od onih primedbi koje su mu kasnije stavljenе. On ih je valjda anticipirao, šta li.

To su – amateri svome gradu. On je govorio i da nema veze gde se Ulemek krio, šta vas briga, važno je da je došao.

A posle je govorio – to će biti utvrđeno, pa je posle na pitanje – jeste li utvrdili, rekao – nismo ni utvrđivali. Slušajte, Ulemeku je bilo vrlo teško da se krije bez nečije pomoći, a iz toga ko mu je pružio pomoći i kako, moglo se lako zaključiti ko je još u tome učestvovao. Nespremnost da se ta činjenica utvrdi dokazuje nespremnost da se utvrdi i ko je još učestvovao u tome, ko su bili njegovi pomagači, njegovi jataci.

Da podemo po svedocima koji su predloženi. Znači, Aca Tomić je pozvan da nam ispriča – šta?

Da nam ispriča o svom sastanku sa Spasojevićem i Ulemekom u doba pobune Crvenih beretki i o tome da li je tom prilikom bio pitan da li će Kobre da pomognu u gušenju pobune ili ne, da li će vojska intervenisati protiv pobunjenika. I da nam objasni, ako se to nije dogodilo onako kako se tvrdi u dokumentu uprave vojne bezbednosti, u kojem se tvrdi da je on dao obećanje da vojska neće intervenisati, kao i da je taj sastanak održan za vreme pobune – kako je onda moguće da je iz uprave vojne bezbednosti izšao takav dokument.

Sledeći je Rade Bulatović. Koje okolnosti bi on trebalo da objasni?

Za sada imamo samo Koštuničino objašnjenje da se on tamo našao slučajno. Znate šta, to je apsolutno nemoguće, kod načelnika uprave vojne bezbednosti se zakazuju sastanci i kod njega se ne upada dok on sa nekim ima sastanak, to je nezamislivo. Tako da bi on morao da objasni kada je zakazao taj sastanak, ko mu ga je zakazao, je li znao da će Ulemek biti tu. Možda može da objasni i zašto Saša Pejaković, koji vozi Ulemeke i Duću Spasojevića sa tog sastanka, jednoga trenutka čuje – nećemo kazati Šešelju da smo ostvarili kontakt sa Koštunicom. O tome je svedočio Pejaković u istražnom postupku, da je to Spasojević kazao Ulemeku. Znači da su oni smatrali da su sastankom sa Bulatovićem ostvarili kontakt sa Koštunicom. A sve se događa tokom pobune Crvenih beretki i tada se hvata i onaj, ako se sećate, presretnuti razgovor u kojem izgleda Čume i Spasojević razgovaraju i kažu – ovo sada može da zaustavi samo Koštunica. A onda Koštunica sutra izlazi i daje izjavu – nisam imao nikavog uticaja na jedinicu. Sviše je tu čudnih i protivrečnih stvari, a događaj ne da je ozbiljan, nego je možda promenio istoriju zemlje. I odjednom se to nikoga ne tiče. Pa kako?

Pritisak javnosti na onaj drugi legendarni sastanak, kada se Legija predao, učinio je da imamo mnogo jasniju predstavu o tome šta se te noći desilo. O ovom susretu iz doba pobune Crvenih beretki skoro ništa ne znamo.

Na suđenju su Dušan Mihajlović i Goran Petrović tvrdili da je vojska podržavala pobunu. Goran Petrović je kazao – nije bilo nikoga ko bi mogao tu pobunu da uguši. Ja sam ga pitao – zašto se niste obratili predsedniku Koštunici, da pošalje vojsku da je uguši. A on mi je rekao – to bi bilo kontraproduktivno. Tri svedoka su rekla da je vojska podržala tu pobunu, a znate, Koštunica kao komandant ima ustavnu obavezu da štiti ustavni poredak i vojska ima ustavnu obavezu da štiti ustavni poredak, ne služi ona samo za ratovanje. Tako da, ako su se oni oglušili o tu svoju dužnost, oni su saodgovorni za posledice, a posledice pobune su bile te da je bio ugrožen ustavni poredak i da je zbog toga ugrožavanja bilo moguće da se konačno izvrši i napad na ustavni poredak, koji je izvršen ubistvom. To možda zvuči kao teori-

ja, ali kada znate da je služba bezbednosti posle pobune bila izuzeta iz kontrole vlade i da je kasnije ta služba neposredno učestvovala u ubistvu, onda to više nije nikakva teorija, onda je to činjenica života. I ta dva dela, po meni, bi mogla da se posmatraju i kao nešto što se inače zove produženo krivično delo, kada vi u okviru jedinstvenog umišljaja preduzimate razne radnje od kojih je svaka krivično delo, a u stvari time želite da postignete onu krajnju posledicu, koja je ubistvom i postignuta. I to se zove produženo delo i smatra se jednim krivičnim delom, jer isti ljudi u okviru istoga umišljaja postupaju sa istim ciljem.

Optužnica za atentat to i pominje, samo se taj deo ne razmatra na suđenju. Vaš predlog u stvari ostaje u okviru optužnice.

Ceo predlog se kreće apsolutno u okviru optužnice.

Predsednik Koštunica je i doktor prava, a njegova politička ocena je bila da je pobuna jedan običan štrajk.

Naravno da bi morao znati, pa to je toliko notorno. Kada otkažete poslušnost, kada zahtevate od vlade da se liši jednog ministra, kada svoje pretpostavljene smenjujete silom, pa naravno da je pobuna kada otkazujete poslušnost izrikom. Naravno da je oružana pobuna kada naoružani izadete na ulicu. Ne znam kako bi to uopšte moglo da se tumači drugačije.

Jedan od svedoka je i Miroslav Milošević. U stvari, u kabinetu Miroslava Miloševića se čeka da se Jočić vradi sa Zlatibora.

Legija se predaje Guriju Radosavljeviću, koji je sada u bekstvu, jer oni su majstori svi redom. Zanimljivo je da Guri njega poznaće lično, što se u pravu smatra najautentičnjim i najpouzdanim oblikom identifikacije. To pominjem zbog priče kako je bilo potrebno da se Legija identifikuje. On je identifikovan u prvoj sekundi i trebalo je da bude smesta vođen u 29. novembra, jer se zna ko je. Dakle, da mu se uruči rešenje i da se vodi u CZ. I onda Guri javlja Jočiću na Zlatibor da se desio taj neobičan događaj i da je on sa Legijom. Jočić pita – jesli li siguran? Ovaj kaže – siguran sam, znam čoveka, ratovali smo zajedno. Dobro, kaže Jočić, on sada mora da bude predat pravosudnim organima, vodi ga u 29. novembra. Javlja mu se posle 5 minuta i kaže

– ne, ne, nemoj da ga vodiš u 29. novembra, vodi ga u kabinet kod Miloševića. Jočić je u međuvremenu sa nekim razgovarao i taj neko mu je rekao – treba prvo mi da se vidimo s njim. I oni idu u kabinet kod Miloševića i tamo sede i čekaju da Jočić dođe sa Zlatibora. Na Zlatiboru je i Božović koji pita šta je bilo, ali Jočić neće da mu kaže o čemu se radi, i od njega to krije. Ja mislim da za to vreme Ulemeka šišaju u Miloševićevom kabinetu, jer je on bio zarastao u bradu i kosu i, valjda za susret sa ministrom, on se šiša, i oni naravno pričaju s njim, što isto ne bi smelo da se dogodi. Šta pričaju, nemamo pojma, a Milošević kaže – ništa, o običnim stvarima.

Ne znam koliko je trebalo Jočiću da stigne, ali on konačno stiže i sada Jočić kaže Guriju i Miloševiću da izađu, da on razgovara sa Ulemekom. Zašto oni moraju da izađu da bi on obećao fizičku bezbednost Ulemekovoj porodici, ne znam, i zašto je potrebno da mu se sada pridruži i Bulatović? I to traje, to njihovo obećavanje fizičke bezbednosti, do 2 sata po ponoći, a on je u 9 lišen slobode. I u 2 sata ga vode u CZ, iako „CZ ne radi noću“, ali sada je odjednom proradio. Eto, to je ta priča o Miloševiću i on je sve to prilično pošteno ispričao, čak je dodao i detalje za koje nismo znali: da je te noći u ministerstvu bio i ministar pravde Stojković, koji je inače tvrdio da je za predaju Ulemeka saznao iz novina, a kada su ga nedavno ponovo pitali, on se naljutio i pitao novinarku – a šta ste vi radili te noći, zašto je važno šta sam ja radio, kakvo je to pitanje.

Kao sedmi svedok poziva se Vojislav Koštunica.

Svi ostali svedoci su takođe članovi DSS i vrlo je čudno da su u sve to umešani po pravilu članovi Demokratske stranke Srbije. Pretpostavljam da Koštunica kao predsednik stranke ima uvid u ponašanje visokih funkcionera svoje stranke, naročito onda kada se vidi da su ta ponašanja koordinisana, da imaju isti smisao. Zato ja predlažem njega na okolnost podrške koju je dao pobuni i na okolnost da nije učinio ništa od onoga što je bio dužan da učini da bi tu pobunu ugušio uz pomoć vojske, ali takođe i da objasni kako to da sve ovo dolazi iz njegove stranke: i pritisci na sud, i ti nezakoniti sastanci sa Ulemekom, i sastanci u vojnoj bezbednosti i ponašanje vojne službe. Sve se to odvijalo iz istog okruženja i pretpostavljam da on kao predsednik stranke možda, možda i ne, ima uvid u to kako je

došlo do toga da na tako koordinisan način članovi njegove stranke nastupaju u ovoj stvari.

U ovom predlogu postoji jedno poglavlje koje govori o političkoj bliskosti Ulemeke i DSS-a. Osvetlite nam to u suprotnosti sa dimnom zavesom koju nam Legija baca već četiri godine, da je on baš sa Đindićem bio strašno blizak.

Tako je, to je možda nešto što je najteže razbiti kao zabludu, da su on i Đindić bili bliski. To potiče od 5. oktobra, kada se Đindić u želji da izbegne prolivanje krvi sastajao sa svakim ko može da mu obeća nekakvu pomoć. A taj sastanak je sam Ulemek opisao na jedan malo drugaćiji način, da je kod njega 4. oktobra došao Dušan Spasojević, koji mu je kazao – slušaj, ako hoćeš da se spasavaš, sada je trenutak za pretrčavanje. I onda je Ulemek uradio ono što su i on i jedinica i Spasojević često radili, da ljudima nude tobožnju pomoć i zaštitu, kao kada su išli kod Miškovića za vreme otmice. Isto to su uradili sa Đindićem i ponudili su mu se, rekli mu da je on u strašnim opasnostima, ali da će ga oni sačuvati i spasiti i kako su oni „njegovi ljudi“. Koliko je onaj filozof u to poverovao, ne znam, čak sumnjam da je poverovao i mislim da je od prvoga dana odnos između Đindića i Ulemeke bio obostrano neiskren. Naravno da je Ulemeku bilo potrebno da ima zaštitu predsednika vlade, naročito s obzirom na to šta je sve radio, a naravno da Đindić nije mogao da rizikuje da uđe u sukob sa Crvenim beretkama tako što će im kazati „ma znam da me lažete“, nego su i jedni i drugi gajili taj lažni odnos. Ali, u javnosti je ostala slika o tom odnosu onakva kakvom su je njih dvojica predstavljali. I tu zabludu javnosti pokušava da iskoristi Ulemek kada tvrdi da on nije imao nikakav motiv za ubistvo, jer, bože, on je bio tako blizak Đindiću i njih dvojica su bili saradnici, Đindić se sa njim savetovao i sve te burgije. Samo treba da u svojoj svesti prizovete onu sliku poniženog Đindića koji ulazi u Kulu one noći kada se vratio iz Amerike, pa da shvatite kakvo je to prijateljstvo bilo.

Od trenutka pobune, među njima je bilo jasno da je pitanje – ko će koga, a možda su i posle toga jedan drugoga pokušavali da uspavaju. Odmah je počeo da se priprema zakon o zaštićenom svedoku, zakon o specijalnom sudu, imenovanje specijalnog tužioca, pojавio se Čume. I tokom cele 2002, znači od pobune, traju te pripreme za konačni obračun među njima. Dušan Mihajlović svedoči da je trebalo da sv

oni budu pohapšeni 15. marta, ali naravno, pošto su imali svoje ljude svuda, oni su to znali i tri dana ranije su ga ubili, a pokušavali su da ga ubiju već mesec dana ranije. Legija se naljutio na Đindića kada ga je ovaj izbacio iz službe, odnosno kada su kao tobož sporazumno raskinuli radni odnos. Kada je Legija shvatio da je opet нико i ništa, kao što je bio i pre toga, počeo je da traži saveznike. U njegovom kompjuteru su pronađena pisma, objavilo ih je Vreme, koja je pisao ljudima koji bi mu bili eventualni saveznici, jer nisu u dobrom odnosima sa Đindićem. Pisao je Velji, pa je pisao Vuksanoviću, koji je u to doba cepao stranku, pa je pisao Čoviću, svima se nudio. U to doba je ubijen i Gavrilović i po Bagziju je potpuno jasno da se Legija nudio i DSS-u. Tu je on sada tražio političkog partnera, jer je ostao na cedilu, a bio mu je potreban politički partner protiv Đindića. I našao ga je.

Već u reakcijama na Legijino Pismo javnosti, Jočić se eksplicitno slaže sa svakom rečju Legijine političke ocene stanja u Srbiji.

Tako je. To pismo je Legijin politički manifest, jer tu je sve zapisano – oni uništavaju dostojanstvo i čast Srbije, to nisu patrioci, oni prodaju Srbiju, niko im više ne treba – tu misli na sebe, kako im on više nije potreban – kako narod to sve vidi, neće oni tako još dugo, niko im to neće oprostiti. I javnost je to doživela kao pretnju Đindiću. Jedan novinar je onda pitao Jočića – da li ovo Legija preti Đindiću, a on je rekao – jeste, preti, ali to ne preti Legija, to preti narod. Tako je on proglašio Legiju za *vox populi* i objasnio da su sva ta Legijina tručanja vrlo ozbiljna politička analiza, sa kojom bi svaki čovek morao da se složi. On ga je potpuno podržao od početka do kraja, a sve to se dešava dva meseca pre ubistva.

Na šta mislite kada u svom predlogu pominjete uzajamnu podršku ili usklađenost delovanja DSS-a i optuženog Ulemeke?

Mislim na mnogo stvari, jer se ta uzajamna podrška neprekidno vidi. Da podemo od pobune, u kojoj Ulemek vladi postavlja iste zahteve koje u tom trenutku postavlja i DSS: da se donese zakon o saradnji sa Haškim tribunalom, da se smeni Mihajlović, i da se Petrović i Mijatović uklone iz službe bezbednosti. Sve su to bili i zahtevi DSS. Kada su oni napravili oružanu pobunu, Košturnica ih je javno podržao u tome, pa je onda Bulatović objavio svoj članak Pobeda patriotizma. Onda jedinica ili zemunski klan, možete to da zovete kako hoćete,

ali to je jedna ista stvar, ubije Gavrilovića, a onda Košturnica optuži DS da je time prelio čašu i da DSS više ne može sa tim kriminalcima da ima nikakvog posla. Zatim Košturnica u kampanji počinje priču o Đindjićevim mafijaškim vezama, pa Ulemek posle sastanka sa Jočićem počne priču o 600 kila heroina. Pa onda u kampanji DSS razvija priču o heroinu do besvesti, pa za vreme suđenja DSS kroz svoje razne funkcionere objašnjava da Đindjića nije ubio Legija, nego ne znam ko. To bi tek neka nova istraga utvrdila, što kaže Nalić, kada bi našli ko je iskonstruisao tu optužnicu i ko je sve namontirao taj slučaj. Imate i one izjave ljubavi u doba same predaje, kada je Legija smesta izjavio da je ovo vlast u koju on ima poverenja, a onda njemu ta ista vlast uzvraća poverenje i kaže – sada će Legija da kaže celu istinu. Pa to je ljubav neopevana među njima.

Suđenje na kraju izgleda karikaturalno.

Mislim da prosečni čitalac novina i gledalac televizije misli da je to skandal i da je to nešto potpuno besmisленo i tako neadekvatno događaju. To suđenje uopšte ne liči na ono što bi trebalo da se dogodi nakon što je ubijen predsednik vlade, jer pre svega mi nemamo, svi zajedno kao društvo, bez obzira na političku pripadnost, istu želju da tome dođemo do dna. Jedni to svesno i jasno i očigledno sabotiraju, a drugi su zbog toga očajni. Teško je u takvoj zemlji živeti, gde se takva stvar događa, vrlo je deprimantno kada vidite da do takve istine ne može da se dođe.

Da li u sudskim papirima postoji nešto na osnovu čega bi jednoga dana neko mogao ponovo da pokrene tu stvar?

Da, smatram da u tom predmetu, u stanju u kome se sada nalazi, samo sa jednim drugačijim pristupom, postoji sve što je potrebno da se ceo postupak izvede od početka na potpuno drugačiji i mnogo efikasniji način. Mada je, naravno, jako mnogo propušteno tokom istrage. Primedbu koju bih mogao da prihvatom na svoj račun u vezi sa ovim predlogom je da je to nešto čime je istraga trebalo da se bavi, a nije. Ali ako se istraga time nije bavila, to ne znači da smo mi oslobođeni dužnosti da se time bavimo. Kada je Božović govorio zašto pobuna nije procesuirana, rekao je – u to doba je vlada bila slaba. U to doba vlada jeste bila slaba da ovo suđenje postavi kako treba, nego se zadovoljila sa tih nekoliko pucača. Naročito kada su počeli da im sufliraju iz međunarodne zajednice, uglavnom iz Evrope – nemojte da dirate političke protivnike, oni su tom pritisku popustili i izvršili pritisak na tužilaštvo da ne pokušava da istraži ovo što bih ja sada pokušao, jer navodno, to je opasno, može da destabilizuje zemlju. Ideja koja je stajala iza te preporuke je bila jasna, a to je da ne treba dozvoliti da se suprotstave Demokratska stranka koja ima žandarmeriju, i Košturnica koji ima vojsku, naročito s obzirom na naša nedavna zbivanja i na stvarnu nestabilnost u kojoj se država nalazila. Cilj je bio samo što pre stabilizovati prilike. O tome su pisali i čudni ljudi, gospodin Mamula iz DSS-a i Ljilja Smajlović. Oni su javno govorili o tome da je postojala ideja da se sasluša Košturnica, ali da se na pritisak međunarodne zajednice od toga, srećom, odustalo. E, ja nisam siguran da je to bila baš takva sreća. Mislim da je sve trebalo odmah da se raščisti i da bismo onda drukčije živeli.

Da Košturnica bude saslušan tokom Sablje?

Pa da, ali onda je postojao strah od toga da se ne talasa suviše. Ali ako ne platite na mostu, platićete na čupriji. I ja to zameram Živkovićevu vladi. Možda je to bilo politički oportuno, ali ja sam pravnik, pa im zameram što su tom pritisku podlegli. Zameram i tom tužilaštvu što je pristalo na takav pritisak, a nije radilo svoj posao.

Emisija Peščanik, 01. 03. 2007.

Zaglušujuća tišina

Razgovor vodili Predrag Ursić i Mijat Lakićević

Zašto ste zahtevali da se kao svedok u sudnici pojavi Vojislav Koštunica?

Iz dva razloga. Prvo, zbog uloge koju je imao u oružanoj pobuni JSO novembra 2001. Drugo, visoki funkcioneri stranke čiji je on predsednik pokazivali su veliki stepen koordinacije – i u postupcima i u stavovima – sa prvočrvenim. Kada je dva meseca pre Đindjićevog ubistva prvo optuženi objavio svoj politički manifest, Otvoreno pismo, Dragan Jočić se tim povodom odmah izjasnio rekavši da to nije Legijina, već razumljiva „pretnja naroda“. Dalje, imali su identične stavove napadajući Đindjića i blateći njegove najbliže saradnike kao narko-dilere, tražeći smenu tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Dušana Mihajlovića, a slagali su se i u pogledu nesaradnje sa Haškim tribunalom. Nakon Legijinog zatvaranja Jočić, tada već ministar unutrašnjih poslova, tajno se sastaje sa njim, što je nezakonito.

Jočić je to pobijao.

Sastao se tajno sa Legijom. To potvrđuje bivši načelnik Resora javne bezbednosti, general Miroslav Milošević. Ali tačno je da je Jočić to pobijao, navodeći prvo čak da je za Legijino hapšenje saznao iz štampe, da bi potom davao niz gotovo detinjastih objašnjenja za taj sastanak. Slede brojni pritisci na sud – opet iz DSS-a. Onda Legija na sudu samog sebe lažno optužuje za umešanost u šverc 600 kg droge – za šta ga niko nije teretio, niti je za to postojao bilo kakav dokaz – samo da bi naveo da mu je u tome saučesnik bio Čedomir Jovanović. Pošto se sve dešava u predizbornoj predsedničkoj kampanji Dragana Maršićanina, DSS to uzima zdravo za gotovo, a njeni najviši predstavnici DS proglašavaju narko-strankom. Ono što je takođe zanimljivo, Koštunica i Jočić uglas su ponavljali da će se nakon Legijinog hapšenja „otkriti prava istina“. Na osnovu čega su to mogli da znaju pre njegovog saslušanja? Na osnovu dogovora koji su postigli? Inače, kada sam samog Legiju na suđenju pitao zašto se nije ranije predao

i zašto je to učinio tada, odgovorio mi je: „U ovu vlast imam povereњa“. To je taj valcer koji su oni neprekidno zajedno igrali.

Ključnom smatraste pobunu JSO?

I tužilac je u optužnici naveo da su Legija i Dušan Spasojević organizovali pobunu pod sloganom „Stop Hag“ sa pravim ciljem državnog udara. Zapravo, njegovog prvog pokušaja, čiji ih je uspeh ohrabrio da se kasnije posluže i drugim sredstvima, pa i – ubistvom premijera. A Koštunica, kao tadašnji vrhovni komandant oružanih snaga, ništa ne preduzima da uguši pobunu. Naprotiv, daje sarkastične izjave da su specijalci pod oružjem poput lekara u belim mantilima. Istine radi, treba reći da su mnogi Koštunicu i DSS teško optuživali za saučestništvo u ubistvu Đindjića – ne samo u pola glasa, nego i na nivou predizbornih slogana – ali dalje od toga nisu išli. Ja sam, međutim, uveren da je upravo zato nužno da se oni pojave u sudnici i konačno objasne o čemu se radi. U suprotnom, celokupna atmosfera u našem ionako paranoičnom društvu postaće još nezdravija.

Zašto Koštunica i DSS uporno čute pred tako ozbiljnim optužbama?

To ni meni nije jasno. Pa valjda bi trebalo da im je u interesu da ih odbace, pogotovo zato što plaćaju znatnu političku cenu zbog toga. Ovako samo dodatno raspiruju sumnju, pogotovo zato što su – i kada su se oglašavali – uhvaćeni u laži. Uopšte, previše je pitanja na koje javnost predugo čeka odgovor.

U jednoj izjavi medijima rekli ste da „pokušaj državnog udara koji je u pozadini Đindjićevog ubistva sigurno nije izvršen za radikale.“

Prvo, SRS je u vreme atentata imala svega 22 poslanika u parlamentu. Pa ne vrši se državni udar pri takvom odnosu snaga. Drugo, Bagzi (Dejan Milenković) svedoči da je navodno i Šešelju nuđena saradnja, što je ovaj odbio i radije otišao u Hag. Nakon što je najuren iz Službe posle incidenata u Kuli i klubu Bojan Stupica, Legija je tražio novog političkog gazdu, a u obzir su dolazili svi koji su bili u sukobu sa Đindjićem i svima njima je slao e-mailove koje je kasnije objavilo Vreme: i Vuksanoviću, i Velji Iliću, i Čoviću... Da je upalilo kod

Koštunice, svedoči Saša Pejaković, koji je vozio Legiju i Spasojevića nakon susreta sa Acom Tomićem i Radetom Bulatovićem i koji kaže da su ova dvojica tom prilikom rekli: „Nećemo reći Šešelju da smo ostvarili kontakt sa Koštunicom”. A vidi se iz transkripta razgovora koji je takođe objavilo Vreme – još tokom pobune JSO, da Spasojević telefonom nekome (smatra se, Čumetu) poručuje: „Ovo sada može da zaustavi jedino Koštunica”. Ne tvrdim da je sve ovo istinito, ali – objašnjenje je više nego nužno. Ja sam još jula 2005. zahtevao od tužioca da proširi optužnicu za očiglednu oružanu pobunu. Objasnio mi je da će do toga doći čim se postojeći proces okonča. Zašto? Zato što je proces u završnoj fazi. A to je bilo pre dve godine. Istina, protiv Tomića je podignuta optužnica, ali tužilac je – iz meni nepoznatih razloga – od nje odustao nakon promene vlasti. Obrazloženje je kovertirano.

Bilo kako bilo, suđenje se nastavlja 20. marta. Šta očekujete?

Pravo da vam kažem, ne znam. Sigurno je samo to da još nismo navikli da se vlade menjaju i da će sledeća kopati po kompromitujućim papirima prethodne.

Kojim papirima?

Da, uvek se kertesovski mogu iseći na sitne rezance.

Do nastavka suđenja trebalo bi da dođe do ključnih pomaka u pregovorima o formiranju nove republičke vlade. Veliki kompromisi su neophodni, pa se u tom paketu može naći i zataškavanje vaše inicijative.

Ma to se lako zataškava. Jednostavno, odluči se da se o tome neće ni diskutovati.

I šta onda?

Ništa. Nastavlja se večno muljanje i osećaj mučnine zbog toga. Mada, nakon tog predloga bilo je vrlo dramatično u sudnici, u kojoj su me napali da u nju unosim politiku. Pa naravno da unosim politiku u atentat na premijera i „napad na ustavni poredak i bezbednost zemlje”, sa političkim motivima i političkim posledicama. Sa time se mrcvarimo četiri godine, kao da je reč o bilo kakvom ubistvu, baveći

se „trećim metkom”, a imamo i dokazni materijal i izjave svedoka. A moglo se sve okončati za dva-tri meseca.

Osećate li da je sve ovo opasno po vas lično?

Bilo je opasnije u Titovo vreme – politika je tada bila ozbiljnija. Sada se koristi moć prečutkivanja.

Ekonomist, 05. 03. 2007.

Predlog za dopunu dokaznog postupka, 2007³⁰

Pobuna JSO

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem Izveštaja Komisije Vlade Srbije od 13. avgusta 2003. DT 72 Broj 00-002/2003/86, str 24, **na okolnost:** da je, prema nalazu ove Komisije, prvookrivljeni, kao kolovođa, zajedno sa drugim licima u novembru 2001. organizovao pobunu upravljenu na ugrožavanje ustavnog poretku i bezbednosti; izjave Generalnog inspektora MUP Srbije, Vladimira Božovića, iz članka koji je pod naslovom „Božović: Samo sam citirao Zakon”, objavljenog u listu Danas od 30. maja 2005; izjave Vladimira Božovića iz članka „Lupus in fabula” iz lista Vreme od 2. juna 2005, **na okolnost:** da je Generalni inspektor MUP-a Srbije, Božović, 18. maja 2005. poništio odobrenje za nabavku oružja koju je Agenciji Lupus izdao OUP Savski Venac kao protivzakonito, sa obrazloženjem da su u ovoj Agenciji zaposlena lica koja su, kao nekadašnji pripadnici JSO, učestvovali u oružanoj pobuni novembra 2001, i samim tim nemaju

prava na nabavku i držanje oružja. I da do progona za to delo nije došlo „jer je tada vlast bila slaba”, te da se „danас ne vodi istraga, sve dok tužilac to ne naredi.“

Obrazloženje: prvookriviljeni u svojoj odbrani negira da je u novembru 2001. učestvovao u akciji JSO kojom je ugrožen ustavni poredak i bezbednost zemlje. Predloženi dokazi, naročito posmatrani u sklopu svih drugih, već izvedenih dokaza, opovrgavaju ovaku odbranu. Naime, prvookriviljeni u potpunosti priznaje činjenice koje bi konstituisale objektivni element oružane pobune, naime, da je novembra 2001. uzeo učešća u akciji Jedinice za specijalne operacije u kojoj je ta Jedinica: izrikom otkazala poslušnost svojim starešinama, samovoljno povukla sve pripadnike u kasarnu u Kuli, isključila sve telefonske veze kasarne sa neposrednim starešinama i spoljnim svetom, povukla svoje pripadnike iz obezbeđenja zaštićenih ličnosti, povukla svoje pripadnike iz obezbeđenja Aerodroma Beograd, pod punim naoružanjem i uz upotrebu borbenih vozila svojevoljno zaposela deo autoputa kod centra Sava u Beogradu, ispostavila zahtev Vladi i Narodnoj skupštini da donesu zakon o saradnji s Haškim tribunalom, ispostavila zahtev Vladi da smeni člana Vlade, ministra unutrašnjih poslova, kao i da smeni neposredne starešine Jedinice, načelnika Državne bezbednosti i njegovog zamenika.

Međutim, odbrana prvookriviljenog negira da je opisana akcija u kojoj je prvookriviljeni učestvovao, bila upravljena na ugrožavanje ustavnog uređenja i bezbednosti zemlje. Takvo stanovište odbrana prvookriviljenog zasniva na, inače nespornoj, činjenici da protiv učesnika pobune nije nikada pokrenut postupak za ovo teško krivično delo. Danas predloženim dokazima dokazalo bi se da istraga za krivično delo oružane pobune nije izostala zato što bi navodno nedostajali zakonski uslovi za progon.

Naime, iz danas predloženog Izveštaja Komisije Vlade Republike Srbije DT 72 Broj 00-002/2003/86 od 13. avgusta 2003. vidi se da je akcija Jedinice za specijalne operacije iz novembra 2001. ocenjena kao oružana pobuna (a što su na glavnom pretresu potvrdili i za to svojom funkcijom kvalifikovani svedoci, kao što su tadašnji ministar unutrašnjih poslova i tadašnji načelnik Državne bezbednosti, kao i drugi svedoci, poput Rodoljuba Milovića, Zorana Janjuševića,

Vladimira Popovića, Čedomira Jovanovića, Zorana Mijatovića, svedoka saradnika Zorana Vukojevića i okrivljenog Saše Pejakovića).

Iz danas predloženih izjava Generalnog inspektora MUP Srbije Vladimira Božovića iz 2005, videli bismo da Generalni inspektor MUP potvrđuje navode citiranih svedoka da progon kolovođa i učesnika oružane pobune nije izostao zbog nedostatka zakonskih uslova za takav progon, već zato „što je tada vlast bila slaba”, dakle iz političkih razloga, a da se danas „ne vodi istraga, sve dok tužilac to ne naredi.“ Drugim rečima, iako se radilo o oružanoj pobuni, do progona za ovo delo nije došlo upravo zato što je pobuna uspela.

Predloženim dokazima potkrepilo bi se i stanovište i ocena optužnice KTs br. 2/03 od 21. avgusta 2003, gde se na strani 32 navodi: da su „u toj piramidi (kriminalne organizacije) na čelu stajali okr. Luković-Legija i Dušan Spasojević“; da je „cela ta organizacija bila koncipirana tako da (...) svoju aktivnost usmeri u pravcu osvajanja vlasti“; da je „u realizaciju tog plana (...) uključena JSO kao oružana formacija koja je dobro utrenirana i poslušna u odnosu na Lukovića-Legiju“; da je „prvi test tih ambicija bila pobuna JSO, koja je imala političku pozadinu kroz svoje zahteve za smenu ministra policije i drugih lica“; i konačno, da su „dometi pobune (...) ohrabrili Spasojevića i Legiju da osnovnu ideju – osvajanje vlasti forsiraju, ali sada na drugi način i drugim sredstvima.“

Međutim, iako je specijalni tužilac sasvim tačno okvalifikovao postupke prvookriviljenog kao oružanu pobunu, on ipak, iz nejasnih razloga, ovo delo okrivljenima ne stavlja na teret. Uzrok tome mogao bi jedino biti to da u trenutku podizanja optužnice, možda, po oceni specijalnog tužioca, nije bilo dovoljno dokaza za ovakvo optuženje.

S druge strane, budući da su dokazima izvedenim tek na glavnom pretresu, to jest iskazima svedoka Rodoljuba Milovića, Zorana Janjuševića, Vladimira Popovića, Čedomira Jovanovića, Zorana Mijatovića, Gorana Petrovića, svedoka saradnika Zorana Vukojevića i delimičnim priznanjem samog prvookriviljenog Ulemeka, sa svom potrebnom izvesnošću dokazane sve one činjenice koje konstituišu krivično delo oružane pobune, ja sam u ime svoje stranke 13. jula 2005, u smislu člana 342, stav 1 ZKP, stavio odgovarajući predlog specijalnom tužiocu za proširenje optužnice protiv okrivljenog i na

delo iz člana 124 stav 2 OKZ, a ovaj predlog su podržali u ime svojih stranaka i kolege Paunović i Danilović.

Od specijalnog tužioca smo, uprkos urgencijama, dobili odgovor tek 1. decembra 2005, da se i po njegovom mišljenju, citiram: radi o teškom delu koje treba da bude procesuirano, da postoje zakonski uslovi za progon, da se svi dokazi već nalaze u spisu ovog predmeta i da će se takav predmet u specijalnom tužilaštву „oformiti”, ali da optužnicu ipak neće proširiti, iz dva razloga: prvo, jer se suđenje nalazi u završnoj fazi, i drugo, jer bi optužba za oružanu pobunu morala da obuhvati i druga lica iz ondašnje komande JSO.

Naravno, postavlja se pitanje od kakvog je to značaja za ovaj postupak? Dozvolite mi da to ukratko objasnim. Činjenice i okolnosti vezane za pobunu od odlučujuće su važnosti za utvrđivanje namere kao konstitutivnog obeležja bića dela iz čl. 122 OKZ, koje se prvo-krivljenom stavlja na teret u ovom postupku. Zaštitni objekt i ovog dela i onog iz čl. 124 OKZ su identični – ustavno uređenje i bezbednost. Različita su samo sredstva napada, ali je inkriminisani subjektivni odnos učinioca kod oba dela identičan. Predloženim dokazima Sud bi, dakle, proverio odbranu prvo-krivljenog u onom njenom delu u kome prvo-krivljeni nastoji da dokaže da nije imao nikakav motiv, pobudu za izvršenje krivičnog dela iz čl. 122 OKZ koje mu se stavlja na teret.

Produženo krivično delo

Moglo bi se čak tvrditi da se ovde radi se o jednom produženom napadu na ustavni poredak i bezbednost. Pobuna i atentat dva su koraka ka istom cilju, dva koraka ka ostvarenju iste namere – nasilnog rušenja vlade pok. Zorana Đindjića i nasilnog uklanjanja pok. Zorana Đindjića sa mesta predsednika Vlade, kako bi se stvorilo mesto za nekog drugog. Pobuna i atentat predstavljaju jedan jedinstveni životni događaj, i jedan jedinstveni politički događaj. Sa krivičnopravnog stanovišta kod pobune i atentata radi se o istovrsnim krivičnim delima izvršenim od istog učinioca (prvo-krivljenog) u okviru jedinstvenog umišljaja, što sve zadovoljava optuženje za jedno produženo krivično delo (kako je ono definisano u čl. 61, stav 1 KZ).

Ali bez obzira na sve to, u najmanju ruku je sigurno da sve činjenice

vezane za pobunu, njene kolovođe i saveznike – bez obzira što se ovo delo prvo-krivljenom u ovom trenutku ne stavlja na teret – spadaju u ono što zakonodavac naziva u članu 326, st. 2. ZKP – važnim činjenicama. Da ponovim: pobunom, pa i ako je nazivate protestom, štrajkom, akcijom, kako god hoćete, prvo-krivljeni i njegovi saučesnici su protivustavnim putem stekli kontrolu nad Službom bezbednosti, čiji su pripadnici onda, „ohrabreni uspehom”, kako kaže optužnica, završili započeti posao i ubili premijera.

Tom akcijom, kako je već utvrđeno u ovom postupku, izvršena je od strane prvo-krivljenog i njegovih saučesnika željena smena u rukovodstvu Službe, čime je uklonjena najveća prepreka za atentat, te se može uzeti da se radilo, u najmanju ruku, o pripremanju dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti iz člana 320 u idealnom sticaju sa ubistvom predsednika vlade. Sve to pominjem da istaknem tesnu krivičnopravnu vezu između pobune i atentata.

Sastanak u Upravi vojne službe bezbednosti

Predlažem da se izvede dokaz saslušanjem svedoka: ACE TOMIĆA, iz Beograda, Kumanovska 14, RADETA BULATOVIĆA, iz Beograda, Zmaj Jovina 39, i BORISLAVA MIKELIĆA, iz Beograda, Molerova 3 I čitanjem sledećih pismena: intervju Ace Tomića listu Večernje novosti od 3. juna 2004. i dopisa Uprave Vojne službe bezbednosti Str. Pov. br. 1-31 od 22. juna 2003. Upravi za borbu protiv organizovanog kriminala, **na okolnost**: provere odbrane prvo-krivljenog u pogledu činjenice da li se on sam ili sa pok. Dušanom Spasojevićem sretao tokom oružane pobune novembra 2001. sa tadašnjim načelnikom Uprave Vojne službe bezbednosti, generalom Acom Tomićem i tadašnjim savetnikom za bezbednost predsednika DSS, Vojslavom Košturnicem, Radetom Bulatovićem i – ako jeste – kako je do susreta došlo, o čemu se prilikom tih susreta razgovaralo, posebno da li se prvo-krivljeni raspitivao o mogućnosti upotrebe Kobri u zaustavljanju pobune i razoružavanju pobunjene Jedinice za specijalne operacije; izjave predloženog svedoka Ace Tomića iz članka „Tomić: Hteli da me likvidiraju” iz lista Večernje novosti od 2. juna 2005, **na okolnost**: da li je generalu Aci Tomiću bilo poznato da se pokojni Spasojević profesionalno bavi trgovinom drogama i da li mu je pokojni Spasojević prilikom susreta poklonio mobilni telefon sa kamerom.

Obrazloženje: na glavnom pretresu 6. septembra 2004, na pitanje zastupnika Paunovića, da li je na sastanku kod generala Tomića bilo govora o tome da li će se Kobre mešati u „protest” Crvenih beretki, okr. Ulemek odgovara: „Ne, nije”. Na pitanje istog zastupnika da li se tokom pobune sastajao sa Acom Tomićem, okr. Ulemek odgovara: „Ne. Na tom sastanku nije pričano ništa s obzirom da sam ga prvi put tada video – generala Tomića. Znači, uobičajene su bile priče.”

Aca Tomić u intervjuu Večernjim novostima od 3. juna 2004. takođe prikriva da se sastajao sa prvooptuženim tokom pobune i tvrdi da su se sastanci sa Ulemekom i Spasojevićem dogodili u letu 2002 („dva puta, jula i avgusta”). Ni jedan ni drugi ne govore istinu, prema predloženom dopisu Uprave Vojne službe bezbednosti Str. Pov. br. 1-31. od 22. juna 2003. Upravi za borbu protiv organizovanog kriminala, gde se navodi da je do susreta došlo tokom pobune: „Novembra 2001, na dan kada su generali Tomić i Pavković službeno otputovali u Moskvu, a tokom pobune Crvenih beretki, kod generala Tomića su došli Mikelić i Legija. Legija je imao podatke da će doći do sukoba između JSO i Kobri, a pošto je mislio da su Kobre potčinjene Upravi bezbednosti Generalštaba, tražio je Tomićeve mišljenje u vezi sa ovim. Tomić mu je dao garanciju da se vojska neće mešati.”

Iz predloženog Izveštaja jasno bi se utvrdilo da je prvoopravljeni (s pravom) bio zabrinut da bi Vojska, u skladu sa svojim ustavnim dužnostima (član 133 tada važećeg Ustava SRJ), mogla protiv JSO intervenisati – upravo zato što je bio potpuno svestan da učestvuje u oružanoj pobuni (protestu, akciji, svejedno) kojom se ugrožava ustavni poredak. Izvođenjem ovog dokaza ne samo da bi se utvrdilo da je još novembra 2001. na strani prvooptuženog postojala svest i volja za ugrožavanje ustavnog poretka, već bi se proverili i iskazi svedoka ondašnjeg ministra policije Dušana Mihajlovića i tadašnjeg načelnika Službe bezbednosti Gorana Petrovića, koji su ovde govorili o ulozi Vojske Jugoslavije, odnosno delova vojne bezbednosti u ugrožavanju ustavnog poretka novembra 2001. od strane JSO. Tu mislim na sledeća svedočenja:

Recimo, svedok Goran Petrović (18. maja 2005) govori povodom pobune, o postojanju operativnih podataka, od kojih se neki odnose na presretnute razgovore koji ukazuju, citiram, „da je u celu tu priču umešana i Vojska Jugoslavije, odnosno njene službe bezbednosti (...)

Prema podacima do kojih smo dolazili, zaključili smo da u svemu tome Jedinica ima podršku Vojske Jugoslavije, odnosno pojedinaca ili pojedinih delova službi bezbednosti.” Ili, svedok Duško Mihajlović kaže: „Shvatilo sam da nam je neko iza leđa pripremio pobunu (...) Shvatili smo da ne možemo da računamo ni na podršku vojske koja je jedina imala jedinice i sredstva koje bi mogle da se suprotstave JSO, a takođe iz javnih istupanja videli smo da mnogi drugi pružaju jasnu političku podršku pobuni Jedinice.” (15. marta 2005)

U skladu sa ovakvom interpretacijom sastanka generala Tomića sa okriviljenim tokom pobune, bila bi i činjenica da general Tomić u svom intervjuu, nasuprot službenom Izveštaju Komisije Vlade Srbije od 13. avgusta 2003. DT 72 Broj 00-002/2003/86, takav susret i takvu sadržinu razgovora sa prvoopravljениm – naravno poriče. Smatram da je predloženi izveštaj, s obzirom da je više puta objavljen u medijima, izgubio svoj poverljivi karakter i da pripada javnom domenu, a ukoliko sud ne deli ovo mišljenje, predlažemo da se od nadležnog organa prethodno pribavi odluka o skidanju oznake poverljivosti sa ovoga dokumenta.

Predlažem da se sasluša kao svedok:

MIROSLAV MILOŠEVIĆ, general, bivši Načelnik Javne bezbednosti, **na okolnost**: predaje prvooptuženog, a posebno kuda je nakon lišenja slobode odveden, po čijem naređenju, da li je prvoopravljeni pre dolaska u Centralni zatvor bez dozvole predsednika ovog Veća obavio bilo kakve razgovore sa drugim licima, posebno sa Ministrom policije Dragom Jočićem i direktorom BIA, Radetom Bulatovićem, pod kojim okolnostima i sa kojom svrhom.

Predlažemo da se izvede pismeni dokaz čitanjem: transkripta izjave Gorana Radosavljevića date u radio emisiji Kažiprst Radija B92 od 18. maja 2005, objavljenom na B92.net, transkripta izjave Gorana Radosavljevića date za TV emisiju Insajder pod nazivom Rukopisi ne gore, IV deo, emitovane 27. decembra 2004. na TV B92, objavljenom na B92.net, izjave Gorana Radosavljevića Večernjim novostima od 19. maja 2005, **na okolnost**: da je generalu Radosavljeviću ministar policije Dragan Jočić naredio da prvoopravljenu vodi u MUP Srbije i da ga tamo zadrži dok on ne dođe sa Zlatibora, da je svedok tako i postupio, te da je tamo prvoopravljenu prvo sedeо u

kancelariji Miloševića i razgovarao sa njim, dok nisu stigli ministar Jočić i direktor BIA, Rade Bulatović; i posebno **na okolnost**: da li je njemu okrivljeni 2. maja 2004. bio lično poznat i da li ga je prilikom susreta, tj. predaje, pozitivno identifikovao kao lice sa poternice, tj. prvooptuženog Milorada Ulemeka.

Predlažem da se sasluša svedok:

DRAGAN JOČIĆ, ministar policije, koga pozvati preko Vlade Srbije, **na okolnost**: da li je po njegovom naređenju prvoookrivljeni nakon lišenja slobode 2. maja 2004, između 20.00 i 21.00 sproveden u MUP Srbije, u kancelariju načelnika RJB Miloševića, da li je njegova prvo-bitna naredba Radosavljeviću glasila da prvoookrivljenog „sproveđe pravosudnim organima”, i ako jeste, zašto je tu prvu naredbu izmenio, da li je u kancelariji načelnika RJB, Miroslava Miloševića, razgovarao sa prvoookrivljenim, i ako jeste, da li je još neko prisustvovao tom razgovoru; da li je prethodno naredio generalu Goranu Radosavljeviću i načelniku Miroslavu Miloševiću da napuste prostoriju, šta je bila svrha ovog razgovora, da li je bio svestan da je ovakav razgovor bio suprotan odredbi iz čl. 150 st. 4 ZKP, zašto je prikrivao ovaj susret od javnosti, da li je tom prilikom uticao na prvoookrivljenog u pogledu toga kakav će iskaz dati na pretresu.

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem: izjave ministra Dragana Jočića objavljene pod nazivom Izborna kampanja ili prikriveni pomagači, objavljena u listu Danas 1. juna 2004, str. 3, **na okolnost**: da je ministar policije Dragan Jočić netačno obaveštavao javnost da je navodno „precizno ispoštovana zakonska procedura”, kao i da je prikrivao značaj razgovora koji je u noći između 2. i 3. maja 2004. vodio sa prvooptuženim, protivno čl. 150 st. 4 ZKP („Potpuno je beznačajno gde je bio, s kim je pričao”).

Predlažemo da se izvede dokaz čitanjem: izjave načelnika RJB Miroslava Miloševića: „Od Jočića i Bulatovića tražio bezbednost”, iz lista Danas od 21-22. maja 2005, izjave ministra Dragana Jočića objavljene kao vest pod nazivom „Razgovor sa vrlo opasnim čovekom” na B92.net od 15. juna 2005, izjave ministra Dragana Jočića objavljene u članku pod naslovom „Za šest meseci policija privela 100.000 ljudi” u listu Danas od 18-19. juna 2005, str. 3, transkripta intervjuja sa ministrom pravde Zoranom Stojkovićem u radio emisiji Kažiprst Radija B92 od 30. juna 2005, objavljenom na B92.net, **na**

okolnost: da su, sam ministar policije Dragan Jočić, ali i drugi članovi Demokratske stranke Srbije, kao i načelnik RJB Miroslav Milošević i ministar pravde Zoran Stojković, bezuspešno pokušavali u javnosti da objasne svrhu susreta i razgovora prvooptuženog sa ministrom Jočićem i direktorom BIA Bulatovićem, tako što su tvrdili, recimo:

da je prvoookrivljeni odveden u MUP, „jer Centralni zatvor ne prima tokom noći” (Jočić); da je prvoookrivljeni doveden u MUP, jer je „ta zgrada najbezbednije mesto” (Milošević), da je ministar Jočić doputovao sa Zlatibora „radi Ulemekovog bržeg prebacivanja u Centralni zatvor” (Jočić), da je do susreta došlo „jer se radilo o čoveku koji nije običan čovek” (Jočić), da je prvoookrivljeni doveden u zgradu MUP da bi tamo Dragan Jočić i Rade Bulatović sa prvoookrivljenim „razgovarali o njegovoj bezbednosti i bezbednosti njegove porodice” (Jočić, Milošević), sve do objašnjenja da je prvoookrivljeni morao čekati u MUP-u, zato što je potrebna „procedura da prikupite validna dokumenta”, da mu se utvrди identitet, „da se prikupe podaci” (Stojković).

Službena beleška

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem faksimila službene beleške ministra Jočića 01 br. 2875-04 datirane sa 3. majem 2004, objavljenog u listu Vreme od 6. aprila 2006; da se izvede dokaz čitanjem originala Službene beleške ministra Jočića 01 broj 2875-04 datirane sa 3. majem 2004, koju bi Sud službenim putem pribavio od Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije; da se izvrši veštačenje originala iste službene beleške u cilju eventualnog utvrđivanja činjenice kada je ova beleška pisana, **na okolnost**: da je ministar Jočić nastojao da prikrije sastanak sa prvoookrivljenim u noći između 2. i 3. maja 2004, kao i okolnosti toga sastanka.

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem transkripta izjave Vladimira Božovića, pomoćnika ministra, generalnog inspektora MUP date u emisiji Poligraf televizije B92, 7. aprila 2006, **na okolnost**: da je ministar Jočić sa kojim je boravio na Zlatiboru 2. maja 2004, od generalnog inspektora MUP-a prikrivao da helikopterom leti za Beograd da bi se sastao sa prvoookrivljenim; da je u samom vrhu MUP-a bilo odlučeno da on ne bude obavešten, i da je predloženi svedok na prvom narednom sastanku kolegijuma to ministru oštro zamerio,

da je oko toga preduzeo istragu, i da je potom, tek tri meseca kasnije, dobio Službenu belešku, čije smo čitanje predložili.

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem transkripta izjave Dragana Šutanovca, člana Odbora za bezbednost Skupštine Srbije data u emisiji Insajder televizije B92 od 31. marta 2006, **na okolnost**: da je na Odboru za bezbednost, znatno nakon datuma Službene beleške, postavljeno pitanje svrhe ovog sastanka, te da je ministar Jočić tom prilikom objasnio „da su oni (ministar Jočić i prvoovkrivljeni) u intimnom razgovoru proveli par sati” i da članovi Odbora za bezbednost „nisu dobili nikakvu informaciju da je bilo šta službeno zabeleženo”.

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem izjave Vojislava Košturnice objavljene pod nazivom „Nije bilo pregovora sa Legijom” objavljene na B92.net 04. maja 2004, izjave funkcionera DSS Dejana Mihajlova iz Glasa javnosti od 11. maja 2004, **na okolnost**: da su i predsednik Košturnica i Dejan Mihajlov, nakon razgovora Dragana Jočića i Radeta Bulatovića sa prvoovkrivljenim, a pre nego što je prvoovkrivljeni saslušan, i naravno pre nego što je sudu data prilika da oceni njegov budući iskaz, izašli u javnost sa izjavama da će se tim iskazom otkriti puna istina.

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem izjave ministra policije Dragana Jočića za Balkan od 21. septembra 2003. pod naslovom „Kako bi izdržali sudar sa Legijom, najtraženijim licem sa poternice”, **na okolnost**: da je Dragan Jočić tada, u svojstvu savetnika za bezbednost predsednika Košturnice i ministra policije tzv. vlade u senci, odgovorio: „Nemojte to da me pitate.”

Želim posebno da obrazložim na osnovu čega predlažem da se svedok Dragan Jočić sasluša na okolnost da li je prilikom susreta sa prvoovkrivljenim u noći između 2. i 3. maja 2004. nastojao da utiče na njegov budući iskaz. U predloženim pismenim dokazima sadržane su brojne indicije koje opravdavaju zaključak da se to moglo dogoditi i da se verovatno i dogodilo.

Na primer, naređenje da se prvoovkrivljeni vodi u kancelariju načelnika RJB i tamo drži do dolaska Jočića sa Zlatibora, protivno odredbama članova 566-569 ZKP, prema kojima je prvoovkrivljeni morao odmah biti priveden u SUP Beograd, koji je i izdao poternicu, da mu se tamo uruči rešenje o pritvoru, povuče poternica i optuženi odmah

sproveđe u CZ. Prvoovkrivljeni je generalu Radosavljeviću, kome se predao, lično poznat i nikakav drugi postupak utvrđivanja identiteta nije bio potreban. Jočić izdaje naređenje Radosavljeviću i Miloševiću da napuste prostoriju, kako bi on i Bulatović obavili nasamo razgovor sa prvoovkrivljenim. Taj razgovor se odvija nezakonito, tj. protivno odredbi čl. 150, st. 4 ZKP. Ovaj razgovor je prikrivan od javnosti („nije bilo pregovora, nije bilo razgovora”, „zakonska procedura je bila precizno ispoštovana”), sve dok ga nije obelodanio general Radosavljević. Nakon toga je ministar Jočić, uz pomoć drugih ljudi iz njegove stranke, nastojao da u javnosti omalovaži značaj ovoga razgovora („nije važno ko je razgovarao”), pokušavajući da ga objasni netačnim i protivrečnim tvrdnjama.

Predložena službena beleška objavljena je, pod neobičnim okolnostima, tek na veliki pritisak javnosti, na pretnje sudom i na nalog poverenika za informacije od javnog značaja. Konačno, zašto bi uopšte ministar Jočić sastavljao ovu službenu belešku 3. maja 2004, kada je sam, prema listu Danas od 1. juna 2004. izneo svoje mišljenje da je, citiram: „Potpuno beznačajno s kim je (prvoovkrivljeni) bio, s kim je pričao.“ Zašto bi ministar Jočić uopšte sastavljaо službenu belešku o nečemu što je „potpuno beznačajno“? O „potpuno beznačajnim stvarima“ se ne prave beleške. Jasno je da je ono što je bilo „potpuno beznačajno“ 2004, i što kao takvo nije zasluživalo službenu belešku, postalo značajno tek u maju 2005, kada je postalo toliko značajno da je čak postalo državna tajna. Sve ovo stvara ozbiljnu sumnju da je tekst te službene beleške stvarno pisan 3. maja 2004, kako je beleška datirana.

Činjenica je da je nakon ovog tajnog i nezakonitog noćnog razgovora, zbog koga je Jočić doputovao sa Zlatibora, sa dva visoka funkcionera DSS i izvršne vlasti, ministrom policije i direktorom BIA, prvoovkrivljeni započeo svoju odbranu, datu usred predsedničke kampanje, lažnim samooptuživanjem za šverc 600 kg heroina, krivično delo kažnjivo maksimalnom zatvorskom kaznom po članu 245, st. 2 KZ RS (priznanje, odn. samooptuživanje koje inače nije ničim motivisano, i koje je za njegovu odbranu irelevantno).

Činjenica je da je budući iskaz prvoovkrivljenog (koji i Dejan Mihajlov i Vojislav Košturnica, obojica pravnici, nazivaju „svedočenjem”, a prvoovkrivljenog „svedokom”), od strane ministra Jočića i drugih

pripadnika DSS danima najavljujan kao „konačno otkrivanje istine”, iz čega bi se moralo zaključiti da je (a) sadržina tog budućeg iskaza ministru Jočiću bila unapred poznata, i (b) da iskaz neće biti odbrana nego *svedočenje* o nečijoj tuđoj krivici (za navodni šverc heroina). Činjenica je da je ova lažna tvrdnja prvoopravljenoj neumorno ponavljana tokom predsedničke kampanje njihovog kandidata Maršićanina, kao dokaz da je DS „narkodilerska stranka”.

Relevantnost

Kakva bi bila relevantnost eventualne činjenice da je ministar Jočić uticao na iskaz prvoopravlenog? Prvo, ova bi činjenica bila relevantna za ocenu iskaza samog prvoopravlenog. Drugo, i mnogo značajnije, ona bi poslužila, u sklopu svih ostalih predloga koje ćemo staviti i koji se svi moraju posmatrati u svojoj celini i uzajamnoj povezanosti, kao provera odbrane prvoopravlenog u onom delu u kome on poriče postojanje političkog motiva za izvršenje dela. Naime, u svojoj odbrani on se predstavlja kao lični i politički prijatelj pok. premijera, dok se može dokazati, što se ovde i čini, da je stvarnost bila i jeste upravo suprotna. Daljim dokaznim predlozima pokazaćemo da se bliskost između prvoopravlenog i DSS-a ogledala: u podršci DSS-a pobuni; u bliskosti javno iznošenih političkih stavova, posebno u odnosu na kažnjavanje ratnih zločina; u uzajamnoj koordiniranoj političkoj podršci optuženog DSS-u, i obratno; u nastojanjima DSS da sa pozicija izvršne vlasti utiče na ovaj postupak u korist prvoopravlenog.

Politička bliskost prvoopravlenog sa DSS

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem izjave Vojislava Koštunice iz vesti pod nazivom „Koštunica: Nemam nikakav uticaj na JSO” sa B92.net od 15. novembra 2001, **na okolnost:** da je tokom pobune novembra 2001. Vojislav Koštunica dao javnu izjavu da pobunjenici „ni na koji način nisu ugrozili bezbednost zemlje” i uporedio oružanu pobunu sa štrajkom lekara; da se izvede dokaz čitanjem izjave Vojislava Koštunice iz intervjuja pod nazivom „Ko je Spasojevića pustio iz zatvora” iz lista Vreme od 5. juna 2003, **na okolnost:** da je Vojislav Koštunica u intervjuu datom listu Vreme od 5. juna 2003. pokušavao da opravda susret prvoopravljenoj i Dušana Spasojevića sa načelnikom Uprave bezbednosti Acom Tomićem i Koštuničinim

savetnikom za bezbednost Radetom Bulatovićem, tvrdnjama da je „Rade Bulatović nemamerno bio učesnik toga razgovora”, a da „načelnik Uprave bezbednosti ne može da bira s kim može da razgovara a s kim ne”.

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem pisma Vojislava Koštunice objavljenog pod naslovom „Koštuničino pismo” u listu Danas od 7. juna 2004, **na okolnost:** da je general Aca Tomić 4. juna 2003, u vreme kada je bio u istražnom zatvoru Okružnog suda u Beogradu, kada se protiv njega vodila istraga za krivično delo udruživanja radi neprijateljske delatnosti iz člana 136 st. 2 OKZ, primio pismo Vojislava Koštunice u kome bi mu se na slabo prikriven način savetovalo „da čuti i da izdrži.”

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem autorskog članka Radeta Bulatovića pod nazivom „Pobeda patriotizma” iz lista NIN od 28. marta 2002, **na okolnost:** da je Rade Bulatović kao savetnik za bezbednost Vojislava Koštunice, u časopisu NIN br. 2674 od 28. marta 2002, promene u vođstvu Službe bezbednosti, ostvarene oružanom pobunom, pozdravio kao pobedu patriotizma.

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem članka „Mladi DS, GSS, DC i SDU prekinuli promociju knjige Zoran Đindjić u mreži mafije”, objavljenog u listu Danas, 5-6. juni 2004, **na okolnost:** pokušaja DSS da dokaže svoju tezu da je premijer Đindjić navodno bio „u mrežama mafije”. Napisana je čak i knjiga sa takvim naslovom koju je recenzirao i promovisao istaknuti član DSS, poslanik, pok. akademik Nikola Milošević; transkripta video zapisa izjave Vojislava Koštunice objavljenog na sajtu Televizije B92 pod naslovom „Prvi put javno: novinari o novinarima”, **na okolnost:** optužbi Vojislava Koštunice protiv pok. premijera za njegove navodne „zanimljive i neobične veze” i učestvovanje u švercu; izjave predsednika DSS, Vojislava Koštunice iz članka „Ishitreno i ponižavajuće” objavljenog u listu Glas od 29. juna 2001, **na okolnost:** da je, prema predsedniku DSS-a, izvršenjem međunarodne obaveze SRJ izručenjem Slobodana Miloševića, pok. premijer navodno zadao „udarac vladavini prava” i „ozbiljno ugrozio ustavni poredak”.

Uzajamna podrška

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem intervjua Vojislava Koštunice Vremenu, br. 648 od 5. jula 2003, **na okolnost:** da je Vojislav Koštunica za atentat na pok. premijera optužio njegovu sopstvenu vladu. U svojim javnim izjavama predsednik DSS ponavlja optužbe ovde saslušanog svedoka Mihajlova (da Živković i Tadić „znaju dobro“ ko je ubio pok. premijera) i doslovno kaže: „ukoliko su u ubistvo Zorana Đindjića umešani ljudi iz Crvenih beretki, onda je za to odgovorna vlada, budući da se radi o njenim činovnicima.“ (Po komandnoj odgovornosti, sam Zoran Đindjić je odgovoran za svoju smrt.)

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem „Otvorenog pisma bivšeg komandanta Crvenih beretki“, Blic, 28. januar 2003, **na okolnost:** da u svome obraćanju javnosti, nepuna dva meseca pre atentata, o vradi pok. premijera i o samom pok. premijeru Đindjiću, prvookriviljeni ovako govorili: „Odbrojavaju nam poslednje dane, igrajući se našim sudbinama, kao uostalom vascelog naroda (...) ne žele da poštuju bivše (njega), pa ni sadašnje komandante (...) ne daju mi da budem ono što jesam, ali zato hoće da budem ono što nisam, da sam radio – ono što nisam radio (...) ljagaju iskrene patriote (njega) (...) narod i ma ko drugi više im nije potreban (...) krčme poslednje kredite narodne volje (...) gaze poslednja uporišta nacionalnog ponosa i dostojanstva (...) ništa im nije sveto i ni do čega što je srpsko nije im stalo (...) obezvređuju i omalovažavaju sopstvenu državu (...) lažu nas (...) rade ono što ne treba da rade (...) niko vam to neće oprostiti.“

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem članka „Jočić: Legijina analiza rada Vlade“, Blic, 29. januara 2003, **na okolnost:** da je funkcioner DSS, Dragan Jočić, ministar vlade u senci DSS, stavove iz ovog pisma prvookriviljenog, koje su već tada mnogi, s pravom, videli kao neskrivenu pretnju vradi i samom pok. premijeru, podržao rečima: „da u pismu Milorada Lukovića Legije (...) ne vidi (...) poziv na bunt, na oružje (...) da je pismo Legije ozbiljno (...) da je to politička analiza rada Vlade i svega onoga što je bilo od 5. oktobra do danas (...) da je takvo pismo mogao da napiše bilo koji građanin Srbije (...) da pismo kritikuje ovaj politički trenutak kakav on jeste (...) da ono jeste pretinja za nekog ko loše radi i vodi Vladu (Đindjić), ali ne od Legije već od naroda.“

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem transkripta izjave potpredsednika DSS, Dragana Maršićanina date Radiju B92, objavljene na sajtu toga radija 16. marta 2003, pod naslovom „DSS neće podržati ni mandatara ni Savet ministara“, **na okolnost:** da DSS za krizu nastalu atentatom na predsednika Vlade smatra odgovornom samu Vladu.

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem članka „Vreme za okupljanje“, koji donosi izjavu Vojislava Koštunice na konferenciji za novinare DSS, objavljenog u Večernjim novostima 17. marta 2003, **na okolnost:** da su DSS i njen predsednik Vojislav Koštunica, 3 dana nakon atentata na pok. premijera pokušali da postoji vladu, koja još uvek uživa poverenje u skupštini, zamene formiranjem nove vlade u koju bi ušli predstavnici DSS, ali i predstavnici radikalne stranke i SPS, (jer je, po rečima Vojislava Koštunice, „i njih narod birao“).

Pritisak na sud

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem vesti „Jočić: policija mora ponovo da istraži ubistvo Đindjića“, agencija Beta od 10. aprila 2004, objavljene na sajtu Radija B92, **na okolnost:** da ministar policije, član DSS, 15 dana pre predaje prvookriviljenog traži da policija ponovo istraži ubistvo Đindjića, jer je to, po njemu, „jedina prava stvar da se dođe do potpune istine.“ On se tada i žali da u tome „nema dovoljne saradnje tužilaštva.“; izjava načelnika RJB, Miroslava Miloševića, prenute u listu Danas od 14. juna 2004. pod naslovom „Pritisak na sud“, **na okolnost:** da je udruženje tužilaca ocenilo kao „nastavak kršenja zakona od strane izvršne vlasti“ izjavu načelnika RJB, Miroslava Miloševića, prema kojoj se „suđenje za ubistvo premijera Đindjića pretvara u lakrdiju (...) da MUP treba da se bavi razrešavanjem ubistva premijera Đindjića (...) i da postoji mnogo propusta u vezi sa tim, ali i novih saznanja kojih nema u optužnici i drugim zvaničnim spisima.“

Predlažem da se sasluša kao svedok:

MIROSLAV MILOŠEVIĆ, načelnik RJB, koga pozvati preko MUP Srbije, Kneza Miloša 101, Beograd, **na okolnost:** njegovih saznanja o činjenicama vezanim za atentat na pok. premijera „kojih nema u optužnici, a ni u drugim zvaničnim spisima.“

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem izjave funkcionera DSS, Gradimira Nalića, iz članka „Za Zorana metak, za Voju – robija” objavljenog u listu Večernje novosti od 20. aprila 2004, **na okolnost:** da funkcioner DSS, Gradimir Nalić iznosi tvrdnju da je „zvanična verzija optužnice (...) isprobavana šest meseci pre atentata (...) da je očigledno reč o klasičnom slučaju pripremanja ubistva, svedoka i krivaca od istih lica (...) da je onaj ko veruje u zvaničnu verziju sve dalje od istine o ubistvu Zorana Đindjića”.

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem izjave Dejana Mihajlova, funkcionera DSS, objavljene u članku „Dejan Mihajlov: Legijina predaja uspeh Vlade”, u listu Danas od 11. maja 2004, **na okolnost:** njegove tvrdnje da su tokom istrage u ovom predmetu „dva optužena ubijena, a neki materijalni dokazi uništeni (...) da je važno čuti svedočenje (!?) prvoovkrivljenog tako da javnost sazna punu istinu”, i da se iz reakcija funkcionera bivše vlasti „može zaključiti da nekima izgleda savest nije čista.”

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem izjave predsednika DSS, Vojislava Koštunice, objavljene na sajtu Radija B92 4. maja 2004, pod naslovom „Koštunica: nije bilo pregovora sa Legijom”, **na okolnost:** njegove tvrdnje da je „predajom Milorada Lukovića (prvoovkrivljenog) obezbeđeno „da bude što više svedoka (!?) i materijalnih dokaza” i „da materijalni dokazi ne budu uništavani.”

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem izjave Aleksandra Tijanića, bivšeg savetnika Vojislava Koštunice, objavljene u transkriptu video zapisa emisije Utisak nedelje od 5. juna 2005, **na okolnost:** njegovih navodnih saznanja o tome „ko je platio 50.000 jedinici koja je ubila Kuma i Šiptara”, budući da on tvrdi da „se to zna.“

Predlažem saslušanje svedoka:

ALEKSANDRA TIJANIĆA, koga pozvati preko RTS, Takovska 10, Beograd, **na okolnost:** da on zna ko je navodno platio 50.000 jedinici koja je ubila pok. D. Spasojevića i M. Lukovića.

Predlažem da se izvede dokaz čitanjem izvoda iz Izveštaja Evropske komisije o napretku Srbije i Crne Gore u 2005, koje je objavio list Danas od 14. novembra 2005, **na okolnost:** da Evropska komisija utvrđuje u svom Izveštaju da su u 2005. godini primećeni „očigledni pokušaji pojedinih članova Vlade da se mešaju u rad sudstva.”

Obrazloženje: svi napred navedeni dokazi, kao i oni koji slede, imaju jedinstvenu svrhu utvrđivanja činjenica važnih za proveru odbrane prvoovkrivljenog u onom delu u kome se ona odnosi na postojanje motiva i pobuda i inkriminisane namere za izvršenje dela iz člana 124 OKZ. Da bih obrazložio date dokazne predloge moram ukratko da podsetim na suštinu te odbrane.

Obrana prvoovkrivljenog

Kroz celu svoju odbranu okr. Ulemek, u nastojanju da ospori postojanje bilo kakvog, a posebno političkog, motiva za atentat na pok. premijera, uporno i dosledno nastoji da predstavi (a) svoju lojalnost pok. premijeru, i (b) naklonost pok. premijera prema njemu. Prema njegovoj odbrani, ovakav idiličan odnos trajao je od prvog susreta 4. oktobra 2000. do 12. marta 2003. Tako, na primer, na glavnom pretresu 7. septembra 2004, odbrana (branilac Milivojević) započinje ispitivanje prvoovkrivljenog ovom temom, citiram: „Nakon što mu je prestala funkcija komandanta Jedinice za specijalne operacije, da li je (prvoovkrivljeni) imao kontakte sa pokojnim premijerom Đindjićem?”

Milorad Ulemek: „Ja sam već u svojoj odbrani izneo jedan niz susreta koje sam imao sa pokojnim premijerom (...) (to je bilo više u smislu) neke molbe, ili, kako da kažem, jednog našeg savetovanja šta uraditi u određenim situacijama. Ja ovde namerno nisam htio da iznosim nekoliko susreta između mene i premijera gde nije bio niko sa strane (...) da ne bi ispalo da ja pričam samo svoju priču (...) Svi ostali susreti (...) odvijali su se javno ili polujavno, gde se uglavnom govorilo o toj nekoj problematici gde (je) mene Premijer zvao da me pita za neko moje mišljenje ili eventualno da me uključi u ta neka određena dešavanja, jer je verovatno mislio da bi ja mogao da pomognem da li savetodavno da li više svojim prisustvom.”

Na identičan način branioci okr. Ulemeka i završavaju svoje ispitivanje prvoovkrivljenog, citiram sa str. 19 i 20 transkripta od istog dana:

Adv. Momčilo Bulatović: „Da li ste bili u lošim odnosima sa predsednikom Vlade pok. dr Zoranom Đindjićem?”

Miodrag Ulemek: „Ne. Baš suprotno.”

Adv. Momčilo Bulatović: „Hvala, nemam pitanja više.”

Ovo je sama srž odbrane prvoovkrivljenog.

Dopunska odbrana

Naravno, ovakvu odbranu dovode u pitanje dva nesporna događaja, prvo, da je okr. Ulemek, posle ona dva incidenta koja je izazvao u Kuli i klubu Stupica, praktično najuren iz Službe, i drugo, daleko, daleko, ozbiljnije, da je novembra 2001. organizovao oružanu pobunu protiv vlade Zorana Đindića. Zato prvookriviljeni dopunjava svoju odbranu tvrdnjom da je nakon što je smenjen sa dužnosti kom. JSO navodno nagrađen sumom od 30.000 dolara od strane čoveka iz najbližeg okruženja premijera.

Što se tiče pobune uperene protiv vlade, prvookriviljeni se brani da je pok. premijer, u stvari, u toj pobuni stao na stranu JSO i okriviljenog Ulemeke. (iako se u njoj zahtevala smena člana te vlade.) Tako, prvookriviljeni objašnjava da je JSO stavljena pod ingerenciju vlade, ne zato što vlada i pok. premijer nemaju više nikakvog poverenja u tu Jedinicu, nego zato što je premijer, citiram odbranu okr. Ulemeke (transkript od 7. septembra 2004): „Hteo da zaštiti Jedinicu zato što (...) je on (i posle i uprkos pobune) imao određenu simpatiju prema toj Jedinici, jer je zapravo video i verovatno se informisao koliko ta Jedinica vredi, kakvu snagu ona ima (...) i on je na neki način hteo tu Jedinicu da zaštiti od svih tih nekih manipulacija.”

I dok je, dakle, prema okr. Ulemeku, premijer iz simpatija prema JSO stavio tu Jedinicu pod svoju zaštitu, on je istovremeno, opet citiram: „Bio strašno ljut i besan zbog toga što Ministarstvo (unutrašnjih poslova) (...) ne može da napravi jedan odnos sa tom Jedinicom.”

Dopunska zaštita

Suprotno onome o čemu govori prvookriviljeni u svojoj odbrani, predloženim dokazima bi se dokazala politička bliskost prvookriviljenog sa najžešćim političkim protivnicima premijera i njegove vlade, Demokratskom strankom Srbije. Izvođenjem predloženih dokaza bi se pokazalo postojanje ove političke bliskosti između prvookriviljenog i DSS tokom jednog dužeg perioda, a bar od oružane pobune, a koja se manifestovala: u bliskosti političkih stavova i ciljeva; u objektivno usklađenom političkom delovanju u raznim prilikama; sve do nedavnih sistematskih pokušaja pripadnika te stranke da sa pozicija izvršne vlasti vrše nezakoniti i protivustavni pritisak na nezavisnost ovog Suda u korist prvookriviljenog.

Iz predloženih dokaza o izjavama najviših funkcionera DSS pokazala bi se, suprotno od onoga što tvrdi prvookriviljeni, pre svega, velika i potpuna bliskost političkih stavova prvookriviljenog i funkcionera te stranke, koji su u tom trenutku najluči politički protivnici premijera i njegove vlade. Pomenimo samo neke od tih političkih stavova, recimo one: o izručenju Slobodana Miloševića; o Zakonu o saradnji sa Haškim tribunalom; o smeni Mihajlovića; o smeni Petrovića i Mijatovića; o Haškom tribunalu i „izdajničkoj politici” vlade Z. Đ. (pri čemu se uočava i identičan, lako prepoznatljiv vokabular i retorika, kao „prinošenje žrtava Hagu”, „izdaja”, „ponos i dostojanstvo” itd).

Sve se ovo možda najjasnije pokazuje, recimo, u otvorenom pismu prvookriviljenog i javnim izrazima podrške njegovim stavovima od strane Dragana Jočića.

Svest prvookriviljenog o zajedničkom delovanju

Osim identičnosti političkih stavova i zajedničkog političkog cilja da se sruši „izdajnička vlada” Zorana Đindića, očigledno je da postoji i usklađeno delovanje i jasna svest prvookriviljenog o tom zajedničkom i koordinisanom delovanju. Pogledajmo: prvookriviljeni organizuje pobunu postavljajući iste one zahteve koje na političkoj sceni postavlja DSS (ostavka ministra policije, smenjivanje rukovodilaca Službe bezbednosti, donošenje Zakona o saradnji sa Haškim tribunalom, obustavljanje izručenja). I, naravno, Vojislav Koštunica, predsednik DSS i tadašnji komandant Vojske (član 135 Ustava SRJ), otvoreno podržava pobunu.

Prvookriviljeni i pok. Dušan Spasojević sreću se sa funkcionerom DSS Radetom Bulatovićem i načelnikom Uprave bezbednosti Acom Tomićem i dobijaju garancije da Vojska neće, u ovom slučaju, braniti ustavni poredak (uprkos odredbi člana 133, stav 1 tada važećeg Ustava SRJ).

Funkcioner DSS Rade Bulatović javno pozdravlja uspeh pobune člankom „Pobeda patriotizma”.

Prvookriviljeni objavljuje svoj politički manifest, „Otvoreno pismo”, u kome napada vladu pok. Zorana Đindića, pre svega zbog saradnje sa Haškim tribunalom (koja bi i po predsedniku DSS, Vojislavu Koštunici trebalo da bude „deveta rupa na svirali”), jer time navodno

„gaze nacionalni ponos i dostojanstvo“ (što je takođe čest ondašnji argument predsednika DSS, Vojislava Koštunice), jer navodno ta vlada „ljaga iskrene patriote“, i preti vlasti da im to „niko neće oprostiti“ (kao što to pok. Đindiću, prvoovriviljeni i „nije oprostio“).

A onda funkcijon DSS javno podržava ovaj politički manifest, ove stavove, proglašava pismo prvoovriviljenog „glasom naroda“ i njegove pretnje za pretnje koje vladi upućuje, kroz usta prvoovriviljenog, sam narod, u ime koga sad govori i funkcijon DSS, Dragan Jočić.

12. marta 2003. dolazi do ostvarenja pretnje, do atentata. Odmah posle atentata DSS koristi priliku stvorenu atentatom od strane prvooporuženog i njegovih saučesnika, da izade u javnost sa zahtevom da, kako je tada rečeno, DSS „preuzme odgovornost“ formiranjem nekakve koncentracione vlade, u kojoj bi učestvovale „sve parlamentarne stranke“ i čiji bi mandatar svakako bio predsednik DSS.

Pritisci na sud

Neobična bliskost prvoovriviljenog sa glavnim političkim protivnicima pok. premijera bila bi dokazana i onim predlozima koji se odnose na očigledna nastojanja Demokratske stranke Srbije da utiče na ovaj

postupak u korist prvoovriviljenog sa pozicija izvršne vlasti koju je osvojila nakon atentata.

Pođimo redom. Ovo su činjenice koje bi se utvrdile predloženim dokazima:

Oko 21.00, 2. maja 2004. predaje se prvoovriviljeni; istog trenutka funkcijon DSS, Dragan Jočić, tada već ministar policije, putuje sa Zlatibora da bi obavio nezakonit i tajni razgovor sa prvoovriviljenim u kancelariji načelnika RJB u MUP-u, kome prisustvuje i drugi funkcijon DSS, načelnik BIA, Rade Bulatović; nakon tog razgovora, kako bi se videlo iz predloženih dokaza, pljuše izjave iz DSS, pune neobjasnjavog poverenja u iskrenost prvoovriviljenog, koji nema ni zakonsku dužnost da govori istinu, niti to okrivljeni po pravilu inače čine, da će konačno „gospodin Legija“ otkriti pravu istinu o atentatu, za razliku od one koju prezentuje pravosnažna, dakle, od suda potvrđena, optužnica; prvoovriviljeni odmah uzvraća iskazivanjem poverenja DSS: izjavljuje na glavnom pretresu da se predao nakon 14 meseci, jer za razliku od bivše (koju je formirao Zoran Đindić), ima puno poverenje u novu vladu; 13. juna 2004. prvoovriviljeni započinje svoju odbranu lažnim, za odbranu irrelevantnim i ničim motivisanim samooptuživanjem za teško krivično delo, pričom o švercu 600 kg heroina u navodnom dogовору sa ljudima iz neposrednog okruženja Zorana Đindića, uključujući se tako u predizbornu kampanju kandidata DSS Maršićanina; naravno, ovu izmišljotinu o švercu droge, kao dokazanu činjenicu, danima, neumorno, ponavljaju svi članovi DSS i naročito izborni štab DSS-ovog kandidata; funkcijon DSS, ovde saslušani svedok Mihajlov, iznosi tvrdnju da Boris Tadić i Zoran Živković znaju ko su „prave ubice“, za razliku od onih koji sede na optuženičkoj klupi, a zatim priznaje na ovom Sudu da se samo šalio; a onda drugi funkcijon DSS, Dragan Jočić, traži „novu istragu“, a treći, ministar pravde, takođe kadar DSS, ukidanje Specijalnog suda, dok četvrti, načelnik RJB, presuđuje da je „optužnica na staklenim nogama“, a da su „prave ubice – na slobodi“; treći funkcijon DSS usuđuje se da tvrdi da je ceo ovaj proces montiran i to „od strane onih koji su i pripremili ubistvo“ („radi se o klasičnom slučaju pripremanja ubistva, svedoka i krivaca“ od istih lica, kaže Gradimir

Nalić); u skladu sa ovom teorijom o „montiranom procesu” predsednik DSS tvrdi da su u istrazi uništavani materijalni dokazi, Dragan Jočić i Dejan Mihajlov da su dvojica okrivljenih likvidirani; a bivši savetnik Vojislava Koštunice, Aleksandar Tijanić, čak, da zna ime čoveka koji je isplatio pripadnike SAJ-a sa 50.000 evra da ubiju pok. Spasojevića i Lukovića, podržavajući ničim dokazane tvrdnje iz odbrane prvooskrivenog; Sve to uzima takve razmere da Evropska komisija utvrđuje u svom Izveštaju da su u 2005. godini primećeni „očigledni pokušaji pojedinih članova Vlade da se mešaju u rad sudstva.“ (Naravno, protivno ustavnom načelu podele vlasti iz člana 12 našeg Ustava.)

Predlažem da se sasluša kao svedok:

VOJISLAV KOŠTUNICA, koga pozvati preko Demokratske stranke Srbije, Pariska 13, Beograd, **na okolnost**: da je kao predsednik DSS, na sve napred navedene okolnosti, dakle, kako one koje se tiču političkih izjava i postupaka samog svedoka, tako i one koje se tiču političkih izjava i postupaka njegovih najbližih partijskih saradnika, budući da su one do te mere koordinisane da se može govoriti o politici stranke na čijem čelu se svedok nalazi, a posebno na okolnost podrške oružanoj pobuni novembra 2001, koju je javno dao sa pozicije Predsednika SRJ.

Obrazloženje: mnogi svedoci su ovde već govorili o ulozi predloženog svedoka u događajima vezanim za oružanu pobunu iz novembra 2001. Tako, recimo:

Okrivljeni Pejaković u istrazi svedoči da je novembra 2001, tokom pobune, po izlasku opt. Ulemeka i pok. Spasojevića sa sastanka sa A. Tomićem, Mikelićem i Bulatovićem, jedan od njih dvojice rekao drugom „Nećemo reći Šešelju da smo ostvarili kontakt sa Koštunicom, da vidimo prvo šta Šešelj o tome misli“ (kod istražnog sudske, 23. maj 2003).

„U jednom od tih razgovora (tokom pobune) koji sam ja izneo u javnost, neko od tih pripadnika (Jedinice), da li Gumar, da li bilo ko, ko je razgovarao recimo sa Čumetom i Spasojevićem, i ovaj mu je rekao doslovce – to sada nema prekidanja dok ne kaže Koštunica (...) Možete da izvučete zaključak koji je više nego jasan da se organizatori pobune i te kako uzdaju u Vojislava Koštunicu i da njega doživljavaju

kao taj neki autoritet koji bi jedino mogao, ako bi htio da utiče na njih da se ta pobuna završi.“ (Goran Petrović, GP 18. maja 2005)

Na moje pitanje, pa zašto se neko nije obratio g. Koštunici da to prekine, kad već može, svedok je odgovorio da bi to bilo „kontraproduktivno“, i objasnio: da je između vlade i Koštunice i DSS „postojaо sukob, postojao medijski rat, postojala politička borba (...) da su te strane bile direktno sučeljene, odnosno suprotstavljene jedna drugoj (...) Ono što je interesantno, kad govorim o tom političkom kontekstu, osim onog koji je javno poznat, dakle, da je predsednik SRJ podržao tu oružanu pobunu, da je to učinila DSS (...) postoje tu i neke druge stvari, operativne, koje ukazuju na umešanost.“ (Goran Petrović, GP, 18. maja 2005)

Na primer, u svojoj knjizi Povlenske magle i vidici, ovde saslušan svedok Dušan Mihajlović objavljuje faksimil službene beleške od 13. novembra 2001, u kojoj saradnik citira telohranitelja Zorana Šamija, koji govorи o višekratnim susretima Šamija sa Legijom i Frenkijem, o tome da „DSS otvoreno podržava Crvene beretke“, da „dobro znaju da Vojska neće da interveniše, a da je MUP (...) tu nemoćan (...) Počela je priča kako će Jedinica doći u Beograd, osvojiti Vladu (...) i dovesti na vlast one koji će voditi tu, po njima, patriotsku politiku, za razliku od ove anacionalne, izdajničke.“ (Dušan Mihajlović, GP, 15. marta 2005)

Očiglednost ugrožavanja ustavnog uređenja

Postavlja se pitanje da li je Vojislav Koštunica, kao doktor pravnih nauka, dajući svoju ocenu akcije JSO, bio svestan, mogao ili morao biti svestan da se radi o ugrožavanju ustavnog uređenja zemlje. Predloženom svedoku je moralno biti jasno da u svojoj akciji JSO ispostavlja političke zahteve najvišim organima izvršne i zakonodavne vlasti, budući da o eventualnom razrešenju ministara odlučuju predsednik Vlade i Narodna skupština (član 93, stav 6 Ustava RS); da Vlada postavlja i razrešava funkcionere u ministarstvima (član 90, tačka 5 Ustava RS); da je dužnost Vlade da izvršava međunarodne obaveze zemlje (član 90, tačka 1 Ustava RS); i da Narodna skupština, na predlog Vlade (član 90, tačka 4 Ustava RS), odlučuje o donošenju zakona (član 73, tačka 2 Ustava RS).

Naravno, nijedno od ovih ovlašćenja nema ni Jedinica za specijalne operacije, ni njen aktuelni, ili bivši komandant, kao ni pok. Dušan Spasojević. I naravno da je ovo doktoru pravnih nauka, predloženom svedoku, savršeno jasno. Pokušaj da se ova ovlašćenja pretnjama usurpiraju, kako je to učinjeno u pobuni, predstavlja napad na vladu, njenog predsednika, na politiku Republike Srbije koju ta vlada po Ustavu vodi, i suverenitet Narodne skupštine – i samim tim predstavlja ugrožavanje ustavnog poretka. I naravno da je i to predloženom svedoku jasno, odnosno moralno bi mu biti jasno.

Manifestacije pretnje takođe su bile savršeno jasne: demonstracija snage JSO; otkazivanje poslušnosti i povlačenje sa zadatka; praktično uspostavljanje monopolja prinude; garancije koje prvookriylijeni traži da Vojska neće intervenisati.

Otklanjanje prepreka

Osnovano bi se moglo postaviti pitanje odgovornosti predsednika DSS za pomaganje otklanjanjem prepreka nečinjenjem, dakle za delo iz čl. 124 u v. čl. 24, stav 2 u v. čl. 30, stav 1 OKZ, koji je važio *tempore criminis* (odnosno čl. 310 u v. čl. 35, stav 2. u v. člana 15, stav 2 današnjeg KZ), budući da je obaveza činjenja propisana u čl. 133 i čl. 135 Ustava. Propuštanjem da se izvrši ova obaveza koju Ustav propisuje Vrhovnom komandantu i Vojsci, Jedinici za specijalne operacije je u kritičnom trenutku, kada ona izlazi sa svojim pretnjama i zahtevima, praktično prepušten monopol na upotrebu sredstava prinude. Time se osigurava uspeh pobune.

Veza sa atentatom

Pobuna je delikt ugrožavanja, čija je posledica stanje opasnosti po zaštitni objekt ustavnog poretka i bezbednosti. Sa svoje strane, stanje opasnosti znači povećanu mogućnost nastupanja povrede ustavnog poretka i bezbednosti. Zato, kada do povrede i dođe, pravna teorija govori o međuposledici delikta ugrožavanja. (Bayer)

U našem slučaju, pobunom je stvoreno stanje opasnosti (Služba bezbednosti se otela kontroli) u kome je onda moglo lakše doći, kao što je stvarno i došlo, do povrede – ubistva predsednika republike

vlade (i to baš od strane pripadnika Službe bezbednosti). Zato se odgovornost za međuposledicu proširuje logično i na odgovornost za posledicu. Takvo stanovište, u stvari, zauzima i sama optužnica kada na strani 32 kaže: „dometi pobune ohrabrili su Spasojevića i Legiju da osnovnu ideju – osvajanje vlasti forsiraju, ali sada na drugi način i drugim sredstvima.”

Zašto Koštunica

Pošto anticipiram (jedan) određeni prigovor ovom predlogu, želim da učinim jasnim da – iako tražim da se predloženim dokazima utvrdi kauzalna veza između radnji ovog svedoka i zabranjene posledice koja se ovim optuženima stavlja na teret – izvođenje predloženih dokaza ne bi imalo za rezultat utvrđivanje eventualnog postojanja krivičnog dela pomaganja na strani predloženog svedoka, što, naravno, ne može biti predmet ovog postupka.

Krivično delo u smislu člana 14, stav 1, je samo ono delo koje je skrivljeno. U stavu 2 istog člana KZ kaže se izričito da nema krivičnog dela – iako postoje sva obeležja krivičnog dela određena zakonom – bez krivice, tj. posebnog subjektivnog odnosa učinioca prema delu. Dakle, Zakon kaže, ne da nema odgovornosti, nego nema dela. Ono što ja predlažem je da se saslušanjem svedoka Vojislava Koštunice utvrde okolnosti ovog dela koje je predmet postupka, a ne neko drugo delo nekog drugog lica protiv koga se ovaj postupak ne vodi.

Zaključak

Prema tome, potpuno je jasno da je neistinita odbrana prvookrivljenog u onom delu u kome govori o svojoj lojalnosti Službi, MUP, Vladu i Zoranu Đindjiću. Istina je upravo suprotna, da je sa punom sveštu delovao upravo na liniji politike DSS, najvećeg protivnika Zorana Đindjića i njegove vlade, čineći sve što je mogao od pobune, do atentata, pa čak i u svojoj odbrani, da politički pomogne protivnike premijera.

Svest i volja okrivljenih za napad na ustavni poredak formira se u određenom, konkretnom političkom ambijentu. Ona se formira postepeno, kao odgovor na konkretnе političke događaje, kao što su, na primer: izručenje Slobodana Miloševića Haškom tribunalu

(„sramotan čin”); smenjivanje prvookriviljenog sa mesta komandanta JSO; otvaranje istrage za atentat na Ibarskoj magistrali, pismo Karle del Ponte u kome se traže podaci o prvookriviljenom (o kome je govorio svedok Mijatović); oružana pobuna (Stop Hague); donošenje Zakona o organizovanom kriminalu; uspostavljanje institucije Specijalnog tužioca i ovog suda.

Ona se takođe učvršćuje kroz svest o postojanju političkih snaga i državnih institucija ili delova tih institucija, koji takođe priželjkuju pad vlade pok. premijera i koji ih javno podržavaju tokom njihovog produženog napada na ustavni poredak.

Umišljaj počinioca jednog dela upravljenog na političke posledice ne formira se u vakuumu, on se formira u jednoj političkoj areni. Za puno razumevanje takvog umišljaja nužno je razumevanje te političke arene.

Kako počinioci dolaze na ideju o napadu na ustavno uređenje atentatom? Kakve predstave političkih posledica ih motivišu? Kakve političke posledice očekuju od atentata? Na čemu zasnivaju ta očekivanja?

Šta žele da spreče, šta žele da postignu? Kako oni tu političku arenu razumeju? Kako ona utiče na formiranje njihove volje? Na koga mogu da se osline? Ko su protivnici, ko su saveznici?

Svi ovi događaji odvijaju se od juna 2001. do 12. marta 2003, u političkom ambijentu ogorčenog i ostrašćenog sukoba dva jasno prepoznatljiva politička bloka, jednog koji je sebe nazivao „reformskim”, koga je oličavao Zoran Đindjić i njegova vlada, i drugog, koji je sebe nazivao „patriotskim” i koji je oličavao DSS i tadašnji predsednik Koštunica. Svrha naših današnjih predloga je da dokažemo da je suprotno odbrani prvookriviljenog, tokom pomenutog perioda postojala nesumnjiva i jaka politička bliskost između prvooptuženog i najžešćih političkih neprijatelja premijera Đindjića okupljenih u Demokratskoj stranci Srbije, a vrlo često – što smo pokušali da dokažemo – čak i usklađenost delovanja, i to kako ona javna, tako i ona prikrivena.

Peščanik.net, 19. 02. 2007.

Završna reč³¹

Srđe Popovića, advokata na glavnem pretresu, 24. aprila 2007, u predmetu krivice opt. Milorada Ulemeke i dr. za krivično delo iz čl. 122 OKZ pred Posebnim odeljenjem Okružnog suda u Beogradu

Poštovani Sude,

Pridružujem se u potpunosti završnoj reči zamenika specijalnog tužioca, koji je savesno i minuciozno analizirao dokaze, kao i reči kolege Rajka Danilovića, i prihvatom njihovu ocenu da su dela koja se optuženima stavlju na teret u potpunosti dokazana. U stvari, tu ne bih imao ništa da dodam. Moja reč zato će se odnositi na ispitivanje Vaše odluke o odbijanju svih dokaznih predloga, koje sam stavio na glavnem pretresu 14. februara o. g. Vi se svakako sećate da sam pokušao da stavim primedbu na tu Vašu odluku, a da sam bio upozoren da to mogu da učinim *u žalbi*, što je svakako bila omaška, jer mi znamo da oštećeni nemaju pravo na žalbu, te da se verovatno želeslo reći *u završnoj reči*. Evo, stigli smo i do te završne reči. Dakle, u narednih par minuta ja ću ispitati osnovanost odluke kojom su moji dokazni predlozi odbijeni, kao i obrazloženje te odluke.

Smatram da su predloženi dokazi odbijeni sa neodrživim obrazloženjem. Razlozi dati za odluku na glavnem pretresu 20. marta zasnovani su: na netačnim činjeničnim konstatacijama koje su u protivrečnosti sa sadržinom spisa; na pogrešnom tumačenju odredaba Zakonika o krivičnom postupku; na međusobno protivrečnim razlozima; i povredom načela kontradiktornosti postupka. Pokušaću da ovo svoje stanovište obrazložim i dokažem.

Među predlozima za dopunu dokaznog postupka koje sam stavio 14. februara 2007, nalazi se i izvestan broj predloga koji se odnose na događaj koji specijalni tužilac u optužnici naziva oružanom pobunom. Sud je odbio sve te predloge, izuzev onaj za saslušanje svedoka Ace Tomića.

Netačne konstatacije

Prvo, moram da kažem da je, obrazlažući odbijanje ovih predloga na glavnom pretresu 20. marta, predsednik Veća iznala dve konstatacije koje su, jednostavno, da tako kažem, suprotne sadržini spisa. Prvo, u obrazloženju odluke Suda se tvrdi da ja svojim predlogom „netačno interpretiram da je tužilac u optužnici stavio na teret (okriviljenima) u opisu krivičnog dela delovanje oružane formacije JSO kroz pobunu.“ Pa, naravno da to nije istina, naravno da je meni poznato da se oružana pobuna okriviljenima ne stavlja na teret. Upravo zato sam specijalnom tužiocu i predložio proširenje optužnice na krivično delo oružane pobune. Kada bih smatrao da im se to stavlja na teret, ne bih predlagao proširenje optužnice na ovo delo. Potpuno mi je nejasno na osnovu čega Sud ovo tvrdi.

Druge, Sud takođe tvrdi, opet citiram, da je „punomoćnik oštećenih“, tj. ja, „u predlogu za dopunu dokaznog postupka ponovio predloge koje je izneo u predlogu za proširenje optužnice.“ Ne samo da je ova konstatacija netačna (u predlogu za proširenje optužnice ne nudim ni jedan jedini dokaz), nego se proširenje optužnice po zakonu (član 342, st. 1 ZKP) može predložiti, i optužnica može proširiti, samo na osnovu već izvedenih dokaza na glavnom pretresu. Dakle, niti sam predlagao ikakve dokaze u predlogu za proširenje optužnice, niti sam ih onda mogao tobože ponoviti u predlogu za dopunu dokaznog postupka 14. februara. Zašto se nešto ovako tvrdi? Meni to nije jasno. Bilo je vrlo lako iz spisa utvrditi da ja niti ponavljam dokazne predloge iz predloga za proširenje, niti da „pogrešno smatram“ da se oružana pobuna optuženima stavlja na teret. Ja sam siguran da Sud poznaje spis – kako su se ove dve neistinite konstatacije našle u obrazloženju odluke Suda? Nemam odgovor. Budući da su ove konstatacije date u kontekstu obrazlaganja odluke Suda o odbijanju mojih dokaznih predloga, obrazloženje Suda u ovom delu protivreći sadržini spisa i utoliko je, naravno, pravno manjkavo. Svaka odluka zasnovana na neistinitim premisama je manjkava.

Ostali razlozi

To je ozbiljno, ali to je najmanji problem. Mnogo veći problem jesu dalji razlozi koje Sud navodi odbijajući ove predloge koji se odnose

na oružanu pobunu. Citiraču: „Javnosti radi, ja kao predsednik Veća, a u ime Veća moram reći da je optužnicom (...) optuženima stavljeno na teret da su delovali samo u jednom kraćem vremenskom periodu i to, kako se navodi pod tačkom 1 optužnice, krajem 2002. i početkom 2003 (...) Prema tome, ni u jednom segmentu dispozitiva (...) ne pominje se niti se optuženima stavlja na teret da su svoju delatnost počinili organizovano i započeli organizovanjem oružane pobune Jedinice za specijalne operacije. Nesporno je da se na strani 32 obrazloženja ove optužnice u jednoj jedinoj rečenici nakon opisa radnji pominje da je priprema tog dela počela sa pobunom Jedinice za specijalne operacije, ali, kao što svi znamo, Veće je vezano i Sud je vezan dispozitivom optužnice“ (Glavni pretres, 20. mart 2007).

Jedna jedina rečenica

Nije Sud bio u pravu ni kada je obrazlažući svoju odluku o odbijanju dokaza predloženih na činjenice vezane za pobunu, ustvrdio da se pobuna pominje samo u jednoj jedinoj rečenici na str. 32 optužnice. Sud opet tvrdi nešto što je suprotno sadržini spisa. Evo te „jedne jedine rečenice“, sa strane 32 optužnice: „Cela ta organizacija (Lukovića i Dušana Spasojevića) bila je koncipirana tako da nakon sticanja određene finansijske i društvene moći (...) uz korišćenje pozicija koje bi banda ostvarila u određenim društvenim, političkim, pravosudnim i drugim činiocima, svoju aktivnost usmeri u pravcu osvajanja vlasti. To je podrazumevalo najpre (...) promenu personalne strukture u bitnim segmentima vlasti (...) U celoj toj ideji iskorišćena je i činjenica postojanja haških optužnica protiv određenih lica da bi za front delatnosti (...) imao podršku većeg broja ljudi.

S obzirom da se legalnim putem vlast nije mogla osvojiti, pogotovo ne od kriminalne organizacije Spasojevića i Lukovića, Legija dolazi na ideju da u realizaciju tog plana bude uključena i JSO kao oružana formacija, koja je dobro utrenirana i poslušna u odnosu na Legiju. Prvi test tih ambicija (za osvajanje vlasti) bila je pobuna JSO, koja je imala političku pozadinu kroz svoje zahteve za smenu ministra policije i drugih lica. Ova akcija je imala ograničen domet, jer su iznudene samo neke personalne promene u MUP-u Srbije, ali su i takvi dometi ohrabrili Spasojevića i Legiju da osnovnu ideju, osvaja-

nje vlasti – forsiraju, ali sada na drugi način, drugim sredstvima.“ U celom pasusu govori se o oružanoj pobuni kao delu ukupnog plana po kome postupaju optuženi Ulemek i Dušan Spasojević: i onda kada se govori o tome da cilj osvajanja vlasti „njajpre podrazumeva promenu personalne strukture vlasti u bitnim segmentima vlasti“; i onda kada se govori da se u realizaciju toga plana uključi JSO; i onda kada se govori da je u toj ideji iskorišćena činjenica postojanja haških optužica; i onda kada se govori kako je uspeh pobune ohra-brio optuženog Ulemeke i Spasojevića da nastave svoju delatnost i drugim sredstvima, kao što su ubistva.

Sofizam je tvrditi da se u svim citiranim iskazima same reči „oružana pobuna“ pominju samo jednom, kada se na čitavoj toj strani govori o važnom mestu i ulozi oružane pobune u ukupnom planu osvajanja vlasti i pripremanju ubistva premijera. Uostalom koliko puta treba da bude pomenuta neka činjenica da bi bila smatrana važnom i vred-nom dokazivanja. Dva puta? Četiri puta? Kakvo je to pravilo? Ili je bitan smisao, značaj i kontekst u kome se ona pominje?

Pripremne radnje

Dakle, cilj prvoovkrivljenog i Spasojevića (dok još funkcionišu kao kriminalna organizacija, kako je optužnica i naziva) jeste osvajanje vlasti, a sredstva koja planiraju (po optužnici) jesu sledeća:

sticanje finansijske moći; sticanje pozicija u političkim, pravosudnim i dr. strukturama; promena personalne strukture u bitnim segmentima vlasti (MUP, Služba); u tom cilju uključivanje JSO; korišćenje priče o haškim optužnicama; I tek onda (budući ohrabreni uspehom pobu-ne), organizovanje zavere za osvajanje vlasti i „drugim sredstvima“, tj. ubistvom premijera.

Ja mislim da se radi o oružanoj pobuni kao samostalnom krivičnom delu za koje bi (bar) prvoovkrivljeni trebalo da odgovara u realnom sticaju sa delom koje mu se stavlja na teret. Ali to je sada i ovde pot-puno nevažno. To je nešto o čemu treba razgovarati s Tužilaštvom. To sada i ovde uopšte nije tema. Sud nasuprot meni smatra, kao i optužnica, da se u toj pobuni-protestu radi o „pripremi“ osnovnog dela, tj. atentata, drugim rečima, o pripremnim radnjama koje se, po

principu supsidijariteta, ne stavljuju na teret prvoovkrivljenom, budući da je ta „priprema“ konzumirana višom fazom izvršenja (*delicta preparata*). Drugim rečima, ono što ja smatram samostalnim krivičnim delom oružane pobune, Sud, pozivajući se u tome na optužnicu, smatra nekažnjivom pripremnom radnjom.

Sud je vezan dispozitivom optužnice

Međutim, čak i usvajajući stav optužnice i samoga Suda da se radi samo o pripremnim radnjama, pripremne radnje uvek predstavljaju važne činjenice u smislu člana 326, st. 2 ZKP. Nema nikakvog osnova u Zakonu za razlog koji iznosi Sud, prilikom odbijanja predloga koje sam stavio u odnosu na pobunu, kada kaže na glavnem pretresu 20. marta da je, citiram, „kao što znamo, Veće vezano i Sud je vezan dispozitivom optužnice.“ Naravno, Sud nije vezan dispozitivom optužnice u smislu da ne sme ispitivati činjenice koje se pominju van dispozitiva optužnice, u njenom obrazloženju. Pa u najvećem delu postupka upravo se te činjenice i dokazuju. Pa isti ovaj Sud je ovde izveo bezbrojne dokaze na takve činjenice i okolnosti, o kojima nema ni pomena u dispozitivu optužnice.

Ova tvrdnja je formalno tačna, ali evo šta ona znači: Sud je vezan dispozitivom optužnice jedino odredbom člana 351 ZKP, koji određuje da Sud može optuženog osuditi samo za ono delo za koje je optužen, tj. može ga osuditi samo za ono delo koje se opisuje u dispozitivu optužnice. Sud je, dakle, vezan optužnicom u pogledu identite-ta optužbe i presude, a nipošto time da bi tobož bio ograničen na dokazivanje samo onih činjenica koje se pominju u dispozitivu. Ono što posebno zabrinjava jeste što ovo potpuno pogrešno tumačenje ZKP Sud, sa svim svojim autoritetom, izričito upućuje laičkoj javnosti: „Javnosti radi, ja kao predsednik Veća a u ime Veća moram reći...“ – tako Sud počinje ovo svoje neobično tumačenje vezanosti Suda optužnicom. Za odnose sa javnošću Sud ima svog portparola. Suđenje je javno, ali Sud ne čini nikada i ništa „javnosti radi“.

Važne činjenice

Pogotovo je neshvatljivo da Sud prihvata stav optužnice da se pobuna Jedinice tretira kao priprema kasnijeg atentata, ali uprkos tome

smatra da činjenice koje se odnose na pripremne radnje ne mogu ili ne treba da budu predmet dokazivanja? Zakon razlikuje dve vrste činjenica: „odlučne činjenice“ i „važne činjenice“. Odlučne činjenice moraju biti obuhvaćene dispozitivom optužnice. Odlučne činjenice se, recimo, pominju u članu 370, stav 1 ZKP, gde se govori o razlozima za pobijanje presude („kad je sud neku odlučnu činjenicu pogrešno utvrdio“). Međutim, predmet dokazivanja u postupku *nikada nisu samo* odlučne činjenice, kako Sud sugerije kada kaže da je „vezan dispozitivom optužnice“. U delu ZKP koji je naslovлен sa „Dokazni postupak“, zakonodavac u čl. 326, st. 2 određuje ovako predmet dokazivanja: „dokazivanje obuhvata sve činjenice (...) važne za pravilno presuđenje.“ O tome razlikovanju postoji ogromna literatura. Bitno je da, naravno, sud nije vezan za dokazivanje samo onih činjenica koje se kao odlučne činjenice navode u dispozitivu optužnice. Sud *nije na taj način vezan dispozitivom optužnice*, kako Veće netačno tvrdi i pogrešno podučava javnost. Predlog za utvrđivanje činjenica vezanih za radnje kojima se priprema delo uvek je umestan i te činjenice su važne činjenice.

Uostalom, kako bi Sud objasnio zašto je u ovom postupku utvrđivao čitavo more činjenica koje se ne pominju u dispozitivu optužnice? Zašto smo danima ispitivali sve one peripetije oko kupovine raznih kamiona upotrebljenih za pokušaj atentata kod Limesa? Ili porekla puške? Ili građevinskih radova u zgradи Vlade 12. marta? Ili spaljivanja droge? Da ne nabrajam dalje.

Protivrečnost razloga

Uostalom, protivrečna je ova odluka i njeni razlozi drugim dokaznim rešenjima Suda. Recimo, odluka o ispitivanju Ace Tomića, koji je ispitani isključivo na činjenice i okolnosti vezane za pobunu (a odbijaju se svedoci Bulatović i Mikelić, iako treba da svedoče o istom konkretnom događaju). Isto se odnosi na saslušanje Mihajlovića, Petrovića, Jovanovića, Mijatovića, Popovića, Janjuševića, pa i samih okriviljenih. Svi su oni danima ispitivani s obzirom na činjenice i okolnosti vezane za pobunu. Pa zar za njih ne bi morali važiti isti razlozi koji važe, recimo, za svedoka Koštunicu i Bulatovića?

Kratak period delovanja (kraj 2002. i početak 2003)
Sud odbija one moje dokazne predloge, koji se odnose na događaje pre „kraja 2002. i početka 2003.“ Tako Sud navodi, na primer, da pobuna, prema optužnici, ne može biti plod delovanja organizovanog zločinačkog udruženja, jer navodno zločinačko udruženje još nije ni stvoreno u doba pobune, novembra 2001. Ovakva interpretacija optužnice je netačna. Ja upućujem na završnu reč zamenika specijalog tužioca, koji je juče detaljno razmotrio i obrazložio datum nastanka zločinačkog udruženja. „Važno pitanje jeste kada kriminalni klan prerasta, (kada je) proširen u neprijateljsko zločinačko udruženje“, rekao je juče u svojoj reči zamenik specijalog tužioca. Tužilac onda opširno analizira dokaze i zaključuje: „Zemunska banda, kao zločinačko udruženje, nastala je na osnovu dokaza izvedenih na glavnom pretresu početkom 2000.“ Ovo tužilac utvrđuje na osnovu iskaza svedoka Šare Nenada, Vukašinovića, optuženog Krsmanovića i Pejakovića.

Prema tome, Sud netačno tvrdi da se optuženima stavlja na teret samo delatnost u vremenskom periodu između „kraja 2002. i početka 2003“, samim tim što im se stavlja na teret zločinačko udruživanje, koje, videli smo, postoji od 2000. Tužilac čak eksplicitno i uspešno dokazuje da je pobuna nastala i odvijala se zajedničkim organizovanim delovanjem dvojice vođa zločinačkog udruženja. Prema tome, ne стоји razlog Suda da se moji predlozi koji se odnose na činjenice vezane za pobunu odnose na vremenski period kada zločinačko udruženje nije ni postojalo.

Kolizioni dokazi

Nezavisno od prednjeg, podsećam da među predlozima koje sam stavio 14. februara, postoji jedan broj predloga, a to je saslušanje svedoka i čitanje javno objavljenih izjava Gradimira Nalića, Miroslava Miloševića i Aleksandra Tijanića, koji su tvrdili da imaju posebno važna i bitna saznanja o odlučujućim činjenicama za ovaj postupak. Na primer:

da u optužnici postoji mnogo propusta, „i da svedok poseduje nova saznanja o činjenicama kojih nema u optužnici i drugim zvaničnim spisima“ (Milošević); da je „zvanična verzija optužnice (...) isproba-

vana šest meseci pre atentata“, i da su ista lica „pripremila ubistvo, svedoke i krivce“, dok je „verzija data u optužnici, daleko od istine“ (Nalić); da predloženi svedok Tijanić ima saznanja o tome da je neko platio pripadnicima jedinice, koja je ubila Kuma i Šiptara u Meljaku, sumu od 50.000 evra i da on „zna ko je to platio.“

Ne može biti nikakve sumnje da bi sva tri predložena svedoka, po svojoj funkciji, vrlo verovatno mogla raspolagati saznanjima o činjenicama o kojima govore, budući da se radi o: načelniku Resora javne bezbednosti, savetniku za bezbednost predsednika Koštunice i kandidatu DSS za položaj ministra unutrašnjih poslova, i generalnom direktoru RTS, tzv. javnog servisa. Prepostavka je, takođe, da se radi o odgovornim licima koja vrše vrlo važne javne funkcije i čije se izjave o vrlo važnim činjenicama moraju uzimati ozbiljno. Sud je, međutim, odbio ove predloge sa paušalnim obrazloženjem da je njihovo izvođenje suvišno. Tu je napravljena vrlo ozbiljna greška. Zašto? Ova tri predložena svedoka, a to je bitno za odluku o njima, svojim javno iznetim tvrdnjama protivreče i dispozitivu i obrazloženju optužnice, kao i svim drugim izvedenim dokazima.

Dakle, predloženi dokaz njihovog saslušanja je takozvani kolizioni dokaz. Funkcija kolizacionog dokaza jeste da se njime osporava do tada utvrđeno činjenično stanje; on je u koliziji sa do tada izvedenim dokazima. Tipičan kolizionni dokaz je dokaz alibija. Kolizioni dokaz *nikada ne može biti odbijen kao suvišan*. To je teška povreda postupka. Sud nikada ne može uzeti bilo koju važnu činjenicu za utvrđenu, ako je odbio izvođenje kolizacionog dokaza, tj. *protivdokaza*. Time se narušava sama ideja i načelo *kontradiktornosti krivičnog postupka*. Apsolutno je nezakonito da kolizioni dokazi budu odbijeni kao suvišni. Po toj logici Sud je mogao odbiti i sve dokazne predloge odbrane, jer je izvedenim dokazima iz optužnice „dovoljno razjasnilo činjenično stanje.“

Politička pozadina

Sud je odbio da izvede dokaze ponuđene na činjenice tzv. političke pozadine, odn. motiva koje sam predložio 14. februara 2007, sa obrazloženjem da je već ranije saslušao veliki broj svedoka iz javnog i političkog života Srbije, upravo na okolnosti sa kojih političkih pozadi-

cija se delovalo preko JSO, u kojim političkim uslovima, kakva je klima tome prethodila itd. Sud navodi svedoke Mihajlovića, Petrovića, Mijatovića, Janjuševića, Jovanovića, i zaključuje: „Prema tome, smatramo da su motivi i politička pozadina delovanja ove kriminalne grupe za sada dovoljno rasvetljeni.“ Drugim rečima, odbija predloge za saslušanje Koštunice, Jočića, Bulatovića, Nalića itd, kao suvišne.

Smatram da je Sud doneo pogrešnu odluku. A evo zašto. Atentat na premijera Đindjića dogodio se, što je notorno, u ambijentu žestoke političke borbe dve politički strasno sukobljene strane, sa oprečnim političkim ciljevima, oprečnim političkim pogledima dve strane, koje se javno uzajamno optužuju i proglašavaju uzajamno odgovornim za ubistvo premijera. Saslušali ste jednu stranu, njena saznanja i njene argumente – mi smo predložili drugu. Ispravno je Sud pozvao svedoka Mihajlova, koji je javno optuživao same Đindjićeve saradnike za atentat, ali je Sud, po istoj logici i iz istih razloga, morao pozvati i predložene svedoke Koštunicu, Jočića i Bulatovića. U odsustvu ovih dokaza, Sud sada mora jedino prihvati sliku političke pozadine atentata koju su dali svedoci Mihajlović, Petrović, Jovanović, Mijatović, Popović, i sve one optužbe koje su izrekli, recimo, na račun Vojislava Koštunice, Ace Tomića, vojske i civilnih i vojnih organa bezbednosti.

A evo šta oni o tome kažu:

Vladimir Popović: Vojislav Koštunica je proglašen za predsednika. Postao je predsednik. Otišao je u kabinet, okružio se ljudima Slobodana Miloševića koji su bili u toj zgradbi, od obezbeđenja, pa do ostalih saradnika po kabinetima. Počeo je da dovodi u svoj kabinet ljude kojima je jedina zajednička crta bila mržnja prema Zoranu Đindjiću, koja je bila lična, iz razloga što nisu uspeli da ostvare neke funkcije koje su želeli da ostvare (...) Znači, dva meseca posle 5. oktobra Gradimir Nalić, kao izaslanik Vojislava Koštunice, odlazio je u tu Jedinicu u prisustvu Radeta Markovića. Znači on, Rade Marković, Branko Crni i cela ta ekipa. Predstavljen je toj Jedinici kao budući ministar policije, a on je održao njima patriotski govor da oni treba da se okrenu Koštunici, Koštuničinoj strani, da, ako budu sa Koštunicom, nema Haga, nema ovoga, nema onoga, i tako dalje (...) Deo političkih struktura koje su uz Vojislava Koštunicu, mislim

na Miloševićeve strukture vlasti, koje su postali članovi DSS u međuvremenu (...) svi oni (...) su se plašili saznanja istine i otkrivanja šta će se desiti kad Radeta Markovića stave u zatvor, da li će Rade propevati ili neće, šta će reći ili neće reći, i tako dalje. Znači, mislim na pripadnike JSO, mislim i na pripadnike SAJ i na druge delove policije (...) Vi se sećate izjave Vojislava Koštunice te večeri (kada je Milošević predat Haškom tribunalu), da je to državni puč. Nije on rekao da je to državni puč zbog toga što je njemu bilo žao Miloševića, nego što je upravo pod utiskom priča svojih saradnika iz struktura koje su ranije 10 godina vladale (...) verovao (...) da sledeći potez Zorana Đindića jeste hapšenje Vojislava Koštunice.

Čedomir Jovanović: Naime, zbog neuspeha, kako je to tada definisano, odnosno nesposobnosti vojske da spreči ekstradiciju, smenjen je general Đaković i na to mesto protivzakonito postavljen general Tomić. I ja sam u razgovoru sa Miloradom Ulemekom u jesen 2001, razgovoru koji je organizovan na njegov zahtev, po povratku iz Grčke, od njega čuo da su uspostavljeni kontakti i sa generalom Tomićem i sa vojnom službom bezbednosti i da će ono što mi nismo bili spremni da uradimo, i JSO i njemu lično, uraditi sada neki drugi. Nemam dilemu koji su ti drugi i nemam nikakvu sumnju u pozadinu kontakata koji su razvijani od tog trenutka pa praktično sve do 12. marta.

Vladimir Popović: U toj atmosferi Koštunica ruši vladu, napušta vladu (...) Tog trenutka postoji samo jedan cilj, a to je: što pre rasturiti vrh državne bezbednosti (...) pokušavaju da iskoriste onu fotografiju objavljenu u Nedeljnju telegrafu (...) Sećate se da je tada traženo da moraju da se smene Petrović i Mijatović zbog toga što se ta fotografija pojavila (...) To je dva meseca bila tema u Srbiji (...) i to je kulminiralo onda ubistvom Gavrilovića (...) I Gavrilović je bio potreban da bi se dokazalo, znači, ja sam siguran da su oni ubili Gavrilovića (...) da je Zoran Đindjić mafijaš, da je kriminalac.

Čedomir Jovanović: Onda oni (JSO) prave paralelne strukture moći. Pokušano je, pošto ne može da se uradi to sa Đindjićem, ajde da uradimo to sa Koštunicom. Koštunica je očajnički želeo da smeni rukovodstvo Ministarstva unutrašnjih poslova zbog toga što je to definisao kao jedan od svojih političkih prioriteta, a ostavke koje traži

godinama su ostavke ministra Mihajlovića, ministra pravde Vladana Batića i istovremeno smenu Gorana Petrovića i Zorana Mijatovića. To su njegovi politički zahtevi. Pošto je nemoćan da te zahteve ostvari, tu se pojavljuju oni (JSO) koji će mu u tome pomoći.

Vladimir Popović: Iz tog razloga kažem da je pobuna Crvenih beretki bila samo krajnji, poslednji čin jedne sinhronizovane akcije koja je trajala od 5. oktobra (...) (Legija je smatrao) da je on (Đindjić) taj koji je jednog trenutka njih izdao, a da su se onda oni potpuno prirodno okrenuli tamo gde i treba da se okrenu, gde su prepoznali prave vrednosti, gde su prepoznali tradicionalnu Srbiju i srpstvo i junaštvo i čoštvo, kabinet Vojislava Koštunice i te političke strukture, i da je onda ta pobuna zbog toga takva i bila.

Dušan Mihajlović: Prema tome, shvatio sam da je stvar izmakla kontroli, da nam je neko iza leđa pripremio pobunu jedne, mislim, elitne jedinice u službi Državne bezbednosti i da je stvar ozbiljna.

Čedomir Jovanović: Tada smo znali, na osnovu informacija koje su pristizale, da se razrađuju planovi koji su se vezivali za zauzimanje beogradskog aerodroma. Planovi koji su se vezivali za zauzimanje televizije, planovi koji su se vezivali za nasilan ulazak u republičku vladu.

Goran Petrović: Bilo je dosta tih nekih sitnih detalja koji su ukazivali da cela ta priča, da sa tom pobunom – ja ne mogu da tvrdim da je nju organizovao Vojislav Koštunica ili njegovo okruženje – ali da sa tom pobunom koketiraju mnogi, da mnogi vode nekakve prljave političke igre i to na bazi tih činjenica, i da se ni Vojska Jugoslavije, odnosno njene službe bezbednosti ili, da ne uvredim nikoga od poštenih pripadnika tih formacija, neki ljudi iz tih službi, iz te vojske, bave i takvim stvarima. Znači, to nisu neke puke izmišljotine, to nisu neke formulacije bez neke specifične težine, nego se upravo zasnivaju na tim i takvim informacijama i podacima do kojih smo mi dolazili i tako se došlo do toga da su Jedinicu organizovali Uleme i Spasojević i Buha, kao što sam rekao da ni Vojislav Koštunica ni Demokratska stranka nisu nevini u svemu tome, da je u svemu tome Jedinica imala podršku i Vojske Jugoslavije odnosno pojedinaca ili pojedinih delova službi bezbednosti.

Čedomir Jovanović: Nismo imali mogućnosti da se suprotstavimo tom protestu. Nije postojala nikakva spremnost nijednog državnog organa da nam u tome pomogne. Znači, otvoreno Vojska Jugoslavije sa svojim specijalizovanim institucijama podržavala je taj protest, apsolutno su ga podržavali. Održavani su konstantni kontakti sa komandom JSO. Pružana su uveravanja da se vojska neće mešati, da neće pokušati da utiče putem sile na prekid tog protesta, niti će se suprotstaviti eventualno novim pokretima Jedinice za specijalne operacije.

Goran Petrović: Ako je pokojni premijer pitao ministra i načelnika Resora javne bezbednosti: „Ako oni krenu iz Kule i dođu u ministarstvo, šta čete vi uraditi?“, a oni odgovorili: „Ništa“, ako je posle toga pitao: „Šta ako dođu u Vladu i izbace me na ulicu, šta čete Vi uraditi?“ – „Ništa“, onda je jasno da postoji i te kakva realna ili osnovana pretpostavka da se u svakom trenutku može izvesti državni udar, puč, da se može počiniti nekažnjeno bilo kakvo krivično delo, a o preuzimanju vlasti da i ne govorimo (...) Ono što je možda interesantno kada govorim o tom političkom kontekstu, pored onoga koji je javno poznat, dakle, da je predsednik Savezne Republike Jugoslavije podržao tu oružanu pobunu, da je to učinila Demokratska stranka Srbije, da je u nekim medijima objavljeno kako je Maričić, tadašnji komandant, zvao generala Pavkovića i pitao ga da li će vojska da se meša. On je rekao: „Ne, ne pada nam na pamet.“

Čedomir Jovanović: U tom trenutku Vojska Jugoslavije, sa svim svojim bezbednosnim strukturama i praktično načelnikom Generalštaba i prvim čovekom vojne bezbednosti, otvoreno je podržavala i logistički na otvoren način koordinirala takođe taj protest. Održavani su redovni kontakti između vrha vojske i komande Jedinice za specijalne operacije, kontakti koji su bili u funkciji davanja garancija i čvrstih uveravanja da se vojska neće umešati u taj sukob (...) (citerajući Dušana Spasojevića) Rekao je da će protest ići do kraja, da će Mihajlović i Petrović biti smenjeni, da imaju podršku svih drugih i tu, pri tome, nije pravio, ostavlja prostor ni za kakve nedoumice. Rekao je da postoji jasan dogovor sa vojskom. Rekao je da ih podržavaju Pavković i Tomić, da će sigurno dobiti podršku Srpske radikalne stranke, Socijalističke partije Srbije i da protest može da prekine isključivo Vojislav Koštunica.

Goran Petrović: Znači, bilo je nekoliko serija tih razgovora pripadnika Jedinice sa Čumetom ili sa Spasojevićem, koji su bili u tonu: „To, sad ih imamo, izdržite još malo, nema prekidanja, nema popuštanja.“ I u jednom od tih razgovora koji sam ja izneo u javnost (neko od tih pripadnika, da li Gumar, da li neko ko je razgovarao recimo sa Čumetom i Spasojevićem, i ovaj mu je rekao doslovce: „To sada nema prekidanja dok ne kaže Koštunica.“), možete da izvučete taj zaključak koji je više nego jasan, da se organizatori pobune i te kako uzdaju u Vojislava Koštunicu i da njega doživljavaju kao taj neki autoritet koji bi jedini mogao, ako bi htelo, da utiče na njih da se ta pobuna završi. Ja sam to otprilike shvatio, da bi oni jedino Koštunicu poslušali kada bi im rekao da tu pobunu prekinu.

Srđa Popović: Da, tako sam i ja to shvatio, ali da li je bilo tada, s obzirom na ovo što sada kažete, da bi po Vašem mišljenju oni jedino poslušali Koštunicu? Da li je postojala ideja da se, recimo, premijeru javi: „Gospodine predsedniče“, ili „Vojo“, ne znam kako se oni oslovjavaju, „molim Vas, zaustavite ovo“, a ako ne, zašto ne?

Goran Petrović: Ne. Ja nisam čuo za takvu ideju jer je bilo svima jasno da je tokom te, 2001. godine, kao što sam rekao, došlo do polarizacije na političkoj sceni na one koji su znali i bili svesni da moraju da menjaju, kao što sam rekao, i mnogo i brzo, i na one koji ne samo da to nisu shvatali ili da to nisu hteli, već su se aktivno uključili na sve moguće načine u onemogućavanje ovih koji su nešto hteli da rade, da u tome imaju što manje uspeha. Narodski rečeno, Koštunica i DSS ne samo da ništa nisu radili, nego su aktivno sprečavali Đindjića i vladu Srbije da bilo šta rade.

Srđa Popović: Onda bi takav apel bio...

Goran Petrović: Taj apel bi bio kontraproduktivan, ali to su sada spekulacije. Znači, jasno je (stavljeni) do znanja da je, uslovno rečeno, postojao sukob, postojao medijski rat, postojala politička borba, nazovite to kako god hoćete, i da su te strane bile direktno sučeljene, odnosno, suprotstavljenje jedna drugoj. Zbog sramnog ponašanja Vojislava Koštunice i Demokratske stranke Srbije i podrške koju su dali pobuni te Jedinice, zbog podrške, ne javne, doduše, nego tajne, pojedinih lidera DOS i pojedinih članova vlade Srbije, zbog podrške

Vojske Jugoslavije, pojedinih medija, nezavisnih intelektualaca ili ne znam sve koga, ta pobuna je uspela.

Vladimir Popović: Znači, od tada, od 2001, praktično od pobune Crvenih beretki, to sam već rekao malopre, tu postoji jedna međusobna igra između nas i njih. Kada kažem *nas*, mislim na onaj deo vlasti oko Zorana Đindića, kada kažem *njih*, mislim na sve njih ostale i na prvooptuženog, a mislim i na Vojislava Koštunica, pošto ako sam do sada bio dovoljno jasan, jasno vam je da je to jedan isti front. Pobuna Crvenih beretki je poraz Zorana Đindića (i on je toga bio svestan) i njegove Vlade, ne zbog toga što je morao da smeni Gorana Petrovića i Zorana Mijatovića, zbog toga što je bio prinuđen da ih smeni, zbog toga što je bio prinuđen da postavi Bracanovića na to mesto, znajući da tako predaje Službu njima i u isto vreme zbog toga što je znao da je javnost tog trenutka bila apsolutno na strani Vojislava Koštunice i te Jedinice koja je izlašla naoružana i zapretila celoj državi.

Čedomir Jovanović: Taj protest Jedinice za specijalne operacije u novembru mesecu 2001. godine najjasnija je slika naših međusobnih odnosa. Nakon toga su u potpunosti bile prekinute sve komunikacije (sa Jedinicom) (...) U novembru mesecu 2001. godine nama je postalo jasno da se moramo sa tim ljudima obračunati i započeta je priprema, znači organizovanje države, za tu vrstu obračuna. Nismo imali podršku drugih institucija u društvu, tako da smo morali sami, u meri u kojoj je to bilo moguće, tako nešto da sprovedemo.

Marko Kljajević: Kakav je odnos bio u profesionalnom smislu i saradnja sa Miloradom Bracanovićem tokom Vašeg rada?

Zoran Janjušević: Pa, znate kako, ja sam se gore pojavio kao čovek koji će da kontaktira sa njima, pošto premijer nije imao vremena, kao član Saveta za državnu bezbednost. Ja sam se pojavio da dobijem neke informacije, da prenesem premijeru eventualno šta se dešava i tako. Nisam toliko kontaktirao, povremeno sam kontaktirao sa gospodinom Savićem, a sa gospodinom Bracanovićem češće sam se viđao, pošto je on imao običaj da nas pozove na sastanak, gore kod sebe, da nam na nešto ukaže, objasni i tako dalje. Znači, moj, ovako da kažem, profesionalni odnos je bio čisto profesionalan. Jedno vreme smo bili na *Vi*, kasnije smo bili na *ti*, dok nisam shvatio da on mene

neke stvari laže i da on pravi budalu od mene, pošto je on mislio verovatno da ja sam baš toliko nepismen u tome svemu. Kada sam shvatio da u stvari on mnoge stvari mene laže i da to nije istina što on govori, ja sam odlučio da poptuno prestanem da dolazim gore, osim kada sam dolazio kao član Saveta za državnu bezbednost na sastanke, pošto su se svi sastanci održavali na Institutu za bezbednost.

Marko Kljajević: Na osnovu čega ste utvrdili da Vas Milorad Bracanović laže dok je radio u Resoru državne bezbednosti kao zamenik načelnika?

Zoran Janjušević: Pa, znate šta, mnoge stvari koje je on pokušao na neki način meni da kaže, da ispriča, nisu se poklapale sa onim što je u stvarnosti. Ja sam kasnije bio u vezi sa gospodinom Nenadom Milićem, koji je bio zamenik ministra unutrašnjih poslova. Javna bezbednost je imala druge podatke o nekim stvarima, gospodin Bracanović je prezentirao druge podatke i ja sam tada video da to nešto nije u redu.

Sudija Milimir Lukić: Kako su Vam saopštavane te činjenice od strane Bracanovića?

Zoran Janjušević: Pa, jednim delom kroz, znači, dobijem eksterno informisanje, a jednim delom usmeno, dok sedim tu, tako da i premijer, u stvari, ključno u tome svemu je bilo što premijer više to nije ni čitao i što je to dao meni zato što on to više čovek nije mogao da proguta, te papire i laži.

Vladimir Popović: Znači, dobijali smo informacije, tada tokom cele te 2002. godine, da ta je veza između te grupe i Koštuničinog kabimenta, koji je i dalje funkcionisao i dalje postojao, posebno vojne službe bezbednosti, više nego aktivna.

Čedomir Jovanović: Oni su pronašli u Vojislavu Koštunici, odnosno u vojsci, ona utočišta koja nisu mogli da imaju u Demokratskoj stranci, DOS ili republičkoj vladi. Bukvalno tako. Kao izbor druge strane, i to nije na osnovu ne znam nekog mog političkog stava prema Demokratskoj stranci Srbije, nego na osnovu tih realnih interesa koji su postali kompatibilni (...) Znači, Demokratska stranka Srbije (je) protiv Zakona o organizovanom kriminalu, a i oni su protiv tog

zakona jer taj zakon ih žulja. Demokratska stranka Srbije je protiv Specijalnog suda, pa su protiv Specijalnog suda. Prirodno je da se onda dogovaraju Bulatović, Jočić i Ulemek oko strategije daljeg rušenja ove institucije. Prirodno je da se tako nešto radi. Da se osporava Prijović, tako što se koriste izjave onih koji su optuženi za najteža krivična dela, mislim tu na ubistvo generala Boška Buhe i sve ono što je posle toga usledilo.

Vladimir Popović: Vraćam se na ono što sam malopre rekao da će se vratiti. Kada je Zoran Đindjić rešio i doneo definitivno odluku da sa njima mora da se obračuna, u isto vreme je znao da nema mehanizme vlasti da to može da uradi. Takođe je bio svestan da u toj državi ne postoji nijedan mehanizam, institucija ili grupa ljudi na koju može da se osloni i sa kojom može njima da se suprotstavi, naročito i posebno iz razloga, jer u to vreme više to nije tajna i više se to ne radi krišom, savetnici Vojislava Koštunice, mislim na Radeta Bulatovića, na Gradimira Nalića, Acu Tomića, šefa državne bezbednosti, jesu ljudi koji su direktni pokrovitelji JSO, Milorada Bracanovića i Andrije Savića. Novembar je konačan rastanak. Znači, prirodno, ako se 20. novembra okončala pobuna JSO, sledeći datum u tom kalendaru je 12. mart.

Ovako tzv. političku pozadinu opisuju jedini svedoci koje je Sud na ove okolnosti saslušao i čijim iskazima je, po oceni Suda, „dovoljno rasvetljena“ politička pozadina atentata, a dalji dokazi postaju suvišni. Dakle, odluka koju je Sud doneo po mojim predlozima može biti formalno ispravna, jedino ako Sud smatra da je iskazima ovih svedoka tačno i istinito opisana politička pozadina, ali je ona i u tom slučaju materijalno manjkava, kada je Sud, odbijajući moje predloge, u stvari odbio da ove iskaze proveri. Sud je, mislim, bio pod utiskom povike da se time „politizuje suđenje“, a, naprotiv, odbijanjem ovih predloga suđenje je politizovano.

Ako Sud pokloni punu veru ovim svedocima i njihovom prikazu političke pozadine ovog dela, kako će u presudi objasniti da je odbio da proveri njihove iskaze? Ako, s druge strane, Sud tim iskazima ne pokloni veru, koje će dokaze suprotstaviti saslušanim svedocima?

Takvih dokaza u spisu nema. O čemu se onda ovde, u stvari, radi? Po mom mišljenju, Sud je pokušao da izbegne da visoke predstavnike izvršne vlasti dovede u situaciju u koju je ovde bio doveden svedok Dejan Mihajlov, da poreknu svoje izjave i da moraju da objašnjavaju zašto su takve izjave davali i zašto su radili ono što su radili. Da li zato što sa optuženima predstavljaju „jedinstven front“, kako tvrdi svedok Goran Petrović, ili iz nekog drugog razloga.

Ne smemo da zaboravimo da je prethodni predsednik Veća Marko Kljajević u ovom predmetu demisionirao sa javno datim obrazloženjem da je na njega vršen pritisak. Svojevremeno sam, priznajem, to profesionalno zamerio sudiji Kljajeviću. Međutim, danas moram da priznam da je on možda bio u pravu. Ako ne može da se sudi, pa i ne mora da se sudi. Da rezimiram.

S obzirom da je Sud odbio predloge koje sam stavio na glavnom pretresu 14. februara:

zasnivajući svoju odluku na netačnim tvrdnjama o sadržini spisa; zasnivajući svoju odluku na pogrešnom pravnom tumačenju ZKP; zasnivajući svoju odluku na protivrečnim i nerazumljivim razlozima; i da je svojom odlukom povredio načelo kontradiktornosti krivičnog postupka;

ponavljam svoj predlog da se u ponovo otvorenom glavnom pretresu ispitaju kao svedoci:

VOJISLAV KOŠTUNICA
RADE BULATOVIĆ
BORISLAV MIKELIĆ
MIROSLAV MILOŠEVIĆ
DRAGAN JOČIĆ
GRADIMIR NALIĆ
ALEKSANDAR TIJANIĆ,

sa podacima i na okolnosti kao iz predloga za dopunu dokaznog postupka podnetog na glavnom pretresu 14. februara 2007. Ujedno podsećam Sud da nikada nije odlučio po mom predlogu da se izvede dokaz čitanjem Informacije UBPOK koja protivreči razlozima Suda iznetim u odluci o odbijanju moga predloga za čitanje transkripta

presretnutog razgovora između svedoka Dejana Milenkovića i Biljane Kajganić. Ovaj dopis UBPOK-a je doduše čitan na glavnom pretresu, ali nije izведен kao dokaz, jer Sud nije nikada doneo rešenje ni o čitanju, ni o odbijanju ovog predloga. Jasno je, međutim, da Sud mora odlučiti o svim predlozima koji stranke daju tokom postupka pre nego što okonča dokazni postupak.³²

U odnosu na ostale izvedene dokaze, tu nema šta mnogo da se priča. Da su optuženi izvršioci krivičnog dela koje im se stavlja na teret u potpunosti je dokazano. Odbrana optuženih prilično je očajnička i može se sažeti u tri reči: „sve je montirano“:

Materijalni dokazi su podmetnuti, priznanja su iznuđena, svedoci su naučeni da lažu, dokazi o njihovoj nevinosti su uništeni, veštaci su pristrasni.

Šta o tome reći? To je nekakva zavera u kojoj učestvuju stotine i stotine ljudi, samo da bi se ovim nevinim ljudima, koji su oduvek poštivali zakon, kako reče prvooptuženi, nešto napakovalo. Očekujem da ćemo sada čuti i ko je *u stvari* ubio premijera. Tokom postupka već je nagoveštavano da su to *u stvari* trećim metkom učinili: narkodileri, strane obaveštajne službe, Albanci, foto-robot, Čeda Jovanović.

Da li optuženi i svi oni koji im pomažu da lansiraju ovakve fantastične teorije stvarno misle da to neko može poverovati? Pa naravno da ne. Oni se time samo izruguju: oštećenoj porodici Đindjić, pravdi, poštovaocima premijera Đindjića, i ovom Sudu.

Kako neko jednom ironično reče, ta laž je izgubila časnu svrhu obmanjivanja. Ona je i sama postala sredstvo nasilja.

Dozvolite samo još na kraju da u jednoj jedinoj rečenici iznesem svoje viđenje ovog dela. Upoznao sam Zorana Đindjića, kao klijenta, pre 39 godina, zastupao sam ga u više navrata, znam da ga je celog života UDBA proganjala i vidim: UDBA ga je na kraju i ubila.

Drugacije sam zamišljao svoju završnu reč kada sam ulazio u ovaj postupak. Ali vidim da za tu drugaciju reč nema potrebe. Krivica

32 Ova tvrdnja nije tačna. Sud jeste doneo odluku o ovom predlogu na glavnom pretresu na kome me je zamenjivala koleginica advokat Katarina Kostić. Zbog toga mi je ovo promaklo i utoliko Sudu dugujem izvinjenje.

ovih ljudi koje sede na optužničkoj klupi je banalna. Kao i uvek, uradili su ono što im je rečeno da urade.

Za drugaciju završnu reč možda će imati priliku na nekom sledećem suđenju za ubistvo premijera Đindjića. Kada se bude sudilo onima koji su ovo organizovali i naredili.

Na kraju, ukoliko bi Sud odlučio da, ipak, ne otvara ponovo postupak, predlažem

da optužene proglaši krivim i osudi po zakonu, kao i da ih obaveže da svi solidarno oštećenoj nadoknade troškove postupka po troškovniku koji prilažem, dok u odnosu na imovinskopravni zahtev zadržavamo pravo da isti ostvarujemo u parnici.

24. 04. 2007.

Ovo nije poslednje suđenje

Razgovor vodile Svetlana Lukić i Svetlana Vuković

Zašto niste dozvolili da se vaša završna reč emituje na televiziji, kao završne reči tužioca i ostalih?

Ima nekoliko razloga, prvi je bio taj što nisam želeo da Aleksandar Tijanić montira moje reči. Znam da se to ne pušta u celosti, znam da su mogućnosti montaže prilične, a opet nisam htio da kažem – dozvoliće svima, a neću RTS-u, kao što su branioci optuženih kazali – svi mogu, samo ne može B92. Dakle, ako ne mogu svi, neću da birkam, neću nikoga, to je jedno. Drugo, ja i nisam dao pravu završnu reč, više sam to koncipirao kao žalbu na odluku suda o odbijanju dokaznih predloga, jer mi nemamo prava na žalbu. Ta je žalba vrlo tehnička, bavi se pravnim pitanjima za koja javnost niti

ima interesovanja, niti može da oceni argumente koje iznosite. Treća je stvar to što mislim da je završna reč sama po sebi najdosadniji i najmanje važan deo postupka. Dokazni postupak je ono gde se sve odlučuje. Ovo posle uglavnom se radi, eto tako, za galeriju, za klijenta, za njegovu rodbinu. I konačno, izneo sam ozbiljne argumente za političku pozadinu atentata, pa sam čak izrazio sumnju u političku nepristrasnost suda, u smislu da se oni nalaze pod pritiskom, i nisam želeo da svoju poziciju kompromitujem TV prenosom, tako što bi mi neko rekao – ti vodiš politiku, to je politizacija. To što sada pričam o tome je nešto sasvim drugo, jer propaganda se vrši preko televizije, a ne preko Peščanika. Prosto sam htio da to ostane pravno pitanje između suda i našega klijenta. Kakva će biti odluka suda, ne znam, jer ja sam predložio da se postupak ponovo otvori i da se ti svedoci ipak saslušaju. I mislim da je to sada već i u interesu suda, jer bez toga sud neće moći da napiše kredibilnu presudu.

Ima li šanse da se to desi?

Mislim da nema, a kazaću vam i zašto. Sve što sam predlagao oni su pogrešno shvatili kao napad na Koštunicu, na DSS. Ne, uopšte se ne radi o tome, radi se o tome da je sud saslušao u odnosu na političku pozadinu predstavnike bivše vlade, koji su izrekli teške optužbe na račun Vojislava Koštunice, vojske i vojne bezbednosti i DSS. I vi sada, kada ste čuli tu jednu stranu, morate da dozvolite i onoj drugoj strani da se izjasni o tim optužbama. Možda se stekao utisak da ja, što se kaže kolokvijalno, nameštам DSS-u, ali to možete misliti jedino ako prepostavljate da ta strana nema šta da kaže i da su ove optužbe na mestu. Ali to sud ne sme da prepostavlja. Lično ne znam da li bi oni uspeli sve da objasne, čak i sumnjam da mogu da objasne svoje izjave i svoje postupke, ali to je bez značaja za odluku suda. Sud mora tu priliku da im dâ, a ako im ne dâ, ne znam kako će da napiše presudu.

Moj predlog je bio u interesu postupka i samoga suda i kredibilnosti njegove presude, a ne neke politizacije. Naprotiv, Nata Mesarević je odbijanjem da sasluša ovu drugu stranu ispolitovala proces. Ako su dalji dokazi suvišni, ona je prihvatile kao istinu ono što govore Beba Popović, Čeda Jovanović, Goran Petrović, jer ona tome nema šta da suprotstavi. Bez saslušanja ovih drugih svedoka, ona u presudi nema šta da suprotstavi toj slici događaja, a slika koju oni slikaju je strašna. Tako da je čak i u jednom društveno-političkom smislu njena odluka

opasna. Takve stvari ne mogu da se ostave da vise, na kraju moraju da se povežu konci koji se vuku.

Ne može da se dozvoli da se i dalje kroz javnost valjaju te uzajamne optužbe, jer tu ima optužbi i ove druge strane u odnosu na bivšu vladu, setite se Dejana Mihajlova. Mislim da je to još jedan razlog zbog kojeg je sud bio u nelagodi da prihvati te svedoke, jer su se bojali da će Jočića, Koštunicu, Bulatovića, Nalića dovesti u istu situaciju u kojoj se našao Dejan Mihajlov, da će i oni morati da kažu – mi smo pričali koješta u žaru političke borbe, pa smo izmišljali. Postojaо je strah da će se oni politički iskompromitovati i sud je htio da ih poštedi toga. Naravno, neka diskrecija treba da važi zbog zaštite ugleda institucija koje ti ljudi predstavljaju i neki oprez mora da postoji, ali je situacija bila takva da je sud apsolutno morao da ih pozove, nije mogao da izbegne da ih pozove. Ako je saslušao jedne, morao je da sasluša i druge.

Možda je u pitanju bila i žurba da se pošto-poto smandrlja taj postupak. Možda je neko rekao суду – dajte, završavajte to već jednom, mučimo se, uznemiravamo javnost tim pričama, treba da pravimo vladu, skidajte to sa dnevnog reda. Moguće je, ali je postupak smandrljan. Mislim da to veće očekuje komplimente što je tako brzo sve svršilo, ali što je brzo to je kuso. Ipak je osnovni prioritet postupka da se sazna istina. Ako to mora da potraje, pa neka potraje. Ne treba da se zadovoljimo onom istinom koju možemo da saznamo do četvrtka.

Suđenje je uvek sukob dve teze i zato je osnovno načelo postupka, osim načela materijalne istine, načelo kontradiktornosti, koje znači da mora da se čuje i druga strana. Kada dajete protivdokaz, to znači da dokazujete nešto što je suprotno dokazima koji su do tada izvedeni. Taj dokaz nikada ne može biti odbijen kao suvišan. I kada kažete – protivdokazi su suvišni, vi u stvari odbijate da čujete drugu stranu i pokazujete se kao pristrasan sud, jer hoćete da čujete samo jednu stranu. Dovoljno je, vi verujete toj strani. To je kao da je sud izveo samo dokaze optužnice i kazao odbrani – sve smo utvrdili. Pa čekajte, imam i ja nešto da kažem protiv tih dokaza, a sud kaže – ne, ne, utvrdili smo sve i suvišno je sve što vi imate da kažete. Tipičan protivdokaz je dokaz alibija: izvedeni su dokazi, pet svedoka tvrdi da vas je videlo u Beogradu kada ste pucali na lice X, a vi kažete – čekajte, ali ja mogu da dokažem da sam bio u Novom Sadu. Zamislite da sud tada kaže – a ne, to je suvišno, mi smo već utvrdili da ste bili u Beogradu. To je elementarna stvar, ne mogu da shvatim kako je to odbijeno. Brinem se za tu presudu.

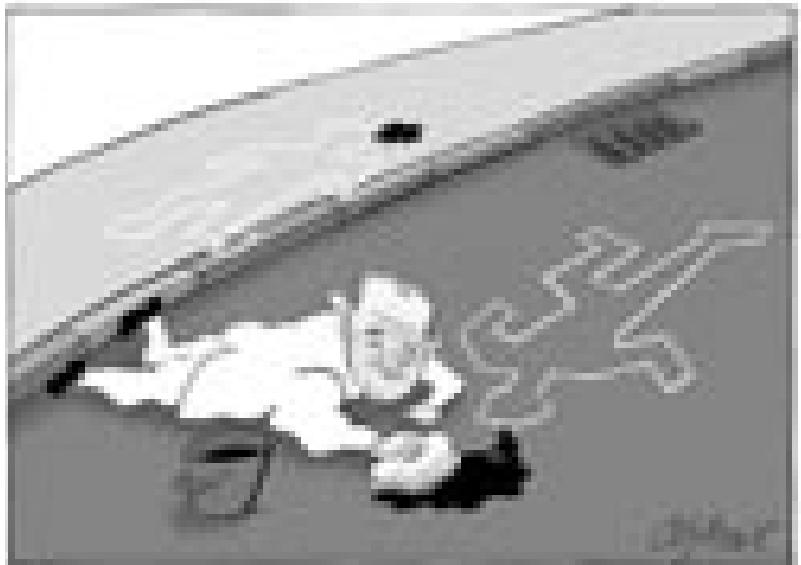
Oni će morati to pitanje potpuno da ignorišu, kao i one dokaze koje su u pogledu političke pozadine već izveli: sve što su čuli od Bebe Popovića, Čede Jovanovića i Gorana Petrovića. Oni onda to ne smeju da pomenu u presudi. A onda će ostati ta osnovna rupa, za koju od početka znamo da postoji, a to je da politička pozadina u stvari nije utvrđena, nije raspravljena. S obzirom na značaj toga suđenja, mislim da je to loše vođen postupak, sem ako se u poslednjem trenutku ne popravi ono što se može popraviti, a može još uvek. Na koji način? Da se otvori postupak i da se saslušaju ti ljudi, ne vidim kakav bi to bio problem. Ako to ne urade i u presudi ignorišu prvu stranu, jer nemaju drugu, onda to odlazi na vrhovni sud. Vi na neki način pomažete vrhovnom суду da obori tu presudu. S druge strane, ovoga puta se javnost, u kojoj je taj vrhovni sud već prokazan po tome što obara sve presude, boji da će oni odmah prihvati ovu presudu i brzo stvar privesti kraju. Mislim da je vrhovni sud politički obojen i može da se desi da oni potvrde bilo kakvu presudu, samo da se ova stvar više ne pominje. Ali i to će biti pogrešno, jer po prirodi stvari ovo nikada neće prestati da bude tema. To za 20 godina neće prestati da bude tema i mislim da oni, kada ovaj proces porede sa Kenedijevim suđenjem, pripremaju javnost za to. Oni hoće da to ostave nerešeno,

pa neka priča ko šta hoće. Neka se snimaju filmovi, neka svako iznosi svoje ludačke fantazije i teze. Ostaće utisak da istina nije mogla da se utvrdi – a sve je moglo da se utvrdi. Sve što je vezano za pobunu moralno je da se ispita do poslednjeg detalja. Argument suda je bio da se pobuna dogodila u periodu na koji se optužnica ne odnosi. Prijić, zamenik specijalnog tužioca, u svojoj završnoj reči je objasnio da on smatra da je zločinačko udruženje formirano 2000, a to znači da je svaka delatnost optuženih krivično-pravno zanimljiva od početka 2000. Na kraju, sam sud je saslušao svedoke koji su govorili o pobuni. O pobuni su govorili Goran Petrović i Dušan Mihajlović, o pobuni je govorio i sam Ulemek, a i ostali okrivljeni su ispitani na činjenice koje se odnose na pobunu, tako da je potpuno nejasno zašto sud sada, kada su u pitanju Koštunica, Jočić i Bulatović, primenjuje neku drugu logiku.

Nata Mesarević je Acu Tomića prihvatile na isti konkretni događaj na koji je odbila da sasluša Bulatovića i Mikelića i navela more nekakvih razloga, koji u slučaju Ace Tomića očigledno nisu važili. Nekako mi se čini, kada pokušavam da se stavim u tu poziciju, da sadašnje veće i sadašnja predsednica veća smatraju da nisu vezani odlukama Marka Kljajevića. Kao što kaže Rade Stojanović – to je radio onaj režim, nemamo mi sa tim veze. Pa ne može, nije to tako, to je isti sud, ne može novi direktor preduzeća da kaže – ne priznajem dugove, napravio ih je stari direktor. Čini mi se da oni smatraju da taj sud uopšte nije vezan odlukama Marka Kljajevića. To je jedan isti sud i ne mogu da postoje protivrečne odluke u jednom istom predmetu, bez obzira ko je studio do 2006, a ko posle 2006.

Tijanić tvrdi da zna ko je platio 50.000 evra pripadnicima SAJ-a da ubiju Kuma i Dušana Spasojevića, da bi time uklonili nezgodne svedoke. Mislim da ta činjenica apsolutno mora da se rasvetli u procesu. Ako je to tačno, mi tim putem možemo doći i do ljudi koji su organizovali sve to. Ili Aleksandar Tijanić, kao direktor nacionalne televizije i javnog servisa, priča šta mu padne na pamet i misli da ne može da odgovara za to. Ili jedno ili drugo je tačno. To je rečeno na televiziji, pred stotinama hiljada ljudi. On ne bi trebalo da može da priča šta god mu padne na pamet. Da li se on nalazi na funkciji na kojoj bi eventualno mogao nešto i znati – pa da, on čuje svašta. Ne mogu da shvatim da sud kaže – to me ne zanima, to nije važno.

Grada Nalić tvrdi da on takođe zna ko je montirao ovaj proces, ko je montirao svedoke, ko je sastavljao ovakvu optužnicu i da su to uradile ubice. Pa čekaj, i on je imao neku funkciju, on je bio savetnik za bezbednost Vojislava Koštunice, on je bio kandidat za ministra unutrašnjih poslova. Tom čoveku mora da se pruži prilika da dođe i da kaže to što zna. Da li sud želi da utvrdi tako važne činjenice, koje se tiču same suštine dela od takvog svedoka ili ne? Neobjašnjivo je da ne želi. Ta dva svedočenja bi mogla da reše slučaj, ako oni nisu prosto pričali izmišljotine, a i tada to treba da se ustanovi na sudu.

Ako je tačno da su Koštunica i Legija, po rečima Gorana Petrovića, bili jedan front, onda se Vojislav Koštunica objektivno nečinjenjem, a imao je obavezu činjenja, pojavio kao pomagač zločinačkog udruženja i oružane pobune i time je stvorio uslove, prema optužnici, da se u sledećem koraku pređe na atentat. Time ne tvrdim krivično-pravnu odgovornost Vojislava Koštunice, nego tvrdim da je bilo apsolutno nužno da se utvrди stanje njegove svesti i volje i da se utvrdi zašto nije izvršio svoju obavezu. Možda on ima neko objektivno objašnjenje za to, ali njegovim postupcima su ostvareni svi objektivni elementi jednog teškog krivičnog dela. On je morao da bude saslušan u odnosu na subjektivne elemente, koji bi eventualno stvorili krivicu ili objasnili tu grešku. E sad, ako se vi ustežete da to sazname, ja ne mogu da objasnim razloge tog ustezanja i to je ono što je tu nekako najte-

že, pogotovo ako on pokušava da iskoristi posledice stanja nastalog posle atentata i kaže – hajde da pravimo koncentracionu vladu, čiji će ja da budem predsednik i da dovedem socijaliste i radikale u tu vladu. On sve to mora da objasni. Vrlo je neprijatno i nezgodno da to ostane tako neobjašnjeno. To je politička pozadina ubistva, to je ono čime bi jedan ozbiljan sud morao da se bavi.

Poslanik DSS Mamula i Ljilja Smajlović su, u dve različite prilike u doba Sablje, izjavili da je od strane međunarodnih faktora izvršen pritisak na tadašnju Živkovićevo vladu da se Koštunica ne saslušava, jer prilike u zemlji treba što pre da se stabilizuju, a to saslušanje bi moglo da zaoštiri sukob između te dve strane, što oni ne žele – uostalom, imate izvršioce, a organizatori će se sada povući u mišu rupu. I Mamula i Ljilja Smajlović su o tome govorili javno, iz čega mogu da izvučem zaključak da je tužilaštvo u ono doba bilo pod političkim pritiskom Živkovićeve vlade, da se to nužno saslušanje ne obavi. I tako se to nejasno stanje vuče do danas. Možda je odluka da se tu stane bila politički celishodna.

Onda je to stepen istine koji ovo društvo može da podnese. Mi, znači, ne možemo da podnesemo konačnu istinu, slomili bismo se pod njom. To može da bude politički argument. Ali ja sam pravnik i takve argumente ne prihvatom. Po meni sud mora da radi svoj posao, pa što kažu – *fiat justitia, pereat mundus*, neka svet propadne, ali pravda mora biti zadovoljena. To je logika suda. Ne može sud da vodi politiku. Drugi vode politiku, a sud traga za istinom.

Želeo sam da saslušamo ljude koji sve vreme opstruiraju postupak i sud. Da li to znači da oni imaju neki interes za ishod i odakle im taj interes? Onaj doček koji su priredili Legiji je neshvatljiv i ministar Stojković do dana današnjeg pokušava da dovede javnost u zabludu odbijajući da odgovori da li je on te noći bio тамо ili nije. A bio je. O tome je svedočio Miroslav Milošević, u čijem kabinetu se to dešavalо. Zoran Stojković je tvrdio da je za hapšenje Legije saznao iz štampe, a kada je Miroslav Milošević kazao da je Stojković bio тамо, jedan novinar ga je ponovo pitao, mislim za TV B92 – jeste li vi tada bili тамо. On se naljutio – kako me to pitate, šta me to pitate, gde ste vi bili te noći. Ta arogancija kojom se štite neistine koje ti ljudi izgovaraju bi morale da se rasprave u interesu javnosti, čak i da se ne radi o suđenju. Ti ljudi su na visokim položajima i ko zna o čemu oni

nas još lažu. Kada te uhvatim tri puta, pa ja ti ne verujem više ništa, onda možda nije tačno ništa što ti pričaš. U pitanju je kredibilitet javne vlasti.

Bulatović treba da objasni tri događaja u kojima je on učestvovao. Prvi je taj doček, šta će on tamo i ko ga je zvao? Dobro, Guri kaže on je zvao Jočića i Jočić tvrdi da je imao nekog razloga da dođe, da razgovaraju o obezbeđenju Legijine familije. I onda nije dovoljan Jočić, pa on izgleda zove Radeta Bulatovića – dođi i ti, da mu zajedno garantujemo. Kakve su to besmislice? Drugi, raniji događaj u kojem učestvuje Bulatović je sastanak kod Ace Tomića za vreme pobune JSO 2001, kada su tamo došli Ulemeč i Spasojević i kada im je Tomić obećao da se vojska neće mešati u pobunu. Izlazeći sa toga sastanka, prema okriviljenome Pejakoviću, Ulemeč i Spasojević su komentarisali taj događaj rečima – nećemo kazati Šešelju da smo napravili kontakt sa Koštunicom. Oni su taj sastanak očigledno shvatili kao uspostavljanje kontakta sa Koštunicom. Treće, Rade Bulatović je posle pobune napisao čuveni članak „Pobeda patriotizma“, u kojem je proslavio činjenicu da će od toga trenutka, od smene Gorana Petrovića i Mijatovića, dve službe bezbednosti, vojna i civilna, opet moći uspešno da sarađuju. A sada znamo da je vojna bezbednost bila i te kako umešana u pobunu. Bulatović bi trebalo da nam objasni šta je time mislio.

Tamo se od svih koje ste predložili pojario jedino Aco Tomić i nekako to odradio.

Nije on ništa odradio, nego je predsednica veća meni zabranila legitimno pitanje – da li je tačno da se on više puta sreo sa Dušanom Spasojevićem, a ne samo onda kada je od njega dobio mobilni sa kamerom, nego i u svom stanu, i da li je nekome od tih susreta prisustvovao i Miloš Simović, za koga on tobože uopšte ne zna ko je. I onda mene predsednica veća pita – a na osnovu čega vi to pitate. Već to pitanje nije bilo na mestu, jer ja mogu imati saznanja i ne moram da objašnjavam odakle mi. Međutim, ja joj kažem – imam saznanja iz iskaza Dušana Krsmanovića, koji je o tome svedočio. Onda mi ona zabranjuje pitanje, zbog toga što je branilac Dušana Krsmanovića stavio zahtev da se taj Krsmanovićev iskaz izdvoji iz spisa. Ja kažem – znam, ali vi ga niste izdvojili iz spisa, a sve dok ga ne izdvojite iz

spisa zakon kaže, to je taj član 337, da se ti iskazi mogu koristiti u postupku. Da li će se na njima zasnovati odluka, to je drugo pitanje, ali dok su oni u spisu, i sud i učesnici u postupku mogu njima da se koriste. Sem toga, o tome je i Vukojević svedočio, onaj policajac koji je ubijen. Ona mi zabranjuje to pitanje, a sutradan odlučuje da odbije zahtev branioca Dušana Krsmanovića da se taj iskaz izdvoji iz spisa i onda ja ponavljam svoj predlog, kažem – sada ni po vašoj logici, koja je pogrešna, nema nikakve smetnje da saslušamo Acu Tomića na okolnosti o kojima je svedočio Krsmanović. Ona to odbija, tako da jedini svedok koga je veće pristalo da sasluša nije mogao biti saslušan u onom obimu u kojem to zakon dozvoljava, jer je bilo zabranjeno ključno pitanje. To pitanje i odgovor na njega upućuju da je on bio deo te pobune i on je zbog toga i bio optužen. Onda je specijalni tužilac povukao optužbu protiv njega iz nejasnih razloga, van glavnog pretresa, na osnovu istih dokaza na osnovu kojih ga je prethodno optužio. I nikada nismo čuli objašnjenje zašto je optužnica protiv njega povučena.

U slučaju lošeg ishoda, to jest da ona napiše presudu, a vrhovni sud je prihvati, da li se može očekivati da Jovan Prijić ispuní svoje obećanje i pokrene postupak za pobunu?

Nije to samo obećanje Jovana Prijića, jer to ne bi bilo dovoljno, već obećanje specijalnog tužioca Radovanovića i Jovana Prijića da će se pokrenuti postupak za oružanu pobunu, čim se svrši ovo suđenje. U okviru toga procesa moraju da budu saslušani ovi ljudi. Mislim da je proširenje optužnice odbijeno zato da se ti ljudi ne bi saslušavali. Za sud ne mogu ništa da kažem, ali tužilaštvo je vezano za izvršnu vlast na jedan drugi način. Tužilaštvo nije nezavisno ni po zakonu, ono je politički organ. Da li će se to dogoditi, videćemo. To će biti novi test volje da se činjenice stvarno rasvetle. A ja sam u svome predlogu naveo iskaze desetine svedoka pomoću kojih je to delo apsolutno dokazano, već sada, na ovom suđenju je dokazano.

Ako tužilac ne pokrene proces za pobunu, onda možemo samo da čekamo neka bolja vremena u nekoj neodređenoj budućnosti, kada će biti obnovljeno suđenje za atentat.

Ja stvarno ne mogu da zamislim da je ovo poslednje suđenje za ubistvo Zorana Đindjića. To ne mogu da zamislim. To je nemoguće, to je nemoguće. Možda je potrebno da se izmene političke prilike, da se promene akteri koji su na političkoj sceni. Možda je potrebno da ti ljudi više ne budu na tako važnim funkcijama na kojima se nalaze, da bi mogli biti saslušani. Političari i vlade u Srbiji još uvek nisu shvatili da niko tu nije večan i da se sa vlasti silazi, kao što se na nju dolazi i da ne možete zapušti sve rupe. Videćemo.

Kada gledate neke od poslanika, čini vam se da je borba za posla- ničko mesto u stvari borba za imunitet.

Imate ljudе u vlasti za koje postoji po 15 krivičnih prijava. Posebna sramota je kako odlučuju te komisije koje daju imunitet. Imunitet može da se dâ poslaniku samo za ono što je učinio u vršenju svoje dužnosti i za to on ne može da odgovara. Ali ako on tuče svoju ženu ili napravi saobraćajni prekršaj, pa naravno da će da odgovara i za to mu se ne daje imunitet. Međutim, oni su to shvatili kao neku čarobnu palicu kojom su zaštićeni od svega. A kakvu štetu to nanosi legitimitetu sistema, ne treba da vam pričam. Tu je jedan od izvora

cinizma koji ljudi ovde gaje prema vlasti – em se bogatiš, em imaš materijalne koristi, em si nedodiriv i iznad svakoga zakona. Pa kako da ti verujem, šta da ti verujem? Taj sud u stvari nema snage da pozove te ljude, oni prosto nemaju snage da takve pozive napišu, eto, to je cela priča. Ne smemo da zaboravimo da je odlazeći predsednik veća, Marko Klajević, izjavio da odlazi zbog pritisaka koji se vrše na sud. U ono doba sam mu to profesionalno zamerio. Mislio sam da je morao da izdrži i da ostane u postupku i da se odupre pritiscima, ali posle svega imam razumevanja za njega, jer možda stvarno, ako ne može da se sudi kako treba, i ne treba da se sudi. Pa neću u tome da učestvujem.

Emisija Peščanik, 26. 04. 2007.

Sumnja neće nestati nikad

Razgovor vodila Danica Vučenić

Ulemek ne veruje ni u šta, taj čovek se zaklinjao Miloševiću i služio ga, a onda ga je izdao, pa se zaklinjao Đindjiću i služio ga, pa ga je izdao, pa se zaklinjao Košturnici – izdaće i njega. Taj čovek nema nikakvih ubeđenja, to je čovek koji pliva kroz život rukovođen svojim interesima i svojom bezobzirnošću i, kao i svaki siledžija, on je time u prednosti nad svima nama. On nije govorio ono što misli, ali su o tome govorili drugi, pre svega svedoci saradnici. Oni su govorili o nameri da obore tu vladu i dovedu patriotske snage na čelo zemlje. Svi akteri su imali različite motive. Zemunski klan je bio jako zadovoljan situacijom u kojoj im Ulemek sa legitimacijom državne bezbednosti omogućava da prodaju drogu i da se bogatu-

Oni opisuju da su se kretali u kolonama od po 5-6 luksuznih vozila, koje nije smela da zaustavi nijedna policija. Ulemek je imao drugačiju motivaciju. Vodila se istraga za Ibarsku magistralu, bio je najuren iz Službe, ostao je na cedilu. U njegovom kompjuteru su pronađena pisma koja je pisao raznim političkim ličnostima nudeći svoje usluge. I on se plašio Haga. Nekoliko nedelja pre ubistva, stiglo je jedno pismo iz Haškog tribunalala, u kojem je izraženo specijalno interesovanje za njega i Zvezdana Jovanovića. Oni koji su Ulemeku gurnuli u sve to, imali su svoj interes, koji se razlikovao od interesa zemunskog klana i od Legijinog interesa, a to je bilo da protivno izbornim rezultatima dođu na vlast. Ta mnogostrukost motiva čini stvar malo nepreglednom.

Po meni, u noći između 2. i 3. maja kada se Ulemek predao, nije postignut nikakav dil. Ovo je čista teorija, ali mislim da objašnjava sve činjenice. Zbog čega bi se Milorad Ulemek predao? Ja mislim da se on uopšte nije predao. Onoga trenutka kada je zavedeno vanredno stanje, za taj deo imamo osnova u spisu, on je potpuno otkačio zemunski klan. Kada su došli da ga pitaju šta sada da radimo, on je kazao – ne znam, idite u šumu. On je njih otpisao. On sâm je otišao kod onoga od koga je i dobio naređenje da to uradi i kazao – burazeru, sada me sklanjaj. I taj ga je sklonio. To je bio neko ko je mogao slobodno da ga transportuje u doba vanrednog stanja, to su bila vozila koja nisu smela da se zaustavljaju i on je sklonjen tamo gde ti ljudi drže i neke druge begunce, recimo od Haškog tribunalala. I onda, u jeku predizborne kampanje, njega za uši dovode pred sud da priča priču o tome kako je sa Čedom švercovao heroin. Ništa oni njemu nisu imali da obećavaju, jer je on bio pod punom kontrolom sve vreme, i to je po meni jedina teorija koja je logična. Ne kažem da se to desilo, kažem da je to jedino objašnjenje koje je logično.

Da su se pojavili na sudu, da li biste ih pitali o tome?

Ja bih pokušao da im postavim mnoga pitanja, ali ne očekujem da bi se oni rasplakali i kazali istinu. Ali, i to znaju ljudi koji rade u sudnicu, svaki odgovor je zanimljiv, jer vodi drugim pitanjima. Recimo, ako nije bilo tako, a zašto ste sakrivali taj sastanak, pa ako nije tako, zašto ste uništili knjigu u koju se upisuje svako ko dolazi u ministarstvo,

pa ako nije tako, zašto niste umeli da nam objasnite, i ne umete ni dan-danas, šta je bio cilj vašega sastanka. Kaže – da mu garantujemo bezbednost. Pa mogli ste mu garantovati bezbednost i posle pet dana. I zar su potrebnii direktor BIA i ministar unutrašnjih poslova i Nikitović i Stojković i Tijanić da mu garantuju bezbednost, i da mu je garantuju tri sata. Zato su oni i zaštićeni, njih je sudija Mesarević zaštitila, ali mislim da im je učinila medveđu uslugu.

Čime?

Time što im nije dozvolila da, ako imaju šta da objasne, to i objasne. A nas je ostavila da zauvek sumnjamo. Ne znam da li će biti dignuta nova optužnica, protiv koga i kada, ali sumnja koja je stvorena u vezi sa tim neće nestati nikad. Nikad.

Pitanje je šta ovi ljudi koji su dobili po 40 godina zatvora dobijaju time što čute.

To je njihova jedina zaštita. Oni nisu glupi, oni vide da su se njihovi prijatelji bavili opstrukcijom toga suđenja. Pa kako bi smeli da protiv toga nešto kažu ili pokušaju. Stvari nisu tako teške ako se usudite da mislite, ali u ovoj zemlji je stvorena jedna situacija u kojoj je postalo opasno misliti. Dok sam obrazlagao svoje predloge, predsedavajuća veća Nata Mesarević mi je stalno govorila – nemojte da zaključujete. Pa izvinite, ako obrazlažem svoj predlog, moram da zaključujem, znači da mislim. Kada joj je dosadilo da mi govorи da ne zaključujem, ona mi je rekla – onda nemojte da obrazlažete. Kazao sam joj – zname, možda ja obrazlažem i pogrešno, ali vi ćete sve to da odbijete, pa pustite me da obrazložim, a vi ćete posle reći da je to glupost i da to nema nikakvog smisla i fino, ja sam zadovoljan. Ali ja imam neku dužnost prema svojoj stranci, prema onome što smatram da je moja uloga u ovom sudu, da to predložim i da to obrazložim, zašto mi to ne dopuštate. I ja nisam uspeo da do kraja obrazložim svoj podnesak i svoje predloge. Na kraju sam kazao – pa ako to ne može, ja ću da sednem, hvala.

Deo snimka tribine u klubu Zeleno zvono u Zrenjaninu.
Emisija Peščanik, 31. 05. 2007.

Pitao bih Koštunicu

Razgovor vodila Jelka Jovanović

Zamenik specijalnog tužioca Jovan Prijić, koji u ime države vodi optužbu protiv Ulemeke i saoptuženih, pristaje samo na saslušanje Miroslava Miloševića? Zašto odbija druge, Koštunicu pre svega?

Teško mi je da nagađam, ali mislim da se on kreće u prilično ograničenim okvirima. Kada to kažem imam u vidu način na koji je svojevremeno odustao od optužnice protiv generala Ace Tomića, šefa vojne bezbednosti u vreme atentata. Prijić je odustao od optužnice protiv njega na osnovu istih činjenica na osnovu kojih je optužnicu podigao. To može, naravno, da se radi, nije prekršen nikakav zakon, ali je to vrlo čudna okolnost i upućuje da se nešto desilo u širem kontekstu i dovelo do obrta u postupku. To je bila promena vlasti. Potom su promenjena ustavno-pravna i zakonska rešenja, kojima su tužilaštva dovedena u veliku zavisnost od izvršne vlasti. Danas je izvršna vlast u stanju da efikasno kontroliše tužilaštva, a kada još stavite sudovima u zadatku da ne menjaju optužnice, a javnosti da ne komentariše presude, onda ste sve uklopili. Tu je negde i odgovor na pitanje zašto tužilac odbija da sasluša premijera i ministre.

Pošto je očigledno da Koštunica neće biti saslušan, recite nam šta biste ga pitali?

Prvo bih ga kao doktora prava pitao kako je mogao da daje izjave o štrajku u radnim odelima, kada je poznato da policija u doba oružane pobune nije smela da štrajkuje? Pošto je izjavio da oni nisu ugrozili bezbednost, budući da su zauzeli samo polovinu autoputa, pitao bih ga da li mu je poznato da su povukli obezbeđenje svih ličnosti koje su bili obavezni da štite? Da li je bio obavešten da je povučeno obezbeđenje sa aerodroma Beograd? Da li su mu poznate priče da su oni nameravali da zauzmu zgradu vlade, da pohapse ministre? Pitao bih ga šta znači njegova izjava da se Bulatović slučajno sastao sa Ulemekom kod Ace Tomića? Kako je moguće to slučajno sastajanje kod načelnika vojne bezbednosti; zar se tu ulazi i izlazi kako kome padne na pamet, ili se svaki sastanak beleži i zakazuje? Ako se zakazuje, kako se desilo da je Bulatoviću zakazano baš u isto vreme kada su dolazili Dušan Spasojević i Uleme? Pitao bih ga na osnovu čega je nakon Ulemekovog hapšenja tvrdio da će moć sada saznati istinu? Kako kao pravnik smatra da će čovek optužen za ubistvo biti glavni izvor istine o onome što se dogodilo? Takav čovek obično laže, što je potpuno prirodno i čak mu zakon daje to pravo. Pitao bih ga kako mu se tom prilikom omaklo da kaže Ulemeovo svedočenje, a ne iskaz. Isto je ponovio i Mihajlov, što znači da su oni znali da će on svedočiti o tuđoj krivici, govoriti o Čedi Jovanoviću i 600 kilograma heroina. Pitao bih Koštunicu zašto je u onih desetak redova pisma podrške Aci Tomiću, dok je ovaj bio pritvoren u Sablji ponavljačuti i izdrži. O čemu treba da čuti? Pitao bih ga kako nije primetio da sabotaža sudskog postupka dolazi iz njegove stranke.

Kako ocenjujete rad svojih kolega iz odbrane?

Zapanjen sam time što im je sud sve dozvolio – ti njihovi pledeoaje koji ponavljaju svaki put kada ustanu progutali su više od polovine vremena. Još je mnogo gore to što im sud dozvoljava da čitavu odbranu svedu na to da je sve montirano, što je priglupa i neprofesionalna odbrana. Osporavanje svega i tvrdnja o montaži podrazumeva ogromnu zaveru, zaveru hiljada ljudi koji su se namerili da jadnom Ulemeku nameste krivični postupak, kao da on ne odgovara u još pedeset drugih. Od samoga početka postupka odbrani je dopušte-

no da maltretira sud i vređa tužilaštvo. Oni stalno vredaju tužioca Prijića, aludiraju da je umešan u zaveru, aludiraju čak i na umešanost suda.

Mislite li da bi sudija Kljajević insistirao na razjašnjenju političkog konteksta ubistva?

Iskreno, mislim da bi.

Postupkom se bave i mediji. Kako ocenujete njihovu ulogu?

Oni žele da ugode vlastima. U tome je najdalje otišao NIN, koji se pretvorio u glasilo Ulemekove odbrane, a mislim da pomoći i podatke dobijaju i sa druge strane, iz službi bezbednosti. Ovde, nažalost, ne postoji specijalizacija sudskog izveštača i mnogi ljudi koji izveštavaju su u neprilici. Prosto je neverovatno da niko od novinara ne pokušava da ukaže na protivrečnosti koje su se čule tokom postupka. I urednici ih obeshrabruju – suđenje prosto nije seksi.

Danas, 14. 07. 2007.

Profesionalni debakl g. Švarma

(Dejan Mihajlov, drugi put)

Novinar vašeg lista Filip Švarm, autor emisije nastale u saradnji Vreme filma i RTS-a, napravio je u toj emisiji kolosalan profesionalni gaf. Govorio je o stvarima koje ne zna i o kojima nije ni pokušao da se obavesti. U svom *istraživačkom naporu* on je, naime, tobože otkrio senzacionalnu činjenicu da je Vladimir Popović, samo dva sata nakon ubistva premijera Đindjića, raspolađao imenima i fotografijama glavnih osumnjičenih. Odakle bi verovatno trebalo izvući zaključak da je propustio da o tome na vreme izvesti organe, koji bi

atentat sprečili. Pa je time V. Popović odgovoran i za sam atentat. Na osnovu činjenica koje g. Švarm iznosi kao autor filma, drugi zaključak se ne može izvući. Aleksandar Tijanić (poznat po izjavi „Ako Đindjić preživi, Srbija neće“), čija kuća je naručila i finansirala film, smesta je taj zaključak i doneo i zahtevaod Specijalnog tužioca da otvari istragu o navodnom zločinu V. Popovića. A neki tabloidi su onda promptno objavili svoj zaključak u ogromnom naslovu: „Beba ubica Đindjića“.

Na tu vest, g. Švarm je oprao ruke od cele rabote, izjavom da ne želi da se njegovo delo koristi u političke svrhe. Međutim, g. Švarm se, i pod pretpostavkom da je u celoj stvari bio dobronameran (za g. Tijanića bi to bilo teško prepostaviti) i motivisan samo željom za istinitim obaveštavanjem javnosti – ipak teško ogrešio o svoj poziv. Naime, on je propustio da se obrati g. Popoviću za objašnjenje ove naizgled senzacionalne, i senzacionalno plasirane činjenice. On je propustio da ovu *misteriju* rasvetli, recimo, u razgovoru sa novinarama koji su pratili suđenje Legiji i kompaniji, a propustio je i da se o tome obavesti kod Specijalnog tužioca, kod sudija koji su ubicama sudili, ili kod advokata koji su zastupali oštećene, ili u MUP-u. Na toj *misteriji* je, naravno, insistirala i Legijina odbrana, bez uspeha. Da li se g. Švarm zapitao zašto? Drugim rečima, on je govorio o nečemu o čemu ne zna ništa i cela *misterija* je, u najboljem slučaju, plod njegove neobaveštenosti, površnosti i propusta da proveri svoje izvore, njihovu verodostojnost i poznavanje činjenica.

Sada, kada je ovo neznanje i ovaj neprofesionalni odnos prema činjenicama rezultirao javnim teškim optužbama njegovog saradnika Tijanića protiv Vladimira Popovića, Filip Švarm ne može da se izvuče iz cele stvari koju je sam zakuvalo – izjavom da ne želi da se njegovo delo „koristi u političke svrhe“. Svojim neznanjem i neprofesionalnošću on je upravo omogućio da Tijanić ovako iskoristi njegov film. On je makar sada dužan da, makar naknadno, pruži istinitu i potpunu informaciju o tobožnjoj misteriji fotografija osumnjičenih.

Ako je za to spremjan, prvi mu stojim na raspolaganju, pored velikog broja drugih ljudi koje sam pomenuo (svedoka, advokata, policajaca, gđe Mesarević, g. Prijića, pa i samog Vladimira Popovića). Ako za to

nije spreman, pretpostavka njegove dobromamerne greške, nažalost, pada u vodu. Jer, ne treba zaboraviti da je u toku predizborna kampa- nja, baš kao i onda kada je slične izmišljene priče na račun istih ljudi, pričao i Dejan Mihajlov u, kako sam reče, „žaru političke borbe”.

Vreme, 13. 03. 2008.

Profesionalni debakl g. Švarma 2

Poštovani gg. Švarm i Ćebiću,

U svome odgovoru na moj tekst pod naslovom „Profesionalni debakl g. Švarma“ vi pišete:

(1) *Ne možemo se oteti utisku da vaše pismo zapravo i nije upućeno nama kao autorima filma. Razlog za ovu tvrdnju je više, pa zato valja krenuti redom. Mi – kao prvo – ne „otkrivamo tobož senzacionalnu činjenicu da je Vladimir Popović samo dva sata nakon ubistva premijera Đindjića raspolagao imenima i fotografijama glavnih osumnjičenih.“ Premijer Đindjić je ubijen u 12.25 12. marta 2003. Fotografije sa imenima osumnjičenih stigle su u RTS oko 19 sati istoga dana. Složiće se da je između čina atentata i objavljivanja fotografija prošlo najmanje šest sati.*

Ne vidim nikakvu protivrečnost između tvrdnje (a) da je g. Popović raspolagao fotografijama dva sata posle ubistva i tvrdnje (b) da su fotografije objavljene na RTS-u šest sati posle ubistva. Još manje vidim kako na osnovu toga zaključujete da moje pismo nije upućeno vama. Non sequitur.

(2) *Možda se ovo čini kao puko cepidlačenje, ali nije. Prenebregavanje činjenica poput ove vodi ka pogrešnim zaključcima.*

Nije jasno, kojim i kakvim zaključcima? Kako vodi tim zaključcima?

(3) *Jedan od tih pogrešnih zaključaka vezan je za samu temu filma Atentat na Đindjića – medijska pozadina. Mi se ni na koji način nismo bavili istraživanjem kako su predstavnici tadašnje vlasti – dakle i Vladimir Popović – došli do saznanja o organizatorima i izvršiocima atentata na premijera.*

Upravo tako. A morali ste to objasniti, jer vaš film postavlja pitanje: kako je moguće da se sve znalo unapred, to je nekakva misterija, to je sumnjivo. I ostavlja gledaoca bez odgovora. (Aleksandar Mandić kaže u filmu: „Zapanjujuća stvar“; Antonela Riha: „Znate, tu ja već osećam neku vrstu besa. Kako je moguće da postoje ljudi koji su identifikovani kao kriminalci (...) i da mi onda na dan ubistva premijera dobijemo te iste slike, da su oni osumnjičeni ili već optuženi za njegovo ubistvo? Mislim, to je, to je – strašno.“) U udarnom delu filma vi se upravo bavite time, ne kako, nego kada je V. Popović došao do saznanja o atentatorima. I mirno prepuštate svojim sagovornicima da se nad tim, u zabludi, otvoreno zgražaju. Vi ne činite ništa da tu zabludu razbijete, već je mirno prenosite na gledaoce.

(4) *Iz iskaza u našem filmu vidi se samo kada su se i kako fotografije s njihovim imenima prvi put pojavile u medijima, pa samim time i u javnosti. I ništa više. Prema tome, ono što vi nazivate „kolosalnim profesionalnim gafom“ ne стоји jer to, jednostavno, nije bila tema filma.*

Tema vašeg filma je pozadina atentata (u redu, medijska). Naslov sugerise da vi otkrivate do sada nepoznate i značajne činjenice („pozadinu“) atentata. Svakako da u te značajne nepoznate činjenice ne spada kako je ko od vaših sagovornika saznao za atentat, niti kada su fotografije objavljene. (Prvo su možda zanimljive, ali irrelevantne lične ispovesti, drugo je svima poznato: toga se ionako svi odlično sećaju.) Evo kako je NIN shvatio temu vašeg filma: tri strane teksta koje se bave vašim filmom imaju naslov „Šta je Beba znao 12. marta?“ Vaše kolege u NIN-u su shvatile. Da ne pominjem sve moguće tabloide sa naslovima poput „Beba ubica Đindjića“. Ako su vas svi, i NIN i tabloidi i Tijanić i ja, „pogrešno razumeli“, onda je to, ipak, profesionalni debakl.

Ali dobro su vas razumeli, drugačije vas nije moguće razumeti. Ono

što vi pretendujete da otkrijete i *otkrivate* je široj javnosti stvarno nepoznata činjenica da je g. Popović unapred, i pre atentata, znao da se atentat sprema i ko ga spremi, a ništa nije učinio da to spreči. Ta činjenica stvarno izgleda čudno onim milionima gledalaca RTS-a kojima se obraćate, jer oni ne znaju činjenice bez kojih ne mogu razumeti kako je to bilo moguće, sem ako je g. Popović i sam bio umešan u atentat, makar tako što atentatore nije blagovremeno prijavio. Oni ne znaju da je ta lica sa fotografija UBPOK tražio još od februara, od pokušaja atentata kod Limesa, kao što ne znaju ni da je osnovni formalni dokaz protiv njih pribavljen tek na sam dan atentata (radi se o izjavi Ljubiše Buhe Čumeta, koju je g. Prijović doneo u Beograd 12. marta ujutro). Vama je jasno da vaši gledaoci sve to ne znaju i da bez te informacije moraju zaključiti da je to stvarno sumnjivo: ako je g. Popović sve to znao unapred – onda je svakako umešan u atentat. Ali vi u filmu tu bitnu informaciju prečutkujete.

Svakako vam je takođe jasno da su vaši sagovornici, koji se u filmu iščuđavaju nad time što je g. Popović imao ove podatke već dva sata nakon atentata, poznate javne ličnosti, novinari, što njihovom iščuđavanju daje poseban kredibilitet. Gledalac svakako ima pravo da zaključi: ako se i takvi ljudi čude, onda je to stvarno čudno. Upravo na ovaj apriorni kredibilitet vaših sagovornika poziva se i g. Tijanić u svojoj krivičnoj prijavi protiv g. Popovića. Moralo vam je biti savršeno jasno kakav će efekat time postići, to jest da će vaši gledaoci izvući „pogrešne zaključke“. Šta drugo čovek može da pomisli nego da ste upravo to i hteli? Doduše, moguće je da ni sami niste znali sve činjenice, da su i vas zaveli vaši neobavešteni sagovornici (što bi, ipak, takođe bilo – neprofesionalno). Dakle, teoretski je moguće da je ova činjenica i vas čudila. Ta okolnost ostaje nejasna i posle vašeg odgovora. Dakle, jeste li znali da se vaši sagovornici zgražaju u zabludi? Trebalo je da znate, a ako ste znali, moralo se to u filmu gledaocima i objasniti.

Dopustite da vam citiram vaš Novinarski kodeks: „Novinar je dužan da iznosi proverenu, celovitu informaciju (...) Novinar će se držati načela da se čuju sve strane (...) Izbor činjenica mora (...) da omogućava (...) uvid u sve relevantne aspekte nekog događaja (...) Prečutkivanje činjenica koje mogu da utiču na stav javnosti o nekom događaju, jednako je njihovom namernom iskriviljavanju ili iznoše-

nju laži. Namernim prečutkivanjem bitnih činjenica novinar (...) grubo povređuje ovaj Kodeks (...) Novinar ne sme slepo da veruje izvorima informacija (...) Teme kriminala (...) novinari moraju da obrađuju sa najvećom profesionalnom pažnjom.“ Da li mislite da ste ovako postupali?

(5) *Nije dobro što generalni direktor RTS-a za lični politički obračun koristi deo dokumentarnog filma koji je snimljen u produkciji kuće na čijem je čelu, i koji je emitovan u njenom udarnom terminu. Na taj način, narušen je kredibilitet i autora i filma, ali i samog RTS-a. Da je naš dokumentarni film emitovan na nekoj drugoj televiziji, reakcija g. Tijanića možda bi bila razumljivija; ovako, ona to nije. No, mi na ovaj postupak g. Tijanića nismo mogli da utičemo, kao što ni on nije uticao na formu i sadržaj našeg filma.*

Ne znam zašto „reakciju“ g. Tijanića smatrati „nerazumljivom“. Naprotiv, mislim da je potpuno razumljiva i da vam je morala biti (razumljivo) očekivana još kada ste ulazili u ovaj projekat. Zar vam nije od početka bio čudan pjetet g. Tijanića (obeležavanje godišnjice atentata) prema Zoranu Đindiću, kada je opštepoznato koliko je otrova i žuci on izlio protiv Zorana Đindića, da ne govorimo o njegovoj opsесiji Vladimirom Popovićem? Zar je moguće da vam nije bila poznata njegova čuvena izjava: „Ako Đindjić preživi, Srbija neće“ (koja odjekuje u iskazu snajperiste Zvezdana Jovanovića: „Ubio sam Đindjića zbog spasa Srbije“)? Zar vam stvarno nije bilo jasno čemu će poslužiti (čemu može poslužiti) vaš film, u kome ugledni i časni ljudi, iz neznanja bude, naizagled razumljive, sumnje prema objektu opsесivne mržnje g. Tijanića? I dalje dopuštam mogućnost da ste bili naivni. Ali, ako ste bili TOLIKO NAIVNI, to je za profesionalnog novinara nedopustivo.

(6) *Još manje smo mogli da utičemo na činjenicu da je film emitovan na početku izborne kampanje.*

Pa kako ste mogli misliti da će g. Tijanić kao „javni servis“ takav poklon propustiti da iskoristi u najboljem trenutku?

Na kraju, jedan dobromameran savet: nemojte više braniti svoj film, stvar samo postaje sve gora.

Vreme, 27. 03. 2008.

Od smrada niko nije umro

U vašem cenjenom listu pojavio se 24. marta 2008. tekst Miše Vasića, novinara Vremena, pod naslovom „Čistunci“, u kome se, doduše usput, i ja pominjem na način koji zahteva odgovor. Tekst se bavi primedbama koje sam stavio na film Medijska pozadina autora Filipa Švarma i Radoslava Ćebića. Zamerio sam im da su svojim filmom kao misteriju predstavili činjenicu da su neki ljudi u Đindićevoj vlasti „samo dva sata nakon ubistva“ imali spisak sumnjivih, kasnije osuđenih atentatora, a da nisu ništa preduzeli da se atentat spreči. Toj činjenici se u filmu iščudjavaju Aleksandar Mandić i Dejan Mijač, kao i novinarka B92, Antonela Riha. Ono što zameram autorima je da pitanje koje u filmu postavlja Riha, a koje se nameće i iz izjava Mandića i Mijača: „Kada su sve to znali odmah posle atentata, zašto ga nisu sprečili?“ – ostavljaju bez ikakvog odgovora. Autori filma, nadam se zbog nepoznavanja činjenica, to pitanje ostavljaju da visi u vazduhu kao logično i umesno. Dakle, misterija. Ko je i zašto propustio da spreči atentat? To pitanje, sasvim očekivano, postavlja i koproducent i finansijer filma, Tijanić (RTS), ali u obliku krivične prijave Specijalnom tužilaštvu za saučesništvo u atentatu onih koji su „znali, a nisu sprečili“.

Misterije, naravno, nema. To zna portparolka Specijalnog suda, ljudi koji su učestvovali u suđenju atentatorima, Miša Vasić, poneki vrlo pažljivi čitalac njegove knjige Atentat na Zorana, možda i Švarm i Ćebić. Većina ostalih je nasela na *misteriju*. Visokotiražni tabloidi svakako. Pretežni deo televizijskih stanica, naravno na čelu sa RTS-om, bez ikakvog komentara prenosi sadržaj Tijanićeve krivične prijave zasnovane na senzacionalnoj *misteriji*, koju lansiraju Riha, Mandić i Mijač u filmu g. Švarma. Veliki deo javnosti se pita: stvarno, zašto se to ne ispita; zar nije i Dejan Mihajlov pokrenuo to pitanje – oduvek nam je bio sumnjiv taj Beba.

Meni Vasić, doduše „sa žaljenjem“, prigovara zato što učestvujem u toj „suvišnoj aferi“. Da mu pomognem, stvar je još gora, ja sam *aferu* i pokrenuo videvši da niko ne reaguje.

Naravno da je UBPOK imao listu sumnjivih, ali nije imao dokaze da ih hapsi, sve do ranog jutra 12. marta 2003. Sve to je utvrđeno na suđenju atentatorima – nema *misterije*. Samim tim nema mesta ni krivičnoj prijavi tužilaštvu, jer tužilaštvu sve to već odavno zna.

Zašto sam se javio? Zato što se film bavi pozadinom atentata, kako sam naziv filma kaže. To je ono što i ja pokušavam da činim, to je ono što Specijalno tužilaštvu stalno obećava. Film Švarma plasiranjem svoje *misterije* zamagljuje to pitanje podgrevajući propalu priču Dejana Mihajlova, koji je tek na sudu priznao da je lagao u „žaru političke borbe“. Unošenjem reči „pozadina atentata“ u naslov svoga filma, autori sugerisu da filmom otkrivaju nešto do sada nepoznato i značajno u vezi sa ubistvom Zorana Đindića (čime se može objasniti i njegova velika gledanost). Taj naslov određuje, kako Vasić kaže, „žanr i svrhu“ filma. Milioni koji su gledali tu emisiju, naravno, ne znaju činjenice i nisu čitali knjigu Miše Vasića, niti su tako pomno pratili suđenje atentatorima. Njima je vrlo uspešno ugrađen lažni crveni sumnje.

„Čak je i Srđa Popović zamerio autorima da u filmu nema raskrinkavanja (...) to nije bila ni svrha, ni žanr tog filma (videli smo da jeste), pa se stoga ne može uzeti kao dokaz zavere i izdaje.“ Moj odgovor g. Vasiću: sasvim suprotno od onoga što on tvrdi, ja zameram autorima filma što u filmu IMA raskrinkavanja. Autori raskrinkavaju, preko svedoka Rihe, Mandića i Mijača, da su neki ljudi (Vladimir Popović) i pre atentata znali imena, čak posedovali fotografije atentatora i da su, dakle, atentat morali da spreče („zašto ga nisu sprečili“). Raskrinkanog je potom, logično, tužio Tijanić, direktor firme koja je film finansirala.

A Švarma i Ćebića nisam optužio ni za „zaveru“ ni za „izdaju“, već za neprofesionalno obavljen posao, pre svega zato što nisu potražili objašnjenje *misterije* tako što bi čuli i drugu stranu. Zar to nije prvo, zlatno pravilo vaše profesije?

Svoj članak Vasić je naslovio rečju *čistunci*. To shvatam kao ono – od smrada niko nije umro.

Peščanik.net, 24. 03. 2008.

Danas, 26. 03. 2008.

Odgovor na Insajder

Razgovor vodio Aleksandar Roknić

Posle pokušaja atentata kod hale Limes 21. februara 2003, ostalo je nejasno da li je policija, dok je Dejan Milenković Bagzi bio u zatvoru ili kada je već pušten, uvidom u bazne stanice ustanovila veze koje su funkcionisale toga trenutka na tom području. Policijski inspektor su shvatili da je reč o atentatu i da je u to umešan zemunski klan. Nadjen je i drugi kamion, koji je kupilo isto lice kao i Bagzijev, i oni su shvatili da je ta dva kamiona trebalo da zajedno učestvuju u atentatu na premijera Đinđića. Znali su ko je Bagzi. Za to vreme, Ljubiša Buha Čume daje iskaz van granica države specijalnom tužiocu Jovanu Prijiću. Uprava za borbu protiv organizovanog kriminala (UBPOK) upoznata je sa Buhinim svedočenjem. On detaljno svedoči o tome da je doneta odluka da se Đinđić ubije, ko je doneo odluku, da su u to umešani Milorad Ulemek Legija, Dušan Spasojević i zemunski klan. U noći između 11. i 12. marta 2003. tužilac Prijić stiže u Beograd sa potpisanim Buhinom izjavom, koja je već mogla da se upotrebi, takva kakva je, na sudu. U tom trenutku, sva su imena poznata i prikupljene su fotografije. Inače, fotografije su još ranije bile nošene onim prodavcima kamiona da se vidi ko je kupovao te kamione. Tada se prvi put te fotografije i pominju. Sve je to na sudu potpuno jasno utvrđeno. U trenutku kada se desio uspeli atentat na Đinđića, policija ima spremna sva imena i fotografije ljudi koji treba da budu uhapšeni za pokušaj atentata kod Limesa. Naravno, odmah objavljaju taj spisak.

Zašto od pokušaja atentata kod Limesa do uspeleg atentata policija nije uspela da ih uhapsi?

Prvo, nije postojala Buhina izjava i nisu mogli da krenu, jer nisu imali taj osnovni dokaz. Drugo, policijci su na sudu svedočili da su se pripadnici zemunskog klana posle Limesa povukli u takozvane štekove i prestali međusobno da komuniciraju telefonima, tako da ih je bilo nemoguće naći. Oni su prvi put izašli iz štekova da bi izvršili atentat. O tome su svedočili pripadnici zemunskog klana na sudu,

neki zaštićeni, a neki i bez mera zaštite. Prema tome, sve je jasno kao dan. Odbrana optuženih je na sudu pokušavala da to istakne kao neku misteriju, u stilu – kada se znalo, zašto se nije sprečilo. Sada se odjednom podgreva ta ista priča. Nadam se da je gospodin Filip Švarm, autor dokumentarca, dobronameran, ali u ovom slučaju je bio krajnje nesavestan i površan, jer se nije javio čak ni Vladimiru Popoviću da ga pita odakle je on to znao. To bi bilo normalno. Meni je žao što je gospođa Antonela Riha sa B92 u emisiji dovedena u situaciju da se iščuđava. Njena dužnost nije bila da zna, ali je to bila dužnost autora. Ti ljudi su doprineli sumnji, odjednom se pojavila neka misterija i ne može da se objasni kako su oni došli do tih fotografija samo dva sata posle ubistva. A sve je to raščišćeno i jasno.

Mislite li da je podnošenje zahteva za istragu protiv Vladimira Popovića i nepoznatih ministara iz Đindićeve vlade neka vrsta pritiska na Vrhovni sud, koji bi uskoro trebalo da raspravlja o žalbama na osuđujuću presudu za ubistvo Đinđića?

Mislim da to ne može da utiče. Shvatam da je ovo učinjeno u žaru političke borbe, kao što kaže Dejan Mihajlov, i da se ta ista priča, koja je već jednom pukla, opet ponavlja u predizbornoj kampanji, opet u sličnom trenutku. Ljude koji to rade ne zbnjuje to što je Mihajlov na sudu morao da prizna da je lagao. Oni će to ponavljati beskrajno. Na sudu je ustanovljeno da su na spisku zemunskog klana za likvidaciju, pored Đinđića, bili i Vladimir Popović, Ćedomir Jovanović, Gašo Knežević, Goran Svilanović. Ova priča se javila kao odgovor na „Insajder“ TV B92 o političkoj pozadini ubistva premijera Đinđića. Jer, moralno se nešto kazati. Baš kao što je posle prošle emisije „Insajder“ bio uhapšen gospodin Rade Terzić, bivši beogradski okružni javni tužilac, po besmislenoj optužbi koja će sigurno pasti, tako je i posle ovoga „Insajdera“ trebalo preduzeti nešto što se zove „umanjivanje štete“. To znači, mi ćemo da ih optužimo, pa će javnost biti zbnjena time što jedni optužuju druge i izvesti zaključak da su možda svi u to umešani. To je ta ideja.

Danas, 18. 03. 2008.

Obećanje specijalnog tužioca

Imam kolekciju izjava specijalnog tužioca, od one prve kada je kazao: „to ćemo pokrenuti čim vi date završnu reč“, što je bilo pre godinu i po dana, preko one da će to da raspravi istorija, do one da se čeka pravosnažnost presude. Pokazalo se da oni, kada govore o političkoj pozadini, u stvari misle na Terzića koji je oslobođio Legiju, a znao je da će ovaj ubiti Đindića; ili da je politička pozadina ono o čemu priča Tijanić, da je u stvari Beba već dva sata kasnije znao ko su ubice i da će onda svako pametan razumeti da ih je on i angažovao. Tako da ne verujem da će specijalni tužilac išta preduzimati. A želeo bih i možda bi bilo i zgodno da se razjasni da je ta politička pozadina u stvari krivično delo oružane pobune, u kojoj je Koštunica odigrao vrlo sumnjivu ulogu, za koju postoje svi mogući dokazi koje je prikupio Kljajević na suđenju za atentat na Đindića. Za mene je to jedina politička pozadina, iz razloga koje je naveo Prijić u optužnici – da je oružana pobuna u stvari bila prvi korak ka atentatu, i da su te dve stvari usko povezane, jer je uspeh pobune stvorio mogućnosti i sredstva, preko zadobijene kontrole državne bezbednosti.

Đindića su ubili državni službenici. Ljudi koji su radili u državnoj bezbednosti su ga ubili oružjem koje je uzeto iz državne bezbednosti, po informacijama koje su dobijene iz državne bezbednosti. Tako da upotreba te sintagme „politička pozadina“ zamagljuje činjenice. Reč je o oružanoj pobuni, teškom krivičnom delu protiv ustavnog porekla i bezbednosti, a o okolnostima pod kojima je izvršeno to krivično delo saslušani su brojni svedoci, prikupljene su izjave od samih optuženih koji dokazuju da se radilo o oružanoj pobuni. Čak postoje i trake na kojima su snimljeni prisluškivani razgovori, u kojima se često pominje Koštunica. Dakle, to je za mene politička pozadina, ali ne vidim da se govori o oružanoj pobuni, nego se stalno govori o toj nekakvoj fantomskoj pozadini. I onda ljudi s pravom kažu: pa to uopšte nije pravna kvalifikacija, ne postoji takav izraz u krivičnom

zakonu, to ne znači ništa. Tačno, i karakteristično je da tužilac govori na tako nejasan i zbunjujući način.

Postoji sumnja da su DSS i Koštunica lično imali nekakvu ulogu u pobuni. Koštunica je očigledno imao, jer pobunjenici kažu „ovo može da zaustavi samo Koštunica.“ Ako Spasojević kaže „nemojte da kažete Šešelju da smo uspostavili kontakt sa Koštunicom“, ako se oni viđaju sa Tomićem i Bulatovićem usred pobune, ako im ovi obećavaju da neće krenuti na njih, ako Koštunica ne izvršava svoju ustavnu obavezu da kao vrhovni komandant uguši pobunu – onda je jasno da nekakva uloga tu postoji, ali da ona nije ispitana. Mislim da će presuda biti potvrđena samo zato da se cela ta priča skine sa dnevnog reda i da se više ne pominje. Svakog 12. marta nastane jedna briga i strepnja da će ta priča opet da se otvori. Oni čekaju da to polako potone u prošlost i da postane neka istorijska misterija, a i takvih izjava je bilo, da se to nikada neće saznati. Pa ako nećeš da saznaš, neće se saznati.

Taj slučaj je zatvoren odmah, i to na isti način na koji nam je oprošten genocid. Kada je u Sablji istraga krenula ka Koštunici, odmah se zavapilo iz Evropske unije – nemojte to da dirate, nemate vi snage, bre, za to. Samo ćete da napravite džumbus. On ima vojsku iza sebe i možete da napravite građanski rat. Nemojte ništa da ga pitate, pravite se ludi. Eto, imate pucače, sudite pucačima i zadovoljite se time... Mi smo, dakle, stalno tretirani kao neki maloletnici, kao neki ološ koji nije u stanju da rasvetli ovaj slučaj i koji nije zaslužio nikakvu pravdu, i bolje bi mu bilo da se time ne bakće, nego da gleda nekako da zamulja stvari i da ide dalje. Tako nas tretiraju – pusti ih, ne znaju oni za bolje. Lično sam pogoden u svom nacionalnom dostojanstvu tim stavom.

Emisija Peščanik, 18. 09. 2008.

Zločin bez kazne

Razgovor vodio Bojan Tončić

Da li u intervjuu Stanka Subotića Jutranjem listu nalazite potvrdu svoje ideje da postoji politička pozadina atentata na Đindića?

Intervju Stanka Subotića svakako sadrži tvrdnje koje se uklapaju u ceo onaj niz dokaza koje sam predlagao na glavnom pretresu, a koji bi – da su izvedeni – pomogli da se rasvetli politički kontekst toga događaja. To se, pre svega, odnosi na medijsku kampanju iz DSS-a da se Đindić poveže sa švercom cigaretom, da se označi kao mafijaš, čime se pripremao teren da se atentat na njega pripše tobоžnjem unutrašnjem obračunu mafije. Tako nešto i jeste pokušavano u izjavama samog Koštunice, Nalića, Jočića, Tijanića, koji su te tvrdnje zasnivali na pisanju Pukanićevog Nacionala, kao i na pismima Ljilje Buhe, pisanim po diktatu Ulemeka i Spasojevića. Dakle, radilo bi se o sinhronizovanoj kampanji Koštuničinog okruženja i kasnijih ubica. Subotić takođe tvrdi da je u Koštuničinom kabinetu postojala neformalna grupa koja je vodila tu kampanju, na čelu sa Radetom Bulatovićem, Dragom Jočićem, Aleksandrom Tijanićem i Aleksandrom Nikitovićem... Ja sam na sudu predlagao saslušanje prve trojice, ali je Sud taj predlog odbio. Zanimljiva je i tvrdnja Subotića da su tekstovi Nacionala prevođeni u Koštuničinom kabinetu i slani tužilaštvu u Bariju i Uredu za borbu protiv korupcije Evropske unije. A posebno je zanimljiva tvrdnja Subotića da poseduje materijalne dokaze i svedoke o tome da je Dušan Mihajlović pokušao da ga reketira za 15 miliona evra, da bi ga zauzvrat skinuo sa liste lica sumnjivih za šverc duvana. Ako stvarno postoje takvi dokazi, onda bi se mnogo lakše razumelo neobjašnjivo i ničim izazvano, spontano i strasno istupanje Dušana Mihajlovića, kada je naknadnom pameću u „Poligrafu“ Jugoslava Čosića iznenada otkrio da iza atentata na Đindića stoji, u stvari, Vladimir Beba Popović, da je to ta politička pozadina za kojom svi uzaludno tragaju na pogrešnom mestu. I to u vreme kada je na čelu unutrašnjih poslova bio Dragan Jočić.

Koliko vam Subotićevi stavovi u tom intervjuu deluju ubedljivo? Prvo, mora se odmah reći, Stanko Subotić se nalazi pod optuženjem i svakako ima interesa da činjenice predstavlja na način koji je koristan za njegovu odbranu. Dakle, mora im se prići oprezno. S druge strane, ne samo što slika koju on prezentuje, uzeta sama za sebe, deluje logično i koherentno, već se uklapa i u mnoge druge činjenice, kako one opštepoznate, tako i one čije sam dokazivanje predlagao u Specijalnom суду. One se pre svega odnose na podudarnost javno iznošenih političkih stavova i ciljeva atentatora i Koštuničinog okruženja, kao i odnosa, susreta i razgovora na relaciji Ulemek-Spasojević-Tomić-Bulatović-Koštunica-Bagzi-Kajganić-Jočić. Konačno, punu pažnju zaslužuju i navodi Stanka Subotića da za neke od ovih tvrdnji može da ponudi materijalne dokaze i svedoke. Dakle, bez obzira na procesni položaj Stanka Subotića, njegove izjave, iz navedenih razloga, dovoljno su kredibilne da bi zahtevale ozbiljnu proveru. Istina o atentatu na Zorana Đindića će isplivati, ona isplivava postepeno kroz nove i nove delove mozaika i razumno je očekivati da će se to i nastaviti.

Kao i u procesima za ratne zločine, u procesu atentatorima na Zorana Đindića u senci je ostala uloga države.

Ne znam šta podrazumevate pod državom? Na osnovu svega što danas znamo, u doba atentata su pojedini državni organi vodili uzajamno suprotstavljenu politiku, politiku reformi protiv politike kontinuiteta, pod uticajem dve žestoko suprotstavljene grupacije, od kojih je jednu predvodio predsednik vlade, a drugu predsednik republike. Sukob Đindić-Koštunica bio je glavno političko obeležje celog perioda od 5. oktobra 2000. do atentata 12. marta 2003. Ko je od njih bio država? Nakon Miloševićevog pada, znalo se da je Milošević izgubio, ali ko je pobedio, nije bilo jasno. I oko toga se vodila bespōstedna borba. Sudski proces otpočela je vlada ubijenog premijera, a završila ga vlada Vojislava Koštunice. Specijalni sud je osnovala vlada Zorana Đindića, zakon o zaštićenom svedoku je takođe donet za vreme te vlade, a druga strana je opstruirala te napore. Atentatori su otkriveni i dokazi protiv njih prikupljeni za vreme vlade Đindićeve ekipe, proces je opstruirala potonja vlada Vojislava Koštunice. Specijalni tužilac postavljen je za vreme prve

vlade, druga ga je smenila. Predsednik Veća je došao na svoje mesto pod Đindjićevom vladom, pod Koštuničinom je demisionirao sa objašnjenjem da „ne može da sudi pod pritiskom.“ Sud i Tužilaštvo su, naravno, državni organi, ali koje *države*?

Da li je tužilaštvo moglo ili moralo da proširi optužnicu?

Ja sam na glavnom pretresu obrazloženim pismenim podneskom predložio da se optužnica protiv Ulemeka proširi i optužbom za oružanu pobunu iz novembra 2001. Sudija Kljajević je izveo niz dokaza, iz kojih je postalo očigledno da je Ulemek bio organizator te pobune kojoj je cilj bio državni udar. Po Zakonu o krivičnom postupku, kada tužilac tokom postupka po jednom delu ustanovi da postoji osnovana sumnja da je počinjeno i neko drugo delo, dužan je da i za to delo podnese optužnicu. On to može učiniti u posebnom postupku, a može i proširiti optužnicu u tekućem postupku. Ovde je bilo potrebno proširiti optužnicu iz dva razloga: prvo, iz ekonomičnosti, jer potrebni dokazi su već izvedeni pred sudom, pa nema smisla ponovo ih izvoditi u nekom novom postupku. I drugo, prema stavu samoga Tužilaštva iznetom u optužnici, oružana pobuna i atentat su i objektivno i subjektivno povezani, cilj im je bio isti, rušenje vlade Zorana Đindjića; umišljaj i motivi Ulemeka su isti, dovodenje na vlast „patriotske vlade“, tako da dva dela stoe i u kauzalnoj vezi. Naime, u samoj optužnici se kaže da je uspeh oružane pobune atentatore ohrabrio da u istom cilju upotrebe i druga sredstva, kao što je ubistvo premijera.

Da li je predsedavajući veća mogao iz postupka da naloži pokretanje istrage protiv ljudi koji nisu obuhvaćeni optužnicom?

Naravno da nije. Pokretanje istrage uvek je zadatak tužilaštva. S druge strane, predsedavajući Veća mogao je da sasluša kao svedoke ljude iz politike, koji su očigledno kontaktirali atentatore pre atentata, vodili s njima političke razgovore, delili iste političke ciljeve, nečinjenjem pomagali oružanu pobunu, svojim javnim izjavama je podržavali, a kasnije tokom postupka zavodili javnost i državne organe lažnim optužbama koje su pogodovale atentatorima, na primer, krišom i nezakonito se sastajali sa odbeglim Ulemekom itd. Atentat je političko delo i politički kontekst toga dela se morao ispitati.

Gospođa Nata Mesarević je vrlo neprofesionalno završila taj postupak. Daću vam samo jedan primer. Ona je nezakonitim odlukama sprečila potpuno saslušanje generala Ace Tomića, koji je imao mnogo toga da kaže o svojim susretima sa Ulemekom i Spasojevićem, o kojima su govorili neki svedoci. Drugi primer: ona je zastupnike oštećenih nezakonito onemogućila da izvrše uvid u transkripte razgovora vođenih na relaciji Dejan Milenković-Biljana Kajganić, u kojima se, prema našim pouzdanim informacijama koje su dospele i u javnost, sugerisalo Milenkoviću da dâ lažni iskaz i to predstavljalo Milenkoviću kao ideja „najmoćnijih ljudi u zemlji“, lako prepoznatljivih inicijala D.J. i R.B. Samo zbog te dve stvari gospođa Mesarević bi trebalo da bude razrešena sudilačke dužnosti. Međutim, ona je nagrađena postavljanjem na mesto predsednika Vrhovnog suda, sa koga je posle slala sudovima u Srbiji raspise da ne rade ništa na predmetima u kojima je tužena država. Šta još reći?

E-novine, 14. 05. 2009.

Nezavršeni proces

Koje delo je optuženima stavljeni na teret

Proces atentatorima na predsednika prve demokratski izabrane vlade posle Miloševića tokom četiri godine svog trajanja u našoj javnosti uporno je pogrešno nazivan „suđenjem za ubistvo Đindjića“. Krivično delo koje je optuženima stavljeni na teret, međutim, nije bilo krivično delo ubistva. Optuženima se sudilo za dva krivična dela: „udruživanje radi neprijateljske delatnosti“ (član 136 OKZ) i „ubistvo predstavnika najviših državnih organa“ (član 122 OKZ). Dakle, optuženima se uopšte nije sudilo za krivično delo ubistva. Ubistvo je delo koje za zaštitni objekat ima „život i telo“, sistemski se nalazi u drugom poglavљu Krivičnog zakona, a u doba savezne drža-

ve bilo je čak inkriminsano i drugim zakonom (republičkim). Dela koja se optuženima stavlju na teret optužnicom su dela koja imaju za zaštitni objekat „ustavni poredak i bezbednost zemlje“. Ubistvo se kod jednog od ova dva dela pojavljuje samo kao specifično sredstvo izvršenja toga dela, čija je suština napad na ustavni poredak i bezbednost. Najprostije rečeno, ubistvo je delo kojim se napada život, dela koja se optuženima stavlju na teret su dela kojim se napada država.

Spasavanje Srbije

Specijalni tužilac je kvalifikovao delo optuženih kao „državni udar“, jer je dokazima prikupljenim u istrazi ustanovljeno da njihova nameća nije bila „da ubiju Zorana Đindića“, već da – po rečima samog Zvezdana Jovanovića, koji je povukao oroz snajperske puške 12. marta 2003 – „spasu Srbiju“, to jest da umesto „izdajničke dosovske vlade na vlast dovedu prave patriote“. Dakle, njihov umišljaj i namera bili su upravljeni na nasilno obaranje prve demokratski izabrane vlade, tj. državni udar kojim bi se praktično izvršila restauracija Miloševićevog režima, koji je takođe nazivao svoj režim „patriotskim“, za razliku od opozicionih „izdajnika“. Tvrđnja da je cilj zločinačkog udruženja bila restauracija Miloševićevog režima može izazvati dve primedbe: prvo, da je to bio „komunistički režim“, koji je istorijski nepovratno nestao i koji se ne može restaurirati; i drugo, da se Milošević u trenutku izvršenja dela nalazio u Hagu i da je njegov povratak nemoguć.

Međutim, ove primedbe ne stoje. Jasno je da suština Miloševićevog režima nije bila „izgradnja socijalizma“ ili ostvarenje komunističke utopije. Dimne zavese koje je stvarala Mirjana Marković od objektivnog posmatrača ne mogu sakriti jasnu činjenicu da je suština toga režima bila: na unutrašnjem planu, prekrjanje unutrašnjih granica bivše Jugoslavije posredstvom sile, a na spoljašnjem planu, dizanje zida prema zapadu i okretanje Rusiji i Kini. „Komunistički pedigree“ te vlasti bio je tu sasvim sekundaran. Činjenica da je Milošević u Hagu, i činjenica vojnog poraza koji je zaustavio osvajačke ratove, same po sebi ne predstavljaju prepreku reastauraciji politike toga režima. Ciljevi te politike mogu biti privremeno i delimično odloženi, a ona se može voditi i bez Miloševića, sa ljudima koji su mu 24. septembra 1999. dali dva miliona glasova. U stvari, pokušaji restaura-

cije počeli su 6. oktobra 2000. Nukleus i glavna poluga Miloševićeve politike bili su vojska i policija, a unutar njih takozvane bezbednosne strukture. Restauracijski napor bili su očigledni odmah, pre svega u nastojanjima desnog krila DOS-a da zaštititi Miloševićev aparat od reformisanja, lustracije i odgovornosti, pod izgovorom da bi to destabilizovalo zemlju. Upravo ovaj aparat pojavice se u optužnici o kojoj govorimo kao okosnica zločinačkog udruženja. Pobunom JSO iz novembra 2001. poništeni su pokušaji reformisanja toga aparata kao nukleusa staroga režima, a iz toga aparata godinu dana kasnije regrutovani su i atentatori.

Puzeći državni udar

Prema optužnici, ovaj „puzeći državni udar“ započeo je još novembra 2001, neposredno nakon predaje Slobodana Miloševića Haškom tribunalu. Dakle, onoga trenutka kada su atentatori i njihovi nalogodavci morali izgubiti svaku nadu da bi se Slobodan Milošević mogao vratiti na vlast političkim sredstvima. Taj državni udar, prema završnoj reči Specijalnog tužioca, započinje stvaranjem zločinačkog udruženja koje organizuje oružanu pobunu Jedinice za specijalne operacije (Crvenih beretki)³³. Oružana pobuna je teško krivično delo (član 124 OKZ) protiv ustavnog poretku, ali pošto pobuna uspeva, članovi zločinačkog udruženja ostaju nekažnjeni, štaviše, prema optužnici, oni „bivaju ohrabreni“ da svoj cilj nastave da ostvaruju „i drugim sredstvima“, to jest ubistvima. Drugim rečima uspeh oružane pobune bio je prvi korak na putu restauracije i poraz prve demokratske vlade³⁴ i on je stvorio uslove da se „puzajući udar“ nastavi ubistvom premijera Đindića, koje je imalo za posledicu i pad čitave njegove vlade. Da li treba podsećati da je pobuna uspela pre svega zbog političke podrške koju je imala, i da bi taj uspeh bio nemoguć

33 „Kad god pomislim na Zorana Đindića setim se onog kadra, snimljenog noću, u kome on dolazi *mečki na rupu*, to jest prelazi nekih dvadesetak koraka odvratnom, izbetoniranom stazom osvetljenom šugavim neonskim svetlom i ulazi u kasarnu JSO u Kuli. Ispred ga čeka njegov budući dželat, ali on korača odlučno, rešen da ide do kraja. Taj trenutak veoma podseća na onaj u kome, svestan da čini možda fatalni korak, Orfej silazi u Tartar, prošavši pored besnog Kerbera.“ (Goran Marković, „Zoran Đindić, ili o hrabrosti“, blog B92, 11.03.07).

34 U svom svedočenju na glavnom pretresu, svedok Goran Petrović, bivši načelnik Službe bezbednosti, ovako opisuje okončanje oružane pobune: „U tom trenutku država je predala vlast kriminalcima.“

da su Predsednik države i Vojska u tom trenutku izvršili svoju ustavnu obavezu i pobunu ugušili?

Nezavršeni proces

Po mom mišljenju, restauracija (bivši premijer Živković to zove „kontrarevolucijom“) je uspela, uprkos činjenici da se njoj još uvek ponekad ponegde daje otpor. Ta činjenica objašnjava i skromne domete upravo završenog procesa. Državni udar je uspeo. Naime, kao što je uspeh oružane pobune onemogućio kažnjavanje pobunjenika, tako je upravo ubistvo tadašnjeg predsednika vlade (koje je gotovo automatski dovelo i do rušenja tzv. dosovske vlade) one mogućilo kažnjavanje svih zaverenika. Doduše, u vanrednom stanju, koje je atentatore, po sopstvenom priznanju, iznenadilo, pohvatani su i optuženi neposredni izvršioci, ali je tadašnja vlada ostala suviše slaba (kratkog veka) da bi bila u stanju da razotkrije i sankcionise celu zaveru (organizatore i nalogodavce).

U tome je određenu ulogu odigrala i tzv. međunarodna zajednica, koja nije razumela prirodu samoga događaja i koja je insistirala da istraga ne ide u logičnom pravcu istraživanja umešanosti političkih protivnika te vlade, u čiju korist je udar i planiran. Može se samo pretpostaviti da je u tom trenutku prevladao (možda i opravdan) strah, kako kod međunarodnih faktora tako i kod same vlade Zorana Živkovića, da bi svaki pokušaj istraživanja te političke pozadine mogao dovesti do destabilizacije zemlje, pa, imajući u vidu političku orientaciju Vojske, čak i građanskog rata.³⁵ Sa konačnim padom „Đindjićeve vlade“, tj. sa konačnim uspehom zaverenika, takav tok procesa postao je i praktično nezamisliv. Štaviše, iza zatvorenih vrata, bez obrazloženja, povučena je optužnica protiv generala Ace Tomića, a „korisnici udara“ otvoreno i agresivno minirali su svojim

³⁵ „Kako NIN saznae, na ovonедељним redovnim konsultacijama ambasadora vodećih zapadnih zemalja u Beogradu, prvi put od uvođenja vanrednog stanja i konsolidacije vlasti, preovladao je ton blage zabrinutosti... Vlada Zorana Živkovića dobila je jasan signal u tom pogledu („нећете valjda biti toliko glupi da privodite Vojsilava Koštinu“), o čemu verovatno svedoči i iznenadna poplava izjava njegovih političkih partnera da privodenje Koštinice „ne bi ostavilo dobar utisak“ (Ljiljana Smajlović u tekstu „Peščanik“, NIN, 17.04.03).

izjavama, postupcima i pritiskom na medije normalan tok procesa, neprikriveno ustajući čak i u odbranu samih atentatora.³⁶

Dva lica jednog suđenja

Nastala je jedna neobična i retka situacija: postupak koji je započeo pod jednom vladom čiji je premijer ubijen, morao se nastaviti pod drugom, koja je imala političku korist od toga ubistva³⁷. Iz te nove vlade odmah je počela opstrukcija sudskog procesa, odatle su počele da dolaze ideje da Specijalni sud treba ukinuti (ministar pravde Zoran Stojković), pa onda da (nakon podizanja optužnice) sve treba „vratiti u stadijum istrage“ (ministar unutrašnjih poslova Dragan Jočić), jer je proces montiran od „pravih ubica“ (Gradimir Nalić), koje treba tražiti u samoj vladi Zorana Đindjića (generalni sekretar vlade Mihajlov). Pod tom novom vladom, Specijalni tužilac Prijić, autor optužnice, morao je da ustupi svoje mesto novom tužiocu, njegov zamenik Radovanović je uhapšen pod optužbom da je svojoj supruzi odao državnu tajnu, a predsedavajući veća Marko Kljajević napušta proces i sud sa obrazloženjem da ne može da sudi pod pritiskom. Pripadnici policije koji su se istakli u vanrednom stanju otkrivanjem i hapšenjem atentatora, izloženi su sistematskoj čistki, hapšenjima, smenama sa važnijih funkcija. Ubijena su dva svedoka, važan svedok-saradnik, i jedini svedok koji je prepoznao optužene atentatore. Ministri Jočić i Stojković i direktor BIA Bulatović tajno se sastaju sa prvooptuženim dok se on nalazi u bekstvu, povlači se optužba protiv generala Ace Tomića i Borislava Mikelića.

U toj atmosferi otpočinje suđenje agresivnom zloupotrebotom procesnih ovlašćenja od strane advokata odbrane podnošenjem krivičnih prijava protiv sudija, samovoljnim napuštanjem glavnog pretresa. Proces danima ne može da počne, a ove zloupotrebe prava na odbrunu ostaju nesankcionisane. Na optuženičkoj klupi vlada opuštena i vesela atmosfera u kojoj često učestvuju i čuvari. Optuženi prete

³⁶ Vidi: Marija Obradović, „Sudski proces optuženima za atentat na premijera Zorana Đindjića“ u zborniku Zoran Đindjić, etika odgovornosti, Helsinski odbor, 2006, str. 327-379.

³⁷ U izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije i Crne Gore u 2005, koji je objavio Danas 14.11.05, kaže se da su „primećeni očigledni pokušaji pojedinih članova Vlade da se mešaju u rad sudstva.“

svedocima i Specijalnom tužiocu, vređaju sud i ostale učesnike postupka. Njihovi simpatizeri demonstriraju u sudnici sa upadljivim oznakama Crvenih beretki (što sud toleriše), ređaju se pretnje majci i sestri Zorana Đindjića i samim sudijama. Prvooptuženi postaje medijska zvezda.

Odbrana optuženih gotovo isključivo se sastoji u ničim potkreljenim tvrdnjama da je njihovim klijentima „sve montirano”, „namešteno”, materijalni dokazi su „podmetnuti”, priznanja „iznuđena”, svedoci i veštaci od strane Specijalnog tužioca „podučeni da lažu”. Ovakva odbrana naravno nije dozvoljena, jer u stvari predstavlja niz optužbi za teška krivična dela zloupotrebe položaja od strane velikog broja službenih lica, ali sud na to ne upozorava branioce, a većina medija savesno prenosi ove klevete, bez ikakvog komentara. U takvim okolnostima bilo je vrlo teško pokušati da se rasvetli politička pozadina atentata, ali se to prosto moralo učiniti. U sudskom postupku svi učesnici imaju različite, zakonom određene uloge i dužnosti. Te dužnosti se moraju izvršavati bez obzira na ono što čine drugi učesnici postupka i bez obzira na okolnosti koje vladaju van sudnice, u političkoj stvarnosti, u društvu. Ova knjiga govori o tome.

Ono što se dogodilo 12. marta 2003. ne može se razumeti ako se ne razume šta se dogodilo novembra 2001. Ja sam zato predložio da se optužnica proširi optužbom za oružanu pobunu. Jula 2005. specijalni tužilac je obećao da će „oformiti taj predmet” čim se završi ovo suđenje, ali iz nekih nedavno objavljenih izjava vidim da sada prema tome ima neke rezerve³⁸. Dokazi koje sam na suđenju predložio imali su svrhu da razjasne upravo političke činjenice i okolnosti o kojima sada govorim. Kao što je poznato, sud je te predloge odbio. Obrazloženje koje je sud za tu odluku dao, potpuno je neodrživo, i ja sam se jedino time bavio u svojoj završnoj reči, jer je to, budući da oštećeni nema pravo žalbe, bila poslednja prilika da se to učini.

38 U nedavno objavljenom intervjuu, specijalni tužilac Slobodan Radovanović na pitanje novinara o pokretanju postupka za oružanu pobunu odgovara: „Što se tiče ovog pitanja Crvenih beretki, o kome je u poslednje vreme bilo puno reči u medijima, sve to vidim kao pokušaj pritiska na rad pravosuđa. Konkretno i na rad Specijalnog tužilaštva, jer se navodno očekuje, prema izjavama pojedinih, pokretanje postupka.“ („Srbijom treba da vlada pravo, a ne kriminal“, Pravda u tranziciji, broj 9, april 2007).

Samo suđenje je imalo niz drugih aspekata i stoga mi nije bila nemera da na ovom mestu prikažem čitav tok i punu sadržinu procesa. Da bi se šira javnost upoznala sa pokušajem rasvetljavanja političke pozadine atentata i odbijanjem suda da se u to rasvetljavanje upusti – dovoljno je bilo da se na ovom mestu predoči samo naš Predlog za proširivanje optužnice i Predlog za dopunu dokaznog postupka (uz priloge i pismene dokaze koji su podastri sudu), kao i Odluka suda da odbije ove predloge. Završna reč predstavlja rezime i osrt na odluku suda po ovom pitanju, dok je misterija transkripta razgovora između Biljane Kajganić i Dejana Milenkovića, najbolja ilustracija nespretnog i nezakonitog rada suda, u pokušaju da se zataškaju činjenice koje otvaraju pitanje mešanja u sudski postupak pojedinih visokih predstavnika izvršne vlasti.

Uvodno poglavlje u knjizi Srđe Popovića
Nezavršeni proces, Helsinski odbor, 2007.

6. KOSOVO

Dakle, nacija je – kako nas uči Fihte – tvorevina histeroidna iz svoga temelja. Da bi rasla, ona sebe samu moralno mamuza; da bi bila uverljiva, ona javno proizvodi i izvodi samu sebe. Nacija je histerični i panični informacioni sistem koji sam sebe neprestano uzbuduje, izaziva stres, samoterorom se dovodi u stanje panike i time sam sebe impresionira, kako bi sebe – kao zajednicu stresa koja oscilira u samoj sebi – uverio da zaista postoji.

Peter Sloterdajk

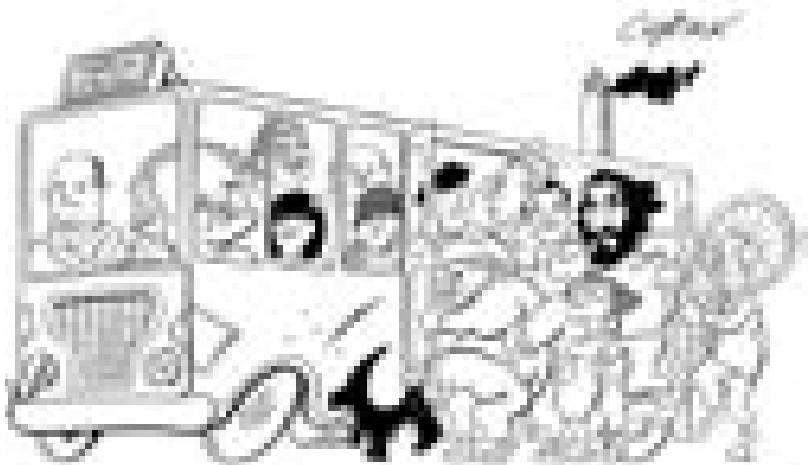
Ko je izgubio Kosovo?

Septembra 1990, u organizaciji tadašnje Udružene jugoslovenske demokratske inicijative (UJDI), održana su dva okrugla stola na temu Kosova, uz učešće jednog broja nastajućih političkih organizacija i pojedinaca iz čitave Jugoslavije, kao i predstavnika alternativnih organizacija Srba i Albanaca sa Kosova. Na drugom od tih dva sastanka, 1. marta 1990, imenovana je nezavisna komisija koja je trebalo da analizira problem Kosova i predloži metodologiju njegovog rešavanja, koja bi se razlikovala od tada postojeće neefikasne politike progresivnog zaoštrevanja odnosa sa kosovskim Albancima, šovinističke propagande i represije. Komisija je završila svoj zadatak septembra 1990. i objavila svoj izveštaj u knjizi pod naslovom *Kosovski čvor*. Zaključci toga izveštaja i danas su interesantni, jer se iz njih može shvatiti kako i zašto je izgubljeno Kosovo i ko je za to odgovoran.

Gledano iz današnje perspektive, ovaj izveštaj otkriva dve važne stvari koje se tiču dalje sudsbine Kosova. Prvo, da je još 1990. bilo jasno da je tadašnja politika srpskog režima i Slobodana Miloševića vodila u poraz i drugo, da je takvoj politici jedna politički zrela i odgovorna opozicija morala da se suprotstavi, upravo u zaštiti autentičnog nacionalnog interesa, jer bi se tim otporom bar stvorili uslovi da se nakon eventualnog dolaska opozicije na vlast problem Kosova rešava drugaćijim, demokratskim metodama, analizom sukoba, dijalogom i pregovaranjem. Zašto opozicija nije ovako postupila? Zato što je bila uplašena uspehom Miloševićevog populizma i plebiscitarnom podrškom srpske javnosti njegovoj agresivnoj (samoporažavajućoj) politici na Kosovu. Kratkovidni oportunizam zahtevao je da se pridružite onome koga ne možete da pobedite.

Međutim, srpska opozicija time je samu sebe učinila saodgovornom za konačni gubitak Kosova. U tom smislu, premijer Koštinica nije mogao biti ubedljiv kada je u Ujedinjenim nacijama pledirao da se uzme u obzir da sadašnja vlast ne treba da plaća pogreške Miloševićevog režima, jer se u odnosu na kosovski problem politika opozicije, a naročito politika Vojislava Koštinice ni u čemu

nije razlikovala od politike Miloševićevog režima. Ne razlikuje se ni danas, kada je ta opozicija na vlasti. Prilikom nedavnog izglasavanja Rezolucije o Kosovu, sadašnji predsednik SPS Dačić s pravom je primetio: „Ne znam čemu je bilo potrebno da nas 5. oktobra smenjujete, kada vodite našu politiku.“

Današnjim čitanjem ove knjižice (Nezavisna komisija: Kosovski čvor. Titograd: Chronos, 1990), otkriva se takođe da su motivi ondašnjeg SPS i današnje narodnjačke koalicije i premijera Koštunice potpuno identični kada javnosti nameću Kosovo kao jedino relevantno političko pitanje. To je isti pokušaj da se (kako je 1990. rečeno) „forsiranjem problema Kosova jedna anahrona stranka održi na vlasti.“ Nakraće rečeno, Kosovo je izgubljeno zbog politike Slobodana Miloševića, ali i zbog politike srpske opozicije koja je danas na vlasti. Zato naknadna indignacija današnjih srpskih vlasti, optužbe na račun bivšeg režima i krokodilske suze narodnjačke koalicije – deluju neiskreno i licemerno. (Na jednoj nedavno objavljenoj oštroumnoj karikaturi Coraxa, Vojislav Koštunica je prikazan kako lije potoke suza kojima, istovremeno, pere ruke).

Uz aplauze srpske opozicije (i Vojislava Koštunice), Miloševićeva Srbija je prva razvalila okvire Ustava SFRJ donošenjem ustava Srbije iz 1990, kojim se jednostrano deklarisala kao „samostalna i nezavisna“, i proglašila princip da „granice povlači jači“ (Slobodan Milošević), odnosno da „pobedniku pripada plen“ (Kosta Čavoški).

Dakle, tako je otpočela bespravna gradnja državâ koja se sada samo legalizuje. A tu bespravnu gradnju podržavala je i srpska opozicija. Pre svih, Vojislav Koštunica. (Njemu je samo smetalo to što je Milošević *komunista*). Evo, ukratko, kako su izgledali zaključci te Nezavisne komisije one daleke 1990:

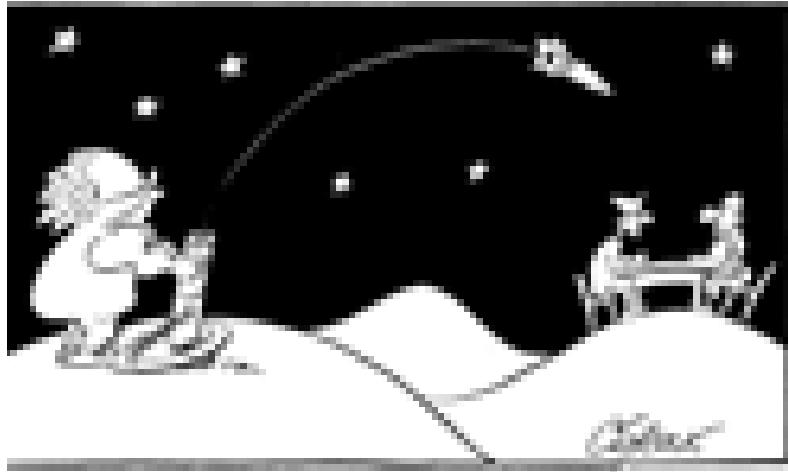
Zaključci izveštaja Nezavisne komisije septembar 1990.

Jedan od zadataka koji je bio stavljen pred Komisiju bio je i taj da „predloži način produžetka dijaloga o Kosovu.“ Prilikom podnošenja prvog izveštaja Komisije na zajedničkom sastanku Jugoslovenskog foruma za ljudska prava i pravnu sigurnost građana i Udruženja za jugoslovensku demokratsku inicijativu o temi „Ljudska prava na Kosovo i u Jugoslaviji“, održanom 9. juna 1990. u Beogradu, Komisija je u šest tačaka sastavila svoj predlog o načinu produžetka dijaloga. Tih šest tačaka moglo bi se ukratko rezimirati na sledeći način:

prvo, Komisija je predložila da se propagandistički prilaz temi zameni analitičkim; drugo, da se razgovor vodi na univerzalnoj ravni, kakva je, na primer, ravan zaštite svih političkih manjina; treće, da se u tu svrhu izgradi sistem institucionalno razrađenih, operacionilizovanih i sankcionisanih garancija zaštite manjina; četvrto, da se na tim poslovima angažuje u što većoj meri nauka (sociološka, demografska, pravna); peto, da se pokuša obezbediti učešće novoosnovanih stranaka u iznalaženju rešenja; šesto, da se problem Kosova stavi u perspektivu svih tekućih promena u Jugoslaviji i Evropi (demokratizacija, evropska integracija i slično).

Iako Komisija ostaje kod svih iznetih predloga, moramo nažalost konstatovati da je produžetak dijaloga danas, samo četiri meseca kasnije, mnogo neizvesniji i udaljeniji. Efekti zapenušane propagande i represivne politike vođene na Kosovu doveli su do duboke radikalizacije obe pozicije, do kristalisanja međusobno isključivih zahteva za potpunom vlašću na istoj teritoriji, do absolutnog uzajamnog nepoverenja. Stiče se utisak da je jedna pogrešna politika na Kosovu rešena da u njoj istraje do svog potpunog poraza. Ona, raspolažući silom, ne vidi šta bi dijalogom mogla dobiti. Na pokušaje posredovanja, recimo od strane UJDI-ja ili od strane SIV-a (u okto-

bru 1990), ta politika je reagovala nervozno i odbojno. Stiče se utisak da, gradeći svoj legitimitet isključivo na eskalaciji kosovskog sukoba, ona ne nalazi nikakav interes u njegovom mirnom, dijaloškom rešavanju. Štaviše, svaki takav pokušaj ona proglašava „nacionalnom izdajom“, ako je iniciran unutar Republike, odnosno „antisrpskom zaverom“, ako je iniciran od spoljnih činilaca.

U takvim okolnostima, teško se može zamisliti bilo kakav „produžetak dijaloga“, koji jedva da je i započet. Danas je jasno da se dijalog o Kosovu ne može nastaviti, dok se unutar Republike Srbije ne shvati da „srpski nacionalni interes“, kako ga definiše, interpretira i zastupa u praksi tekuća srpska politika, predstavlja samo prerušeni interes jedne anahrone stranke koja pokušava da se održi na vlasti u uslovima u kojima je to nemoguće.

Dokle god srpska opozicija ne uvidi da bezrezervna podrška represivnoj politici na Kosovu šteti, pre svega, autentičnim srpskim interesima, ova situacija se neće izmeniti. Naime, podržavajući ovu politiku, na dugi rok svakako osuđenu na poraz, opozicija, na sopstvenu štetu, drži zaledenim demokratske procese i pomaže perpetuiranje jednopartijskog monopolija, koji bi da ukine. Nedemokratičnost režima koja odatle rezultira postaje onda dodatni argument albanskog secesionizma, koji dalje služi kao novo opravdanje te represivne politike, koju po istoj logici opozicione stranke dalje slede, itd. Iz ovoga začaranoga kruga, srpska opozicija, za sada, ne uspeva da nađe izlaz. Obuzeta izbornom psihozom, dakle, kratkoročnim ciljevima, ona ne može da se odrekne ove, na dugu stazu, samoporažavajuće politike.

Njen zadatak bi svakako bio da reinterpretira srpski interes, pa makar zbog toga od vladajuće stranke bila optužena za nacionalnu izdaju. Jer, jasno je da ne može biti u srpskom nacionalnom interesu da se odlažu procesi demokratizacije; da se širi ksenofobija; da se Srbija izoluje unutar Jugoslavije, unutar Evrope, pa i sveta; da se daju argumenti secesionističkim aspiracijama ne samo Albanaca, već i drugih naroda u Jugoslaviji; da se razbija federacija koja jedina može okupiti srpski narod u jednu državu.

U srpskom je nacionalnom interesu da se pokuša otvoriti dijalog sa Albancima; da se prizna žalosno stanje ljudskih prava na Kosovu; da se sa Albancima još jednom pokušaju zasnovati odnosi koegzistencije namesto odnosa međusobne dominacije dveju etničkih grupa; da se razdvoji pitanje separatizma i secesionizma od svih ostalih kosovskih problema; da se stvori jedna kredibilna srpska politika, koja bi otvorila mogućnost za artikulisanje razumne pozicije koju bi i ostali morali prepoznati kao takvu. Drugim rečima, mogućnost „produžetka dijaloga“ o Kosovu danas isključivo zavisi od sposobnosti srpskog naroda da iznедri takvu opoziciju koja bi bila u stanju da samostalno i odgovorno redefiniše i reinterpretira autentični, realni i dugoročni srpski nacionalni interes.

Pošto je Izveštaj Komisije već dobio svoju konačnu formu, događaji su ga pretekli, pa bi se čak moglo reći da je u izvesnom smislu postao i iluzoran. Naime, posle donošenja Programa za ostvarivanje mira, slobode, ravnopravnosti, demokratije i prosperiteta SAP Kosova (Službeni list SRS, br. 15/1990), raspuštanja kosovske skupštine, poslaničke ustavne deklaracije, tzv. kačaničkog ustava i nacrtta novog ustava Srbije – postalo je jasno da se radi o dvema pretenzijama na suverenitet na istoj teritoriji, odnosno, rečeno jezikom našeg izveštaja: o pokušaju ustavnopravnog institucionalizovanja dominacije i na jednoj i na drugoj strani.

Rezultat pipavog rada na prikupljanju, obradi i interpretaciji činjenica Komisiju je doveo do zaključka koji su događaji nedvosmisleno potvrđili, da je sav naš uloženi trud praktično – suvišan. Sada, kada su karte konačno otvorene, vidi se ono što je Izveštaj i naslućivao – da je sve što je poslednjim događajima prethodilo bilo samo predigra, taktiziranje i propagandni rat, kojima je pripremano iznošenje zahteva za suverenitetom, bilo u vidu praktičnog ukidanja autonomije, bilo u vidu konstituisanja kosovske republike.

Naš izveštaj pisan je u doba kada je važenje Ustava SFRJ onemoćavalo otvoreno zalaganje za bilo koju od ovih opcija. Međutim, onda kada je u Jugoslaviji postalo jasno da nema političke snage, ni interesa glavnih aktera političkog procesa, ni politički dovoljno moćnog subjekta da se obezbedi važenje toga Ustava – Ustav je via facti stavljen van snage i obe strane su otvorile karte. Time su institucionalni okviri za rešavanje sukoba izgubljeni, pa se čak i u skupštinskim dokumentima (recimo, Programu za ostvarivanje mira...) počelo davati na znanje da će se poštovanje „istorijskih prava“ na suverenitet na Kosovu, ako treba, obezbeđivati i ratom.

Raspušteni su organi kosovske vlasti, razoružana milicija, zavedena je država po meri srpskih interesa, jednom rečju, Kosovo je od strane Srbije, sa stanovišta formalno još važećeg Ustava SFRJ, anektirano. Izgledalo bi da je time ostvarena institucionalizacija srpske dominacije, kojoj se po našem naslućivanju od početka isključivo i težilo. Ako je taj čin praktično svršen – postavlja se opravdano pitanje: čemu ovaj Izveštaj? Čvor je presečen, ne može se više rasplitati.

Po našoj oceni, stvari ipak ne stoje tako. *Rešenje* koje je na ovaj način postignuto, ne rešava ništa i tzv. kosovsko pitanje ostaće i dalje aktuelno, pa samim tim i potreba njegovog racionalnog sagledavanja. Postignuto *rešenje* donelo je samo one sporedne efekte, koji su i bili glavni motiv za njegovo ovakvo tretiranje i *rešavanje*: delimično i privremeno je zalečen uzdrmani i osporeni legitimitet anahrone komunističke vlasti u Srbiji, koja je redukovala svoj program na rešenje isforsiranog kosovskog problema.

Pitanje zajedničkog života Srba, Crnogoraca i Albanaca na Kosovu, naravno, ostaje potpuno otvoreno, čak akutnije otvoreno nego ikada. Uspostavljena dominacija ovoga puta ne može biti stabilna, ni dugo-večna. Cena kojom je plaćena bila je preskupa. Na strani dominiranog ostale su značajne političke prednosti, koje će on iskoristiti da, uprkos institucionalizovanoj dominaciji, pitanje Kosova drži i dalje otvorenim. Te prednosti se mogu sumirati na sledeći način:

- (a) albanska strana je dosta uspešno i opravdano postavila i internacionalizovala pitanje povreda ljudskih prava na Kosovu;
- (b) ona je imala strpljenja da sačeka da srpska strana prva probije ustavnopravne brane postavljene Ustavom SFRJ (iako to trenutno izgleda beznačajno);

(c) ona je uspela da oboji sukob kao sukob između istorijski prevažidene komunističke vlasti koja se služi šovinističkom retorikom i demokratskih snaga koje se služe liberalnom retorikom, a na taj način ostvarene su i sledeće dve prednosti:

- (d) zamrzavaju se demokratski procesi u Srbiji (jer bi oni narušili „slogu“ i „jedinstvo“, jer zahtevi za demokratizacijom postaju „nepatriotski“)
- (e) srpska strana se prinuđuje na međunarodnu izolaciju i izolacionizam.

Ostvareno formalno ustavno rešenje zato ne može staviti tačku na kosovski problem.

Dakle, sve je to bilo jasno još daleke 1990: i da ustav iz te godine ništa nije rešio, i da Albanci stišu stratešku prednost, i da nam preti izolacija i sukob sa svetom, i da Milošević vodi u poraz i gubitak Kosova, i da je jedini činilac koji to može da spreči – srpska opozicija. Danas je jasno da je srpska opozicija bila potpuno nedorasla tome zadatku, a današnji premijer Vojislav Koštunica je čak najaktivnije podržavao Miloševićevu kosovsku politiku, mada je ona već tada bila jasno gubitnička. Koštunica je sopstvenom politikom izgubio Kosovo. Ali on nas sada uverava da još ništa nije gotovo, još će se on „čerati“, mi nikada nećemo priznati taj ishod. Ako je potrebno, nastavićemo tako decenijama i žrtvovati još nekoliko generacija. A da li to ičemu vodi, videće se tek u dalekoj budućnosti u koju je Premijer zagledan.

To podseća na milenijumske ciljeve komunista, koji su obećavali da će nas uvesti u „carstvo slobode“, komunizam, to rajsко društvo za koje treba žrtvovati živote živilih podanika i njihovih potomaka. Cilj je tako ogroman da nikakve žrtve nisu prevelike. I, kao sa komunizmom, uspeh takve politike savremenici nikada ne mogu da ocene, jer su ciljevi zgodno pomereni u daleku i neizvesnu budućnost, pa se ni pitanje odgovornosti za neuspeh nikada ne može postaviti.

Ahtisarijevo izvinjenje

U Danasu se pojavio intervju sa Slobodanom Samardžićem. Koliko se sećam, Samardžić i Leon Koen su bili prvi i jedini, dakle, glavni izvor Ahtisarijeve izjave koja je navodno glasila: „Srbi su krivi kao narod.“ Međutim, Samardžić sada u intervjuu kaže: „Ahtisari je doslovno kazao: Srbija je kriva kao nacija.“ Pa čekaj, to je neka druga priča, između nacije i naroda postoji ogromna razlika i izgleda da ovi naši političari nisu bili u školi toga dana kada se to učilo šta je narod, a šta nacija. Narod potiče iz rodovsko-plemenskih korena i karakteriše ga krvno srodstvo, religija, jezik, običaji – to je narod. Postoje narodi koji nisu nacije. Kurdi nisu nacija, a naravno da su narod, Jevreji dugo vremena nisu bili nacija, nisu imali svoju teritoriju, ni svoju vladu, niti su bili politička zajednica. Bili su narod, nisu bili nacija. Amerikanci su nacija stvorena od nekoliko naroda. Vi imate narode koji su stvorili nekoliko nacija: Nemci su stvorili Švajcarsku, Austriju i Nemačku, pa i mnoge nacije se sastoje od mešavina naroda i rasa. To je politička zajednica koja ima svoju teritoriju, svoju vladu. Kada se kaže „Srbi kao nacija“, to znači srpska država, to jest, vi kao država ste krivi. Kolektivna krivica uopšte ne proizlazi iz onoga što je Ahtisari rekao.

I kao drugo, histerični ton kojim se reaguje na ovu izjavu – histerični ton u smislu kliničke histerije, to ne kažem u metaforičnom smislu. Kada imate jedan snažan unutrašnji konflikt, onda stalno pazite da neko u to ne pipne, jer ako pipne, reagovaćete napadom i to teatralno, histerično, senzacionalno, iz sveg glasa – to je histerična reakcija. A čemu se to približio Ahtisari što je njih toliko uzbudilo – on se približio tom konfliktu. Mislim da u srpskom narodu postoji duboko potisnuto osećanje krivice. I zato čim neko upotrebi reči zločin, Hag, Karla del Ponte, odgovornost, genocid – onaj konflikt počne da radi i počinje ta histerična reakcija. A u čemu je taj konflikt? Postoji veliki broj ljudi, koji mi stalno potcenjujemo, koji se intimno identifikuje sa Miloševićem, Mladićem, Karadžićem. Nekada se to i govorilo, sada se ustežu – svi smo mi Mladić, svi smo mi Karadžić – a istovremeno znaju, sada već svi, da su to zločinci. I sada govore sebi – pa ja

sam na strani Mladića i Miloševića i Karadžića, ali oni su zločinci, a ja nisam na strani zločinaca, ja sam na strani Karadžića, Miloševića i Mladića. Tako se stvori čvor, koji oni nikada ne razrešavaju. To je to potisnuto osećanje krivice. Naravno, tu nije reč o krivično-pravnoj krivici, nego moralnom osećanju krivice.

Vi možete imati osećanje krivice, a da u objektivnoj stvarnosti nema nikakvog osnova za to. I može da se postavi pitanje da li postoji neki osnov za to osećanje krivice. Ja mislim da postoji. Kada se setim onih aklamacija Miloševiću, one plebiscitarne podrške Miloševiću – pa svako je tu malo bio saučesnik, jer je ohrabrio tu njegovu aroganciju, militantnost i nasilnost, kada su one bile već potpuno očigledne. A da i ne govorim o onima koji su ga birali. Neki mi kažu – ti ljudi su bili u zabludi, neki su to činili iz konformizma. Ali tu se radi o političkoj odgovornosti koja je objektivna. Odgovaraš i za zabludu i za glupost i za konformizam, jer si proizveo jednu posledicu. Svako od ljudi koji su glasali za Miloševića doprineo je postizanju jedne posledice, kao što je na primer Srebrenica, i to svi znaju. I bilo bi suludo kazati da neko ko glasa nema nikakvu odgovornost prema posledicama svoga glasanja. Pa dobro, ona je srazmerno manja, ona se deli, onih dva miliona ljudi koji su glasali za njega na septembarskim izborima 2000, svako od njih snosi dvomilioniti deo te odgovornosti – ali je imao, a ta odgovornost opet nije odgovornost naroda, jer ne glasa narod, nego glasaju birači kao politički subjekti.

Najviše me zabavlja kada čujem od tih ljudi koji nas brane od kolektivne krivice kako kažu – dovoljno smo kažnjeni, jer smo bombardovani. E, to je vrlo zanimljivo. Čemu je srazmerna ta *dovoljna kazna*? Pa krivici toga naroda, jer ne kažu oni da je to bila neopravdana kazna, nego dovoljna, pa nemojte sad još! Oni koji se najviše bore protiv kolektivne krivice, jedino i misle da ona postoji. A naročito vole da govore o kolektivnoj krivici oni koji imaju individualnu krivicu, jer to je onda super, ja utopim svoju individualnu krivicu u ovu kolektivnu, pa onda kažem – kolektivne krivice nema, prema tome niko nije kriv. Tako da je Ahtisari njima kazao da su „Srbi kao nacija“, znači kao politička zajednica, kao država, odgovorni za pogreške svoje katastrofalne politike i to će naravno imati uticaj na donošenje konačne odluke Saveta bezbednosti o Kosovu.

Odličan je taj intervju Samardžića Danasu. On kroz ceo razgovor objašnjava da je nezavisnost Kosova nemoguća, a glavni mu je argument da bi to bilo suprotno odluci 1244. A ceo proces se vodi da bi se ukinula ta rezolucija i zamenila novom, jer po stanovištu Saveta bezbednosti stanje kakvo je stvoreno tom rezolucijom postalo je neodrživo i ona mora da se promeni. Ceo ovaj postupak pregovora se vodi da bi se videlo kako da se ona promeni. Samardžić je 18 puta kazao – ali to bi bilo suprotno Rezoluciji 1244. Kako on to zastupa tamo, nemam pojma, jer ako on to govori tamo, ljudi mora da se češu po glavi i pitaju – o čemu ovaj priča, je l' ovaj zna uopšte zašto smo se mi ovde sastali? Tako da se vidi da su ti zločini i taj Hag i ta suđenja i te tužbe još uvek osnovno pitanje odnosa među narodima na Balkanu i uopšte preduslov da se bilo kuda iskorači, jer taj kamen nam стоји u želucu, mi ga prevrćemo, svariti ga ne možemo. Zatvaramo oči, mi ćemo u budućnost, mi ćemo u Evropu, ali Mladića ne damo. To je paraliza ogromnih razmera, nanosi nam ogromnu štetu, a mi bismo nekako hteli da se iskobeljamo iz onoga što se ovde događalo 20 godina, da jednom to prekrstimo i da, što oni kažu, živimo kao normalni ljudi. Pa ne možeš da živiš kao normalan čovek kada imaš nenormalan problem. Reši taj problem, pa ćeš da budeš normalan čovek.

Ti lepo vidiš da su se oni toj Ahtisarijevoj izjavili, navodnoj ili tačnoj, ne znamo više, obradovali, kao što se Milošević obradovao bombardovanju. Holbruk mu kaže – pa znaš šta će sada da bude, a on kaže – znam, vi ćete nas bombardovati, super, pa ćete videti kada okrenete ovaj narod protiv sebe. Tako i ovi, vidite da su presrećni i više se ni ne pitaju da li je on to kazao ili nije, jer toliko bi bilo lepo da je to kazao i da ne mogu više to da ispituju. Uostalom – taknuto-maknuto.

Svetlana Lukić: I ako nije rekao, rekao je.

Srđa Popović: Sada mu ne bi dali ni da povuče izjavu – a, nema, nema, rekao si!

Emisija Peščanik, 07. 09. 2006.

Nekoliko teza o borbi za Kosovo

Suverenitet

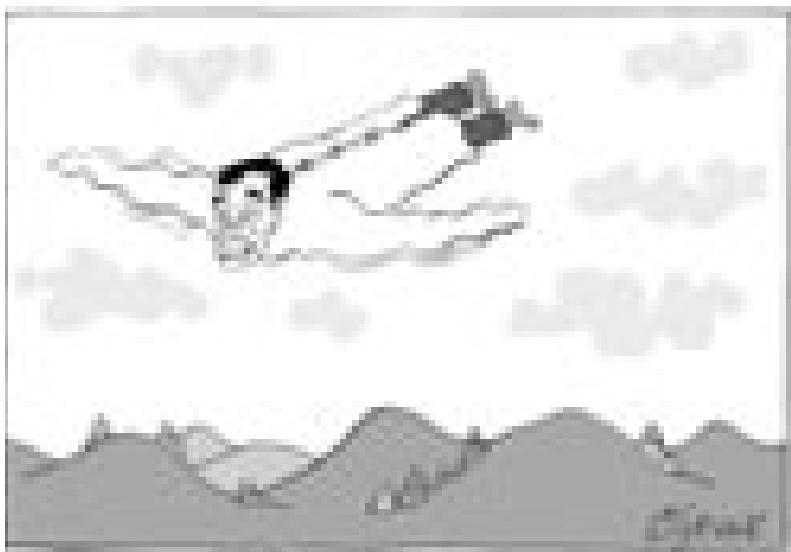
Republika Srbija nema suverenitet na Kosovu, pa se ne može tražiti zaštita nečega što ne postoji. Suverenitet podrazumeva *slobodu donošenja odluka i delovanja u odnosu na bilo koju drugu vlast unutar njene teritorije, kao i punu slobodu u donošenju i primeni prava* (Pravna enciklopedija). Takvu slobodu Srbija nema. Ona je se odredila Kumanovskim sporazumom.

Teritorijalni integritet

Priznavanje neke novonastale države je politički čin. Van domena bilo kakve pravne regulative. U međunarodnom pravu postoji i pravo naroda na samoopredeljenje: od Vilsonovog programa i Versajskog mirovnog sistema (primena ovog prava ograničavala se na narode koji su bili pod dominacijom sila koje su izgubile rat), preko Atlantske povelje iz 1941, Povelje UN (čl. 1 i 55) do paktova o ljudskim pravima (čl. 1) i Deklaracije o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima (1960); naročito naroda pod rasističkim režimima (vidi: Aljoša Mimica: Vreme kada je narod govorio, Svetlana Đordjević: Svedočanstvo o Kosovu, Svetlana Slapšak: Kosovski čvor, Mirjana Miočinović u emisiji Peščanik pod nazivom Osveta Kosova). Slobodan Milošević i najviši politički i vojni vrh Srbije optuženi su pred Haškim tribunalom za zločine nad albanskim civilima (Batajnica, hladnjače sa leševima pobijenih albanskih civila, proces Suva Reka itd.).

Srbija, zemlja koja je osuđena od Međunarodnog suda pravde za kršenje Konvencije o genocidu, i dan-danas skriva Ratka Mladića (po mnogima heroja koji je samo branio svoj narod). Bojazan Albanaca od takve vlasti je opravdana. Opravdana je i bojazan međunarodnih faktora da se Albanci ponovo stave pod vlast onih koji su ih sistematski diskriminisali, ponižavali, proterivali i ubijali, tovarili u hladnjače i skrivali u masovnim grobnicama ili bacali u reke. Argument da to

nismo radili mi, nego režim Slobodana Miloševića, neosnovan je kada se zna da nijedna srpska stranka nikada ni jednom rečju nije protestovala dok se to događalo. Ljudi optuženi za te zločine su ispraćani u Hag uz državne počasti. Kandidat SPS za predsednika Srbije decembra 2007. u svojoj kampanji Slobodana Miloševića naziva – moralnom gromadom. Treba samo pomisliti na to da Zakon o podeli akcija *svim građanima Srbije*, u koje ova vlast još uvek ubraja i Albance, stanovnike naše južne pokrajine, njih diskriminatorno, samorazumljivo, bez ikakvog objašnjenja – isključuje.

Ponuda kompromisa, koji će Albancima na Kosovu omogućiti neviđeni stepen autonomije, nema nikakvu verodostojnost, kada se zna da su oni jednom imali nekakvu autonomiju i da im je ona nasilno, uz nacionalni konsenzus, oduzeta. Uz takvo istorijsko iskustvo, uz neprijateljstvo koje se prema njima ispoljava i dan-danas, ko Albancima može zameriti bojazan da im ta neviđena autonomija opet može biti jednostrano i nasilno – oduzeta?

Odgovor Republike Srbije na nezavisnost

„Svi akti proglašenja i priznavanja nezavisnosti: biće proglašeni ništavnim (sic! verovatno se htelo reći *ništavim*, tj. bez pravnog dejstva, jer ništavan znači zanemarljiv, beznačajan); protivnim ustavnom poretku Srbije; Kosovo će se smatrati sastavnim delom Republike

Srbije.” Važenje priznanja nezavisnosti Kosova u međunarodnom pravnom saobraćaju nijednom od ovih mera (vidimo da se radi o jednostranim proglašima) neće biti dovedeno u pitanje. Srbija može, naravno, proglašiti i Srbiju do Tokija, može to uneti i u svoj ustav i može smatrati da se Srbija stvarno prostire do Tokija – to u političkoj stvarnosti ne bi proizvelo apsolutno nikakve posledice. Ovo je samo jedan primer ovde veoma rasprostranjenog magijskog mišljenja. Ako nešto verujemo, smatramo i proglašimo, mi time menjamo stvarnost. I onda se ponašamo u skladu sa takvom stvarnošću. To je osnovni simptom teškog duševnog oboljenja – psihoze (vidi *delusions*, sumanute predstave).

Politika

Međutim, ne treba prenaglići. Što bi rekao Polonije – u tom ludilu ima sistema. Velika medijska kampanja i diplomatska ofanziva povodom Kosova i nije ozbiljno motivisana borbom za Kosovo. Vlada Srbije odlično zna kakav će biti ishod. Pravi motiv je stvaranje frustracije i ogorčenosti u srpskoj javnosti, koje će kulminirati u času kada budu izneverena (svesno i sistematski podgrevana) lažna očekivanja da će Kosovo ostati u Srbiji. Narodnjaci (DSS, radikali, SPS) se nadaju da će to stvoriti neprijateljstvo prema Evropskoj uniji, prema Zapadu uopšte, dakle onima koji su nam *oteli Kosovo*. Na sednici skupštine od 26. decembra 2007. poslanik SPS Ivica Dačić podržavajući Rezoluciju trijumfalno je, i tačno, primetio: „Ne znam zašto ste nas uopšte skidali sa vlasti 5. oktobra, kada ste samo nastavili našu politiku.“ Drugi poslanik SPS, Obradović, zatim je uporedio Rezoluciju sa Miloševićevom politikom i ubedljivo dokazao njihovo podudaranje. Borba za Kosovo koju vodi Vojislav Koštunica ima isti smisao koji je imalo i ubistvo „izdajnika Zorana Đindjića“ – uspostavljanje punog kontinuiteta sa vladavinom Slobodana Miloševića ili, kako je to objasnio ubica Zvezdan Jovanović – spasavanje Srbije.

Borba za Kosovo Vojislava Koštunice je samo *sredstvo* za postizanje njegovog osnovnog *cilja*: na međunarodnom planu kidanje veza sa Zapadom; na unutrašnjem planu puna rehabilitacija stranaka bivšeg režima, SPS i radikala, njihovih prirodnih saveznika, kako je to rekao Toma Nikolić.

Lažne dileme oko lažne države

Neprirodna i neprincipijelna (dakle lažna) koalicija između DS i DSS je pukla, jer u vlasti nema jedinstva u vezi sa procesom pridruživanja EU (prema Tadiću), odnosno u vezi sa Kosovom (prema Koštunici). Problem je, naravno, nastao još onda kada je stvarana ta vlada, kada su ove razlike bile prikrivene nejasnim i dvosmislenim formulacijama *zajedničkih principa* i floskulom *i Evropa i Kosovo*. Diplomati to zovu papering over the differences (premošćavanje razlika dvo-smislicama). Partneri su se tobože složili, ali uz mentalnu rezervu, to jest uz spremnost da nejasni koalicioni *sporazum* protumače na način koji im odgovara u datom trenutku. Dakle, od početka nije bilo nikakvog sporazuma, jer nije postojala iskrena saglasnost volja. Sporazum je bio simuliran.

Tehnički, nejasnoća se sastoji u tome što su kao ravnopravni proklamovani protivrečni principi (*i Evropa i Kosovo*), bez saopštavanja njihove hijerarhije. Drugim rečima, nije bilo predviđeno šta činiti ako se pokaže da je neophodno jednom od ta dva principa dati prednost. Prečutano je šta će se desiti ako bude nemoguće u datim objektivnim okolnostima zadovoljiti oba principa istovremeno: da li je u tom slučaju važnija *borba za Kosovo* ili pridruživanje EU? Da bi uopšte sastavili vladu, i DS i DSS su morali da prikriju svoje prave stavove o tome, ali to je bilo samo privremeno, dok ta pitanja ne dođu na red kao uslov praktičnih političkih odluka. Sporazum je bio lažan, a lažna je bila i na njemu zasnovana vlada. Obe strane su nas svesno obmanjivale. To se u Srbiji zove *politika*, umetnost neodgovornog laganja. Zato je vlada, naravno, morala pasti na prvoj važnoj odluci.

I sada, kada je taj balon pukao, izgleda kao da ćemo na sledećim izborima moći da raspravljamo i odlučujemo BEZ LAŽI. Nažalost, to nije slučaj. Iz oportunizma, demagogije, politikantskih kalkulacija i kukavičluka, ovaj sukob će se ipak ponovo odvijati na pozadini jedne kolosalne laži – i od strane DSS i od strane DS (pa i svih ostalih partija). Ta laž je, naravno, tvrdnja da je *borba za Kosovo* moguća. To jest,

apsolutno je nemoguće zamisliti da *mere akcionog plana* dovedu do kopernikanskog obrta, u kome sve države koje su priznale Kosovo – priznaju svoju zabludu, grešku i greh prema nama i poništavaju svoju odluku. Takođe je sasvim jasno da Kosovo može biti međunarodno priznata nezavisna država i uprkos vetu Rusije na prijem Kosova u UN. Pa i mi smo bili država u vreme kada nismo bili članica UN. Niko se ne usuđuje da prizna ono najvažnije, što zna svaki čovek na ulici: Kosovo više nikada neće biti u sastavu Srbije.

Kosovo je nezavisna država i ne postoji nikakva, ni teorijska mogućnost da se tu išta izmeni. Izražavanje nezadovoljstva, protesta, emocija, žaljenja, neslaganja, odbijanje priznavanja te države očekivano je, prirodno, neizbežno, legitimno i – irelevantno za postojanje te države. Svima je jasno da je taj čin realno neopoziv. Niko se, međutim, ne usuđuje da tu realnost prizna javno, a kako je politika umetnost mogućeg, očigledno je da *borba za Kosovo* nije nikakva politika, već ono što građani, javnost i birači glasno dijagnostikuju kao *ludilo*. DSS, SRS i SPS su obnovili pravilo devedesetih – opet je patriotski biti lud.

Ali, još gore, i to ludilo je simulirano. Jer нико не може biti *toliko* lud. To simulirano ludilo pre svega ima za cilj da nas udalji od evropskih

integracija. To je pravi cilj DSS, SRS i SPS. Kod ostalih stranaka, pre svih DS, simulirano ludilo je samo demagogija. Oni se ustručavaju da priznaju očiglednu istinu, jer se boje da je ona toliko neprijatna da bi na izborima građani sigurno kaznili njenog glasnika. Oni potcenjuju javnost, građane i birače, jer oni već znaju istinu, pa ta demagogija promašuje cilj. I zato ona, pre svega, ima represivan karakter. Proevropske stranke i građani se zastrašuju time da će biti optuženi za izdaju, ako tu istinu otvoreno iskažu.

U stvari, onim političarima, strankama i građanima koji prvi budu skupili hrabrosti da otvoreno kažu da je car go, da je Kosovo nezavisno i da je *borba za Kosovo* samo ludilo ili demagogija, trebalo bi svi da priznamo ne samo poštenje i hrabrost, već i pravi patriotizam. Državna strategija zasnovana na ovako kolosalnim lažima vodi samo u još jedan skupi i dugoročni poraz. Nema nikakve nade za Srbiju dok ostaje ovako ukopana u poricanje moralne i političke hipoteke devedesetih, koju *kao država* opravdano i danas nosimo. Za Kosovo se trebalo boriti, sa Albancima je trebalo pregovarati onda – osamdesetih i devedesetih. To нико nije činio.

Peščanik.net, 09. 02. 2008.

Velika Ustavna Podvala

Preambula Ustava od 8. novembra 2006 (i sam Ustav) predstavlja kršenje Rezolucije 1244 (međunarodnog prava) – jer ne predviđa nikakav osnov za oslobođanje nosilaca državne vlasti od obaveze da bezodložno i bezizuzetno reintegrišu Kosovo i Metohiju u Srbiju (...) Postoji samo jedan način da se odredbe Ustava o Kosovu i Metohiji primene u praksi: Ustavu lojalni nosioci vlasti moraju bez ikakvog odlaganja pokrenuti rat za uspostavljanje suverenosti Srbije nad pokrajinom Kosovom i Metohijom.

Aleksandar Molnar,
Oproštaj od prosvetiteljske
ideje ustavotvorne skupštine?,
Fabrika knjiga, 2008.

Sa ovom idejom poigrao se Nenad Čanak u skupštini, tokom debate o donošenju Rezolucije o Kosovu, kada je zapanjenim poslanicima argumentovano predocio kakve odluke (rat, odmah) nameće Ustav koji su sami izglasali i na koji se neprestano pozivaju. Sa njim se složio i Ivica Dačić, rečima da ne razume zašto ih je DOS 5. oktobra skidao sa vlasti, kada usvajaju njihovu (znamo, ratnu) politiku na Kosovu. Ovu izjavu Dačić je nedavno ponovio nad grobom Slobodana Miloševića.

Naravno, rat je nemoguć, ali *izostane li rat, revanšizam postaje jalov i okreće (već otupljenu) oštricu destrukcije prema samom narodu koji mu je podlegao.* (Molnar) Taj jalovi revanšizam u konkretnom slučaju ima sledeće posledice po politički život u zemlji: *blokada evropskih integracija, pometnja u političkom životu zemlje, zbog koje će se borba za vlast voditi najpre sredstvima manipulacije emocijama građana, degradiranim na, veberovskim rečima govoreći, glasačku marvu.* (Molnar)

Ustav, sa čijom sadržinom ni javnost ni poslanici nisu bili upoznati do poslednjeg trenutka, donet je bez javne rasprave, na silu, na

referendumu koji je produžen na 49 sati, uz optužbe za krađu glasova, gotovo tajnim dogovorom rukovodstava političkih stranaka. U trenutku donošenja, on je predstavljen kao instrument „jačanja pregovaračke pozicije našeg tima.“ Pregovori su okončani i postavlja se pitanje kakva je funkcija ovakvog ustava danas? Osnovni politički motiv za donošenje Ustava je i onda i sada bio blokada evropskih integracija. DSS tako može da zauzima deklarativno proevropsku poziciju, uz istovremenu zgodnu, a neotklonjivu ustavnu prepreku tim integracijama. Radikali su rado pristali na ovo rešenje, jer su otvoreno anti-evropska stranka. Naime, SRS bez uvijanja odbija saradnju sa Haškim tribunalom, što je uslov za potpisivanje Sporazuma o pridruživanju. Radikali sada mogu da pozivaju bilo koju vlast na očigledno nemoguće *poštovanje Ustava*. Budući da Ustav nalaže (po njima, nažalost) nemogući rat, sve ostale ludosti u *borbi za Kosovo* izgledaju gotovo razumno i umereno.

Postavljanjem nepremostive ustavne prepreke za evropske integracije, eliminiše se i poslednja važna tekovina Đindićeve epohe. Otkriva se ujedno i zašto je Đindić, kao „proevropski izdajnik koji je isporučio Miloševića“ morao biti ubijen. To odobrava i državna televizija Rusije, naše uzdanice i saveznika u *borbi za Kosovo*. To objašnjava i davanje političkog azila u Rusiji članovima porodice Milošević, beguncima od srpske pravde. Sve je u duhu rehabilitacije Miloševićeve antizapadne spoljne politike uz oslonac na Rusiju. Ne treba zaboraviti ni činjenicu da je Koštunica 6. oktobra inaugurišao Ivanov. Ne treba zaboraviti ni Pavkovića, koji je takođe prisustvovao ovoj primopredaji vlasti, a koji je sa Acom Tomićem, tadašnjim načelnikom Uprave vojne bezbednosti, tokom oružane pobune Crvenih beretki 2001, dakle tokom pokušaja državnog udara, leteo u Moskvu. Zašto? Đindić nije oličavao samo evropsku Srbiju, već je bio i nepremostiva smetnja restauraciji i vraćanju na vlast stranaka i politike bivšeg režima, radikalni i SPS, sa kojima DSS sada planira koaliciju (čak i kao mlađi partner).

Iz ove perspektive, bolje se razume i Koštuničin *legalizam*, borba za očuvanje Miloševićevog ustava, osuda revanšizma prema političkim zločincima 90-ih, zaštita ratnih zločinaca od Haškog tribunala, zaštita Miloševićevog aparata kroz opiranje lustraciji. U tom smislu, Ivica Dačić nije u pravu kada se čudi što su ih skidali sa vlasti kada

vode njihovu politiku. Jer, nisu isti oni koji su SPS i radikale „skidali sa vlasti“ i ovi koji danas „vode politiku bivšeg režima“. Nema tu nikakve nedoslednosti, ni paradoksa. Miloševićev režim je skidao Đindić („Koštunica nije došao, doneli smo ga, doneli!“), a politiku staroga režima danas vodi, preživeli, Vojislav Koštunica.

Ovaj ustav se mora menjati. Zakonska i ustavna rešenja koja je nemoguće primeniti pretvaraju se u običan papir. Ne može se narediti da ljudi moraju da lete. Neprimenljiva zakonodavna i ustavna rešenja kompromituju svaki pravni sistem, narušavaju njegov legitimitet, jer se takav dokument ne može primenjivati samo delimično, a da se ne uruši poverenje u čitav sistem. Ako se Ustav ne poštuje u celini, to znači da se Ustav ne poštuje. Proevropske snage u društvu morale bi odmah započeti političku borbu za promenu Ustava. Ako ni zbog čega drugog, onda da bi se raskrinkala Velika Ustavna Podvala.

18. 03. 2008. (neobjavljeno)

Kratki grč

Razgovor vodio Igor Lasić

Kako se razvija situacija u Srbiji uoči velikog beogradskog mitinga u četvrtak, 21. veljače?

Juče i danas neredi na ulicama se donekle smanjuju, možda i svesno, zbog zakazanog okupljanja. Slobodan Samardžić, ministar za Kosovo, danas je izjavio da ne odobrava demonstracije, ali da ih potpuno razume, jer je to jedna prirodna emotivna reakcija. A predsednik SRS Toma Nikolić strahovito zamera medijima što uopšte beleže sve to, što mlade ljude nazivaju huliganima, i što zapadnim medijima daju materijal da nas nazivaju divljacima. Te su se organizacije već od ranije identifikovale, recimo Obraz i Dveri, i bilo je jasno zašto se okupljaju. Sprečili su tako izložbu jednog albanskog slikara, dva puta

prekidali javno snimanje emisije Peščanik itd. Malo je neprijatno što sve to veoma podseća na izvesne jurišne odrede, ako me razumete.

Poseban pritisak trpe javne osobe koje sa njima ne dijeli stav o odnosu Srbije i Kosova?

Da, među ljudima je zavladao strah. Rulja je pre dva dana polupala prostorije Liberalno-demokratske partije u nekoliko mesta, ali još je neverovatnije da su pokušali da upadnu i u stan Čede Jovanovića, predsednika LDP. Policija ih je zaustavila i sada je Jovanovićev stan pod obezbeđenjem. Ali nisam čuo da je predstavnik ijedne partije u Srbiji osudio taj čin, a to je bilo ozbiljno ugrožavanje bezbednosti čoveka koji vrši javnu funkciju. Međutim, sve je nekako u očekivanju mitinga u Beogradu, na kojem bi trebalo da se javnosti obrate Vojislav Koštunica, Boris Tadić i Tomislav Nikolić. Ovo je možda samo predah i priprema za buduća velika događanja, a njihov dalji tok zavisiće od načina na koji će se oni obratiti ljudima.

Prije godinu dana rekli ste nam da u vezi sa gubitkom Kosova predviđate Srbiji samo „kratak grč“. Koliko kratak?

Pitanje Srbije i Kosova je fait accompli. Ne možete beskrajno da mamuzate mrtvog konja. Ljudi će uskoro poželeti da opet žive normalnije, Evropa će Srbiji davati ponude kojima neće moći da se odoli itd. To što u trenutku pijanstva razbijamo bircuz, nema dalekosežne posledice. Takva reakcija je instrumentalizovana odozgo, a kod mladog sveta bez zaposlenja ima puno frustracija. Pa ako ne može da se ventilira na fudbalskoj utakmici, može ovako. Približavaju se parlamentarni izbori na proleće, no ako se nastavi vanredno stanje, ne znam hoće li se održati. Bilo bi loše da moramo da oprćimo još jedan krug.

Kako gledate na činjenicu da je odcjepljenjem Kosova počinjen pravni presedan u kontekstu ustavnog poretku SFRJ?

Pitanje je umesno, no sećate se da je Kosovo imalo jedan hibridni status. Ono je bilo autonomna pokrajina u okviru Srbije, ali i konstitutivni element federacije sa ovlašćenjima koja su bila vrlo blizu ovlašćenja samih republika. Zavisno kojem elementu date prednost, stvar se može interpretirati na dva načina. Ali ljudi koji godinama vode nacionalističku srpsku politiku i stalno optužuju druge za sece-

siju i srbofobiju, morali bi da se zapitaju šta je to zbog čega se drugi stalno odvajaju od nas. Pitao me jedan sused u Americi, kada sam tamo živeo, šta je to. Rekao sam mu da se u Srbiji pojavio jedan besni ludak i da je sve to deo istoga procesa, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Kosovo... Svi žele da se otcepe. A ja, pošto nisam imao šta da otcepim, otišao sam u Ameriku.

Feral Tribune, 21. 02. 2008.

Kraj Jugoslavije

Kada je Milošević zaveo policijsku državu na Kosovu, Albanci su, da bi preživeli, morali da organizuju paralelno društvo. Srpska opozicija se tome nikada nije ni rečju usprotivila i to mi je palo na pamet kada sam slušao, kako vi Svetlana kažete, *Koštunicu doktor Vojislava u Ujedinjenim nacijama*, gde je on pokušavao da objasni da je današnja Srbija demokratska, a ne Miloševićeva. Pomislio sam, kada bih bio Albanac, morao bih da konstatujem da ne vidim nikakvu razliku u odnosu Miloševića prema Albancima i u odnosu srpske opozicije prema njima. Koštunica je bio opozicija Miloševiću zato što je Milošević navodno bio neki komunista. On je najmanje bio komunista, a u oblasti nacionalne politike Koštunica je vrlo često bio radikalniji od njega. I kada ga sada slušaju ti Albanci, oni ne mogu da prihvate da je ono što je došlo posle Miloševića u odnosu na politiku prema njima, u bilo kom pogledu drugačije. I to je nešto što se često prenebregava. Mislim da ovde postoji generalna ocena da je Milošević izgubio Kosovo. Po mom mišljenju, Kosovo je u istoj toj meri izgubila i srpska takozvana demokratska opozicija.

Imam iracionalnu nelagodu i čak tugu zato što je to Kosovo izgubljeno, ne zato što mi te teritorije nešto znače, nego zato što sam prisustvovao komadanju Jugoslavije. Stalno su neki delovi odlazili

i to je izgledalo kao gubljenje čitave jedne političke ideje i jednog osećanja zajedništva, koje je postojalo u toj zemlji. Taj proces je morao biti bolan za svakoga ko nije bio zatrovani nacionalista. To sam osećao i kada je Kosovo u pitanju, ali po mom mišljenju albansko stanovništvo je vodilo oslobođilački rat, izašlo je iz kolonijalnog položaja, doživelo je užasne žrtve, koje su nemerive sa osvetom prema kosovskim Srbima, koju time ne pravdam...

Momak iz Dveri: Prijatelju, sada je bilo dosta...

Voditelj tribine: Polako, biće prilike, momci, lagano, lagano...

Publika: Napolje, napolje!

(Redari izvode pripadnike Dveri.)

Ja ovim momcima ne zameram mnogo, zato što oni imaju podsticaj za ovakvo ponašanje sa visokog mesta. Histerija koja se digla u Srbiji posle 17. februara dugo je pripremana. U ovoj zemlji je sistematski stvarana lažna nada da se to nekako može izbeći, a samo zato da bi se posle proglašenja nezavisnosti stvorilo ovo osećanje frustracije i ogorčenja, koje mnogi ljudi u Srbiji danas osećaju. A to je bilo potrebno da bi se zemlja okrenula od evropskih integracija, da bi se približila Rusiji, koja je i Miloševića podržavala i koja bi rado ukinula glavnu tekovinu Đindjićeve vladavine, a to je približavanje Srbije Evropi i svetu. Samo hoću to da naglasim, da ja mislim da je ovde posle ubistva Đindjićevog sistematski obmanjivan čitav narod tim tobožnjim nadama da će pregovorima izbeći neizbežno. Sistematski smo obmanjivani i dovođeni u zabludu, da bi nas ovaj 17. februar zviznuo u glavu što jače.

Bes koji su ovi ljudi ovde pokazali isti je onaj bes koji su pokazali pred američkom ambasadom i isti onaj koji se čuje od ministara i savetnika premijerovih, koji se valja po medijima. Cilj svega toga je da se izbegne evropska budućnost, koja ljudima na vlasti uopšte ne odgovara, kao što ne odgovara ni monopolistima koji plaćaju te stranke, jer takvi monopolii u Evropi više nigde nisu mogući. Iza toga postoje realni interesi, i nacionalistička ideologija, koja je ovde još uvek živa i zdrava.

Miloševićovo vreme je bilo stvarno zanimljivo po tome što je on uništio vrednost govora. On je stvarao činjenice, to znači ratove, leševe, a vi ste za to vreme mogli da pričate šta god hoćete. Pod Miloševićem nije bilo važno šta pričate, jer je on proizvodio tako kolosalne činje-

nice, da su one delovale sto puta jače nego sve što objave Vreme ili Peščanik. Ovo što sada imamo je najgore od svega, da se sistematski iz vrha vlasti i uz pomoć službi stvara atmosfera linča. Ne treba da vas goni nikakav sud, nego će na kraj sa vama izaći obična rulja. I tu vi čak nemate ni nekoga ko bi mogao da odgovara za to, jer tobožje za to niko nije odgovoran. Ako ste slušali i gledali govor premjera Košturnice ispred skupštine, taj ton, ta mimika, to siktanje bili su poziv na spaljivanje američke ambasade. On nije morao da izgovori – spalite je.

Deo snimka sa tribine u Pančevu.
Emisija Peščanik, 07. 03. 2008.

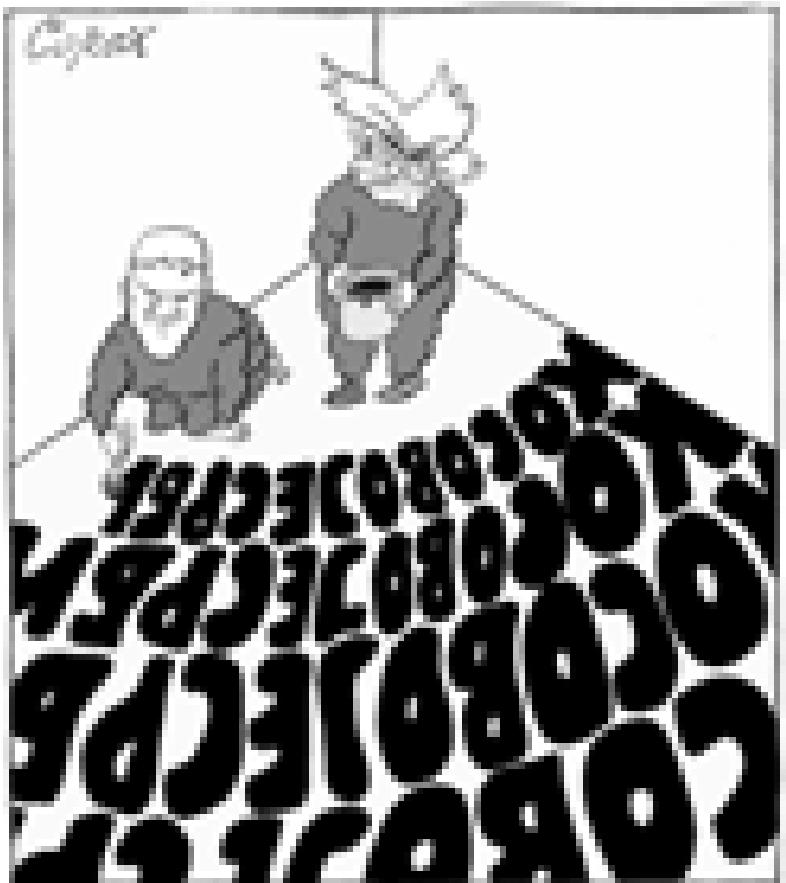
Nikada

Nadam se da mi gospodin Gligorov neće zameriti što plagiram naslov njegovog izvrsnog teksta, koji logično i racionalno analizira besmislenu upotrebu reči *nikada* u političkom govoru o priznavanju Kosova ili ukidanju Republike Srpske. Gospodin Gligorov je, naravno, potpuno u pravu. Međutim, predložio bih da odemo korak dalje, jer u Srbiji, kako neko reče, i duplo dno ima duplo dno. Meni se čini, naime, da govornici koji upotrebljavaju ovakav jezik i sami odlično znaju da on nije racionalan. Ne radi se ovde o logici, nego o hemiji.

Upotreba reči *zauvek* i *nikada* pripada nacionalističkom vokabularu i nacionalističkom shvatanju države i naroda. *Nikada* je ZAVET. On ukazuje na ono što je fašistička propaganda nazivala „svetom vezom pokolenja“. *Biće naroda* je nepromenljivo, večno jednako samome sebi, i to sa demokratskom smenom vlasti nema nikakve veze. To iskazuju Boris Tadić, Božidar Đelić i Vuk Jeremić, smatrajući da je to obol koji se mora platiti dominantnoj sabornoj i zavetnoj Srbiji i još uvek vladajućoj ideologiji nacionalizma. Ako pri tome želite da se odbranite od optužbi da ste ustaša i izdajnik.

Sličnim jezikom (i ne samo jezikom) služili su se i komunisti kada su (čak i sudski) proganjali mlade ljude u Srbiji, jer su se svojim govorom ili svojim tekstom ogrešili o „svete tekovine socijalističke revolucije“. I oni su zahtevali od novih generacija da ponove život svojih očeva. Zahtevali su da život stane, da se status quo konzervira. Naravno, takvi zahtevi nisu samo glupi, oni su nemogući. Život na kraju uvek pobjedi. A život ne zna za nikada i uvek. Racionalna kritika iracionalnih stavova, koja tim stavovima zamera logičku nedoslednost, zato podbacuje. Govornik ih i izgovara kao iracionalne i upravo tom iracionalnošću želi da utiče na svoju publiku. Dakle, svojim aristotelevskim retoričkim patosom, a ne svojim logosom.

Peščanik.net, 06. 08. 2008.

Čovek koji je ubio Liberti Valansa

Društvo se kreće kroz društvene sukobe, pod uslovom da postoje institucije u kojima ti sukobi mogu da se razrešavaju, tj. da se ne rešavaju na elementaran način, na ulici, ovako kako smo mi imali prilike da doživimo. I oni imaju svoju viziju Srbije, to je u redu. A o kakvim vizijama u stvari pričamo? Petog oktobra, kada je Milošević pao, veliki deo Srbije je to dočekao kao veliko olakšanje i kao znak da je jedna epoha završena. Te nade je stvarao Zoran Đindjić. On je shvatio da Srbija u tom trenutku, 2000, nema nikakav koncept države. Da je Srbija imala dva koncepta, jedan je bio koncept Jugoslavije, u kojoj bi svi Srbi živeli u istoj državi, i drugi je bio koncept Velike Srbije, u kojoj bi opet svi Srbi živeli u toj Velikoj Srbiji. Oba ta koncepta su poražena kao koncepti – ne govorim sada o vojnem porazu, koji je deo toga, ali oba ta koncepta su poražena tokom ratova devedesetih. Ta dva koncepta smo izgubili politikom koju smo vodili. U tom trenutku je Zoran Đindjić nastupio državnički, jer je rekao: postoji treći koncept, koncept Srbije u Evropi.

S druge strane, imali ste DSS i Vojislava Koštuniku, koji je imao veliku početnu popularnost kao čovek koji je došao na mesto Miloševića. On je bio čovek koji je ubio Liberti Valansa. On je bio taj, viđen u mašti, u tekućoj legendi Srba, čovek koji je pobedio aždaju. Vrlo brzo se pokazalo da je on zastupnik politike kontinuiteta. On je, sećate se, dugo štitio Radeta Markovića, čoveka koji je posle odgovarao za ubistva, štitio je Nebojšu Pavkovića, štitio je ceo aparat i naročito, što je bilo politički važno, štitio je strukture vojske koje su na sebi vukle veliku odgovornost za mnoge zločine koji su u ime Srba počinjeni. I taj u početku pritajeni sukob počeo je da dobija sve dramatičnije oblike, po meni upravo zato što su počinjeni zločini bili tako strašni.

Đindjić je, pored toga što je bio vizionar, bio i vešt političar. Vojislav Koštunica je ubrzo ostao bez funkcija. Kroz organizaciju svoje partije i kroz pokušaj stvaranja efikasnog državnog aparata, Đindjić je stvar-

no počinjao da osvaja Srbiju, čak protiv njene volje. Tako da 12. mart nije nikakva slučajnost. On se dogodio, kako se nekad u marksizmu govorilo, po istorijskoj zakonitosti. Srbija većinski nije bila spremna da sledi taj put, stvorena je zavera, on je ubijen, njegovi sledbenici su bili obeshrabreni, i danas su, a sve ono što je Đindić uspeo da učini za dve godine počelo je da se vraća u prвobitno stanje. Ali najvažnija u njegovom nasleđu je ta vizija Srbije u Evropi. I ta vizija je smesta počela da se sabotira. Vidite da se opet koketira sa idejom pripajanja Republike Srpske, ponekad otvoreno, ponekad na uvijen način.

Reći danas da je moguća neka borba za Kosovo znači samo zaludjavati ljude, čime ne kažem – baš dobro što je Kosovo nezavisno, baš je dobro što smo ga izgubili. Ne, ali postoji realnost i ne možemo se dovoditi u stanje pomraćene svesti zato što nam se ta realnost ne dopada. Ideja da se pitanje Kosova prepusti Međunarodnom sudu pravde je u stvari ideja da se to skine sa dnevnog reda u Srbiji. Tekuća politika to odlično shvata i zna da je najbolje da se sada, kako je kazao Boris Tadić, taj politički problem rešava pravnim putem. Onda ministar Jeremić kaže – ako taj sud ne presudi u našu korist, mi ga ne priznajemo. Zašto smo mu se onda obraćali? Vidi se da mi od toga ništa i ne očekujemo, nego nam je samo potreban trenutak predaha od pitanja Kosova, da se ta stvar ohladi, da konačno postane jasna svima. Nekima će biti mnogo žao, nekima manje, Albanci uopšte neće žaliti, ali ovde je postalo bitno da ta realnost nekako legne. Boris Tadić je izjavio da smo mi dalji od Evrope nego ikada, to je tačno, ali nisam ga čuo da je naglasio da je on sam učestvovao u stavljanju prepreka Srbiji za ulazak u Evropu. Njegova je stranka dva puta glasala za rezoluciju o Kosovu, koja je zabetonirala taj naš stav. Ciljevi, ideologija, retorika danas su isti kao na Gazimestanu. Po meni, to je velikim delom posledica atentata na Zorana Đindića.

Čudna mi je ta sintagma *suočavanje sa prošlošću*, imam problem sa njom, jer mi se čini da ono što ljudi podrazumevaju pod prošlošću u stvari psihološki uopšte nije prošlost. To je naša sadašnjost. To je nešto što je u psihijatriji poznato kao posttraumatski sindrom. Doživeli smo velike traume: zločine 90-ih, inflaciju, sankcije, bombardovanje... I sopstveni zločin može biti trauma. Teško je ubiti. Tu postoje i biološki tabui i kada ih prekršite, i to u razmerama i na

načine na koje smo mi to učinili, vi ostajete traumatizovani. A šta to znači? Vi doživljavate tu traumu kao da se događa sada, vi gubite onaj mali glas koji vam kaže – to je prošlost. Ne, ne, ne, to kod nas nije prošlost, mi smo spremni da se i dalje bijemo, mi i dalje ne možemo ništa da priznamo, mi nismo ni za šta odgovorni. Naš celokupni državni vrh je proglašen i osuđen kao zločinački, a mi i dalje govorimo – ne, to je politički sud, ništa ne priznajemo, dižemo i dalje tri prsta, nismo odustali ni od čega, još ćemo se čerati. Mi i dalje živimo tu prošlost i zato akteri iz prošlosti počinju da izgledaju kao normalni učesnici javne političke scene. Mi se više ne čudimo tome što su oni još uvek tu. Zašto? Pa zato što se događalo nikada nije postalo prošlost.

Građanka: Treba li svi Srbi da legnu, da se sagnemo do zemlje da bismo ušli u Evropu?

Srđa Popović: Na koje uslove mislite?

Građanka: Da uhvatimo Mladića, da uhvatimo Karadžića...

Srđa Popović: Vi smatrate da su nečuveni uslovi da se ljudi optuženi za teške zločine pronađu i kazne, ali ja ne mislim da su oni nerazumni.

Građanka: Zašto zločini koji su nad Srbima urađeni nisu izašli na svetlost dana?

Srđa Popović: Nama se postavljaju uslovi da uhvatimo naše zločince. Ne mogu nama da se postave uslovi da uhvatimo hrvatske ili albanske zločince. I ja mislim da je u našem interesu da nađemo svakoga ko ovde živi, krije se, a zločinac je. Ne znam zašto mislimo da nam se nanosi velika nepravda time što se od nas traži da u sopstvenom društvu kažnjavamo zločine. Pa to je valjda dobro za nas. Što bih ja brinuo da li će Hrvati da kazne svoje zločince? To je dobro za Hrvate, neka oni misle o tome. Vi još uvek živate u stavu tog antagonizma – ono što je dobro za njih ne može biti dobro za nas i obratno, a ja mislim da je u svačijem interesu da kazni svoje zločince.

Deo snimka sa tribine u Kragujevcu.
Emisija Peščanik, 29. 05. 2009.

Bolesniku jedan!

7

NACIONALNO POMIRENJE

Oh, my crime is so rotten it stinks all the way to heaven.

Šekspir, Hamlet

Nacionalizam je teška droga. Skidanje sa te droge je teško. Remisije su neizbežne. Mora se pokušavati više puta. Svaka droga je privlačna, upravo je u tome njena opasnost. Droga nacionalizma je privlačna, jer se pod njom:

ne vidi bolna realnost (na njeno mesto stupaju halucinacije, fantazmi, iluzije privilegovane posebnosti, neostvarive želje, sumanute predstave svemoći); ona oslobađa od teških zahteva svakodnevice, razuma i morala (svi ti zahtevi izgledaju nepravedno); ona ukida odgovornost za sopstvenu sudbinu (mi smo a priori nevini, jer smo najlepši, za sve su krivi drugi); ona je melem za ugroženo osećanje samopoštovanja (možda sam ja ništa, ali mi smo sve); ona podstiče slatko samosažaljenje (niko me ne razume, evo šta su mi uradili).

Svaka droga nas kratkotrajno i prividno *usrećuje*. Svaka droga nas uvodi u *raj budala*. Zato će ovisnik učiniti sve, bez izuzetka, da svoju zavisnost redovno i obilato hrani. Kako ga droga slabi, tako raste strah od apstinencijalne krize. Kako raste taj strah, tako se smanjuje sposobnost otpora, inhibicije samodestruktivnog poriva, a stvarnost, u koju bi se trebalo vratiti, postaje sve neprijatnija. I samim tim droga postaje sve *potrebnijsa*.

Prvi korak je priznavanje problema. Taj korak je zastrašujući i od njega se bolesnik brani samoizolacijom. Bez pomoći spolja, adikcija, naročito poodmakla i zapuštena, nepobediva je. Treba ući u Evropsku uniju.

Peščanik.net, 21. 04. 2008.

Čip Milovana Đanojlića

Razgovor vodio Darko Vukorepa

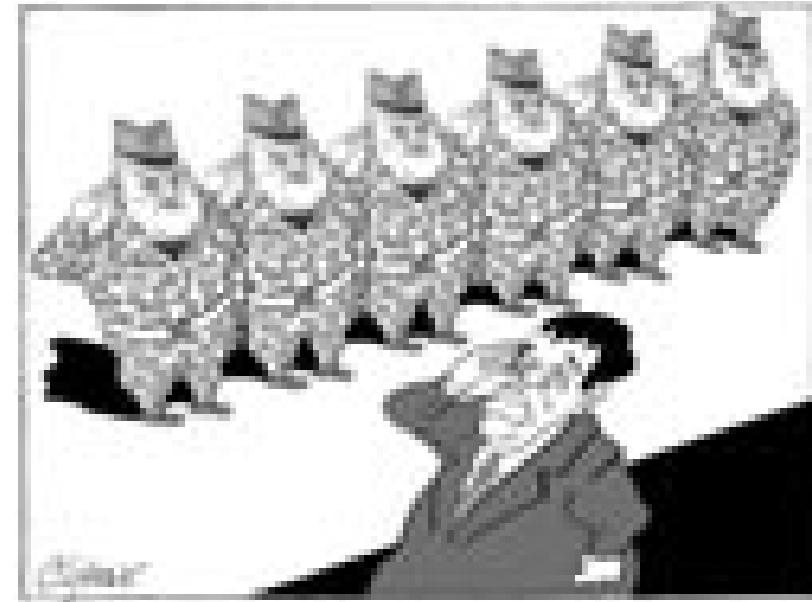
Da li ćete se kao i 1991. odlučiti na odlazak iz Srbije, u kojoj su opet najviše glasova dobili Šešeljevi radikali?

Ne. Ukupne okolnosti danas su drugačije nego što su bile 1991. Čak ni objektivne prilike nisu iste kao 1991. Tada je Srbija veselo i bahato, uz opštu saglasnost, srljala prema ponoru, a danas su na redu, kako kaže Isidora Sekulić, one gorke suze posle. Ovo vreme je mnogo autentičnije, trezniće. Drugim rečima, đavo je došao po svoje. Od svih zabluda možda je preživeo samo večni narcizam malog naroda. Doduše, on se danas ispoljava drugačije, podnošljivije. Tada je to bio narcizam „državotvornog nebeskog naroda“, „pobednika kome pripada plen“, kako je govorio Kosta Čavoški, „jačeg koji povlači granice“, kako je govorio Slobodan Milošević, a danas, posle bombardovanja, to je narcizam *večne žrtve*, naroda *izabranog za patnju*, narcizam takozvane duhovnosti. Crkve su pune nevernika, ratni huškači su se uprepodobili, retorika je, umesto ratne, postala *mirotvorna* i popovska. Tu laž je lakše podneti, jer ne podrazumeva nikakvu akciju, već samo prenemaganje. To je proziran i naivan psihološki mehanizam odbrane. Pokušaj da se zaobiđe pitanje odgovornosti za sopstvenu zlu sudbinu.

I Beograd se opredijelio za radikale, odnosno za Koštuničinu DSS.

Ono što je zajedničko radikalima i Koštunici, to je upravo ono o čemu sam malopre govorio: grčevito, infantilno odbijanje da se prizna poraz sumanutog projekta i da se prizna sopstvena odgovornost za njegove logične posledice. Za biračko telo koje to ne želi da prizna, da se *suoči sa prošlošću*, kako se to kaže, prava je muzika za uši kada im neko govorи da ništa nije gotovo, „da ćemo se još čerati“, kako kaže Matija Bećković. Drugim rečima, da još nije vreme za konačno svođenje računa. To im kaže i radikal Toma Nikolić kada i dalje govorи o granici Karlobag-Karlovac-Virovitica, a to im govorи i Vojislav Koštunica kada izjavljuje da „Drina deli Srbiju na pola“ i razdvaja njena „dva plućna krila“. Smeta nam samo taj prokleti Hag. Ali ako

uspemo nekako da ga zaboravimo, jer je on ionako *deveta rupa na svirali*, i ako osnujemo Komisiju za istinu, naravno *našu istinu*, kao što je to učinio Koštunica, onda možda još ima nade da produžimo agoniju, da zažmurimo na poraz, da ciljeve sumanutoga nacionalnoga programa pomerimo u neizvesnu budućnost i da tako *sačuvamo čast i dostojanstvo* koje nam je onomad vratio Milošević.

Uzgred, zabavno je bilo gledati Koštuničinu nelagodu kada mu je Toma Nikolić ponudio koaliciju kao „prirodnom savezniku“ radikala, kada je u javnosti obelodanio tu *tajnu ljubav* u kojoj Koštunica strasno učestvuje, ali je se pred svetom stidi.

Đindjić i njegova vlada pokušali su, bez ikakve podrške baze, da Srbiju suoče sa prošlošću, to jest, makar samo prečutno, priznali su da je ratni projekat bio sumanut, da je doživeo poraz, da se u Hagu mora platiti ceh i, uz pomoć jučerašnjih dušmana, „onih koji su nas bombardovali“ kako kaže Milošević u Hagu, pokušati nekakav novi početak. Zato su bili nepopularni, i on i njegova vlada. Đindjić je po svim ispitivanjima javnog mnjenja bio uvek na samom začelju popularnosti. Konačno je zbog takve politike i ubijen, a politički cilj atentata jasno je postignut, jasnom porukom da, bar za sada – u Srbiji to neće proći. Tu veliku i ružnu žabu Srbija ne može da proguta, „makar se ne najela čvaraka“, kako kaže Brana Crnčević, makar „jela korenje“, kako je u vreme sankcija govorio premijer Zelenović.

S druge strane, ne treba zaboraviti da je Milošević na izborima 2000, dakle posle Sarajeva i Srebrenice, posle katastrofalne hiperinflacije, posle političkih ubistava, premlaćivanja demonstranata, surove pljačke građana kroz piramidalne prevare, posle bezočne krađe glasova na izborima 1996 – dobio dva miliona glasova. Ti ljudi su još uvek među nama i glasaju za onoga ko im najviše liči na Miloševića. Čudnije je iznenadenje njihovim rezultatima, nego sami rezultati tih izbora. To iznenadenje u stvari je rezultat uspešnosti Đindjićeve propagande, kojom je on uspeo da uveri posmatrače da je 5. oktobra izvršena nekakva *narodna revolucija* kojom je izvršen konačni *raskid sa prošlošću*. Đindjić je sam protiv svih i protiv raspoloženja biračkog tela, takoreći *na mišiće*, pokušao da ostvari drugačiji program. Nacionalistička Srbija je bila počela da od njegovih uspeha strepi. Atentat je te strepnje uklonio. Atentat i rezultati izbora šalju istu poruku: to neće proći. Iste one teze koje Milošević zastupa u Hagu, zastupaju i Nikolić i Koštunica u Beogradu: ratovi su nam *nametnuti*, zločina nije bilo, Haški sud je *lažan*. Zato se Milošević, iako politički mrtav, vraća kao vampir u likovima svog bivšeg koalicionog partnera i *čoveka kontinuiteta*.

Za to su zaslužni i srpski mediji koji suđenju poklanjaju malo pažnje, izlazeći u susret svom čitalaštvu koje o tome ne želi ništa da zna. Čak i ti oskudni izveštaji sa suđenja su, manje ili više prikriveno, navijački. Tužilaštvo u njima stalno doživljava neke *teškoće*, iskazi svedoka se trimuju, a Miloševićeva poricanja redovno ističu u naslove. *Ugledni* pravnici objašnjavaju da je *u nacionalnom interesu* da Milošević bude oslobođen od optužbe za genocid, jer bi u suprotnom država mogla biti osuđena da plaća naknadu za ono što je činila po Bosni. Onda premijer Živković izlazi sa savetom da o tome ne treba mnogo govoriti u javnosti. Sve u svemu, preovlađuje stav – molimo, samo bez *uznemiravanja javnosti*. Budući da taj mir birača najdoslednije štite upravo Nikolić i Koštunica – birači su ih nagradili.

Kakvu perspektivu kosovskog pitanja vidite nakon ovih izbora?

Albanci su dobili novi (u stvari stari, podgrejan) argument za nezavisnost, a kosovski Srbi iluzornu nadu da se, eto, možda general Pavković vraća na belom konju. Drugim rečima, radikalizuju se pozicije obe strane, od čega će veću štetu imati slabija, a to su kosovski Srbi. Paradoksalno je da su oni na kosovskim predsedničkim

izborima dali kandidatu radikala, Tomi Nikoliću, 77 odsto glasova, verovatno zato što on Albance naziva uvredljivim izrazom *Šiptari*, dok je njegov protivkandidat Mićunović dobio samo 11 odsto. Vole ljudi jaku reč, ne pitaju koliko košta. Ne pitaju za „one gorke suze posle“, samo da se sada dobro istutnje. Pijanka bez prestanka.

Što je to u srpskome društvu što se već desetljećima opire demokraciji i normalnom i civiliziranom načinu života?

Srpski pesnik Mića Danojlić nedavno je dao intervju u kome je izrazil svoje negodovanje zbog toga što, kako kaže, „svet hoće da nam izmeni čip.“ U Srbiji je uvek bilo onih koji su shvatali da je problem u našem *čipu* i da nam se loše piše dok ga sami ne izmenimo, ali takvi su ovde uvek bili manjina. O toj manjini je najviše pisala istoričarka Latinka Perović, o čemu govori i naslov njene poslednje knjige, posvećene Marku Nikeziću: Krhka srpska vertikala. O samom tom *čipu* napisao je još pre trideset godina kapitalno delo srpske kulture književnik Rade Konstantinović: Filozofija palanke. Radi se o tako inspirativnom delu i takvom bogatstvu uvida, da bi u normalno razvijenoj kulturnoj sredini o toj knjizi bilo napisano već nekoliko desetina studija. Ovde ne postoji nijedna. Bolesnik je toliko bolestan da nema snage da se leči. Grupa intelektualaca iz Forum-a pisaca, na čelu sa Filipom Davidom, pre godinu-dve upozorila je da sve naše teškoće imaju koren u postojećem *kulturnom modelu*, što je samo druga reč za Danojlićev *čip*.

Feral Tribune, 29. 01. 2004.

Duhovnost

Razgovor vodila Svetlana Lukić

Ponekad mi se čini da bi nas Koštunica, da je kojim slučajem bio na mestu Slobodana Miloševića, ili da Milošević nije potrošio pravo na rat, uveo u tu situaciju.

Vi znate da on nikada nije priznao Dejtonski sporazum. Pošto je izabran za predsednika, on je u dva-tri maha govorio o Republici Srpskoj kao o zapadnom plućnom krilu Srbije, o Drini koja teče sredinom Srbije, da treba čekati neke povoljnije okolnosti da se završi ono što je Milošević započeo. Njegova jedina primedba na Miloševića je bila ta što je on *komunjara*. Dakle, ne vidim da se on uopšte razlikuje od Miloševića. On izgleda kao Milošević koji je priznao poraz. On i dalje pravda sve što je obeležilo srpsku politiku 90-tih pokušavajući to da pomiri sa novim međunarodnim položajem Jugoslavije.

Koliko je on opasan političar?

On pati od nedostatka energije i nesposobnosti za bilo kakvu akciju. On sebe više shvata kao čoveka koji će Srbiju vratiti njenim tradicionalnim vrednostima i naročito, poništiti nasleđe komunizma. Međutim, mislim da on ništa neće raditi. On će prosto pričati. On sebe ipak vidi prvenstveno kao ideologa. Jako su opasni ljudi koje on skuplja oko sebe, a oni neće samo pričati. On bira ljude koji će se revanširati Demokratskoj stranci. Mislim da je to kriterijum koji odlučuje. I uprkos tome što Labus priča da neće biti revanšizma, već se sada vidi da se o Demokratskoj stranci u DSS-u govorи onako kako se nikada nije govorilo o Miloševiću. Sada se vidi da je DS Koštunićin najveći ideološki protivnik, i to u dve oblasti: kulture u najširem smislu te reći, a drugo su međunarodni odnosi, jer nacionalisti se uvek plaše integracija u Evropu. Odatle im preti najveća opasnost, jer oni bi u Evropskoj uniji izgledali kao neke aveti. I oni to znaju i žele to da spreče. Prema tome, postoji konsenzus da se u tu Evropu ne ide, mada se to ne govorи otvoreno. To ne sme da se kaže, jer se još uvek računa na donacije. Ali ni Koštunica ni njegova vlada, ni DSS, ni Toma Nikolić, ni crkva, ni srpski kapital ne žele u Evropu.

A što se tiče dvosmerne saradnje sa Hagom, ja uopšte ne znam šta bi to trebalo da znači. Možda da mi njima izručujemo ratne zločince, a oni nama Klintonu. Ili kako? Jedino tako to mogu da zamislim.

Da se trampimo: mi da sudimo Solani, a oni neka sude Mladiću. Valjda tako nekako. To je totalna besmislica, ne znači apsolutno ništa i jedna je od tih njegovih teško pronađenih formula da se ne kaže ono što on, u stvari, misli. On ne želi nikakvu saradnju sa Haškim tribunalom, to je jasno, on i ne smatra da su činjeni ikakvi zločini, on je napravio tu Komisiju za istinu, koja nikada ništa nije uradila, a nije ni pokušala išta da uradi. Njegove izjave o Haškom tribunalu ne treba da ponavljam: čuvena deveta rupa na svirali i da mu se stomak prevrće na pomen Haga. Je l' on misli da se u ratu nije učestvovalo? Je l' on misli da JNA nije činila zločine? Je l' on misli da srpska policija nije činila zločine? Je l' on misli da na drugoj strani postoji išta što može da se uporedi sa Srebrenicom ili sa Ovčarom? Ne postoji. On oseća da je u svakodnevnoj političkoj operativi potpuni diletant. On zna šta treba da govorи, ali pojma nema šta treba da radi. Zato su mu potrebni ti aktivisti koji će da pretaču njegove generalne ideje u svakodnevnu akciju, jer je on lično anahron čovek. On je potpuno anahron. Ako ste čitali knjigu koju su pisali on i Čavoški, možete da vidite čime je on opsednut. On je opsednut porazom stare

Demokratske stranke i uopšte višepartijskog sistema i time kako su komunisti izigrali celu tu ideju kroz Narodni front. Mislim da se on identificuje sa Milanom Grolom i želi da dobije bitke koje je Grol izgubio 1945. Ali Grol je te bitke izgubio u jednom drugom vremenu i vratiti Srbiju u '45. ili '41, što u stvari Koštunica želi, jer on misli da je to tačka u kojoj smo izgubili put, neshvatljiva je fantazija koje se on dosledno i uporno drži. I njegov jezik je anahron, jer on želi da sunđerom izbriše šezdeset godina istorije, ne samo naše nego i evropske, i da vrati sat na 1941. To je nestvarno. On ne liči na ljude koji se kreću ulicom, on liči na neki hologram i mislim da ljudi to osećaju. Ta njegova sumorna projekcija, ta njegova uspavanost i ta njegova neodređenost i nedorečenost večna... U trenutku kada treba da nadoknađujemo vreme koje smo izgubili, to je fatalno po ovu zemlju. On to ne vidi, jer on misli da bi ovde trebalo da bude '41. i to mu onda nije problem.

To dovodim u vezu i sa zahtevom da se Srbi vrate duhovnosti. Duhovnost znači da nas ono što se dešava u materijalnom svetu ne zanima. O tome je vrlo lepo pisala Isidora Sekulić u eseju „Nevolje malih naroda“, gde je opisivala kako su mali narodi, a naročito srpski, često bahati i agresivni, a onda dolaze – to su njene reči koje su mi se dopale – „one gorke suze posle“. Prvo pretimo svima, mlatimo svakoga koga stignemo, pa kada se pojavi neko jači, mi se odjednom setimo duhovnosti, ništa nas ne zanima, naše je carstvo nebesko, mi smo nacija okrenuta duhu. U trenutku kada nam je potrebna natčovečanska energija da se iz ove crne rupe izvadimo, oni nam kažu – ne, sedećemo ovde, baš nam je dobro i ovako, pa ćemo duhovno da se *zamišljavamo*. To je kao superioran stav u odnosu na plitku materijalističku kulturu koju nam nude sa zapada.

Kao karikaturalni oblik toga može se shvatiti izjava ministra policije Jočića, koji je na pitanje da li je u mladosti obijao kioske, rekao: „Vi me pitate za kioske, a gori nam Hilandar.“

Dabome, duhovnost je važna, tako je. Mi se bakćemo glupostima kao što je pitanje zašto smo postavili lopova za ministra policije, a gori nam Hilandar. Zauzima se jedna ptičja perspektiva, iz koje se sve gleda sa jedne takve visine da prestaje da bude važno. Mića Danojlić kaže: „Možda je čak i dobro što smo ovako nastradali“, kao nešto

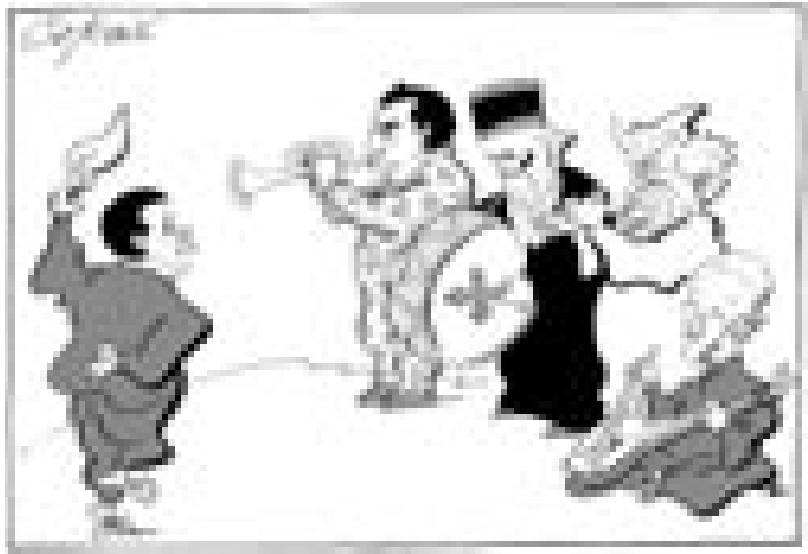
ćemo i naučiti, a ne vidim da išta učimo, vidim samo da zadovoljno ponavljamo da smo žrtve i da smo uvek bili u pravu. To je jedno popovsko zapomaganje, umesto da se nešto uradi. Zastrašujuće je koliko kod nas sve stalno počinje od nule. Svako ko smeni neki režim smatra da sve što je bilo pre njega nije valjalo ništa i sada će on da postavi prave koordinate u kojima treba da živimo. To je urađeno i 1945, u doba komunizma. Jedan od razloga zbog kojih se Jugoslavija raspala bio je taj što komunistički režim nije mogao da shvati da je jugoslovenska idea starija od komunističke, tako da kada je pukao taj režim, pukla je i Jugoslavija. Jer se slavio 29. novembar, a nije mogao da se slavi 10. decembar. To sada rade i oni koji skidaju Đindjića sa sajta vlade. Svaka generacija ovde počinje od nule.

Emisija Peščanik, 11. 03. 2004.

Sirotinja

Ovoj vlasti, Koštunici pre svega, glavni cilj je, i u tome oni vide stabilnost, da se događa što manje. Neka se ništa ne mrda, neka život stane – jer život vuče na stranu na koju oni ne žele da idu. To je jedno. Drugo je politički sadržaj te njihove aktivnosti. Njihov motiv i njihova emocija jeste mržnja. Po tome vidim da se vraćamo na život pod Miloševićem, jer i kod Miloševića je glavni motiv političkog angažmana bila mržnja. Kada god je govorio, Milošević je nekoga mrzeo – Zapad, Klinton, Albance, Tuđmana. On je stalno pozivao ljudе da mu se pridruže u mržnji. I ljudi su, u svojoj frustraciji, to prihvatali, jer ako neće da mrze drugoga – morali bi da mrze sebe. Za ove poslednje tri godine mržnja je bila počela polako da nestaje. Ali sada se, sa sve Tomom Nikolićem koji je pravi mrzitelj, pojavljuje Koštunica i ceo DSS sa tom skrivenom, potajnom mržnjom. Mislim da je to mržnja koja se u njima kuvala dugo i sada, kada su se doče-

pali vlasti i vlade, oni ne uspevaju više da je sakriju. Ovo što je Dejan Mihajlov napravio³⁹ je, recimo, samoubilačka stvar. To je ličilo na Matića, na JUL. To je bilo bezobrazno agresivno. I mislim da su bili vrlo iznenađeni kada im se, barem na nivou medija, to vratilo kao bumerang.

Maršićanin stalno govori: „Mi nismo ni levo ni desno.“ Tako oni definišu centar. To je oblik takozvane mudrosti kojom smo mi definisali svoj položaj još pod Titom – nismo mi ni kapitalizam, ni socijalizam, ni istok, ni zapad. Naša demokratija nije ni zapadna, formalna, a nije ni iz realnog socijalističkog bloka. Mi nismo ni u Varšavskom, ni u NATO paktu. Kod nas postoji i ne postoji tržiste.

39 Nakon ubistva Đinđića, Dejan Mihajlov je 17.05.04, na zakazanoj konferenciji za novinare, na kojoj nisu mogla da se postavljaju pitanja, pročitao sledeće saopštenje: „Ćutali su i kada su ubijali premijera. Znali su ko je doneo odluku da se Đinđić ubije i znali su ko ga je ubio. Đinđićeva majka to jasno kaže: „Moga sina su ubili njegovi, i jedan bivši ministar jasno mi je to rekao.“ Šta još nije jasno u majčinim rečima? Šta nije jasno u držanju supruge ubijenog premijera, koja u svoju kuću više ne prima gotovo nijednog od najbližih Đinđićevih saradnika, koji su ga prodali, a možda uradili i nešto gore? I ne dižu oni građu štiteći porodicu Đinđić, već probajući da zaštite svoju mafijašku porodicu. Da su hteli, zaštitili bi njega, ali ne sad, već pre nešto više od godinu dana. Neka Živković i neka Tadić dobro razmisle sa kim su, kako su i za čiji račun vodili prošlu vladu i svoju stranku.“ Povodom ove izjave, na suđenju za atentat, na predlog advokata Radeta Paunovića, Mihajlova je saslušao sudija Marko Kljajević. Mihajlov je ovu izjavu morao da povuče kao netačnu, objašnjavajući da je izrečena „u žaru političke borbe“.

To je neka ziheraška pozicija, iz koje objašnjavate šta sve niste, da ne biste morali da razmišljate o tome šta jeste, jer to ni ne znate. I time svakoga nekako zadovoljite. Samo što je u ovako teškoj situaciji u kakvoj se mi nalazimo, takav stav opasan, jer mi se davimo, a odbijamo da plivamo. Postoji rezerva prema procesu uključivanja u Evropu. To ostaje kao cilj, ali on će nekako doći sam od sebe. Mrtvo more, ne znam kako drugačije to da opišem, ničeg nema. I mislim da će ovde da nastane velika depresija kada prođu svi ti izbori i kada se isporuče generali, kada prestane da nam dolazi Karla del Ponte, kada se reši pitanje Kosova, koje će se rešiti uskoro. Mislim da ćemo ostati bez teksta u politici.

E, onda će da se postavi pitanje – pa dobro, a kako ćemo sada da živimo? Privid događaja – izbori, predizborne kampanje, suđenja – zaklanja činjenicu da život ovde nikako da se makne sa mrtve tačke. Mislim da bismo morali prvo da se smirimo. I pada mi na pamet da bi trebalo da tri meseca svi čutimo, sami sa sobom, pa da odatle vidimo da li možemo nekuda da krenemo.

Možda jedinu nadu daju male stvari. To je jedino zbog čega se svi nismo povešali. Ipak postoje neki mali poslovi koji mogu da se realizuju: mogu da ofarbam ova vrata, mogu da operem sudove, možda mogu da popravim auto. Tamo kod mene, obradovao sam se pre neki dan, pokosili su travu u parku. Nisam to očekivao. Ali posle katastrofe koja nas je zadesila, to je valjda i pravi domaćaj promena. Mislim da bi svima bilo lakše kada bismo konačno sebi dozvolili da padnemo u očajanje, pa da onda odatle krenemo, korak po korak, bez velikih iluzija da već sutra možemo da dovedemo stvari u red. Ne možemo. Mi se otimamo da shvatimo gde smo, a otimanje ne pomaže. Tu smo gde smo. Šta god mislili o tome, mi smo tu.

Košturnica se brine da ćemo ući u istoriju kao ljudi koji su izvršili genocid. Pa izvršili smo ga, ne vredi da se oko toga više bakćemo. Ne, nego ćemo da lažemo još 20 godina sebe i druge. Posle tog 5. oktobra za isporučivanje možda je bilo snage da se kaže – jeste, to se dogodilo, taj sud je u pravu. Kada napravite neku svinjariju, najlakše je da kažete – izvini, pogrešio sam, daj da vidimo nekako šta ćemo sad. To je najlakše i to vam je odmah nagrađeno.

Celo društvo se pretvara u nekakvu tvrđavu laži. Našli smo se u toj

tvrđavi i lažemo svi zajedno, čak ni jedni drugima više ništa nećemo da priznamo. Ovo sa Haškim sudom, ova pomoć haškim optuženicima... Ustavni sud je doneo odluku da suspenduje primenu toga zakona zbog toga što se time neravnopravno tretiraju isti slučajevi, recimo oni kojima se sudi ovde i oni kojima se sudi u Hagu. A onda Košturnica u jednom intervjuu objasni šta je bio motiv za donošenje toga zakona. On kaže: „Mi nismo napravili red u odbrani.“ To znači – ja plaćam branioca, pa mogu i da ga odredim i mogu da utičem na odbranu i da sprečim ta priznanja. Ja to čitam kao advokat i kao branilac i vidim da neko pokušava da mome klijentu propiše odbranu koja je u interesu države, po mišljenju Košturnice, a da moj klijent nema pravo da prizna, ako je to u njegovom interesu. Ljudima je često, kada im je sve dokazano, u interesu da priznaju, bolje će proći. Dakle, to je napad na pravo čoveka da se brani. Kada se neko brani u Hagu, on po Košturnici mora pre svega da ima na umu državni interes, pa da tome prilagodi svoju odbranu, a njemu kako bude.

U međuvremenu sam saznao i šta znači dvosmerna saradnja: mi ćemo njih hapsiti i isporučivati Hagu. To je sa naše strane. A sa njihove: oni će prihvati garancije koje daje naša država i puštati ih na slobodu. Dvosmerno – mi hapsimo, oni puštaju. Logično i tipično za politiku koju Košturnica vodi. Obavljuju se razne aktivnosti, a na kraju završite tamo odakle ste i počeli – oni su na slobodi. On je najviše o tome pričao kada je osnovao svoju Komisiju za istinu. Ta komisija je trebalo da obezbedi povoljnu sliku Srbije u istoriji. Kaže: „Ispašćemo genocidni narod.“ Pa tako misle samo oni koji su Hrvate zvali genocidnim narodom i koji uopšte misle da postoje genocidni narodi. To samo njima pada na pamet, nikom drugom. Ni onima koji sude u Hagu ne pada na pamet da će time Srbi postati genocidni narod.

Najveći zagovornici kolektivne krivice jesu oni koji stalno brane srpski narod. A tu uopšte ni o kakvom srpskom narodu i nije reč. Reč je o državi. Ovde se ne vidi čak ni to da je država jedno, a narod nešto drugo. Narod može snositi, i već snosi, istorijsku odgovornost, i konkretnu, materijalnu odgovornost za pogrešan izbor. Pogrešno je izabrao svoju vladu. Pogrešno je izabrao organe svoje države. I, naravno, kada država plaća odštetu, plaćaće i oni. Jasna stvar. Ali nema tu nikakve krivice. Čak i kada ustanovite da je država kriva za genocid, a naravno da jeste, jer genocid čine samo države – mi

jadni pojedinci za to nemamo snage, to treba postići – ne vidim da se to bilo kako reflekтуje na stav prema narodima. Ja ne mislim ni da su Nemci genocidan narod, niti mislim da iko normalan to misli. Kosta Čavoški može da misli da su Nemci i Hrvati genocidni narodi. Narodi su narodi. Moja žena kaže: „Svi su narodi odvratni kada se pojavljuju kao narodi. Kada su pojedinci, znam sa kime imam posla. A čim počneš da pričaš o narodima – daj, ostavi me na miru.“ Moj ženi je povod za tu izjavu bilo to što na televiziji u Americi stalno ponavljaju: „American People.“ Pusti me, bre, sa tim narodima.

Krstićevom presudom je utvrđena njegova krivica, pomoć u genocidu. Utvrđena je, međutim, i činjenica da je genocid postojao. Sada ću još više da zakomplikujem. Naši pravnici se čude kako je on mogao da bude osuđen samo za pomoć u genocidu, a da se kod njega ne utvrdi postojanje namere da izvrši genocid. Po našem zakonu to ne bi bilo moguće, jer neophodna je namera i neko ne može biti osuđen za pomoć u genocidu, ako niko nije osuđen za izvršeni genocid. To znači da prvo neko mora da je izvršio taj genocid, pa onda ja mogu biti kriv zato što sam u tome pomagao. Međutim, u суду u Hagu postoji pomaganje genocida kao samostalno krivično delo.

Druga je priča kako će to uticati na suđenje pred Međunarodnim sudom pravde. Taj sud po bosanskoj tužbi za genocid samo utvrđuje da li je postojao genocid. On ne mora nikoga individualno da oglasi krivim, nego samo posmatra činjenice. To nije krivični sud. On samo konstatiše štetu koja je time počinjena i, ako ustanovi vezu sa državom koja stoji iza toga, utvrđuje visinu naknade štete. U anglosaksonском праву postoji mogućnost da od nekoga tražite nadoknadu štete i kada je taj oslobođen na krivičnom суду. A logika je da je za osudu čoveka na zatvor potreban mnogo veći stepen izvesnosti, skoro apsolutna sigurnost, pre nego što mu oduzmete slobodu. A za naknadu štete dovoljno je da pokažete da je verovatno da se to dogodilo. Tako ste imali čuveni slučaj O. J. Simpsona, koji je pred krivičnim sudom bio oslobođen. Porota je smatrala da nema dovoljno dokaza da ga osudi. A onda su ga sudili građanskom tužbom za naknadu štete i taj sud ga je osudio da plati neke milione dolara, jer je bilo dovoljno osnova da se učini verovatnim da je on to stvarno učinio. Znači, ne dovoljno da ga pošaljemo u zatvor, ali dovoljno da mu naplatimo štetu. I to je ono što se događa pred Međunarodnim sudom pravde. To je tužba

za naknadu štete i za nju važi ista ta logika – dovoljno je da se učini verovatnim da je genocid izvršen.

Veoma je, kazaću blagu reč, neukusno kada sa ove strane počinju da se šalju signali i sugestije vlasti Bosne i Hercegovine da treba da odustane od svoje tužbe u cilju pomirenja. Ti si tužen. Naravno da bi ti voleo da onaj odustane od tužbe u cilju pomirenja. Ali sa njegovog stanovišta, možemo da se mirimo tek kada raščistimo ove stvari. Ili bar kaži – jeste, bio je genocid. Pa onda da vidimo da li mene interesuje i naknada štete ili ne. Napravite taj prvi korak. A mi tvrdimo – ništa se nije dogodilo, ali bilo bi lepo da u interesu pomirenja vi povučete tu tužbu. Vodim polemiku u Politici sa jednim čovekom koji ima ideju da bi to trebalo da se reši kompromisno, tako što će Bosna i Hercegovina da povuče tužbu. Pa gde je tu kompromis? Kompromis su uzajamni ustupci. Kakav ustupak mi činimo? Mi ne činimo nikakav ustupak. Mi čuvamo Mladića ovde. Kakav je to ustupak? Bio sam u Sarajevu i mogu da vam kažem da bi političar koji bi na to pristao bio mrtav zauvek, ušao bi u istoriju Bosne i Hercegovine povlačenjem te tužbe. Pogođeni su milioni ljudi. Ko sme u njihovo ime da kaže – dobro, hajde da se pomirimo. Ko to sme da kaže?

Mi ne biramo predsednika države. Mi biramo domaćina. A svako domaćinstvo krije svoje kriminalce iz porodice i negira i laže policiju. Tako se to ovde shvata. Zato što smo mi organska nacija. Mi nismo društvo u kome postoje razne uloge, nego smo mi jedno biće. Ovde se govori o narodnom biću. Mi smo jedno biće. Pipnite u jednog, pipnuli ste u sve. Ako je kriv jedan, krivi smo svi. Kao kada Partizan pobedi Zvezdu, a onaj više: „Pobedili smo vas.“ Ko je pobedio? Sedeo si u naslonjači i gledao na televiziji i pio špricere. Koga si ti pobedio? To je stadionsko shvananje kolektiviteta. To je kao idealna porodica, zamišljena narodna porodica – samo sloga Srbina spasava. Svi treba da se složimo oko svega. Pogledajte šta se dešava u takozvanom političkom životu i zašto ljudi s pravom kažu da je to predpolitičko stanje. Postoji socijalna baza svake partije u svetu. Samo kod nas sve partije pretenduju da reprezentuju sve, to znači Srbe. I svi se obraćaju Srbima i bore se ko će ubediti te neizdiferencirane Srbe da će ih predstavljati bolje od ostalih. Tu nema nikavog političkog sukoba. Svi smo jedna masa. Onda je sukob moguć samo prema spolju.

U osnovi svega je da bi sistem trebalo da bude jednopartijski, jer ako

jedna od partija najbolje predstavlja biračko telo, onda su sve druge nepotrebne. Jer oni predstavljaju Srbe, a ne deo stanovništva koji ima neke partikularne interese u jednom složenom društvu. Kada vi kažete da želite dobro ovome društvu, a ne smatrate nužnim da budete srpski nacionalista, ljudi uopšte ne razumeju o čemu govorite, jer ovde ne postoji nijedna druga politika osim nacionalne.

To je bio problem još pod Miloševićem, jer su se svi i pod Miloševićem otimali za celokupno biračko telo. Ni pod Miloševićem nije bilo nijedne stranke koja nije bila nacionalistička. GSS – donekle, ali i oni su morali da kalkulišu. A onda su birači razmišljali ovako – dobro, svi se izjašnjavaju kao nacionalisti, pa što bih ja skidao Miloševića da dovedem ove, kada se on pokazao kao najenergičniji, jer on hoće i da ubija. Mislim da su ljudi u tom smislu u pravu kada ocenjuje samo njihove individualne razlike i opredeljuje se prema njihovim ličnostima. Jer u onome što oni nude, ni ja ne vidim neke velike razlike.

Kada stvari uzmu jedan tok – ipak su to milioni ljudi – to je kao brod koji ne može da se okrene u mestu. Kada vi okrenete kormilo, brod još pet kilometara nastavlja u istom pravcu. Izgleda da su neki procesi tako snažni da, kada započnu, oni po svojoj inerciji još neko vreme, dok se ne zaustave, nastavljaju da traju, čak i ako iza njih više ne stoji neka energija. Mislim da smo mi u takvom stanju. Nema više energije iza toga nacionalizma. Nema snage više ni za šta. Nema snage ni taj Toma Nikolić, niti njegovi radikali. Samo švrljavu zidove. To je inercija i to će trajati još neko vreme. A i tada neće biti zaokreta, nego ćemo stati. I onda će svi videti da smo stali i da se ne mičemo nikuda. I valjda će onda ljudi pomisliti – pa kuda ćemo sada? Nasred smo pučine, šta ćemo sada? Ja to fizički osećam, kako nas ta inercija nosi. Bez oduševljenja, na ler. Nema više ni goriva. Ali još uvek se oseća da ta stvar i dalje mili po stazi po kojoj je jurišala 90-ih godina. Tako živi sirotinja, jer zna da nema nade. Čim neko nešto ima, on počinje da planira, da računa. Ovde je ideja provoda: jedi, pij, veseli se, na život poseri se. I to je...

Svetlana Lukić: Sloboda.

Srđa Popović: Jeste, to je neka sloboda. Sloboda koju imate kada nemate nade.

Zavisno sudstvo

Počeo sam da se zabavljam prateći šta se zbiva sa tim poslaničkim mandatima. Danas sam video Aligrudića koji kaže – mora da se utvrdi ko je kriv i da taj ide u zatvor. Ja sam 45 godina krivičar i ne vidim kakvo je to krivično delo. Kažu – podmićivanje. Ti poslanici su promenili stranku, a u tome nema ničega protivpravnog. Irrelevantno je da li su oni za to dobili pare, stan, mesto pomoćnika ministra... Svako može da promeni stranku i u tome nema protivpravnog delovanja. Mito je moguće jedino ako vam neko kao službenom licu plati da uradite nešto što je nezakonito. Vidim da se ta reč upotrebljava na jedan kolokvijalan način, u smislu u kome vi podmitite dete – hajde, napiši zadatak pa ču da te vodim u bioskop. Pa podmitili ste ga i šta, treba li da idete u zatvor? I vidim da se niko ne javlja da kaže da to nije krivično delo, nego se meša policija, koja zove te ljudе i saslušava ih. Može da se raspravlja da li je to moralno, da li je taj čovek izgubio kredibilitet da se bavi politikom, jer očigledno ne postupa po svojoj savesti, nego iz interesa. Ali sve to ne opravdava policijsku istragu. Onda se pojavi i ministar policije i stvara utisak da tu postoji neki kriminal, a niko nam ne objašnjava u čemu bi se taj kriminal sastojao. Nema tu nikakvoga kriminala, nego je to zloupotreba položaja od strane ljudi iz policije, koji u ime izvršne vlasti zastrašuju narodne poslanike da ne menjaju stranke.

Izvršna vlast postaje zaista agresivna. Počela je da poseže za represivnim sredstvima tamo gde im nije mesto, i to iz nekog državnog razloga, iz neke celishodnosti, a to vodi u policijsku državu. Znači, da bih u skupštini dobio glasove koji su mi potrebni, ja saslušavam ljude u policiji. Još je gore kada pročitate da su advokatu Terziću to dvoje poslanika zapretili da će da ga izbace iz stranke. Pa ni advokatura ne može da bude nezavisna – ne sмеš ti da zastupaš moje političke protivnike. To je totalitarna tendencija. Ne kažem da oni za nju imaju snage, mislim da nemaju, ali stvar jeste zabrinjavajuća. Oni pravo shvataju kao instrument politike. To znači – primenjivaćemo one norme i onda kada nam to politički odgovara. Tako je i Milošević radio.

Imate, na primer, slučaj Mačkatice, gde su spaljivani leševi ljudi kao u Aušvicu, ali taj slučaj je zamrznut. Gledao sam kako na konferenciji za novinare pitaju Jočića – šta je bilo sa Mačkaticom, a on kaže – nemojte to da me pitate. A sa druge strane, ministar pravde urgira da se aktivira prijava protiv Čedomira Jovanovića, da se vidi koliko puta je on bio u Centralnom zatvoru i koliko puta se neovlašćeno sreo sa ne znam kime. Ta prijava je važna, ona zasluguje njegovu pažnju, a prijava za Mačkaticu spava godinama, to nikoga ne zanima. Uspostavljanje pravne države i vladavine prava je apsolutno najvažnije pitanje. Pri čemu su to dve stvari. Pravna država bi bila država koja primenjuje svoje zakone, a vladavina prava bi zahtevala da ti zakoni nešto valjaju. Evropska komisija je zaključila da se izvršna vlast očigledno meša u rad suda. Kada pravosuđe ima problem, to je kao lekar koji je sam smrtno bolestan i ne može sam sebe da leči, nego leži i kuka na postelji. Tako oni leže i kukaju na toj postelji, ali društvo bi moralo da nađe instrumente, ako je potrebno i revolucionarne, van postojećih granica ustava i zakona, da to izleči.

Sve to moramo od nule da pravimo, a ne znate sa kim. Ne znate ko sedi u policiji, ne znate ko sedi u tužilaštvu, ne znate ko sedi u sudu. Našli smo se u toj situaciji zato što smo jednoga trenutka proklamovali bezakonje i sada je užasno teško. Kada je Vladan Batić bio ministar pravde, on je pokušao da po svojoj pameti lustrira sudove. Bilo je jasno da ljudi koji su sudili pod Miloševićem i sedeli u tužilaštvinama ne mogu suditi, niti biti tužioci. Smesta su skočili sudovi da mu kažu – to je napad na nezavisnost sudstva. Bilo bi lepo da su sudovi nezavisni, ali ti zavisni sudovi sada se brane načelom nezavisnosti. Tačno je da je to što je uradio Batić napad na nezavisnost sudstva i to jeste bila revolucionarna mera, ali drugom se metodom sudovi uopšte ne mogu očistiti. I oni su se sada zabarikadirali iza te svoje tobоžnje nezavisnosti, kao što je Milošević po prezumpciji nevinosti nevin u Hagu. To su sve fikcije, jer niti je on nevin, niti su oni nezavisni. To je zloupotreba jedne forme koja je stvorena u društvinama u kojima ustanove funkcionišu. Ušančili su se, niko ne može da ih pipne – a ne valjaju.

Vlast nema snage da stvori policijsku državu, ali zato uspešno stvara haos u kome ljudi počinju da se osećaju nesigurno. Postoji opasnost

da se pojavi neko ko će da kaže – ja ču da zavedem red, ili kako kaže Toma Nikolić – hapsićemo i hapsićemo. To bi kod prestrašenog građanina moglo da izazove pozitivnu reakciju i da on kaže – radi šta hoćeš, samo spasavaj. E, taj bi mogao da zavede policijsku državu. Tako da sadašnja vlada za nekog takvog priprema teren, jer je ljudima stvarno dosta nesigurnosti i straha. Naše biračko telo je toliko ubijeno i rezignirano da prašta sve svinjarije, ili ga se uopšte ništa ne tiče, pa je apstinent. Društvo iz osnova može da obnovi samo civilni sektor. I Peščanik, na primer, tako ga ja shvatam.

Emisija Peščanik, 08. 12. 2005.

Zakojevitezanje

Razgovor vodile Svetlana Lukić i Svetlana Vuković

Ne bih potcenjivao Koštunicu. On može daleko da ode, do dovođenja u pitanje svoje političke sADBine. I neki strani analitičari misle da ovaj kurs kratkoročno pogoduje militantnim, antizapadnim, antievropskim, proruskim, nacionalističkim, ksenofobičnim snagama, ali da će već na srednji rok to biti njihov veliki, konačni poraz. Meni se takva ocena čini mogućom. Kada jedna glupa politika konačno pobedi, to je često i njen kraj, jer se onda otkrije da je užasno glupa. Dok ne pobedi, vi to ne znate, nemate predstavu do čega ona može da dovede. Miloševića je dovela do bombardovanja i on je profitirao od toga bombardovanja, sve dok ljudi nisu kazali – dobro, bre, zašto si nas uopšte doveo u tu situaciju, goni se. Tu postoji neka dijalektika, a i vremenska projekcija mi se čini umesnom.

Da li mislite da se približava obračun između Koštunice i Tadića?

Tu postoji kontinuitet na srpskoj političkoj sceni i možda će ga najbolje izraziti ako malo prokritikujem poziciju koju je zauzeo LDP

– mi smo protiv svih, mi sami protiv svih. Mislim da u ovoj zemlji postoje stvarne dve opcije, jedna je LDP, druga su radikalni. Glavni protivnik LDP-a su radikalni, Koštunica je to u onoj meri u kojoj se njegova politika podudara sa politikom radikalaca, a Boris Tadić u onoj meri u kojoj sledi Koštunicu. Ali to je jedan kontinuum. Svi vaši protivnici vam nisu jednaki, a neki su vam protivnici samo pod određenim uslovima. Recimo, Boris Tadić je to jedino ako se priklanja Koštunici, koji se priklanja radikalima. Kada Boris Tadić priča o pristupanju evropskim integracijama, to nije nikakav problem, to podržavamo. To je supstrat politike Demokratske stranke u ovom trenutku. Reći da ste vi protiv svih je netačno, jer vam se ciljevi u mnogome podudaraju sa DS-ovim. U nečemu se ne podudaraju i to može da bude predmet vaše kritike. Ali iznijansirajte svoju poziciju u odnosu na celokupnu političku scenu, nemojte da sebe proglašavati za jedinu našu nadu, jer je to malo obeshrabrujuće.

Živimo u teškim vremenima. Sve visi, ali mislim da mi u svom očajanju precenjujemo snagu radikalaca i DSS-a. Poslednjih dana primećujem da je postalo legitimno da se pita – a šta će biti ako izgubimo Kosovo? To pitanje se čuje u svim medijima. Sve češće to čujem i siguran sam da one koji govore „sada moramo biti jedinstveni, moramo se braniti svim sredstvima“ većina ljudi više nije spremna da prati. Mislim da i oni koji to zastupaju, osećaju da sa tako isključivim stavom možemo gadno da nastrandamo. Ovo su teška vremena i za ljude koje smatram svojim političkim protivnicima, radikalace i DSS. Oni već počinju da pokazuju neke znake gubljenja razuma. Kao onaj koji kaže – Zoran Đindjić je trebalo da bude ubijen, jer je bio izdajnik, ili Toma Nikolić koji kaže – ruska zastava će se vijoriti na našem ministarstvu odbrane, ili Koen koji kaže – nisu nam potrebne evropske integracije. To su znaci gubljenja razuma. Ovaj narod je toliko izluđivan, često i dugo, da mislim da je stekao i neki imunitet. Crnogorci imaju izraz zakojevitezanje, kada onaj koji noseći zastavu predvodi kolonu i poziva „hajde za mnom, ko je vitez“. Mislim da to ovde teško može da se proda, videli su ljudi koliko to košta.

Neke ljudi sam prvi put čula da kažu – ako Kosovo ode, biće mi teško. Oni osećaju da će to biti poniženje samo zato što odbijaju da priznaju da su bili ponižavani i 1991, druge, treće, četvrte, pete... Mi smo davno poniženi. Mi smo poniženi kada smo zavodili policijsku državu na Kosovu, kada smo te ljudi ubijali, tukli, izbacivali,

hapsili, sudili – tada smo mi poniženi. Sada to samo postaje jasno po posledicama, a trebalo je da bude jasno već onda. Nismo mi poniženi zato što se sada sudi onima koji su vršili ratne zločine u naše ime, mi smo poniženi time što su oni vršili te zločine. Ta katastrofa koju ljudi sada percipiraju – ona se već dogodila. Najbolje što sada možeš da učiniš je da to shvatiš, ostaviš iza sebe i kreneš u nekom drugom pravcu, a ne da tvrdiš da toga nije bilo ili da mi nismo za to krivi ili da je to opšta zavera. To je neekonomično sa našeg stanovišta. Nikoga mi više ne možemo ni za šta prevariti, sve se zna. Samo u svojoj parohijalnosti možemo poverovati da možemo da sakrijemo Mladića. Pa ne možemo, svi to znaju, vide, priznali smo sami sto puta – sakrivali smo ga, a sada ga ne sakrivamo. Aman, ljudi, pa jeste, sakrivamo ga. To je stvarno očajnička pozicija, kao kada čoveku odsek u ruku, a on misli da je još ima. Pa nemaš je, nauči da živiš sa jednom rukom. Bolje bi bilo da imaš obe, ali sada živi sa tom jednom.

Naša patnja je patnja ljudi koji su prinuđeni da gledaju film koji se zove Poslednjih 17 godina. I to je teško. Nemce su na silu morali da vode da gledaju, mi to gledamo sada i teško je. Ali to je bilo i dobro je što je to prošlost. Mi samo treba da se osvestimo da je to prošlost, jer dokle god to ne možemo sebi da priznamo, mi se nalazimo u permanentnoj traumi. Ljudima koji su doživeli traumu kažu – piši o tome, pričaj o tome, sto puta pričaj o tome, da to ode u onaj deo mozga u kojem su pohranjene dugotrajne memorije iz prošlosti. A dok negiraš, to ne može da stigne tamo i ti stalno živiš u toj lošoj sadašnjosti; ti još uvek živiš sa Srebrenicom, sa Markalamom, sa bombardovanjem, zato što ne možeš da shvatiš i ne možeš sebe da dovedeš do toga da priznaš – jeste, to je bilo. I sada, loši deo tog iskaza je to „jeste“, a dobar deo je „to je bilo“ – to nije sada, to je bilo.

Među ljudima koji su nam prekinuli tribinu u Aranđelovcu su bili i neki četnici u maskirnim uniformama. Jedan od njih je postrojio ostale i vikao: „Četa, na-des-no.“ Njihove maskirne uniforme su pohabane, oni su ih stvarno nosili u ratu, ali sada je to farsa.

Izgleda kao farsa, jer on ne razume da je to prošlo, a vi ga gledate i mislite – šta je tebi, idi, bre, leći se.

Emisija Peščanik, 14. 12. 2007.

Kako glasati

Glasati za manje zlo

Glasati za manje zlo ipak znači – glasati za zlo. Kada jednom svesno date svoj glas za zlo (manje), postajete odgovorni za to zlo. Ono će se od tada uvek, s pravom, pozivati na vaš glas. Tumačiće vaš glas kao podršku za svo (manje) zlo koje bude činilo. Naknadne reklamacije se ne primaju.

Da li sigurno znate šta će se u budućnosti pokazati kao manje, a šta kao veće zlo?

Glasanjem za manje zlo potvrđujete pravilo i dosadašnju ustaljenu praksu da za uspeh u političkoj utakmici ne morate biti *dobri*. Dovoljno je da budete *manje zlo*. Time obeshrabrujete *dobre*.

Manje zlo je manje – u datim okolnostima. Davanjem svoga glasa manjem zlu, vi cementirate te okolnosti. To je prihvatanje datih okolnosti kao fatuma. Kapitulacija pred okolnostima. A možda bi bilo bolje menjati te okolnosti glasanjem samo za ono što smatrate dobrim.

Glasanjem za zlo (makar i manje) kompromitujete svoju savest.

Vi niste odgovorni za pobedu većeg zla, ako propustite da glasate za manje. Za veće zlo su odgovorni samo oni koji su glasali za veće zlo. Svako može da odgovara samo za sebe, jer samo nad svojim postupcima ima potpunu kontrolu.

Glasati za Evropu

Da li ste sigurni da (u datim okolnostima) glasanjem za Borisa Tadića – glasate za Evropu?

Ovo pitanje je umesno iz dva razloga. Prvo, Tadić se redovno deklarativno izjašnjava za pristštanje Evropskoj uniji, ali on se vrlo često ponaša potpuno suprotno. Pomenimo samo glasanje za kosovsku preambulu ustava, glasanje za rezoluciju o Kosovu i prepuštanje mesta premijera čoveku sasvim jasnog antievropskog opredeljenja.

(Naime, Koštunica je za Evropu samo ako se ona promeni (on bi rekao pročisti) po njegovom ukusu; to jest, on je protiv Evrope kakva ona jeste). Tadić kao da sam sebi postavlja prepreke za ostvarenje cilja koji deklarativno postavlja. Da li pri tome Tadić ne razume šta radi ili je neiskren u svom evropskom opredeljenju, ili oboje – nebitno je.

Drugo, da li Tadić, ako bi bio izabran, može da osigura potpisivanje najavljenog sporazuma koji bi Srbiju postavio na put ka EU? Premijer i njegov deo vlade smatraju da nisu za to dali potrebno i neopozivo ovlašćenje potpredsedniku Đeliću. Sporazum mora biti ratifikovan u skupštini, gde protivnici potpisivanja sporazuma imaju većinu. Konačno, čak i da skupština ratificuje sporazum, s obzirom na kosovsku preambulu i rezoluciju o Kosovu, mogla bi se u ovakvoj Srbiji osporavati ustavnost te odluke.

Dakle, pitanje je da li smatrate: (a) da je prioritetno *dobro* da Srbija pristupi EU, (b) da Boris Tadić to iskreno hoće, (c) da on to, u opisanim okolnostima, ume i može da osigura sa mesta predsednika. Ako na sva tri pitanja odgovorite pozitivno, znači da izbore shvatate isključivo kao referendum o ulasku u EU i logičan bi bio vaš glas za Borisa Tadića (kako god inače ocenjivali tog kandidata). Ako na bilo koje od ovih pitanja odgovorite negativno, onda vam mora biti jasno da glasom za Tadića nećete davati glas za Evropu.

Glasati za Kosovo

Antievropska opcija u Srbiji stavlja birače pred ovakvu tobožnju dilemu: da li želite u Evropu ili želite da sačuvate Kosovo u Srbiji. To rezonovanje se izvodi na sledeći način: (a) Evropa sama priznaje da želi Srbiju u EU, (b) Evropa istovremeno želi da Srbiji otme Kosovo, (c) Srbija neće pristati da uđe u EU i time će prinuditi Evropu da promeni stav prema Kosovu. Rezonovanje je očigledno pogrešno. Prvo, zato što je Kosovo već oteto ili, bolje rečeno, davno izgubljeno zbog srpske politike na Kosovu. Drugo, EU zna da je ulazak Srbije u EU važniji Srbiji nego njoj. Konačno, EU je svesna da to znaju i oni koji joj na ovaj način prete, to jest da je tobožnja pretnja samo instrument zaludivanja srpske javnosti od strane onih koji na sve načine nastoje da održe kontinuitet sa režimom Slobodana Miloševića.

Glasanjem protiv Evrope ne može se sačuvati Kosovo. Može se samo izgubiti, pored Kosova, i evropska perspektiva (za koju se gotovo svi slažu da je načelno poželjna).

Glasati po savesti

Glasati po savesti značilo bi glasati za ono što vi smatrate da je dobro. Bez obzira na vaša očekivanja da li ćete biti u većini ili ostati u manjini. Dakle, ne kalkulišući o tome kako će glasati svi ostali. Samo tako može da se utvrdi tzv. narodna volja. Samo tako je vaš glas odgovoran, jer se samo to i traži od vas kao građanina. Ne postoji bačeni glas. Njega su izmislili političari manjeg zla i pobornici status quoa.

Kada neko pokušava da misli i svojom i tuđom glavom, i da svoj stav podešava prema raznim, komplikovanim (često pogrešnim) kalkulacijama o ponašanju drugih, on nas vara i uskraćuje nam bitnu informaciju o njegovom autentičnom, ličnom mišljenju i volji. Dakle, upravo ono što demokratski proces jedino od njega traži i upravo ono što pojedinca čini suštinski neophodnim i dragocenim učesnikom politike.

Političari će onda, u svojoj želji da budu uspešni, kalkulisati i podešavati svoje ponašanje prema ukupnom zbiru i rezultanti tih pojedinačnih mišljenja, volja i odluka, ali ni oni to ne mogu da čine, ako ta lična i pojedinačna mišljenja nisu jasno izražena. Niti je iko odgovoran za to kako će biti tumačen njegov savesni izbor, kako on može biti upotrebljen u datim okolnostima. Jer ni okolnostima se ne može robovati, i same okolnosti se nekada moraju menjati. U protivnom, te okolnosti postaju naš fatum. Političar možda nekad mora da bude pragmatičan, birač to ne sme da bude, jer gubi svojstvo birača i sam postaje političar. Razvijeno demokratsko društvo, kao složeni sistem, počiva na diferencijaciji i poštovanju uloga.

Peščanik.net, 28. 01. 2008.

Kako glasati 2

Konfuzija

Među biračima Druge Srbije vlada konfuzija. Naročito među kritičarima dosadašnje politike Borisa Tadića. Da li, ipak, opet zapušti nos i sprečiti najgore? Ne treba zaboraviti da je ovu konfuziju stvorio sam Tadić, kada je glasao za onakav ustav, na onakav način, kada je glasao za onaku rezoluciju o Kosovu, kada je Košunici poklonio mesto premijera. Konačno, kada je, protivno iskustvu i zdravom razumu, poverovao da će ga Košunica podržati na predsedničkim izborima.

I najvažnije: kada je ostao potpuno pasivan i nem kada je njegov sadašnji koalicioni partner, DSS, sistematski i bestidno sabotirao i opstruirao suđenje ubicama prethodnog predsednika njegove sopstvene stranke, Zorana Đindjića.

Tek kada je kasno uvideo da će ga DSS opet prevariti, Boris Tadić se iznenada setio da tu podršku traži od građana (valjda onih iz LDP koje je, po Košuničinom zahtevu, izbacio iz stranke).

Za konfuziju Druge Srbije odgovoran je sam Boris Tadić.

Greh apstinencije

Ima birača kojima je usaćen strah od greha apstinencije. Međutim, ako ste u prvom izbornom krugu glasali za nekoga od kandidata koji nisu prošli u drugi krug, vi niste apstinent. Vi ste dali glas svome kandidatu, birali ste, ostali u manjini i obavili svoju građansku dužnost.

Braniti 5. oktobar

DS, Tadić i njegovi birači iz prvog kruga žele da nas ubede kako se glasom za Tadića brani 5. oktobar. To nije tačno. Od samoga početka, razumevanje onoga što se tada dogodilo bilo je ambivalentno. Postojala su dva tumačenja toga događaja: jedno je bilo tumačenje Zorana Đindjića (radikalni raskid sa Miloševićevim režimom), a drugo Vojislava Košunice (kontinuitet sa tim režimom). Vojislav Košunica je sve vreme nastojao da putem koncentracione vlade

vrati na vlast radikale i socijaliste, da ih normalizuje (*sve su stranke demokratske*). U tome je konačno uspeo nakon ubistva Zorana Đindjića. Boris Tadić se u toj dilemi između Đindjića i Košunice priklonio Košunici.

Glasom za Tadića ne brani se 5. oktobar koji je izveo Đindjić, već se Đindjićevo viđenje 5. oktobra izdaje. Dakle, braniti 5. oktobar je dvosmislen poziv. Čiji 5. oktobar, koji 5. oktobar? Shvaćen kao revolucija (Đindjić) ili kao redovna smena vlasti uz pomoć Miloševićevog okruženja (Košunica)?

Ako Toma dođe na vlast...

Tadić i njegovi birači plaše nas Tomom Nikolićem. I bez dolaska na vlast, radikali u Srbiji ostvaruju veliki politički uticaj. Dva miliona Miloševićevih glasača iz 2000. i dalje je među nama (inicijalno u DSS-u, a zatim u radikalima), lustracija je izostala, državni aparat je nereformisan, spoljna politika (nakon ubistva izdajnika Đindjića) vraćena na Miloševićeve pozicije: protiv trulog Zapada, za braću Ruse koji kriju naše zločince. Dodatna nevolja je što radikali (uz pomoć Košunice) ostvaruju taj veliki politički uticaj – bez ikakve odgovornosti. Ako se u Srbiji već vodi radikalska politika, zar nije bolje da oni za nju postanu i saodgovorni?

Kratkoročno, to bi svakako bilo vrlo neprijatno, ali dugoročno bi moglo biti vrlo korisno da se Toma Nikolić istera iz udobnog opozicionog zaklona.

U jednom zoopsihološkom eksperimentu ispitivana je inteligencija životinja. Ona se stavlja ispred polukružne žičane ograde, sa čije druge strane se nalazi hrana. Da bi došla do hrane, životinja bi morala da načini nekoliko koraka unazad, od hrane, i obide ogradu. Kokoška to nije u stanju da učini, ona beskonačno i neuspešno pokušava da klinjom, kroz ogradu, dosegne do hrane. Pas rešava problem iz prve.

U mnogim poslovima, smišljeni korak unazad vodi cilju mnogo pre i mnogo sigurnije nego pokušaji mata u jednom potezu, koji su karakteristični za frustriranu srpsku politiku.

Birači LDP-a

S obzirom na svoj veoma kritičan stav prema Borisu Tadiću, birači LDP-a su u posebno konfliktnom položaju. Sama stranka je na kraju, svakako nevoljno, pozvala svoje birače da daju glas Borisu Tadiću. Kako ovaj poziv njeni birači treba da shvate?

LDP je kao stranka morala da povuče ovaj potez, da ne bi sutra bila optužena da je dovela Tomu Nikolića na vlast. To strahovanje je opravdano, bez obzira što Tomu Nikolića na vlast dovodi u stvari DSS. Vojislav Koštunica ima manir da optužuje druge za svoja nedela (*u žaru političke borbe*).

Birače LDP-a zato ovaj poziv ne obavezuje. Stranka je uradila ono što je morala da uradi, ali odluku na izborima donose birači, autonomno i tajno. Sumnjam da će se mnogo LDP-ovih birača odazvati ovom nevoljnog pozivu.

Peščanik.net, 30. 01. 2008.

Anomija

Arogancija sa kojom je uterana cela ta priča sa NIS-om od strane Rusa našoj vladi, pa nama od strane naše vlade, do te mere je bezobrazna da je to neverovatno. To samo dokazuje koliko je nacionalizam destruktivan za svoju stvar i kako nam taj nacionalizam, koji nam štiti dostojanstvo, stalno urušava to dostojanstvo, i koliko lako, sve brinuti se za naš suverenitet, krčmi taj suverenitet. Prvo su nas slagali u vezi sa tim sporazumom – o svemu smo se dogovorili, Banatski Dvori, Južni tok, zato NIS ide po tako maloj ceni i van tendera. To je veliki poduhvat čiji je NIS samo mali deo, a od celog posla ćemo imati fantastične koristi. Onda su posle toga morali da nam kažu – ne, ne, one druge stvari vise u vazduhu, ali imamo garancije Putina. A Dačić kaže: pa nećemo valjda da sumnjamo u Putina? Koja je to servilnost i koje je to puzanje.

Onda se pojavi onaj Nenad Popović, ja uopšte ne znam ko je taj čovek, šta on radi, mislim da niko ne zna šta on radi – odnosno, znam šta radi, ali ne mogu da kažem – i kaže: mi smo ratifikovali taj sporazum i to je zakon. I niko mu ne kaže – a šta se Rusa tiče naš zakon, to je zakon za nas, Rusi uopšte nisu obavezni da ga poštuju. On je to ponovio 18 puta, da ništa ne brinemo, jer je to zakon. Kao da mi možemo da Rusima prepisujemo zakone iz naše skupštine. Onda ljudi pitaju: pa šta ste se dogovorili? E, to ne možemo da vam kažemo, jer smo u pregovorima. Ne razumem zašto ne može da se kaže o čemu se pregovara, zašto je to neka tajna, kada oni od Rusa nikakve tajne ne kriju. Za koga je to tajna? Pa tajna je za nas, tajna je za ekonomiste i stručnjake koji bi im rekli da pričaju budalaštine. Ne, ne, vi ne razumete, videćete. Kada ćemo da vidimo? Pa kada potpišemo. Sada su potpisali i kažu: sada je gotovo. Kao da smo ovce, majmuni, ne znam kako da nazovem to kako nas tretiraju i kako im ne smeta što su ti marifetluci toliko glupi i providni. Njih se to više ne tiče. I na kraju kažu – u stvari, to je zato što će nama Rusi spasiti Kosovo, to je glavna stvar.

Na predsedničkim izborima Boris Tadić je stalno ponavljao „i Evropa i Kosovo“. Dobro, i Evropa i Kosovo, ali ako te dve stvari dođu u sukob, šta će biti prioritet? To nikada nije hteo da nam kaže. I Koštunica je govorio „i Evropa i Kosovo“, pa smo pretpostavljali da je kod Borisa ipak prioritet Evropa. Ali onda izade Jeremić i kaže: ako treba da priznamo Kosovo, nećemo Evropu. Oni su se Koštunice oslobodili kao političkog rivala, ali su preuzeли celu njegovu politiku. Jeremić je rekao da postoji kontinuitet politike ove i prethodne vlade. A možemo da se vratimo još jedan korak unazad. Kada je pao Milošević, i Koštunica je govorio o kontinuitetu. Taj kontinuitet se tako prenosi na devedesete. Onda vidite Dačića kao potpredsednika vlade, pa se vraćaju Lilić i Škundrić. Pa stvarno je kontinuitet. Onda vidite da je Toma Nikolić postao mogući koalicioni partner – pa to je puni kontinuitet. E, onda vam kažu: ali morate da priznate da se sada bolje živi. Pa čekajte. Prvo da vidimo kako smo dobili taj bolji život. Tako što smo isterali jedno 300-400.000 ljudi van zemlje, koji šalju pomoć svojim porodicama u iznosu od tri milijarde dolara godišnje. Tako što smo dobijali razne poklone, donacije i oproste dugova od pariskih klubova, od Evropske unije i od MMF-a. Tako što smo se

maksimalno zadužili i tako što smo sve vreme trošili više nego što smo proizvodili. I sada im je svetska finansijska kriza pala kao kec na deset.

Uništava se jedina tekovina Đindjićevog režima. Srbija je uvek imala samo dva državna koncepta, jedan je bio Jugoslavija, drugi je bio Velika Srbija i oba su pukla. 2000. smo bili neka grupa ljudi u ovim gudurama, oko ovih reka, na ledini, bez ikakvog pojma šta ćemo da radimo, i Đindjić je došao i kazao: ja imam koncept, moj koncept je Srbija u Evropi. I ljudi su to prihvatili. I on je ubijen, a ta glavna tekovina Đindjićeve kratke vladavine je ostala. U ispitivanjima javnog mnjenja vidite da ljudi u tome vide neki izlaz. Posle atentata, koji je delimično zato i izvršen, jer je on zapadni agent, špijun, izdajnik, nemački čovek, mafijaš, šta se sve nije pričalo, počelo je sistematsko, prvo personalno, menjanje svega što je on doneo, a onda je počeo da se nagriza njegov najveći doprinos, a to je taj novi državni koncept. Kosovo je tu palo kao džoker. Donet je ustav koji nas sprečava da ikada priznamo Kosovo, pa su donete rezolucije o Kosovu, i u svemu tome je Koštunica obezbedio saučesništvo Tadića. U svemu tome je Tadić učestvovao. Smisao tih poteza je bio da mi sami sebi postavljamo prepreke za ulaz u EU, da se odrekнемo NATO, da poklonimo Rusima NIS i da sve to predstavimo kao neku objektivnu nemogućnost – mi bismo u Evropsku uniju, ali ne možemo, evo, imamo ove prepreke. Pa sam si ih postavio. Svejedno, prepreke su tu, ne možemo da ih preskočimo. Je l' se slažete? Svi se slažemo.

Mali je broj poslanika sa kojima se ja viđam, ali nekim sam kazao da ne mogu da shvatim da među njima nema nikoga da izade i kaže: je l' hoćete izlaz iz ove situacije? Vidite ona vrata tamo? Treba samo da izadete kroz ta vrata i to vam je izlaz. Koja vrata? Eno vam vrata, imate li oči – odmah priznjajte Kosovo, koje ionako nikada nećete dobiti, a i kada biste ga dobili, ne biste znali šta ćete sa njim i vi to odlično znate. Pa ne možemo zbog ustava – promenite ustav. Pa doneli smo rezoluciju – donesite novu rezoluciju i onda vam neće biti potrebni ti Rusi i možete pravo u Evropsku uniju, kao što smo se dogovorili. Naravno, vi možete da se pravite blesavi, ali bar ćemo jednoga dana moći da vas pitamo na šta smo straćili sve ove godine, kada ste kroz ta vrata mogli da izadete još danas. Izgleda je postignut takav psihološki pritisak da se i ljudi kojima je sve savršeno jasno ne usuđuju to da izgovore, nego se prave ludi.

Čeka se presuda Međunarodnog suda pravde u Hagu, koja ne može da vrati to Kosovo. Kosovo je izgubljeno 1990, kada je neko namislio da može silom da vlada sa dva miliona ljudi, kojima ne pada na pamet da žive pod našom vlašću. I da ih sutra dobijete, imali biste permanentnu pobunu, dokle god postoji ijedan Albanac. Sve se to zna i cela ova priča i sve ove laži i sve Jeremićeve diplomatske pobeđe, sve je to pozorište i izgovor koji se nudi ljudima koji su poverovali u Đindjićev koncept: da su se tobože pojavile neke objektivne prepreke. A glavna objektivna prepreka je to što mi to nećemo. A zašto mi to nećemo? Zato što se još uvek nadamo da će nam Rusija pomoći da ostvarimo Veliku Srbiju. Te priče oni još ne mogu da se odreknu u svojim fantazijama. Pored toga, nas za Rusiju vežu mnoge važne veze, jedna je što tamo beže naši ratni zločinci, druga je što je tamo porodica Milošević i što su tamo naše pare. A svida nam se i kako je Putin ukrotio svoj civilni sektor, kako je lepo zaveo red i još ima opštu podršku. To bi mi, a ne neku Evropu, u kojoj će da nam uklidaju monopole od kojih se te partije izdržavaju, da nam reformišu vojsku, da naprave transparentnima tokove novca, da nas nateraju da imamo revisionu komisiju koja će da pazi kako se troši budžet. Ne daj bože, to bi bila katastrofa.

Ova javnost je umorna i obeshrabrena i to dovodi društvo do onog stanja o kome je pričala Vesna Pešić, o kojem ste objavili dva odlična teksta, Ralfa Darendorfa i Stivena Luksa, koji se smatra jednim od vodećih sociologa u svetu. To stanje se zove anomija. Anomija je nemogućnost da nečemu date ime. Ovo u čemu mi živimo nema ime, odnosno jedino ime mu je anomija, a to znači nemogućnost da se imenuje o čemu se radi. Ja sam poneo Luksov citat Dirkema, koji je najznačajniji autor koji je pisao o anomiji, koji kaže: „Anomija se manifestuje u vreme ekonomskе propasti“, to hvala bogu imamo, „kada dolazi do svojevrsnog raspada društvenih slojeva i kada se pojedinci nađu u situaciji koja je gora nego dotadašnja. Ako se ne prilagode nametnutim okolnostima i samu ideju prilagođavanja smatraju neizdrživom, iskušće patnju. Ako ne možete da se prilagodite, jedino što vam ostaje je da patite. Čovek više ne zna šta je moguće, a šta nije, šta je pravedno, a šta nepravedno, koji su prohtevi i očekivanja legitimni, a koji nisu. Svaka grupa je okrenuta protiv svih ostalih, jer više ne postoji utvrđena hijerarhija i klasifikacija, slabi volja za životom. Dirkem je verovao da su svima potrebnici društveni

i moralni propisi, norme ponašanja koje ograničavaju inače bezgranične i destruktivne težnje od vrha do dna lestvice. Uništava se socijalna integracija, uništava se solidarnost, uništava se povezivanje sa socijalnim grupama i širim društvom.“ To je taj opis, koji zvuči kao da je nas gledao.

Društvo je zapalo u patološko stanje, jer ne razume samo sebe. Nastalo je opšte bezakonje. Žalimo se kako skupština ne donosi zakone, a što i da ih donosi ako ih ne primenjuje? Vidimo da policija učestvuje u kriminalu, da prebija ljude na ulicama. Postoji tu nešto još važnije, zato što je elementarnije, a to je potpuno nepoštovanje svih moralnih normi. Ovde moralne norme više ne znače absolutno ništa. Samo ako ste jako naivni možete da kažete – nemoj, to nije pošteno. Mi više ne znamo šta jedni od drugih uopšte možemo da očekujemo, šta imamo prava da tražimo u svakodnevnom ponašanju. Daću vam primer koji mene muči. Stanujem blizu Palilulske pijace i tu je neka škola. Izađu ona deca iz škole, njih šest se skupi na trotoaru, niko živ ne može da prođe. Vi dođete do njih, oni vas vide i na pamet im ne pada da se pomere. Komšinice sa pijace sa onim torbama, kesama, isto tako stanu, dođete do njih i na kraju im kažete: „Hoćete li da me pustite da prođem?“, a one se brecnu na vas.

Na onim specijalno uzanim delovima trotoara na kojima su parkirani automobili, idete u susret čoveku i niko nikoga ne propušta, nego idemo jedan u drugoga. Nekako ćemo se mimoći, zagrljćemo se, pa ćemo se mimoći. To je ponašanje na najelementarnijem nivou – nećeš valjda da prođeš kroz mene, hoću da prođem kroz tebe, zašto misliš da neću. Opisujem nešto prilično neuvhvatljivo, ali mislim da u svakodnevnom životu ljude takve stvari najviše tište. U svakodnevnom životu nemate previše posla ni sa partijama, ni sa Miškovićem, ni sa policijom, ni sa sudom, ali sa drugim ljudima imate svakodnevni kontakt, a oni vam svakoga dana daju do znanja da nikakva vaša socijabilnost neće biti uvažena, da tu nema nikakvog društva, tu je svako za sebe i baš me briga šta ti očekuješ, baš me briga šta ti misliš o meni, možeš da misliš šta god hoćeš, ja ću da svršim svoj posao. E, to je ta anomija koja vas satire. Ona vam daje na znanje da nema milosti, da vas niko ne poštuje kao ličnost, da nikoga ne zanimaju vaša suluda očekivanja pristojnosti. I to je stanje u kome smo se stabilizovali.

Ljudi shvataju da je to izgleda novi način života, i da ćemo tako živeti zauvek. I to ljude tera, što je posledica anomije, u izolaciju. Zatvorite se u svoju kuću, jedino ste tu sigurni. Anomija se ponekad završava revolucijom, koju ne vidim na pomolu, ili se završava u ritualnom ponašanju, ali je ono ispraznjeno od svakog sadržaja. Slavićemo slavu, Novu godinu, idemo, eto, na groblje, palimo sveću, idemo u crkvu, postimo, ispunili smo život, dali smo mu neki oblik. Ali unutra, u tim ritualima više nema ničega što čoveka intimno dotiče.

Na to dolazi ova svetska kriza, koja sve diže na kvadrat, jer kada je kolač mali, onda je otimanje za njega još brutalnije. Gledam one jadnike koji stoje ispred vlade, protestuju, izvode hepeninge, traže neke pare. Dode mi da im kažem – nemojte, hladno je, idite kući, vaš poslodavac je bankrot, nije da neće, on nema odakle da vam da. Ali oni traže – otmi od nekoga, ne tiče me se, daj meni. Nisam ekonomista, ali sam živeo deset godina u kapitalizmu i znam šta se radi kada dođe recesija. Vi pokušavate da oživite privredu i onda celo društvo razume da je otpuštanje neminovnost. Ako nemam kome da prodam to što proizvodim, pa smanjiću proizvodnju, a ako smanjam proizvodnju, šta će mi toliki radnici? Ne, ovde se govori: nipošto, ovde niko ne sme da izgubi posao. Imate izbor između prirodne ekonomске mere i kupovine socijalnog mira. Ovde je izbor uvek kupovina socijalnog mira, kojim ćete na kraju uništiti privredu. Ali to se vas ne tiče, jer vas interesuje sledećih šest meseci i sledeći izbori. I onda dolazite do situacije koja se u ekonomiji zove stagflacija, istovremena inflacija i recesija. Sve se to njih ne tiče, jer vodi ka nečemu što je ovde podsvesno idealno stanje, a to je jednakost u siromaštvu – može ova stoka to da izdrži, navikli su, a pošto je gladan čovek politički miran, još će se i smiriti. To je kao kada konju oduzmu zob, pa ga hrane samo senom, a on se upripitomi. To je bezdušna ideja te politike.

Na prijemu u ruskoj ambasadi, Jeremić je izgovorio da su dve konstante srpske spoljne politike Kosovo i Rusija. Mislim da je stvar odlučena na nivou vlade, na nivou države. Je li Toma Nikolić predlagao da budemo ruska gubernija, a evo, Tadić ga smatra potencijalnim koalicionim partnerom. On putuje u Moskvu, potpisuje te ugovore, slika se sa Putinom. A što se tiče kontinuiteta te politike, pa setite se ko je podržao puč protiv Jeljcina, pa kada je bila oružana

pobuna Crvenih beretki, gde putuju Aca Tomić i Pavković? Putuju u Moskvu da pitaju da li smeju da izvrše puč, hoće li biti podržani. Kada se smenjuje Milošević, ko dolazi da izvrši primopredaju vlasti? Dolazi Ivanov. Kada ste u ljubavi sa Rusima, to je okej, ali kada hoćete da raskinete, oni hoće da biju. Ne možeš ti da raskidaš sa mnom, nego kada ja kažem da smo raskinuli, onda smo raskinuli. A inače, ako treba da se ideološki definiše, ovo je četničko-informbirovska vlada. Četnici i Informbiro, oni su sada vlada.

To je postavljeno još 5. oktobra 2000. Od tada do danas ta strana koju su predstavljali Koštunica, Toma Nikolić, cela ta nacionalistička, ksenofobna bratija u stalnom je sukobu prvo sa Đindjićem lično, a onda sa njegovom zaostavštinom, koja je fantastično žilava. Oni sistematski u ovih osam godina pokušavaju da nas odvoje od državnog koncepta koji je on formulisao i koji je narod jednoga trenutka prihvatio, i pokušavaju da nas približe staroj politici i svojim starim saveznicima. S druge strane, Rusi su se s pravom obradovali idiotskoj Bušovoj politici, porastu antiamerikanizma u svetu, koji koincidira sa rastom cene nafte, koja je otišla na 150 dolara. Rusi su jednoga trenutka bili puni k'o brod. Sada se to rapidno topi, jer je nafta pala na 40 dolara i za nas je karakteristično da se baš u tom trenutku vezujemo za njih, kada oni propadaju, a Obama na onoj strani uliva velike nade.

Puni trezori ohrabrili su nešto što u ruskoj državi ne umire, a to su imperijalne težnje. Oni nikada nisu digli ruke od svoje interesne sfere i zadržali su tu nadu da će se oni tu kad-tad vratiti. Slični procesi dešavaju se i u Češkoj, Slovačkoj, Poljskoj, Bugarskoj – oni svuda traže ovakve kao što je naša vlada, da se polako ušunju natrag u te zemlje. Tako da su ta dva procesa konvergirala, naš i njihov, da bi se krovno susrela u NIS-u. Mislim da ćemo se teško iz toga iščupati.

U osnovi nacionalnog pomirenja, opšte homogenizacije kojom svi postajemo krompiri u izgradnji prividnog i lažnog konsenzusa, u osnovi toga leži nešto što je njima bila kost u grlu, a to je priča o dve Srbije. Ne mogu da postoje nikakve dve Srbije, sve ćemo to da iznivelišemo. I ono što je tu stvarno tužno, to je da ima mnogo prebega. Ljudi iz druge Srbije su obeshrabreni, gledaju od čega se živi. Ako ovo ne može da pobedi onda ćemo, kao što kaže Marko Vidojković, da gledamo svoja posla, da gradimo svoju karijeru. E, to je zato što

mi nismo protestanti i što nemamo nikakav autnomni zahtev prema samima sebi i zato što odustajemo odmah, ako povoljan ishod nije na vidiku. Mi nismo rukovođeni time – ne, ja hoću da živim tako da se ne stidim sebe i živeću tako, bez obzira kakav rezultat mogu da postignem i da li je neka moja pobeda na vidiku ili ne. Time vi ipak vršite neki uticaj u društvu.

Tu sam imao problem da razumem LDP, tu želju da matirate protivnika u jednom potezu i da odmah pobedite. Kao da ne može da postoji stranka koja je vrlo značajna za jedno društvo, koja nikada neće doći na vlast, ali koja ima vrlo korisnu ulogu. Ne, ovde to mora odmah da bude izmereno izbornim rezultatom, a izborni rezultat odmah mora da bude nagrađen nekim parama. Od toga slabo može nešto da bude. I onda počinju kompromisi i ulivanje u mejnstrim. To je glavna ideja Borisa Tadića, da sve to izniveliše, jer računa na to da je među Srbima jako malo protestanata.

Za vaš sajt sam napisao tekst o glasanju za manje zlo i pitao: jeste li sigurni da je to manje zlo ili je to nešto što se predstavlja kao manje zlo da bi dobilo glasove, a kada dobije glasove, videće se da je to isto ono zlo. Posle izbora je nastala konsternacija na proevropskoj strani, a samo je manje zlo ispalо isto zlo. Priča o manjem zlu je učinila ljudе skromnima, zadovoljnima malim, lako ih je prevariti, lako podlegnu, lako poveruju, brzo se razočaraju i postaju apatični. Ali ja imam veru u to što je dato u biološkoj osnovi ljudi, a to je da su oni društvena bića. Reći ću nešto još naivnije – mislim da ljudi žele da se vole i da žele da saosećaju sa drugima i da žele da pomognu jedni drugima. Mislim da to nije nikakav kulturni konstrukt, mislim da je to dato u vrsti kao način na koji se jedino može preživeti.

Niko ne može preživeti sam. I moja jedina nada je da to može da dođe odozdo i da bi ovde od svake partije bio potrebniji neki duhovni pokret, neka crkva koja ne postoji, nova crkva koja bi išla okolo i podsećala ljudе da pre svega treba da se vole, a posle ćemo sve lako. Eto, vidite dokle sam dogurao.

Emisija Peščanik, 25. 12. 2008.

Šta se to događa?

Poslednje jake turbulencije na srpskoj političkoj sceni izgleda da zbuju javnost. SPS ulazi u koaliciju sa DS-om, DSS bledi i nestaje sa scene, a radikali se cepaju, ništa manje nego na pitanju pristupanja evropskim integracijama. Šta se to događa? Teško da se ovi dogadaji i njihove posledice mogu razumeti van konteksta svih postoktobarskih previranja i procesa. A taj kontekst mogao bi se opisati ovako:

Istorijski poraz

Nacionalizam kao ideologija i politika doneo je Srbiji tokom devedesetih godina prošloga veka duboki istorijski poraz. Ekonomsko uništavanje zemlje, egzodus mладости, kriminalizacija društva, međunarodna izolacija, moralna hipoteka genocida i ratnih zločina, simbolično je kulminirala u vojnem porazu, gubitku teritorije Kosova, oktobarskom prevratu i ekstradiciji glavnog autora te politike, Slobodana Miloševića, međunarodnoj pravdi.

Ideologija je poražena rezultatima svoje političke prakse. Ona je ostala prisutna jedino kao gorki nacionalistički resantiman, reakcija na narcističku povredu, iluzorna, apostorna *odbrana dostojanstva* izražena u golom poricanju opštepoznatih činjenica. (Politički izraz toga resantimana je prkosno podizanje *tri prsta*, znaka u kome smo sami konstruisali svoj istorijski poraz; on bi trebalo da znači „nije istina, nismo ništa uradili, ništa naučili, nismo ni za šta odgovorni, nismo ni od čega odustali, uradili bismo sve to opet“.)

Tako je početak milenijuma Srbiju zatekao u *prirodnom stanju*: devastiranu ekonomski, moralno, politički, ali takođe bez jasne vizije budućnosti i novog državnog koncepta, u traljama jedne poražene ideologije. O Srbiji se u tom trenutku gotovo nije moglo ni govoriti kao o državi (paradoksalno, ali psihološki razumljivo, nosioci te poražene ideologije Srbiju redovno nazivaju „država Srbija“). Nakon svog poraza, Srbija je mogla biti definisana još samo kao „parče jugoistočnog Balkana u slivovima Save i Morave gde žive ljudi koji sebe nazivaju Srbima.“

Pored toga, ovim istorijskim porazom Srbija je, gotovo usput, kompromitovala i izgubila jedina dva državna koncepta koja je ikada u

svojoj istoriji imala: koncept velike Srbije i koncept Jugoslavije (sa dominantnim položajem najvećeg naroda u njoj).

Đindjić – novi državni koncept

Dakle, Srbija se posle poraza nalazi u stanju opšte anomije, bez jasnog državnog koncepta, na istorijskoj ledini, ispraznjena od sadržaja, sa oštećenim i iznurenim ljudskim resursima i u stavu poricanja. Nasuprot tome, u međunarodnom okruženju vlada intenzivna politička aktivnost koju indukuje Evropska unija svojim planovima za proširenje na istočnu Evropu i Balkan. Ta politička energija preliva se svuda preko granica, pa i preko granica *ispraznjene* Srbije. Zračenje te energije sažima u sebi Zoran Đindjić i pokušava da je potom emanira u prazni, iscrpljeni srpski prostor, nasuprot snagama opisanog nacionalističkog resantimana.

Uz pomoć te energije, on u ovome postiže uspeh nesrazmeran njegovoj političkoj snazi izraženoj u ličnom rejtingu i snazi njegove stranke. Đindjić je počeo da menja Srbiju iz manjinske pozicije, bez prave podrške iznutra, gotovo protiv opšte volje. Za nacionalističku Srbiju to je značilo „izdaju“, podleganje „diktatu Zapada“, dakle, „onih koji su nas bombardovali“ i ujedno dokaz „nedemokratske prakse“ Đindjića i njegove vlade. Uprkos tome, Srbija je počela da se menja, izgledalo je nepovratno. Ulazak u napuštene međunarodne institucije, začeci tržišne ekonomije, vizija evropske budućnosti, blagi rast životnog standarda, realizam, (oprezni) ideološki otklon prema prošlosti, saradnja sa Haškim tribunalom (pre svega kroz simboličnu „sramnu“ ektradiciju Miloševića), pokušaji susbijanja kriminala i šverca – ključna reč toga vremena je bila reforma.

Ali najveći doprinos Đindjićeve vlade svakako je bio stvaranje novog državnog koncepta. Vizija Srbije kao članice Evropske unije; smela, nova jasna i realistična vizija budućnosti, usvajanje drugačijih vrednosti i drugačije ideologije na mestu one poražene. Paradoksalno, upravo ovim uspesima Đindjić je sebi potpisao smrtnu presudu. Srbija nije bila spremna za takvu promenu. Tu presudu su donele i izvršile još uvek žive snage *kontinuiteta*, koje su se samo na trenutak bile pritajile, prerušile i zatim međusobno prepoznale, pregrupisale i konsolidovale oko svoje stare nacionalističke (sada resantimanske)

ideologije i konkretnih političkih interesa, koji su se sastojali pre svega u strahu od odgovornosti za srpski istorijski poraz, ali i pljačku, zločine i zloupotrebe vlasti tokom devedesetih.

Atentat – Pirova pobeda

Đindjić je ubijen. Međutim, reklo bi se da je to bila Pirova pobeda. Javnost je prepoznala ubice. Srbija je imala dovoljno iskustva sa političkim ubistvima i prepoznala je zaverenike i ubice po njihovim motivima, rukopisu, modusu operandi. *Sredstvo* kojim je zaustavljen Đindjić izazvalo je otrežnjenje u srpskoj javnosti. Umesto da bude brzo zaboravljen, kako su njegove ubice očekivale, Đindjićeva popularnost je neočekivano počela da raste iz godine u godinu nakon njegovog ubistva. Đindjić je prepoznat posthumno, kroz prepoznavanje njegovih protivnika i ubica. Pravnici bi rekli: nesvesnim argumentom *ad contrarium*. „Ako je smetao ubicama, zaslužuje poštovanje.“

Vlada stvorena na njegovom grobu nije mogla uživati pravu podršku. Činjenica da je u njoj učestvovala i stranka ubijenog premijera (koja je prethodno očistila stranku po željama Đindjićevih ogorčenih neprijatelja) izazivala je u Demokratskoj stranci, a naročito među njenim biračima, nelagodu, nedoumice, gorčinu i stid. Kao da je time neshvatljivo, naknadno, od strane same Đindjićeve stranke, oprošten atentat na njihovog predsednika.

Kosovo ili Evropa

Nacionalisti su precenili *uspeh* ostvaren uklanjanjem Đindjića. U atmosferi šoka, rezignacije i apatije, koja je obuzela Srbiju nakon atentata, nova vlada počela je sistematski da poništava efekte Đindjićevih reformi, institucionalno i kadrovski. Međutim, to nije bilo dovoljno. Osnovna prepreka za potpunu rehabilitaciju starog režima i njegove ideologije ostala je, ipak, ona jedino preostala, ali najvažnija tekovina Đindjićeve vladavine – proevropska vizija budućnosti Srbije. Njegovi protivnici su morali da unište tu viziju, da bi potpuno poništili Đindjićev politički testament.

Precenivši svoju snagu pomislili su da to mogu da učine tako što će Srbiju staviti pred dilemu: Kosovo ili Evropa. Nakon proglašenja

nezavisnosti Kosova, Košunica je pomislio da je došao taj trenutak, da je kosovska trauma dovoljna da se osigura konačni poraz Đindjićevog državnog koncepta i svih proevropskih snaga – i raspisao je izbore. On se tada nadao da će pred ovom dilemom, bučnim javnim kletvama, zaklinjanjima i miloševićevskim mitinzima, zastrašena Demokratska stranka još jednom pristati da ga sledi, odričući se i te poslednje tekovine Đindjićeve vladavine.

Bila je to pogrešna računica. Evropska vizija uhvatila je korena u srpskoj javnosti. To je ostala jedina pozitivna i sadržajna poruka na političkoj sceni. Prazna i nerealna obećanja o vaspostavljanju srpske vlasti na Kosovu ličila su na podgrevanje poznatih iluzija, zagovaranje samoizolacije, samodestruktivno inaćenje sa celim svetom i poznati miloševićevski autizam sa takođe poznatim posledicama. Ceo sadržaj te poruke stajao je u ciglo tri, očigledno neistinite, i do besvesti ponavljane reči: „Kosovo je Srbija“.

Nasuprot tome sloganu, proevropska opcija nudila je perspektivu stranih ulaganja, smanjenja nezaposlenosti, pristupa evropskim fondovima, političke rehabilitacije Srbije, povratka političkom razumu i vaspostavljanja elementarnog samopoštovanja.

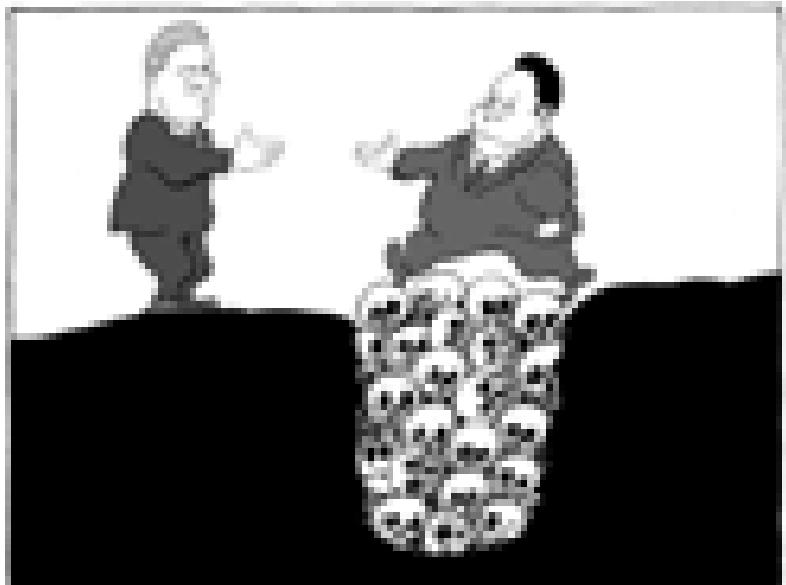
Nova linija razgraničavanja

Dilema koju je Košunica, greškom u političkom rasuđivanju, u krajnje zaoštrenom obliku stavio pred Srbiju, Kosovo ili Evropa, razrešena je na za njega neočekivan način. Konačni obračun koji je Košunica najavio kao pitanje života ili smrti razrešen je pobedom proevropskih snaga. Nacionalistička Srbija je doživela svoj prvi, veliki poraz.

To se dogodilo zbog toga što je pred biračko telo, nasuprot sitničavim, koristoljubivim i efemernim međustranačkim prepucavanja, prvi put postavljeno jedno pitanje koje birači prepoznaju kao relevantno za njihove živote, koje nudi realističnu viziju budućnosti, novi državni koncept, a ujedno razrešava istorijsku dilemu Srbije – Evropa, da ili ne. Pitanje ovakvog značaja otvara put kroz maglu međustranačkih dnevopolitičkih sukoba. Time se može objasniti, za mnoge neočekivani, izborni rezultat. Kako već obično biva, pobedio je život.

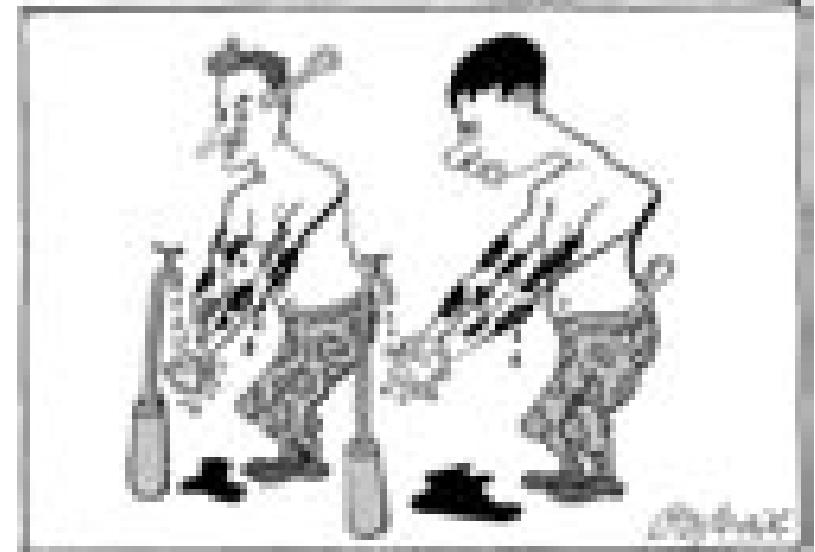
Reperkusije na stranački život

U ovoj situaciji, narodnjaci su ostali verni sebi, onome što vide kao svoju istorijsku misiju, osuđujući sebe na *dostojanstvenu* irelevantnu anahronost i tiho nestajanje. U drugim strankama, poraz nacionalista izazvao je refleks iskrcavanje pacova sa broda koji tone. Pobedio je *realizam*, a zatim je na scenu stupila srpska navika glasanja za pobednike. Besprincipijelnost preletanja pokušava da se pred sopstvenim biračima prikrije prividnim istrajavanjem na staroj nacionalističkoj retorici, ali dela govore glasnije od reči. Tako se SPS, ulazeći u nezamislivu koaliciju sa DS i dalje zaklinje Miloševićem, ali glasa za pristupanje Evropskoj uniji („koja nas je bombardovala i priznala nezavisnost Kosova“). SPS se deklariše kao ljuti protivnik „anti-srpskog“ Haškog tribunala, ali manje-više čutke prihvata izručenje Karadžića. Muljanje koje život znači.

Radikali pokušavaju sličan realpolitički manevr. Ako ne možeš da ih pobediš – pridruži im se (bar prividno). Međutim, njihova godina učena i naučena ropska vernost autoritarnom vođi, Vojislavu Šešelju – koji više nema šta da izgubi i kockarski (va banque!) istrajava u Hagu u odbrani velike Srbije, ratova, zločina i mržnje prema Evropi – ne dozvoljava im da ponove manevr SPS.

Izgleda da tako treba shvatiti razdor u radikalnoj stranci, a ne kao lični sukob Tomislava Nikolića i Vojislava Šešelja ili „borbu za vlast“. Dve ključne ličnosti u radikalnoj stranci, predsednik i njegov zamenik koji operativno vodi stranku, predlažu oprečne odgovore na poraz svoje ideologije i politike: uz sve gubitke nekako preživeti u izmenjenim okolnostima ili istrajati u porazu, do kraja „braneći dostojanstvo“, „jedino što nam je preostalo“.

Može se lako predvideti dalje urušavanje radikalne stranke. Njeni birači privrženi su patrijalhalnim, autoritarnim vrednostima. Vođa se bespogovorno sluša i sledi. Za njega se „daje život“, kako smo nedavno čuli. „Radikali imaju najdisciplinovanije biračko telo.“ Za takve birače rascep u srcu autoriteta je duboko traumatičan, jer rađa sumnju i traži od njih donošenje nekih odluka. A takvu odgovornost radikalni birač, naučen samo da sluša i izvršava, ne može da podneće. On će pre rezignirano dići ruke od svega.

Čini se da prisustvujemo konačnom krahu nacionalizma kao ideologije i praktične politike.

Peščanik.net, 11. 09. 2008.

Publika je istrčala na teren

Razgovor vodio Srđan Dvornik

Kako u Srbiji stoji sa obranom ljudskih prava?

Ta priča je doživela velik udarac padom berlinskog zida, jer se otkrilo da je ono što su vlasti socijalističkih zemalja često tvrdile – da je to samo deo ideološke borbe Zapada protiv Istoka– delimično tačno. Mnogi od nas su to slutili, mada sam ja govorio – samo vi vodite tu svoju ideološku borbu, ali treća korpa Helsinških sporazuma garantuje ljudska prava. To je bio veliki poklon za ljude koji su trpeli represiju. Moglo se pozivati na obaveze države koje su bile izvan njenog suvereniteta. Danas vrlo retko upotrebljavam izraz *ljudska prava*, jer je on ispraznjen, ne od svoga sadržaja, nego od svoje dinamičke snage. Prevladao je cinizam, taj izraz se upotrebljava licemerno, bez pravog ubeđenja i instrumentalizuje se u unutrašnjim političkim borbama. Čak se i radikali pozivaju na ljudska prava: vi kršite naša ljudska prava, mi kršimo vaša. Sve se izjednačilo.

U sukobu dva svetska bloka, to je bila ideološka borba, a u njoj se operiše idejama. Kada je ta borba prestala, ideje su prestale da budu važne i postala je važna moć. I kada neko pomene neku ideju, on izgleda naivno. Pozivanje na ustav, Konvenciju o ljudskim pravima, Povelju UN-a, čak i na međunarodno pravo – svi to shvataju kao smokvin list iza kojega se sigurno krije neki interes. Takva je percepcija u javnosti, pa pozivanje na ljudska prava više nema efekat koji je nekada imalo.

Prema tome, skoro dva decenija parlamentarne demokracije nisu donijeli i vladavinu prava?

Nisu donele promenu u pravnoj kulturi, to jest u shvatanju prava kao sistema pravila koji nije unapred podešen da koristi ovaj ili onoj konkretnoj grupaciji. To proizlazi i iz kulture ovoga naroda, kojem je stalno voda do nosa i koji ne može da živi po nekim apstraktним pravilima, nego se bori za svoj neposredni interes, a to je da prezivi. Postoji odličan esej Stanislava Vinavera, u kojem on žali zbog toga što

je napušten staroslovenski jezik, čime je svakodnevni jezik izgubio niz apstraktnih pojmoveva. To osiromašenje, zajedno sa ovom stalnom borbom za opstanak, doprinelo je tome da se ovde apstraktni jezik prava ne razume. Jer pravo je u suštini apstraktno, sastoji se u supsumiranju pojedinačnoga pod opšte, a ovde te od malih nogu uče „nemoj da filozofiraš“. Pa pravo jeste filozofiranje, to je jedna logička aktivnost.

Imao sam tako slučaj u toku suđenja za ubistvo Zorana Đindjića, kada sam iznosio dokazne predloge (da se sasluša Košunica i cela DSS-ova ekipa, koja se veoma čudno ponašala i pre atentata, i tokom i posle njega). Obrazlagao sam relevantnost svoga predloga, a sudija me je prekinula primedbom: „Pa vi sada obrazlažete, nemojte zaključivati.“ U stvari mi je rekla – nemojte misliti. O kojem god se krivičnom delu radilo, pa makar to bilo i džeparenje, sud ima društvenu funkciju da ispita ono što se zove „društveni radijus dela“: zašto je to kažnjivo, šta su bili motivi – da bi se događaj razumeo kao događaj u društvu. A mi se držimo samo najelementarnijih činjenica, ne smemo da se upustimo ni u kakvo tumačenje, ne smemo ništa da razumemo. U anglosaksonском праву, posle izricanja presude sudija iznosi objašnjenje koje govori о društvenom značenju тога дела и presude. Krivični zakon poznaje *odlučne* činjenice – one koje omogućuju da se kvalifikuje delo – ali i *važne* činjenice. A šta su važne činjenice? Pa to su sve okolnosti dela. Ali kod nas se sud ponaša kao automehaničar. Ovde se pravo shvata kao sredstvo za ostvarenje nekoga cilja. Ono se ne sprovodi, kako kažu Anglosaksonci, „under the veil of ignorance“, pod velom neznanja. Ne, ovde je ono instrumentalizovano, naročito pod Miloševićem, kada su okolnosti – rat, siromaštvo, duboka kriza – bile ekstremne. Time je ono uništeno do mere da bi se i uz najbolju volju i idealne napore vlasti moglo sanirati tek za dvadesetak godina. Prvo treba dočekati novu generaciju mladih, dobro obrazovanih ljudi, koji će učiti nešto drugo od onoga što se uči na Pravnom fakultetu u Beogradu, koji je bio servis Miloševićeve vlasti – pravnim mišljenjima, istupima, tribinama, svojom pomoći haškim optuženicima. Tu su uništene generacije pravnika. Sada je osnovan privatni pravni fakultet, koji vodi profesor Vladimir Vodinelić, ali dok prve generacije dođu do profesionalnih pozicija, to će potrajati. Drugo, uništeno je poverenje u sudove, koje nikada i nije bilo naročito visoko. Kada

se poverenje izgubi, potrebno je dugo da se ono obnovi – ne dve-tri godine, nego decenije. Treće, tu je jedna nova fascinacija novcem, do koje je došlo nakon pada socijalizma. Dok su se i u socijalizmu i u razvijenom kapitalizmu u fokusu nalazile i druge vrednosti, ovde je novac sada bog.

Bojim se da u srpskoj kulturi načelno postoji jedan strukturni deficit. Rade Konstantinović je o tome govorio kao o „naivnom realizmu“, zdravorazumskom empirizmu, misleći na nisku sposobnost apstraktnog mišljenja u ovoj kulturi. To je jedna materijalistička kultura. Pravo se doživljava kao Zero-sum game: mogu dobiti samo ono što ti izgubiš. Sve se svodi na spor oko međe: ili će se ja proširiti na tvoje imanje, ili ti na moje. Ta svest ne prihvata pravilo koje je dobro i za mene i za tebe. Ne – valjanost jednog zakona, jedne norme, procesnuje se a posteriori: da li mi daju za pravo, ili ne. Ako sam u pravu, okej, ako sam u krivu – to je loš zakon.

Pogledajmo primer Kosova. U redu – međunarodno pravo priznaje teritorijalni integritet država. Ali ono priznaje i pravo naroda na samoopredeljenje, pod određenim uslovima koji su po mom mišljenju ovde ispunjeni. Na Kosovu je godinama vođena rasistička politika i mislim da su ono što je Srbija nazivala terorizam, Albanci s pravom zvali borbom za narodno oslobođenje. E sad, kada se mi pozivamo na međunarodno pravo, postoji *dobra* norma – zaštita suvereniteta i integrateta – a ona druga, koja je za nas *loša*, potpuno se ignoriše, kao da ne postoji. Mi se takođe pozivamo na međunarodno pravo posle svega što smo činili na teritorijama bivše Jugoslavije, na način po kojem ispada da se mi setimo međunarodnog prava tek kada nas bombarduju. A dotle je vladala jedna druga logika, koju je Milošević pregnantno izrazio na početku svoje vladavine, kada je kazao da granice povlači jači. E pa izvinite, sada se pojavio neko jači ko povlači granice i je li to u redu? Ne, sada je to „nasilje“. Kosta Čavoški je govorio da pobedniku pripada plen. Pa ko je sada pobednik? I pripada li mu plen?

U završnoj riječi na suđenju atentatorima na Zorana Đindjića rekli ste da pravi posao – otkrivanje političke pozadine tog zločina – uopće nije obavljen, premda su počinioci osuđeni.

Sudilo se kao da je reč o običnom ubistvu. Ubistvo premijera nije

krivično delo protiv života i tela; to je krivično delo protiv ustavnog porekla. Ubistvo smo razjasnili, ali taj drugi, važniji deo nismo. U delu koje se okriviljenima stavljalo na teret – ubistvo najvišeg predstavnika vlasti – telo i život su objekat napada, ali objekat zaštite je ustavni poredak. Moramo pokazati kako je tim delom napadnut ustavni poredak. To znači utvrditi šta su bili motivi, zatim – ako su počinioci nameravali da izvedu državni udar – u čiju korist i utvrditi ko su njihovi politički pokrovitelji. Čak ne kažem nalogodavci, ali kada govorimo o društvenom radijušu dela, moramo utvrditi šta to delo znači, kakav je društveni i politički smisao tog dela, jer se to zahteva već i u samoj definiciji dela. Treba objasniti od čega se sastoji taj napad na poredak, zbog čega su Košturnica i DSS podržali oružanu pobunu 2001, dakle nešto što se dogodilo godinu i po pre atentata, pobunu istih tih ljudi, koja je bila uvod u atentat. I zbog čega su DSS i Košturnica sve vreme opstruirali to suđenje.

I to suđenje, i samo ubistvo, shvatio sam kao deo jednog političkog procesa koji se odvija od 2000. do danas, a koji se tiče same prirode smene vlasti. Od shvatanja šta se uopšte desilo 5. oktobra 2000. zavisi razumevanje svih događaja posle toga, uključujući i ubistvo premijera Đindjića. Godine 2000. postojala je jaka želja da se Milošević smeni. Napravljen je raznorodan savez, sastavljen sa jedne strane od onih kojima je smetao Miloševićev komunizam, a sa druge od onih kojima je smetao njegov militantni nacionalizam i rat u koji je uvukao Srbiju. Ali između njih se, zbog potreba trenutka, o tome nije raspravljaljalo. Koštunica je izabran kao kandidat zbog toga što je bio prihvatljiv i za Miloševićevu okruženje i za Đindjića. Po mom mišljenju, on je zapravo bio kandidat Miloševićevog okruženja, a ne ljudi sa kojima je formalno bio u opoziciji Miloševiću. Čim je do promene došlo, nastala je borba za interpretaciju tog događaja. Koštunica je tvrdio da je to normalna smena vlasti. Đindjić je htio da od toga napravi revoluciju. Mislim da je Đindjića koštalo života to što je on u toj borbi, u kojoj je bio u manjini, bio vrlo uspešan, jer je političkim manevrima uspeo da gurne Koštunicu na marginu političkog života. To je doživljeno kao strašna prevara i kao nepravda. Zbog toga je ubijen. I toga trenutka njegova interpretacija prevrata gubi, a dobija ova: ništa se nije dogodilo, business as usual.

Koštunica je bio kontejner Miloševićevih glasova, koje je tokom osam godina polako preneo radikalima. Danas smo došli u situaciju da prilikom donošenja rezolucije o Kosovu Dačić, predsednik Miloševićeve partije, kaže – ne znam zašto ste nas skidali sa vlasti kada vodite našu politiku. I potpuno je u pravu.

U kojoj su mjeri ovi posljednji izbori, koji su donijeli neočekivan rezultat u korist evropskog bloka, znak promjene?

U Srbiji su oduvek, tokom svih 200 godina, postojale samo dve stranke. Jedna je bila proevropska, modernizacijska, a druga domaćinska, nacionalistička, militarna, koja se oslanjala na klasične stubove autoritarnih sistema – crkvu, vojsku, akademiju. Ta proevropska stranka je ovde uvek dobijala batine. Sada ova proevropska stranka po prvi put dobija malo više prostora. Naročito zbog toga što po prvi put tu stranku podržava i Evropa. Ovde je konačno postavljeno pravo pitanje – za Evropu ili protiv nje. To je dovelo do stvarno velike promene.

Ono što je negativno jeste to što su sada te dve strane gotovo potpuno izjednačene i ta ravnoteža doprinosi osećanju velike tenzije i krize. Ona je sublimirana u očekivanoj ratifikaciji Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU. Mislim da Tadić to ne razume, jer pokušava nešto nemoguće, a to je da bude stožer centra između dijametalno suprotnih projekcija budućnosti zemlje. To nije moguće. Tu mora da pobedi jedna strana. Tu nema kompromisa: ili ćeš izručiti Mladića ili ne; ili ćeš ratifikovati sporazum ili ne.

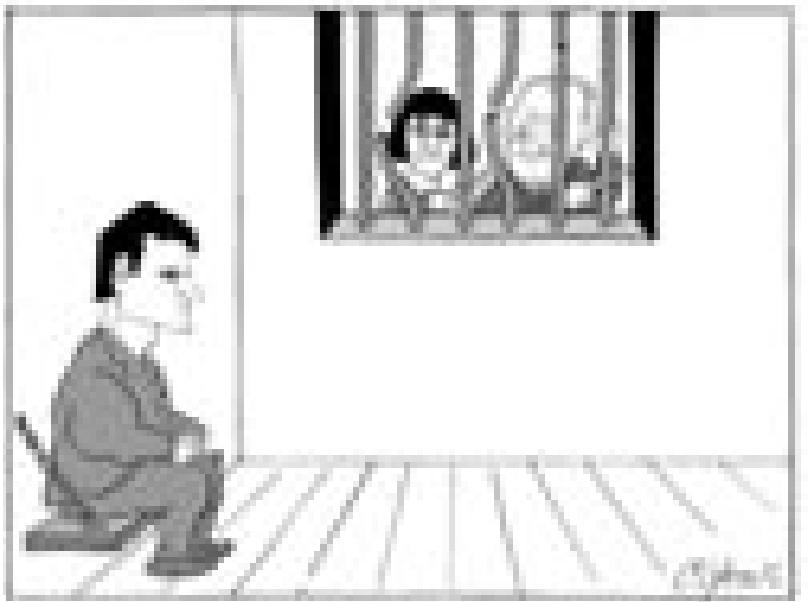

Tadić ima iluziju o svojoj ogromnoj ličnoj snazi i harizmi. On ne razume da se nije glasalo za njegovu ličnost, nego da se radilo o mnogo važnijoj i široj stvari. Možda ga je ta zabluda i navela na absurdnu ideju „nacionalnog pomirenja“, jer mu se učinilo da je toliko veliki da nas sve može obuhvatiti. Za ovo je delimično zaslужan i Koštunica, jer je proglašenje nezavisnosti Kosova pogrešno i naivno protumačio kao trenutak koji će mu omogućiti konačni obračun sa drugom stranom. Izašao je iz vlade i na izbore, a onda otkrio da stvari stoje drugačije. Tadić sada ponavlja istu grešku. Koštunica je izgubio, jer je pokušavao da izigrava nacionalni centar koji je nemoguć, a Tadić pokušava da stane na njegovo mesto i govori o „nacionalnom pomirenju“. Umesto da ponesen izbornim uspehom progoni protivnika

dalje, on čini korak nazad da bi ostao u centru. Ne može se sedeti na te dve stolice.

Koliko je politička moć povezana sa ekonomskom, do organiziranog kriminala?

U Srbiji se ne zna ko finansira partije i postoji otpor svih stranaka da se to reguliše, da postane transparentno. Ovde teče debata da li finansijskom kapitalu u Srbiji odgovara ulazak u Evropsku uniju ili ne. Smatra se da od toga zavisi iza koje političke opcije će taj kapital stati i da tu mogu da nastanu obračuni. Što se tiče organizovanog kriminala, podsećam da svaka država ima svoju mafiju, ali da je ovde mafija imala svoju državu. Veliki broj ljudi bi morao krivično da odgovara za te devedesete i jasno je gde ide njihova podrška: izolacionistima i nacionalistima.

U mnoštvu različitih medija, koliko je stvarnog pluralizma, neovisnosti i kritičkih istraživanja i analiza?

Mediji nikada nisu bili lošiji. U profesionalnom smislu, njihov kvalitet je bedan. Tome jednim delom doprinosi veliki broj medija, koji se nekada osnivaju za ograničene i neposredne političke ciljeve, i posle toga nestaju. Njih organizuju strukture koje bih nazvao radikalno-udbaškim. To su mediji koji treba da odlože ili zamagle

pitanja odgovornosti. Postoji list Kurir koji košta 10 dinara i koji mora da gubi ogroman novac. Ili Politika, koja je od trenutka kada je privatizovana izgubila na berzi 90 odsto svoje vrednosti. Izgubili su i svoju velelepnu zgradu, jer su se zaduživali kod Komercijalne banke. Oni zapošljavaju 1000 ljudi, a u 2007. su ostvarili prihod od svega 75.000 evra. I to uz aktivnu podršku vlade, koja je vlasnica 30 odsto Politike, što je takođe nedozvoljeno. Ali svi se nadaju da će se dočepati vlade, pa će moći da kontrolišu Politiku.

Mediji koji me najviše zabrinjavaju su oni koji na silu pokušavaju da ostanu u centru i održe ekvidistanсу između nepomirljivih opcija. Time stavljaju obloge čitalaštvu, koje je uznemireno krizom i kojem se sviđa taj pomirljivi, benigni i prazni ton: „Zašto se svi lepo ne pomirimo?“ Time se ignoriše važna činjenica da društvo napreduje kroz društvene sukobe. Ovde ne postoji okvir i procedura u kojoj bi se taj sukob odvijao, a da ne bude destruktivan po društvo. Tu se postavlja i pitanje opstanka. Vlasništvo nad medijima je netransparentno. Vreme je tu bilo apsolutni izuzetak. Ne zna se ko šta finansira, mediji se kupuju i prodaju i samo vidite da je neki medij napravio nerazumljivi zaokret u svojoj politici od 180 stepeni. Najgore sa stanovišta profesionalnosti i morala je što to nastavljaju da pišu isti ljudi. Ljudi ne mogu da se orijentišu, jer im je nepoznato polje u kojem se igra. To utiče i na onu narodnu volju, na koju političari često vole da se pozivaju. Međutim, kako se formira ta narodna volja, ako ne postoji nikakva javnost, nikakvo javno mnenje? Osim toga, 50 odsto Srba je nepismeno (to je statistički podatak), pa imamo birača koji je neobavešten, koji ne razume političku scenu. I šta njegov glas uopšte vredi? Šta vredi pozivanje na te procente – procente čega? Demokratija kao sistem podrazumeva – i na drugim mestima često neopravdanu – prepostavku da ljudi znaju šta rade, da znaju za šta glasaju i da umeju da program i delovanje političke stranke za koju glasaju dovedu u vezu sa svojom ličnom sudbinom. Od triju Aristotelovih principa – etosa, logosa i patosa – ovde deluje samo patos: igra se na emocije. I svi glasovi koji se daju i dobijaju su negativno ponderisani, njihova težina je mnogo manja nego što se čini. A kada to kažeš, isпадa da nisi demokrata i da ne voliš svoj narod.

Koliko su opravdana tumačenja da mnogo ljudi glasa za radikale zbog brige za socijalnu sigurnost, a ne zbog njihove ideologijske orientacije?

Muslim da birači radikala pre svega reaguju iz frustracije i kod njih dobro odjekuje ton gneva i mržnje koji stalno emituje radikalna stranka: „Da, i mi smo gnevni i mrzimo.“ Koga mrzimo? Mrzimo pre svega to što pare idu u gradove. Mrzimo tu Evropsku uniju. Mrzimo te strance koji nas krive za ono što se dogodilo 90-ih. Mrzimo te što su nas bombardovali. Mrzimo te bogate ljude. Mrzimo tu decu koja sede po kafićima, idu po splavovima. Sve to mrzimo. Kada bi se skenirao mozak takvog birača, tamo bi se našli gnev i mržnja, a ne njegov interes, što bi bilo bolje, ma kakav on bio. Na to su oni reagovali i pod Miloševićem. Pravi je problem to što oni ne prepoznaju ko je kriv za njihovu frustraciju. Jer svako je kriv, samo ne Milošević, ili sada Nikolić, jer oni su ti koji se ljute, pa ne mogu oni biti krivi.

Srbija više nije opasna za svoje susede. Ona je sada opasna za sebe. Radikali su doživeli veliki poraz na poslednjim izborima, a na simboličnoj ravni on je još dublji, jer predstavlja iznenađenje. Tako da će na sledećim izborima radikali izgubiti sve one koji uvek glasaju za jačega. Dubina njihovog poraza još se ne vidi potpuno. Oni su poražena opcija.

Koliko će se dugo moći još eksplorirati Kosovo?

Ograničenje upotrebine vrednosti Kosova je u tome što tu nema teksta. Jedini tekst je „Kosovo je Srbija“. To se izliže i tu onda nema o čemu da se priča. Za razliku od evropske opcije, koja govori o fondovima, otvaranju tržista, ulasku investicija, Fatu, ukidanju viza, dakle o životu. A kada čoveku govore „Kosovo je Srbija“, on može samo da kaže „To sam čuo. Slažem se, Kosovo je Srbija, ali šta dalje, koji je vaš plan?“ A naš plan je da ćemo naterati SAD i veći deo Evrope da jednu odluku koju su već doneli preinake u našu korist i izvine nam se. Taj *plan* se normalnom ljudskom razumu pokazuje kao sulud: to se jednostavno neće dogoditi. Više ne pije vodu ono da ćemo „jesti korenje“ i mislim da će Kosovo iščeznuti kao važna tema.

Kakve se garancije onda mogu postići za ljudska prava na Kosovu?

U vezi sa tim deluje se isto kao što se radilo sa Srbima u Krajini. I

ovi će proći isto tako: srpska vlast pomoću kosovskih Srba ulazi u jedan sukob u kojem će biti poražena, a cenu će platiti ti ljudi koje manipulatori iz Srbije sada upotrebljavaju. To se najbolje vidi u dvostrukoj poziciji u kojoj se nalaze Srbi u enklavama i ona manjina u severnoj Mitrovici. Taj militantni stav i otpor integraciji u novu državu dolazi skoro isključivo iz severne Mitrovice, u koju se sliva ogroman novac kojim se plaćaju ti *aktivisti*, kojima ne smeta nezaposlenost i ekonomski besperspektivnost, jer su plaćeni kao agitatori. Ne vodi se računa o tome da Srbi u enklavama nemaju izbora nego da se integrišu u tu novu državu, jer bez toga ne mogu da ostvare najelementarnije ljudske potrebe. To je jedan bezdušni stav koji je već Milošević pokazivao prema upotrebi Srba van granica Srbije. Njih se upotrebljava na način koji dovodi u pitanje njihovu egzistenciju. Muslim da rezultat takve politike može da bude samo takav da se Kosovo isprazni od Srba. I naravno, da se nastavi borba sa područja severne Mitrovice, gde živi oko 20.000 ljudi. Tri puta više ljudi živi u enklavama, ali prema njima se stvara resantiman kod većinskog stanovništva, osećanje da oni imaju destruktivan odnos prema toj državi. Tu najveću ulogu mora da odigra EULEX. Ogroman je interes međunarodne zajednice da to ne bude propali projekat, da to uspe.

Kako realno stoji sa onom mitskom ulogom Rusije u odnosu na Srbiju?

Rusija je zemlja sa stalnim imperijalnim ambicijama, koje su trajnije od režima koji se u njoj smenjuju. Ona se nikada nije konačno pomirila sa gubljenjem jurisdikcije i uticaja u bivšem Sovjetskom Savezu i istočnoj Evropi. Muslim da su procenili da je sada idealan trenutak da te svoje imperijalne težnje i operativno pokušaju da ostvare. Međutim, zabluda je i iluzija Košturnice i Tome Nikolića da će Rusija naše interese staviti ispred svojih. To se najbolje videlo kada je proevropska strana u Srbiji dobila otvorenu podršku Evrope, dok je takva podrška Košturnici sa ruske strane izostala. Naprotiv, odande je stigao hladan tuš, izjava kojom Rusija pozdravlja ulazak Srbije u EU. To je bila otvorena poruka Košturnici: ne možemo vas pratiti baš u svim vašim budalaštinama. Mi ćemo vas upotrebljavati u meri u kojoj nam možete biti korisni, i nemojte se nadati da ćemo ići preko toga.

Koje je mjesto vojske u političkim odnosima u Srbiji?

Vojska se, zbog načina na koji je bila upotrebljavana, kao institucija jako degenerisala. Mislim da ne predstavlja politički faktor, čak ni u unutrašnjim previranjima, sa izuzetkom vojne obaveštajne službe, koja je ostala nereformisana, obavijena velom tajnosti (iz Udbe je koješta izlazilo, a od njih nikada), i koja predstavlja oslonac antievropskih snaga. Na suđenju za ubistvo Đindjića pojavio se Mihajlović i govorio o „političkom podzemlju“. Kada sam ga pitao šta pod tim podrazumeva, govorio je nešto o ratnim zločincima, a kada sam ga pitao jesu li to i te službe, odgovorio je potvrđno, pa i na pitanje o vojnoj službi. On je do juče bio ministar unutrašnjih poslova, i na sudu tvrdi da je vojna obaveštajna služba deo podzemlja.

Koje je značenje civilnog društva i intelektualne elite u reformama?

Ta, ponekad pogrešno nazivana „disidentska“, pa kasnije „opozicionala“, javnost rođena je '68. To je bila pobuna života. U nedavnom razgovoru sa Latinkom Perović, a mi smo '68. bili na suprotnim stranama barikada, ponudio sam jednu utešnu misao: kada gledamo iz ove perspektive, i „masovni pokret“ u Hrvatskoj, i „liberalizam“ u partijskom rukovodstvu u Srbiji, i ta pobuna '68 – bile su samo razne manifestacije života koji više nije mogao da bude sputan kroz sistem. Taj sistem je zaista sputavao, i kasnije je sve podavio. Do 1975. je sve to dovršeno i to je bio poraz života. U tome smo se Latinka i ja složili. Sistem je bio toliko rigidan i restriktivan da se život prosto probio kroz njega. Godine 1968. publika je provalila na teren. Jurili su je pendrecima, ali nikada je nisu sasvim izjurili sa toga terena. I vlast u Srbiji 2000. je formirana iz toga talasa, od ljudi koji su velikim delom izašli na političku scenu u vremenima oko '68. Kada ste pod represijom, kao što je Beograd bio posle 1975. godine, kada je sistem konačno restauriran u svoj svojoj snazi, onda se uzajamne razlike prikrivaju i slabe. Tito je progonio nacionaliste, progonio je novolevičare, progonio je liberale, a oni između sebe nisu ulazili u obračune, jer su zauzeli onu sektašku poziciju koja se obično zauzima pod pritiskom: „mi se između sebe optuživati nećemo, jer samo pomažemo Udbi.“ Tako da je proces diferencijacije unutar toga opozicionog ili disidentskog delovanja, bio zaleden. Ali neki

procesi su se unutar toga događali, i dobili smo nacionaliste, levičare i takozvanu građansko-liberalnu opciju.

Kada je Milošević došao na vlast, onaj prvi deo, predvođen Dobricom Čosićem, bio je isporučen Miloševiću. On je stao u njegovu službu. To je bio ogroman udarac za tu „drugu Srbiju“. Levičari su padom komunizma i porazom ideologije na globalnom nivou, izgubili težinu. Ostala je ta „treća trećina“, liberalna građanska opcija, koja je po mom mišljenju ponela i glavni teret otpora Miloševiću i ratovima. Bila je slaba, ali se njen glas ipak čuo, i ako je nešto ovde spaslo „nacionalnu čast“ za koju se tako zalaže gospodin Košturnica, onda su to bili upravo ti ljudi, koji su nazivani izdajnicima, a tako ih trebiraju i danas. Na ličnom planu, bilo je tu strašnih lomova i užasnih razočarenja. Prestajala su dugogodišnja prijateljstva i stvarana nova neprijateljstva puna uzajamnog prezira. Ali to je druga priča.

ZaMirZine, 22. 08. 2008.

Narikače

U analizama pojave tzv. grupe huligana nije bilo reči o tome šta generiše njihovu mržnju, jer radi se o mržnji. Meni se čini da je to ispušteno iz vida upravo zato što je to veliki deo naše stvarnosti. I kao što u onoj mračnoj komori koja je osvetljena crvenim svetлом ne vidite crvene predmete, odnosno oni su beli, tako mi tu mržnju više ne vidimo, jer mi 20 godina živimo u mržnji. Ja sam to primetio u svojoj praksi; kada je Milošević došao na vlast odjednom je prestala primena onoga člana Krivičnog zakona o širenju i podsticanju nacionalne, verske itd. mržnje, čime je ona proglašena legitimnom. Milošević je, ako se sećate, a svi se valjda sećaju njegovih govora, stalno bio ljut, besan, stalno je izlivao otrov na nekoga. To su bili Albanci, pa muslimani, pa Hrvati, pa Amerikanci, pa međunarodna zajednica, pa Solana. Sve živo je došlo na red da se mrzi i tu se neprekidno mrzelo 20 godina.

Posle 5. oktobra to nastavljaju pre svega radikali. Tomi Nikoliću i Vučiću iz svake reči izbija mržnja. S tim što je to sada malo modifikovano i što je sada na redu nešto što ja zovem kolekcioniranjem nepravdi. Stalno se prave spiskovi svih nepravdi koje smo ikada pretrpeli. Stalno se objašnjava da uzrok tome nisu naše greške, naši loši izbori, nego je to neka zla viša sila, koja se najčešće zove svetski poredak, i da smo mi pred time, naravno, nemoćni. Kombinacija nepravdi i osećanja nemoći izaziva agresiju i želju da se nekom svete. Košturnica radi tu istu stvar na malo drugačiji način, on je više kao neka narikača, stalno vapije nad našom zlom sudbinom. Svetislav Basara ga je dobro citirao pre neki dan, Košturnica kaže – koji smo mi to zakon ikada prekršili, pa da nam se ovo dešava. Tu su pomešane sumanute ideje proganjanja i sumanute ideje veličine.

Zašto baš mi – pa zato što smo specijalni, nas je ceo svet odabrao da nam čini nepravde, a zašto – pa zato što smo mi izuzetni. Sve to kombinovano sa nemoći izaziva stvarni bes, pa se onda tu ubacuje – oteli su nam Kosovo, a mi ništa ne možemo, bombardovali su nas, a mi ništa nismo mogli, sankcije su nam uvodili, a mi ništa nismo mogli. I kada pogledate Đindjićevu sudbinu, možete da kažete da je on ubijen zbog toga što je širio nadu. On je govorio – ma kakva zavera, sve su to gluposti, ili – to nije nacionalizam, to je kompleks manje vrednosti. Imao je on puno tih ideja koje su morale smetati, jer su bile pozitivne i konstruktivne. Na ovoj drugoj strani je resantimanski nacionalizam koji raste na negativizmu – svaki uspeh je nevolja. Jedino zadovoljstvo tih ljudi je zluradost, kao što se to dogodilo 11. septembra, kao što mislim da im svaki put srce zaigra kada se desi neka poplava, zemljotres, neka katastrofa, jer to je božja kazna našim dušmanima. Pored Košturnice, u te narikače spadaju Matija Bećković, Mića Danjolić, Brana Crnčević, Dobrica Čosić. To su ljudi koji svaku našu nesreću doživljavaju kao sopstveni trijumf – jesmo li vam kazali, je l' vidite da ne može, nemoćni smo.

Košturnicu sam prvo primetio po tome što kada označava ljudе koji nisu Srbi, on ih zove strancima – stranci, pa stranci. Imao sam prilike da vidim priručnik Njujork tajmsa za njihove novinare, gde se reč *stranac* zabranjuje. Zašto? Zato što ističe tu drugost, i u Njujork tajmsu nikada nećete naći jednu naizgled vrlo pitomu reč – *stranac*, nego se kaže Francuz, Nemac, svako je nešto, ne određuje se samo

negativno. Ovde se oni određuju samo negativno – on nije naš. Zato postoje Naši, zato što postoje stranci. I onda ti Naši ubijaju te strance i to je nešto kao logično. E sad, sav taj bes i gnev koji se na taj način stvara kod ljudi još uvek nije mržnja. On postaje mržnja kada se usmeri na neku određenu grupu, na neku manjinu, kao što ste vi u Peščaniku, koji kažu, da opet upotrebim Đindjićeve reči – niko nam nije kriv, to je cena naše gluposti. On kaže – skuvali ste ribe, gotovo je. To su izdajnici, ti koji brane Haški tribunal i njegovo postojanje, oni koji nalaze da je i u bombardovanju postojala neka logika, da je 19 vlada razvijenoga sveta smatralo da je to nužno, da je davanje nezavisnosti Kosovu takođe posledica pogrešne politike koja je ovde dugo vođena. Mržnja se usmerava na svakoga ko im na to ukazuje ili ko ukazuje na to da su se srpski zločini stvarno desili. Sada sam prošao pored glavne pošte, tamo i dalje stoji veliki grafit „Lazarević heroj“. Ko god im na to nešto kaže, on se svrsta na drugu stranu i samim tim i on zaslužuje istu mržnju.

Sužavanje naše pažnje na tih desetak ljudi koji su sada pohapšeni i na dve organizacije koje će biti zabranjene je apsolutno usmereno na simptome. Šta je to što proizvodi tu mržnju, šta je to što je generiše 20 godina? Mi se ovde mrzimo vrlo aktivno i vrlo rašireno. Postoji tu još jedna grupa koju nisam pomenuo, koja sve to relativizuje, koja pokušava da sve niveliše. To je ona priča o dva ekstremizma, pa ste vi ekstremni što idete u Pančevo da držite tribinu na kojoj ćete koješta pričati, a oni su ekstremni zato što hoće da vas zbog toga biju. Pa nije to valjda jedna ista stvar? U Utisku nedelje, sećam se Olje Bećković koja se iščudjivala – šta vam je to „govor mržnje“? Kao da je to neka izmišljotina. Odavno neki ljudi govore o fašističkim pojavama u društvu, i uvek su ih pitali – pa gde vam je taj fašizam, kakav fašizam, šta pričate. Sada se odjednom pokazalo da je ta priča bila potpuno na mestu i da je nešto trebalo da se preduzme. Policija zna te huligane, snimila ih je sto puta, zna svakoga u glavu. To se vidi i po brzini sa kojom su ti ljudi, kada je ovaj Francuz nažlost umro, pronađeni.

Postoji grupa ljudi koja zatvara oči pred tim stvarima i koja na taj način eskulpira i oslobođa odgovornosti sve te ljudе, i one što pale džamije i one što su rušili američku ambasadu i one koji su divljali povodom Karadžićevoga izručenja. Ljudi koji sve to rade su svima

poznati, kao što je poznato i da su njihovo političko krilo radikali. Ja ne tvrdim, jer nemam o tome dokaza, ali siguran sam da bi jedna ozbiljna istraga začas utvrdila i organizacione i personalne veze, jer u većini tih događaja na ulici stalno se vrzma Vučić. Druga je stvar što se on, kada se nađe pred kamerama, sav presamiti i pokušava da izigrava neku očajnu babu koja samo nariče, ali to je PR. A inače, kada njega i druge radikale slušate u skupštini, vi vidite da je to jedna agresivna mrzilačka ekipa, ksenofobična, ljuta, besna.

Misljam da je nedovoljno zapažena činjenica da se sav taj bes i gnev ljudi zbog raznih uskraćenosti, frustracija, poniženja, percepiranih poniženja, pretvara u jednu homogenu emociju, a onda se naknadno bira žrtveni jarac na kojega će to biti usmereno. To mogu biti homoseksualci, antifašisti, to može da bude Peščanik, Amerika. Ta slika je suviše klinička, ali ona je stvarna. U nekim istraživanjima u Africi i u arapskom svetu primećeno je da ta uspešna manipulacija nije posledica samo siromaštva, da je ona pre posledica nečega što se zove kastrirana zavisnost. To znači da imate ljudе koji se ne usuđuju da svoj bes, gnev, svoju frustraciju ispoljavaju prema onima koji su moćni u društvu i koji ih mogu kazniti.

Sećam se odlično kako je '89-90, posle pada berlinskog zida, ovde počeo da raste antikomunizam, jedna zakasnela reakcija na taj režim, kada je general Kadijević napisao – ovde raste antikomunizam, svi ćemo visiti na banderama. Zna on o čemu govori, a Milošević je sva ta osećanja virtuzozno uspeo da usmeri, tog trenutka na Albance – nemojte nas, nego ćemo svi ove Albance da satremo. To je radilo zato što je pored toga gneva istovremeno postojao i strah od toga režima, bilo je opasno poći na Miloševića, bilo je mnogo lakše da se ta agresija isprazni prema Albancima na Kosovu, kasnije Hrvatima, muslimanima. I taj manevr je njega održao na vlasti 12 godina u toj već izgubljenoj završnici. Na tome se on vozio.

Sto puta su za te huligane govorili – pa to su deca, normalno je da budu ogorčeni na te što su nas bombardovali, to je normalna reakcija na srbofobiju. Koliko su nam puta to kazali i Toma Nikolić i Košunica? Dakle, oni su ih ohrabrilici, a sada Peru ruke od njih. Ti jurišnici tome i služe, da zatalasaju, a onda ćemo ih se odreći. To je ono dete što vam prodaje ciglu, a iza njega стоји siledžija. Ti klinci

su služili za to, kažeš im – idi spali onu džamiju. Niko ne objašnjava zašto policija u doba Košunice nije reagovala na paljenje džamije, nego je sačekala da izgori, pa se onda aktivirala. Nikada nisu objasnili zašto nije zaštićena američka ambasada pre nego što se skupila masa pred njom, a znalo se da će se skupiti. Košunica ih je poslao tamo i zaustavio policiju. Sve je to suviše providno, a ja mislim da prolazi samo zbog toga što se Boris Tadić ne usuđuje da se suprotstavi još uvek moćnom neprijatelju.

Emisija Peščanik, 09. 10. 2009.

Demokratska stranka

Čini mi se da tonemo u stanje anomije, kada ljudi prestaju da razumeju šta se događa. Ništa se u stvari i ne događa, sve liči na truljenje. Nadao sam se da kriza može da posluži kao povod da se suočimo sa istinom, jer naš najveći problem je nerealistična percepcija nas samih. Nikada vam nikо neće kazati – mi smo jedno siromašno društvo, naši resursi su oskudni, mi imamo loš međunarodni položaj, iscrpljeno stanovništvo, veliki odliv mozgova, mi smo jedno neobrazovano i podeljeno društvo. To vam nikо neće reći, nego nam se stalno uliva neki neopravdani optimizam i stalno tu sliku o sebi retuširamo i zato su nam očekivanja potpuno nerealna i razočarenja velika. Mislio sam da će iz ovakve ozbiljne krize koja je na vidiku – možda će se to i dogoditi – proizaći jedna pozitivna posledica, a to je da malo realnije vidimo ko smo i kakva nam je situacija, pa ćemo odatle početi da činimo ono malo što možemo, da popravljamo ono malo što možemo i da nam bude malo bolje. Nama se svet predstavlja nerealno, a to je nerealna slika o nama samima, koja je u stvari narcisoidna. A kao svaka narcisoidna struktura, ona je istovremeno i paranoidna: pošto sam ja tako značajan i pošto me niko ne razume, počinjene su mi nepravde, onda mora da postoji neka zavera protiv mene. Ne izgleda to sve dobro.

Ovde ne postoji nikakav koncept odgovornosti, ni na individualnom, ni na društvenom, ni na političkom planu. Pogledajte, recimo, šta se desilo sa ministarkom Malović – ona je uhvaćena u kradi, ona je vratiла pare, a ne pada joj na pamet da to treba da povuče neku političku odgovornost. Ne pada to na pamet ni predsedniku vlade, nikome ne pada na pamet da ona kompromituje ceo sistem i da mora politički odgovarati, tj. da se od nje mora tražiti ostavka. Mi ne priznajemo odgovornost za zločine koji su počinjeni u naše ime. Ljudi koji su bili odgovorni za devedesete danas su opet na vlasti. Sam koncept odgovornosti nama je potpuno stran, jer to je ipak nešto što ima svoju individualnu podlogu: prvo ste odgovorni u ličnom životu, a onda zahtevate odgovornost od drugih. To je pseudoreligiozna misao, ali na njoj počiva društvo; to je vaš odnos sa drugima, ali je istovremeno i vaš odnos sa sobom. Ako nemate takav odnos sa sobom, nemate ga ni sa drugima. Ovde je uvek psihološki tražen alibi za to što se uvek teško živelio, što ljudi nikada nisu imali moć da upravljaju svojim životima, nego su bili objekat vladanja. A kada nemate moć, onda naravno nemate ni odgovornost, nego samo alibi – šta sam ja mogao, ja sam radio ono što sam morao, ono što su svi radili. Prema tome, nema nikakvog smisla ni da me pozivaš na odgovornost, jer ja se ne osećam odgovornim.

Ako bih tražio izvor te anomije – to je Demokratska stranka. Zašto su oni tako veliki problem? Zato što je od početka u njih polagana najveća nuda. Trebalo je da oni budu ta građanska, demokratska, prozapadna, modernizatorska stranka, i ona je privukla ljude koji su u to verovali. Ali u njih je vrlo rano ugrađen jedan destruktivan gen, koji je izvor svih njihovih problema, a odatle i naših. Iz te '68. godine nastala je ona nejaka i nikakva opozicija koju su zvali disidentima, koja je ostala na sceni do 2000. Odatle su regrutovana, u stvari, vođstva svih političkih stranaka kada je uveden višepartijski sistem. Struktura te opozicije koja je rođena '68. bila je vrlo eklektična, difuzna i nejasna. Imali ste s jedne strane marksiste koji su bili najvidljiviji, levicu; imali ste nacionaliste, antikomuniste; i imali ste vrlo slabu građansko-liberalnu struju.

Zanimljivo je da je tokom svih narednih 30 godina ta najslabija struja u stvari bila politički najoperativnija i da je ona vodila sve akcije.

Ovi drugi su se samo pridruživali. Onaj takozvani peticijski pokret nastao je u tom građansko-liberalnom delu, a ovi drugi su to samo potpisivali. Kada je kolabirao komunizam kao ideologija i kao politika na globalnom nivou, desilo se nešto što je bilo i za očekivanje: nacionalisti, antikomunisti su proglašili svoju pobedu i oni su bili u stanju da formiraju najjače opozicione stranke. Da vas podsetim: Vuk Drašković, Šešelj, onaj Jović, ko se sve nije pojavio u tom trenutku. Marksisti su doživeli poraz i opredelili su se uglavnom za socijaliste, u strahu od onoga što je Milošević s pravom nazvao snagama haosa i bezumlja. Vuk i Šešelj su bili snage haosa i bezumlja koje su uplašile ljude i mislim da su oni velikim delom doprineli pobedi socijalista na prvim izborima. A iz treće, građansko-liberalne opcije je nastala Demokratska stranka.

Sećam se kada mi je Kosta Čavoški u doba formiranja Demokratske stranke doneo njihov program. Nisam želeo da se bavim politikom, ali moje simpatije su bile na toj strani. Ali kada sam pogledao taj program, video sam da se on sastoji iz dva potpuno protivrečna dela. U jednom se zagovaraju najšire definisane demokratske vrednosti: slobode, prava građana, tržišna ekonomija, ali drugi deo je bio najcrnji nacionalizam. Ono prvo potpisao bih žmureći i odmah, a ono drugo ni u snu. I kada pogledam unazad, vidim da su oni već tada bili jako impresionirani uspehom desnih stranaka i uspehom Miloševićeve deklarativno leve, ali u stvari desne politike, i da su shvatili da će ostati izolovani i usamljeni ako i oni ne daju svoj obol nacionalizmu. I tada su ugradili taj razvojni gen u sebe, koji je bio razlog za sukob između Mićunovića i Đindjića i Đindjića i Košturnice, odvajanje Nikole Miloševića i Čavoškog. On je drmao tu stranku stalno, on je bio i razlog sukoba između Tadića i Čede Jovanovića. Stranka je stalno bila razdirana tom već onda ugrađenom protivrečnošću u samo svoje biće, a posledica toga je sada i taj Tadićev slogan: i Kosovo i Evropa. On odgovara protivrečnim zahtevima koje su oni na početku sebi postavili. To objašnjava i priču o nacionalnom pomirenju, jer oni sada žele da pomire dva nepomirljiva dela svoga programa, i to na personalnom nivou, na nivou vlasti i na nivou države.

Taj gen koji su oni sebi ugradili je kob ovoga društva, jer se on oslanja i na raspoloženje u građanstvu, u biračkom telu koje je umorno od

trzavica, sukoba, od *svâđa* – nemojte više da se svađate, dogovorite se – i koje još uvek pozitivno reaguje na pomiriteljsku nadpolitičku, mesijansku ulogu u koju sebe stavlja Boris Tadić, jer ona je kao neki oblog za izmučene birače, a ne može da dovede ni do čega. Ona parališe samu sebe, jer je zakočena dvema interferirajućim silama koje u njoj vladaju. To je jedno ništa, koje troši strašne količine jedne inače male reformatorske energije u ovom društvu. Ono sugeriše da nama nema leka i da je najbolje da ništa i ne radimo, najbolje da sedimo ovako i čekamo da nas neko drugi spasava. Ono što je govorio Milošević na Gazimestanu, to je i dalje ideologija većine partija u Srbiji i te njihove opšte koalicije. Jedino što je on tada obećavao sukobe koji mogu biti i vojni, dok se sada samo vojni sukobi više ne pominju, nego Jeremić neprestano ponavlja – samo političkim, diplomatskim i pravnim sredstvima. Ali ciljevi su ostali isti.

Kada sam dolazio kod vas, video sam parolu na zidu: „Ne damo Republiku Srpsku.“ Pa je l' je imamo da je ne damo? Pa je l' to nije gotovo? Mi ovde ugoćavamo vladu u egzilu SAO Krajine – ciljevi su ostali isti. I nama se govori: možda u ovom trenutku nismo u stanju, ali jednoga dana ćemo biti u stanju da sve te ciljeve ostvarimo. Dakle, promenilo se jedino to što smo se mi kao država odrekli upotrebe sile, ali odrekli smo se upotrebe sile zato što smo uništili svoje potencijale, zato što više nismo u stanju da primenjujemo silu. Tako da su

one promene, koje je nacionalistička ideologija doživela od Gazimestana do danas, samo promene koje su nastale usled poraza te politike, ali ciljevi i raspoloženje za ostvarenje tih ciljeva su do danas ostali isti. Ta istorijska zabit u kojoj živimo je u stvari politička zabit, jer to se ipak tiče vrednosti. Tu je izgrađen sistem vrednosti, u tom grču i u toj borbi sa celim svetom, koja se odvijala tokom '90-ih, i taj grč je prerastao u jedan ježevski stav koji ne dozvoljava bilo kakvim univerzalnim ljudskim vrednostima da se probiju do ovoga društva. I mi smo se navikli na izolaciju, mislim da je više ne primećujemo.

Emisija Peščanik, 17. 04. 2009.

Vreme je za levicu

Ovde se formirala jedna politička klasa kojoj pripadaju sve partije, koje se eventualno pogađaju samo oko plena. One imaju čak i klasnú svest, shvataju da zastupaju pre svega interes svoje klase, ali i interes jedne nove srednje klase koja se stvorila od sprege krupnog kapitala i politike. U partije ubrajam i crkvu, jer crkva se ne bavi našim dušama, moralom i milosrđem, ona se bavi politikom. Svaki put kada vlast ima problem da proturi neku ideju koja nije dovoljno kredibilna, ona za to upotrebi crkvu. Napravljena je interesna zajednica, klasna zajednica te partijske elite, koja se nalazi u jednoj mega-koaliciji. Onda dobijate situaciju da tu nikakve opozicije ni nema. Tu dolazi do paradoksa da se s vremenom na vreme sama vlast pojavi kao opozicija, pa kaže – otkud sad ti Šarići? Pa to ste vi napravili.

Onda Nata Mesarević u vezi sa reizborom sudija kaže – ima tu sudsnicu koje igraju na stolovima, tu ima prostitucije. Pa čekajte, ona je

bila predsednik Vrhovnog suda, na moćnom položaju, ona je mogla davno da razreši te sudije. Ne, oni u datom trenutku, kada vide da neki problem postane suviše nezgodan i prisutan u javnosti, izadu kao neka opozicija samima sebi. Imate ovaj slučaj sa kritikom privatizacije, kada je izašlo na videlo da neki ljudi ne primaju plate zato što su prodati raznim protuvama, koje su na taj način prale novac. Mogu da se setim toga iz 2001, 2002 i 2003, kada su svi, i Dinkić, i Đelić, i Vlahović govorili – nas ne zanima poreklo toga novca – a u stvari su pozivali na pranje novca nad kojim se danas iščuđavaju. Ta mega-koalicija političke klase je zarobila celu državu.

Njih uopšte ne zanima ekonomija, njih mi ne zanimamo. Oni su sami sebi dovoljni i zanima ih jedino da neko ne odseče sebi prst i da se neko ne polije benzinom, da ne bude socijalnih nemira, da se nekako glajhšaltuje cela politička i socijalna scena. Ovde je stvorena i jedna nova srednja klasa, koja je u službi krupnog kapitala i države, koja je, u stvari, posluga vlasti. U taj establišment bih uračunao i većinu medija – i oni služe samo tome da zastupaju interes te klase. Profesor Todor Kuljić je nedavno u Danasu pisao o bedi srpske sociologije – da o krupnim pitanjima, o suštinskoj transformaciji društva, koja ima i svoj politički kišobran, sociologija nema šta da kaže, da ona ispituje minorne, trivijalne teme, da se нико ne usuđuje da vidi od čega i od koga se danas sastoji ovo društvo.

Nikada nisam bio ni marksista ni levičar, ali moram da primetim – ovde nemamo jednu normalnu kritiku kapitalizma, njega smo usvojili kao nešto što se podrazumeva samo po sebi i što je naša neumitna budućnost. Dojučerašnji marksisti ne umeju da vam odgovore kada ih pitate – da li je to u redu. Možda kapitalizam i jeste jedini mogući način proizvodnje, ali da li je kritika kapitalizma koja je govorila o prisvajanju viška vrednosti, o eksplataciji čoveka od strane drugog čoveka, o alienaciji, neljudskim odnosima, nedostatku solidarnosti u kapitalističkom društvu, opštoj kompeticiji, čovek je čoveku vuk – je l' ta kritika bila na mestu? O tome ne možete da progovorite, a da vas ne nazovu komunjarom. Kapitalizam jeste jedan nečovečni privredni sistem. Jednom mi je jedan ekonomista to i kazao – nema kapitalizma bez pendreka.

Nema normalnog kapitalističkog društva koje nema svoju levicu. Ja možda neću biti deo te levice, ali mislim da je levica ovome društvu apsolutno neophodna. Strašno je to što je sa nestankom hladnoračunskog sveta i globalnom propašću komunističke ideologije uništen i onaj metar kojim je mogao da se meri kapitalizam. Devedesetih, kada je propadao Sovjetski Savez, bio sam u Americi. Nastala je nela-goda zato što je nestao ideološki protivnik prema kome smo se merili. Ovo što danas živimo, to je to, i ničemu drugom se nemojte nadati, to je pobedilo i ničega drugoga nema – takva situacija je obeshrabrla levicu širom sveta. Mislim da je svetska ekonomska kriza posledica toga što je ta ideologija ostala bez korekcije. Zato je to otislo u jednu iracionalnu krajnost, koja je zatim dovela do strašnih disbalansa i do svetske ekonomske krize. Drugim rečima, mislim da ljudi ne mogu da žive bez utopije, jer je to onda životinjski život. Jedna utopija je uništena jer je u praksi propala, ali se bez neke utopije ne može živeti.

Deo snimka tribine u Subotici.
Emisija Peščanik, 05. 03. 2010.

Napad na Peščanik

(1)

Prvo, šta je to Peščanik?

Peščanik je nevladina organizacija koja se sastoji od dva člana, dve novinarke, Svetlane Lukić i Svetlane Vuković. Njih dve već devet godina proizvode devedeset minuta dugu radio-emisiju koju, bez dinara naknade, poklanjaju Radiju B92 da bi bila emitovana jednom nedeljno, petkom, i reprizirana sutradan. Emisiju svake sedmice sluša između 350.000-400.000 slušalaca.

Njih dve zatim transkribuju emisiju i svaka tri meseca transkripte objavljuju kao knjigu. Knjige su do sada štampane u 26.000 primeraka, koji se prodaju po ceni prozvodnje ili dele besplatno na promocijama. Promocije se organizuju na tribinama širom Srbije (u tridesetak mesta godišnje). Do sada je emitovano 354 emisije, od kojih je 300 preneto na DVD koji se distribuira na sličan način.

Od prošle godine Peščanik je postavio svoj sajt www.pescanik.net na kojem objavljuje priloge svojih saradnika na teme politike (pre svega evroatlantskih integracija i odnosa prema ratnim zločinima), društva i kulture. Sajt dnevno posećuje 5000-6000 ljudi, od kojih se mnogi, prema izjavi provajdera, na sajtu zadržavaju i satima.

Važniji tekstovi se prevode na engleski jezik, a jedan širi izbor transkribuje i objavljuje kao posebna publikacija pod naslovom Almanah. Prvi broj Almanaha izlazi iz štampe u petak, 30. januara 2009.

Da ponovim: sve to rade dve osobe, Svetlana Lukić i Svetlana Vuković, uz malu pomoć nekoliko volontera. Toliko o statistici.

Što se tiče profesionalnog *kvaliteta* toga rada, njih dve su dobitnice brojnih nagrada za svoj profesionalni rad:

Udruženja novinara Srbije (1990) za *najbolju emisiju* na RTV Beograd, Fonda Jug Grizelj za *istraživačko novinarstvo* (1995), Fonda Dušan Bogavac za *etiku i hrabrost* (1995), Nagrade Konstantin Obradović Beogradskog centra za *ljudska prava* (2006), Nagrade grada Beograda za *novinarstvo* (2006), Nagrade Press Freedom Award međunarodne organizacije Reporteri bez granica.

DODatak I – PEŠČANIK

Na svom 14. i poslednjem Berlinskom predavanju, Fijte izlazi pred publiku i bez okolišanja joj kaže dili je uzima za taoca. Slušaoci treba da budu načisto s tim da su oni od sada, upravo zato što ga slušaju, taoci govornika i da ubuduće nikada neće moći da se pravdaju time da ništa ne znaju i da ništa nisu čuli.

Peter Sloterdijk, U istom čamcu

(2)

Emisija Peščanika redovno počinje takozvanom najavom Svetlane Lukić, što je u stvari kolumna koju bismo u štampanim medijima nazvali uvodnikom.

U poslednjoj, 354. emisiji, Svetlana Lukić se, kao i obično, pozabavila događajima iz prethodne sedmice. Slučaj je htelo da je u centru tih događaja bio, izgleda neprikosnoveni, predsednik republike. Uvodničarka mu je zamerila, redom: da jedini na svetu nije poslao čestitku novom američkom predsedniku Obami; da izoluje Srbiju („diže novu Gvozdenu zavesu“); da je za sedam meseci, od formiranja proevropske vlade do danas, podrška evropskim integracijama pala za 6 odsto; da preko svog đaka i ministra inostranih poslova optužuje EU da postavlja Srbiji „specijalne uslove“ za prijem (mi hoćemo u Evropu, ali Evropa neće nas); da usurpira nadležnosti koje mu po ustavu ne pripadaju; da ne čini ništa kako bi Srbija podržala rezoluciju evropskog parlamenta da se 11. juli proglaši Danom sećanja na žrtve genocida u Srebrenici; da preko istaknutih članova svoje stranke (Mićunović) obmanjuje srpsku javnost da je Međunarodni sud pravde „oslobodio Srbiju od odgovornosti za genocid.“

(3)

I, gle čuda!

Usled do sada neobjašnjenih *smetnji* na većem broju predajnika tokom emisije u petak 23. i repreze u subotu 24. januara, ovu najavu, kao ni veći deo emisije, nisu mogli da čuju brojni slušaoci u Vojvodini, centralnoj Srbiji, južnoj Srbiji i Beogradu.

Ovi predajnici su inače okačeni na repetitore RTS-a (na čijem se čelu i dalje nalazi Aleksandar Tijanić, bivši ministar Slobodana Miloševića, kasnije savetnik Vojislava Košturnice).

Istovremeno, izvršen je organizovani hakerski napad na sajt Peščanika, koji je gotovo simultano sa emisijom tu najavu objavio u pismenoj formi. Radi se o DoS-napadu (Denial of Service), koji podrazumeva koordiniran napor grupe ljudi da optereti kompletne resurse servera, kako obični korisnici ne bi mogli da dodu do njega. DoS-napad na server Peščanika čiji smo bili svedoci sastojao se u opterećivanju linka putem velikog broja otvorenih veza ka serveru.

Rezultat je bio potpuna nedostupnost samog servera. Da je u pitanju koordiniran i dobro organizovan napad većeg broja lica, govori i činjenica da bi se server, istog trena kada bi bio vraćen na mrežu, našao pod novim napadom.

Najveći broj napada dolazio je sa IP-adresa kompanija SBB i Telekom. Ova dva internet-servis provajdera raspolažu listom korisnika koji su toga dana imali te IP-adrese, dok hosting provajder raspolaže listom tačnih vremena kada su napadi izvršeni. Na osnovu ovih podataka lako se može utvrditi ko su učinoci ovog krivičnog dela, koje se goni po službenoj dužnosti (ostećenje računarskih podataka i programa, član 298, stav 1 Krivičnog zakonika). U Okružnom javnom tužilaštvu u Beogradu postoji posebno odeljenje koje se bavi tzv. visokotehnološkim kriminalom. Napadi su dolazili i sa lokacija u Hrvatskoj i Rusiji.

Ali tu čuda ne prestaju. Dok novinarka Svetlana Lukić u studiju Radija B92 čita svoju najavu, rasklimani jugo bordo boje preduzima komplikovani manevar (ostavlja tragove na travnjaku) kako bi uzeo dovoljan zalet da pod uglom od 90 stepeni što snažnije udari u auto kojim se Svetlana Lukić dovezla na parking B92. To se dešava pred više očevidaca, ali registarski broj nikو nije zabeležio. Automobil je udaren takvom silinom da su mu prednji točkovi prebačeni preko 30 cm visoke bankine. Hauba juga se puši, probušena mu je jedna guma, ali se on ipak udaljava sa mesta događaja, a policija ne uspeva da ga pronađe.

(4)

Ova čuda zahtevaju jak motiv, ozbiljnu i dobro sinhronizovanu organizaciju, učešće velikog broja lica, očigledno uverenje da im je garantovana nekažnjivost.

Nagradno pitanje glasi: ko je ovo organizovao? Imate li neku ideju? (Neka deca? Strane službe?)

(5)

Posle Markala (gde su Bošnjaci „sami sebe pobili“) više nije neobično što se na raznim forumima pojavljuju, doduše pojedinačni, komentari da je ovo sve delo samih novinarki Peščanika. To one same ometaju svoju emisiju, ruše svoj sajt i demoliraju svoja kola „da bi se proslavile“.

(6)

A sada je na koalicionom partneru g. Tadića, ministru unutrašnjih poslova Dačiću, da nas brzo reši svih očiglednih (zlobnih i zlonamernih) sumnji.

Peščanik.net, 28. 01. 2009.

Stanje nacije

Ovo je nasilje prema ljudima koji su drugog političkog uverenja. Dakle, to je političko nasilje i ovde postoji jedna država koja je dozvolila da se stvori takva klima da je to takoreći očekivano i ljudi nisu začuđeni. Niko nije začuđen, a zašto? Zato što Peščanik napadaju godinama i to uglavnom državni mediji, napadaju ga političari, napadaju ga državni analitičari; napadani ste i sa skupštinske govornice, što je nečuveno. I to je naizgled neki paradoks i vama to i spominjavaju. Kao, pa šta vi zamišljate, da ste vi toliko važni, je li tako, to je emisija koju vodite vas dve sa stotinak sagovornika, to niko ne sluša. Stvarno, to izgleda nekako paradoksalno, to je činjenica. Kada biste vi imali neku kliping-službu, vi biste mogli tomove da objavljujete o tome ko vas je sve, zašto i kako napadao.

E sada, ako pogledamo šta je Peščanik – Peščanik je u stvari jedan radio-nedeljnik. Ja sam imao prilike da čujem gospodina Žarkovića, urednika Vremena, kako s velikim bagatelisanjem i nipođaštavanjem govori o Peščaniku kao o nekoj marginalnoj pojavi, a njegov nedeljnik je, to ja znam pouzdano, u trenutku kad je prodat imao tiraž od 5.000 primeraka. Peščanik nedeljno sluša 350.000-400.000 ljudi. Na osnovu čega se ta emisija tretira na taj način meni nije jasno, mada u stvari razumem. Postoji ogromni raskorak između sredstava kojima vi raspolazeći, između činjenice da taj nedeljnik prave dve osobe – Svetlana Lukić i Svetlana Vuković, to je redakcija toga nedeljnika – i uticaja koji on ima meren slušanošću, meren tiražom. To je, dakle, u ogromnoj nesrazmeri sa ljudskim i materijalnim resursima. I zato

nije paradoksalno što doživljavate takve napade, naročito u jednoj sredini gde je većina medija skliznula u mainstream i ne želi da se dotiče tema kojih se vi dotičete.

Vaš najveći greh u očima vaših političkih protivnika, jer vi imate političke protivnike, je u stvari to što vi u svojim emisijama pokrećete tabuizirane teme, teme o kojima se ne govorи. One su proglašene za irrelevantne, idemo dalje, to nije važno, i onda, naravno, izazivaju i pažnju, i odatle i vaša popularnost i vaša slušanost, a odatle i vehementnost napada. Iz tog jednog istog razloga, zato što vas dve očigledno uspevate – nisam došao da vam laskam – da svojim radio-nedeljnikom vršite veliki politički uticaj. Zato, naravno, sa vama mora da se obračuna onaj ko se s vama ne slaže i koji стоји na dijametralno drugim pozicijama. Neke od tema koje vi pokrećete privlače gromove – vi govorite o odgovornosti za ratove, a samim tim i za sudbinu Srba van Srbije koje su ti ratovi ojadili, govorite o ratnim zločinima, govorite o Srebrenici, govorite o iracionalnosti ukopavanja u gubitničku borbu za Kosovo, takozvanu, koja ne služi apsolutno ničemu, izuzev da se pomoću nje prkos Evropskoj uniji i da se izbegnu obećane evroatlantske integracije.

Oni toliko lažu, i svi znaju da oni lažu, i oni znaju da svi znaju da oni lažu, ali je nezgodno kada postoji medij koji će da kaže: sada ste slagali. Smetate im time što govorite o nedemokratskom i bankrotiranom sistemu jednoga diktatora Putina, što pominjete taj zaokret od onoga državnog koncepta koji je formulisao Đindjić, a to je Srbija u Evropi, ka tom hladnoratovskom, antizapadnom prestrojavanju koje je u toku i čiji je glasonoša ministar spoljnih poslova Jeremić, svakako po instrukcijama Borisa Tadića.

Dakle, kada bih ja htio Peščaniku da dam neko drugo ime, ja bih mu dao ime Stanje nacije, što je ime jedne emisije za koju uopšte ne znam zašto se pravi. Suština i uloga medija, koja je ovde totalno zapostavljena, sem u Peščaniku, je kontrola vlasti. Građani glasaju jednom u četiri godine i u periodu od jednih do drugih izbora oni su politički pasivni, njihov je jedini zadatak da prate da li ljudi kojima su poverena neka javna pravna ovlašćenja koriste ta ovlašćenja u skladu sa svojim mandatom, svojim obećanjima i očekivanjima birača. Tu mediji predstavljaju sponu između birača i politike. Oni treba da vas obaveste šta se događa, pa ćete vi onda to da ocenjujete kako hoćete.

Oni moraju da kritikuju vlast kada sami vide da ona svoja ovlašćenja ne obavlja u skladu sa mandatom. I tek tada dobijate birača koji je obavešten, koji razume konkretnе političke procese koji su u toku i koji na taj način vrši svoj suverenitet.

Birač ne može da vrši suverenitet koji mu je proklamovan u članu 2 Ustava ako nije obavešten, ako ne razume šta se događa, a vlast čini sve da on niti bude obavešten, niti da razume šta se zbiva. I zato je vaša uloga tako važna. Taj antagonizam koji vlada prema medijima od strane vlasti potpuno je prirođan, on je psihološki nužan. Pa niko ne voli onoga koji ga kritikuje i ne može se očekivati da će on nekim moralnim naporom da se izdigne iznad te psihološke nužnosti, pa će vas tolerisati. Neće vas tolerisasti, jedno što po ustavu i zakonu, i to je jedino što se od njih i očekuje, to mora da trpi. Na vlasti je, da, i to mora da trpi. Vlast ni u staroj Jugoslaviji nije bila navikla da trpi, htela je da se džilitne, da vas učutka, da vas zabrani. Svima su puna usta vladavine prava, međutim, da biste je ostvarili, vlast mora da trpi kritiku.

Na jednom forumu sam pročitao nešto vrlo glupo, a mislim da se jako lako lepi za prosečnog birača – poruka je glasila da je ovo što se vama nedavno dogodilo napad ekstremista na ekstremiste. Normalno je da suprotno mišljenje smatramo u izvesnom smislu ekstremnim, znači pogrešnim, preteranim, netačnim. Ono što je neobično je da se sagovornici Peščanika trude da svoja mišljenja nekako argumentuju. Da li ja dobro argumentujem ili ne, možda da, možda ne, ali po svojoj savesti ja pokušavam da to učinim najbolje što mogu, jer u to verujem. I ne buni me mnogo što neko drugi ima drugačije mišljenje i smatra moje mišljenje pogrešnim – pa i ja smatram da je njegovo pogrešno, nemam sa time nikakvih problema. I u tome se sastoji valjda neki društveni proces mišljenja u kome se mišljenja sukobljavaju, pa ćemo videti šta će iz toga da ispadne, ko će da ubedi tu javnost koja prima ta mišljenja kroz medije.

Neobično je što ta druga strana koja vas najviše napada ne želi da argumentuje, ona uopšte ne želi da razgovara o temama o kojima vi razgovarate, a kamoli o argumentima koje navodite, nego se Peščaniku jednostavno izdevaju imena. Ispoljava se agresija i mržnja, a od argumenata nema ni traga. I moram sada da odam priznanje Slobodanu Antoniću, on je jedini čovek koji, po meni neuspšeno, ali to nije važno, pokušava da nešto argumentuje kada govori o

Peščaniku. Poslednji njegov argument sam danas čitao u Politici – on kaže da su demoliranje vaših kola, ometanje signala i napad na sajt tri nezavisna događaja koja međusobno nisu povezana. Sem žrtve. Pa je li malo? I kaže da vi to, pošto je vas pogodilo, paranoidno povezujete. Naravno da povezujem kada me napadaju sa tri strane.

Kada govorimo o tom navodnom sukobu dva ekstremizma, jedini neutralni sudija je najšira javnost. Tih 300.000-400.000 ljudi koji vas slušaju; oni misle na jedan način, a oni koji čitaju Vreme ili Politiku ili NIN, što je nažalost postalo isto, oni misle na drugi način. Pitanje je samo, kao i u slučaju atentata na Đindića, kakvim se sredstvima pri tome služite. Mi možemo da se sporimo oko toga da li je Đindić bio u pravu ili su to bili njegovi politički protivnici. Činjenica je, međutim, da Đindić nikoga nije ubio, a da su njega njegovi protivnici ubili. Izbor sredstava najbolje definiše političku poziciju. Postoje, znači, politike zbog kojih se ubija i postoje politike koje pokušavaju da misle, argumentuju i polemišu. Koliko je meni poznato, Peščanik nikada nije razbio auto gospode Smajlović, niti je ometao signal RTS-a, niti je obarao sajt NIN-a, niti je nasilno prekidao političke tribine koje mu se ne sviđaju, niti je slao preteće poruke gospodinu Vukadinoviću. Politički ekstremizam se poznaje po sredstvima koja ste spremni da upotrebite, dakle, kao i obično, ta politika se poznaje po svojim delima. I to izjednačavati je sramno, glupo, netačno, smisljeno, jer se izjednačuju stvari koje se nikako ne mogu izjednačiti. Na rečima smo svi za vladavinu prava, za bolji život građana, kako govore radikali. Jedan političar koga citiraju decenijama rekao je: „Ja sam za sve što je dobro.“ Svi su za sve što je dobro, ali da vidimo šta radite, po tome se razlikujemo, po tome što radite. Inače, svi smo za sve što je dobro. Eto, mislim da je ta laž koja ljudima nameće pomoći da ste ekstremni i vi, a ekstreman je i onaj što vam je slupao kola, prosto nepodnošljiva.

Vlast je u ovom trenutku jako osetljiva na medije i pokušava sve da ih glajhšaltuje, a vas, pošto to ne može, pokušava da učutka ili da vas zastraši. Jer ono do čega će ovde doći u sledećih godinu dana će biti vrlo neprijatno. Nisam nikakav ekonomski stručnjak, ali garantujem i nudim opkladu svakome ko želi da je prihvati, da neće biti rasta od 3,5%, da inflacija neće biti 8% i da oni to odlično znaju i da su jako nervozni, jer ne znaju kako će javnost na to reagovati. I onda dolazi do onoga što je jednom formulisao Miroslav Krleža, da kada

se spremu tuča u kafani, prvo se razbije sijalica, pa čemo onda u mraku sve da rešimo. To je upravo takav brutalan i drzak, neobičan napad, napad kojim je htelo da se kaže: evo šta vam sve možemo i vi nemate nikakvu odbranu od toga. A vi ste ipak dobili tu odbranu, a dobili ste odbranu zato što imate tih 350.000-400.000 slušalaca, koje bih ovde htio da okvalifikujem. To je 350.000-400.000 ljudi koji nisu usamljeni. Mislim da postoji jedna tiha većina koja misli kao ovih 350.000-400.000 slušalaca. Ti slušaoci su ljudi koji nisu kapitulirali, koji još nisu obeshrabreni, koji još nisu odustali. Mislim da postoji veliki broj ljudi koji deli njihovo mišljenje, ali je odustao.

Pa kako da se ne uspavate kada gledate kako funkcioniše skupština? Skupština, najviša vlast u zemlji, izraz narodnog suvereniteta, bulazni danima. U njoj se ruši dostojanstvo vlasti pod vidom intervencije u cilju zaštite dostojanstva. Kakvog dostojanstva? O čemu oni pričaju kada štite dostojanstvo? Skupština Srbije je nacionalna sramota Srbije. Pa zar je čudo da onda ljudi gube poverenje i odustaju, ne zato što misle da je ovaj život normalan i da tako treba da izgleda, nego zato što su izgubili svaku nadu. Vlast čini sve da im nadu ubije. Da samo govorimo o tim evroatlanskim integracijama i o toj priči na kojoj je Boris Tadić dobio izbore koja se sada pretvorila u svoju suprotnost, u pronaalaženje izgovora da se ne ide u tu Evropsku uniju. Nećemo da idemo u Evropsku uniju, jer ne možemo da nađemo Mladića. Jeste bio tu, ali sada ne znamo gde je, ali stvarno je malopre bio tu. Ne možemo u EU zato što nikada nećemo priznati Kosovo – niko im taj uslov ni ne postavlja, oni ga sami postavljaju i onda ga shvataju kao prepreku. Očigledno je da mi imamo teritorijalne pretenzije prema susednim državama. U glavama još uvek postoji ideja Velike Srbije; ona je trenutno zaustavljena, onemogućena, ali uspećemo uz pomoć naših prijatelja, bankrotirane Rusije, koju sada odjednom proglašavamo za nekakvu strašnu silu i za uzor pravoslavne demokratije – pojавio se i taj pojam. Kao što je nekada postojala socijalistička demokratija, sada postoji pravoslavna demokratija. Mi ćemo na kraju svoje ciljeve ipak ostvariti. Napravljene su čitave naslage toga u glavama ljudi, a vi pokušavate da nekim mikroskopom tu lobanju ispitate.

Emisija Peščanik, 30. 01. 2009.

Petar Luković psuje

Razgovor vodila Svetlana Lukić

Prijavio sam se za ovaj razgovor pošto sam čuo gospođu Turajlić prošle nedelje. Ona ima primedbu da u Peščaniku nema ljudi koji drugačije misle. Ja ovoga puta mislim drugačije od gospođe Turajlić i eto, da osvežimo tu stvar i unesemo malo polemike među istomišljenike. Gospođa Turajlić na početku svoga intervjua kaže da mora malo da naljuti slušaoce Peščanika. Ja se nisam naljutio, ali osećam potrebu da sa nekim od njenih stavova malo polemišem. Osnovna teza koju je iznela je da vi kao autorce, sa svojim gostima prizivate događaje kakav je onaj koji se dogodio u Aranđelovcu u kojem vam je onemogućena tribina, da vi prizivate one koji se sa vama ne slažu da se sa vama obračunaju silom. Ja mislim da je to vrlo netačna i opasna tvrdnja. Prema profesorki Turajlić, to se čini time što se Peščanik služi govorom frustracije, time što promoviše svoje ideje podjednako netolerantno kao i druga strana i treće, služi se prostaklukom, psovkom.

Da podem od ovog poslednjeg, o čemu je bilo najviše reči, da apsolviramo nesrećnog Peru koji je postao državna tema broj dva – znamo šta je broj jedan. Mislim da je gospođa Turajlić ovde upala u zamku prihvativši propagandnu floskulu koja je u opticaju u javnosti, kako je tobož Pera Luković najveći problem koji ljudi imaju sa Peščanikom. Naravno da nije, ali logička greška u koju se tu upada je tako velika da mene čudi da je gospođa Turajlić, koja je pametna žena i koja se bavi naukom, mogla da je previdi. To je nešto što se u logici zove *pars per toto*, gde se jedan deo uzima kao da je celina. Potpuno se zaboravlja da je udeo učešća Pere Lukovića, ja sam izračunao, u vašim emisijama 0,7 odsto. Ali ne, Peščanik – to je Pera Luković.

Politika je nedavno objavila intervju sa predsednikom opštine Topola, Dragonom Jovanovićem, u kojem postoji izjava koja je rasistička i u kojoj se poziva na nasilje. Sumnjam da bi gospođa Turajlić Politiku nazvala rasističkim novinama zato što se u njoj pojavila takva izjava, a ona se pojavila čak i bez ikakvog komentara, u elementarnom

obliku. U Peščaniku nastupaju ljudi kao što su: Mirko Đorđević, Ivan Čolović, Latinka Perović, Desimir Tošić, Bora Čosić, Dejan Ilić, Vojin Dimitrijević, Dimitrije Boarov, Vesna Rakić-Vodinelić, Laslo Vegel, Jovan Bajford, Miroslav Prokopijević... Pa da li zaista gospođa Turajlić smatra da jezik kojim oni govore nije jezik dijaloga, da je netolerantan i da opravdava nasilje koje bi nad njima bilo izvršeno? Jer to je Peščanik. Zašto je Peščanik Pera Luković? I koliko god da Pera Luković psuje, zašto je to povod da se na silu zaustavlja vaša tribina u Aranđelovcu? Takvom logikom vi biste mogli da kažete da se ministar Velja Ilić, čiji jezik gospoda Turajlić izjednačava sa jezikom Pere Lukovića, služi prostaklukom, a on je član vlade, pa prema tome vlada priziva batine. Naravno da takva logika ne stoji. Ja se nisam naljutio ali, da se poslužim izrazom gospođe Turajlić, ovo je više moja tuga – kako je to moglo njoj da se dogodi? Ja to kažem ozbiljno i bez ikakve ironije, jer ja nju vrlo poštujem i zato me je i pogodilo to što sam čuo.

Kada brani ovaku naopaku tezu, gospođa Turajlić misli da psovke poput onih koje upotrebljava Pera Luković te lumpenproletere iz Topole bole kao šamar. Ja u to jako sumnjam. To su ljudi koji su organizovano dovedeni u Aranđelovac od strane jednog bigota i rasiste. Sumnjam da su oni ikada imali strpljenja da odslušaju ijednu emisiju Peščanika i verujem da psuju više od Pere Lukovića. Sumnjam da je njih psovka, koja čak nije upućena njima nego je poštupalica koju u svojoj frustraciji često koristi Pera Luković – zbolela kao šamar. I sumnjam da su oni tamo došli radi dijaloga. Oni su tamo došli radi akcije koju su i priredili i mislim da su došli da spreče dijalog, i pošto su uspeli da ga spreče proglašili su to svojom pobedom.

Ono što gospođa Turajlić zove govorom frustracije je možda tačno, jer psovka jeste izraz frustracije, bar onako kako je upotrebljava Pera Luković. E sad, te psovke se razlikuju od psovki Velje Ilića, jer, šta frustrira Peru Lukovića? Njega frustrira ono što nalazi u svakodnevnom životu: gluposti, laži, podvale, nasilje, krađe. I slušaoci imaju istu tu frustraciju nad istim tim pojавama i ono što on uspeva kada o tome govori i kada o tome psuje je da ih nasmeje. A šta frustrira Velju Ilića kada psuje? Njega pre svega frustrira pozivanje na odgovornost. Čim neko počne da ga poziva na odgovornost, lete psovke. Da ne pominjem to da psovanje Pere Lukovića i Velje Ilića ne može da se

izjednači, jer Pera Luković je novinar i humorista, satiričar, a ovo je član vlade. A da ne pominjem to da kada se frustrira Velja Ilić, on ne samo da psuje – on ume i da šutne, i to pred kamerama, nekog kolegu Pere Lukovića. I to prolazi kao poseban stil Velje Ilića, tako smo čuli obrazloženja i opravdanja iz vlade – takav je čovek, on se tako čudno izražava.

Ovde nije kraj mojim zamerkama. Možda najveći problem sa izlaganjem gospođe Turajlić imam kada ona kaže da Peščanik podjednako netolerantno promoviše svoju ideju kao i ona druga strana. Tu se implicira da su sve ideje iste i da je važan jedino način na koji vi promovišete svoje ideje. E, pa nisu sve ideje ravnopravne. Ja smatram da ideja kao što je ova Dragana Jovanovića, da zatvori Rome iza bodljikave žice u geto, da bi beli građani bili poštoveni neželjenih susreta, tako on to naziva; ili ideje Srboljuba Živanovića, narodnog poslanika, da je Zorana Đindjića trebalo ubiti, jer je bio izdajnik; ili ideja Obraza da promoviše nacistički pogled na svet dizanjem ruke; ili ideja da treba ubiti, zaklati homoseksualce da ne postoje; ideja da se rehabilituju Ljotić i antisemitizam Nikolaja Velimirovića; grafiti koje možete da vidite širom Srbije – Cigani, marš napolje, ideja da Cigani koji ostanu u Srbiji ne bi trebalo da se kupaju u istim bazenima sa belcima; ideja da je Mladić heroj, da u Srebrenici nije bilo genocida, da je Srebrenica oslobođena – to su ideje koje su retrogradne, glupe, neuke, štetne, kojima se ugrožavaju ljudski životi, potkopava pravni sistem, zagarantovana ljudska prava pojedinaca i grupe, njima se srozava ugled zemlje. To nisu ideje koje su u bilo čemu ravnopravne sa idejama koje se iznose u Peščaniku.

Nisu sve ideje iste. Mi smo svi ravnopravni u tom pogledu da imamo pravo da iznesemo svoje mišljenje, ali sva ta mišljenja nisu ista. Stalno čujem u TV emisijama da neko kaže – Mladić je heroj, a neko drugi kaže – Mladić je optužen za genocid, pa se odgovori – to je vaše mišljenje. Pa nisu ravnopravni istina i laž, nisu ravnopravni ni huškanje na rat i pacifizam, ni fašizam i antifašizam, ni osuda zločina i opravdavanje zločina, ni znanje i neznanje, dobar i loš argument. Pa nije to sve isto, a važno je samo da se tobož zastupa na neki pristojan način. Pa ne, najvažnije je šta se kaže.

Obično kažu – a ko je taj koji će da odluči da li je jedna ideja legitimna ili ne?

Iza toga стоји претпоставка да се ми још увек налазимо у стању варварства, да се ништа не зна, да никакве књиге нису написане, да је сумњиво шта је добро и зло, да је све relativno. То је страшна порука и капитулација пред онима који су међу нама најгори и најагресивнији. Они најодно могу да изнose та своја уžасна, наопака, штетна, често и каљнива mišljenja под uslovom да не psuju. Право да вам kažem, u pojavama koje sam naveo postoje čak i neke ozbiljne natruhe fašizma. Na то se kaže – то је preterana izjava, па овaj poredak nije fašistički. Pa ja i ne kažem да је овaj poredak fašistički, ali да mi prisustvujemo postupcima, izjavama, stanovištima који засlužuju atribut fašističkih – то је сасвим сигурно. Te насиљичке групе, лумпенпролетерске, засlužuju atribut fašističkog. Iako pogledate raznu literaturu o fašizму, често ћете наћи да је почетни утицај тих малih grupa i njihovih vođa beznačajan. Ali зашто нас upozorавају на то? Zato što је то virus који се страшно брзо шiri iako se ne zaustavi, kada jednom uzme maha, onda огромна cena mora da se plaća da bi se to stanje lečilo. To је лекција која је овде valjda već jedном naučena. Mi smo имали прлике то да видимо. Ako tu stvar ne suzbijete u korenу, teško ћете се са њом posle izboriti.

Ovo је једна пodeljена земља i tu se потпуноslažem i razumem motiv gospođe Turajlić, који почиња на њеној жељи да живимо u uređenoj zemlji где су сва основна пitanja rešena, где постоји konsenzus o generalnoj politici која се vodi, o vrednostima тога društva i onda možemo učitivo, lepo da razgovaramo o tome како да tu земљу učinimo još boljom. Ali mi ne живимо u takvoj земљи. U stavu gospođe Turajlić постоји element magijskog mišljenja – ако се mi ponašamo kao da живимо u takvoj земљи, onda ће to biti takva земља. Neće, neće. To је она logika да ће, ако изаđem sa kišobranom na ulicu, pasti kiša. Pa neće pasti kiša zbog тога. A ako ne ponesem kišobran sijaće sunce – pa neće sijati sunce. I da citiram i ja jedanput Dobricu Čosića – daleko је то sunce i do tog sunca se stiže, u ovakvim okolnostima u коjima mi живимо, kroz društvene sukobe.

Nema ničега a priori lošeg u društvenim sukobima, društvo napreduje kroz društvene sukobe. Ono ne napreduje kroz sabornost, kroz jedinstvo, kroz ignorisanje realnosti. Ne, ono napreduje kroz razreša-

vanje tih sukoba. Наша nevolja je to što nemamo institucije u kojima bi se ti sukobi razrešavali na jedan miran, civilizovan i razuman način. Ali za то nije kriv Pera Luković. Mi nemamo zreli parlament, nemamo autonomnu javnost, nemamo nezavisne sudove i za sve to nije kriv Pera Luković. За то je kriva ова vlast. Ne treba mešati uzroke i posledice. Kao da je uzrok podeljenosti Srbije i društvenih sukoba u njoj psovanje Pere Lukovića. Pa nije, то je posledica тога što ова vlast nije uspela да stvori institucije kroz које bi se ti društveni sukobi konačno razrešili.

Jedan od njenih argumenata je da se način na koji ljudi u Peščaniku pokušavaju da promovišu određene ideje pokazao neefikasnim i da bi možda bilo dobro da probamo da nađemo neke teme koje bi ljudi mogli lakše da prihvate, a da za neki budući trenutak odgodimo stvari o kojima ljudi ne žele da slušaju.

Ja то razumem i možda je sa gledišta neke političke taktike то umesno mišljenje, međutim mislim da je то jedan visoko ispolitzovan stav. Kada iznosim svoje mišljenje, ja ga ne iznosim zato što sam motivisan postizanjem nekoga ishoda ili nekoga cilja. Ja sam ljudsko biće које има sivu moždanu masu, što znači да nešto mislim i имам ljudsku psihološku potrebu да то mišljenje izrazim – па шта буде. I ne bih mogao da pristanem да u име neke političke taktike себе cenzurišem i mislim da ljudi ne smeju da буду na тај način ispolitzovani. Ako говорите са stanovišta своје struke, ако говорите о nečem što znate, па не можете vi себе skratiti за главу да ne biste bili pogrešno shvaćeni. Neko ће me shvatiti dobro, неко ће me shvatiti loše, kakvi ће biti ishodi – ne znam, ali moram да живим тако како moram да живим. Nije dobra motivacija, naročito за човека који razmišlja u okvirima своје struke, da razmišlja какав ће ishod time da izazove. Taj zahtev да se misli tuđom главом mi je neshvatljiv. Sećam se kako su u onim disidentskim vremenima stalno dolazili неки dušebrižnici da nam govore – nemojte to da pričate, то ће само da izazove ове čvrstorukaše. Што kaže onaj, boj se ovna, boj se govna – па ne mogu tako da razmišljam. Mislim da je тај stav gospođe Turajlić poziv na neprirodnu i štetnu politizaciju.

Tri argumenta

Ukazao bih na neke od tehnika relativizacije. Ljudi koji kritikuju Peščanik, na primer oni iz Nove srpske političke misli, uglavnom ističu tri argumenta – prvi je da su mišljenja koja se iznose u Peščaniku *ekstremna*, da je to neka vrsta *političkog ekstremizma*. Drugi argument je da je Peščanik *neobjektivan* zato što u tom mediju nisu zastupljena suprotna mišljenja. I treći je da se u Peščaniku polazi sa jedne *moralizatorske* tačke gledišta, da se sa pozicija preteranog čistunstva zahtevaju i postavljaju nerealni, anđeoski moralni kriterijumi koje je u realnom životu nemoguće zadovoljiti, pa su prema tome, takvi zahtevi neumereni.

Počeću od argumenta o „objektivnosti“. Sam pojam objektivnog medija je, po mom shvatanju medija, pogrešan. Mediji su nešto što me je oduvek zanimalo, i stručno i kao građanina. Medijima sam se na ovaj ili onaj način bavio dugo – od 70-ih kada sam zastupao razne publikacije koje su u to doba bile zabranjivane, pa do angažmana u magazinu Vreme. Kada je proglašeno višestranačje i kada su ljudi poleteli u razne stranke, meni se činilo da je to pogrešan put angažmana. Mislio sam da prvo treba formirati neke opcije, neko javno mnenje, iz kojeg će se formirati stranke koje će zastupati razne platforme. Ako vi prvo formirate stranku – a sve su formirane sa takoreći identičnim programima, to jest sve su se zalagale za slobodu, demokratiju i tržište – tada politička borba postaje nejasna, jer se ne zna u čemu se stranke uopšte razlikuju.

Zahtevati od bilo kog medija da bude objektivan je uzaludan posao. Nikada nigde nije bilo objektivnog medija. Postoje mediji koji sami sebe proglašavaju objektivnim, ali to je nešto sasvim drugo. Međutim, svi imamo različita mišljenja i stavove, svi zauzimamo različite pozicije u društvu i ubeđeni smo da smo u pravu i da smo objektivni – mada naravno nismo, jer svako mišljenje je u krajnoj liniji subjektivno. Vi možete reći da je neko mišljenje bolje ili lošije argumentovano, da je bliže ili dalje od istine, ali ono je uvek subjektivno. Zahtev za objektivnošću medija proteže se još iz socijalističkog doba, gde su postojale tzv. garancije slobode informisanja – postojao je zakon o informisanju koji je nalagao medijima da objektivno i istinito oba-

veštavaju javnost. U socijalističkom životu i svetu to je možda bilo i razumljivo, jer se znalo šta je istina – postojala je jedna istina, a to je bila istina Saveza komunista Jugoslavije. Ako dodete u sukob sa tom istinom, onda ste neobjektivni ili zlonamerni. Slobodna štampa u socijalizmu nema mnogo smisla – zašto biste kontrolisali ili kritikovali vlast ako nemate slobodne izbore i mogućnost da tu vlast smenite? Štampa tome služi – da kontroliše vlast tako da bi se na sledećim izborima vlast promenila. Ako Savez komunista vlada po „istorijskoj nužnosti“, kako je stajalo u Ustavu, i nesmenjiv je – čemu onda kritika i kontrola?

Mislim da je podvala zahtevati objektivnost u društvu koje želi da bude pluralističko. Naročito to ne treba zahtevati od medija poput Peščanika. Kažu – a zašto vi ne zovete ljudе koji misle drugačije od vas, što znači one koji po vašem mišljenju misle pogrešno? Ne razumem zašto biste zvali nekoga od koga, po vašem shvatanju, ništa istinito, tačno ni pametno ne možete čuti.

Objektivnost je, naravno, vrednost kada je u pitanju informisanje javnosti. Ona se postiže tako što postoje razni mediji među kojima postoji konkurenca i koji mogu ulaziti u uzajamne polemike. Na jednoj strani postoji jedinstvena javnost, a na drugoj brojni mediji koji se, svaki na svoj način, obraćaju toj javnosti, nudeći joj različite poglede na razne teme. Time se omogućava da javnost bude obaveštena i da izabere ko ima više, a ko manje kredibiliteta i kome će da veruje. Konkurenca među medijima ima svoje granice. Sloboda medija se može efikasno koristiti jedino ako raspolažete određenim kapitalom. Načelno, svakome je dozvoljeno da ima svoj medij, ali nije svako u stanju da ga ima. U Srbiji je čak i država vlasnik medija, iako to ne sme da bude po sopstvenim propisima, jer je funkcija medija da kontrolišu nosioce javnopravnih ovlašćenja, odnosno državu. Država ne može samu sebe da kontroliše. Država može da RTS zove javnim servisom, ali ako je država vlasnik tog medija, tu se ne može očekivati nikakva nepristrasnost, niti najmanja kontrola vlasti. Druga vrsta kapitala koji se pojavljuje je kapital koji je kriminalno stečen, a u Srbiji je takav skoro svaki veliki kapital. Dušan Spasojević – notorni kriminalac, diler droge, ubica – bio je vlasnik jednog lista.

Ja nisam u stanju da budem vlasnik medija, jer su gubici veliki. Međutim, nečije gubitke država ili politička stranka može beskrajno da pokriva, dok neko ko hoće da bude vlasnik nezavisnog medija ne može da opstane na tržištu. Tu se postavlja granica u konkurenciji, i to ne samo ovde, nego i u celom zapadnom svetu – svi polaze od tržišnih odnosa, ali su polazne tačke neravnopravne. Sloboda jeste proklamovana, ali nju može da koristi samo onaj ko ima dovoljna finansijska sredstva. U slučaju Peščanika dogodilo se nešto paradoksalno – finansijska moć Peščanika u odnosu na većinu medija je patetična i nikakva. Pre svega zato što Peščanik ima dva zaposlena i što ta radio-produkcija ne zahteva neka ogromna finansijska sredstva. Potreban je mikrofon i dva kompjutera za montažu. Ono što posebno iritira političke protivnike Peščanika jeste ta nesrazmerna između bednog kapitala kojim Peščanik raspolaze i uticaja koji istovremeno vrši. Vreme ima 70 zaposlenih, što znači da bi, srazmerno uloženim sredstvima, trebalo da ima 35 puta veći tiraž, što je nezamislivo.

Jedna od tehnika relativizacije je ono što nazivam fenomenom „to je vaše mišljenje“. Tokom debata na televiziji često vidim da onaj govornik koji je stisnut argumentima druge strane, u jednom trenutku kaže – „pa to je vaše mišljenje.“ Naravno da je moje mišljenje, ovo je debata. Govornik tom rečenicom samo opisuje formalni okvir događaja; svako ima svoje mišljenje i pitam se zašto opisivati da je ovo debata u kojoj svako ima svoje mišljenje? Tom frazom se, zapravo, proglašava apriorna ravnopravnost svih stavova i svih mišljenja. Dakle, ukoliko neko kaže da se u Srebrenici dogodio genocid, druga strana mu prosto odgovori „to je vaše mišljenje“, kao da je nemoguće utvrditi čije je mišljenje istinito. Kao što je nečije mišljenje da je dva i dva četiri, dok neko možda misli da je rezultat pet. Ovde se meša jednakost ljudi pred zakonom, koja garantuje da svako ima pravo da objavi svoje mišljenje, ali to ne znači da su sva izražena mišljenja jednakata, jer takva jednakost ne postoji. Uvek će postojati mišljenja koja su bolje argumentovana, ona koja su gluplja i pametnija, iskrenija i manje iskrena i tako dalje. Ovde se računa na postojanje razluđene javnosti, koja je razluđivana 20 godina i kojoj se kaže da ni ne pokušava da shvati ko je u pravu, jer su to samo *različita mišljenja*. Mi, recimo, mislimo da u državi postoji monopol, a neko misli da ne postoji. Mi mislimo da je pravosuđe instrumentalizovano – „to je vaše mišljenje, mi mislimo da nije.“ Mi mislimo da vlada korupcija na sve strane – „to nije dokazano, to je samo vaše mišljenje.“

Međutim, postoje objektivni načini da se proceni zasnovanost nekog mišljenja. Recimo, kredibilitet nečijem stavu i mišljenju dodaje, na primer, stručnost – ako čovek poznaje stvari o kojima govorи – njemu se više veruje. Postoji još nešto što je važno, a to je biografija govornika. Na javnoj sceni imamo ljudi koji su poznati lažovi, nije valjda da to ne smem da uzmem u obzir – lagao me je pre, prepostavljam da me laže i sad. Postoji neka logika kojom se rukovodite dok slušate nekoga i procenjujete da li ume da misli. Glupak je takođe prepoznatljiv. Naravno da nećete njemu pokloniti veru, jer je njegovo mišljenje slabije. Tu je i nivo opštег znanja – kada slušate čoveka koji ima pouzdano i široko opšte znanje – naravno da će on imati veći kredibilitet.

Međutim, postoje načini kojima se može otkriti da je neko mišljenje – u stvari – propaganda. Postoje testovi koji kvantitativno mere propagandni sadržaj u nekom tekstu. Postavljeni su jasni kriterijumi, gde se, između ostalog, može pratiti frekventnost nekih pojava. Recimo, zna se da je jedna od tih pojava laskanje – ako ja želim da vas ubedim u nešto u šta ne verujem, reči ću vam – „Vi ste divna publika, ovako pametnu publiku i ovako divan svet nisam odavno video.“ Ili, „vi ste nebeski narod“, svejedno. U ove pojave spada i izazivanje straha i stvaranje neopravdane nade. Ovde možete i sami da se setite primera. Kriterijum propagande je i takozvana prividna univerzalnost stava. To je kada neko kaže „opšte je poznato“, „ogromna većina misli ovako“, „svi će se složiti.“ Tako se vrši pritisak na spremnost svakog normalnog čoveka da se u izvesnom smislu konformira, da pomisli – ako svi tako misle, možda ja grešim, možda stvarno treba da promenim svoje mišljenje. U ljudskoj prirodi je da pojedinac ne voli da bude bela vrana, da ne voli da privlači pažnju stavovima koji se razlikuju od stavova većine. Primer koji je mene naljutio je onaj kada je u jednu vrlo gledanu emisiju, Utisak nedelje, Olja Bećković pozvala Natašu Kandić, stavila je ispred sebe i kazala joj u oči – „Za vas se priča da ste izdajnik, jeste li vi svesni da vas većina ljudi u ovoj zemlji mrzi“. Odakle njoj taj podatak? Da li je ona pravila referendum, kako ona zna šta većina ljudi misli? Pod tim „priča se“, lansira se stav koji gledaoci prihvataju, pa pošto se to *priča*, onda i oni nastavljaju to da pričaju, a sve potiče iz jedne proizvoljne, zlobne i ničim argumentovane primedbe. Ta *priča*, potom, za mnoge postaje mišljenje.

Jedan oblik relativizacije odnosi se na ekstremizam, odnosno ekstremni iskaz koji se pripisuje Peščaniku. Nedavno sam u Peščaniku dao jednu izjavu, koja je verovatno ekstremna, ili je tako ocenjena, i pošto mislim da merim svoje reči, sećam se da sam, pre nego što sam je izgovorio, pomislio – smem li ja ovo da kažem. To je bila izjava: „Narodna skupština je nacionalna sramota Srbije“. Da li je ta izjava ekstremna ili ne, o tome možemo da razgovaramo jedino ako prvo razgovaramo o samoj pojavi, odnosno o predmetu na koji se ta izjava odnosi. Ne možemo da utvrdimo da li je ta izjava ekstremna, ako ne odredimo kakva je Narodna skupština koja je predmet izjave. Dakle, hajde da pričamo o predmetu, a ne da tema bude da li ja smem da kažem tako nešto o Narodnoj skupštini. Kada kažete da je u Srebrenici izvršen gnusan zločin, najveći na evropskom kontinentu posle Drugog svetskog rata – to je ekstremno jaka izjava. Ali, da li je iskaz ekstreman? Hajde da vidimo šta se dogodilo tamo i tako utvrdimo da li je iskaz ekstreman. Ekstremne situacije za sobom povlače ekstremne izraze, a mi decenijama živimo u ekstremnoj situaciji.

„Kosovo je nepovratno izgubljeno“, da li je to ekstreman stav? Ako mislite da je taj stav ekstreman, objasnite čime to argumentujete? Ne, to je nešto što se ne može kazati, to ne treba da se govori i to je osnovna ideja. Naročito posle takozvanog „nacionalnog pomirenja“, u čitavoj javnosti postoji aprioran stav da se sve razlike u mišljenju nivelišu. To znači da o mnogim stvarima nećemo ni govoriti, a ako baš i moramo, onda oprezno, oprezno – bez ekstremnih iskaza. Tako smo postupili kada se dogodila svetska kriza. Govorili smo „to je naša šansa, to nas neće pogoditi.“ Taj iskaz nije ekstreman, on jeste umeren – ali je netačan. Takav stav opisujem onim što ponekad čujem od mlađih ljudi – samo opušteno. Kažem, pa kuća gori – ma samo opušteno, nemoj da si ekstreman. Građani Srbije su na sedmom mestu po stepenu pesimizma koji izražavaju prema svojoj budućnosti, to je, dakle, jedan ekstremni pesimizam. Da li je taj pesimizam posledica toga što Ceca Lukić širi defetizam, pa su svi ti ljudi zavedeni njome i ne mogu da vide ovu idilu oko sebe? Kod nas se, kao i uvek, traži žrtveni jarac.

Poslednja od tih tehnika relativizacije, odnosi se na optužbu za moralizatorstvo, ili za „moralni fundamentalizam“, „misionarstvo“. Taj stav zavisi od polazišta, od vašeg sopstvenog vrednosnog sistema. „Hajde da malo kraduckate, ali vi preteraste“, to je rekao ministar

resora u kome se dogodila velika pljačka. On postulira jedan moralni standard – sama krađa je okej, ali nemojte da preterujete. Ovde je postavljen jedan strahovito nizak prag osetljivosti na moralno pregrešenje. Ali ako kažete – ne, svaka krađa je nemoralna, jer kradljivac svesno parazitira na tuđem radu, pristalice onakvog moralnog standarda odmah vapiju – nemojte da zahtevate nemoguće, to je neljudski, pa moramo malo da krademo. Naravno da je sa pozicije sa koje je govorio tadašnji ministar Ilić preterano osuđivati baš svaku krađu. Međutim, to je stvar njegovog vrednosnog sistema, a za društvo bi bilo bolje da takav sistem ne prihvati.

Na suđenju za ubistvo Zorana Đindića rekli su – jeste, u toj političkoj kampanji smo lagali, znate, to je bilo u žaru političke borbe; znate, u politici postoje samo interesi, drugi su lagali još više – tako ispada da postoje laži koje su u redu, a ako kažete – ne, laganje je samo po sebi moralno neprihvatljiv čin – onda ste moralni fundamentalista, jer hoćete da zabranite laganje. Momo Kapor je jednom opisivao zašto je odlučio da ne ode u inostranstvo, gde bi možda lakše živeo i gde bi mu bilo udobnije. Odlučio je, kaže, da ostane onda kada je otisao na pijacu sa svojim pocepanim zembiljom i video sve te brkate seljake i zabrađene seljanke, video taj svet i tu „njemu poznatu i prisnu domaću atmosferu varuckanja i kraduckanja“. Zato je on odlučio da je baš to svet u kome on želi da živi. Drugi pisac, koji je moralna gromada, pa ne moram ni da ga imenujem, ostao je čuven po iskazu „važnija mi je pravda od istine“. To je zburujuća izjava, jer shvatite da je za njega pravda ono što je dobro za naš narod. Prema tom shvatanju, ako je to u nacionalnom interesu, u redu je i lagati. U sukobu moralnog imperativa i nacionalnog interesa, zna se ko će stradati – sve ostalo je moralisanje, ili još gore – čista izdaja.

To su tehnike relativizacije i mislim da bi bilo sasvim na mestu da se izvrši ozbiljno istraživanje, gde bi se ispitali standardi i vrednosni sistem srpskih medija – tako bi se shvatilo zašto Peščanik ljudima ide na živce. Peščanik ne smeta samo političkim protivnicima; poznajem vrlo razumne ljude koji nisu politički zagriženi, ali koje istina deprimirala i koji ne vole da čuju istinu koja se čuje u Peščaniku. Kažu da imaju rezerve prema Peščaniku, jer ih Peščanik baca u očajanje. Ne baca vas Peščanik u očajanje, istina vas baca u očajanje, a za to vam Peščanik nije krov.

Deo snimka sa tribine Kome smeta Peščanik, 13. 02. 2009.

Peščanik.net, 16. 02. 2009.

Milosevic's motivless malignancy

Throughout the eight years of conflict in the former Yugoslavia, Western, and particularly American policy in the region has been characterized by confusion, wishful thinking, procrastination, evasions and a lack of focus and determination.

The most likely reason for such behavior on the part of the United States may simply have been that, in 1991, Yugoslavia was very low on the State Department's list of priorities.⁴⁰ This was a time of great turmoil in the world. The end of the Cold War, the fall of communism, and the unification of Germany were certainly all events of epochal and global significance that by far outweighed the petty ethnic bickering of Yugoslav leaders. Especially since, at this time, Yugoslavia was considered the most promising candidate, among former communist states, for a smooth transition into both the parliamentary system and an open market economy, as well as integration into European economic and political institutions. Focused on larger global events and confident in Yugoslavia's capacity for a smooth transition, Western diplomats underestimated the potential of these petty tensions to escalate into violence.

At the time, optimism was rampant; the United States swore by 'multilateralism' hoping to engage Russia in the Security Council and work out global problems by consensus. Little was understood, at the time, about the terrible consequences now encountered by people who had spent half a century or more under the rock of communist rule; little understood about the humiliation of the Soviet Union, yesterday's mighty empire, now pushed into bankruptcy and political disarray. And most tragically of all, the celebratory mood of the West prevented them from recognizing that, despite the fact that the threat of the Soviet Union had disappeared, the United States could not simply disengage from Europe, just as NATO, far from being an obsolete organization, still had a significant role to play. The dangers

40 See Warren Zimmermann, *Origins of a Catastrophe*, New York: New York Times Books, 1996. This book is especially valuable given his longstanding relationship with Milošević.

DODATAK II

created by the dissolution of the bipolar world, by a disintegration of the entire balanced field of political forces, were completely ignored. The West also failed to recognize that with the disappearance of the old world order once imposed upon the world by two hegemonies from above, the possibility was created for the emergence of a new 'order'. This was created from below by small players, newly released from the rigid old structure and now free to settle their accounts with their neighbours.

For the West, and the United States especially, the fall of communism was a positive development – a victory. And so they failed to recognize that from an internal perspective the situation was fraught with instability and hidden dangers. It was for these reasons that the conflict in the former Yugoslavia found the United States, whose first reflex was to leave the problem to the Europeans, unprepared; after all, Yugoslavia was 'Europe's backyard'. The United States was busy cutting down on military spending, getting out of the recession, celebrating the end of the Cold War and going through presidential elections.

When Europeans, left without American leadership, turned out to be unable to formulate a common foreign policy towards Yugoslavia, the United States decided to dump the problem on the United Nations – to act only 'multilaterally'.⁴¹ It seems that, by this time, it was already clear to American policymakers that the United Nations might not be up to the task, and that this move was meant merely to sweep the problem under the UN carpet.⁴²

The UN quickly assumed a 'neutral' and 'evenhanded' position and the whole process came to a dead end while the US pretended not to notice. The US was satisfied with the situation, in which the 'neutral' UN peacekeepers acted as self-appointed hostages and prevented any military action. Yet such action was the only thing that could have stopped the blood bath organised by Milošević, first in Croatia and then in Bosnia.

41 See Mark Thompson, *Paper House: The Ending of Yugoslavia*, New York: Pantheon Books, 1994.

42 For a scathing attack on the European Community's actions and the effects of the US handover to the United Nations, see also Mark Almond, *Europe's Backyard War: The War in the Balkans*, London: Heinemann, 1994.

Needless to say, 'multilateralism' did not work, as Russia was happy to reinstate itself as a global player and a factor in the international arena. The 'evenhanded' stance taken by the UN could not have been effective, as the whole Yugoslav drama was a one-man show run by Milošević. Both the UN and the United States grossly misjudged this man around whom the vortex of violence turned, and this was perhaps the biggest mistake made by the United States, the UN, and the entire international community from the beginning of the Yugoslav conflict. This misjudgment, along with the failure to understand what the nature of the conflict was in the first place, later caused a string of wrong decisions to be made.

The nature of the conflict was perceived from the very beginning, especially in the United States, in ideological terms: Milošević was 'a Communist', and Tuđman and Izetbegović were 'democrats'.

However, at that point in time, what was playing out in Yugoslavia was not about ideology; it was a simple power struggle.

After the death of Tito, who ruled as an absolute dictator, an enormous power vacuum was felt throughout the country. The Presidency which replaced him, and which was supposed to reach its conclusions by consensus, was practically paralyzed. The whole political system had been adapted to revolve around a single figure and a single will. Tito's authority was not rooted in his institutional post as the president, but in his role as the head of the Communist Party and, even more importantly, in his role as the commander in chief. It had been made obvious during the party purges, especially in the early seventies, that Tito's main strength had come from the Yugoslav Army.⁴³ No single member of the Presidency, or, for that matter, all of them put together, could have fulfilled such a role.

The first result of this power struggle was the splintering of the Communist Party into six disparate parties. Since Tito no longer delegated the power from the top, party leaders sought support from below, by casting themselves as representatives of the interests of their respective republics.

43 See James Gow, *Legitimacy and the Military: The Yugoslav Crisis*, London: Pinter; New York: St. Martin's Press, 1992.

Faced with the fall of communism, these six parties started to form alliances mainly along the lines of reformers and hard-line conservatives. Milošević, threatened by aggressive and militant anti-communists and royalists in Serbia, opted for the hard-line conservative option; he soon found himself politically defeated and isolated.

It is important to understand that he did not choose this position as a result of deeply ingrained political belief. Rather, he chose it because he alone realized that this was the best way to secure the real power, which did not belong to the Communist Party but to the highly indoctrinated Yugoslav army.⁴⁴

Thus, although apparently defeated and isolated within Yugoslavia, Milošević still held the trump card: the army. Nobody in Yugoslavia at tile time realised that this power struggle would be resolved by force, except Milošević. He recognised that the political battle was lost, and he was well positioned and prepared for the military battles in which he would be overwhelmingly superior. He made this clear during his famous Gazimestan speech when he masked his pursuit of power with such nationalist rhetoric as ‘us against them’, promising to ‘defend Serbian interests’ and, if necessary, to do so ‘with military means’.

The main effect of the speech was that it generated a great deal of fear, not only among non-Serbs in Yugoslavia, but also among Serbs who suddenly ‘realised’ the ‘gravity’ of the situation and the stakes involved.

Although at this point Milošević had the support of the army, a simple putsch was too risky to undertake as it might have provoked foreign intervention. Milošević lacked two things in order to effectively use the military force at his disposal: institutional control over the army and *casus belli* (a viable ‘provocation’).

According to the constitution, the commander in chief was the Presidency and, within the Presidency, Milošević controlled only

44 For an excellent analysis of the decay of the Titoist political system in the 1980s, focusing on the increasing concentration of legitimacy at the republican level, and on the counter-productive attempts of the Yugoslav Army to restore the legitimacy of the federal regime, see Gow, *Legitimacy and the Military*.

four votes: those of the representatives of Serbia and its puppets, Montenegro, Kosovo and Vojvodina. In order to obtain even these votes, Milošević had to deprive Kosovo and Vojvodina of autonomy, and stage a putsch in Montenegro. But after all this, he still lacked one vote that would enable him to control the army.

Milošević then made a clever and bold move: he pushed Slovenia out of Yugoslavia (true to his double-talk, he accused them of separatism). This move solved both of his problems; without Slovenia he controlled the majority in the Presidency, but even more significantly, he created the *casus belli*. He knew that Croatia would run for the door the moment Slovenia left Yugoslavia, i.e., the moment Milošević got hold of the army. At this moment, Milošević knew he would be given an opportunity to use the army in order to prevent Croatia from taking the Serbian minority out of Yugoslavia.

Slovenia readily agreed to leave. Milošević’s threats and aggressive rhetoric were already spreading fear throughout the country. The Slovenians were perfectly aware that by jumping out of the boat they would overturn it, but the stakes were too high, and they opted for independence.

Milošević met with Slovenian President Kučan in May 1991. After their meeting they issued a joint statement in which Milošević agreed for Slovenia to leave the Federation and in which Kučan expressed his ‘understanding for the wish of all Serbians to live in a single state’.

The ‘war’ with Slovenia, which lasted ten days and had just a few casualties, was a show; Milošević never intended to hold them back. In a sense, it was just an overture playing the main theme, a foreshadowing of what would ensue if and when Croatia decided to follow the Slovenes. Croatia did follow and Milošević used the army ‘to protect the Serbs’ in Croatia. With the army in play, the potential power he had held in his hands hence became tragically real.

The popular perception in the West that the consequent armed conflict amounted to Milošević’s ‘fight against separatists’ was also false. Borisav Jović, then president of the Presidency and Milošević’s right-hand man testifies in his book *Poslednji Dani SFRJ* (Last Days of SFRY), about a conversation he had with Milošević in June of 1990: ‘He agrees with the plan to force Slovenia ... out of Yugoslavia’.⁴⁵

Milošević and Jović knew that once the Slovenes left, a threatened Croatia would try to follow. Jović also states in his book that Veljko Kadijević, the chief of staff, had the following plan for Slovenia: to ‘respond forcefully ... then withdraw ... This will boost the Army morale, scare Croatia, and appease the Serbian people.’⁴⁶

But pushing Slovenia out was not enough. Milošević and his apparatchiks had to be certain that Croatia would follow their script. On January 26th 1991, Jović writes in his dairy: ‘The war should be started by Croatia.’⁴⁷ To this end, they devised a plan whereby Croatia would be forced to act, and apparently without provocation from Belgrade. On February 25th 1991 Jović reported on an idea from the chief of staff, Veljko Kadijević: ‘Serbs in Krajina should be encouraged, not publicly but secretly, to secede from Croatia.’⁴⁸ In his own book, Kadijević also boasts of how the JNA ‘fulfilled its tasks of preparing both politically and militarily the Serbs in Croatia’ for war.⁴⁹ Quite contrary to perceptions at the time, Milošević did not go to war in order to prevent Croatian secession and the dissolution of Yugoslavia. According to Jović, on January 21st 1991 during a telephone conversation concerning the ongoing crisis, the Croatian representative in the Presidency, Stipe Mesić, informed Jović that Croatia might choose to leave Yugoslavia in response to the threats coming from Belgrade. Jović warns Mesić that he is ‘choosing war’, and promptly informs Milošević of the conversation. Jović describes Milošević’s reaction in the following words: ‘He was exuberant: excellent’.⁵⁰

The West’s tendency to blindly accept Milošević’s claim that he was ‘protecting Yugoslavia from separatists’ is even more difficult to understand in view of the fact that Serbia designed the first separatist constitution as early as September 28th 1990. This was more than a year before October 8th 1991, when Croatia and Slovenia declared independence.

46 Ibid, p. 349.

47 Ibid, p. 263.

48 Ibid, p. 277.

49 Veljko Kadijević, *Moje viđenje raspada*, Belgrade: Politika, 1993, p. 128.

50 Jović, *Poslednji*, pp. 256-7.

In article 72, Serbia is declared a ‘sovereign and independent’ country, with its own Army, Ministry of Foreign Affairs and National Bank etc. In article 135, Serbia declared that it was no longer bound by the laws of SFRY. In the spring of 1991, the Serbian parliament enacted a series of its own laws on monetary and fiscal policy, international relations, and customs (all previously regulated by the federal parliament). When reproached by Jović for the separatist content of the Croatian constitution during the 125th session of the Presidency, the Croatian representative Mesić justly replies: ‘We have done exactly the same as Serbia, we just copied your constitution and we knew we would be attacked for doing so.’ It is hard to understand how the Western powers, including the United States, could have been confused and blinded for so long by Milošević’s absurd claims that he was just ‘protecting the unity and territorial integrity of Yugoslavia’, when there was so much evidence to the contrary.

Hundreds of books have been written by diplomats, journalists and self-proclaimed experts who have tried to explain all the intricacies, twists and turns, plots and subplots of the Yugoslav war,⁵¹ but the basic script was rather straightforward and simple. The whole prolonged affair boils down to a simple, single event: the moment Milošević secured control of the army. From this moment on, all the republics (Slovenia, Croatia, Bosnia, Kosovo and, even today, Montenegro and Vojvodina) just wanted to escape Milošević’s jurisdiction and establish a firm international border between themselves and his aggressive, dangerous and unpredictable regime.⁵² Even the Serbs from Serbia fled his jurisdiction in hundreds of thousands by emigrating, especially the young and better educated segments of the population. All the events that followed were just a complication of this basic plot — a bunch of sideshows and distractions.

The United States failed to take a clear position from the start. During Secretary of State Baker’s visit to Yugoslavia a few months before the war erupted, the United States took the position that they

51 See, for example, Robert Thomas, *Serbia under Milošević: Politics in the 1990s - How Milošević Won and Exercised Power*, London: Hurst & Company, 1999.

52 See Branka Magas and Ivo Zanić (eds), *The War in Croatia and Bosnia-Herzegovina 1991-1995*, London: The Bosnian Institute/Frank Cass, 2001.

were in favour of preserving the territorial integrity of Yugoslavia in accordance with the principle of stable borders as expressed in the Helsinki Accords.⁵³ But, as the United States favoured the reunification of Germany, they were compelled to shift their position to the principle of self-determination.⁵⁴ The United States sent mixed signals: they allowed Milošević to hide behind his ‘preserving the territorial integrity of Yugoslavia’, but then encouraged Croatia’s secession as an act of self-determination of the Croatian people.

The misinformed perception that the conflicts were motivated by ideological differences (communist *versus* democrats), and their ambivalent position in relation to the two different and contradicting principles described above (territorial integrity *versus* self-determination), made US policy in Yugoslavia both confused and confusing. The United States failed to recognise the simple picture of one man who had gained control of the army by unconstitutional means (the annexation of Kosovo and the putsch in Montenegro) in the power struggle that had erupted after Tito’s death, and who was now determined to use it to defeat his political opponents. Milošević’s control of the army and his readiness to use it set the stage for his one-man show.

Milošević not only wanted the war, but also needed it in order to be able to dictate the agenda. Once he threatened to use force, all of the other participants, including the international community and the United States, merely reacted to his moves. His discouraging success was the result of the obvious fact that the United States had no intention of intervening militarily, and that the Yugoslav Army had overwhelming superiority over the other players within Yugoslavia.

As Milošević was running the whole show, it would have made all the difference had he been properly understood from the very beginning. But, from the very beginning, Milošević’s motives were misinterpreted. The attempts to appease him, to somehow engage him, to apply too much carrot and no stick, to negotiate with him,

to ‘help him save face’, and to see the non-existent ‘other side’ of the issues were all steps in the wrong direction.

Not only did these steps do nothing to stop his aggression, but they also actually encouraged it. To be fair, Milošević’s character and personality are both very unusual. In his case, analogies, the favourite tool of diplomats, did not work. This was so because men of Milošević’s personality and character rarely rise to positions of power, except in extraordinary and highly turbulent, revolutionary circumstances.⁵⁵ His ‘motiveless malignancy’, to borrow Coleridge’s words, is a rare trait among politicians in normal times, even within the Communist Party through which he rose to power.

It is a pity how rarely diplomats seem to read poets. This type of personality has been described in literature with great clarity and deep understanding:

“The villain, on the other hand, is shown from the beginning as being a malcontent, a person with a general grudge against life and society. In most cases this is comprehensible because the villain has, in fact, been wronged by Nature or Society. [Both of Milošević’s parents committed suicide].

[His] primary satisfaction is the infliction of suffering on others, or the exercise of power over others against their will. [He has] the pleasure of making a timid conventional man become aggressive and criminal ... [he] will not let him alone until he consents to murder.

[His actions are] a demonstration ... that man does not always require serious motive for deceiving another. [He is] a practical joker ... and all practical jokes are anti-social acts. The satisfaction of the practical joker is the look of astonishment on the faces of others when they learn that all the time they were convinced that they were thinking and acting on their own initiative, they were actually the puppets of another’s will.

55 Adam LeBor’s *Milošević: A Biography* contains several interviews with the Milošević family and inner circle. It presents an image of cold, calculated determination on the part of both Milošević and his wife, Mirjana Marković, who was herself arrested in 2001 and charged with abuse of office before a Serbian court in 2003.

53 Baker, 1995.

54 For an account of the end of the Cold War from the perspective of the then secretary of state, see James Addison Baker and Thomas M. DeFrank, *The Politics of Diplomacy: Revolution, War, and Peace, 1989-1992*, New York: Putnam, 1995.

The success of a practical joker depends upon his accurate estimate of the weakness of others, their ignorance, their social reflexes, their unquestioned presuppositions, their obsessive desires, and even the most harmless practical joke is an expression of the joker's contempt for those he deceives.

The practical joker despises his victims, but at the same time he envies them because their desires, however childish and mistaken, are real to them, whereas he has no desire which he can call his own.

Yet the professional practical joker is certainly driven like a gambler, to his activity, but the drive is negative, a fear of lacking a concrete self, of being nobody.

[Since his] ultimate goal is nothingness, he must not only destroy others, but himself as well."

The 'villain' described is Iago and the quotations are taken from

W. H. Auden's essay, 'The Joker in the Pack'.⁵⁶ This analysis of a fictional character, written fifty years ago in a literary essay on a Shakespeare tragedy, defines Milošević's actions, his personality and his motives more accurately than the hundreds of pages that have been written on him by journalists, diplomats and political analysts.

Milošević had recognised the weakness of the Serbian population that was created by the vacuum of national identity they found themselves in after the death of Tito, and he played a morbid practical joke on them. Imposing the kind of strong leadership they had grown used to, he led them to the worst kind of criminal and aggressive behaviour imaginable: genocide. The nationalist card was simply the easiest means to this end.

If we accept Auden's characterisation of Milošević, we can easily understand that Milošević was neither a communist nor a Serbian nationalist, and that it was impossible to appease him, to deal with him, to bribe him or to shame him. He was able to stay always a step ahead in this political game ruled by interests (including a personal self-interest) and trade-offs, since he had no such interests and no real stake because he was playing with counterfeit money.

56 W. H. Auden, *The Dyer's Hand*, Random House: New York, 1967.

Even the more recent conventional wisdom that he was 'only interested in preserving power' seems wrong; for Milošević, power was just a tool that enabled him to play his practical jokes. It was evident that he shunned the usual opportunities to enjoy power, such as interviews, public appearances, rallies and ovations, and his supporters, such as his wife, who spoke of him as a 'very modest man' and, tellingly, 'extraterrestrial' according to Mihalj Kertes, former minister of the interior.⁵⁷ His political statements were usually made by others, by the puppets whose movements he controlled like a ventriloquist behind the scenes: his wife, the Academy of Sciences, Šešelj and members of the 'government' (the composition of which was shuffled and reshuffled constantly).

Had Milošević been understood earlier, the number of his victims could have been reduced considerably, and less time would have been lost in futile attempts to 'deal' with him. The passivity of the US administration was compounded when, as a result of extensive coverage of the Yugoslav war, public criticism of US policy and demands for military action started to mount. Still unwilling to get militarily involved due to the high political cost of such action, the US administration developed an extensive public campaign to fend off critics, which resulted in an elaborate misrepresentation of the Yugoslav conflict.

The administration tried to persuade the American public that however terrible were the pictures that they watched every evening on CNN, there was 'nothing that could be done' because the conflict was a result of 'centuries of hatred', that it was driven by 'blind forces of history', that it was a 'problem from hell', that 'there are no good guys in that conflict' and that the only viable strategy was that which is used for forest fires - 'let it burn itself out'.

Such misguided persuasion was probably a bigger mistake than the one that it was supposed to cover up. Passivity was bad enough, but the explanations given for such passivity, for example, 'what can you do against the blind forces of history', were much worse since they

57 Mihalj Kertes, a former interior minister and head of the Yugoslav customs, was central to the logistics of the Serb wars in Croatia, Bosnia and Kosovo. He helped funnel the arms, equipment and money to the Serb militias and paramilitaries in Croatia and Bosnia in the run-up to the 1991-95 wars.

played straight into the hands of Milošević, whose propaganda kept repeating the same mantra: the conflict had erupted spontaneously, he had nothing to do with it, Serbia is not at war.

Of course, there was nothing spontaneous about the conflict. Most of the victims were produced by the professionals of the Yugoslav Army, by the Serbian police and by paramilitary groups whom the Serbian police organised, armed and shipped to the frontlines.

It was only in its later stages that the conflict also assumed some traits of a civil war, because it was impossible for civilians to remain neutral. It was at this later stage, roughly after 1992, that members of various ethnic groups flocked together and armed themselves as an act of self-preservation. It was also at this stage that non-Serbs started to retaliate against their Serbian neighbours for the atrocities committed by Milošević's professionals. Milošević must have been delighted to learn that, according to the State Department, 'There were no good guys in the conflict'. Being the main culprit, instigator and executioner, he readily agreed on many occasions that 'all sides are committing atrocities', thus equating the victims with the aggressors, and appearing to hold an 'objective' position at the same time.

Milošević was well aware that the hatred between Serbs on one hand, and the Croats and Bosnians on the other, was not the cause of the conflict, but the result of the brutal and unprovoked crimes perpetrated against the others (especially in Bosnia) by the Serbian side (his Army and his police). He also knew that these crimes were so terrible that they would create enough hatred for the war to be able to perpetuate itself.

Of course he was happy to hear that this hatred was 'centuries old'. Both the American and Serbian media repeated these mantras from day to day in enormous circulation. Milošević understood this weakness of the American position, and he exploited it to the best of his ability. A great deal of denial still present among Serbs today was caused by the fact that American foreign policy and media emphatically reinforced Milošević's own propaganda. At the time, this created among the Serbian population a feeling of omnipotence and triumph, for either

the Americans were fooled by Milošević, or else the Western powers were, through their inactivity, actually allowing Milošević to get rid of the Muslims, an opinion frequently entertained in Serbia during the war. The State Department's attempts to justify US passivity by claiming that the conflict was a spontaneous eruption of centuries old hatred had a devastating effect on the course of the war. From an objective point of view, passivity turned into complicity.

This allowed Milošević to retain the initiative right to the end. As Auden wrote of the tragedy of Othello: 'I cannot think of any other play in which only one character performs personal action – all the deeds are Iago's – and all the others without exception only exhibit behaviour'.⁵⁸ All the deeds were Milošević's; everybody else just exhibited 'behaviour', including the United States.

Even the grand finale, when the United States led the coalition finally into military intervention to stop the genocide in Kosovo, cannot truly be considered anything else than Milošević's 'deed'. Richard Holbrooke testifies that during their last encounter, he asked Milošević: 'Do you realize fully what will come next?' to which Milošević calmly responded, 'Yes, you will bomb us'.⁵⁹

The State Department's 'behaviour' can hardly be viewed as taking action in Kosovo; rather, the State Department painted itself into a corner by harsh rhetoric at Rambouillet by threats it hoped would never have to be carried through.⁶⁰ Milošević's resilience when faced with bombing, and his stubbornness during the bombing, again came as a complete surprise to the State Department.

Even at the end of the game, the State Department did not understand that Milošević cared nothing for the suffering inflicted on 'his own people' or the destruction of 'his own country' and the isolation of Yugoslavia, and that he welcomed this new opportunity for 'making the timid and conventional man aggressive and criminal'. In one of Milošević's courts in Valjevo, President Clinton was 'indicted [in absentia] for war crimes'. However farfetched it may seem, the use

58 Auden, *Dyer's Hand*.

59 See Richard Holbrooke, *To End a War*, New York: Random House 1998.

60 Peter J. Boyer, 'General Clark's battles', *The New Yorker*, November 17th 2003. This article documents the Clinton administration's reluctance to intervene until it was absolutely unavoidable, as well as their mistaken view of Milošević.

of a court to promote Milošević's political ends fits perfectly with his stubborn character.

Milošević initially profited from the anti-Western sentiment aroused by the bombing of Serbia, as well as from the desperation of his own population plunged into poverty by the bombing. As for the subsequent isolation, even though it was short lived, it allowed him to settle his accounts with the pro-Western 'fifth column' and the 'traitors' of the opposition without having to worry about the niceties of human rights and democratic standards. Milošević never cared about losing Kosovo.

So, what could have been done differently? First, the late Yugoslav prime minister, Ante Marković, should have been helped by every possible means to preserve the formal unity of Yugoslavia; even if that meant injecting some of the billions of dollars later spent on interventions, peacekeeping, reconstruction and conferences. Even the offer of blue helmets in the face of the Milošević/Yugoslav Army conspiracy – if it led only to the subsequent dissolution of Yugoslavia – would have prevented the carnage that ensued.

Second, once Croatia and Bosnia carved out their own independent states, and these states were then internationally recognized, they should have been defended by the international community as members of the United Nations exposed to foreign aggressions. Most certainly, it was the duty of all members of the United Nations (including the United States), under the Convention on the Prevention of Genocide, to intervene in Bosnia. The State Department took pains to avoid even whispering the word 'genocide' and instead used Milošević's carefully and cynically calibrated expression 'ethnic cleansing' in its place.

A man of Milošević's profile with a lethal weapon in his hand could have been and should have been stopped as early as possible. This could only be accomplished by superior force. The United States initially declined to act as a world policeman and then chose to do so at an inappropriate moment, which was at a great cost and done hesitantly and messily. It attacked a sovereign state and interfered with its internal affairs. Of course, it had to be done, but it was

done much too late, improperly, and even then half-heartedly, on Milošević's own terms.

In the end, it required considerable international pressure, and a public divide between the late Prime Minister Zoran Đindić and President Koštunica to force Milošević out of Serbia to the Hague where he died, while on trial accused of crimes against humanity in Kosovo, Bosnia and Croatia. Indignant, until the end, he prepared his own defence and challenged the legitimacy of the Tribunal. Although he died before justice could be served, the 'malcontent' did finally reach the dock.

War and Change in the Balkans,
Brad K. Blitz,
Cambridge University Press,
2006.

INDEX

A

Adžić, Blagoje 10, 21, 34-36, 40, 83
Ahtisari, Marti 364-366
Aleksić, Živojin 143
Aligrudić, Miloš 400
Almond, Mark 69, 468
Aljende, Salvador 227
Antonić, Slobodan 259, 452
Arent, Hana 126, 128
Arkan, Željko Ražnatović 119
Artman, Florens 165, 166
Artuković, Andrija 105
Auden, W. H. 76, 79, 476

B

Babić, Milan 10, 21, 118, 153
Babović, Budimir 118
Bagzi, Dejan Milenović 253-255, 269, 273, 318, 342, 347, 349, 355
Bajan, Slavica 51
Bajford, Jovan 456
Bakarec, Nebojša 144
Basara, Svetislav 96, 436
Bejker, Džejms 74, 474
Braća Banović, Predrag i Nenad 120, 258
Batić, Vladan 113, 311, 401
Bayer, Vladimir 234, 298
Bećković, Matija 386, 436
Bećković, Olja 437, 463
Biserko, Sonja 96
Blitz, Brad K. 68, 481
Boarov, Dimitrije 456
Bobić, Miloš 98-100
Bonaparta, Napoleon 185
Boyer, Peter J. 80, 479
Božović, Vladimir 267, 271, 275, 277, 283
Bracanović, Milorad 238, 240, 247, 314-316
Bućin, Nenad 40, 41
Buha, Ljilja 346
Bulatović, Momčilo 291
Bulatović, Momir 10, 21, 34, 36, 82, 83, 160
Bulatović, Pavle 83
Bulatović, Rade 171, 233, 252, 253, 255-257, 259, 260, 262, 265, 267, 269, 274,

279, 281-285, 287, 293, 295, 296, 306, 309, 316, 317, 321, 323, 326, 333, 345, 346, 347, 353
Buruma, Jan 104
Buš, Džordž 180, 416

C

Cerović, Stojan 90, 94-97, 101, 102
Cvjetan, Saša 181, 182
Crni, Branko Đurić 309

Č

Čanak, Nenad 212, 373
Čavoški, Kosta 358, 386, 391, 397, 426, 441
Češić, Ranko 121
Čolić, Gordana 255
Čolović, Ivan 456
Čume, Ljubiša Buha 242, 243, 265, 268, 274, 296, 311, 313, 338, 342

Ć

Ćebić, Radoslav 336, 340, 341
Ćosić, Bora 456
Ćosić, Dobrica 23, 188, 189, 435, 436, 458
Ćosić, Jugoslav 346
Ćuruvija, Slavko 8

D

Dačić, Ivica 146, 230, 253, 358, 369, 373, 374, 410, 411, 428, 450
Danilović, Rajko 248, 259, 278, 301
Danojlić, Milovan Mića 107, 141, 143, 386, 389, 392, 436
Darendorf, Ralf 413
David, Filip 141, 389
David, Kristijan 109
DeFrank, Thomas M. 74, 474
Del Ponte, Karla 128, 129, 136, 140, 145, 147, 154, 165, 180, 245, 300, 364, 395
Delor, Žak 190
Deronjić, Miroslav 176
Dimitrijević, Nenad 138, 140
Dimitrijević, Vojin 128-133, 456
Dinkić, Mlađan 23, 444
Dirkem, Emil 413

Dizdarević, Srđan 123-127

Dmitrović, Ratko 50, 53-55
Dodik, Milorad 170
Domljan, Žarko 51
Dostojevski, Fjodor 189
Drašković, Vuk 8, 23, 48, 50, 55, 161, 188, 190, 203, 226, 253, 441
Duća (Šiptar), Dušan Spasojević 235, 236, 241-244, 247, 252, 258, 260, 261, 263-265, 268, 273, 274, 277, 279, 280, 286, 290, 293, 296, 298, 299, 303, 304, 311-313, 323, 326, 333, 342, 345-347, 349, 461
Dvornik, Srđan 424

Đ

Daković, Milan 310
Delić, Božidar 379, 406, 444
Dilas, Milovan 155
Dindić, Gordana 252
Dindić, Ružica 235
Dindić, Zoran 7-9, 11, 12, 82, 112, 116, 156, 172, 175, 197, 198, 201, 202, 205, 208, 209, 211, 213, 219-221, 223, 226-230, 240, 245, 250, 252-255, 257, 258, 261, 262, 268-270, 272, 273, 278, 287-295, 299, 300, 309-311, 313, 314, 316, 318, 319, 328, 329, 334-337, 339-344, 346-354, 369, 374, 375, 378, 381, 382, 387, 388, 393, 394, 403, 408, 409, 412, 413, 416, 419-421, 425, 426, 428, 434, 436, 437, 441, 451, 453, 457, 465, 481
Đorđević, Jovan 31
Đorđević, Miroslav 149
Đorđević, Mirko 456
Đorđević, Svetlana 367
Đukanović, Milo 125
Đukić, Slavoljub 146

Ě

Eckstein, Harry 141
Euben, Roxanne 141

F

Fihte, Johan Gotlib 356, 446
Frenki, Franko Simatović 118, 119, 297
Frojd, Sigmund 112

G

Galbrajt, Piter 118
Gavrilović, Momir 220, 269, 270, 310
Gerenski, Aleksandar 227
Gligorov, Vladimir 379
Goldston, Ričard 191
Gow, James 70, 469, 470
Grol, Milan 392
Gumar, Duško Maričić 237, 238, 241-243, 296, 312, 313
Guri, Goran Radosavljević 266, 267, 281, 282, 285, 326

H

Habermas, Jirgen 105
Halilović, Safet 113
Haradinaj, Ramuš 214
Hebel, Fridrik 185
Hitler, Adolf 51, 115, 148, 160, 177, 204, 210
Holbruk, Ričard 80, 163, 366
Hrebelanović, Lazar 156
Husein, Sadam 172

I

Iglton, Teri 13
Ilić, Dejan 456
Ilić, Velimir 203, 269, 273, 456, 457, 465
Ivanić, Gradimir 85
Ivanov, Ivan 222, 228, 374, 416
Ivanović, Dragoš 22, 23
Ivanović, Života 252
Izetbegović, Alija 70, 176, 469

J

Janjušević, Zoran 236, 247, 276, 277, 306, 309, 314, 315
Jazov, Dmitrij 26
Jelčin, Boris 415
Jeremić, Vuk 379, 382, 411, 413, 415, 442, 451
Jezda, Jezdimir Vasiljević 154, 225
Jočić, Dragan 155, 168, 212, 252, 253, 255-257, 259, 261-264, 266, 267, 269, 270, 272, 281-286, 288, 289, 293-296, 309, 316, 317, 321, 323, 326, 346, 347, 353, 392, 401
Jovanović, Čedomir 216, 217, 236, 240,

242, 244-247, 262, 272, 277, 306, 309-312, 314, 315, 318, 320, 322, 333, 343, 376, 401, 441
Jovanović, Dragan 455, 457
Jovanović, Jelka 332
Jovanović, Vladislav 160
Jovanović, Zvezdan 245, 250, 330, 339, 350, 369
Jović, Borisav 10, 15-22, 25, 26, 30, 32-36, 39-45, 60, 72, 73, 86, 119, 177, 471-473

K

Kadijević, Veljko 10, 15-22, 24-26, 30, 33-36, 38, 39, 41-45, 72, 86, 87, 177, 438, 472
Kajganić, Biljana 253-255, 318, 347, 349, 355
Kandić, Nataša 86, 172, 463
Kant, Imanuel 163
Kapetan Dragan, Dragan Vasiljković 118
Kapetan Džo, Dragan Žarić 252
Kapor, Momo 465
Karabeg, Omer 123
Karadžić, Radovan 10, 15, 22, 92, 115, 118, 122, 133, 158, 162, 166, 168-176, 178, 364, 365, 383, 422, 437
Karadžić, Vuk 155
Karadordevići 155
Karić, Bogoljub 112
Karington, Piter 87
Katić, Gradiša 249
Kej, Stiven 162
Kenedi, Džon F. 322
Kertes, Mihalj 77, 477
King, Lari 104
Klinton, Bil 80, 187, 193, 391, 393
Kljajević, Marko 241, 254, 314, 315, 317, 323, 329, 334, 344, 348, 353, 394
Knežević, Gašo 343
Koen, Stenli 134, 135
Koen, Leon 364, 403
Kolridž, Semjuel Tejlor 75
Koljević, Nikola 10, 22
Konstantinović, Rade 108, 389, 426
Korać, Žarko 240
Kostić, Branko 10, 21, 34, 36
Kostić, Jugoslav 40, 41
Kostić, Katarina 318
Košturnica, Vojislav 9, 97, 101, 137, 140, 146, 155, 156, 168, 171, 172, 174,

195-198, 204-206, 208, 209, 213-217, 219-224, 226-229, 230, 232, 233, 250, 252, 253, 256-259, 261-263, 265-267, 269-274, 284-286, 288-290, 293, 296, 297, 299, 300, 309-313, 317, 323-325, 333, 344, 345, 347, 357-359, 363, 369, 375-377, 381, 386-388, 390, 392, 393, 395, 396, 403, 406, 408-412, 416, 421, 425, 427-429, 435, 436, 438, 439, 481
Kotarbinski, Tadeuš 249
Kožul, Dejan 168
Krajišnik, Momčilo 10, 22, 122, 190, 191
Kriještorac, Kujo 263
Krsmanović, Dušan 307, 326, 327
Krstić, Radislav 130, 175, 397
Kučan, Milan 24, 42, 47, 71, 119, 471
Kuljić, Todor 444
Kum, Mile Luković 253, 263, 290, 296, 303
Kusovac, Srđan 134

L

LaBor, Adam 75, 475
Labus, Miroslav 97, 161, 390
Lakićević, Mijat 272
Lasić, Igor 375
Lazarević, Slobodan 118
Lazarević, Vladimir 146, 437
Legija, Ulemek Milorad Luković 146, 175, 207, 213, 235-243, 245, 246, 248, 249, 252, 253, 256, 258-265, 267-270, 272, 273, 277, 280, 282, 283, 288, 290-292, 295, 296, 301, 303, 304, 310, 311, 316, 323, 324, 326, 329, 330, 332-334, 342, 346-349
Lenjin, Vladimir 12
Lilić, Zoran 118, 411
Lipštat, Debora 135
Lončar, Buda 199
Lončar, Duško 119
Lukić, Sreten 242, 246
Lukić, Milimir 315
Lukić, Svetlana 7, 164, 179, 207, 212, 233, 256, 319, 366, 390, 399, 402, 447-450, 455, 464
Luković, Petar 101, 455-457, 459
Luks, Stiven 413

LJ

Ljotić, Dimitrije 457

M

Magaš, Branka 74, 473
Majstorović, Miroslav 51
Mališić, Vesna 227
Malović, Snežana 440
Mamula, Đorđe 181, 271, 325
Mandić, Aleksandar 337, 340, 341
Manetović, Edislav 55, 58-64, 66, 67
Marendić, Božidar 30
Marković, Ante 21, 25, 26, 29-33, 80, 119, 120, 190, 480
Marković, Goran 351
Marković, Mihajlo 17
Marković, Mirjana 75, 120, 146, 350, 475
Marković, Rade 24, 203, 213, 253, 309, 310, 381
Marović, Miodrag 17
Marović, Svetozar 115, 124, 125, 213
Maršičanin, Dragan 253, 272, 286, 289, 295, 394
Martić, Milan 10, 22, 118
Matić, Goran 394
Matijanić, Vladimir 167
Mekej, Stiven 48
Mekorkem, Timoti 48
Mesarević, Nata 252, 263, 320, 323, 331, 335, 349, 443
Mesić, Stjepan 17, 33, 72, 73, 85-87, 119, 120, 472, 473
Mićunović, Dragoljub 389, 441, 448
Mihajlov, Dejan 252, 253, 262, 284, 285, 288, 290, 295, 296, 309, 317, 321, 323, 334, 336, 340, 341, 343, 353, 394
Mihajlović, Branka 186
Mihajlović, Dušan 205, 213, 233, 237, 239-242, 244-246, 259, 265, 268, 269, 272, 280, 281, 293, 297, 306, 309, 311, 312, 323, 346, 434
Mijač, Dejan 340, 341
Mijatović, Zoran 236-238, 240, 245, 258, 259, 269, 277, 293, 300, 306, 309-311, 314, 326
Mikelić, Borislav 242, 253, 279, 280, 296, 306, 317, 323, 353
Milanović, Dafina 154, 225
Milić, Nenad 315
Milivojević, Slobodan 291
Milošević, Marko 120
Milošević, Miroslav 262, 266, 267, 272, 281-283, 285, 289, 307, 317, 325, 332
Milošević, Nikola 287

Milošević, Slobodan 9-11, 15-26, 29, 33, 34, 36, 39-42, 45, 46, 48-50, 55, 59, 60, 64-66, 68-87, 91, 92, 94, 95, 97, 102-104, 106-108, 112, 115-120, 122, 123, 126, 128, 130-133, 137, 138, 141, 146-148, 151-163, 165, 167, 169, 170, 172, 176, 177, 182, 186-188, 190, 191, 193, 194-198, 202, 204, 206-212, 214-216, 219-224, 228-230, 240, 245, 250, 251-253, 287, 293, 299, 309, 310, 329, 347, 349-351, 357-359, 363-369, 373-375, 377, 378, 381, 386-388, 390, 393, 399-402, 406, 408, 409, 411, 413, 416, 418, 419, 422, 425, 426, 428, 432, 433, 435, 438, 441, 442, 448, 467-481

Milović, Rodoljub 236, 247, 276, 277
Miljanić, Dragan 115, 116
Miljković, Slobodan 121

Mimica, Aljoša 367

Miočinović, Mirjana 367

Mišković, Miroslav 268, 414

Mitrović, Aca 30

Mladić, Ratko 10, 15, 22, 64, 92, 95, 99, 112, 115, 120, 122, 124, 128, 133, 134, 153-155, 158, 159, 162, 164, 170-172, 175, 180, 199, 233, 364-367, 383, 391, 398, 404, 429, 454, 457
Molnar, Aleksandar 373

N

Nalić, Gradimir 262, 270, 290, 296, 307-309, 316, 317, 321, 324, 346, 353

Nedić, Vojislav 151

Negovanović, Marko 34

Nikezić, Marko 389

Nikitović, Aleksandar 262, 331, 346

Nikolić, Momir 120

Nikolić, Tomislav 137, 139, 141, 146, 157, 172, 203, 206, 209, 210, 214, 229, 233, 253, 369, 375, 376, 386-390, 393, 399, 402, 403, 409-411, 415, 416, 423, 432, 433, 436, 438

Nikolić, Vinko 51

O

Obradović, Dositej 155

Obradović, Marija 353

Obradović, Žarko 369

Obrenović, Dragan 120

Obrenović 155

Olbrajt, Madlen 187, 195

P

Pajić, Zoran 190
 Pajtić, Bojan 145, 212
 Panić, Milan 23
 Panić, Života 83
 Paunović, Radivoj 248, 259, 278, 280, 394
 Pavelić, Ante 51
 Pavković, Nebojša 24, 202, 203, 205, 206, 213, 223, 242, 250, 253, 280, 312, 374, 381, 388, 416
 Pečanin, Senad 192
 Pejaković, Saša 236, 241, 243, 259, 265, 274, 277, 296, 307, 326
 Perišić, Momčilo 82, 84, 244
 Perović, Latinka 389, 434, 456
 Pešić, Vesna 137, 138, 413
 Petrović, Dušan 179
 Petrović, Goran 236-238, 240, 244-246, 258-260, 265, 269, 277, 280, 293, 297, 306, 309-314, 317, 320, 322-324, 326, 351
 Pištalo, Vladimir 88
 Plavšić, Biljana 122, 191
 Popović, Nenad 411
 Popović, Srđa 7-12, 48, 50-56, 58, 61, 62, 64-66, 90, 95, 123-127, 198, 233, 235, 246, 248, 251, 253, 301, 313, 341, 355, 366, 383, 399
 Popović, Vladimir 236, 240, 243, 244, 277, 306, 309-311, 314-316, 320, 322, 334-339, 341, 343, 346
 Prijić, Jovan 258, 316, 323, 327, 332, 334, 335, 338, 342, 344, 353
 Prokopijević, Miroslav 456
 Puhovski, Žarko 65, 66
 Pukanić, Ivo 346
 Purešević, Zoran 7
 Putin, Vladimir 223, 410, 413, 415, 451

R

Radmilović, Stanko 25, 30
 Radovanović, Slobodan 263, 327, 353, 354
 Rakić-Vodinelić, Vesna 456
 Ramač, Mihal 136
 Riha, Antonela 337, 340, 343
 Rojnica, Ivo 51
 Roknić, Aleksandar 342

S

Samardžić, Slobodan 364, 366, 375
 Savić, Andrija 240, 242, 247, 314, 316
 Sekulić, Isidora 13, 386, 392
 Selak, Oman 118
 Senić, Vlajko 144
 Simić, Blagoje 121
 Simić, Milan 121
 Simović, Miloš 326
 Simpson, O. J. 397
 Slapšak, Svetlana 367
 Sloterdajk, Peter 356, 446
 Smajlović, Ljiljana 134, 135, 147, 148, 271, 325, 352, 453
 Stambolić, Ivan 8, 23, 120, 154, 240, 245
 Stanišić, Jovica 118, 119
 Stefanović, Nenad Lj. 90
 Stojanović, Dubravka 12
 Stojanović, Radoslav 157, 160, 161, 323
 Stojković, Zoran 179, 252, 253, 261, 262, 267, 282, 283, 325, 331, 353
 Svilanović, Goran 165, 343

Š

Šami, Zoran 297
 Šaponja-Hadžić, Milanka 117, 158
 Šare, Nenad 243, 307
 Šekspir, Vilijem 76, 384
 Šešelj, Vojislav 77, 86, 88, 97, 119, 169, 188, 189, 198, 206, 208, 214, 217, 265, 273, 274, 296, 326, 345, 386, 422, 423, 441, 477
 Širak, Žak 180
 Škulić, Milan 173-178
 Šljivančanin, Veselin 85
 Šošić, Hrvoje 51
 Šutanovac, Dragan 212
 Šuvar, Stipe 50
 Švarm, Filip 334-336, 340, 341, 343

T

Tadić, Boris 164, 171, 179, 212, 213, 215, 217, 224, 226, 227, 288, 295, 370, 376, 379, 382, 394, 402-406, 408-412, 415, 417, 429, 439, 441, 442, 450, 451, 454
 Tadić, Ljuba 216
 Tadić, Miroslav 121
 Tadić-Mijović, Milka 201
 Tapušković, Branislav 48, 151, 152

Tašić, Predrag 29

Teru, Pol 89
 Terzić, Rade 343, 344, 400
 Thomas, Robert 73, 473
 Thompson, Mark 69, 468
 Tijanić, Aleksandar 256, 262, 263, 290, 296, 307, 308, 317, 319, 323, 331, 335, 337-341, 344, 346, 448
 Tito, Josip Broz 70, 74, 76, 112, 156, 198, 275, 394, 434, 469, 474, 476
 Todorović, Dragoljub 24
 Todorović, Stevan 121
 Tomić, Aca 223, 242, 243, 252, 253, 256, 260, 261, 264, 274, 279-281, 286, 287, 293, 296, 301, 306, 309, 310, 312, 316, 323, 326, 327, 332, 333, 345, 347, 349, 352, 353, 374, 416
 Tončić, Bojan 346
 Tošić, Desimir 456
 Trebješanin, Žarko 142
 Trifunović, Bogdan 25
 Tudman, Franjo 42, 50-53, 70, 87, 104, 188, 189, 393, 469
 Turajlić, Srbijanka 455-459

U

Ugričić, Sreten 15, 109
 Ursić, Predrag 272

V

Valans, Liberti 381
 Varadi, Tibor 158-160
 Vasić, Miloš 251, 254, 255, 340, 341
 Vasiljević, Aleksandar 118
 Vasović, Mirjana 96
 Veber, Maks 57
 Vegel, Laslo 456
 Velimirović, Nikolaj 457
 Vens, Sajrus 87, 160
 Veselica, Vlado i Marko 51, 105
 Vidovjković, Marko 416
 Vinaver, Stanislav 424
 Vinikot, D. W. 110
 Vodinelić, Vladimir 46, 53, 425
 Vrzić, Nikola 254, 255
 Vučenić, Danica 329
 Vučetić, Slobodan 253
 Vučić, Aleksandar 212, 217, 436, 438
 Vuk, Zoran Vukojević 236, 240, 241, 259, 263, 277, 327
 Vukašinović, Vukašin 307

Vukorepa, Darko 386

Vuković, Svetlana 7, 256, 319, 402, 447, 450
 Vuksanović, Slobodan 269, 273

Z

Zanić, Ivo 74, 473
 Zarić, Sima 121
 Zelenović, Dragutin 387
 Zimmermann, Warren 68, 467

Ž

Žarković, Dragoljub 90, 96, 450
 Živanović, Srboljub 457
 Živković, Zoran 113, 114, 271, 288, 295, 325, 352, 388, 394

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323(497.11)"2000/2010"

316.4(497.11)"2000/2010"

ПОПОВИЋ, Срђа, 1937-

One ganke suze posle / Srđa Popović ;
[urednik Zoran Purešević ; karikature Predrag
Koraksić-CORAX]. - Beograd : Peščanik, 2010
(Beograd : Čigoja). - [470] str. : ilustr. ;
22 cm

Tiraž 1.000. - Str. [9-13]: Onaj alegorični,
suvršni veliki korak / Dubravka Stojanović. -
Napomene i bibliografske reference uz tekst.
- Registar.

ISBN 978-86-86391-21-6

a) Србија - Политичке прилике - 2000-2010
b) Србија - Друштвене прилике - 2000-2010
COBISS.SR-ID 176173836